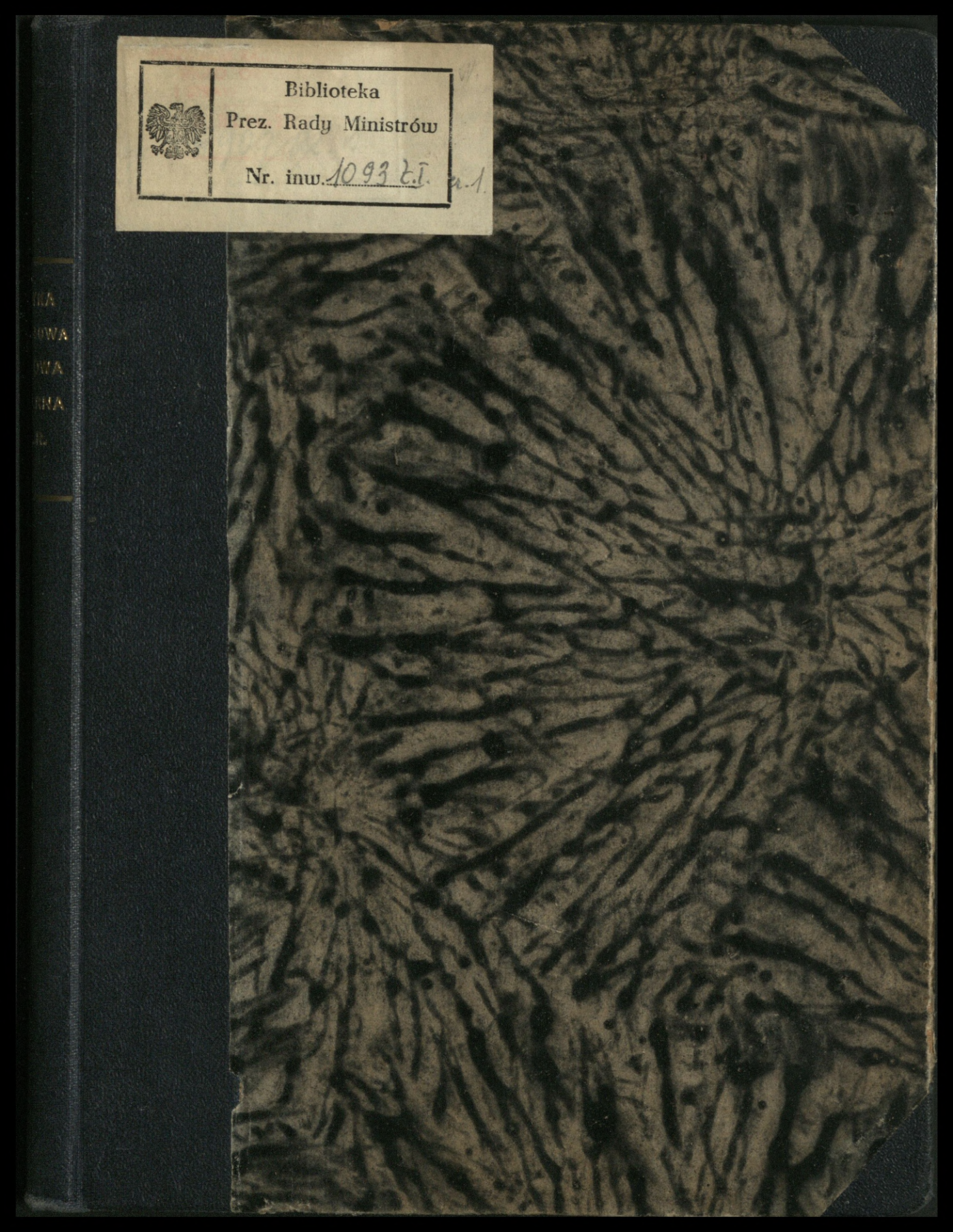
Biblioteka
Prez. Rady Ministrów
Nr. inw. 1093 t.I. v.1

Biblioteka
Prez. Rady Ministrów
Nr. inw. 1093 t.I. a.1.

9(47)"336";333:338"331

ODBITO 3200 EGZEMPLARZY W DRUKARNI
B. WIERZBICKI i S-ka
W WARSZAWIE
1922

№ 3023

32725/2

WYDANO Z DUBLETÓW
Biblioteki Narodowej

1952 D 515/122a

SPIS RZECZY:

Str.

Przedmowa . . . . . I—IV

Rozdział I. Polityka przemysłowa . . . . . 1—43

1. **Zasady polityki przemysłowej w Ich rozwoju od wybuchu rewolucji listopadowej do końca 1920 roku** 1
2. **Ustrój Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego** 7
3. **Stosunek Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego do innych Komisarjatów** . . . 18
4. **Wyniki polityki przemysłowej** 22
5. **Polityka przemysłowa w drugiem półroczu 1921 r.** 33

Rozdział II. Polityka finansowa . . . . . 44—105

1. **Organy zarządu finansowego** 44
2. **Podatki** 48
   a) Uwagi ogólne 48
   b) Podatki bezpośrednie 50
   c) Podatki pośrednie 54
3. **Działalność nowych urzędów skarbowych w dziedzinie kredytu publicznego (banki, znaki obiegowe pieniężne)** 56
   a) Kredyty publiczne 56
   b) Emisja znaków obiegowych 57
   c) Surogaty pieniędzy 60
4. **Budżety** 64
   a) Prawodawstwo budżetowe 64
   b) Budżety Republiki Sowieckiej w r. 1918, 1919 i 1920 73
5. **Teoretyczne podstawy polityki finansowej rządu Sowietów i jej wyniki praktyczne** . 80
6. **Polityka finansowa rządu Sowietów w drugiej połowie 1921 r.** 82
   a) Ogólny charakter polityki finansowej 82

Str.

b) Podatki in natura 83
c) Opłaty za usługi wyświadczane obywatelom przez państwo 91
d) Podatki bezpośrednie i pośrednie (pieniężne) 93
e) Rozporządzenia natury ogólnej, dekrety dotyczące kredytu i obrotu pieniężnego, oraz budżetów państwowych i emisji 96

Rozdział III. Polityka agrarna . . . . . 106—160

1. **Sprawa rolna przed rewolucją 1917 r.** 106
2. **Pierwsze czyny prawodawcze władzy sowieckiej** 109
3. **Ustrój władz rolnych** 114
   a) Władze centralne 114
   b) Władze miejscowe 119
4. **Zasadnicze prawo agrarne** 120
5. **Polityka rządów sowieckich w stosunku do gospodarstw pospólnych** 124
   a) Dekrety dotyczące pospólnych form gospodarowania 124
   b) Komuny i gospodarstwa sowieckie. 132
6. **Nowy zwrot w polityce rządu Sowietów względem włościaństwa** 141
7. **Możliwy w przyszłości zwrot w polityce agrarnej rządu Sowietów** 150
8. **Stan gospodarstw indywidualnych** 152

Aneksy 161

1. **Konstytucja Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej** . . . 163
2. **Aneksy do rozdziału I-go** 170
   1. Dekret o Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego 170
   2. Ustrój Najwyższej i Gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego . . . 171
   3. O trybie konfiskat, unarodawiania i t. d. 176
   4. Dekret Rady Komisarzy Ludowych o unarodowieniu cukrownictwa . . 176
   5. Dekret Rady Komisarzy Ludowych o unarodowieniu przemysłu naftowego . 177
   6. Dekret Rady Komisarzy Ludowych o unarodowieniu największych przedsiębiorstw przemysłu górniczego, metalurgicznego, włókienniczego, elektrotechnicznego, drzewnego, spożywczego, mineralnego, zwierzęcego, oraz przedsiębiorstw użyteczności publicznej i kolejowych 177
   7. Uchwała Rady Komisarzy Ludowych o trybie wydzierżawiania przedsiębiorstw, podlegających Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego. . . 180
   8. Dekret Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych o zarobkowem zrzeszaniu się wytwórców 181
   9. Dekret o rozszerzaniu praw przedsiębiorstw państwowych w zakresie finansowania i rozporządzania środkami materjalnemi 182
   10. Instrukcja w przedmiocie stosowania uchwały Rady Komisarzy Ludowych z dn. 5 lipca 1921 r. o wydzierżawianiu przedsiębiorstw państwowych . . 185

3. **Aneksy do rozdziału II-go** 187
   1. Dekret Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego o unarodowieniu banków 187

Str.

2. Dekret Rady Komisarzy Ludowych o unarodowieniu Moskiewskiego Banku Ludowego i o kredytach dla kooperatyw 187
3. Dekret Rady Komisarzy Ludowych o połączeniu Kas oszczędności z Ludowym Bankiem 188
4. Rozporządzenie o finansowych organach gubernjalnych i powiatowych . . 188
5. Dekret Rady Komisarzy Ludowych o zwinięciu Banku Ludowego . . . 188
6. Dekret Rady Komisarzy Ludowych o środkach pieniężnych i wydatkach Rad miejscowych 189
7. Dekret Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego o jednorazowym nadzwyczajnym dziesięciomiljardowym podatku rewolucyjnym . . 195
8. Dekret Rady Komisarzy Ludowych o rozkładzie podatku dochodowego na r. 1919 196
9. Dekret Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego o zawieszeniu wypłat kuponów i dywidend 197
10. Dekret Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego Rad Delegatów Robotniczych, Żołnierskich i Włościańskich o unieważnieniu pożyczek państwowych 197
11. Rozporządzenie Rady Komisarzy Ludowych o podatku naturalnym od zboża, ziemniaków i nasion oleistych 198
12. Rozporządzenie Rady Komisarzy Ludowych o odpowiedzialności za pogwałcenie dekretów, dotyczących podatków naturalnych i wymiany. 199
13. Dekret Rady Komisarzy Ludowych w sprawie opłaty za przejazd i przewóz kolejami 200
14. Dekret Rady Komisarzy Ludowych o taksie za usługi, wyświadczane przez Ludowy Komisarjat Poczt i Telegrafów 200
15. Dekret Rady Komisarzy Ludowych o miejscowych funduszach. 201
16. Rozporządzenie Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych o budżetach miejscowych 201
17. Rozporządzenie Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych o miejscowych środkach pieniężnych 203
18. Rozporządzenie Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych, zawierające wykaz wydatków, zaliczonych na rachunek miejscowych środków pieniężnych. 204
19. Rozporządzenie Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych w przedmiocie przepisów o podatku przemysłowym 205
20. Rozporządzenie Rady Komisarzy Ludowych o zniesieniu ograniczeń w stosunku do obrotu pieniężnego i o środkach zmierzających do rozwinięcia operacji wkładowych i przekazowych 206
21. Dekret o wprowadzeniu nowych pieniężnych znaków typu 1922 r.. . . . 207

4. **Aneksy do rozdziału III-go** 208
1. Dekret II Wszechrosyjskiego Zjazdu Rad Delegatów Robotniczych, Żołnierskich i Włościańskich o ziemi 208

2. Dekret Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Rad Delegatów robotniczych, żołnierskich i włościańskich o socjalizacji ziemi 209
3. Ustawa o ziemi Ukraińska 215
4. Instrukcja o układaniu statutów komun rolnych, wydana przez Ludowy Komisarjat Rolnictwa. 216
5. Rozporządzenie Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego o socjalistycznem urządzeniu ziemi i o środkach przejścia do rolnictwa socjalistycznego 218
6. Dekret Rady Komisarzy Ludowych o podziałach ziemi 226
7. Dekret Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego o organizacji biedoty wiejskiej i zaopatrywaniu jej w zboże, przedmioty pierwszej potrzeby i w narzędzia rolnicze 227
8. Uchwała Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego o zastąpieniu repartycji kontyngentu żywnościowego i surowcowego podatkiem naturalnym. 229
9. Uchwała Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego o zapewnieniu ludności włościańskiej prawidłowego i trwałego użytkowania z ziemi, przyjęta przez II-gą sesję Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego 230

Pokój ryski pociąga za sobą konsekwencję naturalną — zetknięcia się bliższego z Rosją Sowiecką. Wprawdzie podejmowane od kilku miesięcy próby nawiązania z nią prawidłowych stosunków handlowych rwą się wciąż, przecież kiedyś, w niedalekiej przyszłości, te stosunki muszą stać się rzeczywistością. W obliczu tego odczuwać się daje potrzeba zaznajomienia się szczegółowszego ze stanem gospodarczym Rosji obecnej i jej urządzeniami. Tej potrzebie uczynić winna zadość książka nasza, poświęcona zbadaniu polityki rządów sowieckich w zakresie różnych sfer działalności gospodarczej, a także stanu poszczególnych gałęzi produkcji, treści zawartych umów handlowych i t. d. Chodzi w tym rozbiorze nie o ferowanie wyroków, ale o znajomość tego co jest, tych skutków, które wydał przewrót listopadowy w dziedzinie życia gospodarczego, jak również o rozbiór czynników, które wbrew jego zamierzeniom, przecież z żelazną logiką doprowadziły do zupełnego rozprzężenia Rosji. Jedynie rozbiór przedmiotowy może z tych zadań wywiązać się należycie.

Odtworzenie jednak tych stosunków bynajmniej nie jest rzeczą łatwą.

Po pierwsze, stosunki rosyjskie zgoła nie przedstawiają skończonego, a więc zamkniętego obrazu, ale pozostają w stanie ciągłej zmienności. Djalektyka życia, wyprowadzona z torów ustalonych, zgodnych z rozwojem i istotą sił wytwórczych kraju, szuka łożyska najwłaściwszego i bo-

daj dotychczas nie znalazła go jeszcze. Zdarzało się więc, iż nasz wykład stosunków, w toku ich odtwarzania, musiał porzucać oświetlenie pierwotne, odwołując się do innego, i odpowiednio przekształcać swoje wywody. Dopiero zapoczątkowany latem roku zeszłego „nowy kurs“ polityki umożliwił zamknięcie obrazu. Ale nie jest to zamknięcie bezwzględne; głód, który sroży się w Rosji i który bodaj jest zapowiedzią bardzo ciężkich warunków aprowizacyjnych na rok przyszły 1922-1923, brzemienny jest w skutki poważne — w tem znaczeniu, iż podważył był wszystkie założenia „nowej polityki“, nadwątlił możliwość wzmocnienia produkcji, zmuszając tem samem do szukania jeszcze innych dróg wyjścia niż tych, jakie tkwiły w założeniu pierwotnem „nowej polityki“.

Powtóre, zgromadzenie potrzebnych materjałów również nie było rzeczą łatwą. Oparliśmy się wyłącznie na źródłach urzędowych rosyjskich, i to nietylko na poważnych przyczynkach, ale także na protokółach zjazdów, które pozwalały zrozumieć stanowisko ścierających się wzajem kierunków myśli społecznej w Rosji, a nawet na ulotnych broszurach, w których bez ogródki wypowiadano to co pozostawało wyrażone tylko ogólnikowo w poważniejszych pracach, niekiedy wykazujących znaczną oryginalność, lecz z konieczności jeszcze ostrożnych i powściągliwych. Ale nie zawsze byliśmy w takiem szczęśliwem położeniu, iżeśmy rozporządzali wszystkiemi potrzebnemi materjałami, zwłaszcza gdy chodzi o działalność urzędów i instytucji prowincjonalnych. Byliśmy raczej ograniczeni do wydawnictw programowych rządu centralnego, do jego dekretów, obliczeń i przewidywań, zamierzeń i zarządzeń, ale całe tętno życia codziennego w jego tysiącznych łożyskach prowincjonalnych, cała działalność prowincjonalnych Rad Gospodarstwa Ludowego, trudności z któremi spotykały się np. takie sowchozy lub kołchozy, pozostały bez oświetlenia należytego. Wiemy dobrze, jak działa myśl organizacyjna, kreśląc na papierze dekrety, ale nie wiemy, co z tych dekretów, w jakiej rozciągłości i w jaki sposób wchodzi w życie tego terytorjum olbrzymiego, jakiem jest Rosja. I nawet z materjałów urzędów centralnych nie zawsze udawało się wyciągnąć wnioski przejrzyste. Przecież sprzeczności jest tam niemiara! Wystarczy wskazać choćby na to, jak odmiennie wygląda prowizorjum budżetowe na rok 1922, odpowiednio do źródeł, które go podawały.

Cokolwiekbądź, usiłowaliśmy wywiązać się z zadania swego, jak na to pozwalały materjały, uzupełniając już podczas druku niektóre strony życia rosyjskiego w miarę tego, jak dekrety obwieszczały nowy kierunek. W jednych rozdziałach ukazującej się obecnie części tomu I dociągnęliśmy to uzupełnienie do chwili niemal ostatniej, w innych nie zdołaliśmy tego uskutecznić. Niestety, takie niewykończenie jest nieodłączne od każdej pracy, która pragnie uporać się z przedmiotem, podlegającym ciągłemu przekształcaniu.

Obecnie wypuszczamy część pierwszą tomu pierwszego, poświęconą polityce przemysłowej, finansowej i agrarnej. Część druga, która niebawem winna się ukazać, zawierać będzie politykę Rządu sowieckiego w zakresie wymiany i pracy.

Tom drugi obejmie obraz faktyczny Rosji pod względem gospodarczym, a więc ludność jej, stan dróg komunikacyjnych, elektryfikacji, rolnictwa, górnictwa, przemysłu metalurgicznego, oraz pozostałych gałęzi przemysłu.

Trzeci zawierać będzie wykład o traktatach handlowych i koncesjach, a także rzut ogólny na czynniki które doprowadziły Rosję do zupełnego rozprzężenia — czynniki bardzo liczne a złożone, istniejące niekiedy w stanie potencjonalnym już przed wojną, spotęgowane w okresie wojennym i podczas zawieruchy walk domowych.

Przy opracowaniu tomu pierwszego czynni byli p. p. Edward Szturm de Sztrem i Wacław Fabierkiewicz. Zwłaszcza p. W. Fabierkiewicz włożył bardzo wiele pracy w doprowadzeniu tego tomu do stanu należytego. Do opracowania tomu drugiego zaprosiliśmy specjalistów, którzy wyrobili sobie pojęcie o stanie pojedyńczych gałęzi produkcji na miejscu w Rosji, piastując tam niegdyś stanowiska poważne w dziedzinie życia przemysłowego.

Rozdział I.

Polityka przemysłowa.

1. Zasady polityki przemysłowej w ich rozwoju od wybuchu rewolucji listopadowej do końca roku 1920.

Próby regulacji produkcji przez państwo, oraz dostosowania jej do bieżących potrzeb kraju, poczęły się w Rosji, jak i w innych państwach, dopiero podczas wojny. Wywołała je konieczność planowego zaopatrywania armji we wszystkie niezbędne do prowadzenia wojny materjały i produkty.

Wobec jednak względnie słabego, aczkolwiek silnie ześrodkowanego przemysłu fabrycznego, oraz istniejącej nawet w okresie przedwojennym zależności Rosji od dowozu z zagranicy towarów gotowych, w szczególności zaś maszyn i przyrządów, nie mogło być mowy w okresie wojennym o utrzymaniu produkcji fabrycznej na tym poziomie, aby podołać mogła celom, które nie były bezpośrednio z zaopatrywaniem armji związane. W następstwie tego, zużycie maszyn i narzędzi, a w związku z tem i upadek rolnictwa, oraz przemysłu, uwydatniły się w Rosji daleko wcześniej i posuwały się szybciej, aniżeli w jakiemkolwiek innem państwie, uczestniczącem w wojnie. Ujemne te skutki zaznaczyły się przedewszystkiem w produkcji surowców i opału, oraz w zakresie transportu. Do przyśpieszenia tego procesu w niemałym stopniu przyczyniła się bardzo mała sprawność ustroju biurokratycznego i jego demoralizacja. Już w końcu 1916 r. przemysł okręgu petrogradzkiego, będącego ogniskiem produkcji metalowej na cele wojenne, jął odczuwać coraz silniej niedobór opału i surowców, fabryki zaś były zmuszone do coraz częstszych przerw w pracy. Jednocześnie niedomagać zaczęło bardzo poważnie zaopatrywanie armji w potrzebne przedmioty i spadała sprawność przewozowa kolei — wszystko wskutek zużycia się parowozów i wagonów. Dalsze prowadzenie wojny stawało się w tych warunkach mocno utrudnione, i to nietylko z pobudek psychologicznych, lecz i technicznych. Doszło w końcu do tego, iż takie lub inne postawienie sprawy w stosunku do organizacji produkcji ówczesnej i kontroli nad przemysłem nie mogło już wywrzeć poważniejszego wpływu na wypadki i powstrzymać ujawniających się coraz to silniej dążności rozkładowych. Tocząca się po wybuchu rewolucji lutowej walka pomiędzy zwolennikami kontroli państwowej (ugrupowania mieszczańskie), społeczno-państwowej (związki zawodowe i większość pierwotna Rad Delegatów Robotniczych i Żołnierskich) i robotniczej (partja komunistyczna) była tylko jednym z mniej ważkich pierwiastków ogólnej rewolucyjnej walki klasowej o reformy społeczne i natychmiastowe zakończenie wojny. Walka ta, dzięki wysuniętemu przez bolszewików hasłu natychmiastowego zawarcia pokoju i urzeczywistnienia reformy agrarnej, skończyła się ich zwycięstwem.

W polityce nowego rządu, a więc bolszewików, w stosunku do zadań wytwórczych dają się wyróżnić cztery okresy.

OKRES I. Okres pierwszy po objęciu rządów przez partję komunistyczną, trwający od początku rewolucji listopadowej do końca 1918 r., był właściwie okresem burzenia stosunków kapitalistycznych.

Władzę w miastach i ośrodkach przemysłowych sprawować zaczęły Rady Delegatów Robotniczych, Włościańskich, Żołnierskich i Kozackich. Te rady dla kierowania przemysłem wyłoniły z pośród siebie specjalne organizacje gospodarcze. W fabrykach rządy faktyczne przeszły w ręce Komitetów Fabrycznych. Komitety próbowały kierować objętemi przez siebie przedsiębiorstwami na zasadzie ustroju kolegjalnego. Z ich pobudki i pod ich naciskiem rozpoczęła się gwałtowna działalność w kierunku unarodowienia przedsiębiorstw. Ale wobec braku jakokolwiek należycie działającego aparatu administracyjnego i bezwzględnej nieumiejętności zarządzania objętemi zakładami fabrycznemi, jaką wykazały były Komitety Fabryczne, takie rządy doprowadziły w krótkim czasie do zupełnego rozprzężenia przemysłu i przerwania produkcji w wielu fabrykach.

Groźny stan rzeczy wywołał wśród władz centralnych zrozumiałą dążność do przeciwdziałania rozprzężeniu przez ujęcie w karby całego ruchu, oraz nadanie mu określonego kierunku i planowości. Dekretem z dn. 1 grudnia 1917 r. [1]) stworzono Najwyższą Radę Gospodarstwa Ludowego na której spoczął obowiązek wdrożenia w należyte tory zarówno całego życia gospodarczego kraju, jak i skarbu państwowego. Rada ta miała kierować działalnością Komisarjatów Ludowych Handlu i Przemysłu, Aprowizacji, Skarbu i Komunikacji, oraz Wszechrosyjskiej Rady Kontroli Robotniczej i fabryczno-przemysłowych i zawodowych organizacji, a odpowiednio do tych rozległych obowiązków, otrzymała również rozległe pełnomocnictwa: prawo dokonywania konfiskat, rekwizycji, sekwestru i przymusowej centralizacji poszczególnych gałęzi przemysłu i handlu, oraz wydawania zarządzeń w zakresie produkcji, skarbu państwowego oraz podziału produktów. [2])

W swej działalności praktycznej, aż do końca r. 1918, Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego nie wykazała żadnego jasno wytkniętego kierunku w polityce przemysłowej, ograniczając się prawie wyłącznie do regulowania i dalszego prowadzenia działalności unaradawiającej, rozpoczętej przez Rady Delegatów Robotniczych, i do budowania ustroju administracyjnego, któryby kierował produkcją przemysłową.

Dekretem z dn. 16 lutego 1918 r. [3]) ogłoszono prawo, wzbraniające konfiskat i unaradawiania przedsiębiorstw bez wiedzy i zgody Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, dekretami zaś z dn. 2 maja 1918 r.[4]), 22 czerwca 1918 roku [5]) i 28 czerwca 1918 r., [6]) uskuteczniono unarodowienie przemysłu cukrowniczego, naftowego, oraz wszystkich większych przedsiębiorstw w przemyśle górniczym, metalurgicznym i metalowym, włókienniczym, elektrotechnicznym, drzewnym, tytuniowym, szklanym, ceramicznym, skórzanym, cementowym, oraz młynów parowych i inn.

W dziedzinie stworzenia ustroju administracyjnego okres pierwszy nie zaznaczył się dodatnio. W zarządach fabrycznych, jak również w zarządach powiatowych, gubernjalnych i centralnych, zachowano wprowadzony natychmiast po wybuchu rewo-

---

[1]) Patrz aneksy do rozd. I: № 1.
[2]) „ „ „ „ „ № 2.
[3]) „ „ „ „ „ № 3.
[4]) „ „ „ „ „ № 4.
[5]) „ „ „ „ „ № 5.
[6]) „ „ „ „ „ № 6.

lucji ustrój kolegjalny, który na wysokość produkcji, na dyscyplinę wewnętrzną w zakładzie i na sprawność techniczną wywarł był wpływ opłakany. Budowa poszczególnych urzędów odbywała się bez planu, niekiedy szła wpoprzek założeń pierwotnych. Jedne z tych urzędów rozrastały się nadmiernie, inne prowadziły żywot suchotniczy.

O rozrastaniu się rozstrzygała najczęściej nie potrzeba istotna, lecz osoba kierownika i jego współpracowników. Powstała moc urzędów pełniących czynności równoległe; działalność ich zazębiała się wzajemnie, pogłębiając jeszcze bardziej istniejący zamęt. Uległ spaczeniu, w toku walk o pełnomocnictwa i zakres wpływów z innymi Komisarjatami Ludowymi i urzędami, nawet pierwotny schemat organizacji i działalności Najwyższej Rady Cospodarstwa Ludowego: z instytucji nadrzędnej w stosunku do innych Komisarjatów Ludowych, stała się instytucją im równorzędną, przejmując na siebie czynności przynależne Komisarjatowi Przemysłu i Handlu, a zatrzymując jednocześnie, z racji poprzednio nakreślonego zakresu swej działalności, szereg działów, prowadzących roboty równoległe do robót innych Komisarjatów. Te formy organizacyjne, jakie zarysowały się były w tym pierwszym okresie władzy Sowietów, utrwaliły się zaś z pewnemi zmianami w następnym, w niemałym stopniu utrudniały późniejsze wysiłki podniesienia wytwórczości.

Pierwszy okres władzy sowietów odznaczał się jaskrawym upadkiem produkcji.

OKRES II. Okres drugi, od końca 1918 r. do końca 1919 r., w przeciwieństwie do pierwszego wyróżnia się już naogół przewagą pracy twórczej.

Niepokojący upadek produkcji i wzrastający niedobór wszelkich przedmiotów spożycia codziennego, jako też surowców dla celów przemysłowych, opału i materjałów pomocniczych, zmusiły rząd sowietów do poważnego zastanowienia się nad treścią polityki dotychczasowej w stosunku do przemysłu, a raczej nad zupełną jej nieobecnością, i do przedsięwzięcia środków zaradczych. Przyszedł on do wniosku, że stan rzeczy dotychczasowy, przy którym istotne kierownictwo nad produkcją i podziałem spoczywało w rękach organów prowincjonalnych, jest szkodliwy. Co więcej, że należy z tym ustrojem stanowczo zerwać, zarówno ze względu na ogromny niedobór wszelkich produktów i konieczność ich rozumnego i równomiernego podziału, jak i ze względu na niesprawność administracyjną, jaką w pierwszym okresie rządów sowieckich organy prowincjonalne były wykazały. Jako zasadę naczelną wysunięto zasadę centralizacji, t. j. zogniskowania zarówno kierownictwa ogólnego nad produkcją, jak i podziału surowców, opału i produktów spożywczych, a także i wytworzonych fabrykatów, w instytucjach centralnych, w t. zw. Oddziałach, „Gławkach“ i „Centrach“ Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego. Dlatego prowadząc w dalszym ciągu, i to w tempie przyśpieszonem, działalność w kierunku unarodowienia przemysłu, rozpoczęto, narazie w niewielkim zakresie, czynność zespalania większych przedsiębiorstw fabrycznych w grupy, zbliżone pod względem organizacyjnym do trustów i syndykatów, i zniesiono, celem uproszczenia stosunków centrali z organami miejscowemi, dzielnicowe Rady Gospodarstwa Ludowego. Pod względem organizacyjnym okres ten zaznaczył się żywiołowem powstawaniem mnóstwa Gławków i Centrów, które stawały się każdy z kolei widownią rozradzania się na pododdziały, przetwarzające się później niejednokrotnie w samodzielne Gławki i Centry. Każdy najdrobniejszy dział przemysłu a nawet prawie każdy wyrób fabryczny otrzymywał swoją centralę, która rozbudowywała się na podobieństwo urzędów ministerjalnych w innych państwach, a więc usiłowała tworzyć własną sieć urzędów na prowincji i porozumiewała się z innemi Gławkami i Centrami oraz z Komisarjatami Ludowemi za pomocą różnych komisji stałych i olbrzymiej liczby niestałych. To szybkie przejście od zupełnej anarchji do centralizacji, przy nieuregulowaniu przez ustawy zakresu działalności i pełnomocnictw poszczególnych urzędów, nie mogło nie powiększyć zamętu

i przyczyniło się do potwornego wprost rozkwitu biurokracji. Jednocześnie, pod wpływem tych samych czynników, dokonywać się zaczął powolny upadek żywotności organów prowincjonalnych.

Okres ten cały był okresem dalszego spadku produkcji.

OKRES III. Okres ten, od końca 1919 r. do sierpnia 1920 r., wyróżnił się rozwinięciem aż do granic ostatecznych, niemal a d a b s u r d u m, zasad kierowania przemysłem i regulowania produkcji, jakie zaznaczyły się były w poprzednim. Do życia gospodarczego zastosowano metodę dyktatury wojskowej. Przedsiębiorstwa poszczególne, oraz całe związki w niektórych gałęziach przemysłu, ogłoszono, w myśl uchwał III-go Zjazdu Rad Gospodarstwa Ludowego, jako „s z t u r m o w e“ i wytknięto im do wykonania różne zgóry określone zadania wytwórcze.

Wszystkie zakłady i przedsiębiorstwa podzielono pod względem administracyjnym na trzy kategorje.

Do pierwszej zaliczono przedsiębiorstwa połączone w g r u p y, oraz zakłady posiadające szczególnie doniosłe znaczenie dla państwa i poddano je p o d b e z p o ś r e d n i z a r z ą d c e n t r a l n y c h o r g a n ó w N a j w y ż s z e j R a d y G o s p o d a r s t w a L u d o w e g o, wyłączając organy prowincjonalne od wszelkiego wtrącania się w bieg ich życia.

W drugiej kategorji znalazły się przedsiębiorstwa i zakłady, podlegające zarządowi Gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego pod kontrolą i ogólnem kierownictwem centralnych organów Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego.

W skład trzeciej kategorji weszły przedsiębiorstwa zależne wyłącznie od Gubernialnych Rad Gospodarstwa Ludowego.

Istotnie dodatnią reformą było zastąpienie, — w ustroju Oddziałów, Gławków i Centrów oraz w urządzeniu przedsiębiorstw przemysłowych, — kolegjów składających się z wielu członków, a przeto ciężkich i niezdolnych do wydajnej pracy, t. zw. „Kolegjami skróconemi“: przewodniczący stawał się osobą odpowiedzialną za ogólny stan pracy. W niektórych przedsiębiorstwach kolegja te zastąpiono nawet zarządem jednoosobowym. Wobec tłumnej ucieczki robotników na wieś, która wynikała z fatalnego stanu aprowizacji i z wydzielania porcji, niewystarczających nawet na pokrycie najbardziej ograniczonych, minimalnych potrzeb, posunięto się do stosowania jeszcze innego środka: w celu zapewnienia zakładom pracującym, a w szczególności „szturmowym“, odpowiedniego zastępu sił wykwalifikowanych, uchwalono „militaryzację pracy“, przymusowe ściągnięcie ze wsi i z wojska wykwalifikowanych robotników i obracanie specjalnie utworzonych oddziałów wojskowych do robót gospodarczych. Powstała t. zw. a r m j a p r a c y. Robotnicy stracili nawet te prawa, które osiągnęli byli w państwach kapitalistycznych, a mianowicie prawo strajku i wolności ruchów: zostali przytwierdzeni do fabryk.

Całą tę działalność ratowania przemysłu rozpoczęto z wielkiem ożywieniem. W pismach codziennych wprowadzono rubryki pod tytułem: „Z frontu pracy“, gdzie w krótkich, stylem sprawozdań wojskowych pisanych biuletynach zamieszczano stałe sprawozdania z robót, dokonanych przez „armję pracy“ i zakłady „szturmowe“.

Wszystkie te środki sprawiły chwilową, bardzo zresztą nieznaczną poprawę sytuacji. Już w końcu 1920 r. ujawnił się niespodziewany a silny kryzys w zakresie przewozu, opału i żywności. Kryzys ten spowodował wiele doniosłych zmian w poprzednio ustalonej polityce przemysłowej.

OKRES IV. Pod znakiem tego kryzysu, a jednocześnie pod znakiem pokoju z Polską i ostatecznego umorzenia wojny domowej na południu, rozpoczął się czwarty okres w polityce Rosji Sowieckiej w stosunku do przemysłu.

Wytyczne zasadnicze tej polityki zarysowały się już w uchwałach VIII-go Zjazdu Rad Delegatów Robotniczych, Żołnierskich, Włościańskich i Kozackich z dn. 22 grudnia 1920 r., a bardzo wyraźnie uwypukliły się w przemówieniach i uchwałach Zjazdu Rad Gospodarstwa Ludowego z dn. 19 maja 1921 r.

Pomiędzy tonem uchwał i przemówień obu tych zjazdów daje się jednak zauważyć poważna różnica.

Na Zjeździe Rad Delegatów nie uświadamiano, a może nie chciano uświadomić sobie istotnych przyczyn niepowodzenia gospodarki dotychczasowej. Wytłomaczenia tych niepowodzeń szukano w blokadzie gospodarczej, w wojnie domowej, wreszcie w złej organizacji ustroju administracyjnego i w nadmiernem jego zbiurokratyzowaniu. Stąd też i większość powziętych uchwał grzeszyła połowicznością. Urzędowem hasłem tego zjazdu była walka z biurokratyzacją, a także ożywienie obumarłych wskutek krańcowej centralizacji organów gospodarczych prowincjonalnych, oraz związków zawodowych. Wysunięcie tego hasła było jednak wywołane nie tylko zrozumieniem istotnej potrzeby zmian zasadniczych w rządzących kołach sowieckich, ale i głębokiem a przybierającem coraz to groźniejsze rozmiary niezadowoleniem rzesz robotniczych z gospodarki dotychczasowej. Dla ułagodzenia dość poważnej opozycji robotniczej, jaka się na tym zjeździe ujawniła była, uchwalono, miast stosowanej dotychczas zasady centralizacji krańcowej, jako wyraz kompromisu pomiędzy opozycją, a zwolennikami systemu dotychczasowego, zasadę t. zw. „centralizmu demokratycznego". Znamienną cechą tej zasady było rozszerzenie pełnomocnictw organów prowincjonalnych i wciągnięcie do współpracy w kierowaniu przemysłem związków zawodowych, przy zachowaniu jednak dotychczasowej pionowej organizacji ustroju administracyjnego. W myśl tego przyjęto dekret o gromadzeniu zapasu niezbędnych dla przemysłu surowców i środków pomocniczych przy Gubernjalnych Radach Gospodarstwa Ludowego, a także oddano pod ich zarząd wszystkie podporządkowane niegdyś bezpośredniemu kierownictwu Centrów i Gławków zakłady przemysłowe „szturmowe" prócz tych, które zostały już zespolone w racjonalnie zbudowane a wielkie trusty (w rozumieniu sowieckiem); w końcu stworzono przy Radzie Obrony i Pracy (Sto) komisję dla opracowania jednolitego dla całej Rosji planu gospodarczego i uzgodnienia pracy oddzielnych Komisarjatów Ludowych, oraz odpowiadające im komisje gospodarcze gubernjalne. Dobitniejszym wyrazem rozpoczynającego się w łonie rządzących kół sowieckich przełomu były uchwały o częściowym wprowadzeniu wolnego handlu wytworami rolnemi (temi które pozostaną po oddaniu przez rolników kontyngentu) i o udzielaniu koncesji kapitalistom zagranicznym. Wyczuć się już w tych uchwałach dawało zrozumienie konieczności powołania kapitału zagranicznego do współpracy przy odbudowie gospodarczej Rosji, ale w wyjaśnieniu źródeł tej konieczności rozstrzygającą rolę odgrywały w dalszym ciągu pierwiastki natury zewnętrznej, niezależnej od metod gospodarczych i ideologji bolszewickiej.

Po tym zjeździe nastąpił w pracy reorganizacyjnej krótkotrwały okres ciszy: przygotowania planów odbudowy i oczekiwania na skutki uczynionych kapitałowi zagranicznemu ofert. Gdy jednak kapitał ten zwlekał z przyjęciem ofert, oczekując na ostateczne wyjaśnienie sytuacji, i do miesiąca maja 1921 r. ani jedna koncesja nie została w czyn wprowadzona; gdy nadto pod wpływem kryzysu, wynikającego z niedoboru opału, coraz to większa liczba fabryk musiała zawieszać pracę; gdy wkońcu wskutek ostatecznego wyczerpania się surowców ujawnił się niemniej groźny w swych skutkach kryzys w metalurgji, ucieczką zaś robotników na wieś przybierać zaczęła zastraszające rozmiary, naówczas dopiero ujawniać się zaczęło i zrozumienie istotnych przyczyn niedomagania. Na Zjeździe Rad Gospodarstwa Ludowego zapa-

nował w sferach kierowniczych, uświadamiających sobie sytuację, nastrój pokutniczy, skruchy wobec popełnionych grzechów i stanowczych oświadczeń wejścia na nową drogę.

Szczególnie znamienną była tu programowa mowa Rykowa. A trzeba pamiętać, iż właśnie Rykow był w początkach głównym inicjatorem polityki gwałtownego unarodowienia przedsiębiorstw i centralizacji, politykę tę zaś jako prezes Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego przeprowadzał z całą stanowczością.

Stwierdziwszy w swej mowie istniejące niedomaganie w zakresie opału i żywności, oraz upadek przemysłu metalowego wskutek zupełnego wyczerpania się zapasów z lat przeszłych, i podkreśliwszy, iż bardzo ciężko będzie odbudować zrujnowane gospodarstwo społeczne i że nie należy oczekiwać polepszenia się stosunków w następnym roku, wyjaśniał on konieczność nowej polityki w stosunku do włościaństwa, a więc wprowadzenie częściowe wolnego handlu i popieranie drobnego przemysłu (kapitalistycznego) nie potrzebą polityczną zawarcia kompromisu z włościaństwem, lecz przyczynami znacznie głębszemi, przyczynami natury gospodarczej. Wskazał na stale wzrastające z roku na rok zmniejszanie się zasiewów i plonów, na zupełny zanik niektórych bardzo cennych dla gospodarstwa upraw rolnych i zaznaczył dobitnie, iż objawy te — to nieuchronny wynik całej dotychczasowej polityki aprowizacyjnej, w której warunkach drobna własność chłopska nie miała pobudki do rozszerzania swojej skrzętności. Jedynem wyjściem z tego stanu rzeczy jest jego zdaniem uchylenie monopolu państwowego w stosunku do zboża, („razwierstki") i zamiana na niewielki podatek naturalny („prodnałog"). „Jest to", rzekł, *) „ustalenie prawa własności w znaczeniu burżuazyjnem tego słowa i prowadzi nieuchronnie do powstania i legalnego rozwijania się burżuazji na tej podstawie gospodarczej, która ukaże się na wsi po ściągnięciu podatku naturalnego. Narazie trudno określić, jak rozległa będzie ta podstawa, oraz o ile chłop zwiększy obszar swych zasiewów i jak rozwinie się handel zamienny towarowy. Ale na gruncie swobodnego rozporządzenia się tem, co będzie pozostawało u chłopa i u drobnego wytwórcy po ściągnięciu części jego wytworów na rzecz państwa, linja zasadnicza zupełnie jasno i wyraźnie (sowierszenno i absolutno jasno) idzie w kierunku legalnego rozwoju burżuazji".

Przechodząc z kolei do uporczywie krążących zagranicą pogłosek o zniesieniu dekretu o unaradawianiu przedsiębiorstw, Rykow stwierdził, iż sprawy tej zupełnie nie rozważono, ale dodał, że byłoby to zbrodnią wobec państwa, gdyby zakłady niepracujące pozostawały i nadal bezczynne wtedy, gdy istniałaby możliwość ich uruchomienia przez oddanie kooperatywom, stowarzyszeniom lub osobom prywatnym. W myśl wywodów Rykowa i innych mówców Zjazd uchwalił kilka zasad wytycznych zarówno w dziedzinie polityki, jak i organizacji przemysłu. Odnośnie do polityki te zasady streścić się dają w punktach następujących:

1) Przemysł państwowy będzie ograniczony do najważniejszych i najzdrowszych (t. j. najzdolniejszych do pracy) przedsiębiorstw, mogących dać w najbliższym okresie największy wynik dodatni przy użyciu w nich wszystkich znajdujących się w rozporządzeniu państwa wartości i sił roboczych.

2) Kapitalista zagraniczny otrzyma koncesję w charakterze twórcy i krzewiciela wielkiego przemysłu w kraju.

3) Należy w drobnym przemyśle odwołać się do pobudki prywatnej, przy szczególnem popieraniu współdzielczości.

---

* (Ekonomiczeskaja Żiźń, № 109).

Rząd sowiecki w stosunku do przemysłu państwowego, w myśl tych nowych zasad wytycznych, postawił sobie za cel takie jego urządzenie, by wytrzymał współzawodnictwo z prywatnemi przedsiębiorstwami, a w szczególności z przedsiębiorstwami oddanemi, drogą koncesji, kapitalistom zagranicznym.

W związku z nowym kierunkiem polityki przemysłowej i zadaniami jakie wytknięto przemysłowi państwowemu, stały się niezbędne, rzecz oczywista, bardzo daleko idące zmiany natury organizacyjnej, oraz wystąpić musiały w bardzo ostrej formie takie zagadnienia, jakie poprzednio wskutek odmiennej polityki albo nie były w dostatecznym stopniu aktualne, albo bywały żelazną ręką dławione. Mamy tu na myśli przedewszystkiem zagadnienie finansowe, które, po zarzuceniu myśli o stopniowem umorzeniu obiegu pieniężnego przez całkowite ujęcie produkcji i rozpodziału w ręce państwa, zarysowało się w bardzo mocny sposób, oraz potrzebę zabezpieczenia robotnikom minimum utrzymania,*) umożliwiającego wydajną i popłatną dla rządu pracę, i uratowania tem samem szczątków proletarjatu przemysłowego, rozpraszającego się po wsiach, a to wskutek nie znajdujących się w żadnym stosunku do potrzeb płac sowieckich.**)

Jako naczelną zasadę w dziedzinie ustroju życia przemysłowego ustalono zasadę jaknajwiększego usamodzielnienia, połączoną z zasadą centralizacji, w formach najbardziej zbliżonych do trustu kapitalistycznego, z najdalej idącem uproszczeniem organizacyjnem aparatu przemysłowego i zmniejszeniem personelu biurokratycznego.

Czy w ujawniających się obecnie dążnościach nastąpi dalsza jeszcze zmiana w kierunku ustroju kapitalistycznego, czy też może czas dłuższy utrzymają się nakreślone obecnie zasady, lub nastąpi chwilowy zwrot ku „czystemu komunizmowi“ w związku z niezwykle wielkiemi trudnościami, które trzeba będzie przy tak sprzecznym zespole przezwyciężyć, trudno na razie powiedzieć. W każdym razie stopienie w jedną sprawnie działającą całość tak sprzecznych pierwiastków, jak komunizm i kapitalizm, wydaje się mało prawdopodobne.

2. Ustrój Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego.

Rosja Sowiecka była jedynym krajem, w którym cały przemysł znajdował się w rękach państwa. Choćby z tego tylko powodu szczegółowsze rozpatrzenie organizacji tego przemysłu byłoby bardzo pożądane. Skłaniają nas do tego jeszcze i inne względy. Mianowicie chodzi tu o ocenę tego wpływu, jaki taka więź organizacyjna ustroju przemysłowego wywarła na produkcję — wpływu, który szedł w kierunku przyśpieszenia upadku wytwórczości.

W sferach urzędowych Rosji Sowieckiej, pod wpływem niepowodzeń na „froncie“ gospodarczym, a zarazem i za sprawą rosnącego wciąż z żywiołową siłą niezadowolenia tłumów, począł się w drugiej połowie 1920 r. i w początkach 1921 r. poważny prąd krytyczny w stosunku do dotychczasowych więzi ustroju przemysłowego i do sposobów kierownictwa przemysłem. Wyrazem tego zwrotu był szereg artykułów w prasie: gorętsi żądali rewolucyjnej przebudowy całego ustroju przemysłowego, inni szukali wyjścia w zastosowaniu ulepszeń i zmian w dotychczasowym systemie administracyjnym. Roztrząsano bardzo gorąco, czy należy budować więź przemysłową

*) Zagadnienia o minimum utrzymania nie było w proletarjackiej Rosji. Urzędowo ukazało się dopiero wówczas, gdy w związku z bankructwem poprzedniej polityki gospodarczej zjawiła się potrzeba postawienia przemysłu państwowego na poziomie zdolności konkurencyjnej w stosunku do pobudki prywatnej.

**) Obu tym zagadnieniom prasa poświęca liczne artykuły, aczkolwiek kierunek postępowania nie został jeszcze wyraźnie wytknięty w chwili, gdy pracę niniejszą oddajemy do druku.

podług pionu (ścisła centralizacja), czy też podług poziomu (decentralizacja), względnie przez połączenie jednej zasady z drugą (centralizm demokratyczny); następnie czy należy, czy też nie należy oddzielić organy produkcji od organów rozpodziału; wkońcu, czy tworzyć komisję ogólną stojącą na straży jednolitego planu przy Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego, czy przy Radzie Obrony i Pracy i t. d.

Nie rozumiano, że cały ów ustrój dotychczasowy był naturalnym odpowiednikiem panującego ustroju politycznego, a więc dyktatury partji komunistycznej, stanowiącej znikomy odsetek wśród ogólnej ludności. Mając przeciwko sobie, względnie nie mając poza sobą większości w społeczeństwie, rządząc niem za pomocą dyktatury i unaradawiając przemysł bez przygotowania uprzedniego i przytem w fazie jego upadku, nie można było iść drogą budownictwa społecznego. Pozostała z konieczności droga centralizmu, mniejsza czy zwykłego, czy też „demokratycznego", równoznacznego jednak w tych warunkach każdorazowo z biurokratyzacją. Hasło walki z biurokratyzmem, rzucone na VIII-ym Zjeździe Sowietów, sprawia dla tego nieco komiczne wrażenie, gdyż doprowadzone do wszystkich konsekwencji które w niem tkwią, oznacza wypowiedzenie walki dyktaturze partji komunistycznej. Chyba że istotnie ta pragnie zrzec się swej dyktatury i dopasować się do wymagań życia, zachowując jedynie pozory niezłomności zasad.

Przyjęte ostatnio nowe wytyczne w polityce przemysłowej bodaj potwierdzają takie właśnie rozumienie obserwowanego zwrotu. Pomijając zresztą sprawę ostatecznego stosunku kół urzędowych sowieckich do rzuconego przez siebie hasła, stwierdzić jednak możemy, iż kryzys obecny w zakresie przemysłu i związane z nim przesilenie w ustroju kierowniczym są wyrazem niewątpliwego zachwiania się całokształtu gospodarki sowieckiej.

Po tych kilku przedwstępnych uwagach, niezbędnych jednak jeśli mamy zrozumieć istotne pobudki dokonywujących się zmian, przechodzimy do rozpatrzenia ogólnych zasad ustroju Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, aż do ostatnio ujawnionych, aczkolwiek nie zupełnie jeszcze skrystalizowanych zmian natury organizacyjnej.

Kształtowanie się tego ustroju administracyjnego Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego dokonywało się pod wpływem następujących czynników:

1) Gwałtownej czynności unaradawiania przedsiębiorstw i konieczności utworzenia dla nich specjalnego aparatu kierowniczego;

2) Nieudolności, jaką wykazały były w kierowaniu przemysłem organizacje gospodarcze prowincjonalne;

3) Odczuwanego coraz silniej niedoboru surowców i opału i związanej z tem konieczności planowego i celowego rozpodziału tych produktów;

4) Nierównomiernego upadku zdolności technicznej przeróbczej poszczególnych fabryk i wynikającej stąd potrzeby (ze względu na niedostateczną ilość surowców i opału) zwijania zakładów bardziej zniszczonych i posiadających słabszą sprawność przeróbczą, w celu obfitszego zaopatrzenia i wykorzystania fabryk, znajdujących się w lepszym stanie;

5) Rozprzężenia, opanowywującego kolejno poszczególne gałęzie produkcji przemysłowej;

6) Nadmiernej podaży inteligencji i półinteligencji pozbawionej nagle pracy wskutek unaradawiania handlu, banków i t. d., oraz wciągnięcia, względnie wejścia dobrowolnego do administracji, bardzo poważnej liczby robotników.

Sprawę obejmowania unaradawianych przedsiębiorstw, wobec nieudolności jaką wykazały były organy prowincjonalne, prowadziły stwarzane przez Najwyższą Radę Gospodarstwa Ludowego, względnie tworzące się poza nią i później dopiero włączone

do jej ustroju, instytucje centralne, t. zw. Gławki i Centry. Jednoczesna rozbudowa poszczególnych ogniw ustroju administracyjnego sprawiła, iż poszczególne Gławki i Centry, ogarniając i centralizując odpowiednie działy przemysłu, z natury rzeczy objęły wszystko co dotyczyło potrzeb podległych im zakładów, a więc poza kierownictwem technicznem zaopatrywały swój dział zakładów w opał i surowce, finansowały go, spełniały nad nim zadania kontroli i t. d. Od samego początku w każdym Gławku lub Centrze czynności rozdzielcze połączyły się z czynnościami natury wytwórczej i finansowej. Każdy prawie Gławk względnie Centr w tych warunkach tworzył oddziały (poza Zarządem, Kolegjum i Sekretarjatem): personalny, rejestracyjny, ekspedycyjny, statystyczny, informacyjny, instruktorski, kredytowo-finansowy, rachunkowo-finansowy (buchalterja), gospodarczy, kontrolujący, techniczny, fabryczno-wytwórczy, zaopatrujący i rozdzielczy, przewozowy i składowy, budowlany i t. p. A odpowiednio do tego podziału u góry, i organy prowincjonalne wprowadzały taki sam ustrój. Ogółem liczono przeszło 70, bądź to samodzielnych, bądź to tworzących dział większego oddziału, Gławków i Centrów. A mianowicie istniały następujące Gławki i Centry, jako części składowe wymienionych poniżej oddziałów lub jako tym oddziałom równoznaczne urządzenia:

1. *Oddział Chemiczny:* a) Sekcja materjałów opałowych, b) elektrotechniczna, c) chemikalji technicznych, d) zaopatrywania i rozpodziału, e) Główny Komitet przerobu kości, f) wyrobów futrzanych, g) Centralny Komitet wyrobów ze szczeciny, h) wyrobu mydła, i) Główny Komitet wyrobów olejarskich, j) przemysłu cukrowniczego, k) Centralny Komitet przemysłu wódczanego, l) Główny Komitet przemysłu krochmalniczego, m) tytuniowy, n) przemysłu szklanego i porcelanowego, o) papierniczego, p) kauczukowego, r) wyrobu zapałek, s) Centralny Komitet przemysłu chemiczno-farmaceutycznego, t) Główny Komitet produktów anilinowych, u) farb lakierowych, w) Główny Zarząd przetworów chemicznych i drzewa, y) Główny Komitet wyrobów chemicznych podstawowych, x) nawozów sztucznych, z) Podkomisja związków azotowych.

2. *Oddział przetworów spożywczych:* a) Główny Komitet produkcji mącznej, b) wyrobów cukierniczych, c) konserw, d) mleczarski, e) Centralny Komitet herbaciany, f) Sekcja wód mineralnych, g) suszarni owoców i warzyw.

3. *Główny Komitet mineralnych materjałów budowlanych.*
4. *Główny Komitet wyrobów skórzanych.*
5. *Oddział utylizacji (spożytkowania odpadków).*
6. *Główny Komitet wyrobów odzieżowych.*
7. *Oddział elektrotechniczny.*
8. *Centralny Komitet przemysłu włókienniczego.*
9. *Oddział poligraficzny.*
10. *Główny Komitet leśny.*
11. *Główny Komitet torfowy.*

12. *Oddział górniczy* i jego części składowe: a) Główny Komitet soli, b) rud, c) złota, d) ropy naftowej, e) łupków palnych, f) węglowy, g) Centralny Komitet badań górniczych.

13. *Oddział Metalowy* i jego części składowe: a) Zarząd Główny zakładów automobilowych, b) Centralny Zarząd remontu parowozów i zakładów mechanicznych, c) Zarząd Państwowy zakładów malcowskiego okręgu fabrycznego, d) Zarząd Główny połączonych zakładów przemysłu hutniczego, e) Zarząd Centralny państwowych zakładów przemysłu miedzianego, f) Zarząd Główny połączonych zakładów budowy maszyn, g) Główny Komitet państwowych zakładów maszyn i narzędzi

rolniczych, h) Zarząd centralny zakładów ciężkiej industrji na południu Rosji, i) Zarząd Dzielnicowy zakładów uralskich.

14. Oddział Budowli Państwowych i jego części składowe: a) Zarząd Główny do spraw instalacji elektrycznych, b) transportowych, c) wodnych, d) budownictwa i architektury, e) dróg szosowych, f) dróg żelaznych.

15. Zarząd Główny transportów wodnych.

16. Zarząd Główny gospodarstw rolnych.

17. Oddział kooperatyw.

18. Oddział ubezpieczeń.

19. Główny Komitet do spraw opału.

20. Centralny Komitet ochrony wodozbiorów.

21. Komitet Geologiczny.

22. Główny Komitet do spraw kooperacji przemysłu drobnego i domowego.

23. Nadzwyczajny pełnomocnik Rady Obrony i Pracy do spraw zaopatrzenia czerwonej armji i marynarki i Rada Przemysłu Wojennego.

W celu dokładniejszego uwydatnienia ustroju Gławków i Centrów przytaczamy zarys organizacji Centralnego Komitetu Przemysłu Włókienniczego.

Komitet ten składał się z 30 przedstawicieli Wszechrosyjskiego Zjazdu Robotników Przemysłu Włókienniczego; 15 przedstawicieli poszczególnych grup wytwórczych Wszechrosyjskiego Związku Zawodowego Robotników Przemysłu Włókienniczego; po 2 delegatów od Centralnego Komitetu Wykonawczego Rad Delegatów Robotniczych, Żołnierskich, Włościańskich i Kozackich, oraz od Ludowego Komisarjatu Aprowizacji i Ludowego Komisarjatu Spraw Wojskowych; 3 delegatów od Wszechrosyjskiego Związku Włókienników, oraz po jednym delegacie od Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, od Najwyższej Rady Kontroli Robotniczej, od Komisarjatu Skarbu, od Komisarjatu Handlu i Przemysłu, od Komisarjatu Pracy, od Wszechrosyjskiej Rady Związku Zawodowego Robotników Przemysłu Chemicznego, od Wszechrosyjskiej Rady Związku Zawodowego Krawców, od Wszechrosyjskiego Związku Inżynierów i Techników, od Włościańskiej Organizacji Wytwórców Lnu i od poszczególnych wszechrosyjskich organizacji kooperatystycznych.

Do zakresu obowiązków tego wielkiego ciała przedstawicielskiego należało urządzanie zarządów centralnych w poszczególnych działach przemysłu włókienniczego, opracowywanie ogólnych planów produkcji, zakupu surowców, półfabrykatów i maszyn, dokonywanie sekwestru i rekwizycji, oraz repartycja surowców pomiędzy poszczególne dzielnice spożywcze. Celem faktycznego stałego kierownictwa i wprowadzania w życie powziętych planów i postanowień wyłoniono zarząd specjalny. Ustrój administracyjny tego Centru dzielił się przedewszystkiem na siedem sekcji wytwórczych:

1) bawełnianą, 2) płótna i juty, 3) jedwabniczą, 4 sukienniczą, 5) trykotaży i pończoch, 6) farb i apretur, 7) materjałów zastępczych.

Nadto, poza sekcjami, istniały jeszcze odrębne wydziały, komitety i podkomitety, a mianowicie:

1) Wydział skarbowy (buchalterja, kasa).
2) „ zaopatrywania w surowce i materjały pomocnicze, półfabrykaty, opał, materjały chemiczne, barwniki i maszyny).
3) „ repartycji towarów (ewidencja, podział).
4) „ transportowy.
5) „ handlu zewnętrznego (wywóz, dowóz, waluta).
6) „ zakładów unarodowionych.
7) „ kontroli.

8) Wydział ogólno-techniczny (technika, kalkulacja, badanie zakładów pod względem handlowo-przemysłowym).
9) „ prawny (rejestracja, sekwestr, porady prawne).
10) „ ekonomiczny.
11) „ organizacyjny.
12) Sekretarjat, dział informacyjny i gospodarczy.
13) Komitet zaopatrywania fabryk produktów bawełnianych w surowce.
14) Komisja towarów konfekcyjnych w składzie: trzech przedstawicieli od Centralnego Komitetu Przemysłu Włókienniczego, po dwóch od Wszechrosyjskiej Rady Włókienników, od Moskiewskiej Rady Włókienników, od Moskiewskiego Miejskiego Komitetu Aprowizacyjnego, oraz jeden od Związku Pracowników Handlowych. Komisja ta dzieliła się ze swej strony na następujące podkomisje: a) organizującą aparat wykonawczy, b) klasyfikującą zakłady i prowadzącą obrachunek towarów, c) kontrolującą księgowość i remanent, d) regulującą przewóz wewnętrzny, e) do spraw wywozu, f) gospodarczą, g) biuro informacyjne.
15) Wydział ubrań i bielizny z Sekretarjatem i Radą Wydziału w składzie trzech przedstawicieli od Związku Związków Zawodowych, oraz po jednym od Sekretarjatu Wydziału, od Ludowego Komisarjatu Aprowizacji, od Komisarjatu Pracy, od Okręgowych Komisarjatów Aprowizacyjnych, od organizacji kooperatystycznych, od Związku Zawodowego Krawców, od Rady Finansowej Centralnego Komitetu Przemysłu Włókienniczego.
16) Wydział Statystyczny.

Wiele z tych wydziałów dzieliło się ze swej strony na podwydziały. Np. wydział techniczny posiadał następujące podwydziały: 1) bawełniany, 2) jedwabniczy, 3) płócienniczy, 4) wełniany, 5) kalkulacji, 6) farb i apretur, 7) barwników, 8) fabryczny i towarowy, 9) reperacji i instalacji, 10) elektrotechniczny, 11) ogólny, 12) stacji doświadczalnych i laboratorjów, 13) przygotowania towarów.

Ogólna liczba urzędników Centralnego Komitetu przemysłu włókienniczego przewyższała tysiąc osób. Inne Gławki i Centry zatrudniały naogół mniejszą liczbę pracowników. Średnio zastęp pracowników w Gławku lub Centrze wynosił około 300 osób, czyli więcej od przeciętnej liczby urzędników Centrali Ministerjalnej w państwach zachodnio-europejskich. Znamienną cechą ustroju Gławków i Centrów była, jak to można widzieć z powyżej przytoczonego zarysu organizacji Centralnego Komitetu Przemysłu Włókienniczego, doprowadzona do krańcowości zasada przedstawicielsko-kolegjalna. Nawet wydziały poszczególne posiadały w swym składzie przedstawicieli Komisarjatów Ludowych, Związków Zawodowych i t. d. Ustrój ten później nieco uproszczono: wprowadzono t. zw. kolegja „skrócone“ i odpowiedzialność za ogólną działalność i sprawność całego aparatu administracyjnego włożono na przewodniczącego.

Jak wspominaliśmy, w znacznym stopniu żywiołowa sprawa powstawania Gławków i Centrów skrzyżowała się z dążnościami organizacyjnemi, idącemi od Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego. Skutki tego ujawniły się w powoływaniu do życia jeszcze nowych oddziałów, które uzależniały od siebie już istniejące urzędy, względnie na własną rękę budowały nowe „Gławki“ i „Centry“, następnie w tworzeniu różnych oddziałów i komisji natury regulującej i uzgadniającej, oraz w budowaniu organów odpowiednich na prowicji na podobieństwo zbudowanych w stolicy. Ostatecznie powstały następujące oddziały produkcyjne: chemiczny, przetworów spożywczych, utylizacji, elektrotechniczny, poligraficzny, metalowy, budowli państwowych i ubezpieczeń. Stworzone Gławki i Centry łączyły się bezpośrednio z Prezydjum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego i z jej organami regulującemi

i uzgadniającemi za pomocą przedstawicieli urzędowych. Dla uwydatnienia jak wyglądał ustrój takiego oddziału przytaczamy poniżej zarys ustroju oddziału chemicznego.

Na czele tego oddziału znajdowało się Kolegjum, posiadające przy sobie, jako organ doradczy, tak zwaną Radę Techniczną. Oddział dzielił się na cztery następujące grupy zasadnicze:

I. Produkcji mineralnej: Sekcja 1-a. Produkcja kwasów, zasad, soli, barwników mineralnych, gazów zgęszczonych i t. d.; Sekcja 2-a. Produkcja elektrotechniczna; Sekcja 3-a. Nawozy; Sekcja 4-a. Cement, cegła, wyroby ceramiczne, azbest, asfalt i t. p.; Sekcja 5-a. Szkło, porcelana i fajans; Sekcja 6-a. Metale radioczynne; Sekcja 7-a. Zapałki.

II. Przetworów chemicznych z węgla kamiennego, torfu i ropy naftowej: Sekcja 1-a. Przetwory chemiczne ropy naftowej, gudron, asfalt i łupek; Sekcja 2-a. Materjały wybuchowe i proch; Sekcja 3-a. Destylacja węgla, koksownie i gazownie; Sekcja 4-a. Barwniki farmaceutyczne i produkty fotograficzne.

III. Przetworów chemicznych z materjałów roślinnych: Sekcja 1-a. Przetwory chemiczne z drzewa, produkcja celulozy, papierniczej masy drzewnej, destylacja drzewa, utylizacja odpadków drzewa; Sekcja 2-a. Cukier i wyroby cukiernicze, krochmal, patoka; Sekcja 3-a. Produkty fermentujące (spirytus, wino, piwo, kefir, tytuń i t. p.; Sekcja 4-a. Tłuszcze roślinne, eter, smoły, esencje i lakiery; Sekcja 5-a. Guma, surogaty gumy i materjały plastyczne.

IW. Przetworów chemicznych z materjałów zwierzęcych i tłuszczy: Sekcja 1-a. Skóra; Sekcja 2-a. Kości, klej i utylizacja odpadków; Sekcja 3-a. Tłuszcze i wosk; Sekcja 4-a. Mydło i stearyna.

Prócz tych czterech grup istniały jeszcze następujące wydziały samodzielne: 1. Wydział polityki gospodarczej, 2. Wydział organizacji produkcji, 3. Wydział obrachunku i kontroli, 4. Wydział zaopatrywania.

Oddziałowi chemicznemu podlegały 22 Gławki i Centry, wyszczególnione przy omawianiu ogólnego ustroju Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego.

W celu regulowania i uzgodnienia działalności poszczególnych oddziałów produkcyjnych, oraz samodzielnych Gławków i Centrów, przy Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego utworzono specjalną grupę oddziałów i komitetów, do której należały: Komisja produkcji (rozpatrywanie planów produkcji w zakresie poszczególnych gałęzi przemysłu), Oddział skarbowo-budżetowy (rozpatrywanie preliminarzy budżetowych, zarówno centralnych jak i lokalnych organów N. R. G. L., oraz budżetów fabryk poszczególnych), Komitet polityki gospodarczej, Oddział badań ekonomicznych, Komisja mieszana (ustalanie planu rozpodziału produktów pomiędzy spożywców), Rada Zaopatrywania i rozpodziału (zatwierdzanie planu rozpodziału półfabrykatów i kierowanie techniką zaopatrywania), Oddział dostaw wojennych, Oddział statystyki i spisów, Oddział pozamiejscowy (utrzymywanie łączności z organami prowincjonalnemi). Odrębną grupę urzędów przy Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego tworzyły również oddziały: administracyjno-gospodarczy, prawny, redakcyjno-wydawniczy, naukowo-techniczny, komitet wynalazków, oraz inspekcja.

Gubernjalne Rady Gospodarstwa Ludowego kształtowały się na wzór ustroju Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego. Istniejące poprzednio Rady dzielnicowe i powiatowe, tamte później, te dopiero po VIII-ym Zjeździe Sowietów, zniesiono w celu uproszczenia stosunków wzajemnych pomiędzy prowincją i centralą. Stosunki te ulegały znacznym zmianom i wikłały się mocno w zależności od mnóstwa czynników, a więc: odczuwanego coraz to silniej braku opału i surowców, nierównomiernej zdolności produkcyjnej przedsiębiorstw, oraz przesileń dosięgających tę lub inną gałąź

produkcji. Czynniki te parły w kierunku coraz to większej centralizacji, co znalazło swój wyraz początkowo w zniesieniu dzielnicowych Rad Gospodarstwa Ludowego, następnie w wyodrębnieniu, z pod zakresu działalności Rad Gubernjalnych, wszystkich większych zakładów przemysłowych zgrupowanych w trusty, oraz zakładów t. zw. „szturmowych" i w poddaniu ich bezpośredniemu zarządowi centrali. Ósmy Zjazd Sowietów powrócił jednak z niejakiemi zmianami do poprzedniego ustroju, zarzucając zasadę „szturmowości" i przekazując z powrotem czynności kierownicze organom prowincjonalnym.

Taki był w ogólnych zarysach ustrój Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego. Był to wspaniały przykład rozrośniętego do nieprawdopodobnych granic biurokratyzmu gospodarczego.

Pomijając na razie moc błędów w samym ustroju, uzewnętrzniających się przedewszystkiem w równoległości działań ze strony organów poszczególnych, w nieodpowiednim podziale czynności i t. d., wejrzymy w wewnętrzną działalność administracyjną tego olbrzymiego i złożonego przyrządu biurokratycznego. Przed nami wystąpi na jaw w całej pełni dławienie życia gospodarczego ciężarem zupełnie niedopasowanych do niego form organizacyjnych.

Weźmy np. pod uwagę sposób, w jaki Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego opracowywała ogólny plan produkcji.

Podstawą jego były plany, opracowane przez Gławki i Centry, na zasadzie projektów, przekładanych przez zakłady przemysłowe za pośrednictwem organów prowincjonalnych. Plany tej ostatnio wymienionej kategorji opierały się na jednej tylko wiadomej wielkości: na zdolności technicznej zakładu do wytworzenia takiej lub innej ilości produktów, o ile dostarczy się mu określonej ilości opału, surowców, materjałów pomocniczych, a także zabezpieczy się go pod względem aprowizacyjnym i t. d. Wobec tego jednak, że zarządy poszczególnych zakładów przemysłowych nie mogły się orjentować co do potrzeb, zapasów i produkcji w całej Republice, to zbudowany z iluzorycznych części składowych gmach „planowego" gospodarstwa rozlatywał się pod podmuchem rzeczywistości jak domek z kart, powiększał zamęt ogólny i powodował konieczność wkładu olbrzymiej ilości energji ludzkiej i jeszcze większej — papieru, w celu częściowego przynajmniej utrzymania w ruchu zakładu choćby poniżej nakreślonego planu. Nieprzewidziany poprzednio brak gwoździ do budowy statków na Uralu i wynikające stąd powstrzymanie tej gałęzi przemysłu na kilka miesięcy*) — oto występujący wszędzie i we wszystkich gałęziach pracy symbol rzeczywistości sowieckiej. Co najgorsza jednak, symbol ten z rzeczywistości tej nie może być wyrwany, gdyż jest nieuchronną konsekwencją centralistycznej biurokratyzacji życia gospodarczego, jak było taką samą konsekwencją unarodowienie przemysłu w okresie jego upadku, co więcej w okresie ogólnego rozprzężenia gospodarczego w kraju.

Usiłowanie stworzenia „planu produkcji", możliwie dostrojonego do rzeczywistości, prowadziło z jednej strony do budowania mnóstwa stałych i niestałych komisji międzyurzędowych, które winny były stworzyć więź, w życiu nie istniejącą, z drugiej do zasypywania zakładów przemysłowych olbrzymią ilością ankiet statystycznych, które winny znów były zastąpić nieistniejące opanowanie życia. Badania, przeprowadzone przez Komitet Wykonawczy Rad Delegatów, po VIII-ym Zjeździe tych Rad, gdy wyłoniła się sprawa ogólno-państwowej komisji gospodarczej, stojącej na straży jednolitego planu, wyjaśniły, iż działało w Rosji w końcu 1920 r. aż 59 komisji stałych, opracowywujących i uzgadniających nawzajem plany produkcji. W „Ekonomiczeskoj Żiźni" zaś znajdujemy zwięzłą wzmiankę, iż Zjazd związku przemysłu

*) Patrz „Sprawozdanie z VIII-go Zjazdu Sowietów".

BIBLIOTEKA NARODOWA

metalowego radośnie przyjął wniosek założenia własnego pisma, w którymby drukowano dane dotyczące tego przemysłu, gdyż dotychczas zakłady przemysłowe zmuszone były przesyłać do różnych instytucji centralnych po kilkaset odpowiedzi statystycznych dziennie.....

W następstwie całego tego ustroju, w zakresie zaopatrywania zakładów przemysłowych w opał, surowce i materjały pomocnicze, oraz pod względem ich finansowania, panoszyła się t. zw. „włóczęga", jako zjawisko stałe. Każda najdrobniejsza sprawa ciągnęła się całemi miesiącami, co odbijało się, rzecz oczywista, w stopniu bardzo ujemnym na przebieg produkcji i na jej wydajność.

Wyjaśnijmy to teoretycznie na przykładzie.

Jako punkt wyjścia bierzemy np. jeden z zakładów przemysłowych, wchodzących w skład Głównego Komitetu Papierniczego.

Każda sprawa, dotycząca opału, surowców, materjałów pomocniczych, lub środków pieniężnych, po przejściu przez organy prowincjonalne i uzyskaniu wymaganego potwierdzenia i zarejestrowania, dostawała się najpierw do kancelarji głównej Gławka, stamtąd szła do zarządu, z zarządu do rejestracji, z rejestracji do szefa Gławka, następnie sprawy opałowe odsyłano do Wydziału Opałowego, surowców i materjałów pomocniczych do Wydziału Zaopatrywania i Rozpodziału, środków finansowych do Wydziału Kredytowo-finansowego. Po załatwieniu przez te wydziały, wracała do podpisu do prezydjum Gławka i do kancelarji ogólnej celem rejestracji. Po przebrnięciu przez Gławk, papiery szły do kancelarji ogólnej oddziału chemicznego, stamtąd do zarządu oddziału rejestracji, do szefa oddziału, do dziennika podawczego, do szefa sekcji pierwszej grupy czwartej. Z kolei, w zależności od rodzaju swego, do wydziału zaopatrywania lub rachuby i kontroli, oraz z powrotem przez wszystkie te instytucje do kancelarji w celu expedycji do..... Rady Zaopatrywania i Rozpodziału w sprawie surowców i materjałów pomocniczych, do Centralnego Komitetu Opałowego w sprawie opału i do Oddziału Skarbowo-budżetowego w sprawie środków finansowych, a to znów w celu ostatecznego załatwienia i ostatecznej ekspedycji drogą powrotną. Jeżeli się zważy, że każda z tych spraw musiała była przebiec podobną drogę w Gubernjalnych Radach Gospodarstwa Ludowego, a w pierwszym okresie jeszcze w powiatowych i dzielnicowych, zrozumiały będzie zupełnie ów odruch przeciw biurokratyzacji i owa tęsknota za współzawodnictwem kapitalistycznem, jakie po VIII-ym zjeździe ujawniły się nawet wśród biurokracji sowieckiej, a także i dążność do zupełnie samodzielnej, możliwie mniej z centralą związanej gospodarki i do omijania wszelkiego rodzaju dróg pośrednich biurokratycznych na prowincji.

„Daleko niebezpieczniejszemi wydają się nam poglądy drugiego rodzaju" — czytamy w artykule redakcyjnym (niepodpisanym) w № 75 z dnia 7 Kwietnia 1921 r. „Ekonomiczeskoj Ziźni" — będące w naszem przekonaniu odbiciem poglądów sowieckiego (w przygniatającej większości biurokratycznego) aparatu.

„Przedewszystkiem słów parę o tak zwanej „doskonałej" budowie organizacyjnej naszego aparatu administracyjnego. Z punktu widzenia biurokraty, „doskonałość" może i rzeczywiście jest bardzo daleko posunięta: dla każdej czynności życia gospodarczego stworzono oddział odpowiedni, dla podczynności — odpowiedni pododdział i t. d., wypracowano całą moc rozporządzeń, instrukcji określających stosunek organów centralnych pomiędzy sobą i nawzajem do organów prowincjonalnych; w praktyce przez budowę odpowiednich organów przewidziano z góry wszelkie możliwe czynności państwowe i gospodarcze*). Nieco podważa co prawda ową „doskonałość" naszej budowy

*) Patrz, w ustroju oddziału spożywczego, Główny Komitet przemysłu cukierniczego, Główny Komitet konserw (przyp. nasz).

organizacyjnej ta okoliczność, że ta sama czynność posiada czasem 5—6, a niekiedy i więcej wykonawców [1]), ale w każdym razie niepodobna nie przyznać, iż „organiczny“ punkt widzenia znalazł był dostateczny dla siebie wyraz w życiu.

„Ale czy temu „doskonałemu“ systemowi organizacyjnemu aparatu administracyjnego odpowiada takaż sama doskonałość w życiu rzeczywistem?

„Wydaje się nam, iż wystarczy tylko postawić to pytanie, by odrzucić cały ów „organiczny“ punkt widzenia, nie namyślając się ani chwili (otbrosit w kornje). Życie toczy się i w tym wypadku, gdy nie nastąpią konieczne zmiany, będzie toczyło się i nadal niezależnie od naszego „doskonale“ zbudowanego aparatu administracyjnego. „Doskonałemu“ systemowi organizacyjnemu naszego aparatu, odpowiada mocno niedoskonała działalność wytwórcza... Odrzucając teoretyczne wnioskowania inteligentów z jednej strony, „organiczny“ punkt widzenia zaś z drugiej, winniśmy traktować z powagą istotną rzeczywistość w kraju, w którym istnieje stanowcza przewaga drobnego i średniego włościaństwa i nad którym rządzi dyktatura proletarjatu“.

W ten sposób uwypuklił się stosunek miarodajnych władz sowieckich do podstaw organizacyjnych Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego już w końcu 1920 r. Niespodziewany zupełnie niedobór opału w końcu 1920 r., który doprowadził był do zamknięcia wielu wielkich fabryk i przerwania ruchu kolejowego na licznych drogach żelaznych, zaostrzenie się kryzysu aprowizacyjnego w 1921 r., wreszcie prawie zupełny „krach“ (określenie sowieckie) przemysłu metalowego wywołały całą powódź artykułów krytycznych w prasie i doprowadziły do szybkiego i wyraźnego wytknięcia nowego kierunku polityki gospodarczej.

W związku z oporem, jaki nowy kierunek polityki gospodarczej był napotykał wśród „czystych“ komunistów, zaczęła się zaostrzać i krytyka dotychczasowego systemu organizacyjnego. Oto bardzo dowcipny wzorek tej krytyki z pierwszej połowy 1921 r. [2]): „We wczorajszym numerze pisma ukazał się artykuł tow. Potiajewa o obecnem położeniu i widokach rybołówstwa. Z artykułu tego dowiadujemy się, że możliwość rocznego połowu, bez poderwania gospodarstwa rybnego, wynosi 100 miljonów pudów. Tymczasem połów państwowy wyniósł w 1920 r. wszystkiego 11 miljonów pudów, w 1921 r. zaś *przewiduje się* 21 miljonów pudów. W porównaniu z przedwojennym połowem w ilości 50 miljonów pudów spadek zaiste olbrzymi, jeżeli się jeszcze weźmie pod uwagę względną prostotę techniki rybołówczej! Osobliwą cechą rybołówstwa jest jeszcze to, że *możliwy* połów wzrasta z roku na rok właśnie dlatego, że faktyczny w latach poprzednich był niezwykle nizki. Ryba, w powiększających się wciąż ilościach, błaga sama o pójście do głodnych żołądków ludności rosyjskiej...

„I cóż? Pomaga czy przeciwdziała temu nasz „harmonijny“ ustrój prawodawstwa socjalistycznego, — ustrój, którego wyrazem był dekret o monopolu państwowym w dziedzinie rybołówstwa? Wydaje się nam że przeciwdziała, bowiem możliwości gospodarki państwowej wyraziły się 11 miljonami pudów w 1920 r. Jeżeli tak rzeczy się mają, to ustrój „harmonijny“ winien być usunięty i każdy obywatel, przy przestrzeganiu koniecznych przepisów, winien być dopuszczony do ryby tak życzliwie idącej ku niemu“.

„Iż ustrój — czytamy w innym numerze „Ekonomiczeskoj Żizni“ [3]) — bardzo ważnego naszego komisarjatu — komisarjatu przemysłu, t. j. Najwyższej Rady Go-

[1]) Patrz sekcję elektrotechniczną w oddziale chemicznym i oddział elektrotechniczny; oddział budowlany i materjałów budowlanych, oddział budowli państwowych i oddziały budowlane w poszczególnych Gławkach (przyp. nasz).

[2]) Ekonomiczeskaja Żizń, № 100.

[3]) Ekonomiczeskaja Żizń № 107.

BIBLIOTEKA

spodarstwa Ludowego -- w swym obecnym stanie jest „ustrojem harmonijnym", z bardzo i to bardzo wielkiemi zastrzeżeniami, i ustrojem w cudzysłowie — jest to pewnik nie wymagający już obecnie dowodzenia.

„Konieczną jest rewolucyjna, radykalna zmiana całego ustroju organizacji i metod pracy urzędów zarówno centralnych, jak i prowincjonalnych. Dlatego też podstawowy pogląd, który winien zapewnić nam zwycięstwo w ciągu najbliższego roku, zawiera się w następującem: zwyciężymy tylko w tym wypadku, jeżeli będziemy znów rewolucjonistami takimi, jakimi byliśmy przed rewolucją i po rewolucji listopadowej, a więc jeżeli wprowadzimy zmiany radykalne do całego naszego ustroju organizacji, jeżeli wlejemy ducha współzawodnictwa i pobudki do każdego naszego zamierzenia gospodarczego". — Tak zakończył swą programową przemowę na IV Zjeździe Rad Gospodarstwa Ludowego, dotychczasowy przewodniczący Najwyższej Rady — Rykow.

Dość jednak przykładów! Najlepszą oceną dotychczasowego ustroju organizacji są nowe jej zasady częściowo ustalone na IV-tym Zjeździe Rad Gospodarstwa Ludowego, częściowo zaś będące rozwinięciem odpowiednich postanowień Rady Obrony i Pracy.

Główną wytyczną w dziedzinie przebudowy istniejącego ustroju kierownictwa przemysłem, w myśl opinji wyrażonej na Zjeździe, ma być dążność do jaknajwiększego usamodzielnienia przedsiębiorstw poszczególnych, połączona z dążnością do ich centralizacji w formach najbardziej zbliżonych do ustroju trustu kapitalistycznego, następnie z najdalej idącem uproszczeniem aparatu przemysłowego i zmniejszeniem personelu biurokratycznego. Odpowiednio do tego postanowiono: 1) sprowadzić ostatecznie czynności Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego do kierownictwa przemysłem, umarzając stopniowo te jej działy, które wchodzą w zakres pełnomocnictw innych komisarjatów ludowych, lub mają charakter ogólno-gospodarczy; 2) znieść równoległość czynności przez łączenie w jedną całość urzędów zajmujących się temi samemi lub zbliżonemi działami gospodarstwa przemysłowego (np. wszystkie Gławki zajmujące się wytwarzaniem lub rozpodziałem materjałów opałowych połączyć w jeden oddział opałowy); 3) połączyć wszystkie czynności administracyjno-organizacyjne w jednym oddziale administracyjno-organizacyjnym, ograniczyć czynności Oddziału Zaopatrywania i Rozpodziału materjałów w myśl ogólnych wskazówek nowoutworzonej przy Radzie Obrony i Pracy komisji zużytkowania materjałów, stworzyć oddział statystyczny (zogniskowanie rozrzuconych dotychczas prac statystycznych), utrzymując jednocześnie stworzony poprzednio oddział skarbowo-budżetowy; 4) dążyć do połączenia odpowiednich Gławków i Centrów, podług gałęzi produkcji, i do przetworzenia ich w organy kierownicze i regulujące, usamodzielniając przytem jaknajbardziej zarządy poszczególnych przedsiębiorstw i „trustów", oraz przekazując większość ich zakresowi działalności organów prowincjonalnych.

Takie były wyniki teoretyczne IV-go Zjazdu Rad Gospodarstwa Ludowego. Co się tyczy skutków praktycznych, t. j. wcielenia w życie powziętych na zjeździe uchwał, to te nie kazały na siebie czekać czas dłuższy. Liczyć się jednak należy z tem, iż przebudowa dokonywać się będzie przy pomocy się materjału ludzkiego, który w ciągu trzech lat pracy wżył się był już w określone metody i że stworzone poprzednio formy organizacji będą dążyły do bezwzględnego utrzymania się wbrew wszelkim opinjom i uchwałom.

Z możliwości tego oporu zdają sobie dokładnie sprawę koła urzędowe sowieckie. „Żyję, a więc dlatego chcę żyć w dalszym ciągu — i dla usprawiedliwienia tej swej woli stwarzam teorję odpowiednio do sezonu" czytamy w jednym z artykułów

„Ekonomiczeskoj Żiźni", z powodu oporu stawianego przez dotychczasowe urzędy rozpodziału Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego i Ludowego Komisarjatu Aprowizacji nowym rozporządzeniom Rady Obrony i Pracy w tej dziedzinie.

A oto drugi bardzo znamienny przykład z miesiąca Czerwca 1921 r. odnośnie do godzącego istotnie w dotychczasową więź organizacji Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego projektu odbudowy kaukaskiego przemysłu cementowego, przez wymianę jego produktów na węgiel zagraniczny. Projekt ten rozpatrywano w specjalnej komisji Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego przy udziale przedsta wicieli Komisarjatu Ludowego Handlu Zewnętrznego. Przedstawiciel Komisarjatu Handlu Zewnętrznego złożył oświadczenie, że uznając odbudowę kaukaskiego przemysłu cementowego na podstawie projektu tow. Ługanowskiego za bardzo pożądaną, uważa jednak za konieczne, aby rozstrzygano oddzielnie zagadnienie o dowozie węgla i wywozie cementu, zaliczając pierwszy do planu ogólnego dowozu, a drugi do planu ogólnego wywozu, przyczem w celu ostatecznego rozstrzygnięcia sprawy jest niezbędne, jego zdaniem, wysłuchanie opinji Głównego Komitetu Opałowego i Komisji Zużytkowywania przy Radzie Obrony i Pracy; plan bezpośredniej wymiany produktów cementowni Kaukazu na węgiel zagraniczny konieczny dla nich uważa za niedopuszczalny, gdyż znajduje się w przeciwieństwie z ogólnym planem dowozu i wywozu". Projekt został pogrzebany.....

Jeszcze wyraźniej niezdolność przejścia do innych metod pracy i organizacji, wymaganych przez nowy kierunek polityki gospodarczej, ujawniła się w t. zw. przebudowie aparatu administracyjnego. Jako przykład może tu służyć zarówno ustrój, jak i działalność wspomnianej już kilkakrotnie Komisji Zużytkowywania przy Radzie Obrony i Pracy. Z artykułów dyskusyjnych o działalności tej komisji dowiadujemy się, iż podług przedstawionego projektu ma się składać z 33 oddziałów, zatrudniających ogółem około 5.000 pracowników, i że w obecnej swej działalności zahacza o zakres pełnomocnictw dwuch innych instytucji (Oddziału Zaopatrywania Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego i Ludowego Komisarjatu Aprowizacji), zajmując się tak drobnemi sprawami jak wyznaczaniem 7 pudów mydła zielonego dla Głównego Komitetu Wyrobów Anilinowych, lub 4 pudów zepsutej mąki dla Głównego Komitetu Skórzanego. „I znów narzuca się zjadliwe pytanie, czy przy istnieniu dwuch równoległych organów istnieje nieodmienna potrzeba stwarzania trzeciego [1])". Również wątpliwości wyraził Zjazd Rad Gospodarstwa Ludowego w stosunku do tworzonych przez Radę Obrony i Pracy t. zw. Gubernjalnych Narad Ekonomicznych, będących ekspozyturami Komisji Ogólno-Planowej, a zahaczających o pełnomocnictwa Gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego.

I nic dziwnego, że w tych warunkach przed działaczami sowieckimi stanęło w niepokojącej ostrości pytanie, czy przedsiębiorstwa państwowe zdołają wykazać pobudkę niezbędną dla stawiania czoła współzawodnictwu kapitału prywatnego? „Stara gwardja już się wyczerpała, zmęczyła się i zaledwie daje sobie radę z bieżącą robotą, a dopływu nowych sił nie widać zupełnie. Przyjdzie z centrali rozkaz, poklną, ale wypełnią, lecz gdy chodzi o wykazanie własnej pobudki, uczynienia próby stworzenia czegoś nowego, mimo wyraźnych wskazówek o potrzebie takiej próby — na to niema ludzi, ani chęci i śmiałości". [2])

Niema ludzi, ani chęci i śmiałości! Tego rodzaju pierwiastki nie mogły się wytworzyć w atmosferze rządów sowieckich. Skazano je zgóry na wymarcie, jako groźne dla całego ustroju panującego. Albowiem ustrój ten, jak każdy ustrój, oparty

[1]) „Ekonomiczeskaja Żiźń", № 117.

[2]) „Ekonomiczeskaja Żiźń", № 125.

na dyktaturze politycznej i gospodarczej, wypleniał pobudkę i samodzielność myśli i sądu — wyrabiał posłuch niewolniczy i obawę przed wszelkiemi samodzielnemi krokami.

3. Stosunek Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego do innych Komisarjatów

Stosunek Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego do innych Komisarjatów Ludowych, w swem założeniu pierwotnem i w warunkach ówczesnych niewątpliwie racjonalny, aczkolwiek mętny, nieprzemyślany do końca i częstokroć sprzeczny w punktach poszczególnych, uległ wykoszlawieniu i zniekształceniu już w pierwszym okresie istnienia Rady.

Punkt 3-ci obowiązującego do czwartego Zjazdu Rad Gospodarstwa Ludowego statutu tej organizacji głosił co następuje: „Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego reguluje i urządza *całokształt* produkcji i rozpodziału. Podlegają jej wszelkie przedsiębiorstwa i cały majątek Republiki, któremi zarządza przez swe organy.

U w a g a: *Wszystkie Komisarjaty* w sprawach, dotyczących życia społeczno-gospodarczego, *podlegają* Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego, *ich zaś odnośne aparaty włącza się do odpowiednich oddziałów produkcji*".

Z powyższego wynika, iż Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego, w swem założeniu pierwotnem, miała być ustrojem nadrzędnym, naczelną instytucją kierującą życiem gospodarczem całego kraju p r z e z Komisarjaty Ludowe, nie zaś o b o k nich i równolegle z niemi. Istotnie, w początkach swego urządzania się wykazywała wyraźne dążności do przetworzenia się w taki ustrój naczelny. Zachowanie się odporne innych komisarjatów uniemożliwiło jej jednak wykonanie tych zamierzeń.

W następstwie tych walk o zakres działania Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego zaczęła tworzyć własne organa wykonawcze, które pełniły lub usiłowały pełnić czynności równolegle do istniejących już urzędów; część tych organów później zlikwidowano, część istnieje dotychczas, prowadząc żywot wyłącznie papierowy, część zaś utrwaliła swój byt i, przejmując te lub inne czynności od komisarjatów, przetworzyła z kolei te przejęte organy w takie same instytucje papierowe.

Jedną z rozstrzygających pobudek, które pchnęły Najwyższą Radę Gospodarstwa Ludowego na drogę budowania własnego aparatu wykonawczego, była, poza oporem komisarjatów pragnących zachować swoją samodzielność, gwałtowna ruchawka w kierunku unaradawiania przedsiębiorstw, wychodząca z dołu, od tłumów pracujących z jednej strony, z drugiej zaś oporne stanowisko wobec tego prądu Ludowego Komisarjatu Przemysłu i Handlu. Na czele tego Komisarjatu stał Krasin, który obawiał się słusznie, iż ruchawka ta, prowadzona bez należytego przygotowania i ostrożności, zniszczy jednocześnie z kapitalistami i same warsztaty pracy, oraz doprowadzi do upadku wytwórczości.

Przejmując czynność zapoczątkowaną w zakresie unaradawiania przemysłu we własne ręce i tworząc w tym celu własny aparat wykonawczy, Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego wkroczyła tem samem w pełnomocnictwa Komisarjatu Przemysłu i Handlu, uczyniła go zbytecznym i doprowadziła w końcu do jego zniesienia, a właściwie przetworzenia w Komisarjat Handlu Zewnętrznego. Tem samem jednak z instytucji nadrzędnej, jaką była w swem założeniu pierwotnem, przekształciła się w równorzędną i objęła dział roboty nie tylko kierowniczej, lecz i *wykonawczej*, a mianowicie przemysł i handel. Pierwotne założenia, z których powstała była, nie przestały jednak oddziaływać na jej stosunek do pozostałych komisarjatów, wkroczenie zaś na drogę urządzenia aparatu wykonawczego dla przemysłu i handlu

wywołało również próby tworzenia takich aparatów wykonawczych i w innych dziedzinach życia gospodarczego. A więc przez Gławki i Centry, oraz przez Radę Zaopatrywania i Podziału obejmując podział wytwarzanych wyrobów fabrycznych dla spożycia, Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego wkroczyła w zakres działania Ludowego Komisarjatu Aprowizacji. I aczkolwiek w teorji ustalono, że projekty rozpodziału wyrobów fabrycznych opracowywać będą wspólnie obie organizacje w Radzie Zaopatrywania i Podziału, przyczem rozpodział przedmiotów spożywczych i wyrobów użytku masowego znajdować się będzie w rękach Ludowego Komisarjatu Aprowizacji, a tylko rozposażenie surowców, materjałów pomocniczych i maszyn będących środkami produkcji, winno podlegać Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego — stosunki faktyczne ułożyły się inaczej.

Przez stworzenie Gławków, mających charakter wybitnie handlowo-rozdzielczy, jak np. Głównego Komitetu herbacianego, mleczarskiego i t. d., oraz przez zachowanie w innych Gławkach i Centrach odrębnych wydziałów rozdzielczych (np. we włókienniczym i chemicznym), Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego doprowadziła do równoległości działań i do pomieszania wzajemnego zakresu działalności.

Podobny stosunek wytworzył się również pomiędzy Najwyższą Radą Gospodarstwa Ludowego, a Ludowemi Komisarjatami Rolnictwa, Kontroli, Handlu Zewnętrznego i Głównym Urzędem Statystycznym. W zasadzie stosunek jej do Ludowego Komisarjatu Rolnictwa ustalono w taki sposób, że oddziały kooperacji, meljoracyjny i zarządu dóbr sowieckich miały być oddziałami wspólnemi obu urzędów. W praktyce jednak mocą tego faktu, iż działały przy Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego, Rada wywierała wpływ rozstrzygający, paraliżując pośrednio niekiedy zamierzenia Ludowego Komisarjatu Rolnictwa w innych dziedzinach, z działami temi związanych. Szczególnie silny był zamęt czynności w gospodarce leśnej, gdzie działalność Głównego Komitetu Leśnego i innych komitetów, zajmujących się przeróbką drzewa, udaremniała wszelkie wysiłki wprowadzenia jakiejkolwiek planowości w gospodarce leśnej, czynione przez Ludowy Komisarjat Rolnictwa.

„Trzeba zupełnie jasno i wyraźnie powiedzieć", pisze prof. Klassen, [1]) „że gospodarstwo leśne nie istnieje: jest tylko niszczenie wszystkiego tego co pozostało po naszych ojcach i dziadach, a to wobec braku należytej pobudki z ich strony".....

„Oddział leśny, straciwszy sprawność pracy, wypuścił stopniowo ze swych rąk wszystko, cokolwiek w minimalnym chociażby stopniu przypominało o gospodarstwie leśnem. Nie mając już roszczeń do prawa kierowania wyrębem, które to prawo przeszło do rąk Głównego Komitetu Leśnego, straciwszy nawet prawo wyznaczania działów leśnych, idących pod wyręb, które obecnie jest w ręku wszystkich organów stykających się z gospodarką drzewną, nie prowadzi obecnie ani statystyki leśnej, ani bezwzględnie nic nie robi w celu ochrony lasu i jego odbudowy".

Nie mniejszy zamęt i pomieszanie pełnomocnictw panowało również w dziedzinie kontroli. Tu poza Komisarjatem Ludowym Kontroli, nazwanym później Inspekcją Robotniczo-Włościańską, utworzono przy Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego jeszcze dwa organy kontrolujące, a mianowicie oddział inspekcji, oraz pododdział rejestracyjny w oddziale skarbowo-budżetowym. Pierwszy z tych urzędów po odjeździe swego pierwotnego kierownika, Bluma, nie rozwinął się zupełnie i pozostał jako niewielkie biuro przy Prezydjum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, prowadzące raczej robotę o charakterze statystycznym, natomiast

[1]) Ekonomiczeskaja Żiźń № 254 z dnia 12 Listopada 1920 r.

BIBLJOTEKA PREZYDJUM RADY MINISTRÓW

drugi rozrósł się wspaniale". W jednym tylko charkowskim pododdziale na 391 zakładów przemysłowych, znajdujących się w obrębie gubernji, liczono 191 urzędników, w tem 40 z wykształceniem uniwersyteckiem, pozostali zaś prawie wszyscy posiadali wykształcenie średnie. W tym samym czasie w składzie Gubernjalnej Rady Gospodarstwa Ludowego, podlegającej w pierwszej mierze kontroli pododdziału, nie znajdowała się nawet połowa tej liczby sił wykwalifikowanych [1]).

„Narzuca się pytanie co to są za organy", pisze niejaki A. Kaktyń [2]). „Czytelnik pomyliłby się głęboko, gdyby zawierzył ich nazwie. Prócz rejestracji produkcji są bowiem obowiązane: baczyć na to, by towary były należycie zabezpieczone, kontrolować przewóz i zużycie surowców, oraz innych materjałów, następnie pilnować wypełnienia poleconych zadań wytwórczych, prowadzić rejestrację materjałów, surowców i fabrykatów, sprawdzać prawidłowość działania aparatów automatycznych i prowadzić rejestrację roboczej siły i energji technicznej [3])".....

„Stwierdzić należy, iż są to wszystko zadania chwalebne i szeroko zakreślone. Ale jeżeli przypomnimy sobie, że tem samem mniej więcej w stosunku do Gławków i Centrów zajmuje się inny organ Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, a mianowicie Oddział Inspekcji, następnie, że te same zadania leżą w obowiązkach odpowiedniego pododdziału Inspekcji Robotniczo-Włościańskiej, najbardziej interesującej się produkcją, rejestracją i kontrolą, jeśli weźmie się pod uwagę wielki brak sił technicznych nie tylko do inspekcji, lecz i do urządzania i prowadzenia przedsiębiorstw, to mimo wszystko zjawia się wątpliwość o potrzebie takiego nagromadzenia równolegle działających organów"....

„Ale co powiada nam zbadanie roboty tego poddodziału? — Okazuje się, że w ciągu 4-ch miesięcy odbyto około 10 posiedzeń, na których rozważano przeważnie tylko sposób kontroli i rejestracji. Jako wzór i przykład zarazem staranności i głębokości badania, służyć może protokół № 8 z dn. 14 Sierpnia 1920 r. opiewający, iż zebranie komitetu kontrolerów-instruktorów zajęło się wszechstronną oceną okólnika № 15 pododdziału rejestracji produkcji Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego o rejestracji gotowych wyrobów przemysłu włókienniczego. Sprowadzono z bibljoteki tom encyklopedji Brockhausa i Efrona, podług którego suknem lub materjałem w przemyśle nazywa się przygotowany z nici wyrób, posiadający nieznaczną grubość w porównaniu z dwoma pozostałemi wymiarami i odznaczający się giętkością i elastycznością, konieczną dla przygotowania z niego ubrania i innych tego rodzaju wyrobów (cytuję dosłownie ze słów protokółu). Po dokładnem zbadaniu, na mocy tegoż tak poważnego źródła, takich pojęć jak przędza, tkanina, wyroby wiązane, koronkarskie i t. d., zebranie uchwala zupełnie poważnie, że rejestracji podlegają wszystkie rodzaje tkanin wyrabianych w przedsiębiorstwach unarodowionych i w innych zarejestrowanych, bez względu na to czy wyrobiono je na maszynach tkackich, czy też w jakikolwiek inny sposób (znów cytuję podług protokółu, ponieważ obawiam się, by czytelnicy nie podejrzewali mnie o czerpanie ze Szczedrina). Z protokółu № 3 tejże instytucji dowiadujemy się, że w dwuch składach w Charkowie nie poprawiono dachów, beczki pożarnicze rozeschły się, książki nie są zesznurowane i znacznej wartości towary leżą pod otwartem niebem; z protokółu № 4, że w Charkowie znajduje się kilka zakładów przemysłowych przyrządzających drożdże, z protokółu № 5, że w gubernji Charkowskiej torf wydobywają w 5 miejscowościach" i t. d.

---

[1]) [2]) Ekonomiczeskaja Żiźń № 263 z dnia 23 Listopada 1920 r.

[3]) Niektóre czynności podane przez autora pominęliśmy, zresztą podane dość wyraźnie mówią o rozległości zadań pododdziału na papierze.

Tak określa robotę charkowskiego oddziału jeden z prowincjonalnych działaczy sowieckich [1]).

Pozostaje jeszcze do rozważenia stosunek Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego do Komisarjatu Handlu Zewnętrznego i Głównego Urzędu Statystycznego

Istnienie przy Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego specjalnych organów dla handlu zagranicznego (mówimy o specjalnych, gdyż nawet niektóre Gławki, jak np. Główny Komitet Przemysłu Włókienniczego, posiadały własne wydziały handlu zagranicznego) nie miało na razie znaczenia praktycznego i niedawało powodu do tarć, gdyż, jak wymienione tylko co organy Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, tak i sam Komisarjat Handlu Zagranicznego należały do rzędu tworów powołanych do istnienia na wszelki wypadek, w przewidywaniu niedalekiej przyszłości i nie mających narazie nic do roboty, a więc nie mających powodu do zatargów, kłótni i nieporozumień w sprawie zakresu swej działalności. Takich utworów zawczasu, na zapas, Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego powołała do życia znacznie więcej, że wspomnimy Główny Komitet Przetworów Cukierniczych i t. d. Natomiast wielkie pomieszanie pełnomocnictw i istotna walka z tego powodu toczyły się pomiędzy Najwyższą Radą Gospodarstwa Ludowego i Głównym Urzędem Statystycznym.

Główny Urząd Statystyczny zogniskował w swojem łonie najlepsze siły naukowe statystyczne rosyjskie, jednak okazał się niezdolny do tak szerokiego zakresu badań i do takiego tempa pracy, jakiego wymagała nowa rzeczywistość rosyjska. Unarodowienie handlu, przemysłu i finansów pociągnęło za sobą potrzebę natychmiastowego ściągania materjałów statystycznych w bardzo rozległym zakresie i w imię celów praktycznych. Tymczasem Główny Urząd Statystyczny wykazywał dążność do traktowania poważnego swych zadań, a takie traktowanie mogło by dać wyniki praktyczne dopiero po dłuższym przeciągu czasu.

Dlatego przy wszystkich prawie organach centralnych i prowincjonalnych tworzyć się poczęły wydziały statystyczne, prowadzące pracę na własną rękę, jesienią zaś 1919 r., w celu ześrodkowania tej działalności samodzielnej, stworzono przy Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego odrębny Oddział Statystyczny. W chwili jego powstawania Rosja weszła w fazę bardzo daleko idącej centralizacji, tworzenia grup „szturmowych", militaryzacji pracy i t. d. To wszystko wołało o działalność statystyczno-rejestracyjną jeszcze w większym zakresie aniżeli poprzednio. Na fabryki zaczął spadać deszcz ankiet i w następstwie tego mnóstwo fabryk stworzyć musiało własne i częstokroć liczne zastępy pracowników, zatrudnione przy statystyce. Obezwładniający w stosunku do zamierzeń i prac Głównego Urzędu Statystycznego, oraz mało wiarogodny co do ściąganego materjału, charakter robót Oddziału Statystyki i Spisów przy Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego wywołał bardzo silny odpór ze strony Głównego Urzędu Statystycznego i poważny antagonizm wzajemny obu instytucji. Antagonizm ten osiągnął swe najwyższe napięcie w drugiej połowie 1920 r., kiedy ogłoszono dekret o mobilizacji wszystkich statystyków do rozporządzenia Głównego Urzędu Statystycznego, zamierzającego na 28 sierpnia tegoż roku przeprowadzić wielki spis ludności, oraz ankiety rolną i przemysłową.

Taki był istotny stosunek Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego do innych Komisarjatów Ludowych. Znamienną jego cechą był ujawniający się prawie na wszystkich polach brak należytego rozgraniczenia czynności i równoległość pod-

[1]) Ustęp dotyczący działalności Charkowskiego pododdziału rejestracyjnego podaliśmy tu tylko mimochodem, ze względu na jego wartość ilustracyjną. Chodziło nam przedewszystkiem o zaznaczenie równoległego działania trzech instytucji, z których dwie wchodziły w skład Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego.

jętych działań. Równoległość tę stwierdził oficjalnie IV-ty Zjazd Rady Gospodarstwa Ludowego i dał temu wyraz we wskazanej poprzednio uchwale o likwidacji tych organów, istniejących przy Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego, które pełniły były dotychczas czynności identyczne z czynnościami innych Komisarjatów Ludowych.

4. Wyniki polityki przemysłowej.

Wyniki, jakie osiągnęła polityka przemysłowa Sowietów, pragniemy rozpatrzeć z dwuch punktów widzenia, a mianowicie: 1) z punktu widzenia celów, jakie sobie rząd Sowietów w zakresie przemysłu był wytknął, oraz 2) z punktu widzenia skutków, jakie polityka jego na produkcję zakładów przemysłowych wywarła.

Rząd Sowietów w pierwszym okresie po rewolucji jako cel postawił sobie zniszczenie kapitalizmu i unarodowienie przedsiębiorstw. W następnych okresach chodziło mu raczej o powstrzymanie rozprzężenia gospodarczego i dalszego upadku produkcji, co osiągnąć zamierzał przez centralizację przemysłu i grupowanie jego w „trusty", oraz przez tworzenia zakładów „szturmowych" i militaryzację pracy. Cel pierwszy — unarodowienie, został w całości i w stosunkowo krótkim przebiegu czasu osiągnięty. Albowiem już w końcu 1920 roku wszystkie większe i średnie zakłady uległy były unarodowieniu. Nie unarodowiono jedynie przemysłu drobnego i domowego. Ogólna liczba przedsiębiorstw unarodowionych przekroczyła 4.500, z czego 2.374 podporządkowano bezpośredniemu kierownictwu organów centralnych Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego. Pozostałe przedsiębiorstwa unarodowione zaliczono do drugiej i trzeciej kategorji, podlegających kierownictwu organów lokalnych.

Podział unarodowionych przedsiębiorstw przemysłowych na wymienione trzy kategorje odtwarza następujące zestawienie z listopada 1920 r. zresztą obecnie już, wobec porzucenia zasady „szturmowości", nie odpowiadające rzeczywistości.

GAŁĘZIE PRZEMYSŁU	Zakłady objęte ewidencją				W tem było zakładów		
	Liczba ogólna zakładów	Liczba robotników w tych zakładach	Liczba zakładów unarodowionych		Kategorji pierwszej	Kategorji drugiej	Kategorji trzeciej
			Bezwzględna	%			
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. Przemysł mineralny. . . .	998	187487	445	44,5	93	360	545
2. „ metalowy. . . .	1155	243547	582	50,4	233	508	414
3. „ drzewny	242	9984	157	64,9	241	1	—
4. „ chemiczny . . .	261	45735	244	93,5	154	107	—
5. „ spożywczy . . .	2639	161554	1946	73,7	920	1719	—
6. „ zwierzęcy. . . .	421	43322	228	54,1	99	237	85
7. „ włókienniczy. . .	847	454639	629	74,2	432	403	12
8. „ papierniczy i poligraficzny	146	32684	146	100,0	75	45	26
9. Górnictwo i hutnictwo. . .	133	91963	127	95,5	114	19	—
10. Inne gałęzie przemysłu . .	66	6600	43	65,1	13	51	2
Razem . . . 1—10	6908	1277505	4547	65,7	2374	3450	1084

Zakłady unarodowione tworzyły, w stosunku do wszystkich zarejestrowanych, największy odsetek w przemyśle poligraficznym i papierniczym — 100,0%, w górnictwie i hutnictwie — 95,5%, w przemyśle chemicznym — 93,5%, najmniejszy zaś w przemyśle mineralnym 44,5%, i metalowym 50,4%.

Unarodowienie zakładów przemysłowych w poszczególnych dziedzinach produkcji odbywało się z szybkością niejednakową.

Uwidocznia to tablica, przedstawiająca postępy unarodowienia według okresów:

GAŁĘZIE PRZEMYSŁU	Ogólna liczba zakładów objętych ewidencją	Liczba robotników w tych zakładach	W tem unarodowiono						
			Do dnia 1 października 1919 r.			Do dnia 1 kwietnia 1920 r.			Do dnia 1 listop. 1920 r.
			Liczba zakładów	Liczba robotników		Liczba zakładów	Liczba robotników		
				Ogółem	Średnio na 1 zakład		Ogółem	Średnio na 1 zakład	Liczba zakładów
1.	2	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1. Przemysł mineralny . .	998	187487	206	44434	215	437	130768	299	445
2. „ metalowy. . .	1155	243547	308	158313	514	554	179925	324	582
3. „ drzewny . . .	242	9981	93	5623	60	157	7828	50	157
4. „ chemiczny . .	261	45735	163	42885	263	195	39101	201	244
5. „ spożywczy . .	2639	161554	1067	73724	69	1801	153777	85	1946
6. „ zwierzęcy . .	421	43322	92	16477	179	195	28645	147	228
7. „ włókienniczy .	847	454639	468	373521	798	613	406297	663	629
8. „ papiern. i poligraf.	146	32684	125	35642	285	146	31634	217	146
9. „ różny	66	6600	—	—	—	43	5074	118	43
Razem gałęzie 1—9 .	6775	1185542	2522	750619	298	4141	983049	237	4420
10. Górnictwo i hutnictwo .	133	91963	b	r a k	i n	f o	r m a c	j i	127
Razem wszystkie gałęzie .	6908	1277505	—	—	—	—	—	—	4547

Dnia 29 listopada 1920 r. Prezydjum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego przyjęło uchwałę unarodowienia wszystkich prywatnych przedsiębiorstw przemysłowych, zatrudniających ponad pięciu robotników, o ile zakład używa motoru,

i ponad 10 robotników, o ile motoru nie posiada. W taki sposób zniesiono ostatecznie kapitalizm w Rosji — w przededniu złożenia oferty kapitałowi zagranicznemu!

W bardzo rychłem tempie dokonano sprawy urządzenia „trustów“ i utworzenia zakładów „szturmowych“.

Ogólna liczba „trustów“ państwowych w 1920 r. wyniosła 179, przyczem w niektórych gałęziach przemysłu „trusty“ ogarniały całość niezniszczonej produkcji, lub przeważną jej część.

Niżej przytoczone tablice podają rozwój „trustów“, oraz stosunek ich ilościowy do objętego ewidencją przemysłu:

TABLICA CHRONOLOGICZNA POWSTANIA TRUSTÓW.

GAŁĘZIE PRZEMYSŁU	Ogólna liczba trustów	W tem powstało trustów										
		Przed październikiem 1917 r.	w 1918 r.					w 1919 r.				
			w I kwartale	w II kwartale	w III kwartale	w IV kwartale	Ogółem	w I kwartale	w II kwartale	w III kwartale	w IV kwartale	Ogółem
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
1. Przemysł mineralny	11	—	—	—	—	1	1	5	—	3	2	10
2. Górnictwo i hutnictwo . . .	9	—	—	—	—	—	—	1	—	2	6	9
3. Przemysł metalowy i elektrot. .	20	—	—	—	2	3	5	3	—	2	3	8
4. „ drzewny	13	—	—	—	—	—	—	10	1	—	1	12
5. „ chemiczny, ...	9	—	1	—	1	1	3	1	4	—	1	6
6. „ spożywczy	46	2	1	—	—	9	10	6	22	—	1	29
7. „ zwierzęcy	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2
8. „ włókienniczy	46	—	—	—	—	—	—	33	11	2	—	46
9. „ różny	23	—	—	—	—	14	14	6	—	3	—	9
Razem w liczbach bezwzględ.	179	2	2	—	3	28	33	65	38	12	16	131
Razem w %%		1,2	1,2	—	1,8	16,9	19,9	39,2	22,9	7,2	9,6	78,9

STOSUNEK TRUSTÓW DO CAŁEGO OBJĘTEGO EWIDENCJĄ PRZEMYSŁU

GAŁĘZIE PRODUKCJI		Zakłady objęte ewidencją						Zakłady połączone w trusty						Stosunek zakładów połącz. w trusty do zakładów objęt. ewidenc.	
		Ogólna liczba zakładów	W tem zakładów z wymien. liczbą robotn.					Ogólna liczba zakładów połącz. w trusty	W tem zakładów z wymien. liczbą robotn.					Procentowy stosun r. № 8 do r. № 3 (liczba zakładów).	Procentowy stosunek r. № 13 do № 7 (liczba robotników)
			Liczba zakład.		Liczba robotn.				Liczba zakład.		Liczba robotn.				
			Liczba bezwzględną.	Stosunek procentowy rubr. №3 do rubr. №2	Liczba bezwzgl.	Przeciętnie na 1 zakład	Interpolowana liczba robotników we wszystkich objętych ewidencją zakładach.		Liczba bezwzględ.	Stosunek procentowy rubr. №8 do rubr. №9	Liczba bezwzgl.	Przeciętnie na 1 zakład	Interpolowana liczba robotników we wszystkich objętych ewidencją zakładach		
1.		2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
1. Premysł mineralny	*a*	240	211	87,9	40388	191	44200	92	77	83,7	18784	244	22775	38,2	51,5
	b	254	225	88,6	42717	190	48213	—	—	—	—	—	—	36,2	47,2
2. Górnictwo i hutnictwo	*a*	83	83	100,0	33191	400	33191	83	83	100,0	33191	400	33191	100,0	100,0
	b	178	83	46,6	33191	400	71164	—	—	—	—	—	—	46,6	46,6
3. Przemysł metal. i elektr.	*a*	520	253	48,6	128892	509	239100	209	162	77,5	123089	760	153711	40,2	64,3
	b	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4. „ drzewny	*a*	282	167	59,2	14195	85	23970	282	167	59,2	14195	85	23970	100,0	100,0
	b	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5. „ chemiczny	*a*	184	128	69,6	29768	233	40319	71	65	91,6	19061	293	20353	38,5	50,5
	b	299	176	58,8	33094	188	56222	—	—	—	—	—	—	23,8	36,2
6. „ spożywczy	*a*	472	217	46,0	35366	163	93869	162	131	80,9	20520	157	24258	34,3	25,8
	b	1523	1128	74,0	70506	62	95195	—	—	—	—	—	—	10,6	21,5
7. „ zwierzęcy	*a*	58	47	81,0	9519	202	11752	15	15	100,0	3085	206	3085	25,9	26,3
	b	695	516	74,2	19332	37	26054	—	—	—	—	—	—	2,2	11,8
8. „ włókienniczy	*a*	1534	1271	82,9	639068	503	770890	431	353	81,9	283821	804	346535	28,1	45,0
	b	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9. „ różny	*a*	134	117	87,3	51264	438	58128	104	98	94,2	39431	403	41327	77,6	71,1
	b	477	332	69,6	94503	285	135780	—	—	—	—	—	—	21,8	30,4
Razem	*a*	3507	2494	71,1	981651	393	1315419	1449	1151	79,4	553237	482	669205	41,3	50,8
	b	5762	4151	72,0	1075498	259	1466588	—	—	—	—	—	—	25,1	45,6

W wierszu „*a*“ podano liczby według Gławków, którym podlegają trusty, w wierszu „*b*“ zaś według gałęzi produkcji.

Jak wykazuje tablica druga, największy odsetek ogólnej liczby robotników w odnośnej gałęzi produkcji zatrudniają „trusty“ w przemyśle metalowym — 64,3%, w mineralnym — 51,5%, i chemicznym — 50,5%, najmniejszy zaś w przemyśle spożywczym — 25,8% i w przemyśle posługującym się materjałami pochodzenia zwierzęcego — 26,3%.

Tablica pierwsza świadczy, iż tworzenie „trustów“ rozpoczęło się dopiero w 1919 roku. Z „trustów“, które powstały były w 1918 r., olbrzymia większość przypada na ostatni kwartał r. 1918. Ujęcie przemysłu w „trusty“ było częścią składową wielkiego planu opracowanego dla przemysłu przed rozprzężeniem; drugą taką cześcią tego planu była zasada „szturmowości“ i militaryzacji pracy, wcielona w życie na podstawie centralizacji kierownictwa. Zasadę „szturmowości“ zaczęto stosować z takim zapałem, iż wkrótce z większych zakładów czynnych olbrzymia większość okazała się „szturmową“. Ogółem liczono w 1920 r. następujące liczby zakładów „szturmowych“:

1.	Przemysł mineralny	49
2.	Górnictwo i hutnictwo	64
3.	Przemysł metalowy	240
4.	„ drzewny	146
5.	„ spożywczy	466
6.	„ chemiczny	92
7.	„ przetwarzający materjały pochodzenia zwierzęc.	49
8.	„ włókienniczy	408
9.	„ papierniczy i poligraficzny	63
10.	Opał (węgiel i ropa naftowa)	56
11.	Inne gałęzie produkcji	65
	Ogółem	1716

Takie były wyniki teoretyczne polityki stosowanej względem przemysłu. Nastręcza się pytanie, jakie były wyniki praktyczne?

Udzielają na to odpowiedzi głosy prasy urzędowej. E. Alterowicz[1]), żądając wprowadzenia w życie dyktatury gospodarczej (punkt widzenia faktycznie odrzucony przez VIII Zjazd Sowietów) i oparcia odbudowy przemysłu na minimalnym planie produkcyjnym, krytykuje dotychczasowy ustrój „szturmowości“ w sposób następujący:

„Powyższe wywody, (a mianowicie minimalny plan produkcji proponowany przez autora) nie mają nic wspólnego z tą praktyką „szturmowości“, która wyróżnia się regularnem pojawianiem się co kilka miesięcy nowego solenizanta i która, pod inną tylko nazwą, wprowadza w dalszym ciągu do pracy naszych organów gospodarczych tę samą nieobecność systemu i ten sam zamęt, jaki istniał od początku rewolucji listopadowej.

„Kilka przykładów. Z początku roku rzucono hasło: „wszystko na korzyść przewozu kolejowego“ i dopiero w maju domyślono się rozszerzyć te przywileje przewozu na grupę zakładów mechanicznych i metalurgicznych, bez których cała praca, wyłożona na przewóz, byłaby pospolitem urojeniem. Przy okazji warto wspomnieć o tem, że zakłady metalurgiczne makiejewski i petrowski udało się zaliczyć do „szturmowych“ zakładów transportowych dopiero wówczas, kiedy przewóz przekonał się, że niema skąd dostać surowca żelaznego (jak gdyby surowiec żelaza był niezbędny tylko dla dróg kolejowym i ogólne podniesienie gospodarcze kraju było możliwe bez niego). W tym samym czasie Ludowy Komisarjat Komunikacji prawie nie zaprzątał się przewozem wodnym i na pewien czas zapomniano o nim zupełnie.

„A po pewnym czasie na mocy uchwały Rady Obrony i Pracy zadanie naprawy statków ogłoszono za najważniejszą sprawę Republiki, i całe mnóstwo nowych za-

[1]) „Ekonomiczeskaja Żiźń“ № 289 z dnia 23 Grudnia 1920 r.

kładów wprowadzono do liczby „szturmowych". Na tydzień przed wysłaniem specjalnej upełnomocnionej komisji do Zagłębia Donieckiego, Rada Obrony i Pracy ogłasza podniesienie produkcji metalurgicznej za jedno z najważniejszych zadań gospodarczych, a kiedy komisja upełnomocniona przybyła była do Zagłębia Donieckiego, na mocy swych pełnomocnictw prawnych postanowiła dać wszystko górnikom Zagłębia i nie chciała nawet słuchać o metalurgji.

„To jedna strona medalu. Spójrzmy teraz na drugą stronę.

„Dwadzieścia jeden zakładów oddziału metalowego w czerwcu ogłoszono jako „szturmowe", obdarzone wszystkiemi związanemi z tem przywilejami. Pierwsze trzy miesiące pracy wykazały, że wydatkowana na odbudowę tych zakładów energja znalazła podatny grunt, że zakłady powoli, ale stale podnoszą się, ale że trzeba będzie jeszcze długotrwałych dziesięciokrotnie większych wysiłków, zanim byt ich utrwali się ostatecznie. Zbyt ciężką i długą chorobę przeszły te olbrzymy przemysłowe, żeby wolno było żywić nadzieję na szybkie ich wyzdrowienie. Zdawałoby się, że było by przedwczesną rzeczą rozszerzać front pracy przed takiem wypełnieniem zadań poprzednio postawionych. Tymczasem dnia 17 września 1920 r. wprowadzono do grupy „szturmowej" dodatkowo 177 zakładów przemysłu metalowego, co zatwierdziła Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego dn. 4 października 1920 r.

„Albo spójrzcie na przemysł chemiczny! W Głównym Komitecie zapałczanym zaliczono do „szturmowych" 20 zakładów, w Głównym Komitecie farb lakierowych — 9, w Głównym Komitecie tytuniowym — 27 i t. d., nawet w posiadaniu Głównego Komitetu futrzanego okazało się 14 takich zakładów (czy pozostały jeszcze jakiekolwiek inne nie „szturmowe"?). A jednak tylko Gławków chemicznych było przeszło 20. Dla każdego jest rzeczą widoczną, że tego rodzaju „szturmowy" plan produkcji jest w jak najmniejszym stopniu istotnie „szturmowy i realny".

Istotnie, przerywały działalność swoją na dłuższy lub krótszy okres czasu, lub nawet nie były wcale uruchamiane, nie tylko ogłoszone jako „szturmowe" zakłady Głównego Komitetu futrzanego i t. p., lecz nawet pierwszorzędnej wagi zakłady metalowe pracujące dla przewozu. I tak w listopadzie z grupy 21 zakładów „szturmowych" stanęły największe zakłady metalurgiczne południa Rosji, oraz 5 zakładów gubernji środkowych. „Niezrozumiałym i więcej niż dziwnym wydaje się fakt", czytamy w artykule redakcyjnym „Ekonomiczeskoj Żiźni" [1]), „że taka katastrofa, jak przerwanie pracy w zakładach z powodu braku opału, nastąpiła po niezliczonej liczbie posiedzeń, w których uczestniczył i Główny Komitet Opału, po wyjeździe na południe komisji, która opracowała była szereg środków zaradczych i zawiadomiła o nich Radę Obrony i Pracy, wkońcu, po mnóstwie artykułów w prasie środkach odbudowy przewozu".

Fakt ten przestanie być jednak niezrozumiałym, gdy weźmiemy pod uwagę cały ów zamęt „planowy", jaki przedstawia ustrój administracyjno-przemysłowy Rosji, w szczególności zaś, gdy rozważymy sposób, w jaki powstawały wszystkie plany gospodarcze.

Oto niezwykle dowcipna i trafna ocena tworzenia się takich planów [2]), która czyni zbytecznemi jakiekolwiek uwagi z naszej strony:

„Gdzie siedem nianiek, tam dziecko bez oka lub nosa! Ale losy naszego gospodarstwa narodowego są bezwzględnie zabezpieczone, gdyż posiada nie siedem nianiek. Istnieje ich 59 (pięćdziesiąt dziewięć!). Nie jakichś tam zwyczajnych produkujących Gławków i t. p. organów. Nie! — 59 organów, ustalających plany gospodarcze w skali ogólno-państwowej, plany obowiązujące wszystkie Gławki, wszystkie

[1]) № 262 z dnia 21 listopada 1920 r.

[2]) № 252 „Ekonomiczeskoj Żiźni" z dnia 10 listopada 20 r.

komisarjaty i wszystkich obywateli Republiki. Przytem organów, prawie powszechnie międzyurzędowych i, co jest rzeczą najznamienniejszą, nie objętych żadnym systemem, żadnym jednolitym programem, lecz gromadzących się obok siebie zwyczajnie w porządku konkretnych wypadków historycznych.

„W 59 miejscach opracowuje się u nas strzępy tego, co winno być jednym planem gospodarczym i co nie może być takim planem w tych warunkach. W 59 miejscach, pracujących przeważnie bez związku nąd tą samą rzeczą, z dnia na dzień, nieustannie i w zespole międzyurzędowym stwarza się u nas sieć plątaniny gospodarczej,..... niezgodności pracy, niejasności stosunków wzajemnych, pociągających za sobą bezcelowe trwonienie energji. I mimo to żyjemy, wytwarzamy i zwyciężamy! Krzepki jest duch ziemi bolszewickiej! Mocne są karki sowieckie!"

„Zasługa odkrycia na początku czwartego roku istnienia władzy sowieckiej tej gęstej plątaniny międzyurzędowych organów natury regulującej, należy się nie torującemu nowe drogi śmiałemu badaczowi dzikich lasów afrykańskich, lecz Radzie Komisarzy Ludowych. Nie tak dawno ukazały się w „Prawdzie" i w „Ekonomiczeskoj Żiźni" śmiałe artykuły, twierdzące, że żadnej Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego i wogóle żadnego organu dla tworzenia planu gospodarczego Republiki w Rosji niema i proponujące wobec tego niedobór ten wypełnić. Propozycja wywołała, rozumie się, opór ze strony zwolenników teraźniejszego stylu architektury sowieckiej i w rezultacie Rada Komisarzy Ludowych, celem rozważenia sprawy, wyznaczyła naradę. Narada postanowiła przedewszystkiem zaznajomić się z faktycznym stanem rzeczy: jak stwarza się i kto stwarza obecnie plan gospodarczy.

„Wyżej wskazano wyniki tych badań. Kopję wyliczenia 59-głowej hydry doręczono zdumionej redakcji. Pragnąłbym z tych materjałów wygrzebać jednego tylko bohatera pracy: był nim delegowany....[1]), który podług swego sprawozdania, celem uzyskania materjałów odnośnie do zaopatrzenia dróg kolejowych w paliwo, w ciągu miesiąca uczestniczył w 62 posiedzeniach różnych komisji międzyurzędowych....

„Sowiecka 59-głowa hydra międzyurzędowa wyrosła w sposób jaknajnaturalniejszy. W pierwszych latach władzy sowieckiej nie było podstaw ideowych i materjalnych dla planowego ustosunkowania wszystkich części składowych gospodarstwa ludowego. A życie nie czekało — w oczekiwaniu przyszłego jedynego planu gospodarczego trzeba było rozstrzygać sprawy konkretne. Dla pracy nad każdem powstającem zagadnieniem stwarzano organ odpowiedni, np. dla wypracowania planu produkcji i podziału walienok i łapci — c z e k w a ł a p, t. j. wszechrosyjską komisję nadzwyczajną do walienok i łapci. A ponieważ ogólnego ustroju jeszcze nie mogło być, więc żeby każdy organ państwowy, zainteresowany sprawą „walienok i łapci, nie zaczął się niemi zajmować na własną rękę, trzeba było urządzić i sam czekwałap jako organ międzyurzędowy. Natychmiast po swem powstaniu puszczał on nowe pędy, pokrywał Rosję g u b c z e k w a ł a p a m i i posyłał swych przedstawicieli do nowych komisji międzyurzędowych, nie przestających powstawać z najrozmaitszych powodów konkretnych. Tak rozwinęło się stopniowo nasze czekwałapstwo wszechrosyjskie".

Autor artykułu, J. Żarin, widzi jedno tylko wyjście z tego położenia, a mianowicie zbudowanie dla każdej gałęzi życia gospodarczego, a więc dla produkcji przetwórczej rozpodziału, przewozu, opału, rolnictwa, finansów i handlu zagranicznego, po jednej komisji stojącej na straży planu ogólno-państwowego, a przy Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego, lub Radzie Obrony i Pracy — jednej komisji opracowującej taki plan ogólny.

---

[1]) Nazwisko nieczytelne.

Jednak już na VIII-ym Zjeździe Sowietów występować zaczęło przeświadczenie, że stały a zakrawający na klęskę spadek produkcji jest wynikiem nie tylko złej organizacji aparatu administracyjnego i wadliwego ogólnego planu produkcji i t. p., lecz że jest to nieuchronne następstwo polityki upaństwawiania wszystkich dziedzin życia społeczno-gospodarczego. Stwierdzono olbrzymie zmniejszenie się obszaru zasiewów, a w szczególności uprawy roślin przemysłowych (uprawa bawełny w Turkiestanie doszła do zupełnego prawie zaniku), wskutek wywołanego przez monopol państwowy zniknięcia pobudki do produkcji ponad własne potrzeby; upadek przemysłu metalurgicznego wskutek ostatecznego zużycia przedwojennych zapasów surowców; stale postępujący upadek napięcia pracy, oraz tłumna ucieczka robotników na wieś i przechodzenie ich do pracy rzemieślniczej z powodu niemożności utrzymania się z płac i świadczeń sowieckich otrzymywanych w naturze. Zrozumiano bezwzględną niemożność prowadzenia gospodarki komunistycznej w kraju wybitnie rolniczym, wśród zupełnego prawie zrujnowanego przemysłu, oraz konieczność porozumienia z kapitalizmem. Ósmy Zjazd Sowietów uchwalił częściowy wolny handel wytworami rolnemi i prawo o koncesjach dla kapitalistów zagranicznych. Czwarty Zjazd Rad Gospodarstwa Ludowego oraz Zjazd Rosyjskiej Partji Komunistycznej przyjęły wytyczne, będące rozwinięciem tych uchwał. Wytyczne, uchwalone przez IV-ty Zjazd Rad Gospodarstwa Ludowego, podaliśmy już poprzednio, tu zaś przytaczamy ważniejsze wytyczne, przyjęte przez Zjazd Rosyjskiej Partji Komunistycznej z dnia 2 Czerwca 1921 r. Brzmią jak następuje:

1. Zasadnicze zadanie polityczne chwili bieżącej polega na tem, by wszyscy sowieccy robotnicy partyjni zrozumieli potrzebę nowej polityki gospodarczej i ściśle stosowali się do niej. Politykę tę uważa partja za fakt dokonany i to na okres dłuższy (na dołgo) i wymaga, by wszyscy przyczynili się do sumiennego i starannego wprowadzenia jej w życie.

2. Zasadniczem hasłem nowej polityki jest handel zamienny. Należy popierać wszechstronnie przedsiębiorczość i samodzielność.

3. Uważając zrzeszenie za zasadniczy organ handlu zamiennego, należy za słuszną uznać politykę zawierania kontraktów przez Komisje Aprowizacyjne z kooperatywami i oddanie kooperatywom wytworów do handlu zamiennego, w celu wykonywania przez nie państwowych obstalunków, pod kontrolą państwa. Kooperatywom pozostawić należy szerokie pole działania i popierać operacje oparte na kredycie.

4. Popierać należy małe i średnie (prywatne i kooperatystyczne) przedsiębiorstwa, przedewszystkiem te, które nie żądają surowców, opału i żywności od państwa. Dać trzeba prawo zawierania podobnych umów miejscowym urzędom gospodarczym, bez wyjednywania na to pozwolenia urzędów wyższych. O każdym jednak wypadku zawarcia takiej umowy należy zawiadamiać Radę Obrony i Pracy.

5. Przerobić należy odpowiednio program wytwórczy wielkiego przemysłu w kierunku wyrabiania przedmiotów powszechnego użytku i przedmiotów potrzeby włościańskiej.

6. Rozwijać należy ustrój premjów w naturze i popierać zainteresowanie się pracą, wynalazczość, udoskonalenia, oszczędzanie opału, siły robotniczej, materjałów, budynków, maszyn i t. d..

7. Skierować należy wszystkie siły na ściągnięcie podatków w naturze....

Już na powyższym zjeździe pomiędzy prawicą a lewicą partji komunistycznej wynikły poważne tarcia. Nie tyczyły się jednak one ani uchwały co do wprowadzenia częściowego wolnego handlu produktami rolnemi, ani uprawnienia działalności drobnych i średnich przedsiębiorstw kapitalistycznych i kooperatyw przemysłowych, oraz popierania rozwoju tych gałęzi przemysłu, które mogły by pracować na zaspokojenie potrzeb wsi.

Konieczność powzięcia uchwały, wprowadzającej częściowy wolny handel produktami rolnemi, została powszechnie uznaną, a trwałość jej opierała się na następujących poważnych podstawach:

1) na biernym oporze jaki gromady włościańskie stawiały, stawiają i stawiać będą polityce komunistycznej na wsi, ograniczając produkcję do zakresu własnych potrzeb i wygładzając miasta.

2) na wynikach tego oporu w przemyśle, wyrażających się w tłumnej ucieczce robotników na wieś oraz do pracy rzemieślniczej, bezpośrednio z zaspakajaniem potrzeb wsi związanej i dającej tem samem możność utrzymania zajmującym się nią robotnikom. Ten fakt usuwa z pod nóg władzy sowieckiej jedyną podstawę istnienia — proletarjat fabryczny.

Oto dosadna ocena tego procesu[1]):

„Nie jest to tajemnicą dla nikogo, że w naszych wielkich przedsiębiorstwach skład społeczny robotników uległ był w okresie wojny i rewolucji olbrzymiej zmianie: poszedł w kierunku wielkiej przewagi żywiołu włościańskiego. W większości wypadków robotnikami są zmobilizowani włościanie wsi, okolicznych którzy pracując w fabryce prowadzą i nadal swoje gospodarstwo i są żywiołem względnie zabezpieczonym. Cierpiącymi największą nędzę są szczątki prawdziwego proletarjatu, które bez względu na głód trzymają się wciąż jeszcze fabryki, ufając, że ta koniec końców da im kiedyś możność utrzymania się. Pozostało ich bardzo niewielu; większość rozeszła się po wsiach, pracuje w zakładach rzemieślniczych, nie mówiąc już o tych, którzy zginęli na froncie, wymarli, lub utworzyli szkielet administracyjny całego państwa sowieckiego. Ale tem droższe są te szczątki prawdziwego proletarjatu, albowiem są jedyną nadzieją i podstawą odrodzenia naszego gospodarstwa. Używając zmilitaryzowanych włościan, dla których fabryka jest wrogim obozem, my swego wielkiego przemysłu nie odbudujemy.

„To należy sobie jasno i wyraźnie uprzytomnić. Ale ci nieliczni prawdziwi proletarjusze topnieją w dalszym ciągu w fabrykach“....

To samo piętno trwałości ma uchwała o uprawnieniu działalności drobnych i średnich przedsiębiorstw kapitalistycznych i kooperatywów przemysłowych, oraz popieraniu rozwoju tych gałęzi przemysłu, które mogły by pracować dla zaspokojenia potrzeb wsi. Uchwała ta nie była wcale wyłącznym wynikiem tego faktu, iż przemysłu drobnego i średniego państwo nie mogło po jego unarodowieniu uruchomić i dlatego musiało go oddać prywatnym kapitalistom i kooperatywom. Była ona ponadto uprawomocnieniem prądu, który dokonywał się już poprzednio wbrew wszelkim ustawom a mianowicie przesuwania się żywiołu robotniczego z większych przedsiębiorstw państwowych, nie dających możności utrzymania, do drobnych zakładów rzemieślniczych, pracujących bezpośrednio na potrzeby wsi i ułatwiających tem samem zdobycie żywności w ilościach niezbędnych do wyżywienia rodziny. Prąd ten doprowadził pomiędzy innemi do rabunku przez robotników maszyn i narzędzi fabryk nieczynnych, a nawet czynnych, i do zużytkowania ich dla potrzeb tworzących się samorzutnie warsztatów rzemieślniczych. Uchwały te były zatem kapitulacją wobec naturalnych dążności wśród rzesz robotniczych, uprawiających biernie, częstokroć nieświadomie, opór względem polityki władz sowieckich za pomocą tłumnej ucieczki z fabryk państwowych.

---

[1]) № 98 „Ekonomiczeskoj Żiźni“

A zatem już w pierwszej połowie 1921 r. ujawniły się w rzeczywistości rosyjskiej dwa pierwiastki natury wybitnie kapitalistycznej: swobodna podaż wytworów rolnych i takaż sama swobodna podaż wytworów produkcji przetwórczej przez drobne i średnie przedsiębiorstwa kapitalistyczne i mające popobny charakter kapitalistyczny kooperatywy przemysłowe. Powstał zatem wolny rynek zbytu i zmartwychwstała rola pieniądza w tem znaczeniu, jaki posiadał on w innych państwach kapitalistycznych, oraz ukazała się podstawa dla ponownego rozwoju handlu prywatnego. Nie istniejące poprzednio urzędowo, a właściwie lekceważone i zaprzeczane z punktu widzenia doktryny bolszewickiej, zagadnienie gospodarki finansowej wystąpiło w niesłychanie trudnych warunkach, w formie palącej, domagającej się rozwiązania natychmiastowego. Zjawiła się tak, jak i w innych państwach, konieczność powściągnięcia emisji, rozpoczęcia poważnej polityki podatkowej, a przedewszystkiem radykalnego zmniejszenia zastępu urzędniczego i takiego prowadzenia przedsiębiorstw państwowych, by zdołały dawać zyski jak w pierwszem lepszem państwie kapitalistycznem i wytrzymywać konkurencję z przedsiębiorstwami prywatnemi i kooperatywami przemysłowemi.

I z tych konieczności zdawały sobie również sprawę obydwie strony, zarówno prawica, jak i lewica partji komunistycznej. Główne różnice i najpoważniejsze tarcia miały miejsce na tle stosunku do wielkiego przemysłu i koncesji. Lewica przeciwstawiała się stanowczo dopuszczeniu kapitału zagranicznego do wielkiego przemysłu fabrycznego i pragnęła go zachować całkowicie w rękach państwa, prawica powodowana ukrytą niewiarą w możność odbudowania i utrzymania tego przemysłu własnemi siłami, traktowała kapitał zagraniczny jako złe konieczne i jako jedyny poważny środek odbudowy. Na wierze i na ukrytej, częstokroć nieuświadomionej niewierze w udanie się tego czynu polegała istotna różnica pomiędzy obu odłamami w sprawie stosunku do wielkiego przemysłu, oraz koncesji i ich zakresu. Że jednak przyszłość komunizmu w Rosji zależy wyłącznie od tego czy wielki przemysł państwowy wytrzyma konkurencję z gospodarką prywatną, z tego zdawała sobie sprawę zarówno opozycja, jak i zwolennicy Lenina.

„Wszędzie zacisze. Czyż rzeczywiście nie zrozumieliśmy jeszcze tych wyjątkowych warunków, w jakich się znajdujemy? Czy też, co gorsza, traktujemy je nie na serjo i wciąż jeszcze spoglądamy w „wielką przeszłość"?

„Podstawowym wnioskiem, który należy wyciągnąć z obecnej sytuacji, jest stwierdzenie tego, iż nie jesteśmy w stanie podnieść sił wytwórczych kraju drogą wyłącznego zarządu i regulacji państwowej i że konieczne jest pociągnięcie w szerokim zakresie pobudki miljonów drobnych posiadaczy....

„Musimy zatem przystosować się do warunków konkurencji. Obok państwowych organów wytwórczych istnieć będzie prywatna wymiana towarów — drobne i większe kooperatywy wytwórcze. Na rynkach wystąpią współzawodniczące nawzajem pomiędzy sobą siły, i organy państwowe wykazać będą musiały ludności i spożywcom w praktyce przewagę i korzyści płynące z wielkiego scentralizowanego aparatu państwowego.

„Tu już referatami, nawet przekonywująco napisanemi, o niezgodności lub równoległości działań nie da się zasłonić od rzeczywistości, i trzeba będzie przyłożyć się do samej pracy.... Otwarcie mnóstwa drobnych i rzemieślniczych przedsiębiorstw wysuwa w bardzo ostry sposób pytanie: jak utrzymać siłę roboczą?.. Zrozumiałe są obawy wielu towarzyszy, że przy dalszym rozwoju drobnego przemysłu, który będzie bezwarunkowo opłacał pracę wykwalifikowaną nie podług norm taryfowych, odpłyną tam ostatnie szczątki robotników, pracujących jeszcze w naszych

wielkich zakładach państwowych. Z sytuacji tej wyciągnąć się dają dwa tylko wnioski: albo w dalszym ciągu gnębić będziemy drobny przemysł i przyszłą kooperację wytwórczą nawet po jej zalegalizowaniu, zabezpieczając sobie w taki sposób tyły, albo zmienimy swoje metody pracy i nabędziemy zdolności do współzawodniczenia z drobnym przemysłem. W tym drugim wypadku winniśmy dążyć do zapewnienia naszemu robotnikowi minimum utrzymania, aby mu opłacało się pozostawanie w fabryce i aby fabryka przestała być dla niego miejscem pracy przymusowej.

„Państwo w obecnych warunkach stanie się jednym ze współzawodniczących przedsiębiorców obok drobnego wytwórcy i — co jest rzeczą znacznie poważniejszą — obok koncesjonarjusza. Dlatego też winno dokładnie rozpatrzeć swój stosunek do unarodowionego zakładu przemysłowego i do siły roboczej. Praca w fabryce winna stać się popłatną dla robotnika i dla państwa".

Tak pisał jeden z wybitniejszych działaczy Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, Alperowicz.

„Rozwój kapitalizmu w Rosji", — czytamy w broszurze Lenina o podatku żywnościowym, — „nie jest straszny dla władzy proletarjatu, póki proletarjat trzyma mocno w rękach przewóz i wielki przemysł".

Utrzymanie wielkiego przemysłu w całości w rękach państwa, ograniczenie koncesji tylko do okolic i przedmiotów mających wtórne znaczenie lub zupełnie przez państwo nie wyzyskiwanych, jego odbudowa mocą własnych środków, przy gruntowej reorganizacji ustroju administracyjnego i uzyskania z zagranicy przez wymianę tylko niezbędnych maszyn i narzędzi w celu podniesienia produkcji i zapewnienia jej ciągłości — oto w ogólnych zarysach pogląd opozycji, która ostatnio opanowała Najwyższą Radę Gospodarstwa Ludowego. Nieco szerzej poglądy nowych kierowników Najwyższej Rady Gospodarswa Ludowego wyłożono w specjalnych tezach dotyczących przemysłu metalowego, opału, przemysłu drzewnego i t. d., oraz w artykułach omawiających sprawę koncesji, a w szczególności sprawę koncesji w Zagłębiu Donieckiem, przeciwko której odozycja wystąpiła z całą stanowczością.

Tu zatrzymamy się nieco na najbardziej znamiennych tezach Bogdanowa odnośnie do przemysłu metalurgicznego.

Stwierdziwszy na początku, iż na południu dotknięte są zastojem wszystkie przedsiębiorstwa „ciężkiej industrji" prócz trzech kombinowanych, że nakreślony dla Uralu minimalny program produkcji będzie musiał ulec dalszemu skrótowi, że w dzielnicach środkowych nastąpiło znaczne ograniczenie pracy, a częściowo zupełne jej zawieszenie, że w Petersburgu jest bezczynnych kilka wielkich zakładów, inne pracują zaś w tempie bardzo osłabionem, że ogólna produkcja surowca żelaza wynosi zaledwie $2^1/_2\%$ produkcji przedwojennej i że takie położenie przemysłu metalowego traktować należy jako zupełny „krach", Bogdanow wskazuje jako główne przyczyny tego upadek znaczny napięcia pracy, wzrost liczby robotników niewykwalifikowanych i brak surowca-metalu, a jako główne środki zaradcze wysuwa:

1) zabezpieczenie robotnikom minimum utrzymania, tak by zdołali pracować bez przymusu;
2) koncentrację przemysłu metalowego w zakresie przedsiębiorstw zdolniejszych do pracy i możliwie lepiej zabezpieczonych pod względem surowców, oraz zwrócenie uwagi szczególniej na podniesienie produkcji surowca żelaza, zabezpieczenie w produkty przemysłu metalowego Gławków opałowych, przewozu wodnego, dróg kolejowych, utrzymanie produkcji maszyn rolniczych w granicach nakreślonych przez Główny Komitet Maszyn Rolniczych na 1921 r. i obsłużenie armji w niezbędne jej materjały wojenne bez gromadzenia zapasów na dłuższy okres czasu;

3) tworzenie przedsiębiorstw kombinowanych;
4) oszczędne zużycie opału i metali, zużytkowanie odpadków, podniesienie produkcji materjałów opałowych i zastosowanie pracy perjodycznej, wznawianej co pewien czas, tam gdzie nie grozi rozpełznięciem się siły roboczej;
5) uruchomienie kopalń rudy żelaznej, miedzianej i in.;
6) ograniczenie zakupów zagranicą do zakupów: węgla (przyczem dowóz węgla winien ustać po nagromadzeniu zapasów własnego paliwa, wystarczających do nieprzerwanego biegu produkcji surowca żelaza), oraz najniezbędniejszych maszyn i narzędzi służących ku bezpośredniej odbudowie przemysłu metalowego;
7) co dotyczy koncesji, to są pożądane koncesje, mające na celu: a) budowę nowych gałęzi produkcji (przemysłu automobilowego, lotniczego i t. d.), b) stwarzanie nowych, względnie rozszerzenie istniejących i pracujących zakładów metalowych, z warunkiem pozostawienia tych zakładów w ręku państwa i wynagrodzenia koncesjonarjuszów albo przez oddanie im równoległych koncesji na wyzysk bogactw naturalnych kraju, względnie przez zapewnienie im części zysków z produkcji, c) oddanie na eksploatację oddzielnych przedsiębiorstw lub metalurgicznych okręgów, nie związanych bezpośrednio z czynnemi obecnie okręgami, lub też zupełnie dotychczas nie wykorzystanych.

Z tez powyższych widoczna jest ogólna dążność ku bezwzględnemu zachowaniu istniejącego wielkiego przemysłu w rękach państwa. Z tej właśnie dążności wyrósł opór przeciwko oddaniu kapitalistom zagranicznym koncesji w Zagłębiu Donieckiem, przeciwko wysuniętemu przez Nobde'go projektowi powierzenia kapitałowi zagranicznemu wielkiego przemysłu lnianego i t. d.

Dla kierunku prawicowego najbardziej znamienną była mowa Lenina na IV-ym Zjeździe Rad Gospodarstwa Ludowego. Podług niego koncesje są odwołaniem się władzy sowieckiej do wysoko rozwiniętego kapitału w celu walki z zamętem drobnoburżuazyjnym. Takie sformułowanie było właściwie przyznaniem się do bankructwa całej dotychczasowej polityki gospodarczej, stwierdzeniem, iż dotychczasowa gospodarka cofnęła Rosję do okresu przedkapitalistycznego.

W praktyce nie zwyciężył w całości ani punkt widzenia zwolenników rządu, ani opozycji. W drugiej połowie 1921 r. stosunek do drobnego i średniego przemysłu wyraził się ostatecznie w formie oddawania wszystkich nie funkcjonujących przedsiębiorstw w dzierżawę; koncesje, wobec rezerwy jaką zachowywał kapitał zagraniczny, nie znalazły jeszcze szerszego zastosowania, a w wielkim przemyśle państwowym zastosowano system gospodarki kapitalistycznej.

5. Polityka przemysłowa w drugiem półroczu 1921 roku.

W drugiem półroczu r. 1921 ukazał się szereg dekretów, urzeczywistniających nową politykę przemysłową Sowietów. W myśl tych dekretów rozpoczęto przebudowę przemysłu,—działalność, która wydała już poniekąd wyniki dodatnie. Zarówno te dekrety, jak i osiągnięte wyniki, wymagają rozpatrzenia szczegółowszego.

Pierwszy z tych dekretów, dotyczący sposobów urzeczywistnienia ogólnych założeń nowej polityki, ustalonych na zjazdach, ukazał się dn. 5 lipca 1921 r.[1]) i ustalał porządek wydzierżawiania przędsiębiorstw zależnych od Najwyższej Rady Gospo-

[1]) Patrz aneksy do rozdz. I: № 7.

darstwa Ludowego. W dn. 7 lipca tegoż roku [1]) wydano dekret o kooperacji przemysłowej; w dn. 9 sierpnia ukazało się rozporządzenie Rady Komisarzy Ludowych o wprowadzeniu w życie zasad nowej polityki gospodarczej; w dn. 16 sierpnia [2]) wyszedł dekret o rozszerzeniu praw przedsiębiorstw państwowych; w dn. 19 Sierpnia [3])— instrukcja Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego o wydzierżawianiu przedsiębiorstw państwowych; w dn. 27 października dekret uzupełniający o prawach przedsiębiorstw państwowych.

W myśl dekretu z dn. 5 lipca 1921 r. prawo wydzierżawiania i prowadzenia przedsiębiorstw państwowych otrzymały kooperatywy przemysłowe, stowarzyszenia i osoby prywatne, prócz pracowników państwowych. Ostatni mogli wydzierżawiać przedsiębiorstwa państwowe tylko w wypadku specjalnego zezwolenia Rady Obrony i Pracy, oraz odpowiednich Gubernjalnych Narad Ekonomicznych („Ekonomsowieszczanij"). Ale prawo oddawania w dzierżawę przedsiębiorstw, mających znaczenie jedynie miejscowe, przysługuje już Gubernjalnym Radom Gospodarstwa Ludowego, po uprzedniem uzyskaniu na to zgody Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego. O oddawaniu zaś w dzierżawę przedsiębiorstw państwowych należących do tak zwanej pierwszej kategorji [4]) rozstrzygają zarządy główne odpowiednich gałęzi przemysłu, po uprzedniem zatwierdzeniu ze strony Prezydjum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego. W wypadku stawiania przez współzawodników, pragnących objąć w dzierżawę przedsiębiorstwo, jednakowych warunków, mają pierwszeństwo kooperatywy przemysłowe. Dzierżawcy obowiązani są do wypełniania wszystkich przepisów, które istnieją dla przedsiębiorstw nieunarodowionych o najmowaniu i zwalnianiu pracowników, o ochronie pracy i t. d., oraz odpowiedzialni są przed sądem za zachowanie w całości powierzonego im majątku. Zawarta umowa może być zerwaną tylko na drodze sądowej. Jednostronne zerwanie stosunków zarówno ze strony urzędów państwowych, jak i dzierżawców, uznano za niedopuszczalne. Wynikające w związku z umową nieporozumienia rozstrzyga Sąd Ludowy. Dzierżawcy otrzymali prawo przyjmowania obstalunków zarówno od osób prywatnych jak i instytucji państwowych, sprzedaży wytworzonych towarów z wolnej ręki na rynku i sprowadzania niezbędnych dla przedsiębiorstwa urządzeń, artykułów spożywczych (dla wyżywienia robotników), surowców i materjałów pomocniczych z zagranicy, po uzyskaniu na to uprzedniego zezwolenia Ludowego Komisarjatu Handlu Zagranicznego. Państwo nie jest obowiązane do zaopatrywania przedsiębiorstwa wydzierżawionego w surowce, opał i t. p., ani jego robotników w żywność.

Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego otrzymała polecenie opracowania, w duchu powyższego dekretu, ścisłych wskazówek i instrukcji dla swych organów prowincjonalnych i dla głównych zarządów odpowiednich gałęzi przemysłu.

Instrukcje te wyszły pod datą dn. 19 sierpnia. W myśl tych instrukcji organy centralne i miejscowe zobowiązane zostały do działania w myśl przepisów następujących.

I. Co do porządku oddawania przedsiębiorstw w dzierżawę:

1) W pierwszej mierze należy oddawać w dzierżawę przedsiębiorstwa nieczynne, następnie zaś i czynne, o ile w ręku prywatnem mogą dać znaczne zwiększenie produkcji. W tym drugim wypadku umowa winna zawierać paragraf, zobowiązujący dzierzawcę do ściśle określonego powiększenia produkcji.

---

[1]) Patrz aneksy do rozdz. I: № 8.
[2]) „ „ „ „ „ № 9.
[3]) „ „ „ „ „ № 10.
[4]) O kategorjach por. str. 4.

2) Przy oddawaniu w dzierżawę przedsiębiorstw, w razie stawiania przez współzawodników jednakowych warunków, należy oddawać pierwszeństwo większym, dającym rękojmię poważniejszą, zrzeszeniom przemysłowym.

3) Należy również umożliwić wykazanie swej pobudki i osobom prywatnym, nie wyłączając poprzednich właścicieli, lepiej obznajmionych z warunkami miejscowemi. Obcopoddani dopuszczani są do dzierżawy na tych samych warunkach, jak i obywatele rosyjscy, i podlegają przepisom, zawartym w dekrecie o dzierżawie z dn. 5 lipca i w instrukcji.

4) Umowa winna przewidywać, jakiego rodzaju wyroby i w jakiej ilości będzie wytwarzało przedsiębiorstwo wydzierżawione, przyczem dzierżawca miałby prawo uruchomić nowe gałęzie wytwórczości, jako też czynić wszelkie zmiany zasadnicze w działalności wytwórczej tylko w wypadku uzyskania na to zezwolenia instytucji państwowej, która oddała zakład w dzierżawę, i po odpowiedniej zmianie na korzyść państwa punktów umowy, dotyczących opłaty dzierżawnej.

II. Co do zaopatrywania przedsiębiorstw.

5) Przy oddawaniu przedsiębiorstw państwowych w dzierżawę, znajdujące się w nich materjały opałowe i surowce będą wywiezione do składów lub innych przedsiębiorstw państwowych. W razie niemożliwości wywozu, umowa winna wyznaczać dokładnie wartość pozostających materjałów i surowców według cen rynkowych.

6) Odrębna umowa może przewidywać oddawanie państwu części wytworu za ściśle określone wynagrodzenie. Wysokość tego wynagrodzenia jest uzależnioną od ilości i wartości dostarczonych dzierżawcy przez państwo materjałów, oraz od innych warunków umowy. Przedsiębiorstwa, które wytwarzają przedmioty zmonopolizowane przez państwo, oddają je całkowicie państwu na warunkach w umowie ustalonych. W tym wypadku umowa może zobowiązywać państwo do zaopatrywania przedsiębiorstwa w surowce i opał, po uprzedniem uzyskaniu na to zgody Prezydjum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego. Ale zaopatrywanie przez państwo pracowników przedsiębiorstw wydzierżawionych w artykuły spożywcze i w odzież jest wykluczone.

III. Co do terminów dzierżawy.

7) Termin, na jaki zawarto umowę, jest uzależniony od wartości majątku, koniecznych wkładów, odnowienia przedsiębiorstwa i t. p. Na umowę zawartą na dłuższy okres czasu niż lat 6, potrzebna jest zgoda Prezydjum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego. Odpowiednie organy państwowe winny przedstawić uzasadnienie konieczności takiego przedłużenia terminu.

IV. Co do odnowienia przedsiębiorstwa.

8) Umowa winna zawierać paragraf zobowiązujący przedsiębiorcę do doprowadzenia budynków i urządzeń fabrycznych do takiego stanu, aby można było prowadzić przedsiębiorstwo w rozmiarach przewidzianych i aby po wygaśnięciu terminu umowy przedsiębiorstwo oddane było państwu w dobrym stanie. Wszystkie dokonane ulepszenia, wystawione zabudowania i t. p. przechodzą po upłynięciu dzierżawy na własność państwa.

V. Co do opłaty za dzierżawę.

9) Dzierżawca za otrzymane prawo prowadzenia przedsiębiorstwa państwowego opłaca państwu równoważnik w określonej ilości produktów wytwarzanych, lub częściowo w pieniądzach, częściowo w produktach.

10) Przy ustalaniu tego równoważnika należy wziąć pod uwagę zarówno poprzednią wytwórczość przedsiębiorstwa, jak również i wydatki dzierżawcy na gruntowne odnowienie i rozszerzenie przedsiębiorstwa, wystawienie zabudowań i t. p.

VI. Co do sposobu oddawania przedsiębiorstwa w dzierżawę.

11) Przy oddawaniu w dzierżawę będzie dokonany dokładny spis inwentarza żywego i martwego, ruchomości i nieruchomości i t. p., oraz sporządzony wykaz stanu przodsiębiorstwa w chwili jego przekazywania.

12) Dzierżawca prawo swe na dzierżawę przekazać może innej osobie prawnej tylko w wypadku otrzymania na to zgody odpowiedniej instytucji państwowej. Wspólnicy, przyjęci przez dzierżawcę, są wspólnie z nim odpowiedzialni za wykonanie wszystkich warunków umowy.

13) W umowie ma być wskazany termin, do którego dzierżawca obowiązany jest uruchomić przedsiębiorstwo w rozmiarach przewidzianych. Wrazie niewypełnienia tego warunku, umowa traci moc swoją, straty zaś, poniesione wskutek tego, państwo ściąga sądownie.

14) W celu ściągnięcia współzawodników spisy przedsiębiorstw, przeznaczonych do wydzierżawienia, łącznie z podaniem główniejszych warunków dzierżawy, będą ogłaszane. Ubiegający się składają swe oferty w zapieczętowanych kopertach w oznaczonym w ogłoszeniach terminie.

VII. Co do kontroli i rękojmi.

15) Miejscowe Rady Gospodarstwa Ludowego spełniają kontrolę nad wypełnieniem przez dzierżawców warunków umowy, w taki jednak sposób, aby kontrola ta nie powściągała normalnej działalności przedsiębiorstw.

16) Miejscowe Rady Gospodarstwa Ludowego obowiązane są również do kontroli zakupów zagranicznych. Spis wszystkich przedmiotów, które dzierżawca pragnąłby zakupić zagranicą, zatwierdza Miejscowa Rada Gospodarstwa Ludowego. Rady Miejscowe winny mieć na to baczenie, czy przedsiębiorstwo istotnie zużytkowało otrzymane z zagranicy przedmioty.

17) Wszystkie uskutecznione przez dzierżawcę urządzenia, jak i surowce i t. p., oraz przedmioty gotowe, służą do zabezpieczenia możliwych roszczeń ze strony państwa. W razie egzekucji zaległości przez sąd, najpierw zaspakajane będą pretensje państwa.

18) Przy zawieraniu umowy Miejscowe Rady Gospodarstwa Ludowego winny również zabezpieczyć sobie prawo wejrzenia do ksiąg fabrycznych w celu kontroli nad ścisłością obliczania równoważnika towarowego i pieniężnego, należnego państwu za udzielone prawo prowadzenia przedsiębiorstwa.

19) Miejscowe Rady Gospodarstwa Ludowego winny śledzić, aby ich pracownicy nie mieli udziału w wydzierżawionych przedsiębiortswach, pociągając ich, w razie wykrycia takiego stosunku, do odpowiedzialności karnej.

20) Miejscowe Rady Gospodarstwa Ludowego winny przesyłać do zatwierdzenia Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego projekty umów, dotyczących drugiej kategorji [1]) przedsiębiorstw, a w określonych w instrukcji wypadkach (§ 7 instrukcji) i projekty na wydzierżawienie przedsiębiorstw trzeciej kategorji [2]).

21) Wszystkie materjalne zasoby przedsiębiorstwa, oddanego w dzierżawę, oraz lokale przezeń zajmowane, nie podlegają rekwizycjom i konfiskacie, chyba w wypadku odpowiedniego rozporządzenia władz sądowych.

Przytoczyliśmy instrukcję prawie w całości, ze względu na jej wielką doniosłość, oraz na dążności ogólne, które się w niej ujawniły. Instrukcja, dając bardzo poważne korzyści państwu w postaci otrzymywania przez nie pewnej ilości produktów, przeważnie nie mniejszej od tej jaka była poprzednio wytwarzana, oraz przekazując mu wyzwolone z wydzierżawionych przedsiębiorstw ilości surowców, środ-

[1]) [2]) O kategorjach por. str. 4.

ków opałowych i żywnościowych na zaopatrzenie pozostałych zakładów państwowych, jednocześnie umożliwia mu pozyskanie, po wygaśnięciu dzierżawy (a nawet wcześniej w wypadku niedotrzymania przez dzierżawcę któregokolwiek z punktów umowy), zamiast dawnego zrujnowanego i nieczynnego zupełnie lub czynnego w bardzo słabym stopniu przedsiębiorstwa — przedsiębiorstwa nowego, częstokroć rozszerzonego. Pobudki prywatnej i kapitału prywatnego postanowiono użyć dla odbudowy przemysłu państwowego, wzamian za co przedsiębiorca otrzymywał ograniczone co do czasu prawo eksploatacji. Wzięcie takiej dzierżawy dla kapitalistów miejscowych pociąga za sobą bardzo poważne ryzyko. Pomijając bowiem konieczność samodzielnego zaopatrywania fabryki w surowce, opał i potrzebną dla robotników żywność — rzeczy, których brak na rynku odczuwał się w r. 1921 w niesłychanie silnym stopniu, pomijając bardzo uciążliwą dla kapitału prywatnego kontrolę, instrukcja zawiera punkty, krępujące nad wyraz samą działalność dzierżawcy (np. §§ 4 i 5) i umożliwiające, w razie jakichkolwiek utrudnień (np. co do sprowadzania materjałów, surowców i t. p. z zagranicy), nawet zerwanie umowy dzierżawnej przed jej wygaśnięciem. W znacznie korzystniejszych warunkach znajduje się kapitał zagraniczny, który przez zawieranie umów bezpośrednio z Najwyższą Radą Gospodarstwa Ludowego może uzyskać daleko lepsze warunki i zabezpieczyć się odrazu przed wszelkiemi niespodziankami, a nadto dzięki niebywałej taniości wszelkich produktów na rynkach miejscowych dla posiadaczy obcej waluty, może mieć przy wywozie częściowym produktów na rynki zagraniczne, względnie przy wymianie na inne wartości realne, rękojmię bardzo poważnych zysków.

W czasie pomiędzy wydaniem dekretu o dzierżawie i ukazaniem się rozpatrzonej instrukcji, wyszedł dn. 7 lipca 1921 r. dekret o kooperacji przemysłowej i dekret o przemyśle ludowym. W myśl tego drugiego dekretu każdy obywatel otrzymał prawo swobodnego uprawiania swego rzemiosła i zakładania własnego drobnego przedsiębiorstwa. Normy dla tych drobnych przedsiębiorstw przemysłowych w każdej gałęzi przemysłu ustalić ma Prezydjum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego. Właściciele drobnych przedsiębiorstw dostają prawo swobodnej sprzedaży swych wytworów z wolnej ręki na rynku i zabezpieczenie od konfiskat, unarodowienia i municypalizacji. Rady Gospodarstwa Ludowego otrzymały polecenie popierania rozwoju drobnego przemysłu. Dekret zaś o kooperacji przemysłowej zezwala wszystkim, zajmującym się drobnym przemysłem i rzemiosłem, na tworzenie stowarzyszeń i spółek przemysłowych bądź to w celu prowadzenia przedsiębiorstwa, bądź zaopatrywania swych członków w niezbędne materjały. Ogólna liczba członków takiego stowarzyszenia nie może być mniejszą od 5, liczba zaś robotników najemnych — przekraczać 20% ogólnej liczby członków towarzystwa; w wypadku gdy potrzebną jest większa liczba robotników najemnych, wymagane jest zezwolenie Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego. Nadto spółki i stowarzyszenia przemysłowe otrzymały prawo łączenia się w związki gubernjalne, a nawet okręgowe i wszechrosyjskie, w tych dwuch ostatnich wymienionych wypadkach po uzyskaniu na to zgody Prezydjum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego. Jako jednostka prawna, stowarzyszenia i spółki przemysłowe, jak i poszczególne drobne przedsiębiorstwa, mają prawo do sprzedaży swych produktów z wolnej ręki na rynku, zabezpieczenie od konfiskat i t. p. Rady Gospodarstwa Ludowego otrzymały polecenie popierania stowarzyszeń i spółek przemysłowych przez dokonywanie u nich obstalunków rządowych, udzielanie im pieniężnych zapomóg, ułatwienie zaopatrywania się w surowce i t. d.

Rozporządzenie Rady Komisarzy Ludowych z dn. 9 sierpnia 1921 r. o urzeczywistnieniu w życiu zasad nowej polityki gospodarczej miało na celu przyśpieszenie wprowadzenia w życie poprzednich dekretów, co zdaniem Rady Komisarzy Ludo-

wych dokonywało się w tempie zbyt powolnem. Stwierdzając, iż Państwo Sowieckie zmuszone zostało do bezpośredniego kierowania olbrzymią liczbą najróżnorodniejszego typu przedsiębiorstw, których potrzeby nie odpowiadały posiadanym zasobom surowców i artykułów spożywczych; że zaopatrywanie przedsiębiorstw w żywność było podzielone pomiędzy różne instytucje i niezwiązane z ich wydajnością; że przy istniejących sposobach aprowizacji i warunkach opłaty pracy, pracownicy nie byli i nie mogli być zainteresowani w wynikach swej pracy i w polepszeniu produkcji, Rada Komisarzy Ludowych poleciła:

1) Ześrodkować w bezpośrednim zarządzie władz państwowych tylko ściśle określoną liczbę ważniejszych, z punktu państwowego, wielkich przedsiębiorstw i prowadzić je na zasadach kalkulacji gospodarczej. Prowadzenie przedsiębiorstw przez Najwyższą Radę Gospodarstwa Ludowego i jej organy prowincjonalne jest dozwolone tylko w granicach dających bezwzględną rękojmię zaopatrzenia przedsiębiorstw w surowce, opał, środki pieniężne i aprowizacyjne zarówno z ogólnych zasobów państwowych (odpowiednio do ogólno-państwowego planu gospodarczego), jak i z innych źródeł.

2) W celu uzupełnienia dostarczanych przez państwo surowców, materjałów opałowych i artykułów spożywczych, realizować część wytworzonych towarów z wolnej ręki na rynku krajowym i zagranicznym w granicach ściśle określonych dla każdej gałęzi przemysłu, przyczem każdy taki warsztat winien dokonywać zaopatrzenia w opał i surowce za pośrednictwem własnego aparatu, w produkty zaś spożywcze przez Centralny Związek Kooperatyw.

3) Wszystkie przedsiębiorstwa, które nie weszły do liczby kierowanych bezpośrednio przez organy państwowe, oddać w dzierżawę lub zamknąć, a robotników w nich zatrudnionych rozdzielić pomiędzy inne przedsiębiorstwa państwowe.

4) Popierać energicznie drobny przemysł i rzemiosło, oraz współdziałać jego wiązaniu się w stowarzyszenia i spółki.

5) Zastosować odpowiednie środki w celu ożywienia państwowej i kooperatystycznej wymiany towarów, oraz współdziałać w tworzeniu się kas pożyczkowo-oszczędnościowych i t. p.

Rozwinięciem powyższego rozporządzenia w stosunku do przedsiębiorstw państwowych są: dekret z dn. 16 sierpnia 1921 r. i jego uzupełnienie z dn. 27 października 1921 r.

Dekret z dn. 16 sierpnia wprowadził przedewszystkiem znaczne uproszczenia w finansowaniu przedsiębiorstw. W myśl tego dekretu budżety finansowe poszczególnych gałęzi przemysłu są opracowywane na cały rok, nie później jednak aniżeli na miesiąc przed rozpoczęciem okresu budżetowego. Okręgowe i gubernjalne organy Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego mają być powiadomione o rozmiarach sum pieniężnych, przyznanych dla każdej gałęzi przemysłu w odpowiednim okręgu i gubernji. Połowa przyznanych kredytów będzie natychmiast przekazaną do rozporządzenia biur przemysłowych (p r o m b i u r o) i Rad Gubernjalnych, które ze swej strony otwierają kredyt dla poszczególnych przedsiębiorstw przemysłowych. Część rozchodowa budżetów będzie układana podług następujących rubryk:

1) płacy zarobkowej,
2) surowców i materjałów pomocniczych,
3) maszyn i narzędzi fabrycznych,
4) robót budowlanych i remontowych,
5) przedsiębiorstw pomocniczych,
6) innych wydatków.

Zarządy przedsiębiorstw poszczególnych otrzymują prawo rozporządzania się przyznanemi kredytami odpowiednio do swych potrzeb, mogą np. przenosić kredyty, wyznaczone na roboty budowlane i na remont, do działu płacy zarobkowej i t. d., w sprawozdaniach uzasadniając przeniesienia dopiero po dokonanym fakcie. Pozatem przedsiębiorstwa państwowe mogą otrzymywać niezbędne środki pieniężne w drodze zaliczki, jednak w granicach nieprzekraczających dwunastej części całego rocznego budżetu rozchodowego.

Co do zaopatrzenia w środki materjalne, przedsiębiorstwa państwowe otrzymały prawa następujące:

1) W wypadku niemożności zużytkowania materjałów, przeznaczonych do wykonania wyznaczonego planu wytwórczego, przedsiębiorstwa państwowe, po uzyskaniu na to zgody odpowiedniego organu kierowniczego, mogą zużytkować je dla pokrycia swych potrzeb w dziedzinie innych materjałów, dostarczonych w niewystarczających rozmiarach.

2) Zarządy główne odpowiednich gałęzi przemysłu mogą przerzucać ilości materjałów i produktów, wyznaczone dla całej gałęzi, z jednego przedsiębiorstwa do innego, w celu urzeczywistnienia przyjętego ogólnego planu produkcji.

3) Tymże zarządom głównym przyznano prawo swobodnego rozporządzania odpadkami i pozostałościami produkcji poszczególnych zakładów przemysłowych.

4) Przedsiębiorstwa państwowe mogą część swej produkcji obracać na wypłaty w naturze za przewóz towarów i dowóz surowców, oraz za roboty wykonywane w warsztatach rzemieślniczych i innych, następnie mogą zakupywać wyroby rzemiosła i drobnych zakładów przemysłowych z wolnej ręki na rynku i samodzielnie zaopatrywać się w opał na potrzeby fabryki i robotników, zużytkowywać 10% ogólnego zasobu pieniężnego i naturalnego, wyznaczonego na płace zarobkowe, na premje dla robotników.

Dekret z dn. 27 października jeszcze bardziej rozszerza prawa przedsiębiorstw państwowych. Część ogólnej produkcji, nie przewyższająca jednak 50%, może, w celu dopełnienia brakujących materjałów i środków pieniężnych, ulec realizacji bezpośrednio z wolnej ręki na rynku, pozostała zaś będzie przekazywaną do zasobu ogólnopaństwowego. Przedsiębiorstwa, zupełnie przez państwo niezaopatrywane w środki żywności, mogą całą swą produkcję, bez żadnych przeszkód, sprzedawać na rynku z wolnej ręki. Dla przedsiębiorstw państwowych, nie mających możności bezpośredniej sprzedaży części swoich wytworów na rynku wolnym, będzie, z ogólnych zasobów państwa, wyznaczony zasób, realizowany przez odpowiednie organy państwowe na ich korzyść. Wszystkie przedsiębiorstwa państwowe, nawet zupełnie przez państwo nie zaopatrywane w środki żywności, są zobowiązane, w razie sprzedaży, względnie wymiany pozostawionych do ich rozporządzenia produktów, do przestrzegania, tej zasady, iż pierwszeństwo w nabywaniu mają instytucje państwowe, po nich idą kooperatywy, w końcu dopiero prywatne organizacje i osoby. Sposoby zwrotu przez przedsiębiorstwa państwowe dostarczonych im środków obrotowych i obliczenie ich dochodów ma określić specjalna instrukcja Ludowego Komisarjatu Finansów.

Tyle co do dekretów.

Co się tyczy ich wykonania, żywsza działalność rozpoczęła się dopiero po wydaniu przez Radę Komisarzy Ludowych rozporządzenia o wprowadzeniu w życie zasad nowej polityki ekonomicznej. Szła w dwuch kierunkach. Po pierwsze, chodziło o przebudowę kierownictwa przedsiębiorstw, które pozostawały w rękach organów państwowych, powtóre, dla pozostałych przedsiębiorstw, o zawarcie umów dzierżawnych. Przebudowa wyraziła się w zwijaniu różnych Gławków i Centrów i w two-

rzeniu t. zw. trustów państwowych. Organizacja trustów państwowych w ogólnych zarysach przedstawia się jak następuje:

Zakłady przemysłowe pewnej gałęzi przemysłu, zbliżone do siebie pod względem charakteru swej produkcji i stanowiące razem zamkniętą całość wytwórczą, tak iż w takim zespole dają możność wypuszczania na rynek towarów ostatecznie wykończonych, tworzą, łącznie z pomocniczemi przedsiębiorstwami z innych gałęzi przemysłu, zjednoczenie, podlegające wspólnemu zarządowi. Zjednoczenie takie otrzymywało prawo: 1) samodzielnego przygotowywania dla siebie materjałów opałowych, przez eksploatację przyznanych mu ostępów leśnych, torfowisk, kopalni węgla i t. p., poszczególne kopalnie węgla, torfowiska i t. p. wchodzić mogą bezpośrednio do zjednoczenia, jako przedsiębiorstwa pomocnicze; 2) zakupu materjałów opałowych, surowców, maszyn i narzędzi, artykułów spożywczych i t. p. zarówno w Rosji jak i zagranicą, pod kontrolą odpowiednich organów państwowych; 3) prowadzenia gospodarstw rolnych, przekazywanych przez władze do uprawy, w celu zabezpieczenia potrzeb pracowników pod względem żywności; 4) organizowania własnych przedsiębiorstw pomocniczych.

Przed rozpoczęciem okresu operacyjnego trusty państwowe są obowiązane do przedstawienia swego budżetu (por. dekret z dn. 16 sierpnia) odpowiednim głównym zarządom danych gałęzi przemysłu lub oddziałom Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, w końcu zaś tego okresu do składania sprawozdań wraz z bilansem. Do budżetu musi być zgóry włączona ilość produktu obstalowanego przez państwo. Obstalunki przyjmuje się albo za opłatą pieniężną, albo na podstawie całkowitego lub częściowego zaopatrzenia pracowników w przedmioty pierwszej potrzeby (dekret z dn. 16 sierpnia), albo na zasadzie wymiany towarów. Wzamian za takie obstalunki, państwo ma wydawać trustowi w drodze zaliczek pewną kwotę pieniężną z warunkiem jej zwrotu po uskutecznieniu obstalunków, jakoteż pożyczki długoterminowe na określonych warunkach. Trustom wolno, poza obstalunkami państwowemi, przyjmować obstalunki innych przedsiębiorstw, instytucji, kooperatyw i osób prywatnych, zarówno przebywających w Rosji, jak i zagranicą, na zasadzie opłaty pieniężnej lub wymiany towarowej, oraz wykonywać własne operacje kredytowe i posiadać własne rachunki bieżące. Trusty państwowe są zwolnione od kontroli Inspekcji Robotniczo-Włościańskiej.

W taki sposób ustalono ustrój trustów w listopadzie 1921 r. Jednak pierwszy trust państwowy powstał już w sierpniu 1921 r. w obrębie przemysłu lnianego, z tem uchyleniem od tylko co wyłożonych zasad, że produkty spożywcze dla robotników, trust mógł zakupywać tylko za pośrednictwem Centralnego Związku Kooperatyw, zasób zaś pieniężny i naturalny płacy zarobkowej uzależniony był „od planu produkcji".

We wrześniu i październiku powołano do życia nowe trusty: wyrobów bawełnianych, eksploatacji lasów północnych (Siewieroles), wydobywania platyny, średniej wielkości zakładów wyrobu maszyn (Petrograd), cukrowni, chemiczny i papierniczy (Ukraina), leńskich kopalni złota (Syberja), produkcji soli (Syberja) i t. p. O ile zaś chodzi o rozwój dzierżaw, to posiadamy tylko wiadomości niepełne o liczbie przedsiębiorstw wydzierżawionych do dn. 1 października i do dn. 1 listopada 1921 r. Do dn. 1 października oddano w dzierżawę przeszło 600 przedsiębiorstw, w tem 250—spożywczych (210 młynów), 8—maślarni, 40—przetworów zwierzęcych, 19—skórzanych, 14—obróbki drzewa, 10—tartaków, 20—chemicznych, 20—metalowych, 30 gospodarstw rolnych sowieckich, 14—obróbki minerałów i t. p. Do dn. 1 listopada wydzierżawiono zaś przeszło 4.200 przedsiębiorstw. Liczba dzierżaw

według okręgów i gałęzi przemysłu przedstawia się jak następuje (daty bardzo niepełne) [1])

OKRĘGI [2]	Przemysł spożywczy	Przemysł przetworów zwierzęcych	Przemysł chemiczny	Przemysł mineralny	Przemysł metalurgiczny i metalowy	Przemysł drzewny	Przemysł włókienniczy	Przemysł poligraficzny	OGÓŁEM
1. Północny	?	?	10	2	13	9	3	—	?
2. Uralski	111	—	2	1	—	—	1	—	118
3. Syberja	44	5	6	6	1	1	2	—	68
4. Środkowo-przemysłowy (Moskiewski) . .	100	11	14	13	15	21	10	7	ponad 200
5. Środkowo - czarnoziemny	33	1	2	3	3	5	—	—	50
6. Zachodni	?	9	48	1	9	?	6	—	?
7. Nadwołżański . . .	?	19	9	2	4	—	3	—	?
8. Południowo-wschodni	98	30	1	—	3	—	—	—	1123
9. Ukraina	2000	66	48	17	50	14	1	3	ponad 2300
10. Turkiestan	1	1	2	1	1	—	3	—	9
Ogółem	2500	148	142	46	39	82	29	10	ponad 4200

Z poszczególnych liczb, aczkolwiek wadliwych, jednak znamiennych, wynika, że pobudka prywatna zwróciła się prawie wyłącznie do obejmowania zakładów wyrabiających przedmioty pierwszej potrzeby. Szczególnie popyt wielki powstał na młyny. Liczba oddanych w dzierżawę przedsiębiorstw przemysłu spożywczego wyniosła przeszło 60% ogólnej liczby przedsiębiorstw wydzierżawionych. Drugie z kolei miejsce zajmuje przemysł przetworów zwierzęcych, a w tym dziale największa liczba dzierżaw wypada na garbarnie (z 148 podanych przedsiębiorstw aż 141). Trzecie — przemysł chemiczny (największa ilość przypada na mydlarnie). Czwarte—przemysł drzewny (największa liczba przypada na tartaki). W innych działach przemysłu liczba powstałych dzierżaw jest znikoma. W przemyśle mineralnym brano w dzierżawę przeważnie cegielnie, w metalowym i metalurgicznym fabryki maszyn i narzędzi rolniczych, gwoździarnie i t. p. Dzierżawcami są przeważnie osoby prywatne: na takie osoby wypada 1226 dzierżaw, na byłych właścicieli — 60, na kooperatywy przemysłowe — 500 i na instytucje państwowe — 25. Liczba 500 przedsiębiorstw, wydzierżawionych przez kooperatywy prze-

[1]) „Ekonomiczeskaja Żiźń", № 252, z dn. 10 listopada 1921 r.

[2]) Za ścisłość podanych liczb i ich sumy nie bierzemy obpowiedzialności.

mysłowe, zdaniem „Ekonomiczeskoj Żiźni“, nie odpowiada rzeczywistości, gdyż pod te organizacje podszywały się bardzo często osoby prywatne, szczególniej dawniejsi właściciele. Co do długości dzierżawy, przeważnie większość przedsiębiorstw wydzierżawiano na okres krótszy od 6 lat. Treść umów (warunki) jest bardzo różnorodna. Najczęściej spotykaną formą jest odliczanie określonego odsetka produkcji na rzecz państwa.

A zatem organizacja przemysłu w końcu 1921 r. układać się zaczęła w sposób następujący:

1) Wielkie i średnie zakłady państwowe wraz z przedsiębiorstwami pomocniczemi, odpowiednio dobrane, połączono w trusty podług gałęzi przemysłu i postanowiono prowadzić sposobem gospodarczym, przyczem pozostawiono im znaczną samodzielność działania;

2) Odrębne przedsiębiorstwa państwowe, nie wchodzące w skład trustów, utrzymywane i aprowidowane z ogólnych zasobów państwowych lub ze źródeł miejscowych, są zaopatrywane w środki pieniężne, surowce i artykuły spożywcze przez państwo i wytwarzają prawie wyłącznie dla państwa. Kierują niemi przeważnie miejscowe organy Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego (jest to kategorja zakładów stopniowo likwidowana).

3) Inne przedsiębiorstwa państwowe oddano w dzierżawę osobom prywatnym i kooperatywom przemysłowym (kategorja zakładów w szybkiem tempie zwiększająca się).

4) Przedsiębiorstwa, stwarzane przez kapitał zagraniczny na mocy umów koncesyjnych (grupa zakładów narazie nieistniejąca).

5) Gławki i Centry ulegają częściowo umorzeniu, częściowo zaś przebudowie i pełnią czynności kontroli.

6) Zadania państwa, w dziedzinie zaopatrywania przedsiębiorstw w surowce, materjały pomocnicze, opał, a nawet środki pieniężne, ulegają coraz to bardziej zwężeniu, przyczem stosunek do trustów układać się zaczął na zasadach kalkulacji gospodarczej (wzamian za artykuły spożywcze, środki pieniężne i t. p. dostarczane przez państwo, trusty oddają odpowiednią ilość produktu wytworzonego), stosunek zaś do niestrustowanych, szczególnie ważnych grup przemysłowych (węgiel kamienny, przemysł metalurgiczny, ropa naftowa i t. p.), w których rząd pragnął zachować w swem ręku monopol produkcji i rozpodziału, oparł się na podstawach całkowitego dostarczania pieniędzy i produktów w naturze z ogólnych zasobów państwa, zgromadzonych dzięki podatkom naturalnym i pieniężnym, oraz wymiennym operacjom towarami. A za uzupełnienie w dziedzinie finansów tej przebudowy przemysłu należy uważać otwarcie banku panstwa i kas pożyczkowo-oszczędnościowych.

Obecny okres w życiu gospodarczem Rosji jest więc okresem przełomu, okresem bezładnego cofania się z poprzednio zajętych stanowisk. Ustrój scentralizowanej gospodarki państwowej zbankrutował na całej linji. Stwierdzić należy, iż rząd Sowietów, zastosowując w przedsiębiorstwach państwowych zasady gospodarki kapitalistycznej i zachowując dla swych organów tylko obowiązki kontroli i nadawania produkcji ogólnego kierunku, znacznie polepszył stanowisko swe w walce konkurencyjnej z przedsiębiorstwami kapitalistycznemi. Już dziś dają się spostrzegać dodatnie skutki tej przebudowy: produkcja w przedsiębiorstwach strustowanych znacznie się podniosła. Wynik współzawodnictwa państwa z przedsiębiorczością prywatną, a temsamem utrzymanie się lub upadek „kapitalizmu państwowego“, zależeć będzie w znacznym stopniu od tego, czy uda się trusty państwowe wdrożyć w tory gospodarki racjonalnej, aby zamiast strat zaczęły dawać zyski, i czy uda się osiągnąć zwycięstwo na „froncie“ taryf zbiorowych. (Poważny wpływ na tą sprawę wyw-

rze również ogólne położenie finansowe państwa). Pod tym względem widoki nie zarysowują się zbyt pomyślnie dla rządu. Już dziś bowiem zarządy przedsiębiorstw państwowych uskarżać się zaczynają, iż dzierżawcy odciągają robotników wykwalifikowanych. Odciąganie zaś to stanie się o wiele silniejsze, gdy na widownię wystąpi kapitał zagraniczny. A podwyższając robotnikom poziom płac odpowiednio do poziomu w przedsiębiorstwach prywatnych, nie wiadomo, czy trusty zdołają gospodarować tak, aby mimo wszystko osiągać zyski.

W tem właśnie tkwi rdzeń całego zagadnienia.

Rozdział II.

Polityka finansowa.

1. Organy zarządu finansowego.

Działacze Rosji Sowieckiej na polu gospodarki finansowej, może bezwzględniej niż na jakiemkolwiek innem, starali się urzeczywistnić wymagania swego programu.

Te dążności streszczały się w następującem:

W miarę wzrostu i utrwalania się nowej organizacji gospodarstwa społecznego, Bank Państwa przestaje istnieć i przeobraża się w centralę buchalteryjną gospodarstwa komunistycznego.

Budżet państwowy zlewa się tem samem z budżetem całego gospodarstwa ludowego.

Od ustroju kontrybucji pobieranych od kapitalistów, państwo, w zakresie podatków, przechodzi do jedynego podatku postępowego od dochodów. O ile ten podatek, wskutek szeroko urzeczywistnionego wywłaszczenia klas posiadających, w końcu zawiedzie, wydatki państwowe pokrywać się będzie częścią dochodów z różnych monopolów państwowych.

Słowem, powstać winien komisarjat ludowy, który ześrodkowałby w swem ręku niektóre czynności dawnego Ministerstwa Skarbu, dawnego Banku Państwa, oraz wszystkich prywatnych organizacji kredytowych. — Krestinskij, komisarz finansów, już we wrześniu 1918 r. w swoich przemówieniach, wytknął był zadania, jakie stawiał przed ówczesnym Komisarjatem Finansów, w dwuch słowach: „stopniowa samolikwidacja“ — t. j. skasowanie całego szeregu urządzeń dawnego ustroju finansowego, przelanie innych, jako mających charakter wytwórczo-kontrolujący, do odpowiednich komisarjatów i możliwe uproszczenie pozostających w Komisarjacie aparatów: budżetowo-buchalteryjnego i kasowego.

Ustrój finansowy dawnej Rosji składał się z ogniw różnego rodzaju.

Istniało Ministerstwo Skarbu.

Ministerstwo to rozpadało się na kilka wielkich działów: Ogólną Kancelarję Ministerstwa, Specjalną Kancelarję Kredytów, Departament Kasy Państwowej, Departament Spraw Kolejowych, Departament Celny, Departament Podatków bezpośrednich, Główny Zarząd podatków pośrednich i rządowej sprzedaży napojów wyskokowych. Każdy z tych działów miał na prowincji podległe sobie urzędy miejscowe, które na miejscu właściwie nie były nawzajem z sobą związane i znajdowały połączenie dopiero w Petersburgu, jako to: Izby Skarbowe, Zarządy Akcyzy, Inspekcje Podatkowe, Komory Celne i t. p.

Istniał Bank Państwa.

Wprawdzie Bank ten podlegał Ministrowi Skarbu, jednak jak gdyby tworzył państwo w państwie, bo miał własny budżet samodzielny, pokrywany z własnych do-

chodów, i przeciwstawiał się nie tylko Ministerstwu Skarbu, ale i całemu państwu, jako niezależna pod względem gospodarczym jednostka, otwierająca kredyt rządowi przez dyskonto zobowiązań Kasy Państwowej. Bank Państwa miał na prowincji pod sobą całą sieć własnych organów miejscowych („Otdieleńja", „Kontory"), podlegających bezpośrednio Centralnemu Zarządowi Banku i tylko przez ten Zarząd luźnie związanych z Ministerstwem Skarbu.

Istniał tak samo nawpół niezależny i tak samo zcentralizowany zarząd państwowych kas oszczędności.

Istniały w końcu i odgrywały olbrzymią rolę w życiu finansowem kraju prywatne i społeczne instytucje kredytu, przedewszystkiem zaś banki handlowe, następnie akcyjne banki ziemskie, dalej miejskie i gubernjalne towarzystwa kredytowe, towarzystwa wzajemnego kredytu, miejskie banki komunalne i t. d.

Zgodnie z założeniami bolszewizmu, zamiast tej złożonej, a składającej się z ogniw niezależnych całości, należało wcielić w życie prostą w swej budowie więź budżetowo-buchalteryjną. Ale zlikwidować te wszystkie urządzenia za jednym zamachem i postawić odrazu na ich miejsce instytucję, zbliżającą się do tego o czem mówił był komisarz Krestinskij — instytucję centralnej buchalterji społeczeństwa komunistycznego—było niemożliwe już choćby dlatego, że i samego społeczeństwa komunistycznego nie było: fakt przejścia władzy politycznej do rąk rządu Sowietów nie zmieniał jeszcze zasadniczo gospodarczych stosunków kraju, nowy zaś aparat finansowy nie mógł być czemś całkiem oderwanem od tych warunków.

Rzecz więc odbywała się stopniowo.

Rozpoczęto od urządzeń kredytowo-kasowych, a przedewszystkiem od Banku Państwa.

Bank Państwa przemianowano na Bank Ludowy („Narodnyj Bank"). Następnie, na mocy dekretu z dn. 17 grudnia 1917 r.[1]), unarodowiono banki prywatne i rozpoczęto ich likwidację, oraz zlewanie z Bankiem Ludowym, czego po wielu, nie zawsze udatnych, próbach organizacyjnych dokonano. Jeszcze później dokonano likwidacji towarzystw wzajemnego kredytu, miejskich banków komunalnych, banków ziemskich, miejskich i gubernjalnych towarzystw kredytowych, banków zagranicznych i wkońcu Moskiewskiego Ludowego Banku Zrzeszeń („Narodnyj Moskowskij Bank") na mocy dekretu z dn. 2 grudnia 1918 r.[2])

W ten sposób albo zniesiono prywatne instytucje kredytowe, albo włączono je do jedynego Banku Ludowego. Instytucje kredytu prywatnego przestały istnieć w Rosji. Natomiast istniały jeszcze przez czas pewien trzy typy państwowych instytucji finansowych: Bank Ludowy, kasy oszczędności i kasy skarbowe, ale w dalszym czasie winny były i te instytucje zlać się w jedno. Jednakże ta sprawa szła w tempie znacznie powolniejszem. Czy to w następstwie popełnionych poprzednio błędów, czy też skutkiem nawału trudności wewnętrznych i zewnętrznych, pierwszy dekret o połączeniu kas skarbowych z urzędami „Banku Ludowego", zjawił się dopiero dn. 1 listopada 1918 r. Jeszcze później wydano rozporządzenie o połączeniu z Bankiem Ludowym kas oszczędności (dekret d. 15 kwietnia 1919 r.) [3])

Ale ten ustrój kredytowo-kasowy, zcałkowany z różnego rodzaju instytucji kredytowych, pozostawał narazie bez spójni organicznej z powołanym, na miejsce Ministerstwa Skarbu, Ludowym Komisarjatem Finansów, (t. zw. Narkomfinem). Jak przed rewolucją Centralny Zarząd Banku Państwa był ogniwem samodzielnem

[1]) Patrz aneksy do rozdz. II № 1.
[2]) „ „ „ „ II № 2.
[3]) „ „ „ „ II № 3.

w Ministerstwie Skarbu, tak za rządów sowieckich Centralny Zarząd Banku Ludowego przez czas dłuższy wiódł żywot odosobniony od Komisarjatu Finansów. A odosobnienie to istniało również i między filjami Banku Ludowego i Finotdziełami. Zjednoczenie osiągnięto dopiero po wydaniu całego szeregu dekretów i rozporządzeń. Formalnie już rozporządzeniem z dn. 10 września 1918 r. i dekretem z dn. 1 października 1918 r. podporządkowano urzędy Banku Ludowego Finotdiełom. Dekret z dn. 15 kwietnia 1919 r. dokonał ostatecznego połączenia Centralnego Zarządu Banku Ludowego z departamentem kas oszczędności. Dn. 29 września 1919 r. [1]) wydano nowy statut o gubernjalnych i powiatowych organach finansowych, na mocy którego kasy skarbowe i państwowe kasy oszczędności uległy zlaniu z wydziałami Zarządu Centralnego Budżetowo-Rozrachunkowego. Pomimo to, od chwili ogłoszenia tego statutu w „Izwiestjach Ludowego Komisarjatu Finansów" do faktycznego przeprowadzenia go w życie, upłynęło jeszcze sporo czasu. I Bank Ludowy został formalnie zniesiony dopiero dekretem z dn. 19 stycznia 1920 r. [2]). Jako pobudki do tego dekretu wyłuszczono we wstępie: unarodowienie przemysłu, ześrodkowanie w rękach państwa ważniejszych gałęzi produkcji i rozpodziału, oraz podporządkowanie unarodowionego przemysłu i handlu scentralizowanym instytucjom — zmiany, które pozwalały wziąć rozbrat z działalnością Banku Państwowego, jako osobnej instytucji. Co zaś dotyczy kredytu dla drobnego przemysłu prywatnego, to, zdaniem dekretu, do tego celu zupełnie wystarczają ogólne organy finansowe państwa. Zresztą reforma ta, dla swego przeprowadzenia, wymagała także kilku miesięcy i właściwie dopiero w drugiej połowie 1920 r. wszystkie dawniejsze organy autonomiczne władzy skarbowej zostały całkowicie zjednoczone.

W stosunku do innych działów b. Ministerstwa Skarbu sprawa doczekała się prędszego załatwienia. Już bowiem w połowie 1919 r. formalnie przestały istnieć: Departament podatków bezpośrednich i Główny Zarząd podatków pośrednich i rządowej sprzedaży napojów wyskokowych. Wszystkie zagadnienia podatkowe zogniskowano w Centralnym Zarządzie Podatkowym. Przebudowa zaś organów prowincjonalnych rozpoczęła się od wydania dn. 1 listopada 1918 r. statutu określającego ustrój i skład gubernjalnych wydziałów finansowych i powiatowych Komitetów Wykonawczych Rad Delegatów, zakończona zaś została statutem z dn. 29 września 1919 r. Na mocy tego statutu zniesiono w gubernjach Izby Skarbowe i Zarządy Akcyz, a w powiatach przekształcono odpowiednio miejscowe urzędy akcyzy i inspekcji podatkowej [3]).

Obecny ustrój Komisarjatu Finansów — Narkomfina — przedstawia się w przybliżeniu w sposób następujący:

Na czele jego znajduje się niewielkie kolegjum; istnieje centralna kancelarja, która jest właściwym organizacyjnym ośrodkiem pracy, oraz dwa centralne zarządy: budżetowo-rozrachunkowy i podatkowy. Wszystkie inne dawne działy Ministerstwa Skarbu, jakiś czas tkwiące jako części odrębne w Komisarjacie, albo już się zlały z temi dwoma zarządami albo likwidacja ich jest na ukończeniu. W tej liczbie Bank Ludowy i b. Departament Kasy Państwowej weszły w skład Centralnego Zarządu Budżetowo-Rozrachunkowego. W Centralnym Zarządzie Podatkowym zaś zna-

---

[1]) Patrz aneksy do rozdz. II: № 4.

[2]) „ „ „ „ II: № 5.

[3]) Warto jeszcze nadmienić o losach Departamentu Spraw Kolejowych. Departament ten, na mocy rozporządzenia Narkomfina z dn. 12 lipca 1919 r., podzielono między odpowiednie sekcje Banku Ludowego. Na mocy zaś decyzji Sownarkomu (Rady Komisarzy Ludowych) z dn. 5 stycznia 1920 r. sprawy taryfowe wyjęto z zakresu Komisarjatu Finansów i oddano do Komisarjatu Dróg i Komunikacji.

lazły się: b. Departament podatków bezpośrednich i Główny Zarząd podatków pośrednich. Należy, w związku z Komisarjatem Finansów, wspomnieć jeszcze o państwowym skarbcu republiki: o Gochranie („Gosudarstwiennoje chraniliszcze cjennostiej riespubliki"). W tym skarbcu, ustanowionym dn. 3 lutego 1920 r., zogniskowano znajdujące się w rękach rządu wszystkie przedmioty złote, z platyny i srebra, brylanty, perły i wszelkie drogie kamienie. Instytucja ta ma swoją siedzibę w Moskwie: na mocy wymienionego rozporządzenia przesyła się do niej wszystkie kosztowności, będące gdziekolwiek w obrębie Rosji w rozporządzeniu lub na rachunku władz i instytucji. Wyjątek tworzą przedmioty, znajdujące się albo w muzeach, albo w rozporządzeniu stowarzyszeń religijnych, jako przedmioty kultu.

Ustrój prowincjonalnych władz Komisarjatu Finansów jest zupełnie podobny do budowy władz centralnych. Na czele finansowego wydziału Gubernjalnego Komitetu Wykonawczego (Gubfinotdieł) stoi zarządzający z wyboru, zatwierdzany przez Komisarjat; sam wydział rozpada się tak samo na dwie sekcje: budżetowo-rozrachunkową i podatkową. Zarząd gubernjalny tworzy część składową gubernjalnych więzi sowieckich i podlega pod względem administracyjnym Gubernjalnemu Komitetowi Wykonawczemu, ale w swej fachowej działalności kieruje się instrukcjami, otrzymywanemi od Komisarjatu Finansów. Wydziały Banku Ludowego są podsekcjami sekcji budżetowo-rozrachunkowej i działają głównie jako kasy. Sekcje Gubfinotdieła ostatecznie dzielą się na następujące podsekcje: podatkowa sekcja na podsekcję podatków bezpośrednich i podatków pośrednich; budżetowo-rozrachunkowa na podsekcję budżetowo-buchalteryjną i rozrachunkowo-kasową.

W powiatach istnieją tak samo zbudowane Ufinotdiały, t. j. finansowe wydziały Powiatowych Komitetów Wykonawczych, z takiemi samemi pełnomocnictwami i podziałem na takie same sekcje: podatkową i budżetowo-kasową. Dawniejsi inspektorzy podatkowi przekształcili się w instruktorów podatkowych, i ich działalność do r. 1921 całkowicie wyraża ta nazwa. Z dawniejszej nadzorczej służby akcyzy pozostali tak zwani inspektorzy podatków pośrednich, których obowiązkiem jest kontrolowanie nadwyżek, zaliczanych na korzyść państwa, od artykułów monopolowych i niektórych produktów fabryk unarodowionych.

Z działalnością właściwych organów finansowych państwa związane są blisko władze kontrolujące działalność wszystkich instytucji państwowych. Dlatego słusznem będzie zatrzymać się jeszcze nad organizacją zreformowanej kontroli państwowej.

Czynności kontroli spełnia Ludowy Komisarjat Kontroli Państwowej.

Ludowy Komisarjat Kontroli jest równorzędnym do innych komisarjatów ludowych oddziałem Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego Sowietów.

Na czele Ludowego Komisarjatu Kontroli Państwowej stoi komisarz ludowy i kolegjum.

Komisarza Ludowego, oraz członków kolegjum, wyznacza wszechrosyjski Komitet Wykonawczy.

Na posiedzeniach Rady Komisarzy Ludowych, Komisarzowi Ludowemu Kontroli Państwowej przysługuje głos doradczy w sprawach politycznych i głos rozstrzygający w sprawach gospodarczych.

Urzędy Komisarjatu Kontroli Państwowej dzielą się na centralne i prowincjonalne.

Centralne urzędy Komisarjatu spełniają kontrolę nad centralnemi urzędami sowieckiemi. Istnieją w liczbie 11:

1) Oddział wojskowo-morski rozciąga kontrolę nad działalnością centralnych urzędów morskich i wojskowych.

2) Oddział środków komunikacyjnych dozoruje działalność lokalnych oddziałów kontroli kolejowej i działalność Ludowych Komisarjatów Dróg i Komunikacji, oraz Poczt i Telegrafów.

3) Oddział techniczno-przemysłowy spełnia kontrolę nad działalnością Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego (Gławków i Centrów), oraz Komitetu Budowli Państwowych.

4) Oddział rozdzielczy spełnia te same czynności nad działalnością Ludowego Komisarjatu Aprowizacji i Kooperatyw.

5) Oddział Gospodarstwa Rolnego dozoruje działalność Ludowego Komisarjatu Rolnictwa.

6) Oddział Skarbowy dozoruje działalność Ludowego Komisarjatu Skarbu, Banku Ludowego i wogóle wszystkich centralnych urzędów skarbowych.

7) Oddział Oświaty i Propagandy dozoruje działalność Ludowych Komisarjatów Oświaty i Propagandy, Spraw Zagranicznych i Spraw Narodowościowych.

8) Oddział Opieki Społecznej, Pracy i Zdrowia dozoruje działalność Ludowych Komisarjatów Pracy, Opieki Społecznej i Zdrowia, oraz wszystkich centralnych urzędów i organizacji sanitarnych.

9) Oddział administracyjny dozoruje działalność urzędów Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych, oraz Komisarjatu Spraw Wewnętrznych, Sprawiedliwości i Wszechrosyjskiej Komisji Nadzwyczajnej.

10) Oddział Sprawozdawczy układa sprawozdania o stanie kontroli i o rezultatach działalności Ludowego Komisarjatu Kontroli Państwa.

11) Oddział Rewizji Lotnych przeprowadza lotne rewizje we wszystkich urzędach rzeczypospolitej sowieckiej.

Na czele każdego takiego oddziału znajduje się któryś z członków kolegjum Komisarjatu Kontroli.

Prowincjonalne oddziały kontroli państwa są dwuch typów: jedne rozciągają nadzór nad wszystkiemi urzędami i zakładami sowieckiemi w obrębie odpowiedniego terytorjum (Gubernjalne i Powiatowe Oddziały Kontroli Państwa), drugie przeprowadzają rewizję specjalnych dziedzin życia państwowego (np. gospodarki wojskowej, budowy kolei) i są bezpośrednio zależne od kolegjum Ludowego Komisarjatu Kontroli Państwa.

Na czele gubernjalnych i powiatowych oddziałów Kontroli Państwowej znajduje się kolegjum w składzie trzech osób, mianowanych przez odpowiedniego Komisarza Ludowego z listy kandydatów, proponowanej przez miejscową Radę Delegatów. Również, jedynie za zgodą Ludowego Komisarza Kontroli, przeprowadza się wszelkie zmiany personalne w dziale kontroli państwa.

2. Podatki.

A) Uwagi ogólne.

W spadku po dawnej władzy rząd sowiecki otrzymał ustrój podatków, nadwerężony z jednej strony przez wypadki wojenne, z drugiej, znajdujący się właśnie w okresie zapoczątkowanych reform. Istniały obok siebie różne zasady poboru podatków: były podatki pośrednie i bezpośrednie, ogólno-państwowe i miejscowe. Rząd sowiecki z natury rzeczy oświadczył się przeciw równoległemu istnieniu zasobów ogólnopaństwowych z jednej strony i miejscowych z drugiej. Hołdował zasadzie, aby wszystkie wydatki miejscowych Rad Delegatów uskuteczniano na rachunek państwa i również, żeby wszystkie dochody wlewano do zasobów ogólno-państwowych,

Nadto wykazywał wyraźne dążenie do zastąpienia licznych podatków państwowych jednym jedynym rodzajem opodatkowania.

Przeciwko temu powstawały z początku miejscowe Rady Delegatów, które chciały zachować sobie prawo nakładania kontrybucji samodzielnych na burżuazję miejscową. Centralne władze sowieckie podówczas nie czuły się jeszcze tak mocno usadowionemi, aby mogły iść przeciw woli większości Rad; przytem bały się, że zniesienie podatków miejscowych pociągnie za sobą ogromne obciążenie państwa. Warunki te znalazły swój wyraz w dekretach z dn. 31 października i 3 grudnia 1918 r.[1]) Pierwszy z nich uprawniał istnienie kontrybucji miejscowych, drugi wyliczał różne rodzaje podatków miejscowych, które wolno było ściągać, w celu pokrycia miejscowych potrzeb, gubernjalnym, powiatowym, gminnym i miejskim Radom, oraz określał również prawo udzielania zezwoleń na ściąganie innych podatków natury miejscowej.

Ostatecznie w walce tej zwyciężyła władza centralna. Prawda, że pod tym względem z pomocą przybyły głębokie zmiany natury polityczno-gospodarczej, które zaszły przez ten czas w Rosji, a mianowicie zanik burżuazji, która albo wyginęła, albo wyniosła się była z Rosji. W rezultacie, dzięki temu, powstała sytuacja taka, że dwa ostatnio wymienione dekrety, chociaż formalnie nie są uchylone, nie znajdują jednak wcale zastosowania.

Dnia 5 listopada 1918 r.[2]) wydano dekret o poborze nadzwyczajnego dziesięciomiljardowego rewolucyjnego podatku od osób należących do burżuazji. Z tej kontrybucji nadzwyczajnej rząd sowiecki otrzymał gotówką kwotę, niedosięgającą 1.200 miljonów rubli. Gdyby nawet na karb tej kontrybucji zaliczono bieżące rachunki burżuazji, jak również i kosztowności skonfiskowane w skarbcach bankowych i lombardach rządowych, to i tak osiągnięta kwota była daleką od 10 miljardów, jak to w swoim czasie przyznał był komisarz finansów Krestinskij. Świadczy to o tem, iż proces wywłaszczania burżuazji poczynił tak wielkie postępy, że dalsze kontrybucje nie były już w stanie dać rządowi Sowietów poważniejszych środków pieniężnych. Polityka kontrybucji stała się bezprzedmiotową.

Nieco inaczej przedstawiała się sprawa dekretu z dn. 3 grudnia. Rady miejscowe wykorzystały go: wprowadzały wskazane podatki i z nich otrzymywały pewny zasób funduszów. Jednakże przy zmieniających się szybko warunkach polityczno-gospodarczych i przy nieumiejętnem zarówno wyznaczaniu, jak i poborze tych podatków przez Rady miejscowe, pokrywały one coraz to mniejszą i wogóle nieznaczną część wydatków Rad miejscowych, wywołując wzamian często nieraz bardzo ostre niezadowolenie wśród ludności. Władze centralne zasypywane były powodzią skarg, aż ostatecznie Komisarjat Finansów przyszedł do przekonania o bezwzględnej szkodliwości tych podatków miejscowych.

Z całego ustroju podatków bezpośrednich pozostał, prócz kilku drobnych (stemplowy, sądowy), jedynie podatek ogólno-dochodowy i danina naturalna od gospodarzy rolnych.

W dziedzinie podatków pośrednich odbywały się również nie mniejsze zmiany. Przed rewolucją, gdy przemysł i handel znajdował się był w rękach prywatnych, podatki pośrednie, a więc różnego rodzaju akcyzy, miały zupełnie inne znaczenie, niż za nowych rządów sowieckich. Wtedy każdy, nawet najzacieklejszy przeciwnik musiał jednak przyznać, że bądź co bądź były rzeczywistem ściąganiem opłat na rzecz Skarbu Państwa. Po unarodowieniu całego przemysłu, kiedy większą część wytwo-

[1]) Patrz aneksy do rozdz. II: № 6.
[2]) „ „ „ „ „ № 7.

rów, znajdujących się w rozporządzeniu państwa, dzielono między ludność miejską, to jest robotników i pracowników państwowych, otrzymujących je od rządu jako pensję, ściąganie z tej ludności takich podatków byłoby tylko przekładaniem pieniędzy państwowych z jednego rachunku na drugi przy pomocy drogo kosztujących urzędników. Zrozumiał to i rząd sowiecki, ale przeszkody natury technicznej nie pozwoliły mu wziąć całkowity rozbrat z zasadą podatków pośrednich.

B) Podatki bezpośrednie.

Rozpatrując działalność władz sowieckich w dziedzinie skarbowości, przedewszystkiem zauważymy trzy dążności:

1) uchylenie częściowe lub zupełne tych sposobów opodatkowania, które przy nowych warunkach całkowicie straciły swą wartość.

2) dostosowywanie do nowych warunków tych podatków, które w istniejących warunkach jeszcze mogły mieć jakieś znaczenie fiskalne.

3) tworzenie nowych form opodatkowania.

Rozejrzyjmy kolejno wszystkie te kategorje.

a) Podatki uchylone.

Prawo o socjalizacji ziemi z dn. 19 lutego 1918 r. pośrednio uchyliło podatek gruntowy w dawnej jego formie na mocy właśnie tego faktu, iż ziemia podlegała unarodowieniu, natomiast zapowiadało pobór przez państwo renty ziemskiej z kawałków ziemi urodzajniejszej lub znajdującej się w korzystniejszem położeniu w stosunku do rynków. Zbyteczna nadmieniać, że ów pobór renty mógłby wejść w życie dopiero po uregulowaniu całkowitem stosunków rolnych. Narazie wypadało sięgnąć do innych zasad opodatkowania rolnego. Dekret z dn. 30 października wprowadza daninę w naturze, uchylając tem samem dawny podatek gruntowy, dekret zaś z dn. 3 grudnia 1918 r. skasował wszelkie gruntowe podatki t. zw. ziemskie (gubernjalne i powiatowe), oraz miejskie.

Państwowy podatek od nieruchomości w miastach siłą rzeczy nie mógł obciążać posiadłości zmunicypalizowanych lub unarodowionych. Dekret z dn. 20 sierpnia 1918 r. określa w ogólny sposób, jak władze miejscowe mają zużytkować dochód czysty z nieruchomości miejskich: co najwyżej część trzecią mogą użyć na ogólne potrzeby miejskie, jedną dziesiątą oddają do ogólno-państwowego funduszu mieszkaniowego; reszta idzie na reperację i budowę gmachów, przeprowadzanie ulic i t. d.[1]) Dlatego na mocy rozporządzenia Narkomfina z dn. 19 lutego 1918 r. podatek ten pozostawiono tylko w stosunku do posiadłości nieunarodowionych, co dawało w rezultacie nieznaczną tylko cząstkę sum dawniej pobieranych z opodatkowania.

Wobec zaszłych zmian polityczno-gospodarczych (wywłaszczenie kapitałów pieniężnych i unieważnienie pożyczek państwowych) umorzono, na mocy rozporządzenia Narkomfina z dn. 13 września 1917 r., podatek od kapitałów pieniężnych, istniejący w Rosji od 1915 r., jako „podatek od kapitałów pieniężnych zabezpieczonych w formie długów na nieruchomościach". Co się tyczy podatku na kapitały pieniężne w formie 5%-go opodatkowania kuponów, to ten rodzaj podatku naturalnie samorzutnie przestał istnieć z chwilą umorzenia wszelkiego rodzaju papierów procentowych.

Dn. 28 grudnia 1918 r. uchylono zasadniczy podatek przemysłowy (patentowy); 19 sierpnia 1919 r. podatek na bawełnę, dowożoną na stacje kolejowe dla transportu, dn. 7 października 1919 r. podatek od kotłów parowych.

---

[1]) Podatek mieszkaniowy wkrótce po pierwszej (marcowej) rewolucji 1917 r. przestał być podatkiem państwowym: przekazano go samorządom miejskim.

Nieco na uboczu znajduje się uchylony dn. 21 sierpnia 1919 r. podatek od widowisk teatralnych. O tym podatku należy tu wspomnieć, ponieważ po rewolucji listopadowej był on powierzony Wydziałowi Podatków Bezpośrednich, chociaż właściwie podatkiem bezpośrednim nigdy nie był. W istocie rzeczy jest to podatek spożywczy, płacony od ceny biletów do teatrów, na koncerty i do innych miejsc rozrywki. Za czasów caratu był podatkiem szczególnego rodzaju, pobory uzyskane zeń szły na utrzymanie instytucji dobroczynnych tak zwanego „Wiedomstwa Impieratricy Marii".

A zatem umorzono przedewszystkiem tak zwane podatki realne. Wogóle umorzenie wszystkich podatków bezpośrednich od unarodowionych i zmunicypalizowanych posiadłości i przedsiębiorstw jest rzeczą zgoła zrozumiałą, wynikającą z założeń nowego ustroju: przedsiębiorstwa, w miarę ich przechodzenia na własność państwa, przez to samo usuwały się z szeregu jednostek opodatkowanych.

Odrębny dekret wydano w sprawie kooperatyw spożywczych i innych, oraz ich związków, które dekretem z dn. 14 sierpnia 1919 r. zwolniono od wszelkich podatków przemysłowych, oraz dochodowych.

b) Podatki przekształcone.

Wśród podatków przekształconych na pierwszem miejscu należy wymienić podatek przemysłowy.

Najważniejsza zmiana, dokonana w tym dawniej tak złożonym podatku, polega na tem, że na mocy dekretu z dn. 28 grudnia 1918 r. został on sprowadzony jedynie do procentowego podatku od dochodu. Ten podatek procentowy od dochodu rozporządzeniem z dn. 6 lutego 1919 r. został rozszerzony i na te przedsiębiorstwa, które dawniej opodatkowywano tylko jednym zasadniczym podatkiem przemysłowym (później nie istniejącym). Uchwała ta, projektowana już za czasów znacznie dawniejszych, z jednej strony wyrównywała poniekąd straty skarbu z powodu uchylenia zasadniczego podatku przemysłowego, a z drugiej umożliwiała pociągnięcie do opodatkowania (bardziej napiętego) bardzo licznych przedsiębiorstw, które dawniej na mocy oznak zewnętrznych, dość pierwotnych, uznawano za drobne. Także określenie zysku we wszystkich wogóle opodatkowanych przedsiębiorstwach było dawniej skrępowane fiksacją normalnych procentów dochodowości. Rozporządzeniem z dn. 5 maja 1919 r. dozwolono w stosunku do oddzielnych przedsiębiorstw na zwiększenie procentów średniej dochodowości bez ograniczenia.

Takie były nowele, zmieniające sam charakter podatku przemysłowego. Rezultaty poboru podatków z tego źródła były jednak znikome, pomimo wszystkich starań zmierzających do dostosowania podatku przemysłowego do zmienionych warunków gospodarczych kraju. Jeszcze w 1918 r. podatek ten dał państwu 81,4 miljonów rubli, a już w r. 1919 tylko 6,2 miljonów.

Tak samo zanikał i drugi podatek, pokrewny przemysłowemu — od przyrostu wartości — ustanowiony jeszcze w r. 1917 i nieco zreformowany w r. 1919. Podatek ten dał w r. 1918 jeszcze 107 miljonów, a w 1919 r. tylko 7,5 miljonów rubli. Jednakże należy zaznaczyć, że był to podatek czasowy.

Przechodzimy teraz do podatku dochodowego.

Podatek ten jest podatkiem osobistym i bezpośrednim. W Rosji zjawia się dopiero w czasie wojny, mianowicie ustawa odpowiednia została wydana w r. 1916, choć projekt jego wprowadzenia sięga jakich lat dziesięciu wstecz. Ściąganie tego podatku rozpoczęło się w r. 1917, t. j. od czasu rewolucji. Komisarjat Finansów odrazu zaczął się starać o dostosowanie jego zasad do nowych warunków społe-

cznych i gospodarczych. Jednakże pierwsze rozporządzenia dotyczyły tylko strony formalnej: dekret z dn. 23 września 1918 r. zniósł tajemnicę handlową przy określaniu tego podatku, ustanawiał ogłaszanie spisu płatników i t. p. Ale wszystkie te przepisy nie zaczepiały samej treści podatku, skali podatkowej i zasady postępowości.

Należy jednak zauważyć, że przed rewolucją cały dochód narodowy Rosji obliczano na 15 miljardów rubli. Na mocy obliczeń przedwstępnych, przed wprowadzeniem podatku dochodowego w Rosji, z tych 15 miljardów opodatkowaniu podlegało 3 miljardy. Jednakże te trzy opodatkowane miljardy całkiem nierównomiernie rozkładały się między oddzielne grupy płatników. Z ogólnej przypuszczalnej liczby płatników, dochodzącej do 690.000 osób, dochód powyżej 10.000 rubli miało około 30.000 osób (t. j. 4,6%). Dochody tej grupy w ogólnej sumie tworzyły 1.070 miljonów rubli, t. j. 40% całej podlegającej opodatkowaniu kwoty. Suma podatku zaś, wypadająca na tę grupę, stanowiła około 60% całej oczekiwanej sumy wpływów. I otóż ta główna grupa płatników podatku dochodowego, na których właściwie opierał się podatek od dochodów w dawnej swojej formie, po rewolucji listopadowej przestała istnieć, wywłaszczona i zubożała. Siłą więc rzeczy, rząd sowiecki o ile chciał zachować ten podatek, musiał go przekształcić radykalnie. Trzeba było z jednej strony rozszerzyć zastęp płatników, z drugiej zaś zmienić zasadę obliczania skali podatkowej.

Pierwszego zadania dokonał dekret z dn. 21 stycznia 1919 r., który wprowadzał do starej ustawy uzupełnienia w stosunku do ludności wiejskiej.

Drugą sprawę poruszył dekret z dn. 27 marca 1919 r.[1]). Dekret ten dzieli wszystkie miejscowości Rosji na cztery klasy, przytem dla każdej klasy ustala odrębne minimum utrzymania. Do pierwszej klasy weszły: Moskwa, Petersburg, miejskie osady Rosji północnej i północno-zachodniej i niektóre inne, do drugiej — głównie miejskie środowiska Rosji środkowej, do trzeciej — głównie miejskie osady Rosji południowej i południowo-wschodniej, do czwartej—reszta kraju. Minimum utrzymania zostało odpowiednio określone na: 6.000 rb. (miejscowości I-szej klasy), 5.000 rb. (miejscowości II-iej klasy), 4.000 rb. (miejscowości III-iej klasy) i 3.000 rb. (miejscowości IV-ej klasy). W każdej klasie miejscowości ustanowiono 5 grup podatkowych, przytem przyjęto znaczną postępowość w miejscowościach pierwszej klasy. Osoby należące do grupy drugiej, a zamieszkujące w miejscowościach pierwszej klasy, a więc mające dochód 6.000 — 12.000 rb., winny były płacić: od 6.000 rb. 1%, od reszty 3%; należące do grupy czwartej (48.000 — 96.000)—5% od 48.000 rb. i 45% od nadwyżki; należące do piątej—25% od 96.000 rubli, a powyżej tej sumy 100%. Tem samem, podnosząc stopniowo procent opodatkowania, dekret dochodzi do konfiskaty wszelkich nadwyżek ponad określony dochód płatnika. Pierwsza grupa, poniżej minimum opodatkowanego, nic nie opłaca. Otrzymane wyniki wykazują jednak, że dochody z tego podatku także mocno szwankowały. Nawet tylko co wskazana reforma, przeprowadzona w r. 1919, nic nie wskórała. Jeszcze w 1918 r., podatek dał 109.079.412 rb., w 1919 r. tylko 12.987.998 r. Naturalnie, trzeba uwzględnić niedoskonałość ustroju, wojnę domową i inne rzeczy, jednak zmniejszenie jest zbyt wielkie, szczególniej gdy sobie uprzytomnimy ogromny spadek wartości pieniędzy. W 1920 r. rozpoczęły się narady i opracowywanie projektu dalszej reformy podatku dochodowego. Projekt przewidywał jedyny podatek majątkowo-dochodowy zamiast istniejących jeszcze pozostałości kilku rodzajów podatków i starał się objąć możliwie najszersze kręgi ludności wiejskiej. Z zasad tego projektu warto przytoczyć że

[1]) Patrz aneksy do rozdz. II: № 8.

dochody „fundowane“ (t. j. otrzymywane z posiadanego majątku) zamierzano opodatkowywać ciężej. Projekt dochodzi do tego, że bierze pod uwagę przy opodatkowaniu sam fakt władania majątkiem nawet nie przynoszącym dochodów, a za jednostkę opodatkowaną przyjmuje rodzinę, nie zaś osobę, jak dawniej (zresztą nie jest to czemś zgoła nowem, gdyż zasada ta była wprowadzona do austrjackiej ustawy o podatku dochodowym).

c) Podatki nowe.

Z nowych podatków, które powstały już za rządów sowieckich, na osobnem miejscu stoją dwa podatki, a mianowicie: wprowadzony dekretem z dn. 31 października 1918 r. nadzwyczajny podatek rewolucyjny i dekretem z dn. 30 października, podatek naturalny od gospodarzy wiejskich.

O nadzwyczajnym podatku rewolucyjnym była mowa wyżej. Co zaś dotyczy podatku naturalnego, wpłacanego produktami rolnymi gospodarstwa, to w motywach stanowiących wstęp do ustawy mówi się, że podatek ten ma na celu przełożenie głównego ciężaru na zamożniejsze odłamy ludności wiejskiej i ulżenie w ten sposób włościaństwu uboższemu. Przy wytykaniu rozmiarów tej daniny, według rozporządzenia z dn. 12 listopada 1918 r., wzięto częściowo pod uwagę urodzajność gleby i sprawę rynków, gdyż podzielono Republikę Sowiecką na siedem dzielnic i wyznaczono dla każdej z nich inne normy daniny. Wielkość daniny wzrastała wraz ze wzrostem liczby dziesięcin i sztuk bydła w sposób postępowy, przyczem uwzględniano jeszcze liczbę głów w rodzinie. Najuboższe kategorje włościan zostały zupełnie zwolnione z daniny.

Jednakże surowe przepisy dekretu z dn. 30 października 1918 roku zostały sparaliżowane przez dekrety z dn. 23 grudnia 1918 roku i 11 stycznia 1919 r. Pierwszy z tych dekretów uchwala zwolnienie od daniny włościan, którzy już dostarczyli byli wyznaczony kontyngent zboża lub dostarczą przed dniem 1 marca 1919 r.; drugi zaś dokonywa dalszych ulg, bo oswabadza od daniny w naturze gospodarzy, którzy do dnia 1 marca 1919 r., dostarczyli 75% kontyngentu, resztę zaś dostarczą przed 1 czerwca 1918 r. Z drugiej strony dekret z dn. 26 kwietnia 1919 r. (data ogłoszenia) znacznie ograniczył liczbę płatników, nadając szerokie ulgi średniemu włościaństwu, a mianowicie: zwolnił od daniny, odpowiednio do gubernji, włościan, mających dostarczyć poniżej 40 — 60 pudów zboża. W rezultacie w r. 1919, z preliminowanego wpływu z tego podatku w sumie 850.000.000 rubli, faktycznie wpłynęło do Kasy Państwa koło 300,000 rubli. Takie małe wyniki z jednej strony są świadectwem, iż ustrój władz poborowych nie dorósł był do swoich zadań, z drugiej zaś, są następstwem oporu ze strony włościan. Licząc się właśnie z tem usposobieniem, rząd Sowietów ogłaszał wciąż nowe ulgi dla płatników daniny.

Zupełnie na inne tory weszła sprawa podatku naturalnego w r. 1921, gdy na Kongresie Rosyjskiej Partji Komunistycznej zapadła była uchwała o zastąpieniu wyznaczonego przez państwo na rolników kontyngentu artykułów rolnych podatkiem naturalnym. Uchwała ta interesuje nas narazie tylko ze strony fiskalnej, gdyż pobudki jej i t. p. wchodzą w dziedzinę polityki agrarnej i aprowizacyjnej państwa Sowietów. W myśl tej uchwały Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy dn. 21 kwietnia 1921 r. wydaje dekret, wyznaczający rozmiary daniny całego państwa (prócz Ukrainy i Turkiestanu) na 240 miljonów pudów zboża, 60 miljonów pudów ziemniaków i 12 miljonów pudów nasion oleistych. Nie wyróżniono dzielnic, ale ustanowiono normy jednakowe dla całego państwa; płatników podzielono na 7 kategorji, odpowiednio do liczby dziesięcin przypadających na jedną osobę („jedok“), wysokość zaś daniny, opłacanej w naturze, uzależniono od urodzaju, przyczem wyróżniono 11 rubryk urodzajności. Najniższa kategorja płatników, t. j. ta, w której

na jedną osobę wypada mniej niż pół dziesięciny, opłaca, przy urodzaju z dziesięciny poniżej 25 pudów, tylko dziesięć funtów daniny, przy urodzaju powyżej 70 pudów—$3^3/_4$ pudów zboża (ziemniaki i rośliny oleiste obliczono w stosunku do żyta względnie do pszenicy); najwyższa kategorja, powyżej $4^1/_{10}$ dziesięciny, opłaca $6^1/_2$ pudów przy urodzaju poniżej 25 pudów, i $11^1/_2$ pudów przy urodzaju powyżej 70 pudów. Danina ta, tak zwany podatek aprowizacyjny (prodnałog), zastąpiła kontyngent z r. 1920 (kontyngent był wysokości podwójnej w porównaniu z podatkiem) i dawną daninę w naturze, która istniała faktycznie tylko na papierze.

Na zakończenie należy wspomnieć o chwilowych, mało znaczących podatkach dla celów specjalnych i częściowo już niepobieranych, jak np.: podatek na fundusz odżywiania dzieci (dekret z dn. 5 listopada 1918 r.); $5^0/_0$-wy podatek od obrotów w handlu artykułami spożywczemi (z dn. 10 kwietnia i dn. 28 sierpnia 1918 r.) [1]) i podadatek jednorazowy na rzecz rodzin czerwonoarmistów (ustanowiony dn. 14 sierpnia 1918 roku).

Niektóre z tych podatków dały dość duże wyniki finansowe. Tak np. podatek na rzecz rodzin czerwonoarmistów dał 36,4 mil. rubli w 1918 r. i 7,8 mil. rubli w 1919 r.; podatek $5^0/_0$-owy od obrotów w handlu artykułami spożycia dał w 1918 r. 16,3 mil. rubli i w 1919 r. — 16,9 mil. rubli.

Ogólny obraz tego działu podatków należy uzupełnić jeszcze podatkiem stemplowym, który istniał początkowo w dawnej formie bez wszelkich zmian, oprócz stopniowego podnoszenia skali opłat. Dopiero na początku 1920 r. został nieco zreformowany. Reforma dotyczyła przedewszystkiem materjalnej części ustawy, przytem za wzór jej układu służyła ustawa niemiecka. Uproszczono przepisy dotyczące pobierania podatku, który dotąd, słusznie zresztą, uchodził za najchaotyczniejszy i najtrudniejszy dla zrozumienia przez ludność.

Stemplowy podatek dał w 1918 r.—64 mil. rubli i w 1919 r.—21 mil. rubli.

Co się tyczy ogólnej sumy wpływów wszystkich wogóle podatków bezpośrednich, to w 1918 r. wyniosły faktycznie 675,8 mil. rubli i w 1919 r.—684,2 mil. rubli.

C) Podatki pośrednie.

Zasadniczo ujemny stosunek wszystkich programów radykalniejszych w stosunku do podatków pośrednich, a więc podatków na spożycie, opierał się na tym fakcie, że ciężar tego rodzaju opodatkowania dotykał głównie najmniej majętne warstwy ludności, a więc przedewszystkiem klasy pracujące.

Otóż, konsekwentnie przeprowadzając zasady swego programu, rząd sowiecki właściwie powinien był odrazu uchylić całkiem tę grupę podatków. W zamian tego państwo powinno było wyzyskać odpowiednio dochody bezpośrednie od unarodowionego przemysłu. Jednakże rząd sowiecki nie był w stanie uczynić tego i dlatego musiał szukać innych dróg celem uzyskania dochodów, otrzymywanych dawniej z podatków pośrednich. Ukazały się surogaty podatków pośrednich i, tak samo jak dawniej podatki pośrednie, zaczęły kłaść się swoim ciężarem na warstwy pracujące. Rząd rosyjski próbował poprawić swą sytuację przy pomocy polityki taryfowej w dziedzinie płac zarobkowych, jednakże nie zdołał wyrzec się dochodów, wpływających z opodatkowania, w tej lub innej formie, artykułów pierwszej potrzeby. Ku temu pchała go

[1]) Dekret z dn. 10 kwietnia pociąga do opłaty przedsiębiorstwa i kooperatywy, dekret z dn. 28 rozszerza obowiązek nawet na osoby pojedyńcze, nie mające straganu, ale handlujące produktami spożywczemi, przyczem wobec niejasnej stylizacji pierwszego dekretu w stosunku do kooperatyw, drugi dekret nakłada podatek jedynie na osoby nie będące członkami kooperatywy od obrotów w sprzedaży artykułami spożycia.

i ta okoliczność, że jeśli wykorzystanie dochodowości przemysłu jest rzeczą trudną, to natomiast sprawa opodatkowania wytworów gotowych nie nastręcza poważniejszych trudności. Ułatwiała mu to zadanie sama organizacja rozpodziału produktów. W Rosji produkty w pewnej ilości trafiają do Komisarjatu Aprowizacji (Narkomprodu), który zarządza niemi i dzieli je, skąd dopiero idą do spożywcy. Sama ta droga rozpodziału, nie odwołująca się do wymiany, ma jednak strony osobliwe w porównaniu ze zwyczajnem gospodarstwem wymiennem. Gotowe artykuły, podlegające rozpodziałowi, wolne są przedewszystkiem od wpływów popytu i podaży, niedostępne dla konkurencji handlowej i, co najgłówniejsza, mogą otrzymać ten lub inny kurs (cenę) odpowiednio do zasobów i potrzeb państwa.

Dekret z dn. 21 listopada 1918 r. wybiera właściwie tę drogę.

Słowem, cała reforma podatków pośrednich w Rosji sprowadza się do następującego: artykuły, wytworzone w fabrykach i warsztatach unarodowionych lub wziętych pod kontrolę, na zasadach planu wykorzystania, oddaje się przez wszystkie Gławki, Centry i przedsiębiorstwa Głównemu Zarządowi rozpodziału wytworów przy Komisarjacie Aprowizacji. Do ceny, według której wytwory oddaje się Komisarjatowi Aprowizacji, ten może dodawać nadwyżkę (naczislenje) na korzyść państwa. Wielkość tej nadwyżki dla każdego wytworu określa Prezydjum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego przy udziale przedstawicieli Komisarjatu Finansów i Komisarjatu Aprowizacji, albo, w razie nieuzgodnienia opinji, Sownarkomu (Rady Komisarzy Ludowych).

A więc samo państwo wyznacza ceny na artykuły. Przy tych warunkach, naturalnie ma zupełną możność, biorąc pod uwagę różnicę jakości produktów, dodawania pewnego odsetka do ceny artykułów nie tylko w celu pokrycia wydatków produkcji, ale i dla otrzymania nadwyżki, t. j. zysków na cele ogólno-państwowe.

Właściwa działalność Komisarjatu Finansów w dziedzinie podatków pośrednich może być podzielona na dwa okresy.

OKRES I. Pierwszy okres od początku władzy sowieckiej do dn. 21 listopada 1918 r. nie odznaczył się żadnemi zmianami w tej dziedzinie; naodwrót wykazuje dążności do korzystania ze starego ustroju akcyzy nie drogą reformowania tego ustroju, a tylko przez ciągłe zwiększanie skali opodatkowania w miarę spadku kursu rubla i wzrostu cen na towary.

Przebiegając w porządku chronologicznym całe prawodawstwo tego okresu pod względem skarbowym, mamy do czynienia tylko z długim spisem dekretów Sownarkomu, sankcjonujących te podwyżki opodatkowania. A więc np. akcyzy na wyroby tytuniowe przekształcano parokrotnie (dn. 24 listopada 117, dn. 4 stycznia 1918, dn. 20 kwietnia 1918), podnosząc opłaty w zależności od gatunku; dn. 13 kwietnia tegoż roku podniesiono akcyzę na spirytus, wino i drożże (6 — 12 razy), tejże daty — akcyzę na gilzy i bibułkę do papierosów (mniej więcej 5 razy), zapałki (około 5 razy); dn. 21 kwietnia 1918 r. na herbatę (mniej więcej 8 razy).

Jasną jest rzeczą, że w warunkach, w jakich znalazła się Rosja, takie podwyżki znacznych rezultatów finansowych dać nie mogły.

OKRES II. Z chwilą ogłoszenia dekretu z dn. 21 listopada 1918 r. obraz zmienił się całkowicie. Działalność Komisarjatu Finansów w dziedzinie dodawania nadwyżek do ceny towarów uzależniono od Prezydjum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego. Ustalać nadwyżki na korzyść państwa można było tylko po ustaleniu maksymalnych (twiordych) cen na produkty. Ustalenie maksymalnych cen należało do specjalnego urzędu Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, tak zwanego Komitetu Cen. Zauważymy przytem, że znaczna część artykułów, względem których Komitet Cen ustalał był ceny maksymalne, podlegała wzmiankowanym spe-

cjalnym nadwyżkom, a więc poza artykułami, dawniej podlegającemi opodatkowaniu (akcyzie), został opodatkowany cały szereg nowych.

Wogóle liczba artykułów, ceny których były normowane przez Najwyższą Radę Gospodarstwa Ludowego, stale się zwiększała i zarazem rozszerzała się możność otrzymywania, przy sprzedaży i rozpodziale tych artykułów przez państwo, określonych dochodów.

Rezultaty finansowe podatków pośrednich nie odpowiadały jednak zupełnie przewidywaniom. I tak, gdy na pierwsze półrocze 1919 r. preliminowano z podatków pośrednich 2.250 miljonów rubli, to faktycznie wpłynęło około 80 miljonów rubli, czyli zaledwie $3^1/_2{}^0/_0$ spodziewanej sumy.

Według ważniejszych artykułów podatki we wzmiankowanem półroczu dzieliły się w sposób następujący:

NAZWA ARTYKUŁU	Suma nadwyżek	
	Preliminowano Rubli	Wpłynęło faktycznie Rubli
Spirytus	791.934	791.934
Drożdże	473.615	460.847
Wyroby tytuniowe	153.344.410	17.543.020
Wina	104.028	104.028
Gilzy do papierosów	6.272.222	4.182.395
Cukier	127.808.339	2.989.824
Herbata	3.527.905	3.049.456
Nafta	945.214	8.664
Zapałki	24.205.436	7.933.753
Tkaniny	1.794.039.199	39.790.133
Skóra i wyroby skórzane . .	3.891.149	1.542
Maszyny do szycia	26.773	—
Razem. .	2.115.430.224	76.855.596

A zatem rezultaty są bardzo skromne!

3. Działalność nowych urzędów skarbowych w dziedzinie kredytu publicznego (banki, znaki obiegowe pieniężne).

A) Kredyt publiczny.

Tę dziedzinę działalności republiki sowieckiej można oddać jednym wyrazem: likwidacja! Nie mamy zamiaru rozważać tutaj gospodarczego znaczenia aktów prawodawczych w tej dziedzinie. Chodzi jedynie o zewnętrzną stronę czynów prawo-

dawczych ogromnej doniosłości, dokonanych w najważniejszych działach gospodarstwa współczesnego.

Działalność tę rozpoczyna dekret z dn. 17 grudnia 1917 r. o unarodowieniu banków prywatnych, akcyjnych i innych. Działalność bankową ogłoszono za monopol państwa, istniejące banki włączono do Banku Państwowego, który przejął wszystkie ich aktywa i passywa. Wobec tego na urzędach spoczął obowiązek przeprowadzenia olbrzymiej pracy likwidacyjnej w formie dokonania bilansu tych wszystkich instytucji kredytowych. Praca ta trwała przez cały 1918 r. i część 1919 r. i obejmowała stopniowo banki prywatne, miejskie i w końcu Ludowy Bank Kooperatyw w Moskwie.

Następnie, w związku z rozpoczynającem się unarodowieniem przemysłu i handlu, na mocy dekretu z dn. 29 grudnia 1917 r.[1]), powstrzymano wypłatę wszelkich kuponów i dywidend od papierów procentowych, akcji i t. p., oraz wzbroniono wszelkich tranzakcji temi walorami. Nakoniec dn. 28 stycznia 1918 r.[2]) ogłoszono akt nadzwyczajnej doniosłości — o umorzeniu wszystkich pożyczek państwowych. Doniosłość jego polega na tem, że dekret dotyczył nie tylko stosunków wewnętrznych Rosji, ale wkraczał w dziedzinę międzynarodową. Skutki tego dekretu miały daleko idące następstwa polityczne: ta sprawa dotychczas nie przestaje być na porządku dziennym. Na mocy dekretu z dn. 28 stycznia 1918 r. uchylono bezwarunkowo wszystkie pożyczki zagraniczne, oraz t. zw. gwarancje państwa w stosunku do różnych przedsiębiorstw i instytucji. Jedynie dla wewnętrznych pożyczek państwowych zrobiono ulgę w stosunku do niezamożnych obywateli, posiadających walory na sumę nie przekraczającą 10.000 rubli. Jednakże faktyczna likwidacja tych zobowiązań państwowych zajęła sporo czasu, gdyż nawet szczegółowe instrukcje w tej sprawie wydano dopiero w kilka miesięcy po ukazaniu się dekretu, samo zaś wykonanie dekretu zajęło również kilka miesięcy[3]). Wkońcu r. 1919 dokonano i fizycznego zniszczenia umorzonych państwowych i prywatnych papierów procentowych.

B) Emisja znaków obiegowych.[4])

Widzieliśmy, jak nikłe były wyniki polityki podatkowej rządu sowieckiego. Zawodziły nawet najskromniejsze nadzieje co do wpływów z podatków. Dochody z innych źródeł, jak np. regalja i t. p., były także nieznaczne. Z drugiej zaś strony

---

[1]) Patrz aneksy do rozdz. II: Nr 9.

[2]) „ „ „ „ II: Nr 10.

[3]) Instrukcję o stosowaniu dekretu ogłoszono dn. 22 lutego 1918 r.; dekret z tego samego dnia przedłuża rękojmie państwowe w stosunku do długów samorządów; dekret z dn. 5 kwietnia i rozporządzenie komisarza finansów z dn. 20 kwietnia 1918 r. określają sposoby rejestracji akcji, obligacji i innych papierów; zarządzenie komisarza finansów z dn. 30 czerwca 1918 r. umarza przyjmowanie i obieg walorów nie zarejestrowanych; tenże komisarz w rozporządzeniu z dn. 23 maja 1918 r. zajmuje się obiegiem kuponów.

[4]) Tutaj z natury rzeczy, należałoby rozpatrzeć sprawę zasobów złota, posiadanych przez rząd Sowietów. Zasób ten wynosił w październiku 1917 r. 1.292 mil. rubli, z których 100 miljonów wypłacono Niemcom po zawarciu pokoju w Brześciu Litewskim, bardzo znaczna część wpadła w ręce wojsk czesko-słowackich. W dn. 1 października zasób posiadany przez Rząd Sowietów miał wynosić 117.113.000 rubli; do tego przybyła część złota, odebranego Kołczakowi, nadto kruszce szlachetne, skonfiskowane u osób prywatnych i t. d., tak iż w drugiej połowie r. 1920 byłoby w posiadaniu rządu około 500 miljonów. Liczby te nie są zbyt pewne. O dalszych losach zasobu złota, pomimo poszukiwań, nie zdołaliśmy zebrać żadnych wiadomości — pod tym względem istnieje w prasie bolszewickiej wielka powściągliwość, a właściwie milczenie. Są wskazówki, pozwalające mniemać, iż zasób ten jest obecnie na wyczerpaniu. Co do kursu s o w i e t o k, t. j. banknotów wypuszczonych przez Rząd Sowietów, w przybliżeniu można go ocenić w sposób następujący: 10 rubli złotych w lipcu—sierpniu 1919 r. odpowiadało 1.000 rubli papierowych, ku końcowi tego roku 1919 — 5.000, w początkach r. 1920 — 10.000, w czerwcu — lipcu 1920 r. — 25.000.

wydatki państwa rosły niepomiernie z powodu obejmowania przez gospodarkę państwową coraz to nowych dziedzin życia gospodarczego, a także skutkiem wzrostu drożyzny i spadku wartości rubla, oraz zwiększających się wydatków militarnych.

Na pokrycie tego, rosnącego żywiołowo, olbrzymiego niedoboru rząd sowiecki nie miał innego sposobu prócz wypuszczania nowych emisji pieniędzy papierowych. Każda taka emisja naturalnie przyczyniała się do nowego spadku waluty: ilości wypuszczonych banknotów rosły w zatrważający sposób i nabierały charateru liczb „astronomicznych", „kosmicznych".

Przed wojną będący w obiegu w Rosji rubel papierowy był swobodnie i bez ograniczeń wymieniany na złoto i miał zabezpieczenie niemal w pełnej swej wartości. Dnia 1 sierpnia 1914 r. znajdowało się papierowych pieniędzy w obiegu, w kasach i skarbcach państwowych na sumę około 1.700 miljonów rubli, złota zaś na kwotę 1.604 miljonów rubli.

Z chwilą wybuchu wojny natychmiast przerwano swobodną wymianę papierowego rubla na złoty, i Rosja pospołu z innemi państwami weszła na drogę gospodarki emisyjnej. Odtąd ilość papierów stale wzrasta.

A mianowicie było rubli papierowych w obiegu na sumę:

dn. 1 sierpnia 1914 r.	1.700	miljonów rb.
„ 1 stycznia 1915 r.	3.125	„ „
„ 1 „ 1916 r.	5.737	„ „
„ 1 „ 1917 r.	9.225	„ „
W chwili wybuchu rewolucji, t. j.		
1 marca 1917 r.	9,975	„ „

Rząd Tymczasowy objął więc puściznę po carskim w kwocie 9,975 miljonów banknotów. Za krótki czas swego sterowania nawą państwową zdążył go prześcignąć w wypuszczaniu znaków pieniężnych papierowych: dokonał emisji przewyższających wszystkie emisje uskutecznione przez b. rząd carski od początku wojny. A mianowicie wypuścił 8.942 miljony rubli banknotów. Ostatecznie ogólna ilość pieniędzy papierowych, będących w obiegu, w chwili jego upadku (do dn. 1 listopada 1917 r.), doszła do olbrzymiej kwoty 18.917 miljonów rb.

Ale nowy rząd sowiecki pod tym względem okazał się jeszcze wydajniejszym: odrazu przez pierwsze dwa miesiące swego istnienia, t. j. do dn. 1 stycznia 1918 r., wypuścił banknotów na sumę, niewiele odbiegającą od wszystkich emisji Rządu Tymczasowego, bo na 8.396 miljonów rb.

Dalsze emisje mnożą się szybko prawie bez żadnego hamulca. A więc w dn. 1 stycznia 1918 r.[1]) w obiegu było papierowych pieniędzy na sumę 27.313 miljonów rubli.

Następnie w dn. 1 stycznia 1919 r.	61.265	miljonów rb.
„ 1 „ 1920 r.	225.016	„ „
„ 1 „ 1921 r.	1,168.598	„ „

W końcu kwietnia 1921 r. ogólna ilość pieniędzy papierowych wzrosła prawie do 2.000 miljardów rb.

Należy nadto zaznaczyć, że wyżej podane liczby nie obejmują wcale banknotów wypuszczonych, przez rząd sowiecki Turkiestanu w czasie odcięcia jego od reszty państwa, oraz papierów wypuszczonych przez niesowieckie rządy w różnych chwilowych utworach państwowych, jako to pieniądze Rzeczypospolitej Ukraińskiej, Doń-

[1]) Liczby nie zupełnie są pewne. M. Feitelberg: „das Papiergeldwesen im Rate-Russland" narzeka także na zamęt panujący w statystyce emisji i przyjmuje dla liczb swoich, nieco odmiennych od naszych, iż niedokładność może sięgać 3%—5%.

skiej, Kaukazkich, pieniądze papierowe wydane przez Kołczaka, Denikina, Wrangla, Archangielski rząd i t. p., w końcu zaś znaków obiegowych, drukowanych różnemi czasy przez niektóre miasta. A trzeba pamiętać, iż część wymienionych tylko papierów została uznana przez centralny rząd sowiecki.

Już z liczb powyżej przytoczonych wynika, iż tempo wypuszczania banknotów jest coraz większe. I w rzeczy samej wypuszczano banknotów miesięcznie w średniem:

w r. 1915	217,6	miljonów rb.
„ r. 1916	281,6	„ „
„ r. 1917	1.507,6	„ „
„ r. 1918	2.829,3	„ „
„ r. 1919	13.645,9	„ „
„ r. 1920	78.631,8	„ „

t. j. miesięczna emisja już w r. 1919 znacznie przewyższyła całą kwotę pieniędzy papierowych, wypuszczoną przez rząd rosyjski przed wybuchem marcowej rewolucji rosyjskiej.

Maszyna drukarska jest najczynniejszą z maszyn działających w Rosji. Jest to jedyna gałąź produkcji, która ani na chwilę nie zaznała spoczynku. Przeciwnie, pracuje w tempie coraz bardziej gorączkowem. I za tę pracowitość swoją doczekała się dziękczynień. „Chciałbym — pisze E. Preobrażenskij w przedmowie do swojej, bardzo ciekawej rozprawy o pieniądzach papierowych w okresie dyktatury proletarjatu— poświęcić swoją niedoskonałą pracę temu urządzeniu, które doskonałością swoich wytworów i ich niezmierzoną obfitością dostarczyło pobudki do napisania tych stronic — prasie drukarskiej Ludowego Komisarjatu Finansów. Rząd rewolucyjny Francji mógł istnieć i toczyć wojny tylko dzięki wypuszczaniu pieniędzy papierowych: asygnacje ocaliły Wielką Rewolucję francuską. Pieniądze papierowe Rosji Sowieckiej podtrzymały nowe władze w okresie najcięższym ich istnienia, kiedy podatkami bezpośredniemi niepodobna było pokryć wydatków wojny domowej. Cześć więc tłoczni drukarskiej! Pozostaje jej żyć jeszcze niewiele czasu. (pisano w roku 1920!), ale dokonała swej pracy w trzech czwartych. W archiwum naszej rewolucji, obok armat, karabinów i kulomiotów, zmiatających wrogów proletarjatu, znajdzie się na miejscu poczesnem i kulomiot Narkomfina, który ostrzeliwał tyły więzi pieniężnej ustroju mieszczańskiego i zużytkował prawa obiegu pieniężnego tego ustroju dla celów jego zniszczenia i zaopatrywania rewolucji w środki finansowe". Do powyższego możnaby dodać jedną tylko uwagę: kulomiot ów, mający ostrzeliwać ustrój mieszczański, ostrzeliwał i samą rewolucję. Sprawa waluty jest jednem z poważnych źródeł dostrzeganego w Rosji zamętu gospodarczego.

I rzecz znamienna, pomimo całej powodzi papierów daje się odczuwać w obiegu brak pieniędzy, wskutek spadku ich wartości!

Zjawisko to wystąpiło najpierw w zakresie banknotów, wystawionych na niższe wartości, a w miarę spadku kursu, ogarniało coraz wyższej wartości papiery. Kryzys ten ujawnił się ze znaczną siłą już na wiosnę 1918 r. Tłocznie drukujące w tak zwanej „Ekspedycji zagotowlenja gosudarstwiennych bumag", pomimo drukowania olbrzymich kwot, nie zdołały nadążyć zapotrzebowaniu. Brak znaków obiegowych sprawiał wtedy wielkie trudności, mnożył zamęt, wywoływał częste wzburzenie ludności i powodował próby zastąpienia państwowych znaków pieniężnych różnego rodzaju surogatami. Kryzys taki sam powtórzył się w bardzo ostrej formie na wiosnę 1919 r., a w jeszcze ostrzejszej formie na wiosnę 1921 r. i w znacznym stopniu przyczynił się do zasadniczej zmiany całej dotychczasowej polityki finansowej rządu Sowietów.

Przy okazji warto nadmienić o innem zjawisku, które powstało na podłożu takiej napiętej gospodarki emisyjnej i przybrało w Rosji piętno niezwykle jaskrawe. Oto wskutek spadku wartości odcinków banknotowych, rząd rosyjski musiał coraz to bardziej zmniejszać rozmiary banknotów i upraszczać rysunki na nich się znajdujące. Na tę drogę wszedł już był Rząd Tymczasowy, wypuszczając tak zwane kierenki — pieniądze papierowe (w 20 i 40 rublowych odcinkach) o małym formacie i niezłożonym rysunku. Rząd sowiecki poszedł jeszcze dalej, wypuszczając w tak samo małych rozmiarach banknoty znacznie wyższej wartości nominalnej. W wyniku ostatecznym nastąpiło zwyczajne w takich razach agio, już nie złota i srebra w stosunku do pieniędzy papierowych, ale lepszych papierków w stosunku do gorszych, oraz rugowanie z rynku tamtych przez te ostatnie. W ten sposób istniały obok siebie jak gdyby różne waluty: tak zwane carskie („romanowskie") były więcej warte od kierenek, te od banknotów sowieckich (sowietek). Jeżeli do tego dodamy rozmaite pieniądze miejscowe i ich surogaty, otrzymamy obraz istotnego zamętu, w którym spekulacja świętowała orgje przeróżne.

C) Surogaty pieniędzy.

Ponieważ zjawiska surogatów pieniężnych w takich osobliwych formach i nadewszystko w takich rozmiarach jak doświadczyła tego Rosja, historja stosunków ekonomicznych nie zna, przeto poświęcimy tej sprawie nieco więcej miejsca. Naturalnie, nie chodzi tu o surogaty, o których się pisze w podręcznikach ekonomji politycznej, a więc o czeki, weksle i t. p., t. j. o dowody, zastępujące w mniejszej lub większej mierze znaki pieniężne w normalnym obrocie handlowym, w zależności od rozwoju w kraju stosunków kredytowych. Rola tego rodzaju świadczeń w Rosji była i w czasach przedwojennych bardzo skromna, a w czasie wojny wyszły one prawie zupełnie z użycia. Natomiast surogaty czasów rewolucji — to papierowe znaki pieniężne nieustalonego typu, sporządzane naprędce i wypuszczane zarówno przez władze centralne, jak i miejscowe; to nawet istniejące dokumenty pieniężne, a nawet i nie pieniężne, chwilowo przyrównane do znaków pieniężnych; wszystko zaś celem usunięcia chwilowego braku pieniędzy papierowych w ustalonych formach i wzorach.

a) Surogaty, wypuszczane przez władze centralne.

Do wypuszczania surogatów przedewszystkiem zmusił władzę centralną znaczny wzrost cen w końcu 1916 r. i odpowiednie zwiększenie wydatków państwowych. Zasób niewypuszczonych w obieg z banku państwa banknotów zaczął szybko topnieć, sprawność zaś wytwórcza t. zw. „Ekspedycji Zagotowlenja Gosudarstwiennych Bumag" nie była dostosowana do nowych potrzeb. Gdy zaś w lutym — marcu 1917 roku, w związku z rewolucją, trzy tygodnie trwał strejk robotników „Ekpedycji", sytuacja stała się całkiem groźną.

Wskutek tego już w kwietniu 1917 r. Bank Państwa zmuszony był śpiesznie rozesłać do swoich filji, najbardziej potrzebujących gotówki, cały znajdujący się na składzie zasób tak zwanych „Serji Kasy Państwowej", t. j. stałej pożyczki bezterminowej, polecając wydawać je zamiast banknotów. Serje te jednak wypuszczano z odliczaniem bieżących odsetek, co dosyć utrudniało obrót handlowy. I dlatego, chociaż ludność korzystała z serji, używając ich zamiast zwyczajnych znaków obiegowych, pozostawały one raczej papierami procentowemi i nabrały charakteru prawdziwych znaków pieniężnych dopiero w r. 1918, z chwilą uchylenia pożyczek, umorzenia doliczania procentów i uznania tych serji za chwilowe znaki obiegowe. Zasobu owych serji znajdujących się w banku (około 400 tysięcy rb.) nie mogło jednak

starczyć na długo, i Ministerstwo Skarbu musiało wejść na drogę drukowania nowych banknotów wzoru uproszczonego, tak zwanych później kierenek. Jednakże zanim wydrukowano pierwszą partję kierenek, sytuacja o tyle się pogorszyła, że dn. 6 września 1917 r. Bank postanowił wydać, zamiast pieniędzy papierowych, wszelkie kupony, a także obligacje „Pożyczki Wolności“ i „Pożyczek Wojennych“. Ale ponieważ wydanie odbyło się według warunków dawniejszych, t. j z odliczaniem procentów, zarządzenie to miało charakter raczej przymusowego rozmieszczenia pożyczek. Jednakże w niektórych miastach (szczególniej, na południu Rosji), filje banku jęły stawiać stemplem zawiadomienia, głoszące, że obligi te mają znaczenie obiegowe takie same jak i zwykłe banknoty. W ten sposób puszczono w obieg głównie obligacje wartości 1000, 500, 100, 50, 40 i 20 rubli. Kupony od pożyczek zaczęto wypuszczać dopiero we wrześniu w Moskwie i na prowincji, i początkowo tylko te, które niepodlegały 5%-emu opodatkowaniu.

Pierwsze zarządzenie władzy sowieckiej w tej sprawie nastąpiło dn. 1 grudnia 1917 r.: na mocy jego uznano obieg kuponów wszystkich pożyczek państwowych (znalazło się w obiegu około 500.000.000 rubli). Dalsze zarządzenia zawierały się w dekrecie z dn. 21 stycznia 1918 r.[1]), który w obiegowe znaki pieniężne zamieniał 5%-owe krótko terminowe zobowiązania Kàsy Państwowej, oraz w dekrecie z dn. 16 lutego i w zarządzeniu z dn. 30 maja 1918 r. komisarza finansów, powtarzającem postanowienie obu tych dekretów[2]), który rozszerzał tę zasadę na drobne odcinki Pożyczki Wolności (około 500.000 miljonów). Jednak co się tyczy krótkoterminowych zobowiązań, to rola ich w tej dziedzinie była całkiem bez znaczenia. Wielka ich suma, bo sięgająca 21 miljonów rubli (z których tylko 3 miljony znajdowały się już na rynku, reszta pozostawała jeszcze w banku), zdawało się, powinna była znacznie wesprzeć obrót pieniężny, ale temu stanęły na przeszkodzie zbyt duże wartości odcinków (minimalne odcinki wynosiły 1.000 rb., potem szły na 5.000 rb., 10.000 rb. aż do miljona), co w warunkach, kiedy jeszcze kurs rubla nie spadł był do tego stopnia jak rok później, uniemożliwiło korzystanie z nich; o ile faktycznie na te zobowiązania było zapotrzebowanie, to w większości wypadków chodziło nie o obrót wewnętrzny, ale o możność wywozu zagranicę większych sum. W końcu 1918 roku Bank wydał zarządzenie zupełnego wycofania ich z obiegu pieniężnego. Ogólna suma wszystkich wymienionych powyżej surogatów (prócz zobowiązań krótkoterminowych), znajdujących się w obrocie wewnętrznym, zgodnie z obliczeniami Komisarjatu Finansów dokonanemi w połowie 1918 r., wynosiła około półtora miljarda rubli. Znaczna część kuponów uległa zniszczeniu i została wycofana z obiegu w ciągu 1918 — 1919 r., i rola ich w obrocie już na początku r. 1920 była nieznaczna; serje zaś i obligacje, idąc za przykładem pieniędzy „mikołajewskich“, w większej części pochowały się lub — w mniejszej — zostały wywiezione zagranicę, w każdym bądź razie wyszły z obrotu.

b) Surogaty wypuszczane przez władze miejscowe.

Całkiem inny charakter miały surogaty pieniężne, wypuszczane przez organizacje i władze miejscowe. Emisję tych banknotów wywołały różne przyczyny: czasem był to ogólny brak znaków obiegowych skutkiem przerwy lub trudności porozumienia się z ogniskiem władzy państwowej, czasem brak znaków w drobniejszych odcinkach, okupacja dzielnicy przez wroga lub oddziały powstańcze itp., niekiedy był to objaw autonomicznych dążności władz miejscowych i, wraz z własną tłocznią drukarską, ukazywała się i faktyczna niezależność od władz centralnych w wydatkowaniu funduszów.

[1]) Opublikowany dnia 28 stycznia.

[2]) Później ograniczono obieg kuponów tylko do tych, których termin upływał przed dniem 1 grudnia 1917 r.

Pierwszą z władz miejscowych, która wypuściła była własne znaki pieniężne, był samorząd Archangielski (jeszcze w końcu 1917 r. wypuszczono bony na sumę 26 mil. rubli, dalsza emisja 100 mil. rubli nie doszła do skutku z powodu ewakuacji wybrzeża, Bank Ludowy przyjmował później te bony). Obiegowe te znaki wykonała bardzo dobrze prywatna drukarnia w Petersburgu za zgodą władzy centralnej. Wskutek bardzo dobrego wykonania przyjmowano je chętnie, i nawet późniejszy rząd „biały" w Archangielsku uznał je i ostemplował. Za tym przykładem poszła Penza, (32.250.000 rubli), lecz jej banknoty źle wykonane wywołały nieżyczliwy stosunek do nich ludności, nie wyszły poza obręb gubernji i niebawem zostały wycofane. Jeszcze później na tę drogę wstąpiły: Carycyn (5.828.000 rubli w początku 1918 r.), Astrachań (43.000.000 rubli), Perm (projektowano dla Uralu wypuścić 500.000.000 rubli, ale zajęcie tych terytorjów przez wojska czecho-słowackie położyło kres emisji), Orenburg (60.000.000 rubli), Kaługa, Kazań, Ufa i inne miasta. Z miejscowości okupowanych w 1918 r. przez Niemców, bony takie wypuszczono w Mohylowie (1.300.000 rubli) i Pskowie (liczba nieznaczna). Ale ku schyłkowi 1919 r. lub w początkach 1920 r., wszystkie te emisje uległy już likwidacji, i wypuszczone banknoty zostały wymienione lub uchylone.

Z większych emisji zasługuje na uwagę przedewszystkiem emisja w Turkiestanie, zapoczątkowana w czasie przerwania komunikacji tego kraju z Moskwą przez Dutowa, a następnie na północnym Kaukazie. W Turkiestanie początkowo wypuszczono 200 miljonów rubli, później podniesiono tę sumę do 4 miljardów. Do końca 1920 r., a więc do chwili przeprowadzenia reformy pieniężnej, ogólna liczba emitowanych bonów dosięgła 100 miljardów, przyczem wzrost emisji w Turkiestanie był ośmiokrotnie większy, wzrost zaś budżetu — czternastokrotnie większy aniżeli w Rosji sowieckiej. Już w lipcu 1920 r. rubel turkiestański na niektórych rynkach azjatyckich (Afganistan) nie był zupełnie notowany, na innych (Chiny, Persja) oceniany tylko na $^{1}/_{10\cdot000}$ kopiejki złotej. Przeprowadzona w styczniu 1921 r. reforma pieniężna polegała na zamianie rubli turkiestańskich na sowieckie w stosunku: jeden rubel sowiecki za dziesięć rubli turkiestańskich. Następstwa tej reformy były bardzo znamienne. Strata $^{9}/_{10}$ posiadanych przez włościan pieniędzy, przy utrzymaniu się płac robotniczych i cen towarów w miastach na poprzednim poziomie, zmusiła wieś turkiestańską do rzucenia mnóstwa produktów na rynki miejskie w celu uzyskania niezbędnych dla normalnego obrotu towarowego nowych pieniędzy. Skutkiem tego ceny produktów żywności gwałtownie spadły: gdy w grudniu 1920 r. pud mąki kosztował 5,000 rb., w styczniu cena jego spadła do 600; cena funta chleba z 400 rb. obniżyła się na 50, mięsa baraniego z 450 rb. na 100 i t. d. W następstwie nagle podniesionej siły nabywczej rubla sowieckiego na rynkach turkiestańskich, nastąpił, mimo zakazów wywozowych, gwałtowny napływ rubli sowieckich, który w szybkim czasie doprowadził do wyrównania cen turkiestańskich z cenami ościennych okręgów Rosji Sowieckiej.

O ile w Turkiestanie emisja papierów była zogniskowana w rękach jednego, stałego rządu, o tyle na Kaukazie wypuszczał bony i inne znaki formalnie kto chciał, a więc: miejscowe filje Banku Państwowego i władze krajowe istniejących tam republik, okręgów itp., zrzeszenia banków miejscowych, kasy skarbowe i samorządowe, obiegały nawet całkiem bezimienne znaki pieniężne, niewiadomo przez kogo i gdzie wypuszczone i przez kogo gwarantowane (np. t. zw. Marki Kontrolne). Ogółem naliczono w obrębie Kaukazu północnego, oprócz ogólno-rosyjskich znaków pieniężnych różnych rodzajów, około stu odmiennych znaków miejscowych. Jak sobie radziła ludność z tym zamętem, doprawdy trudno zrozumieć. O stosunku do tych znaków istniejących tam władz sowieckich informacji nie posiadamy.

c) Surogaty Ukrainy Niepodległej.

Przedewszystkiem w wielu miastach były na Ukrainie wypuszczone t. zw. bony (Odesa, Elizawetgrad, Żytomierz, Czernichów itd.), tak samo jak to robiły miasta wielkoruskie. Ale chodzi nam nie o te znaki miejscowe, ale o państwowe banknoty, wypuszczone przez Ukrainę niezależną. Już dn. 14 grudnia 1917 r. Centralna Rada Ukraińska ustaliła własny system monetarny. W prawie, wydanem z tego powodu, zasługuje na uwagę nie tyle ustalenie złotej równi dla ukraińskiego karbowańca, ponieważ żadnego prawie złota w ukraińskim banku podówczas nie było, ile oparcie waluty ukraińskiej o dawniejszą ogólną rosyjską: karbowańce miały obieg współcześnie ze znakami rosyjskiemi ze swobodną wymianą wzajemną. Emisję rozpoczęto dn. 24 grudnia 1917 r., przerwano ją dn. 16 stycznia 1918 r. wskutek oblężenia Kijowa przez bolszewików. Postanowiono wypuszczać w obieg znaki po 100 karbowańców na sumę około 500 miljonów rubli, ale wypuszczono zaledwie dziesiątą część tego (53.250.000 rb.). Jednakże następnie, za czasów hetmańszczyzny, wskutek wywiezienia klisz przez bolszewików i ukazania się mnóstwa fałszywych banknotów, część ich tylko wymieniono przez urządzenia Rosji Sowieckiej (25½ miljonów rubli), resztę uchylono bez wynagrodzenia.

Od kwietnia 1918 r. rząd hetmański zaczął wypuszczać banknoty po 25 i 50 karbowańców, nazwane znakami kasy skarbowej; później takie same banknoty wkońcu roku wypuszczano w odcinkach po 1.000 karbowańców. Druk tych banknotów odbywał się w Kijowie i Odesie. Ogólna suma tych emisji wynosiła $3^3/_4$ miljardów rubli, ponieważ jednak kursowała moc papierów fałszywych, pod względem wykonania nie tylko nieustępujących, ale często przewyższających rzetelne karbowańce, przeto w obrocie faktycznie znajdowała się daleko większa suma, niż powyżej podana.

Trzecim rodzajem znaków pieniężnych na Ukrainie były t. zw. grywny — (grywna równała się połowie karbowańca czyli rubla), wykonane w Niemczech. Banknoty te wyróżniają się od poprzednich dobrem wykonaniem i są w odcinkach na 2, 10, 100, 500, 1000 i 2000 grywen. Emisja ich, rozpoczęta jesienią r. 1918, trwała do końca 1919 r. i dosięgła 877.000.000 rubli. Wskutek niedokładnej rachunkowości za czasów władzy Petlury ustalić sumę emisji ówczesnych trudno. Władze sowieckie obliczają ją na $5^3/_4$ miljarda rubli. Nadto wypuszczono na sumę 16 miljonów rubli t. zw. szahiw — marek na drobne sumy po 5, 10 i t. d. kop. (1 szah równa się $^1/_2$ kop.).

Po zajęciu Ukrainy przez wojska sowieckie w 1920 r. i połączeniu spraw bankowych Ukrainy Sowieckiej z Rosją, nowych emisji tych banknotów nie było, jedynie w Kijowie wypuszczono drobne znaki zdawkowe po 10 karbowańców (na sumę 45.000.000 rubli). Jednak nowe władze uznały je za ważne, oprócz szahiw (wskutek istnienia mnóstwa fałszywych papierów tego rodzaju) i karbowańców emisji r. 1917, uchwalonych już poprzednio.

d) Znaki, wypuszczane przez rządy kontrrewolucyjne.

O tych emisjach istnieją wiadomości bardzo szczupłe i wadliwe. Naogół rachunkowość rządów kontrrewolucyjnych szwankowała jeszcze bardziej niż sowieckich. Rzecz odbywała się tutaj bez jakichkolwiek sprawozdań. Przynajmniej o takich sprawozdaniach nic nie wiemy. Wiemy tylko, że na znaczną skalę dokonywano emisji banknotów (około 25 miljardów rubli) w miejscowościach znajdujących się pod władzą z początku Komitetu Członków Konstytuanty, a następnie rządu Kołczaka, tak iż powódź papierów była tam większa niż w Rosji sowieckiej i nawet próbowano ratować sytuację na drodze dewaluacji, wypuszczając wzamian sta rubli syberyjskich nowy rubel, przyrównany do $^1/_{10}$ yena.

Pozatem puszczono w obieg papiery procentowe i specjalnie ostemplowane 5%-owe krótkoterminowe zobowiązania Kasy Państwowej. Następnie dla druku znaków pieniężnych zużytkowano blankiety wekslowe. W końcu rząd Kołczaka wypuścił bezprocentowe krótkoterminowe zobowiązania, wykonane według wzoru dawniejszych rosyjskich 5%-owych. W tej formie były emitowane i drobne znaki obiegowe w odcinkach po 25 rubli. Znaki pieniężne drukowały niektóre miasta syberyjskie. Pieniądze syberyjskie, po zajęciu wszystkich tych miejscowości przez wojska sowieckie, naogół zostały unieważnione: kasy nie przyjmują ich i nie wymieniają. Suma wszystkich tych emisji nawet w przybliżeniu nie jest wiadoma.

Tak samo na znaczne sumy (przynajmniej na parę miljardów) dokonał emisji różnego rodzaju banknotów, wzorowanych częściowo na dawnych mikołajewskich, rząd Denikina w Rosji południowej, głównie w Rostowie nad Donem. Banknoty te, wykonane zupełnie dobrze (większe odcinki mają znaki wodne), wypuszczono w odcinkach od rubla do 500 rubli. Ścisłych liczb co do ich emisji nie posiadamy. Po zajęciu Donu przez wojska czerwone, pieniądze te uchylono oprócz drobnych odcinków (do 25 rubli).

Własne pieniądze wypuszczał i Krym, najpierw za czasów swej samodzielności (przed okupacją Denikina), a następnie za rządów Wrangla, lecz szczegółów o tej gospodarce finansowej nie udało się nam odszukać.

4. Budżety.

A) Prawodawstwo budżetowe.

a) Uwagi ogólne.

Dojrzewająca w okresie wojny z Niemcami katastrofa gospodarczo-ekonomiczna z natury rzeczy musiała znaleźć swoje odzwierciadlenie w budżecie imperjum rosyjskiego. Wolnej gotówki, zebranej przez ministra skarbu Kokowcewa, drogą skracania wydatków na najkonieczniejsze potrzeby państwa, a przedewszystkiem na potrzeby kulturalne, w sumie ogólnej około $^1/_2$ miljarda rubli, starczyło zaledwie na pokrycie kosztów pierwszej mobilizacji. Wszystkie późniejsze olbrzymie wydatki spowodowane przez wojnę pokrywano tylko drogą pożyczek, dokonywanych przedewszystkiem w formie zobowiązań krótkoterminowych, wypuszczanych zarówno w Rosji, jak i zagranicą, głównie w Anglji i Francji. Wogóle, wydatki państwa rosyjskiego w znacznym stopniu podczas wojny zaspakajano dochodami ze źródeł obcych, mianowicie w 1914 r. w rozmiarze 39% budżetu, w 1915 r. już 74%, w 1916 r. 76% i w 1917 r. 82%. Wskutek tego państwo rosyjskie, jedno z najsłabszych pod względem gospodarczym wśród uczestniczących w wojnie, zaciągało długi, przewyższające zadłużenie każdego z państw pozostałych. Ogólna suma długów Rosji w przededniu rewolucji listopadowej, t. j. w październiku 1917 r., przewyższała 50 miljardów rubli w złocie, a to zadłużenie nieuchronnie prowadziło do katastrofy pieniężnej, a więc i budżetowej. Rozpaczliwe odezwy Ministerstwa Skarbu we wrześniu 1917 r. („Wjestnik Wremiennago Prawitielstwa" № 152 z dn. 13 września), wzywające do oszczędności i zmniejszenia wydatków wobec nadchodzącej katastrofy pieniężnej, tylko stwierdzały, iż zbliża się groźna dla państwa godzina, ale nic więcej wskazać nie mogły, tembardziej że wojna trwała i nadal.

W ten sposób, na jakie półtora miesiąca przed rewolucją listopadową, samo Ministerstwo Skarbu uznało stan gospodarki budżetowej jako beznadziejny. Ale i ze strony zewnętrznej, formalnej — od początku wojny, a szczególniej w r. 1917 — sto-

pniowo występowały na jaw oznaki rozprzężenia spójności budżetowej i wzrastający bezład wydatkowania pieniędzy ze skarbu. „Jedyny“ budżet przestał istnieć, ponieważ obok budżetu we właściwem tego słowa znaczeniu, przedstawiającego zwyczajny coroczny preliminarz dochodów i wydatków, ukazały się budżety osobne, niezależne od tego preliminarza, jako to: budżet nadzwyczajny, wyrażający naogół wydatki, które przewidywano już przy układaniu preliminarza zasadniczego, ale nie włączono do niego, żeby nie psuć fikcji pomyślnego zbilansowania dochodów i wydatków preliminowanych; dalej budżet nadzwyczajny wojenny, wyrażający się w wielu miljardach rubli, przytem wliczono do niego olbrzymią ilość wydatków mających bardzo daleki związek z wojną, albo i zupełnie z wojną niezwiązanych i nakoniec, w r. 1917, budżet tymczasowy w formie preliminarzy tymczasowych. Ten ostatnio wymieniony budżet powstał wskutek tego, że Rząd Tymczasowy nie wziął na swą odpowiedzialność zatwierdzenia preliminarza na 1917 r. i musiał na ten rok przedłużyć prawomocność kredytów preliminowanych na rok 1916 ze zmianami, które wynikały z aktów prawodawczych, wydanych po zatwierdzeniu preliminarza 1916 r. Na każdy miesiąc otwierano kredyty w sumie $^1/_{12}$ wydatków budżetu rocznego, który swoją drogą całkiem nie odpowiadał rzeczywistym potrzebom 1917 r.

Taki był w ogólnych zarysach stan prawny i faktyczny budżetu w chwili wybuchu rewolucji listopadowej.

b) Źródła nowego prawa budżetowego.

Źródła prawa budżetowego Rosyjskiej Republiki Sowieckiej dadzą się podzielić na trzy kategorje:

1) Konstytucja Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republiki przyjęta na V-ym Wszechrosyjskim Zjeździe Sowietów na posiedzeniu dn. 10 lipca 1918 r. i ogłoszona w № 151 „Izwiestji Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego Sowietów“ z dn. 19 lipca 1918 r.;

2) Przepisy budżetowe:

a) zatwierdzone przez Kolegjum Ludowego Komisarjatu Finansów dn. 23 stycznia 1918 r. przepisy o ułożeniu preliminarzy na pierwsze półrocze r. 1918,

b) dekret Rady Komisarzy Ludowych z dn. 18 lipca 1918 r. o budżecie na styczeń — lipiec 1918 r.,

c) dekret Rady Komisarzy Ludowych z dn. 3 czerwca 1918 r. o budżecie na lipiec — grudzień 1918 r.,

d) dekret tejże Rady z dn. 19 lipca 1918 r. o zmianie art. 32 i 33 dekretu poprzedniego,

e) postanowienie Rady Komisarzy z dn. 8 października 1918 r. o ułożeniu preliminarzy na lipiec — grudzień 1918 r.,

f) dekret Rady Komisarzy z dn. 10 listopada 1918 r. o budżecie na styczeń— czerwiec 1919 r.,

g) dekret Rady Komisarzy z dn. 24 maja 1919 r. o budżecie na lipiec — grudzień 1919 r. (wraz z przepisami co do układania, badania i zatwierdzenia preliminarza),

h) przepisy budżetowe zatwierdzone przez Radę Komisarzy na rok 1920 w dn. 23 grudnia 1919 r.,

3) stare prawo budżetowe carskie: „Prawiła o sostawlenji, razsmotrenji, utwierždienji i ispołnienji gosudarstwiennoj rospisi i finansowych smjet ministierstw i gławnych uprawlenij“, zatwierdzone dn. 22 maja 1862 r.

Przyjrzyjmy się pokrótce treści tych wszystkich ustaw.

Podstawą nowego prawa budżetowego jest Konstytucja Sowieckiej Republiki (rozdział V). Zgodnie z literą *a* art. 51 części dziewiątej rozdziału III, uchwalanie,

uzupełnianie i zmiana zasad konstytucji należy całkowicie do zakresu pełnomocnictw Wszechrosyjskiego Zjazdu Sowietów. Chociaż, w tem brzmieniu, zasady te jakby przeciwstawia się postanowieniom charakteru drugorzędnego, jednak jasną jest rzeczą, że tylko ów Zjazd Sowietów jest uprawniony do rozstrzygania, jakie sprawy są zasadnicze, jakie zaś podrzędne. Wobec tego wszelkie zmiany w konstytucji sowieckiej należą do kompetencji Zjazdu Sowietów: tylko Zjazd może uprawnić jakiś inny organ centralny władzy do rozstrzygania w kwestjach drugorzędnych. Wobec tego zasadniczem i stałem źródłem nowego prawa budżetowego Rosji jest i pozostaje rozdział V konstytucji sowieckiej, poświęcony specjalnie temu zagadnieniu, póki Zjazd Sowietów nie poczyni w nim zmian.

Co dotyczy następnych dekretów, zawierających już przepisy i prawidła, mają one wprawdzie naogół na widoku tylko jednorazowe zastosowanie zasad wyłożonych w konstytucji na określony odstęp czasu, lecz z drugiej strony, ponieważ konstytucja zawiera jedynie deklarację natury zasadniczej, są precedensami, z których tworzy się zwolna usus stały, a w dalszym ciągu normy ogólno-prawne.

Przechodząc do przepisów, należy zauważyć, że w Rosji w latach 1918 i 1919 stosowano zwyczaj budżetów półrocznych, i dla każdego takiego okresu budżetowego wydawano właśnie owe przepisy.

Pierwsze, w porządku chronologicznym, przepisy, a więc na pierwsze półrocze 1918 r., wydane dn. 28 stycznia 1918 r., są naogół dosyć krótkie i mętne, co da się wytłomaczyć nadzwyczajnem opóźnieniem w przystąpieniu do prac nad preliminarzem. Zgodnie z temi przepisami preliminarz winien być ułożony według starej nomenklatury, t. j. według paragrafów, artykułów i liter, o ile tylko dla tych czy innych spraw nie opracowano już nowej nomenklatury. W preliminarzach kalkulacje, które wyjaśniają poszczególne punkty, winny były mieć tylko charakter ogólnikowy, szczegółowe zaś rachunki Komisarjaty Finansów, Kontroli Państwowej i komitet polityki gospodarczej przy Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego miały przedłożyć na specjalnych konferencjach mieszanych, składających się z przedstawicieli wszystkich urzędów. Potem preliminarze wraz z protokółami posiedzeń miały iść do Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, a następnie do Rady Komisarzy Ludowych. Dla zapobiegnięcia temu, aby na prowincji nie było zatrzymania biegu normalnego wydatków, kredyty, natychmiast po ich uchwaleniu, miały być przekazywane przez specjalne wykazy kasowe. Celem ujednostajnienia budżetu, do przepisów włączono punkt, żądający, aby preliminarze zawierały nie tylko wydatki zwyczajne, ale i wszystkie wydatki wywołane wypadkami wojennemi. Ponieważ praca układania preliminarzy przeciągnęła się do dn. 8 czerwca 1918 r., Rada Komisarzy wydała rozporządzenie dodatkowe o utworzeniu specjalnej narady pod przewodnictwem komisarza finansów, z udziałem przedstawicieli Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego, Komisarjatu Finansów, Kontroli Państwowej, Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego i każdego z urzędów przedkładających preliminarze. Narada ta powinna była natychmiast rozpatrzeć wszystkie preliminarze i skończyć pracę układania budżetu dla przedłożenia go Radzie Komisarzy Ludowych. Naogół, przepisy o ułożeniu preliminarzy na pierwsze półrocze 1918 roku odzwierciadlały wielki pośpiech i nieuregulowanie prac budżetowych.

W przeciwieństwie do tego tymczasowe przepisy z dn. 3 czerwca 1918 r. o preliminarzach na drugie półrocze 1918 r. wykazują duży postęp w kierunku uporządkowania spraw budżetowych.

Przepisy te, po wskazówkach o terminach okresu budżetowego, dzielą wydatki państwa na zwyczajne i nadzwyczajne. Do nadzwyczajnych zaliczono wydatki wywołane skutkiem prowadzenia operacji wojennych na Ukrainie i likwidacji wojny

1914—1918 r., wszystkie inne zaś, dotychczas włączane do rubryki nadzwyczajnych, jak to: na pomoc aprowizacyjną dla ludności i zaopatrywanie jej w nasiona, na ulepszenie kolei żelaznych, na potrzeby komunikacji wodnej i lądowej, na dopłaty do eksploatacji kolei, na budowę portów handlowych i t. p., przeniesiono do rubryki wydatków zwyczajnych. Inne punkty traktują o sposobie układania preliminarzy i zastosowaniu do nich istniejących klasyfikacji, o zmianach i uzupełnieniach w tych klasyfikacjach, o nomenklaturze podziału preliminarzy, o formach preliminarzy, o układaniu tekstów wyjaśniających i t. d. Dalsze punkty określają sposób zatwierdzania preliminarzy: projekty preliminarzy, w miarę ich przygotowania, przedkłada się specjalnej naradzie przy każdym urzędzie z udziałem przedstawicieli Komisarjatu Finansów, Kontroli Państwowej i Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego; następnie, preliminarze zarówno przyjęte, jak i te, co do których były sprzeciwy, przechodzą do specjalnej narady międzyurzędowej z udziałem przedstawicieli wymienionych wyżej urzędów; potem idą do Rady Komisarzy Ludowych i jednocześnie do Kontroli Państwowej, która przesyła w ciągu 10 dni swoją opinję bezpośrednio Radzie Komisarzy Ludowych; wkońcu, po przyjęciu przez Radę Komisarzy, oddzielne preliminarze zestawia komisarz finansów w ogólny budżet, który wraz z tekstem objaśniającym przedkłada Wszechrosyjskiemu Centralnemu Komitetowi Wykonawczemu.

Przepisy z dn. 2 listopada 1918 r. o budżecie na styczeń-czerwiec 1919 r. naogół powtarzają to, co mówiły przepisy z dn. 3 czerwca 1918 r., i zawierają zaledwie kilka nowych szczegółów. Z nich bodaj najważniejszym jest zniesienie dawniejszego podziału dochodów i wydatków na zwyczajne i nadzwyczajne. Dalej następują nakazy o wpłacaniu wszystkich sum należnych rządowi do kas państwowych, zakaz przechowywania ich u prywatnych osób, lub w urzędach, w depozytach i na rachunku bieżącym, i wskazówki co do porządku asygnowania, według preliminarzy ogólno-państwowych, wydatków na wzmożenie miejscowych środków finansowych i niektóre inne przepisy.

Daleko więcej zasadniczych spraw poruszają i dlatego są znacznie ciekawsze przepisy z dn. 24 maja 1919 r.

Bliższe zaznajomienie się z treścią tych przepisów przekonywa, że w dziedzinie gospodarki budżetowej rząd sowiecki stanął stanowczo na drodze dokonania faktycznej unifikacji kasy i budżetu, tak wątpliwej w Rosji carskiej i podlegającej tak częstym zamachom w czasie działania pierwszego i drugiego a częściowo i trzeciego budżetu z czasów rewolucji. Tę zasadę specjalnie i szczegółowo rozwijają pierwsze sześć artykułów. Wszelkie wpływy we wszystkich bez wyjątku instytucjach i urzędach, — jak to wszelkie wpływy pieniężne (czeki, przekazy, gotówka i t. p.) w przedsiębiorstwach przemysłowych (w Gławkach, Centrach, trustach państwowych), z przewozu kolejowego i w urzędach Komisarjatu Aprowizacji, — w żadnym razie nie mogą pozostawać w rękach urzędników albo w urzędach, a także nie mogą być złożone jako depozyty, zatrzymane jako środki specjalne, bieżące rachunki urzędów lub urzędników, ale, natychmiast po wpływie tych sum do urzędów lub na ręce osób urzędowych, muszą być wpłacone w całości do Kas Komisarjatu Finansów i zaliczone do dochodów ogólno-państwowych.

Dalej, w liczbie nowych postanowień, warto podkreślić wskazówki dotyczące konieczności uzgodnienia preliminaryjnego obliczenia wydatków z rzeczywistemi potrzebami, aby przy wykonaniu budżetu nie było jaskrawych odchyleń w preliminarzu od rzeczywistości. Przepisy niedopuszczają obliczeń rozmyślnie zwiększonych i pozwalają na włączanie do preliminarzy wydatków na sprawy tylko najpilniejsze. A ponieważ doświadczenie, otrzymane z wykonania pierwszych trzech budżetów rewolucyjnych, wykazało znaczne niedomagania, wypływające z braku przepisów szczegó-

łowych, określających porządek asygnowania kredytów poza budżetem, przeto nowe przepisy zawierają cały rozdział, specjalnie traktujący o tej sprawie i ją porządkujący.

Największą jednak osobliwością nowych przepisów, w porównaniu z poprzedniemi, są postanowienia, dotyczące nowego sposobu rozrachunków między urzędami. Wobec tego, że z chwilą unarodowienia przemysłu i ześrodkowania w ręku państwa całej produkcji i rozpodziału, urzędy otrzymują wszystkie potrzebne im artykuły od instytucji sowieckich, ustalono więc zasady rozrachunku za te artykuły między urzędami bez odwoływania się do wypłaty pieniędzy w gotówce. Budżet wyróżnia dwie grupy dochodów i wydatków: 1) dochody i wydatki zwyczajne, 2) dochody i wydatki zwrotne. Do pierwszej grupy należą dochody następujące: wpłaty bezpośrednie do skarbu, drogą wniesienia znaków pieniężnych lub drogą g i r a, t. j. przeliczań sum z bieżących rachunków osób i organizacji prywatnych na rzecz państwa; oraz następujące wydatki: wypłaty bezpośrednie ze Skarbu w formie znaków pieniężnych lub w formie przeliczeń w kasach państwowych sum z funduszów rządowych na rachunek bieżący prywatnych organizacji i osób. Do drugiej grupy weszły jako dochody: wartość materjałów, produktów, wyrobów a także wszelkiego rodzaju usług wyświadczanych przez urządzenia i organizacje sowieckie, w charakterze organów produkujących lub wykonywających rozpodział, względem innych także sowieckich urządzeń i przedsiębiorstw, oraz jako wydatki: wartość materjałów, produktów, wyrobów i wszelkich usług, otrzymywanych przez urządzenia i przedsiębiorstwa sowieckie od innych urządzeń i przedsiębiorstw sowieckich.

Nadto w przepisach z dn. 24 maja 1919 r. znalazła już wyraźne swoje odbicie sprawa przemysłu unarodowionego: włączono między innemi postanowienia, będące rozwinięciem dekretu Rady Komisarzy o finansowaniu przedsiębiorstw państwowych, i zawierające pewne osobliwości, które wyodrębniają wydatkowanie ze strony przedsiębiorstw unarodowionych (Gławków, Centrów) od reszty urzędów.

Pozostaje jeszcze jedno pytanie: w jakich granicach zachowały moc swoją przepisy z 1862 roku? Otóż ponieważ na mocy art. 8 części czwartej dekretu o sądzie, z wyjątkiem prawa państwowego, istniejące dawniej normy zachowują swoją moc, o ile nie zostały uchylone przez dekrety Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych, przeto w tych granicach zachowały swoją moc i przepisy z 1862 roku. Jednakże zachowały swoją siłę prawną artykuły, dotyczące spraw naogół drugorzędnych.

c) P r a w n a n a t u r a i p r a w n e z n a c z e n i e b u d ż e t u w e d ł u g p r a w o d a w s t w a r o s y j s k i e g o.

Przechodząc do szczegółowego rozbioru prawa budżetowego, tak jak je wyłożono w rozdziale V konstytucji (art. 79 — 88), należy przedewszystkiem zaznaczyć, iż pierwszy artykuł tego rozdziału, artykuł 79, formułuje zasady polityczne nowego ustroju finansowo-gospodarczego, pozostałe zaś zajmują się bezpośrednio ustaleniem przepisów budżetowych tego ustroju.

Art. 79 głosi: „Polityka finansowa Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republiki w obecnym przejściowym okresie dyktatury proletarjatu dopomaga do osiągnięcia zasadniczego celu — wywłaszczenia burżuazji i przygotowania warunków dla powszechnej równości obywateli Republiki w dziedzinie produkcji i podziału bogactw. W tym celu stawia sobie za zadanie aby do rozporządzenia organów władzy sowieckiej oddane były wszystkie środki niezbędne dla zaspokojenia potrzeb miejscowych i ogólno-państwowych Republiki Sowieckiej, nie zatrzymując się przed targnięciem na prawo własności prywatnej.

Artykuł ten wytyka więc zasadnicze cele finansowej polityki państwa, nadto obwieszcza zasadę całkowitego zaspakajania potrzeb państwowych, t. j., że potrzeby

określają wielkość dochodów. Jest to rzecz zrozumiała. Ale właściwe znaczenie tego artykułu tkwi w ustępie, w którym jest mowa o dopuszczalności, a nawet o ile można sądzić z treści artykułu, o konieczności naruszania instytucji własności prywatnej. Z tej strony art. 79 jest bardzo ważny dla oceny finansowego prawa Republiki Sowieckiej, chociaż w gruncie rzeczy nie jest organicznie związany z właściwem prawem budżetowem, które zazwyczaj ma charakter formalny.

Pozostałe artykuły rozdziału V-go konstytucji zawierają formalne prawo budżetowe. Prawo to rozpada się na dwie części: 1) na normy, które regulują nowe prawo budżetowe niezależnie od federacyjnego ustroju Republiki Sowieckiej i 2) na normy które ustalają budżetowo-prawne następstwa tej zasady federacyjnej, co było konieczne ze względu na ogłoszony ustrój federacyjny państwa. Do pierwszej części zaliczyć można tylko artykuły 80 i 83, pozostałe siedem należą do drugiej. Rzuca się tutaj odrazu w oczy nierównomierność opracowania przedmiotu. Następstwem tego była potrzeba wydawania przed każdym okresem budżetowym wciąż nowych przepisów.

Przechodząc do rozbioru prawnej natury budżetu, należy przypomnieć. że w prawie konstytucyjnem budżetem, czyli preliminarzem państwowym, jest wyrażony w liczbach taki plan dochodów i wydatków państwa, który został przyjęty i zatwierdzony przez organy prawodawcze, t. j. dopiero taki budżet pod względem formalnym staje się prawem.

Z drugiej zaś strony w takim planie gospodarczym państwa nie zawiera się zazwyczaj żadnych przepisów i norm prawnych; pod względem materjalnym budżet jest właściwie tylko aktem administracyjnym w dziedzinie gospodarczej. Z tego wynikają dwie konsekwencje: 1) budżet może być zmieniony tylko w tej drodze, w jakiej został ustalony, co wytyka odrazu granice w stosunku do finansowej działalności organów państwowych, 2) budżet nie może zmieniać istniejących przepisów prawodawczych, a więc może ustalać tylko takie dochody i wydatki, które wypływają z praw istniejących.

Otóż przechodząc do prawodawstwa Republiki Sowieckiej, należy zaznaczyć, że pojęcia prawa wogóle konstytucja tej republiki nie zna: art. 38 rozdziału VIII mówi tylko, że Rada Komisarzy Ludowych wydaje „dekrety, rozporządzenia i instrukcje", zaś art. 49 rozdziału IX wylicza, jakie sprawy podlegają kompetencji Wszechrosyjskiego Zjazdu Sowietów i Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego. Jednakże pod względem wagi aktów państwowych konstytucja sowiecka ustala trzechstopniową hierarchję organów władzy państwowej. Nie zastanawiając się szczegółowiej nad tym podziałem bardzo ciekawym, lecz obojętnym w tej chwili dla nas, poprzestaniemy na zaznaczeniu, że tylko parę najważniejszych spraw odniesiono do całkowitej kompetencji Zjazdu Sowietów, następną grupę mniej ważnych do kompetencji Komitetu Wykonawczego, pozostałe zaś należą do zakresu działalności Rady Komisarzy Ludowych. W tym podziale aktów państwowych według instancji władzy sowieckiej można dostrzec podobieństwo ze zwyczajnem prawem konstytucyjnem, dzielącem wszystkie akty państwowe na prawodawcze i wykonawcze; pierwsze zaś na prawa zasadnicze (konstytucyjne) i zwyczajne. Wobec tego bardzo łatwo wyprowadzić analogję budżetu, według konstytucji sowieckiej, ze zwyczajnem prawem konstytucyjnem, ponieważ, według art. 49 konstytucji: budżet zatwierdzają Wszechrosyjski Zjazd Sowietów i Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy. Ta myśl o większem formalnem znaczeniu budżetu znalazła całkowite wyjaśnienie w paragrafach 19 i 20 przepisów czerwcowych (20-ty czerwca) i paragrafie 22-gim listopadowych (2 listopada), ponieważ dla zatwierdzenia osobnych preliminarzy wymagane jest postanowienie Rady Komisarzy Ludowych, dla uchwalenia zaś całego

budżetu—zgoda Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego i Wszechrosyjskiego Zjazdu Sowietów.

Pozostawałaby do rozstrzygnięcia jeszcze kwestja, czy zawsze jest potrzebna zgoda obu tych organów, czy też wystarcza uchwała tylko jednego z nich. Otóż ponieważ art. 49 konstytucji, mówiąc o sprawach należących do kompetencji obu tych organów, wymienia sprawę budżetu, to niewątpliwą jest konieczność zgody ich obu. Nadto paragraf 21 przepisów czerwcowych i paragraf 23 listopadowych ustalają konieczność wniesienia budżetu do Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego. To znaczy: akceptacja z jego strony jest niezbędną, wszystko jedno czy obraduje wtedy Zjazd Sowietów czy nie.

Z drugiej jednak strony, jeśli Zjazd nie obraduje, chociażby istniała możność zebrania Jego, Centralny Komitet Wykonawczy może sam uchwalić budżet, nie oglądając się na Zjazd. To samo wynika z art. 52 konstytucji, wskazującego sprawy, które mogą być rozstrzygane przez Komitet Wykonawczy tylko w razie całkowitej niemożności zebrania Zjazdu — sprawa budżetu jest tam pominięta.

Co do kwestji ustalenia okresu budżetowego, trzeba zaznaczyć, że konstytucja nigdzie nie określa jego rozciągłości. Wobec tego stosowana początkowo perjodyczność półroczna niema żadnych podstaw prawnych—wszystko zależy od dalszej praktyki. Przed wydaniem przepisów z dn. 24 maja 1919 r. poprzestawano na półrocznych budżetach, na czas od dn. 1 stycznia do dn. 30 czerwca i od dn. 1 lipca do dn. 31 grudnia. Przepisy z dn. 24 maja ustaliły roczny okres od dn. 1 stycznia 1920 roku do dn. 31 grudnia tegoż roku. Jednakże, wskutek nacisku ze strony wielu miejscowości i opinji wielu wybitnych specjalistów, powstała sprawa ustalenia rocznego okresu budżetowego, obejmującego czas od dn. 1 lipca do 31 czerwca, jako odpowiadającego rokowi gospodarczemu w rolnictwie. Sprawę tę rozpatrywała Rada Komisarzy, projekt ten miał być uskuteczniony w roku 1921.

Dalej ważne są wymienione w konstytucji zasady, żeby budżet obejmował całość gospodarki państwowej, t. j. żeby nie było żadnych dochodów i wydatków poza ustalonym prawnie budżetem, oraz żeby ten budżet był jednolity, zbilansowany według jednego planu a nawet przedstawiony w jednym dokumencie. To żądanie nie jest możliwe do wykonania bez uchyleń, bo jasną jest rzeczą, że całkowicie przewidzieć cały bieg życia gospodarczego żaden budżet nie zdoła, i asygnowania ponad rozmiary budżetu zawsze muszą mieć miejsce, — pozostaje tylko kwestja ich wielkości.

Otóż to dążenie do pełności i unifikacji budżetu przechodzi przez całe prawodawstwo, zaczynając od art. 80 konstytucji sowieckiej, po przez wszystkie przepisy i, wobec praktyki która odchyla się od tego, jest nadzwyczaj stanowczo i kategorycznie wyrażone w przepisach z dn. 24 maja 1919 r., które ostatecznie usuwają wszystkie w tym względzie niedomówienia. W tych też przepisach dokonano ostatecznej unifikacji budżetu, zasadniczo zadecydowanej już w przepisach z dn. 2 listopada 1918 r., przez zniesienie podziału budżetu na zwyczajny i nadzwyczajny.

Teraz możemy rozważyć prawne znaczenie budżetu.

Art. 83 konstytucji sowieckiej głosi, że ani jeden wydatek z Kasy Państwowej nie może być uskuteczniony bez istnienia kredytu na ten cel przewidzianego w budżecie lub bez wydania specjalnego rozporządzenia władzy centralnej. Otóż znamienną jest rzeczą, że nigdzie w konstytucji ani w przepisach niema pokrewnego przepisu co do dochodów. Z tego wynika, że dla ustalenia przez organy władzy państwowej dochodów, nie jest konieczne, aby dochody były ustalone w budżecie Dostateczną prawną podstawą dla dochodów są wyznaczające je stałe normy dekretów i postanowień upełnomocnionych organów. W tym względzie nowe rosyjskie

prawodawstwo budżetowe daleko odbiega od klasycznego prawa konstytucyjnego (patrz francuskie coroczne prawo o budżecie).

Ale i w części dotyczącej wydatków nowe prawodawstwo zawiera różnicę zasadniczą w stosunku do innych prawodawstw: oto dla wydatków z Kasy Państwowej, nieprzewidzianych przez budżet, a także w tym wypadku, kiedy przewidziane sumy są niedostateczne, odpowiedni komisarze ludowi mogą otworzyć kredyty dodatkowe (art. 87). Innemi słowy, wystarcza rozporządzenie władzy centralnej, aby wyznaczono dodatkowe kredyty na nieprzewidziane wydatki. Ten punkt i rozchodową część budżetu pozbawia znaczenia prawnego. Wogóle zauważyć należy, że prawodawstwo sowieckie większą wagę przywiązuje do gospodarczo-technicznej, niż do prawnej roli budżetu. W świetle tego zrozumiałe jest równorzędne traktowanie budżetu i wszelkich wydatków nadzwyczajnych pozabudżetowych, oraz specjalnie szerokie uwzględnienie tej sprawy w przepisach z dn. 24 maja 1919 r.

Z tego rozbioru budżetu pod kątem prawa wynika ciekawy wniosek: oto dla obecnego prawodawstwa rosyjskiego nie ma żadnej doniosłości brak przepisów, co czynić należy na wypadek nieuchwalenia budżetu przed początkiem roku budżetowego, gdyż dla większości dochodów i rozchodów wystarczającą podstawą prawną są w takim wypadku już istniejące postanowienia władzy centralnej; w ostateczności gdy niema takich postanowień, mogą być one w miarę potrzeby wydawane przez tę władzę. Upraszcza to znakomicie technikę gospodarki państwowej w razie opóźnień preliminarzy, lecz wymaga istnienia osobliwych norm regulujących. Te normy zawierają się w przepisach z dn. 9 czerwca 1918 r., dn. 2 listopada 1918 r. i częściowo z dn. 24 maja 1919 r.

e) Specjalizacja kredytów i kredyty nadzwyczajne.

Specjalizacją kredytów nazywa się zasada głosząca, że sumy wyznaczone na jakikolwiek cel przez organ, który uchwala budżet, mogą być wydatkowane tylko na wymieniony cel: w granicach tego asygnowania organy, wykonywujące budżet, nie są skrępowane i mogą przesuwać kredyty w miarę potrzeby.

Otóż przedewszystkiem należy zaznaczyć, że zgodnie z nomenklaturą, ustaloną przez przepisy z dn. 9 czerwca 1918 r. i dn. 2 listopada 1918 r., ostatnią jednostką podziału w ogólnym państwowym budżecie jest tak zwany paragraf, natomiast w oddzielnych preliminarzach te paragrafy dzielą się na artykuły i litery. Jednocześnie art. 85 konstytucji ustala, że kredyty na potrzeby miejscowe w granicach podziału budżetowego na paragrafy i artykuły mogą być przeznaczane (przesuwane) na inne cele tylko na mocy każdorazowej decyzji Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych. Zupełnie inaczej przedstawia się sprawa kredytów, przeznaczonych do rozporządzenia centralnych władz: tu na mocy przepisów z dn. 9 czerwca 1918 r., oraz z dn. 2 listopada 1918 r., kredyty mogą być przesuwane w granicach artykułów i całych paragrafów na mocy odpowiedniego rozporządzenia komisarza ludowego, zaś z paragrafu do paragrafu za zgodą Rady Komisarzy. Z tego wszystkiego wynika, że dla wydatków na potrzeby miejscowe, oddawanych do rozporządzenia władz miejscowych, ustanowiono większą specjalizację, niż dla wydatków władz centralnych. Słowem, widoczne są starania zawarowania wydatków władz miejscowych większemi rękojmiami ich celowego i prawnego zużytkowania.

Przechodzimy do kredytów nadzwyczajnych (pozabudżetowych).

Otóż w zwyczajnem prawodawstwie konstytucyjnem dla takich kredytów potrzebna jest uchwała izb prawodawczych, która to uchwała czasem może nastąpić i po wydaniu zarządzeń odpowiednich przez władze wykonawcze. Obecne prawodawstwo rosyjskie zna trzy rodzaje kredytów nadzwyczajnych:

1) Kredyty nadzwyczajne, żądane przez organy władzy centralnej; te muszą być przyjęte przez Radę Komisarzy. Prawna sankcja tych kredytów w porównaniu z budżetem jest osłabiona, gdyż dla budżetu trzeba conajmniej uchwalenia go przez Centralny Komitet Wykonawczy.

2) Kredyty nadzwyczajne na potrzeby wojenne odnoszone są do odpowiednich preliminarzy instytucji wojskowych.

Sankcja prawna jest tu jeszcze słabszą, gdyż dla tych kredytów wymaga się tylko zgody komisarzy Spraw Wojskowych, Finansów i Kontroli Państwowej.

3) Kredyty nadzwyczajne, żądane przez miejscowe Rady Delegatów. Te kredyty otwiera się na mocy zwykłych rozporządzeń odpowiednich komisarzy ludowych, t. j. w tym wypadku rękojmie są sprowadzane do minimum.

Innemi słowy, według nowego prawa rosyjskiego, podstawą dochodów są nie paragrafy budżetu, lecz postanowienia i normy, które te dochody ustalają; w zakresie zaś wydatków ustalające je normy mają równorzędne całkiem znaczenie z budżetem, t. j. prawodawca patrzy na budżet jako na gospodarczo-finansowy plan państwa.

f) Nowe prawo budżetowe w stosunku do miejscowych budżetów Republiki Sowieckiej.

Konstytucja sowiecka usiłuje ująć w stałe pod względem finansowym karby stosunek pomiędzy organami centralnemi a radami miejscowemi.

W pierwszej chwili po rewolucji listopadowej miejscowe Rady Delegatów kładły rękę swoją na każdą dziedzinę czynności państwowych w obrębie swojej dzielnicy i niewątpliwie przyczyniły się w bardzo znacznym stopniu do stworzenia tej anarchji, która, obecnie już mocno powściągnięta, dosięgała potwornych rozmiarów w Republice Sowieckiej. Między innemi usiłowały zagarnąć do swego rozporządzenia i wszystkie źródła dochodów państwowych.[1]) „Rady miejscowe robią co tylko chcą: nawet — jak mówi się — mogą przekształcić mężczyznę w kobietę i odwrotnie. Stwarzają nowe podatki, wtrącają się do zarządu ogólno-państwowego. Dochody z komór celnych należą do państwa, jednak Rady i do tego się wtrącają. Powtarza się to samo w stosunku do izb skarbowych, do akcyzy, gdzie Rady usuwają podatki pośrednie. To wtrącanie się władz miejscowych, wynikające z nieznajomości rzeczy, rujnuje nasz ustrój skarbowy". (Mowa Bogdanowa na IV-ym Zjeździe Centralnego Komitetu Wykonawczego wiosną 1918 r.). „Rzeczą jest dla mnie jasną, że nawet najlepszy plan finansowy jest w chwili obecnej niemożliwy do urzeczywistnienia, gdyż nie rozporządzamy więzią, którąby go uskuteczniła. Gdybyśmy zechcieli wprowadzić jakiś ciężar podatkowy, to natychmiast mielibyśmy do czynienia z tym faktem, że różne dzielnice wprowadzają dzisiaj takie podatki, jakie która może i jak której się podoba, oraz jak na to pozwalają warunki miejscowe. Pod tym względem Rady Delegatów, będące władzą miejscową, nie są nawzajem powiązane... W gubernji Riazańskiej obserwowałem takie zjawisko. Oto istnieje Rada. Ale nadto istnieje jeszcze Komitet Wojskowo-Rewolucyjny. Komitet uważa siebie za ciało autonomiczne, niezależne od Rady, i na swoją rękę ściąga ciężary podatkowe, nawet nie zdając rachunku przed Radą. Rada ze swej strony także nakłada podatki. Trzeba stwo-

[1]) Stosunek ten uwydatnił się między innemi w sprawie ściągania kontrybucji. Rada miejscowa w Zubcowie (gub. Twierska), miasteczku liczącem około 3000 mieszkańców, nałożyła w 1918 r., na burżuazję miejscową kontrybucję w kwocie trzech miljonów rubli — a zatem ponad wszelkie środki i możliwości. Bogolepow, przedstawiciel Komisarjatu Finansów, zwrócił uwagę, iż takie postępowanie udaremnia pobór podatków państwowych, rujnuje, przemysł ale Rada miejscowa na to odpowiedziała: „Uznajemy władzę centralną tylko w tym wypadku, gdy popiera nasze interesy. Nie uznajemy takiej władzy, która nam przeciwdziała!"

rzyć nową organizację, ażeby wydawane dekrety nie pozostały jedynie dekretami, ale były w życie wcielane". (Lenin na tym samym zjeździe).

Konstytucja usiłuje powściągnąć ten zamęt.

W art. 81 i 82 określa zasady podziału dochodów i wydatków między władzami: centralną i miejscowemi. Otóż organy władzy centralnej: Wszechrosyjski Zjazd Sowietów lub Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy określają, jakie dochody pozostawia się do rozporządzenia Rad miejscowych, a także wytykają granice opodatkowania (art. 81 konstytucji sowieckiej); podatki miejscowe, ustanawiane przez Sowiety, idą tylko na potrzeby miejscowe (art. 82), dla pokrycia zaś potrzeb ogólno-państwowych miejscowe Rady Delegatów otrzymują fundusze ze skarbu państwowego.

Dochody, idące bezpośrednio do rozporządzenia Rad miejscowych, nie są włączane do preliminarza ogólno-państwowego. Z tego zaś wynika, że i wydatki, pokrywane z tych dochodów, nie figurują w budżecie państwa. Jednak sumy wydawane przez państwo Radom miejscowym na pokrycie za ich pośrednictwem wydatków, mających znaczenie ogólno-państwowe, obowiązkowo muszą być włączane do ogólnego budżetu. (Co do obowiązkowej specjalizacji kredytów, o tem poprzednio już mówiono).

Jak władze centralne w stosunku do ogólno-państwowych dochodów i wydatków, tak samo organy władzy miejscowej — Rady miejscowe — powinny układać preliminarze półroczne i roczne dochodów i rozchodów na potrzeby miejscowe (art. 86 konstytucji sowieckiej). Budżety te wymagają zatwierdzenia stojących wyżej organów, a więc preliminarze Rad gromadzkich (sielskich) i gminnych (wołostnych), Rad miejskich, oraz preliminarze powiatowych organów władzy sowieckiej są zatwierdzane odpowiednio przez gubernjalne i okręgowe (obłastnyje) zjazdy Rad lub ich Komitety Wykonawcze, preliminarze zaś organów gubernjalnych i okręgowych przez Wszechrosyjski Komitet Wykonawczy i Radę Komisarzy Ludowych. Na wydatki nieprzewidziane w preliminarzu miejscowym, a także wrazie, jeśli wyznaczone kredyty nie wystarczają, Rady winny wyjednywać kredyty dodatkowe od odpowiednich Komisarjatów Ludowych (art. 87 konstytucji sowieckiej). W tym wypadku, gdy środki miejscowe nie wystarczają na pokrycie pilnych potrzeb miejscowych, Rady miejscowe otrzymują zapomogi lub pożyczki z kasy państwowej, o ile otrzymały na to zgodę Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych (art. 88 konstytucji).

Nastręcza się jeszcze jedna kwestja: w jakim stopniu miejscowe organy uczestniczą w układaniu ogólno-państwowego budżetu. Otóż ani konstytucja, ani przepisy z dn. 28 lutego 1918 r. i dn. 3 czerwca 1918 r. nic o tem nie wspominają. Dopiero przepisy z dn. 2 listopada 1919 r. zaznaczają, że dla preliminarzy, układanych przez komisarjaty, za podstawę służą preliminarze i inne dane, otrzymywane przez te komisarjaty od urzędów gubernjalnych i okręgowych. Aktem określającym te obowiązki finansowych wydziałów gubernjalnych Komitetów Wykonawczych jest instrukcja Narkomfina z dn. 5 grudnia 1918 r.

B) Budżety Republiki Sowieckiej w r. 1918, 1919 i 1920.

a) Budżety państwowe.

Budżety Rosji Sowieckiej nie są odbiciem rzeczywistej gospodarki rządu Republiki i mogą być rozważane jedynie jako wyraz jego zamierzeń, gdyż ani dochody preliminowane, ani wydatki nie odpowiadały zupełnie, w ciągu całego omawianego okresu, przewidywanym dochodom i wydatkom. Preliminarz wydatków nie obejmo-

wał częstokroć bardzo wielkich kwot wyznaczanych dodatkowo w miarę ujawniających się potrzeb, których nieprzewidywano w chwili układania preliminarza. Preliminarz dochodów odbiegał jeszcze w większym stopniu od rzeczywistości. [1])

Przyczyn tak wielkiej rozbieżności szukać należy w nieumiejętnem tworzeniu planów gospodarczych w dziedzinie produkcji: opierały się one na podstawie planów układanych przez zarządy poszczególnych fabryk, zestawianych i przerabianych następnie w odpowiednich urzędach powiatowych, gubernjalnych i centralnych. Przy układaniu tych planów brano raczej pod uwagę zdolność wytwórczą zakładów, zapominając częstokroć lub nie uwzględniając w dostatecznym stopniu ogólnego stanu gospodarczego Rosji, a więc sprawności kolei, ilości rozporządzalnego opału, surowców i materjałów pomocniczych, stanu aprowizacyjnego, zamierzeń władz centralnych i t. d. Na takich obrachunkach zbudowany ogólny plan produkcji trzeba było później, w miarę ujawniających się braków, niejednokrotnie po kilka razy przerabiać i zmniejszać, a w związku z tem ulegały olbrzymim zmianom i przewidywane dochody i wydatki.

Jako przykład rozbieżności przewidywań i osiąganych później wyników może służyć ta okoliczność, iż z preliminowanych dochodów wpłynęło w pierwszem półroczu 1919 r. tylko 43,9%, w drugiem zaś 16%. Odnośnie do 1919 i 1920 r. nie posiadamy pod ręką materjałów odpowiednich.

Jeszcze większe rozbieżności występują przy rozpatrzeniu poszczególnych pozycji preliminarzy.

Do nich przystępujemy.

Pierwsze półrocze 1918 r.

	Preliminowano.	Wpłynęło.	W odsetkach preliminarza.
Podatki bezpośrednie. . . .	368 mil. rb.	187,3 mil. rb.	50,8%
„ pośrednie.	410,2 „ „	283,6 „ „	69,1%
Opłaty stemplowe.	175,6 „ „	66,4 „ „	37,8%
Regalja	889,3 „ „	145,8 „ „	16,4%
Rządowe majątki i kapitały .	944,7 „ „	491,7 „ „	52,1%
Zwrót wydatków	50,4 „ „	26,8 „ „	53,2%
Różne dochody.	14,2 „ „	50,4 „ „	353,1%
Razem . .	2,852,4 mil. rb.	1,252,0 mil. rb.	43,9%

Jak widać z tablicy powyższej, niespodziewaną i to znaczną nadwyżkę dochodów dały dochody mieszczące się pod rubryką „różnych", najbardziej zawiodły dochody z regalji, opłat stemplowych i podatków bezpośrednich. Przechodząc do szczegółowszego rozbioru pozycji, zawartych w powyższem zestawieniu zauważymy, iż najmniej wpływów osiągnięto z marynarki rzecznej (0,5%), z obrotu cukrem (10,5%), z akcyzy od trunków (17,5%), nafty (17,4%) i cukru (11,4%), z telefonów i telegrafów (19,7%); znaczną nadwyżkę dała natomiast akcyza od herbaty (262,6%) i względnie pomyślnie przedstawiał się dochód z tytuniu (77,6%), kolei żelaznych (74,4%) i akcyza od zapałek (74,2%).

[1]) O tem, jak budowano sztucznie preliminarze budżetów, świadczą rozprawy na I-ym Zjeździe Rad Gospodarstwa Ludowego w końcu maja i początku czerwca r. 1918; warto, przejrzeć te rozprawy w „Trudach I-ago Sjezda Sowietow Narodnago Chozjajstwa" (Moskwa 1918), zwłaszcza stronice: 127 i 133 — 134.

Drugie półrocze 1918 r.

	Preliminowano.	Wpłynęło.	W odsetkach preliminarza.
Nadzwyczajny podatek rewolucyjny	10.000 mil. rb.	184,7 mil. rb.	1,8%
Obroty cukrem	583,8 „ „	97,1 „ „	16,6%
Marynarka rzeczna	300,0 „ „	71,3 „ „	23,8%
Operacje drzewem	164,3 „ „	25,9 „ „	15,8%
Z fabryk rządowych	31,8 „ „	3,4 „ „	10,7%
Produkcja kart do gry	50,0 „ „	8,0 „ „	16,1%
„ chemiczna	12,0 „ „	1,8 „ „	15,6%
Z kolei żelaznych	489,6 „ „	774,5 „ „	158,2%

A więc w drugiem półroczu 1918 r. różnice pomiędzy dochodami preliminowanemi a osiągniętemi naogół jeszcze bardziej się pogłębiły.

Mimo te wielkie braki, budżety sowieckie, w zestawieniu porównawczem podług lat, dają możność wyciągnięcia wniosków co do charakteru i ogólnych dążności gospodarki bolszewickiej.

Pierwsza rzecz, która rzuca się w oczy, to niezmiernie szybki wzrost niedoborów— jest to skutek znacznie szybszego wzrostu wydatków aniżeli dochodów, jak to wykazuje poniżej przytoczone zestawienie:

Dochody i wydatki w 1918—1920 r. w miljonach rubli.

	1918 r.	1919 r.	1920 r.	Wzrost w r. 1920 w odsetk. r. 1918.
Dochody	15.580	48.959	159.604	924,4%
Wydatki	46.706	215.402	1.215.159	2.501,7%
Niedobór	31.126	166.443	1.055.555	3.291,2%

Jeszcze bardziej uwydatnia się to przy porównaniu procentowego stosunku niedoborów do ogólnej sumy wydatków w każdym z wymienionych lat. W 1918 r. stosunek ten wynosił 67%, w 1919 r. 77%, i w 1920 r. 87%.

Ogólne dążności gospodarki bolszewickiej ujawnia się przy zestawieniu wydatków i dochodów podług poszczególnych pozycji w porównaniu z takiemi samemi rubrykami z lat 1914 i r. 1916 [1]):

Wydatki.

1. W liczbach bezwzględnych (w miljonach rubli).

Kategorje wydatków	1914 r.	1916 r.	1918 r.	1919 r.	1920 r.
1. Zarząd ogólny	409	418	4.304	14.268	90.420
2. Oświata [2])	204	238	2.976	17.211	114.366
3. Ochrona pracy, zdrowia, ubezpieczenia społeczne	121	1.097	1.402	25.155	155.350
4. Przemysł unarodowiony	44	42	7.663	55.117	368.212
5. Aprowizacja	—	369	4.680	33.733	181.315
6. Rolnictwo	162	141	657	3.000	63.011
7. Drogi żelazne, poczta i telegraf	993	908	8.402	18.584	106.638

[1]) „Socjalnaja Rewolucja i Finansy".
[2]) Czy nie łącznie z propagandą?

Kategorje wydatków	1914 r.	1916 r.	1918 r.	1919 r.	1920 r.
8. Obrona kraju	994	13.776	15.695	40.842	135.847
9. Długi	430	1.066	727	1.751	—
10. Monopol spirytusowy . .	246	36	—	—	—
11. Różne	10	10	200	5.740	—
Razem .	3.613	18.101	46.706	215.401	1.215.159

2. W liczbach względnych (w stosunku do ogólnej sumy wydatków).

Kategorje wydatków	1914 r.	1916 r.	1918 r.	1919 r.	1920 r.
1. Zarząd ogólny	11,3 %	2,3 %	9,3 %	6,1 %	7,4 %
2. Oświata	5,7 „	1,4 „	6,3 „	8,0 „	10,4 „
3. Ochrona pracy, zdrowia, ubezpieczenia społeczne.	3,1 „	6,1 „	3,0 „	11,6 „	12,1 „
4. Przemysł unarodowiony . . .	1,2 „	0,2 „	16,4 „	25,5 „	30,3 „
5. Aprowizacja	—	2,0 „	10,0 „	15,7 „	14,8 „
6. Rolnictwo	4,5 „	0,8 „	1,4 „	1,3 „	5,1 „
7. Drogi żelazne, poczta i telegraf	27,5 „	5,0 „	18,0 „	9,0 „	8,8 „
8. Obrona kraju.	27,5 „	76,1 „	33,6 „	19,4 „	11,1 „
9. Długi	12,0 „	5,9 „	1,6 „	0,8 „	—
10. Monopol spirytusowy	6,9 „	0,2 „	—	—	—
11. Różne	0,3 „	—	0,4 „	2,6 „	—
Razem. . . .	100%	100%	100%	100%	100%

A zatem wzrosły procentowo w stosunku do 1914 r., niekiedy bardzo silnie, wydatki na przemysł unarodowiony, na aprowizację, oświatę, ochronę pracy i zdrowia, ubezpieczenia społeczne, oraz bardzo nieznacznie na rolnictwo. Zmniejszyły się, w stosunku do r. 1914, wydatki na zarząd ogólny, koleje, pocztę i telegraf, oraz na obronę kraju. Zupełnie znikły wydatki na spłatę długów, oraz na monopol spirytusowy (łącznie z dochodami z tego źródła).

Brak w budżecie 1920 r. wydatków na monopol spirytusowy i wzrost wydatków na oświatę, ochronę pracy i zdrowia i ubezpieczenia społeczne uznać należy za objaw bezwzględnie dodatni, aczkolwiek tragiczne położenie uczonych w Rosji, straszne stosunki sanitarne i rozwój chorób epidemicznych wskazują bodaj na niezbyt umiejętne zużytkowanie preliminowanych funduszów. Poczesne miejsce pomiędzy wydatkami zajmują wydatki na przemysł unarodowiony (prawie $^1/_3$ ogólnej sumy), następnie na aprowizację. Obie te pozycje w 1914 r. zupełnie nie istniały. Taki układ budżetu jest tworem ogólnej polityki gospodarczej Sowietów, a mianowicie unarodowienia całego przemysłu i handlu w 1920 r.

Jeszcze ciekawsze są zmiany w rubryce dochodów:

Dochody.

a) w liczbach bezwzględnych (w miljonach rubli).

Kategorje dochodów	1914 r.	1916 r.	1918 r.	1919 r.	1920 r.
1. Podatki i opłaty	1.246	1.619	11.834	7.165	471
2. Dochody z aprowizacji . .	—	—	—	18.105	51.104
3. Przemysł unarodowiony. .	—	—	12	14.676	52.631
4. Drogi żelazne	914	755	1.069	2.194	18.431
5. Unarod. marynarka handlowa	—	—	558	825	3.290
6. Państwowe gospodarstwa rolne	—	—	—	696	8.175

Kategorje dochodów	1914 r.	1916 r.	1918 r.	1919 r.	1920 r.
7. Inne majątki i przedsiębior.	313	364	1.997	4.090	17.200
8. Monopol spirytusowy . . .	936	51	—	—	—
9. Dochody z handlu zewnętrz.	—	—	—	—	4.800
10. Inne dochody	177	252	110	1.204	3.502
Razem . .	3.586	3.041	15.580	40.955	159.604

b) w liczbach względnych (w odsetkach ogólnej sumy dochodów).

Kategorje dochodów	1914 r.	1916 r.	1918 r.	1919 r.	1920 r.
1) Podatki i opłaty . . .	34,7%	53,3%	76,0%	14,6%	0,2%
2) Dochody z aprowizacji .	—	—	—	37,0 „	32,1 „
3) Przemysł unarodowiony .	—	—	0,1 „	30,0 „	33,1 „
4) Drogi żelazne	25,6	24,8	6,8 „	4,5 „	11,5 „
5) Unarodow. maryn. handl.	—	—	3,6 „	1,7 „	2,0 „
6) Państwowe gospod. rolne	—	—	—	1,4 „	5,1 „
7) Inne majątki i przedsięb.	8,7 „	12,0 „	12,8 „	8,3 „	10,7 „
8) Monopol spirytusowy .	26,1 „	1,6 „	—	—	—
9) Dochody z handlu zewnętrznego	—	—	—	—	3,0 „
10) Inne dochody	4,9 „	8,3 „	0,7 „	2,5 „	2,3 „
Razem . .	100%	100%	100%	100%	100%

A więc spadły w stopniu bardzo znacznym, bezwzględnie i procentowo, dochody z podatków i opłat; następnie procentowo, w stosunku do sumy ogólnej dochodów, dochody z kolei żelaznych i różne, zjawiły się natomiast pozycje nowe, bardzo poważne, a wynikające z osobliwości gospodarki sowieckiej, jak to: dochody z przemysłu unarodowionego, marynarki handlowej, aprowizacji, państwowych gospodarstw rolnych i handlu zewnętrznego. Pierwsze miejsce, zarówno jak i w wydatkach, zajmuje przemysł unarodowiony i aprowizacja. Dla wniknięcia w treść gospodarki skarbowej bolszewickiej jest jeszcze rzeczą niezbędną porównananie dochodów i wydatków najważniejszych pozycji budżetowych, a więc przemysłu unarodowionego, aprowizacji i dróg żelaznych. Inne pozycje, jak oświaty, ochrony pracy, zdrowia i ubezpieczeń społecznych, oraz obrony kraju, nie posiadają rubryki dochodów, lub też są w taki sposób połączone z innemi pozycjami, że nie dadzą się zestawić.

Budżet trzech wyżej wymienionych pozycji przedstawia się w 1920 r. jak następuje (w miljonach rubli):

	Wydatki.	Dochody.	Niedobór.
1) Przemysł unarodowiony . .	368.212	52.631	315.581
2) Aprowizacja	181.315	51.104	130.211
3) Drogi żelazne i t. p. . . .	106.638	18.431	88.207

A zatem gospodarka państwowa sowiecka ma charakter wybitnie niedoborowy: prowadzenie przedsiębiorstw unarodowionych nie opłaca się zgoła, a w następstwie olbrzymich dopłat, jakie zmuszony jest czynić rząd Sowietów dla utrzymania w ruchu tych przedsiębiorstw, ukazuje się niezmierny wzrost emisji papierów i spadek siły nabywczej pieniędzy.

b) Budżety miejskie.

Kilka słów jeszcze pragnęlibyśmy poświęcić budżetom miejskim. Niestety wobec braku materjałów, zmuszeni jesteśmy ograniczyć się do bardzo szkicowego omówienia tej kategorji budżetów. Zresztą i w samej Rosji, mimo możności teoretycznej

przynajmniej korzystania bezpośrednio ze źródeł, ta kategorja budżetów pozostaje dotychczas prawie całkowicie niezbadana.

Jednak aby dać jakieś pojęcie o gospodarce przynajmniej wielkich miast, przytaczamy poniżej preliminarz na drugą połowę 1919 r. Petersburskiego Komitetu Wykonawczego (na miasto Petersburg):

A) Preliminarz dochodów.

	Liczby bezwzględne.	W odsetkach całego preliminarza.
1) Podatki państwowe bezpośrednie .	9,9 mil. rb.	0,5%
„ „ pośrednie . .	5,3 „ „	0,2 „
2) Dochody od rządowych majątków i przedsiębiorstw.		
a) od zaopatrywania ludności w artykuły pierwszej potrzeby . .	2.035,0 „ „	91,7 „
b) pozostałe	160,1 „ „	7,2 „
3) Zwrót wydatków rządu	2,5 „ „	0,1 „
4) Różne	4,3 „ „	0,2 „
Razem . . .	2,217,1 mil. rb.	100,0%

B) Preliminarz wydatków.

Oświata	2.122 mil. rb.	43,6%
Aprowizacja	1.633 „ „	33,7 „
Ochrona pracy	395 „ „	8,2 „
„ zdrowia	320 „ „	6,6 „
Ogólna administracja	171 „ „	3,5 „
Ubezpieczenia społeczne	156 „ „	3,0 „
Komisja Nadzwyczajna.	35 „ „	0,8 „
Sądownictwo	18 „ „	0,4 „
Zarząd Finansowy	12 „ „	0,2 „
Razem . . .	4.862 „ „	100,0 „

Ponieważ w powyżej przytoczonym budżecie zawiera się mnóstwo wydatków, które przed rewolucją wchodziły do budżetu państwa, i dopiero na mocy nowej konstytucji i nowego prawa budżetowego przekazano miastom, warto zestawić ściśle miejskie dochody i wydatki, które i dawniej należały do kompetencji miejskich samorządów. Podejmujemy takie zestawienie porównawcze, równolegle do preliminarzy 1919 r. przytaczając odpowiednie liczby dla r. 1912. Należy jednakże zrobić zastrzeżenie, że wobec trudności wydzielenia potrzebnych dla porównania liczb z obu budżetów, niektóre rubryki obliczono w przybliżeniu.

Preliminarz dochodów (w miljonach rubli).

	r. 1919 drugie półrocze liczby bezwzględne	odsetki	r. 1912 cały rok liczby bezwzględne	odsetki
1) Miejskie podatki	35,9 mil. rb.	2,8%	11,2 mil. rb.	25,7%
2) Dochody z miejskiego majątku .	145,2 „ „	11,7 „	3,6 „ „	8,2 „
3) „ „ przedsiębiorstw oraz z wydziału opału i aprowizacji miast	581,6 „ „ 157,6 „ „	46,5 „ 12,6 „	25,2 „ „ —	58,0 „ —
4) Subsydja udzielone miastu . .	328,0 „ „	26,2 „	3,2 „ „	7,4 „
5) Różne inne wpływy	2,9 „ „	0,2 „	0,3 „ „	0,7 „
Razem .	1.251,2 mil. rb.	100,0%	43,5 mil. rb.	100,0%

Zestawienie to wykazuje, że doniosłość podatków w miejskiem gospodarstwie spadła prawie dziesięciokrotnie (z 25,7% do 2,8%), co w następstwie zwiększyło czterokrotnie (z 7,4% do 26,2%) rozmiar zapomóg udzielonych miastu. Miejskie przedsiębiorstwa pozostały bez zmiany w swem znaczeniu dla budżetu (58,0% i 59,1%), nieco zaś wzrosły wpływy z majątku miejskiego; jednak jeżeli uprzytomnimy sobie, że odbyła się w roku 1917—1918 municypalizacja domów, to zmniejszenie to jest w rzeczywistości zadziwiająco małe.

Preliminarze wydatków wykazują znacznie większe zmiany w porównaniu z okresem przedrewolucyjnym: znikły z budżetu całkiem wydatki miasta na oświatę, medycynę i urządzenia sanitarne, o ile nie dotyczyły bezpośrednio hygieny, na opiekę społeczną, utrzymanie policji i udział w innych wydatkach charakteru ogólno-państwowego. Wszystko to teraz uskutecznia się za pieniądze ogólno państwowe, przez co zdjęto z miast ogromny ciężar, ponieważ te wydatki dosięgały 40% budżetu.

Preliminarz wydatków.

		r. 1919 drugie półrocze			r. 1912 cały rok		
		liczby	bezwzględne	odsetki	liczby	bezwzględne	odsetki
1)	Zarząd miejski	30,1	mil. rb.	2,4%	2,1	mil. rb.	4,9%
2)	Straż ogniowa	68,5	„ „	5,5„	0,7	„ „	1,6 „
3)	Bruki, kanalizacja i asenizacja	263,3	„ „	21,1„	3,2	„ „	7,3 „
4)	Miejskie przedsiębiorstwa .	631,3	„ „	50,5„	12,6	„ „	29,0 „
5)	Wydział opału i przedsiębiorstw miejskich	114,0	„ „	9,0 „	—	„ „	—
6)	Utrzymanie nieruchomości .	143,4	„ „	11,5„	1,3	„ „	3,0 „
7)	Utrzymanie rządowych instytucji	—	„ „	—	3,4	„ „	7,8 „
8)	Oświata	—	„ „	—	3,9	„ „	9,0 „
9)	Opieka społeczna	—	„ „	—	1,9	„ „	4,3 „
10)	Medycyna sanitarna i weter.	—	„ „	—	7,5	„ „	17,2 „
11)	Spłata długów	—	„ „	—	6,1	„ „	4,1 „
12)	Pozostałe wydatki	—	„ „	—	0.8	„ „	1,8 „
	Razem . .	1,250,6	mil. rb.	100,0%	43,5	mil. rb.	100,0%

Zwraca tu uwagę znaczne zwiększenie wydatków na prowadzenie miejskich przedsiębiorstw (z 29,4% do 50,5%), na kanalizację, bruki i t. p. (z 7,3% do 21,1%), oraz na utrzymanie nieruchomości (z 3% do 11,5%). Jednakże z winy braku materjałów szczegółowszych, niepodobna powiedzieć, jaka część tego przyrostu przypada na podrożenie materjałów, ceny rąk roboczych, oraz wzrost zbytecznej nawet liczby pracowników, a jaka na rzeczywisty rozwój tych gałęzi gospodarki miejskiej.

Z ubocznych wiadomości można przypuszczać, że raczej zachodzi ta pierwsza możliwość.

W ostatecznym wyniku ogólny charakter gospodarki miejskiej, jak wykazuje powyższy budżet, jest bardzo zbliżony do gospodarki państwowej. Miejsce emisji zajmują zapomogi (jednak w znacznie szczuplejszych rozmiarach), w dochodach wysuwają się na pierwsze miejsce (w stopniu stokroć silniejszym aniżeli w budżetach państwowych) dochody z aprowizacji i przedsiębiorstw, a następnie dochód z innych majątków miejskich. Dochody z podatków tworzą minimalny odsetek. W wydatkach poczesne miejsce zajmuje oświata, drugie aprowizacja, trzecie ochrona pracy i zdrowia. Jest rzeczą niewątpliwą, iż rubryka zapomóg w budżetach miejskich, w związku z szybkim wzrostem emisji państwowych, będzie zyskiwała w latach następnych coraz to większą doniosłość.

5. Teoretyczne podstawy polityki finansowej rządu sowietów i jej wyniki praktyczne.

Cele, jakie był wytknął sobie rząd Sowietów w zakresie polityki finansowej, zostały do końca 1920 r. prawie w całości urzeczywistnione.

A więc cały poprzedni ustrój finansowy został albo zupełnie uchylony albo gruntownie przebudowany. Banki przestały istnieć. Ludowy Komisarjat Finansów stał się, a raczej próbował stać się centralą buchalteryjno-rozrachunkową państwa komunistycznego. Podatki bezpośrednie i pośrednie okazały się prawie zbyteczne, wysunęły się natomiast w preliminarzach na ich miejsce dochody z przedsiębiorstw unarodowionych i aprowizacji. Liczba towarów znajdujących się w rozporządzeniu państwa (wskutek unarodowienia przedsiębiorstw i wprowadzenia podatków w naturze w stosunku do wsi) stale wzrastała.

Pozornie wszystko układało się zatem pomyślnie.

W rzeczywistości jednak w gorączkowem tempie rosły emisje pieniędzy papierowych, potężniały niedobory budżetowe, spadał kurs rubla. Objawy te aż do połowy 1921 r. traktowano z lekkomyślną wprost obojętnością. Prasa, nawet prasa poświęcona zagadnieniom gospodarczym, o sprawach finansowych prawie nic nie pisała i zaledwie zrzadka spotkać można było drobne wzmianki dotyczące tego działu gospodarki społecznej.

Ta niezrozumiała pozornie obojętność w stosunku do spraw finansowych była jednak naturalnym wyrazem teoretycznych poglądów bolszewizmu na rolę pieniądza w okresie przejściowym od kapitalizmu do komunizmu. Poglądy są tak odrębne, tak prostolinijnie doktrynerskie i zarazem tak znamienne dla umysłowości komunistów, że warto im nieco miejsca poświęcić. Były zresztą w swej istocie naturalną konsekwencją ogólnych poglądów partji komunistycznej na ustrój państwa proletarjackiego i możność jego urzeczywistnienia w krótkim czasie i właśnie dlatego urzeczywistniane były równolegle do działalności unaradawiania przemysłu i tępienia burżuazji.

Dadzą się skreślić w sposób następujący [1]):

„Jeżeli wskaźnikiem zdrowia i siły społeczeństwa burżuazyjnego jest wzrost liczby towarów w obrocie handlowym t. j. T; jeśli wzrost T jest skalą dla określenia czy zdrowy jest rozwój społeczeństwa, to dla okresu przejściowego pomiędzy kapitalizmem a komunizmem, miarą określającą postęp nowego społeczeństwa jest wzrost innej wielkości, wielkości P, tj. ilości produktów (a nie towarów), przechodzących przez rozdzielcze organy państwa socjalistycznego. Wzrost P na koszt T, walka P z T, jest walką socjalistycznego rozpodziału z anarchją rynkową, lub — wyrażając się według terminologji rosyjskiej — walka Ludowego Komisarjatu Aprowizacji z „Sucharewką"? Im więcej produktów trafiać będzie do rąk państwa proletarjackiego, jako wynik unaradawiania wciąż nowych przedsiębiorstw i wzrostu ich produkcji, jak również wskutek pomyślnej działalności organów aprowizacyjnych, stosujących zasadę podatku naturalnego w stosunku do chłopów, tem bardziej wzrastać będzie P i tem mniejsza będzie ilość T na wolnym rynku.

„Stąd wypływa szereg wniosków mających olbrzymie znaczenie praktyczne dla polityki finansowej państwa proletarjackiego z jednej strony, a dla wyjaśnienia całego mnóstwa zjawisk z dziedziny obrotu pieniężno-popierowego — z drugiej.

„Przedewszystkiem jest rzeczą zupełnie jasną, że wzrost P na korzyść T winien prowadzić do bardzo szybkiego spadku kursu pieniędzy papierowych, nawet

[1]) „Socjalnaja Rewolucja i Finansy"—wydawnictwo Ludowego Komisarjatu Finansów.

gdyby ich emisje państwo powstrzymało. Wszystkie puszczone już w obieg miljardy papierków, prócz nieznacznej ilości idącej na opłatę wydanych przez państwo po stałych cenach produktów, skierowywują się do sfery T i pływają tam całą masą na coraz bardziej wysychających błotach wolnego rynku".

„Rzecz oczywista,—czytamy w innem miejscu tej samej książki, — iż nastąpi taka chwila, kiedy P o tyle wzrośnie i tak się rozkrzewi, że to da możność całkowitego przeprowadzenia naturalizacji pracy. A wówczas pieniądz stanie się dla państwa proletarjackiego zbyteczny; będzie może jeszcze przez pewien czas odgrywał rolę podrzędną przy zakupie nadliczbowych produktów przez robotników u włościan, oraz dla celów wymiany pomiędzy rzemiosłem a wsią.

„Jakież z tego płyną wnioski dla okresu przejściowego, kiedy P nie jest tak wielkie, by zdołało zabezpieczyć całkowitą naturalizację płacy, i kiedy robotnicy połowę lub więcej produktów dla swego utrzymania kupować muszą z wolnej ręki, na rynku? — Bardzo przyjemne dla rządu proletarjackiego. Brakującą ilość produktów należy zabrać z wolnego rynku za pomocą emisji, nie licząc się zupełnie ze spadkiem kursu pieniędzy papierowych, aż póki P nie wzrośnie do wysokości zabezpieczającej naturalizację zarobków".

„Jeżeli tłocznia drukarska pracuje sprawnie, to rząd nie jest niczem ograniczony w przysparzaniu zer: zamiast 10 rubli, można śmiało drukować na papierku 10 miljonów rubli i płacić te 10 miljonów za funt cebuli lub sznurowadło do butów na wolnym rynku" — czytamy znów w tem samem wydawnictwie urzędowem. „Nic strasznego w tem niema, jeśli płace robotnicze są wydawane w naturze w czterech piątych swojej wielkości, a w jednej piątej przystosowane do obniżającego się kursu pieniędzy przez podwyższenie stawek taryfowych. Takie perspektywy mogą zastraszyć obywateli, którzy nie zdolni są jeszcze zapomnieć o tych czasach, gdy za 10 rb. można było kupić 10 pudów mąki lub buty, może doprowadzić do rozpaczy tych, którzy żyją za przechowane z poprzednich czasów pieniądze, lub czekają na podwyższenie się kursu codziennie przez siebie gromadzonych papierków. Niema jednak w tem nic strasznego dla państwa socjalistycznego, mającego jasne wyobrażenie o ogólnym stanie gospodarstwa i niezdolnego do poddawania się popłochowi z powodu wzrostu cen. Upadek wartości pieniędzy, przy stałej wielkości T, jest, jeśli godzi się tak wyrazić, wynikiem produkcji samego państwa. Państwo może mniej lub więcej ściśle obliczyć rozmiary spadku kursu w każdym następnym roku i przystosować do tego swój ustrój emisyjny. Państwo powinno przystosować do tego przewidywanego spadku kursu również i taryfy płac, ażeby zaopatrzyć robotników w ilość pieniędzy, niezbędną do czerpania z wolnego rynku takiej części produktów, której braknie do całkowitej naturalizacji płacy".

A zatem z punktu widzenia teorji bolszewickiej spadek kursu pieniądza i wzrost emisji nie jest klęską. Odwrotnie! Jest ów spadek w pewnym okresie zjawiskiem koniecznem, a nawet pożądanem, gdyż wywłaszcza posiadaczy i wyciąga z rynku całe mnóstwo wartości realnych, dając wzamian papierki, które w gruncie rzeczy prędzej czy później będą bez wartości. O tem wie państwo proletarjackie:

„Państwo zna prawa tego społeczeństwa, które sobą zastępuje i którego gruzy plączą się mu pod nogami".

„Wziąć za kark zamęt drobno-mieszczański, wziąć go za pośrednictwem ustroju pieniężno-papierowego i podporządkować sobie — to zadanie nie przewyższa zgoła sił proletarjackiej władzy dyktatorskiej". Autor radzi usilnie proletarjatowi Zachodu, by z chwilą swego zwycięstwa zastosował u siebie ten środek wspaniały. „Dla proletarjatu więcej zrujnowanych krajów, z niskim kursem pieniędzy papierowych będzie z początku rzeczą najbardziej celową wypuszczenie olbrzymiej

emisji pieniędzy papierowych. aby odrazu nabyć wszystko co można na rynku z wolnej ręki (prócz tego co da się skonfiskować) i, jeśli można się tak wyrazić, zebrać całą śmietankę z obrotu towarowego wcześniej, aniżeli oszołomiony rynek zdąży zawołać o pomoc gwałtownym wzrostem cen". [1]) Takie były mniej więcej teoretyczne podstawy polityki finansowej rządu Sowietów i dlatego właśnie sprawy finansowe wśród kół urzędowych aż do 1921 r. nie budziły prawie zupełnie zainteresowania.

W początkach 1921 r. ukazały się pierwsze dreszcze niepokoju i pierwsze wątpliwości o słuszności dotychczasowych założeń i przewidywań teoretycznych. W połowie 1921 r. sprawy finansowe, dotychczas lekceważone, wysunęły się na plan pierwszy, nabrały charakteru palącego. Punktem przełomowym w tym względzie stała się ustawa o podatku naturalnym, będąca uroczystą kapitulacją przed wolnym rynkiem. Kapitulacji tej dokonano w chwili ukazania się urzędowego wydawnictwa przeznaczonego dla zagranicy, a mającego uzasadnić i wyjaśnić teoretycznie podstawy dotychczasowej polityki finansowej. Naprędce napisany, ale nie dostosowany do poprzednio napisanych rozdziałów, nowy rozdział o bieżących zadaniach polityki finansowej Rosyjskiej Federacyjnej Republiki Sowieckiej, pełen jest melancholji z powodu sytuacji bez wyjścia ze stanowiska doktryny. Mówi on o dewaluacji powtarzanej co trzy lata, dopóki wzrost wielkiego przemysłu nie umożliwi przerwania emisji i ustalenia kursu rubla bliskiego do kursu przedwojennego (pogląd burżuazyjny), względnie w tym wypadku, gdyby konserwatyzm ludności okazał się zbyt silny, uważa za nieuniknione „cierpliwe dodawanie zer na papierkach".

Praktycznie jednak działacze sowieccy w krótkim odstępie czasu wyszli daleko poza zawartość swych poprzednich założeń teoretycznych, przyjmując w stosunku do finansów zasadę burżuazyjną równowagi budżetowej, oraz powstrzymania emisji przez rozpoczęcie polityki podatkowej na podłożu dozwolonego w szerokim zakresie handlu i przemysłu prywatnego. Prócz projektów podatków względem handlu i przemysłu, przyjęto zasadę płatności za wszystkie świadczenia państwa w stosunku do ludności, a więc wprowadzono taryfy kolejowe, pocztowe i t. d. Dalszym a,koniecznym krokiem staje się niewątpliwie ponowne utworzenie banku państwowego z mnóstwem oddziałów, co pociągnie za sobą ponowną przebudowę ustroju finansowego i pokutnicze pójście powrotną drogą jeśli nie do Kanossy kapitalistycznej, to w każdym razie do jednego z jej przedsionków. Teorja stłumienia wolnego rynku za pomocą emisji i wywłaszczania producentów przez zaofiarowanie im mających utracić wszelką wartość papierków doprowadziło do wyników zgoła odmiennych. Chłopstwo odpowiedziało na to skróceniem zasiewów tylko do swych potrzeb, robotnik, otrzymując w sposób bardzo nieprawidłowy część tylko produktów niezbędnych do wyżywienia, utracił chęć do pracy i obniżył do minimum jej wydajność.

Zamiast przewidywanego poskramiania T przez P, zaczęła się groźna pod każdym względem sprawa jednoczesnego obniżania rozmiarów lub wartości całkowitej zarówno P, jak i T.

6. Polityka finansowa rządu Sowietów w drugiej połowie 1921 r.

A) Ogólny charakter polityki finansowej.

Przeświadczenie o szkodliwości dotychczasowej polityki finansowej i o niemożliwości dalszego praktycznego jej stosowania ujawniło się w decydujących kołach sowieckich już w drugim kwartale 1921 r., w związku z częściowem wprowadze-

[1]) E. Preobrażenskij „Bumażnyje dieńgi w epochje proletarskoj diktatury".

niem wolnego handlu. W szeregu artykułów w prasie codziennej i miesięcznikach stwierdzono, że system emisji, wynikający z dążności do zupełnego obezwartościowania pieniądza i, w dalszej przyszłości, do całkowitego zniesienia gospodarki pieniężnej, nie doprowadził do celu. Natomiast odbił się był ujemnie na położeniu klasy robotniczej, powodując stały spadek zdolności nabywczej i obniżanie się gwarantowanych przez państwo zarobków do poziomu uniemożliwiającego utrzymanie się przy życiu, przyczynił się tem samem do ogólnego upadku produkcji przemysłowej i zmniejszenia obszaru zasiewów, doprowadził do zupełnego prawie zaniku części dochodowej budżetów państwowych i spowodował poniekąd powrót do pierwotnych form wymiany i t. p. Jednocześnie ze zrozumieniem szkodliwości polityki dotychczasowej władze sowieckie przyszły do przeświadczenia, że warunkiem koniecznym uzdrowienia całej gospodarki państwowej jest powstrzymanie dalszych emisji papierów i wyrównanie dochodów i wydatków w budżetach państwowych przez zastosowanie szeregu podatków, wprowadzenie opłat pieniężnych za usługi świadczone obywatelom przez państwo, zmuszenie przedsiębiorstw państwowych do racjonalnej gospodarki bez niedoborów, ścisłe kontrolowanie budżetów urzędów poszczególnych i t. p.

Pierwsze akty prawodawcze rządu Sowietów w dziedzinie nowej polityki finansowej dotyczyły podatków. Ze względu jednak na szczególne warunki, w jakich znalazła się była Rosja sowiecka, a przedewszystkiem ze względu na zupełne pozbawienie rubla wartości i ciągły dalszy spadek jego siły kupczej na rynkach wewnętrznych, rozpowszechnienie się form wymiany bezpośredniej i odzwyczajenie się ludności od podatków pieniężnych, trudność określenia ich wysokości i podziału pomiędzy obywatelami oraz brak przedmiotów do opodatkowania (wobec przeprowadzonego poprzednio unarodowienia wszystkich działów życia gospodarczego) i wreszcie ze względu na możliwie nikły i wykazujący dążność do stałego obniżania się (wskutek wciąż obniżającego się kursu rubla) wynik finansowy podatków pieniężnych — rząd Sowietów wybrał jedyną racjonalną w takiej sytuacji drogę, a mianowicie opodatkowanie ludności przedewszystkiem w naturze.

Przedmiotem opodatkowania w pieniądzach stał się tylko nowopowstający handel i przemysł prywatny, oraz w pieniądzach ustalono także opłaty za t. zw. usługi wyświadczane przez państwo obywatelom. Ze względu na zasadniczą odmienność ustrojów opodatkowania naturalnego i pieniężnego będziemy je rozpatrywali oddzielnie.

B) Podatki in natura.

Ustrój opodatkowania *in natura* zastosowano przedewszystkiem do rolnika: przedmiotem opodatkowania stały się kolejno wszystkie rodzaje wytwórczości rolnej.

Pierwszy dekret, o podatku na zboże, rośliny strączkowe, kartofle i nasiona oleiste, wyszedł w dn. 21 kwietnia 1921 r.[1]).

W myśl tego dekretu ogólny podatek na rok gospodarczy 1921 — 1922 określono dla całej Rosji na 240 miljonów pudów zboża i roślin strączkowych, 60 miljonów pudów kartofli i 12 miljonów pudów nasion oleistych. Rozmiar podatku dla każdego gospodarstwa włościańskiego uwarunkowany został ilością ziemi ornej, przeciętną wysokością plonów w danej miejscowości i liczbą członków gospodarstwa. W tym celu dekret ustalał podział gospodarstw na 11 kategorji podług wysokości plonów (od 25 do 75 pudów z dziesięciny) i na 7 grup w zależności od ilości ziemi ornej przypadającej na jednego członka gospodarstwa (od 0,5—1 dziesięcin do 4,1 i wyżej dziesięcin na jednego członka gospodarstwa). Poda-

[1]) Patrz aneksy do rozdz. II: № 11.

tek do pewnej wysokości miał charakter wybitnie postępowy i wynosił przy najgorszych urodzajach dla pierwszej grupy gospodarstw 10 funtów, dla ostatniej $6^1/_2$ pudów z dziesięciny; przy najlepszych zaś urodzajach, dla pierwszej grupy gospodarstw $3^3/_4$ pudów i dla ostatniej $11^1/_2$ pud. z dziesięciny. Przy ściąganiu podatku, do puda żyta lub pszenicy przyrównano 35 funtów gryki, 25 grochu, fasoli lub bobu, 50 owsa, jęczmienia lub orkiszu, 50 prosa, 160 kartofli, 60 kukurydzy i 20 wszelkiego rodzaju nasion oleistych. Ludowy Komisarjat Aprowizacji, po porozumieniu się z Ludowym Komisarjatem Rolnictwa i Głównym Urzędem Statystycznym, otrzymał prawo zmiany podanych wyżej norm, w celu umożliwienia, w miarę potrzeby, popierania pewnych rodzajów upraw rolnych. Rada Komisarzy Ludowych, po wyjaśnieniu przypuszczalnego urodzaju, miała ustalać przynależność każdego powiatu do odpowiedniej kategorji, guberjalne zaś Komitety Wykonawcze Rad Delegatów — przynależność każdej gminy, z tem jednak zastrzeżeniem, by kategorja urodzajności, wyznaczona dla całego powiatu, nie uległa skutkiem tego obniżeniu. Stosunek ilościowy poszczególnych rodzajów zboża, roślin strączkowych, kartofli i nasion oleistych, podlegających wydaniu na mocy dekretu, wyznaczał dla oddzielnych powiatów Ludowy Komisarjat Aprowizacji, po porozumieniu z Ludowym Komisarjatem Rolnictwa i Głównym Urzędem Statystycznym. Ustalenie rozmiarów podatku dla każdego gospodarstwa poruczono Radom wioskowym pod kierownictwem i kontrolą gminnych Komitetów Wykonawczych. Gospodarstwa posiadające poniżej dziesięciny ziemi ornej zwolniono zupełnie od podatku naturalnego. Podatek winien był być spłacany po ukończeniu sprzętów, przyczem termin ostateczny dla produktów zbożowych ustalono na dzień 15 grudnia 1921 r.

Pomimo, iż ustrój podatków naturalnych w stosunku do włościaństwa był w warunkach ówczesnych daleko właściwszy od podatków pieniężnych, nie podobna nie podkreślić mnóstwa ujemnych stron wyżej omówionego dekretu.

Przedewszystkiem było conajmniej zbyteczne określanie w dekrecie ogólnej sumy podatku dla całej Rosji, wobec niewiadomego obszaru zasiewów i wysokości plonów. Ustalenie zgóry ogólnej ilości zbóż, kartofli i nasion oleistych dla całego kraju oddziaływać musiało, z natury rzeczy, na sposoby rozpodziału tej ilości pomiędzy gubernje, powiaty i gminy, wprowadzając zamieszanie i godząc tem samem w podstawy rozpodziału samego podatku pomiędzy płatników. Drugą poważną wadą dekretu było ustalenie wysokości podatku według ilości ziemi ornej, wysokości plonów i liczby członków gospodarstwa. O ile uwzględnienie przy ustalaniu podatku ogólnej ilości ziemi ornej, nie zaś obszaru zasiewów, uznać należy w zasadzie za właściwsze, jako oddziaływujące w kierunku uprawy całego obszaru gruntów ornych, o tyle w roku gospodarczym 1921, ze względu na dokonany w innych warunkach zasiew, przyjęcie takiej zasady rozpodziału podatku doprowadzić musiało do uprzywilejowania jednych i pokrzywdzenia innych gospodarstw, oraz zahamować samą sprawę ściągania podatków, wobec konieczności załatwienia olbrzymiej ilości reklamacji i dopasowywania w praktyce teoretycznie obowiązujących norm do faktycznej zdolności płatników. Ukrywanie i zmniejszanie przez włościan posiadanej ziemi ornej i sztuczne zwiększanie liczby członków gospodarstwa było również naturalną konsekwencją powyższej zasady. Trzecią nie mniej poważną wadą było ustalenie dla całej Rosji jednakowych norm zamiennych jednych zbóż na inne, co nie mogło nie oddziałać ujemnie w bliskiej przyszłości na stosunek różnych rodzajów upraw. Nie mówimy już o samych tych normach, a mianowicie o jednakowej ocenie pszenicy i żyta. Ustalanie norm zamiennych przez gubernjalne i powiatowe organy administracyjne, odpowiednio do przeciętnego stosunku cen produktów na wolnym rynku i może z niejakiem uprzywilejowaniem produktów bardziej pożą-

danych, usunęłoby niebezbieczeństwo ujemnego wpływu na stosunek wzajemny upraw, nie podważając jednocześnie ilościowego wyniku podatku. Tak samo błędne i godzące w podstawy rozpodziału podatku pomiędzy płatników było ustalenie zgóry przez instytucje centralne dla każdego powiatu stosunku ilościowego produktów mających być dostarczonemi przez płatników. Normy zaś dla gospodarstw poszczególnych ustalono niesprawiedliwie. Np. gospodarstwo posiadające dziesięcinę i liczące 2 osoby, czyli $^1/_2$ dziesięciny na osobę, było zupełnie zwolnione od podatku, posiadające zaś 2 dziesięciny i 6 osób, czyli $^1/_3$ dziesięciny na osobę, musiało już opłacać podatek.

Tyle co do treści wewnętrznej dekretu: nie został należycie przemyślany! Nie różnił się zresztą pod tym względem od przeważnej części innych dekretów sowieckich.

Na podobnych, jak tylko co omówiony dekret, zasadach oparto dekrety i o innych rodzajach podatków naturalnych. Nie wdając się w ich krytykę, podajemy tylko treść każdego dekretu, podług kolejności wydania.

W dn. 21 kwietnia 1921 r. wydano dekret o podatku *in natura* — na produkty mleczne, i tegoż dnia i miesiąca o podatku na jaja. Pierwszy z tych dekretów dotyczył tylko gospodarstw, względnie właścicieli posiadających krowy, przyczem gubernje i okręgi podzielono na 7 grup, różniących się wysokością podatku, gospodarstwa zaś na 4 kategorje: posiadające jedną, dwie, trzy i cztery lub więcej krów. Wysokość podatku ustalono w taki sposób, że gospodarstwa, posiadające jedną krowę, zobowiązane zostały do dostarczania, w miejscowościach należących do pierwszej grupy, 3 funtów, w należących zaś do ostatniej grupy—8 funtów masła, lub równoznacznej ilości mleka; gospodarstwa posiadające 4 i więcej krów dostarczyć miały w pierwszej grupie — 5, w ostatniej 14 funtów masła, lub równoznacznej ilości mleka. W gospodarstwach posiadających jedną krowę i dzieci do lat pięciu odlicza się od obowiązującego podatku jedną piątą część na każde takie dziecko. Podatek w miejscowościach posiadających mleczarnie państwowe lub kooperatystyczne winien być dostarczany tylko w mleku, we wszelkich innych miejscowościach tylko w maśle. Płatnicy obowiązani byli 75% podatku dostarczyć przed dn. 1 sierpnia, pozostałe zaś 25% przed dn. 1 listopada 1921 r. Dekret zaś o podatku *in natura* na jaja ustalił ogólną ich ilość w całym kraju na 400 miljonów sztuk; podatkowi temu podlegały wszystkie gospodarstwa posiadające ziemię orną, oraz gospodarstwa typu przemysłowego hodujące drób, chociażby nie miały zupełnie ziemi ornej; o ile posiadałyby ponad 20 kur, płaciły wówczas po 10 jajek od kury; pozostałe gospodarstwa podzielono na 5 grup w zależności od gubernji i okręgu, przyczem należące do pierwszej grupy płaciły po 2 jajka z dziesięciny ziemi ornej; do ostatniej zaś (gub. Woroneska, Kurska, Tambowska i Republika Tatarska) — po 10. Do dn. 1 lipca 1921 r. płatnicy winni byli dostarczyć 60%, do dn. 1 września 10% i do dn. 1 października pozostałe 30% podatku.

W dn. 17 maja 1921 r. wyszedł dekret o podatku od siana i słomy, określający ogólną ilość siana na 80 miljonów, słomy na 36 miljonów pudów. Dekret ustalał, co do wysokości podatku, podział miejscowości na 8 grup, przyczem gospodarstwa w pierwszej grupie płaciły 8 pudów z dziesięciny łąk popławnych i 5 pudów z niezatapianych, w ostatniej zaś 3 pudy z dziesięciny łąk popławnych i 2 pudy z niezatapianych. Termin wyznaczony został do dn. 15 lutego 1922 r. O sposobach zrealizowania podatku na słomę dekret nie wspomina zupełnie, podając tylko ilość, jakiej ma dostarczyć cała Rosja. Dopiero instrukcja dodatkowa, wydana w dn. 14 czerwca 1921 r., wskazując sposób rozpodziału i ściągania podatku na siano, za-

znacza, że siano można zastąpić słomą w rozmiarze nie przekraczającym procentu, określonego dla okolicy przez gubernjalny Komitet Wykonawczy.

W dn. 11 maja wydano dekret o podatku naturalnym od uprawy tytuniu. W tym samym miesiącu maju wydano kolejno dekrety: dn. 10 maja o podatku naturalnym na włókna lniane i konopne, dn. 17 maja na wełnę i dn. 31 maja na ogrodowiznę.

Dekretem z dn. 14 czerwca wprowadzono podatek naturalny od mięsa i dn. 3 czerwca na produkty pszczelnictwa. Warto zatrzymać się nad dekretem wprowadzającym daninę mięsną. Ogólną ilość pobieranego mięsa określono zgóry na całą Rosję na 6½ miljonów pudów. Normy podatkowe dla bydła rogatego ustalono od okazu posiadającego ponad dwa lata na 5 — 12 funtów mięsa w zależności od gubernji; od owcy, prócz jagniąt pomiotu tegorocznego, na 2 — 4 funtów; od świni, prócz prosiąt do dziewięciu miesięcy, na 10 — 15 funtów mięsa. Odpowiednio do tego, gubernje podzielono co do bydła rogatego na 6 kategorji (5, 7, 9, 11 i 12 funtów mięsa), co do owiec na 4 kategorje (2, 2½, 3 i 4 funty mięsa) i dla trzody chlewnej na 2 kategorje (10 i 12 funtów mięsa). Dostawa podatku dokonywać się miała wyłącznie w żywych sztukach, przyczem płatnicy, połączeni w grupy, rozstrzygali, czyje bydło miało być oddane na opłatę podatku i w jaki sposób właścicielowi bydła zwrócona będzie wartość okazu przez innych podatników. W wypadku niedojścia do porozumienia, Rady wioskowe rozstrzygały, od kogo miało być wzięte bydło dla opłaty podatku i w jaki sposób będzie zwrócona jego wartość. Rady te pilnowały także, aby inni podatnicy zwrócili wartość dostarczonego bydła. Przy opłacie podatku, ludność otrzymała prawo zastępowania jednego rodzaju bydła innem, względnie produktami mlecznemi w skali następującej: pud żywej wagi bydła rogatego lub pud owcy, $^3/_4$ puda świni, $^1/_5$ puda masła i $^1/_2$ puda sera z mleka niezbieranego. W wypadku zgody na to miejscowych organów aprowizacyjnych, zamiast mięsa ludność dostarczać mogła mleka w skali 5 pudów mleka za pud mięsa. Nie przyjmowano dostarczonego przez podatników bydła wszelkich rodzajów w drugim okresie ciąży, stadników, bydła rogatego poniżej 2½ lat, trzody chlewnej i owiec poniżej 9 miesięcy i bydła dojnego do czasu jego wybrakowania na mięso. Dla dostawy podatku wyznaczono terminy i ilości: dla bydła rogatego— lipiec — sierpień 25%, październik — grudzień 45%, styczeń — marzec 20%, kwiecień — czerwiec 10%; dla owiec: sierpień — wrzesień 40%, wrzesień — grudzień 60%; dla trzody chlewnej: październik — grudzień 70%, luty — kwiecień 30%.

Pozatem wyszły jeszcze trzy dekrety o podatkach *in natura:* w dn. 9 sierpnia o podatku na skóry, w dn. 25 sierpnia o podatku na futra i w dn. 25 września o podatku na drób.

Pierwszy z tych podatków dotyczył wyłącznie przemysłowo hodowlanych okręgów Syberji, południowego wschodu, republiki górskiej (Kirkraja), gubernji Semipałatyńskiej, Akmolińskiej, Orenbursko-Turgajskiej, Kustanajskiej, Uralskiej, Bukiejewskiej i powiatu Mangyszłakskiego. Ogólne rozmiary podatku określono na 5.345.000 sztuk skór bydła drobnego (owiec, kóz, baranów). Zwolniono od opłaty gospodarstwa posiadające mniej niż 12 sztuk bydła, obliczonych w bydle drobnem. Rozmiary podatku określono na ćwierć skóry od sztuki bydła drobnego, sposób zaś wypłaty podatku był taki jak przy podatku od mięsa: ludność otrzymała prawo zamiany jednych rodzajów skór na inne podług określonego stosunku. Dekret o podatku na futra obowiązywał wszystkich obywateli, posiadających myśliwską broń palną lub też inne przybory myśliwskie. Podatek na każdego takiego obywatela wyznaczono w skórkach wiewiórki i w nich wyrażono futra innych zwierząt. (Np. 1000 skórek wiewiórczych przyrównano do 25 skórek gronostajów, 1250—białych zajęcy, 900—szarych

zających, 20—kun, 30—lisów żółtych i t. d. Całą Rosję podzielono na trzy dzielnice i, odpowiednio do zamieszkania, obywatel posiadający myśliwską broń palną lub inne przybory myśliwskie obowiązany był dostarczyć ?, 14 i 21 sztuk wyrażonych w skórkach wiewiórczych). Dekret o podatku od drobiu obowiązywał wszystkie gospodarstwa rolne posiadające więcej niż jedną dziesięcinę ziemi ornej, oraz osoby zajmujące się specjalnie hodowlą drobiu, choć nie posiadające ziemi ornej.

Tyle co do podatków *in natura*. Wszystkie są ułożone podług tego samego szablonu i prawie wszystkie zawierały moc niejasności umożliwiających organom administracyjnym dokonywanie wielu bezkarnych nadużyć. Ustrój wyznaczania i ściągania tych podatków wchodził w skład Ludowego Komisarjatu Aprowizacji, decyzje zaś co do ich zużytkowania należały częściowo do tegoż komisarjatu, częściowo zaś do Rady Obrony i Pracy, Wszechrosyjskiej Centrali Związków Zawodowych i Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, ale nie do Ludowego Komisarjatu Finansów. Odpowiednikiem podatków *in natura*, stosowanych względem rolników, była stosowana prawie powszechnie w przemyśle zasada opłaty dzierżawnego przez odliczanie części produktów na rzecz państwa. Zasada powyższa, na mocy dekretu z dn. 13 października 1921 r., bezwzględnie obowiązywała w olejarniach oddawanych w dzierżawę, względnie w olejarniach państwowych, nie zaopatrywanych w żywność ani nie otrzymujących zapomogi od państwa, a poprzednio, na mocy dekretu z dn. 22 lipca tegoż roku, i w młynach. W końcu roku 1921, na mocy specjalnego rozporządzenia, uchwały co do zużytkowania i rozpodziału wszystkich produktów pobieranych z podatków naturalnych, z opłat dzierżawnych i z przedsiębiorstw państwowych, zaopatrywanych całkowicie w żywność przez organy rządowe, zogniskowano w specjalnej komisji Rady Obrony i Pracy, czynnej przy Wszechrosyjskiej Centralnej Radzie Związków Zawodowych, a odpowiednio do tego powołano do życia ogólno-państwowy zasób produktów i znaków pieniężnych [1]).

Warto także zatrzymać się nad różnemi instrukcjami i ustawami dodatkowemi, pozostającemi w związku z całą gorączkową działalnością prawodawczą w sprawie stwarzania podatków w naturze.

Z takich instrukcji i ustaw, wydanych w maju 1921 r., mają doniosłość ważniejszą: instrukcja o przeprowadzeniu podatków w naturze z dn. 19 maja, ustawa o przedstawicielstwie podatników z dn. 19 maja, o inspekcji podatkowej Ludowego Komisarjatu Aprowizacji z tegoż dnia, oraz ustawa o karach administracyjnych za uchylanie się od podatków z dn. 25 maja.

Nadto warto wspomnieć o ustawie z dn. 25 lipca tegoż roku o zwalnianiu od podatków naturalnych: zwolnieniu podlegać mogły, w stosunku do wszelkiego rodzaju podatków, tylko gospodarstwa, które uległy żywiołowym katastrofom (np. pożar, który zniszczył zabudowania i zbiory; powódź; zupełne zniszczenie zasiewów przez grad, naskutek długotrwałej posuchy lub dzięki wypadkom wojennym i t. p.); w stosunku do podatku na mięso, produkty mleczne i wełnę oraz pszczoły, gospodarstwa nawiedzone przez choroby epidemiczne bydła i owiec, masowe wymarcie pszczół i t. d.

W dn. 15 lipca 1921 r. [2]) wyszedł dekret o odpowiedzialności za pogwałcenie przepisów o podatkach naturalnych: ci którzy ukrywali produkty i nie płacili podatku lub parokrotnie dostarczyli złego produktu, mają być pociągani do robót przymusowych na rzecz państwa i karani konfiskatą całego majątku.

W myśl instrukcji o przeprowadzeniu podatków z dn. 19 maja Rady wioskowe, kierując się wydanemi dekretami i instrukcjami, miały sporządzić przedewszystkiem spisy

[1]) W skład tej komisji (ze względu na znaki pieniężne) wchodził i przedstawiciel Ludowego Komisarjatu Finansów.

[2]) Patrz aneksy do rozdz. II: Nr. 12.

imienne wszystkich płatników z oznaczeniem dla każdego gospodarstwa liczby jego członków i dziesięcin, ilości bydła i innych dat, w zależności od podatku, oraz ilości produktów przeznaczonych do oddania i terminów oddania. Rozkładu podatków należało dokonać w obecności przedstawicieli poszczególnych grup płatników i, o ile możności, w obecności inspektora podatkowego. Wykaz winien był być ukończony w ciągu dwuch tygodni po otrzymaniu polecenia i przesłany następnie w trzech egzemplarzach do gminnego Komitetu Wykonawczego. Komitet gminny obowiązany był sprawdzić, przy obowiązkowym udziale inspektora podatkowego, przedstawione mu wykazy wioskowe, sporządzić na tej podstawie wykaz dla całej gminy i, po podpisaniu przez inspektora podatkowego i przewodniczącego Komitetu, przesłać starszemu inspektorowi podatkowemu. W wypadku wykrycia nieprawidłowości w wykazach wioskowych, Komitet gminny, łącznie z inspektorem podatkowym, obowiązany był przeprowadzić rewizję na miejscu w taki jednak sposób, aby całą pracę ukończono przed upłynięciem terminu. Starszy inspektor podatkowy odsyłał zestawienia gminne do powiatowego Komitetu Aprowizacyjnego, który po sprawdzeniu ich i po sporządzeniu na tej podstawie wykazu dla całego powiatu przesyłał go następnie do gubernjalnego komitetu aprowizacyjnego. W wypadku wykrycia nieprawidłowości komitet powiatowy obowiązany był pociągnąć winnych do odpowiedzialności sądowej i administracyjnej, oraz zarządzić odpowiednie środki w celu usunięcia wykrytych nieprawidłowości. Gubernjalny Komitet Aprowizacyjny, po sporządzeniu wykazu dla całej gubernji, przesyłał go następnie w ustalonym terminie do Ludowego Komisarjatu Aprowizacji. Płatnicy mieli prawo podania skargi na nieprawidłowy wymiar podatku do powiatowego Komitetu Aprowizacyjnego lub starszego inspektora podatkowego, jednak tylko w ciągu pierwszego tygodnia po przesłaniu wykazu i po stwierdzeniu słuszności skargi przez odpowiednią grupę płatników. Podatki winny były być dostarczane w określonych terminach wyłącznie do odpowiednich biur aprowizacyjnych (zagotkontor), które dla każdego podatnika, zamieszczonego w wykazie, otwierały osobne conto. Na dwa tygodnie przed upływem terminu, biura aprowizacyjne winny były ułożyć wykaz płatników, którzy nie opłacili podatków, i przesłać go do starszego inspektora podatkowego, ten zaś przedsiębrał odpowiednie środki w celu wydostania należności. Skargi płatników winny być rozpatrywane w ciągu dwuch tygodni od daty wpłynięcia.

Ustawa o przedstawicielstwie podatników z dn. 19 maja dzieliła podatników na 4 grupy, odpowiednio do ilości posiadanej ziemi ornej i warunków miejscowych. Poszczególne grupy wybierały jednego przedstawiciela od każdych pięciu gospodarstw. Przedstawiciele ci byli obowiązani uczestniczyć łącznie z Radą wioskową w sprawdzaniu ustalanych dla każdego gospodarstwa podatków, baczyć, aby podatki dostarczano w porę, i uczestniczyć w rozpatrywaniu skarg ze strony podatników.

Na mocy ustawy z dn. 19 maja, przy Ludowym Komisarjacie Aprowizacji ustalona została inspekcja podatkowa, która posiada swe oddziały przy wszystkich miejscowych organach aprowizacyjnych. Zadaniem jej było dawać baczenie na to, by podatki rozkładano równomiernie i wpłacano w określonych terminach. W tym celu przy miejscowych biurach aprowizacyjnych (zagotkontorach) utworzono posady starszych inspektorów podatkowych z odpowiednią ilością rozjazdowych inspektorów podatkowych.

W myśl ustawy z dn. 25 maja o karach administracyjnych za uchylanie się od podatków, gubernjalni komisarze aprowizacyjni otrzymali prawo wydawania zarządzeń o skazywaniu płatników na areszt do dwuch tygodni, powiatowi zaś—do jednego tygodnia, w razie niedostarczenia podatku w ustalonym terminie, pomimo piśmiennego ostrzeżenia Rady wioskowej i inspektora podatkowego, oraz w wypadku

powtórnego dostarczenia produktów w złym gatunku, mimo odrzucenia ich przy pierwszej dostawie. W wypadku uchylania się od podatków całych wsi i powiatów gubernjalni i powiatowi komisarze aprowizacyjni otrzymali prawo wydania częściowego lub całkowitego zakazu sprzedaży produktów przez te wsie na rynkach miejscowych.

Co do rezultatów kampanji podatkowej, posiadamy tylko niejakie wiadomości odnośnie do produktów zbożowych: do końca listopada (do dn. 29-go) zgromadzono 119.271.104 pudów zamiast wyznaczonych w dekrecie 240 miljonów pudów. W sprawie praktycznych wyników dekretów, oraz stron ujemnych, jakie się ujawniły w toku ich urzeczywistnienia, przytaczamy wyjątki z urzędowych pism sowieckich.

„Dekretem o podatku *in natura* na zboże i t. p. — czytamy w № 280 „Prawdy" z dn. 18 listopada 1921 r. — ustalono trzy zasadnicze cechy opodatkowania: 1) ilość ziemi ornej, 2) liczbę członków gospodarstwa i 3) wysokość urodzaju.

„Już wówczas, kiedy opracowywano dekret i instrukcje, rzeczą widoczną było dla każdego, że każda z wyżej wymienionych cech opodatkowania będzie widownią uporczywej walki pomiędzy centralą i prowincją. Można było zgóry stwierdzić, że ilość ziemi ornej, liczbę członków gospodarstwa i wysokość urodzaju będą starały się zmienić ze swego punktu widzenia (t. j. z punktu widzenia opadatkowującego) organy aprowizacyjne zainteresowane niekiedy w szturmowem wykonaniu 100% opodatkowania (a o ile by się udało, to i więcej), oraz, w pewnej mierze, i gubernjalne Komitety Wykonawcze..... dążące bardziej ku temu, aby dogodzić ludności, aniżeli zaspokoić jej podstawowe potrzeby codzienne. Najuporczywszej zaś walki we wszystkich kierunkach..... oczekiwać należało ze strony samego podatnika.

„Pod tym względem rzeczywistość przeszła wszelkie nawet najpesymistyczniejsze przypuszczenia. Prowincja skorzystała ze wszystkich słabych punktów dekretu i zużytkowała je w bardzo szerokich rozmiarach. Podatnik, jak i należało oczekiwać, „skręcił" część ziemi ornej, zwiększył liczbę osób w gospodarstwie i t. p. w taki sposób, aby wypadający nań podatek był bezwarunkowo mniejszy, ale w żadnym wypadku nie większy.

„Dokonanie tego nie nasuwało mu żadnych trudności..... Państwo nie posiadało jednego z najsilniejszych środków walki: nie miało ścisłych informacji co do ilości ziemi ornej..... Skutkiem tego warunki walki podatnika z państwem na widowni podatkowej okazały się nierówne. Pozycja pierwszego okazała się silniejszą z tych samych powodów, dla których pozycja drugiego była słabszą. Brak ścisłych informacji statystycznych o ziemi ornej i gospodarstwach, oraz zamęt w użytkowaniu ziemi (reforma agrarna!) rozwiązały ręce podatnikom i w silnym stopniu związały je organom podatkowym.....

„Oto kilka przykładów, malujących stan rzeczy, przedewszystkiem w gubernjach Rosji Europejskiej, które cieszą się dobrym urodzajem.

„Odnośnie do ziemi ornej wiadomości nasze dotyczą 26 gubernji (z liczby 33). Z tych tylko 5 gubernji wykazało w spisach podatkowych o 222,3 tys. dziesięcin więcej ziemi od ilości, którą podał Ludowy Komisarjat Aprowizacji na mocy materjałów Głównego Urzędu Statystycznego, pozostałe 24 gubernje dają niedobór 5.754,1 tys. dziesięcin. Odsetek niedoboru ziemi ornej w gubernjach waha się od 2% do 45%, średnio brakuje ziemi ornej około 20%.

„O liczbie osób w gospodarstwach dotychczas podało wiadomość tylko 15 gubernji. Z tych 11 gubernji zwiększyło liczbę osób w porównaniu z materjałami Głównego Urzędu Statystycznego (spis z 1920 r.) o 2.286,5 tysięcy, 4 zaś gubernje zmniejszyły o 864,3 tysiące. Powiększenie liczby osób w gospodarstwie wyniosło w poszczególnych gubernjach od 5% do 39%; średnio w gubernjach, które nadesłały wiadomości statystyczne, nadmiar osób w gospodarstwach stanowi 13% ogólnej liczby osób.

„Należy zwrócić również uwagę na sprawę zaliczenia gubernji do tej lub innej kategorji podług średnich rozmiarów gospodarstwa włościańskiego. Obliczając podatek, Ludowy Komisarjat Aprowizacji, na podstawie materjałów Głównego Urzędu Statystycznego, określił przybliżony średni wymiar gospodarstwa włościańskiego dla każdej gubernji. I oto teraz, gdy zewsząd zaczynają napływać spisy podatkowe, okazuje się, że obliczenia średniego obszaru gospodarstwa włościańskiego przez centralę i urzędy prowincjonalne były różne. Również jak w określeniu ilości ziemi ornej i liczby osób w gospodarstwach, urzędy prowincjonalne wykazały wyraźne dążenie ku temu, aby w wyniku ostatecznym podatek był możliwie mniejszy.

„Wiadomości z 12 gubernji dają taki obraz: 6 gubernji przy określaniu przypadającego na nie podatku obniżyło średni obszar gospodarstwa włościańskiego, pozostałe przyjęły naogół normy zbliżone do norm Ludowego Komisarjatu Aprowizacji. W konsekwencji i w tych 6 gubernjach nastąpiło obniżenie o jedną grupę pod względem średnich rozmiarów gospodarstwa, co naturalnie spowodowało przesunięcie pewnych grup podatków w tych gubernjach do niższych kategorji pod względem ilości ziemi ornej.

„Wszystko to razem..... okazało się bardzo korzystne dla podatnika i niewygodne dla państwa. Z 38 gubernji, które dostarczyły wiadomości o rozmiarach opodatkowania, 5 gubernji dało, w porównaniu z sumą ustaloną przez Ludowy Komisarjat Aprowizacji, nadwyżkę 1.541,1 tys. pudów; pozostałe 23 gubernje obniżyły sumę podatkową o 25.082 tys. pudów.....

„Wszystkiego należy się w powyższych gubernjach podatku zbożowego 102.298 tys. pudów, pobrane zaś opodatkowanie wynosi zaledwie 78.734 tys. pudów, tj. o 23.564 tys. pudów mniej. Wynosi to 23% rozmiarów ustalonego podatku!".

A oto krytyka samych metod opodatkowania (w № 261 tegoż pisma).

Stwierdzając w początkach artykułu niesprawiedliwość samych norm opodatkowania, autor artykułu, P. Roganowicz, pisze:

„Olbrzymią trudność, a niekiedy i niemożliwość ściągnięcia podatków naturalnych sprawia ich liczba. Ogółem mamy trzynaście podatków: na produkty zbożowe, jaja, mięso, miód, siano, drób, wełnę, skóry, masło, ogrodowiznę, len i konopie, owoce i tytuń. Dzięki temu każde gospodarstwo obowiązane jest dać wszystkiego po troszę, my to „po troszę" obowiązani jesteśmy przyjąć, pomimo iż rachunkowość gospodarcza nakazywałaby brać w każdym okręgu tylko te produkty, które są w większych aniżeli inne ilościach. W Górskiej Republice należy pobierać wełnę i skóry, nie zaś zboże, które trzeba tam obrachowywać na funty. Nieracjonalne i śmieszne jest bezwarunkowo żądanie od gospodarstwa, dającego setkę pudów zboża, jeszcze 3 funtów miodu z ula, przypadkowo zaprowadzonego przez włościanina dla własnej potrzeby. Nieracjonalne jest żądanie w Kubani poboru drobiu, który trzeba tutaj solić, a później wyrzucać, gdyż solony przypomina gąbkę... wówczas gdy można tam ściągnąć i odpowiednio przyrządzić mięso.

„Przykładów takich można byłoby znaleźć mnóstwo. Wszystkie świadczą, że podatku nie należy żądać od wszystkich produktów w każdem gospodarstwie, a tylko od kilku przeważających w okręgu i gospodarstwie; w ten sposób uwolni się poborcę od konieczności zajmowania się drobiazgami, pozbawi się podatnika niepotrzebnych kłopotów i zabezpieczy się produkty od zepsucia i rozpylenia się. Złożoność obliczeń doprowadzono do granic ostatecznych; wystarczy wskazać, że dla jednego tylko podatku zbożowego ustalono 77 różnych norm na jednostkę opodatkowania, t. j. na dziesięcinę, w zależności od grup i kategorji. Do tego należy dodać obliczenia podług różnych upraw i obrachunek dwunastu innych podatków. Biorąc pod uwagę brak umiejętności czytania i pisania wśród naszej ludności i jej niski poziom kultu-

ralny, dążność do ukrycia stanu faktycznego, bardzo słabą umiejętność czytania i pisania wśród najniższego wioskowego, gminnego, a poczęści i powiatowego sowieckiego urzędu administracyjnego, można było odrazu przepowiedzieć tę olbrzymią plątaninę, jaka powinna omotać i omotała obliczanie podatków..."

Te dwa wyciągi z urzędowych pism sowieckich o tyle dobitnie obrazują stan rzeczy, że wszelkie uwagi dodatkowe z naszej strony są zbyteczne. Praktyka państw zachodnio-europejskich, posiadających nieporównanie bardziej wyrobioną administrację, dowiodła, iż zasada kontygentów, nie różniąca się w istocie swojej (prócz opłacania dostarczanych produktów) od zasady podatków naturalnych, jest jednym z najgorszych ustrojów zaopatrywania ludności w żywność. W Rosji sowieckiej zasadę tę zastosowano w charakterze ustępstwa od stosowanego poprzednio całkowitego monopolu państwowego. Ale po dłuższym lub krótszym przeciągu czasu będzie musiała zniknąć, jak zniknęła i w innych państwach. Narazie, przy dzisiejszym stanie gospodarczym Rosji, ustrój podatków naturalnych jest zjawiskiem nieuniknionem i przy zreformowaniu jego podstaw i zarzuceniu podatków, nieracjonalnych z punktu widzenia rachunkowości gospodarczej (podatek w futrach, drobiu, ogrodowiźnie i t. p.), utrzyma się bodaj dotąd, dopóki Rosja nie dojdzie do waluty, jeśli nie całkowicie ustalonej, to w każdym razie mającej pewien kurs na rynkach zagranicznych.

C) Opłaty za usługi wyświadczane obywatelom przez państwo.

Zrozumienie konieczności doprowadzenia budżetu państwowego do równowagi, a pozatem bardzo silne przesilenie natury finansowej, które zaznaczyło się brakiem znaków pieniężnych, pchnęły rząd sowiecki w kierunku zastosowania we wszystkich dziedzinach życia gospodarczego zasady t. zw. płatności usług, wyświadczanych przez państwo obywatelom, oraz opodatkowania powstającego handlu i przemysłu kapitalistycznego.

Brak znaków pieniężnych obiegowych uwydatnił się w bardzo jaskrawym stopniu już w pierwszej połowie 1921 r.

„...W codziennej pracy każdego urzędu", — czytamy w „Ekonomiczeskoj Żiźni" № 128, — „jednem z najbardziej palących zagadnień jest zagadnienie znaków pieniężnych. Znaków tych nie wystarcza. Z urzędów prowincjonalnych nadchodzą codziennie dziesiątki telegramów ze skargami na brak pieniędzy, wskutek czego te lub inne prace albo zupełnie ulegają przerwaniu, albo zawieszeniu na jakiś czas, i powstaje moc zjawisk niepożądanych. Jednakowoż w istniejących warunkach Ludowy Komisarjat Finansów nie jest w stanie zaspokoić tego zapotrzebowania. Z tego wynika konieczność, uzgodnionego, w porozumieniu ze wszystkiemi urzędami, planu rozpodziału tego co jest, w celu zaspokojenia najbardziej palących potrzeb chwili. Obecnie rozpodziałem znaków pieniężnych pomiędzy urzędy zajmuje się specjalna komisja przy Ludowym Komisarjacie Finansów, pracująca łącznie z przedstawicielami wszystkich urzędów. Przedewszystkiem podlegają rozpatrzeniu i zbadaniu przez przedstawicieli Ludowego Komisarjatu Finansów i Inspekcji Robotniczo-Włościańskiej zapotrzebowania ze strony Komisarjatów poszczególnych. Zapotrzebowania te, skrócone za pomocą tych filtrów do rozmiarów zabezpieczających zaspokojenie tylko najbardziej palących potrzeb Komisarjatów, przekraczają jednak o bardzo poważne sumy faktyczną możliwość ich zaspokojenia przez Ludowy Komisarjat Finansów".

Powyższy stan rzeczy zaostrzył się jeszcze bardziej w początkach drugiej połowy 1921 r., zmuszając ostatecznie rząd Sowietów do przedsiębrania środków w kierunku częściowego przynajmniej pokrycia wydatków podatkami i opłatami. Opłaty,

jako łatwiejsze do przeprowadzenia, zastosowano w daleko szerszych rozmiarach i natychmiast.

Pierwszy dekret, wprowadzający zasadę płatności usług, ukazał się w dn. 14 lipca 1921 r.[1]). W myśl tego dekretu wprowadzono płatność przewozu pasażerów i bagaży (w tej liczbie i państwowych) na wszystkich drogach kolejowych i wodnych Republiki, przyczem zapłata za przewóz ładunków państwowych dokonywać się miała nie bezpośrednio pieniędzmi, ale sposobem uproszczonym, ustanowionym za wspólną zgodą komisarzy Skarbu, Kolei Żelaznych i Inspekcji Robotniczo-Włościańskiej, a zatwierdzonym przez Radę Komisarzy Ludowych. Taki sam uproszczony sposób rozrachunków miał obowiązywać również i ładunki centralnego i gubernjalnych związków kooperatyw i innych instytucji, których spis miał ustalić Ludowy Komisarjat Kolei Żelaznych w porozumieniu z Ludowym Komisarjatem Finansów i Centralnym Związkiem Kooperatyw. Od opłaty za przejazd zwolniono następujące kategorje pasażerów (łącznie z bagażami):

1. Osoby jadące w sprawach służbowych, robotnicy odkomenderowani do robót chwilowych, lub przeniesieni na stałe do innych miejscowości, oddziały wojskowe i t. p.;
2. Robotnicy i pracownicy sowieccy jadący na urlop i z powrotem, za zezwoleniem swej zwierzchności;
3. Robotnicy i pracownicy sowieccy jadący na miejsce pracy i z powrotem;
4. Uczniowie jadący do szkół i z powrotem;
5. Uczestnicy wycieczek i zjazdów urządzanych przez instytucje państwowe.

Normy opłaty za przewóz bagaży, pasażerów i ładunków towarowych ustalić miał Ludowy Komisarjat Kolei Żelaznych, zachowując jednakowoż zasadę taryf różniczkowych. Opłaty za przewóz drogami wodnemi miały być przez tenże Komisarjat odpowiednio dopasowane do norm kolejowych.

W dn. 1 sierpnia 1921 r.[2]) wprowadzono opłatę pocztową i telegraficzną, przyczem, tak jak i w poprzednim wypadku, rozrachunki pomiędzy instytucjami sowieckiemi a pocztą i telegrafem, miały się dokonywać sposobem uproszczonym. Żołnierze, robotnicy i pracownicy instytucji i przedsiębiorstw sowieckich otrzymali prawo do ulg w przesyłaniu przesyłek (za połowę zwykłej opłaty), ale nie więcej niż dwuch w ciągu miesiąca, o wadze nie przenoszącej jednego puda. Drugą połowę opłaty za takie przesyłki miano ściągać z instytucji i przedsiębiorstw, w których robotnicy i pracownicy, wysyłający takie przesyłki, pracowali.

W tymże miesiącu, dn. 5 sierpnia, wyszedł dekret o ściąganiu opłat za towary, dostarczone przez państwo gospodarstwom i osobom prywatnym.

Dn. 12 września wprowadzono opłatę notarjalną za zaświadczanie umów i tranzakcji handlowych. (Opłata wynosić miała: ½% od umów i tranzakcji handlowych do 500.000 rb., 1% od 500.000 do 5.000.000 rb. i 1½% ponad 5.000.000 rb. Od tranzakcji i umów, których suma pieniężna nie dawała się określić, pobierać miano 10.000 rb.). Dekretem dopełniającym z dn. 22-go września zaświadczenia aktów niepieniężnych i dokumentów (zgodności kopji, prawdziwości podpisów, zaświadczeń na odebranie przekazów pieniężnych, przesyłek i t. p.), przekazano sędziom ludowym: opłatę od każdego takiego zaświadczenia wyznaczono na 5.000 r.

Dn. 16 września wyszedł dekret o opłacie paszportów na wyjazd zagranicę. Opłatę wyznaczono na 300.000 rb., powtórną zaś, na poprzednio wydany paszport, na 100.000 rb. Za wizowanie paszportów poddanych obcego państwa na wyjazd

[1]) Patrz aneksy do rozdz. II: № 13.
[2]) „ „ „ „ II: № 14.

zagranicę i na przejazd przez terytorjum Rosji ustalono opłatę w wysokości 150.000 rb. Za wizowanie paszportów, wydanych przez przedstawicielstwa zagraniczne Rosji obywatelom rosyjskim i poddanym obcego państwa na wjazd do Rosji, ustalono opłatę w wysokości 15 rb. w złocie. Dekret powyższy nie dotyczył t. zw. paszportów dyplomatycznych, paszportów osób wyjeżdżających zagranicę z ramienia instytucji sowieckich, a także zbiegów, jeńców i repatrjantów.

Dekretem z dn. 18 listopada wprowadzono opłatę za korzystanie z telefonów, przyczem opłata przez instytucje i urzędy państwowe dokonywać się miała sposobem rozrachunkowym, przez osoby prywatne zaś bezpośrednio w pieniądzach (abonament). W dn. 28 listopada wydano dekret o płatności pism codziennych i wydawnictw nieperjodycznych.

Po za opłatami wyżej omówionemi, na mocy dekretu z dn. 22 sierpnia [1]), gubernjalne Rady Delegatów otrzymały ze swej strony prawo nakładania jeszcze własnych opłat i dodatków do opłat wyznaczonych przez państwo, w granicach określonych przez Ludowy Komisarjat Finansów.

Jako uzupełnienie powyższego dekretu wydano w dn. 10 grudnia [2]) trzy dekrety, z których pierwszy ustalał zasadę iż wydatki miejscowe winny być pokrywane w całości z dochodów miejscowych, drugi określał wysokość dodatków do podatków państwowych i opłat idących w całości na potrzeby miejscowe, trzeci wskazywał rodzaje wydatków, które miały być pokrywane ze źródeł miejscowych.

Z powyżej wymienionych nowych źródeł dochodu rząd Sowietów może liczyć na nieco większe wpływy tylko z kolei żelaznych, poczt i telegrafów. Ale i dochody z kolei, poczt i telegrafów, mimo bardzo wysokich taryf, nie wystarczą na pokrycie nawet połowy wydatków tych urzędów, a to z następujących względów:

1. koleje są zrujnowane do tego stopnia, że nie mogą podołać przewozowi transportów państwowych, wobec czego nie może być mowy o poważniejszym przewozie ładunków prywatnych;
2. ustalenie bezpłatnego przejazdu dla żołnierzy i pracowników instytucji, przedsiębiorstw i urzędów sowieckich w całym szeregu wyłuszczonych w dekrecie wypadków (wyjazdy na urlop, do robót i t. p.), oraz ustalenie połowy normalnej opłaty dla tychże żołnierzy i pracowników przy przesyłaniu posyłek pocztowych, listów i t. p., zmniejsza w bardzo silnym stopniu liczbę osób uiszczających całkowitą opłatę i obniża jeszcze bardziej możliwą do osiągnięcia, przy istniejącej sprawności przewozowej, dochodowość kolei i poczty;
3. umożliwienie bezpłatnego przejazdu na podstawie zaświadczeń, wydawanych przez olbrzymią liczbę instytucji, urzędów i przedsiębiorstw sowieckich, przyczyni się do wielkich nadużyć, z któremi walka, wobec olbrzymiej ilości osób upoważnionych do przejazdu bezpłatnego, będzie trudną;
4. dokonywanie rozrachunków pomiędzy poszczególnemi urzędami sowieckiemi jest równoznaczne z przekładaniem pieniędzy z jednej kieszeni do drugiej i dlatego żadnego wpływu na faktyczny stosunek dochodów do wydatków w budżecie państwowym wywrzeć nie zdoła.

D) Podatki bezpośrednie i pośrednie (pieniężne).

Jeszcze słabszy niż z opłat będzie dochód w pieniądzach z podatków bezpośrednich, z zupełnie zrozumiałych względów — niewielkiej ilości przedmiotów, nadających się do opodatkowania. Przemysł i handel prywatny zaczęły się dopiero

[1]) Patrz aneksy do rozdz. II: № 15.
[2]) „ „ „ „ „ № 16, 17, 18.

rozwijać na nowo i to narazie w bardzo ograniczonych rozmiarach; opodatkowanie robotników i urzędników sowieckich nie prowadziłoby do celu, gdyż pociągnęłoby za sobą konieczność odpowiedniej podwyżki płacy zarobkowej; wreszcie w stosunku do ludności rolniczej zastosowano już zasadę podatków naturalnych.

Ostatecznie do końca r. 1921 wprowadzono w życie zaledwie jeden podatek bezpośredni, a mianowicie t. zw. podatek przemysłowy.

Dekret o wprowadzeniu tego podatku ukazał się dn. 26 lipca 1921 r.[1]) i dotyczy wszystkich nieunarodowionych przedsiębiorstw przemysłowych i handlowych. Od tego podatku zwolniono przemysł t. zw. domowy, jako dodatkowe źródło zarobkowania w gospodarstwach rolnych, nie wymagający specjalnych urządzeń i wykonywany wyłącznie przez członków rodziny, bez posługiwania się siłami obcemi; następnie rzemiosła wykonywane osobiście przez rzemieślnika, bez pomocy pracowników najemnych i członków rodziny, oraz przedsiębiorstwa spółdzielcze i związkowe wymienione w spisie specjalnym. Podatek składa się z dwuch odrębnych podatków: patentowego i wyrównawczego. Podatek patentowy ściągany jest naogół za półrocze naprzód, ale dla niektórych kategorji przedsiębiorstw mogą być wydawane patenty trzechmiesięczne i jednomiesięczne. Podatek wyrównawczy ma być wprowadzany stopniowo podług porządku ustalonego przez Ludowy Komisarjat Finansów i będzie wyznaczany przez komisje podatkowe co miesiąc dla każdego przedsiębiorstwa od przeciętnego obrotu, określonego na podstawie dokumentów, dostarczonych przez płatników, lub w przybliżeniu, na podstawie oznak zewnętrznych, w rozmiarach 3% od obrotu[2]).

Nie wchodząc w podział Rosji na nowe dzielnice co do opłaty podatku patentowego, zatrzymamy się jedynie nad dzielnicą środkową. Pobiera się:

a) Od przedsiębiorstw handlowych.

1.	Handel na rynkach, jarmarkach i t. p. bezpośrednio z rąk lub z koszyków, worków i t. p.	60.000 rb.
2.	Handel na rynkach, jarmarkach i t. p. z ruchomych pomieszczeń większych rozmiarów (stołów, straganów i t. p.) i w małych nieruchomych pomieszczeniach, nie mających cech izby (kioski, budki, sklepiki, do których wejście dla kupujących jest niemożliwe), oraz w zakładach spożywczych takiegoż charakteru	180.000 „
3.	Handel w nieruchomych pomieszczeniach, składających się z jednego lub kilku pokojów, zakłady spożywcze (jadłodajnie restauracje, kawiarnie i t. p.), przedsiębiorstwa komisowe i techniczne . .	600.000 „

W wypadku korzystania przez przedsiębiorcę z pracy osób innych, wysokość opłat patentowych zwiększono dla drugiej i trzeciej kategorji o 25%, chociażby pracę tę wykonywali członkowie rodziny.

Od przedsiębiorstw przemysłowych.

1.	Zatrudniających poniżej 3 robotników	48.000 rb.
2.	Od 3 do 6 robotników	96.000 „
3.	„ 6 „ 10 „	150.000 „
4.	„ 10 „ 15 „	240.000 „
5.	„ 15 „ 20 „	360.000 „
6.	„ 20 „ 25 „	480.000 „
7.	Ponad 75 robotników	1.800.000 „

[1]) Patrz aneksy do rozdz. II: № 19.
[2]) W niektórych wypadkach sięga 50% („Ekonomiczeskaja Żiźń", Nr 269).

Do liczby robotników zaliczono i pracujących członków rodziny; w wypadku posiadania dźwigni mechanicznych opłaty patentowe są podwojone. W związku z podziałem całej Rosji na okręgi, opłaty patentowe półroczne wahały się dla przedsiębiorstw handlowych w granicach od 30.000 — 1.800.000 rb. a dla przedsiębiorstw przemysłowych od 24.000 — 5.400.000 rb.

Niebawem okazało się, że zarówno podział na kategorje płatnicze jak i wysokość opłat, wyznaczona dla kategorji poszczególnych, były ułożone wadliwie. W następstwie tego ujawniła się wielka nierównomierność w opodatkowaniu: w stosunku do jednych przedsiębiorstw podatki okazały się za wysokie, w stosunku do bardzo wielu innych, szczególniej większych, za niskie. W związku z powyższem przy Instytucie dla badań ekonomicznych powołano komisję do opracowania zmian w obowiązującym dekrecie. Komisja zaprojektowała znaczne podniesienie opłat patentowych, zwiększenie liczby kategorji i dodatkowe opodatkowanie przedsiębiorstw handlujących artykułami zbytku. Projektu, o ile wolno sądzić z treści dekretu z dn. 10 grudnia, rozpatrzonego w rozdziale poprzednim, Rada Komisarzy Ludowych w całości nie przyjęła, podwyższenia zaś opłat dokonano podług już ustalonych kategorji na rzecz miejscowych organów władzy, które nadto otrzymały prawo ściągania jeszcze grosza dodatkowego do podatków, opłacanych przez przedsiębiorstwa handlujące artykułami zbytku.

Już na konferencji przedstawicieli oddziałów Ludowego Komisarjatu Finansów, która odbyła się dn. 4 sierpnia 1921 r., postanowiono, iż wprowadzenie innych podatków bezpośrednich jest narazie wykluczone: między innemi wprowadzenie podatku dochodowego i podatku od majątku byłyby możliwe dopiero po ścisłem określeniu granic prywatnych praw majątkowych; od wprowadzenia zaś podatku gruntowego i innych podobnych należy powstrzymać się z pobudek natury politycznej i t. d. Konferencja uznała, iż najważniejszym środkiem w obecnej sytuacji jest opodatkowanie pośrednie w postaci akcyz, oraz podwyższenia, w stosunku do kosztów, cen na produkty przemysłu państwowego i produkty zakupywane na rynkach zagranicznych. W myśl tych uchwał konferencji wprowadzono dekretem z dn. 14 listopada akcyzę na zapałki, dekretem z dn. 21 listopada na wyroby tytuniowe, gilzy i bibułkę, oraz na wino. Ale wszystkie te wprowadzone opłaty, podatki bezpośrednie i pośrednie, mogły pokryć, zdaniem kierowników Ludowego Komisarjatu Finansów, najwyżej 10% ogólnych wydatków.

W tej sytuacji, już w końcu 1921 r., stanęło przed Ludowym Komisarjatem Finansów w palącej formie zagadnienie stworzenia takiego ustroju podatków, któryby w pewnej przynajmniej mierze uzgodnił dochody państwowe z wydatkami. W związku z powyższem, w kierowniczych kołach Ludowego Komisarjatu Finansów ujawniło się przeświadczenie, że sytuacja finansowa da się poprawić tylko w związku i jako następstwo poprawy ogólnego położenia gospodarczego.

„Potrzeba nam — pisze np. E. Preobrażenskij (w „Prawdzie“ № 206), jeden z głównych teoretyków dotychczasowej polityki finansowej rządu Sowietów“, — po pierwsze, po drugie i po trzecie zwiększenia produkcji i rozwoju wielkiego przemysłu“.

Wniosek w zasadzie zupełnie słuszny, ale zapominający o właściwym charakterze przemysłu państwowego. I słusznie D. Bogolepow (w „Ekonomiczeskoj Żiźni“ № 247) odpowiada mu:

„Twierdzenie to, wypowiedziane w formie tak bezwzględnej, nasuwa bardzo poważne wątpliwości. Punkt ciężkości zagadnienia spoczywa w tem, że przedewszystkiem zwiększenie produkcji naszego wielkiego przemysłu nie przyczyni się do poprawienia naszych finansów, ponieważ ów przemysł wytwarza bardzo mało przedmiotów szerokiego spożycia. T. Preobrażenskij jak gdyby nie rozumiał, że należy

właśnie zaraz, natychmiast znaleść środki odbudowy naszego zniszczonego wielkiego przemysłu, a kiedy się go odbuduje, zagadnienie finansowe będzie rozwiązane. Najważniejsza, skąd wydobyć pieniędzy dla wyżywienia klasy robotniczej, tej podstawy państwa robotniczego, i nadewszystko pieniędzy, gdyż już obecnie jest rzeczą oczywistą, że państwo nie może dostarczyć środków wyżywienia klasie robotniczej bez pomocy wolnego rynku".

D. Bogolepow widzi inne wyjście z tej sytuacji, a mianowicie wprowadzenie państwowych monopolów finansowych, które obejmowałyby produkty przemysłowe masowego spożycia, jak np. cukier, zapałki, tytuń, manufakturę, herbatę i t. p., oraz takież same przedmioty zakupywane zagranicą i sprzedawane następnie na rynku z wolnej ręki włościanom wzamian za ziemiopłody. A w tym celu państwo winno zachować w swych rękach monopol handlu zewnętrznego i przewozu, oraz nie oddawać w dzierżawę przedsiębiorstw które wytwarzają artykuły pierwszej potrzeby. Zapomina on jednak, że znaczną część tych przedsiębiorstw trzeba było oddać w dzierżawę właśnie dla tego, że produkcja ich pod zarządem państwowym znacznie upadła, i w ogóle w niepamięć puścił cały nowy kurs w zakresie polityki przemysłowej. Przecież zorganizowano już całą moc trustów państwowych w tych gałęziach przemysłu, które mogły by stać się właśnie podmiotem gospodarki monopolowej państwa: na Ukrainie stworzono trust cukrowni, w Rosji właściwej — przemysłu lnianego, bawełnianego i t. p. Próba uzyskania od nich większej ilości towarów, w postaci tak zw. podatków naturalnych lub odliczań, musiałaby być stosowaną bardzo ostrożnie i z uwzględnieniem cech indywidualnych i stanu gospodarczego poszczególnych trustów i przedsiębiorstw. Pobór od przemysłu ilości towarów, przewyższającej wartość środków i znaków pieniężnych dostarczonych przez państwo, przeprowadzony w szerszych rozmiarach, mógłby wywołać wręcz ujemne skutki, a mianowicie doprowadzić do ponownego upadku podnoszącej się obecnie produkcji. Wkońcu, zakup artykułów pierwszej potrzeby zagranicą i sprzedaż ich z zyskiem na rynkach wewnętrznych nie da się urzeczywistnić w szerszych rozmiarach, wobec konieczności zakupu w pierwszej mierze artykułów niezbędnych dla odbudowy przemysłu (maszyn, narzędzi i t. p.), lub funkcjonowania istniejących już przedsiębiorstw (bawełna węgiel kamienny, i t. p.), oraz braku odpowiednich środków finansowych.

Dla rządu Sowietów istnieje jedno tylko wyjście — to na które był wkroczył. A więc: ograniczenie do minimum wszystkich wydatków, bezwzględne zmniejszenie liczby przedsiębiorstw, dających niedobory, ściągnięcie kapitałów zagranicznych do odbudowy przemysłu. Dopiero rozwój przemysłu prywatnego, przy jednoczesnem uzdrowieniu produkcji rolnej, umozliwi rządowi pozyskanie odpowiednich środków, poprawę finansów i doprowadzenie budżetu państwowego do względnej równowagi. Sztuczne powstrzymywanie rozwoju przemysłu prywatnego przyczyni się tylko do przedłużenia sprawy odbudowy.

E) Rozporządzenia natury ogólnej, dekrety dotyczące kredytu i obrotu pieniężnego, oraz budżetów państwowych i emisji.

a) Rozporządzenia natury ogólnej.

W związku z nową polityką finansową, a przedewszystkiem w związku z wprowadzeniem nowych podatków i opłat dokonać należało reorganizacji, a raczej ponownej organizacji dotychczasowego zarządu finansowego. Trzeba było powołać do życia nowe działy, zwłaszcza w dziedzinie opodatkowania ludności, a następnie i w dziedzinie kredytu i obrotu pieniężnego. Wobec faktycznego zaniku dawnego zarządu finansowego organizacja ta dokonywać się musiała w tempie bardzo wolnem.

Dekretem z dn. 19 września 1921 r. polecono powołać do pracy w Ludowym Komisarjacie Finansów wszystkich dawnych inspektorów podatkowych i ich pomocników, którzy zajmowali te stanowiska w ciągu ostatnich lat dziesięciu, a następnie przenieśli się do innych zajęć. Pracę w dziedzinie opodatkowania ludności uznano za szturmową. Kierownicy wydziałów podatkowych przy gubernjalnych Finotdiełach, kierownicy poszczególnych wydziałów podatkowych, gubernjalni inspektorowie podatkowi i finansowi mieli otrzymać specjalnie dla nich wyznaczone normy aprowizacyjne i odzież.

W dn. 10 października wyszedł dekret o środkach uporządkowania gospodarki finansowej. W dekrecie tym Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy podkreślał całą doniosłość działalności Ludowego Komisarjatu Finansów, oraz jego zadań najbliższych: zwiększenia dochodów państwowych, względnie jeśli się to okaże możliwe, zupełnego przerwania emisji, rozwinięcia operacji bankowych, odbudowy aparatu budżetowego i bezwzględnego skrócenia wydatków. W myśl powyższego Ludowy Komisarjat Finansów otrzymał prawo skreślania wszystkich wydatków, które nie są niezbędne, a nawet takich, które spowodowałyby pewne szczerby w działalności urzędów, instytucji i przedsiębiorstw, nienależących do rzędu „szturmowych". Szczególnie silnemu obcięciu lub całkowitemu skreśleniu podlegać miały budżety instytucji i przedsiębiorstw, które nie przedstawiły zatwierdzonych planów produkcji. Następnie zniesiono jedność budżetów ogólno-państwowych i miejscowych, w związku z czem Ludowy Komisarjat Finansów otrzymał polecenie opracowania zasad budżetów miejscowych. Wszystkie urzędy, instytucje i przedsiębiorstwa zobowiązano, pod groźbą pociągnięcia do odpowiedzalności sądowej za bezczynność, do opracowania i przedstawienia swych budżetów w wyznaczonych zgóry terminach. Wydatków ponad przyznane kredyty bezwzględnie zakazano i t. p.

W dn. 3 listopada wyszedł dekret dodatkowy o sposobach regulowania podziału środków pieniężnych pomiędzy instytucje i przedsiębiorstwa. Na mocy tego dekretu, wszystkie dekrety i rozporządzenia Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego i innych komisarjatów, które mogłyby wywołać nieprzewidziane w preliminarzach budżetowych wydatki, musiały być, przed ich rozpatrzeniem w odpowiednich instancjach prawodawczych, przedłożone do zatwierdzenia Ludowemu Komisarjatowi Finansów. Ten zaś winien ze swej strony zwrócić baczną uwagę na dostarczenie w określonych terminach kredytów przyznanych instytucjom i przedsiębiorstwom, oraz przesyłać co miesiąc Radzie Komisarzy Ludowych dokładne sprawozdania o rozmiarach kredytów otwartych dla instytucji podług preliminarzy w miesiącu sprawozdawczym, o rozmiarach kredytów faktycznie przekazanych i o sumach pozostałych na rachunku kasy w końcu miesiąca sprawozdawczego.

Na tem ograniczają się postanowienia natury ogólnej i organizacyjnej.

b) Rozporządzenia dotyczące kredytu i obrotu pieniężnego.

Konieczność tego rodzaju postanowień zjawiła się z chwilą wskrzeszenia handlu i przemysłu prywatnego. Pierwszy dekret z dn. 30 czerwca 1921 r.[1]) znosił ograniczenia w sferze obrotu pieniężnego i polecał zastosowanie środków mających na celu rozwinięcie operacji wkładowych i przekazowych. A zatem konfiskata środków pieniężnych złożonych przez osoby prywatne w kasach państwowych lub w kasach kooperatyw, jako wkłady lub na rachunek bieżący, jak również na przekazy i obrachunki jest dozwoloną tylko na mocy postanowienia organów obdarzonych prawami sądowemi. Złożone przez osoby prywatne sumy pieniężne będą zwracane im na każde żądanie bezpośrednio w gotowiźnie, sprawozdania zaś o stanie bieżącym

[1]) Patrz aneksy do rozdz. II: № 20.

rachunków, wkładów i przekazów wydawane tylko właścicielom lub na żądanie władz sądowych. Osoby urzędowe, któreby naruszyły postanowienia tego dekretu, miały być pociągane do odpowiedzialności.

Skutki jednak powyższego dekretu były minimalne i władze sowieckie stanęły przed koniecznością stworzenia samodzielnego aparatu bankowego. Projekt odpowiedni rozstrząsano na konferencji oddziałów finansowych, odbytej w dn. 4 września 1921 r. Konferencja, w myśl ogólnych zasad polityki sowieckiej, stanęła na stanowisku monopolu państwowego w dziedzinie kredytu i uznała za niedopuszczalne powstawanie banków prywatnych.

Oto w jaki sposób dowodzono konieczności bankowego monopolu państwowego w „Ekonomiczeskoj Żiźni" (№ 212).

„Przez rachunki bieżące i inne operacje finansowe bank otrzymuje początkowo możność ścisłego zaznajomienia się ze stanem finansowym kapitalistów, następnie kontrolowania ich, wpływania na nich przez rozszerzanie lub zwężanie, ułatwianie lub utrudnianie kredytu i wkońcu zupełnego rozstrzygania o ich losach, określania ich dochodów, pozbawiania ich kapitału obrotowego, lub szybkiego powiększania tego kapitału i t. p.

„Jako ośrodek organizujący i kierowniczy, bank będzie organem oddziaływującym w duchu koncentracji przedsiębiorstw, tego niezbędnego szczebla dla skierowania całej działalności przemysłowo-handlowej w łożysko kapitalizmu państwowego. Zorganizowany w formie banku kredyt stać się może w tym wypadku dźwigiem, spychającym zamęt drobno-burżuazyjny w łożysko kapitalizmu państwowego. Bank jest jednocześnie organem kontrolującym i zogniskowywa środki regulowania prywatnego kapitału i dlatego też może być tylko monopolem państwowym".

Bank państwowy, zdaniem konferencji, miał mieć przedewszystkiem charakter banku pożyczkowego, nie zaś depozytowego, przyczem głównem jego zadaniem byłoby udzielanie kredytu kooperatywom i przemysłowi państwowemu, cała zaś działalność pożyczkowa miała być opartą na zasadach gospodarki racjonalnej. Aby państwo nie ponosiło strat przy udzielaniu pożyczek, dzięki spadkowi kursu rubla sowieckiego, projektowano pobierać wysokie procenty (od 6% miesięcznie do 400% rocznie). Co dotyczy czynnych operacji Banku, przedstawiciele kooperacji wypowiedzieli się za udzielaniem kredytu nie na zobowiązania, lecz przedewszystkiem na towary, następnie za szerokiem bezprocentowem wspieraniem kredytowem robót meljoracyjnych i rozwinięciem operacji przekazowych i komisowych. W myśl uchwał konferencji, na IV-ej sesji Centralnego Komitetu Wykonawczego przyjęto uchwałę o otwarciu Banku państwowego nie później niż dn. 15 listopada. Kapitał podstawowy tego Banku określono na 2.000 miljardów rubli sowieckich. W uchwale tej Centralny Komitet Wykonawczy jeszcze raz stwierdził dobitnie, iż stoi na stanowisku państwowego monopolu bankowego.

W dn. 24 listopada ukazało się rozporządzenie dodatkowe Centralnego Komitetu Wykonawczego, w myśl którego, aż do czasu otwarcia oddziałów banku państwowego, gubernjalne oddziały Ludowego Komisarjatu Finansów pełnić miały obowiązki korespondentów tego Banku i dokonywać operacji bankowych za pomocą środków dostarczanych na ten cel przez Bank. Sumy przesyłane przez Bank na tego rodzaju operacje, nie miały być pod żadnym pozorem zużytkowane dla innych celów.

Otwarcie Banku państwowego dokonało się w wyznaczonym terminie. W dniu otwarcia pisma codzienne poświęciły mu artykuły: podkreślając doniosłość tej instytucji, wskazywały na niesłychanie ciężkie warunki, w jakich Bank zmuszony będzie działać, na konieczność wielkiej ostrożności przy wydawaniu pożyczek wobec mało

racjonalnego sposobu prowadzenia olbrzymiej większości przedsiębiorstw, które będą ubiegały się o pożyczki, oraz prostaczego handlu prywatnego mocno spekulacyjnego, obliczonego na krótki okres istnienia [1]) i chorującego na brak kapitałów obrotowych.

Zarząd Banku wytknął mu w zakresie operacji czynnych następujący zakres działalności:

Ustalono dwa rodzaje kredytów: a) na większe instalacje i b) na bieżące potrzeby przedsiębiorstw. Pierwszy z tych kredytów otwierany będzie po zawarciu umowy, określającej ściśle terminy i sposoby zwrotu udzielanych pożyczek, wydawany zaś tylko w razie udowodnienia przez zarząd przedsiębiorstwa możliwości zwrotu przed upływem 9 miesięcy. Drugi rodzaj kredytów miał być otwierany na bieżące obrotowe potrzeby przedsiębiorstw, prócz tych przedsiębiorstw, które były całkowicie finansowane przez rząd. W wypadku zaś częściowego zasilania ich przez rząd, Bank udzielał kredytu tylko na tę część produkcji, której nie zabezpieczała odpowiednia część zasobów ogólno-państwowych. Największą wysokość kredytu określono na 10 miljardów rubli na jednego klienta.

Cały kapitał zasadniczy Banku (2.000 miljardów rubli) podzielono w taki sposób, że $62^1/_2\%$ przeznaczono na udzielanie pożyczek przemysłowi państwowemu, 25% kooperatywom i $12^1/_2\%$ przemysłowi i handlowi prywatnemu. Jako zabezpieczenie miały służyć przyjęte rachunki, zobowiązania wydane przedsiębiorstwom i instytucjom z powodu wykonania przez nich planu produkcyjnego (przedsiębiorstwa państwowe), oraz towary i weksle [2]). Ocena towarów, oddawanych Bankowi w charakterze rękojmi udzielonych kredytów będzie dokonywaną podług cen rynkowych, towary zaś miały być umieszczane w składach Banku.

Zarząd przekazał Bankowi wyłączny monopol na zakup złota i waluty zagranicznej, oraz udzielił mu prawa zakupu wyrobów z metali szlachetnych (złota, srebra, platyny). Dla ustalenia kursów złota postanowiono stworzyć odrębną komisję. Opracowano zasady stosunku z bankami zagranicznemi w dziedzinie operacji przekazowych: banki zagraniczne otworzyć miały Bankowi państwowemu osobne rachunki bieżące i odwrotnie; Bank państwowy będzie ogłaszał stale kursy, podług których będzie kupował walutę zagraniczną, zawiadamiał o nich korespondentów zagranicznych, wkońcu banki zagraniczne miały ze swej strony zagwarantować opłatę przekazów według kursu przesłanego w ostatnim telegramie. Przekazy na prowincję będą szły przez Moskwę, bezpośrednio przyjmować miano przekazy tylko na Petrograd i Charków. Bank państwowy wypłacać miał przekazy w ciągu trzech dni po ich otrzymaniu, przyczem na imię klientów, którzy nie chcieli brać odrazu przesłanej sumy w rublach rosyjskich, miał być otworzony bieżący rachunek w walucie zagranicznej z doliczeniem procentów w tejże walucie. Należna suma będzie wypłaconą tylko w rublach sowieckich podług kursu dnia.

Projekt ten zatwierdziła Rada Komisarzy Ludowych dekretem z dn. 18 listopada.

A zatem zakres działania Banku państwowego jest stosunkowo szczupły. Pozbawiono go prawa emisji; głównem jego zadaniem jest dostarczanie, w formie kredytu krótkoterminowego, środków obrotowych przemysłowi państwowemu i kooperatywom. Ale i to zadanie może Bank właściwie wypełniać tylko w bardzo ograniczonych rozmiarach, wobec szczupłości kapitałów, oddanych do jego rozporządzenia. O rozwinięciu poważniejszej działalności kredytowej w stosunku do przemysłu i handlu prywatnego narazie nie może być nawet mowy. Do dn. 7 grudnia 1921 r.

---

[1]) Zgodnie z polityką rządu Sowietów, ograniczającą działalność przedsiębiorstw prywatnych.

[2]) Do czasu wydania nowego prawa wekslowego obowiązywać miało dawne prawo z 1902 r.

rozpatrzono podanie dwuch trustów państwowych o udzielenie im kredytu na sumę 203 miljardów rubli (przeszło dziesiątą część całego kapitału Banku), przyczem przyznano kredyt tylko jednemu z nich w wysokości 30 miljardów rubli. Z 15 podań związków kooperatyw na ogólną sumę 87 miljardów rubli przyznano kredyt 9 związkom w wysokości 3 miljardów, przyczem w niektórych wypadkach wydano zaledwie jeden procent żądanej sumy. Z 6 podań związków prywatnych na ogólną sumę 14½ miljardów, uwzględniono tylko dwa na sumę 5 miljardów. Na rachunkach bieżących w dn. 1 grudnia 1921 r. było ogółem 233,8 miljardów rubli, z czynności komisowych osiągnięto 139 miljonów, sum zaś przechodnich było na 410 miljonów rubli. Pozycja rachunków bieżących składa się prawie wyłącznie z sum złożonych przez przedsiębiorstwa państwowe. Samodzielne operacje Banku do dn. 1 grudnia ograniczyły się do czynności przekazowych (rachunki z oddziałami i gubernjalnemi oddziałami finansowemi), oraz do zakupu obcych walut, dewiz i metali walutowych (1½ miljarda rb.). Wydatki banku wyniosły 1.126 miljonów rubli.

Z tego pierwszego bilansu nie podobna wysnuć żadnych wniosków o dochodowości operacji bankowych. Wyniki nie przedstawiają się zbyt różowo. Wobec spadającego kursu rubla jest rzeczą bardzo wątpliwą, by osoby i przedsiębiorstwa prywatne umieszczały swe zasoby pieniężne w Banku w postaci wkładów lub na rachunek bieżący, a na poważniejsze dochody z innych źródeł (operacje przekazowe, komisowe i wekslowe) przy istniejących warunkach również nie można liczyć. Przeświadczenie o tem, iż Bank państwowy będzie przedsiębiorstwem dającem niedobory i że nie zdoła zaspokoić nawet nieznacznej części potrzeb przedsiębiorstw państwowych, że już nie mówimy o prywatnych, przedostało się i do sfer urzędowych sowieckich. Wyrazem tego przeświadczenia są projekty utworzenia „banków mieszanych", przy współudziale kapitału zagranicznego. Projekty te wywołały narazie gorące rozprawy w prasie i protesty ze strony bardziej poczuwających się do odpowiedzialności ideowej a jednocześnie naiwniejszych komunistów, ale samo ich ukazanie się jest już znamiennym objawem.

c) Zarządzenia co do budżetu państwowego.

Omawialiśmy już dekrety, ustalające podział budżetów na ogólno-państwowy i miejscowe, oraz podaliśmy w ogólnych zarysach treść budżetów miejscowych. Ale na wzmiankę zasługuje jeszcze dekret z dn. 5 listopada 1921 r. o nowym systemie obliczania preliminarzy budżetowych (wraz z instrukcją). W myśl tego dekretu, część dochodowa i rozchodowa preliminarzy budżetowych będzie obliczaną w rublach złotych, przyczem średnią cenę rynkową wszystkich towarów i usług w październiku 1921 r. uznano za 60.000 razy większą od ceny rynkowej w 1913 r.: aby otrzymać obecną cenę jakiegokolwiek bądź przedmiotu lub usługi w złocie, należy ją dzielić przez 60.000. Podług tych cen teoretycznych należało więc obliczyć wszystkie dochody i wydatki budżetów. Ludowy Komisarjat Finansów wypłacać miał należne sumy, stosownie do zatwierdzonych budżetów, w rublach sowieckich podług kursu rubla złotego w okresie dokonywania wypłat. Podług tego kursu miały być również obliczane wpłaty, dochody z wydzierżawionych przedsiębiorstw, podatki, ceny kalkulacyjne w przedsiębiorstwach, prowadzonych według zasad gospodarki racjonalnej, kredyty obrotowe i t. p. Do przesyłanych preliminarzy budżetowych nakazano dołączać spis ważniejszych przedmiotów i usług w rublach sowieckich (celem kontroli). Przy określaniu kosztów robocizny za podstawę miała służyć nie płaca przedwojenna, lecz obecna.

Dokoła tego, istotnie bardzo oryginalnego, dekretu rozwinęła się rozprawa interesująca. Przeciwnicy wskazywali na dowolność tego rodzaju obliczeń. Istotnie, jeżeli weźmiemy pod uwagę szybkie zmiany, zachodzące w ustosunkowaniu się cen

towarów i usług, będziemy musieli przyjść do wniosku, iż zasada powyższa, przy ścisłem jej stosowaniu, niejednokrotnie wyrządzi krzywdę przedsiębiorstwom, urzędom i instytucjom, zmuszonym do opłacania towarów i usług według cen, których wzrost będzie większy od przeciętnego wzrostu indeksowego. Natomiast w uprzywilejowanem położeniu będą przedsiębiorstwa, urzędy i instytucje, zakupujące towary i opłacające usługi podług cen, wzrost których będzie niższy od wzrostu indeksowego. Wziąć jednak należy pod uwagę, iż przy stałym spadku kursu rubla sowieckiego, oraz niemożności przewidzenia szybkości tego spadku, opracowanie preliminarzy budżetowych nasuwałoby stokroć większe trudności, utrudniając nadto sprawdzenie słuszności możliwych żądań co do udzielania kredytów dodatkowych celem pokrycia nieprzewidzianych niedoborów. I dlatego, pomimo bardzo poważnych wad, zasadę tą uznać należy za przykrojoną odpowiednio do tej sytuacji gospodarczej, w jakiej się Rosja znalazła.

W duchu tych założeń opracowano nowy preliminarz budżetowy rosyjski na okres pierwszych 9 miesięcy 1922 r. Zasadę dostosowania wydatków do dochodów przeprowadzono w nim z niezwykłą bezwzględnością. Bezwzględność ta była koniecznością wobec położenia finansowego, w jakiem przebywała Rosja w końcu 1921 r. Oto bardzo znamienne wyjątki z artykułu Preobrażeńskiego w № 277 „Prawdy", oświetlające pobudki, które skłoniły rząd sowietów do tak radykalnego postawienia sprawy:

„W 1920 r. otrzymaliśmy produktów gospodarstwa wiejskiego na ogólną sumę 480 miljonów rubli złotych, z emisji zaś uzyskaliśmy dochód w wysokości 186 miljonów rb. złotych. W obecnym roku, zaliczając do niego początek roku przyszłego, winniśmy otrzymać produktów gospodarstwa wiejskiego na sumę około 250 miljonów rb. złotych. Czem pokryjemy niedobór podatków naturalnych w naszym budżecie?

„Odpowiadają na to cyfry zdolności kupczej emisji w 1921 r. W pierwszym półroczu dochód miesięczny z emisji wynosił zaledwie 30 miljonów, czyli 5 miljonów miesięcznie. Jeżeliby z emisją rzeczy miały się tak samo i w drugiem półroczu, to wówczas w naszym budżecie 1921 r. okazałby się podwojony niedobór podatków naturalnych, a jeszcze większy emisji. Jednak dzięki przejściu do nowej polityki ekonomicznej, z powodu zwiększenia się pojemności rynku wolnego, nasza emisja w drugiem półroczu daje wzrost prawie $4^{1}/_{2}$ razy większy w porównaniu z pierwszem. W drugiem półroczu otrzymaliśmy.... przeszło 130 miljonów rubli złotych, czyli przeciętnie około 22 miesięcznie..... W taki sposób część naszego niedoboru podatków naturalnych pokrywamy przez zwiększenie dochodu z emisji.

„Z tego źródła zyskaliśmy na koszt drobnego gospodarstwa część środków obrotowych, niezbędnych dla podniesienia wielkiego przemysłu. Ale to źródło dochodu ma swoje granice, a docierać do nich bezpośrednio byłoby wielką nieostrożnością. Granice te warunkują się pojemnością rynku. Jeżeli średnia wartość, która da się otrzymać z rynku, równa się przypuśmy 30 miljonom rubli złotych, to próba wyciągnięcia ponad 30 miljonów nic nie da, prócz zakrawającego na klęskę spadku kursu rubla, przewyższającego znacznie przeciętny jego spadek z miesiąca na miesiąc... Z olbrzymiego wzrostu emisji za ostatnie dwa miesiące mamy wskazówki namacalne, że zbliżamy się już do możliwych do osiągnięcia granic dochodu z emisji. Jest to widoczne ze wzrostu cen i spadku kursu rubla w Moskwie. W listopadzie, w porównaniu z październikiem, kurs rubla spadł o $27^{0}/_{0}$, t. j. dwa razy szybciej, aniżeli w poprzednich latach i jeszcze szybciej, aniżeli w pierwszem półroczu (w maju—wrześniu spadek kursu rubla wyniósł ogółem $10^{0}/_{0}$). Tę przestrogę winniśmy

wziąć pod uwagę i dlatego głęboko słuszne jest postanowienie Rady Komisarzy Ludowych o ograniczeniu emisji w 1922 r. budżetowym".

Emisję tę ograniczono do rozmiarów, odpowiadających 230 miljonom rb. złotych (25 miljonów miesięcznie). Wartość jej w rublach złotych obliczono na podstawie średniej wartości produktów pobieranych z rynku w ciągu miesiąca, w założeniu, iż ta wartość produktów nie ulegnie zmniejszeniu[1]) wobec nowej polityki ekonomicznej. W myśl postanowienia Rady Komisarzy Ludowych suma ta w żadnym wypadku nie może być zwiększoną. O ile podatki dałyby mniej niż przypuszczano, wówczas miały być o odpowiednią sumę zmniejszone środki, udzielane komisarjatom na pokrycie ich potrzeb. Postanowieniem tem Rada Komisarzy Ludowych pragnęła zmusić komisarjaty do gospodarki racjonalnej, do zmniejszenia liczby urzędników do minimum i wprowadzenia możliwych oszczędności. Pośrednio tego rodzaju postanowienie będzie musiało doprowadzić do oddania pobudce prywatnej olbrzymiej większości przedsiębiorstw, zamykających gospodarkę swoją niedoborami.

Drugą zasadniczą cechą tego oryginalnego budżetu jest podział na część pieniężną, oraz materjalną, wyrażoną również w pieniądzach[2]). Na pierwszą wypada

---

[1]) Na drodze emisji pobierano dotychczas produktów na sumę około 30 miljonów rb. w złocie. Rada Komisarzy Ludowych przyjęła 25 miljonów.

[2]) Podane tu liczby zaczerpnięto z artykułu o budżecie umieszczonym w № 273 „Prawdy" z dn. 3 grudnia, oraz z artykułów umieszczonych w №№ 274 i 275 „Izwiestji" z dn. 6 i 7 grudnia 1921 r. Po oddaniu rękopisu do druku, w № 295 „Prawdy" z dn 29 grudnia tegoż roku ukazał się nowy artykuł o budżecie państwowym, podający zupełnie inne liczby od tych, które zaczerpnęliśmy ze wskazanych wyżej źródeł. Nie będąc w stanie sprawdzić, które z tych liczb, czy przytoczone przez nas w tekście, czy podane w № 295 „Prawdy", odpowiadają rzeczywistości, przytaczamy poniżej i te drugie.

	Dochody:	W miljonach rb. złotych.	W %%
1.	Dochody z przemysłu, majątków państwowych i transportu	1.068	57
2.	Dochody z dostarczania artykułów spoż. i przedmiotów pierwszej potrzeby	426	23
3.	Różne	75	4
4.	Podatki bezpośrednie, pośrednie i opłaty	66	4
5.	Dochody z emisji	230	12
	Ogółem	1.865	100%

	Wydatki.		
1.	Ludowy Komisarjat Wojny	556	29,3
2.	„ „ Komunikacji	278	14,6
3.	Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego	154	8,1
4.	Ludowy Komisarjat Handlu Zewnętrznego	142	7,5
5.	„ „ Aprowizacji	140	7,4
6.	„ „ Oświaty	123	6,5
7.	„ „ Zdrowia	118	6,2
8.	„ „ Marynarki	72	3,8
9.	„ „ Spraw Wewnętrznych.	60	3,0
10.	„ „ Rolnictwa	52	2,7
11.	„ „ Ubezpieczeń Społecznych	48	2,5
12.	„ „ Finansów	40	2,1
13.	„ „ Poczt i Telegrafu	26	1,4
14.	„ „ Sprawiedliwości	23,2	1,2
15.	Fundusz dotacyjny Ludowego Komisarjatu Finansów	14	0,7
16.	„ rezerwowy Rady Komisarzy Ludowych	12	0,6
17.	Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy i Rada Komisarzy Ludowych	6,5	0,3
18.	Główny Urząd Statystyczny	4,8	0,2
19.	Ludowy Komisarjat Pracy	3,8	0,2
20.	Inspekcja Robotniczo-Włościańska	2,5	0,1
21.	Ludowy Komisarjat Spraw Zagranicznych.	2	0,1
22.	„ „ Narodowości	1,4	0,0
	Ogółem	1.879,2	100% (98,5%)

w dochodach ogółem 340, na drugą 1.063 miljonów rb. złotych. Bilansowo cały preliminarz zamyka się po stronie dochodów i wydatków sumą 1.403 miljonów rb. złotych. W dziedzinie dochodów pierwsze miejsce zajmuje wartość możliwej produkcji przemysłu państwowego, państwowych gospodarstw rolnych i lasów, (882,7 miljonów rubli złotych), drugie—wartość produktów otrzymanych w drodze podatków naturalnych (180 miljonów rubli złotych), trzecie—dochód z podatków i opłat pieniężnych (110,3 miljonów rb. złotych). Niedobór w wysokości 230 miljonów rb. złotych ma być pokryty emisją znaków pieniężnych obiegowych. Obliczone dochody, zarówno w postaci znaków pieniężnych, jak i dóbr materjalnych, podzielono teoretycznie pomiędzy komisarjaty, poczęści odpowiednio do budżetów państwowych, poczęści zaś podług stosunku, jaki ustalił się był w zeszłym roku gospodarczym, przyczem z ogólnych wydatków na Najwyższą Radę Gospodarstwa Ludowego (przemysł państwowy i t. p.) wypadło ogółem 19,10%, na Ludowy Komisarjat Komunikacji — 14,08%, Ludowy Komisarjat Wojny — 13,52%, Ludowy Komisarjat Aprowizacji — 9,40%, Ludowy Komisarjat Rolnictwa — 6,46% i t. d. Nadto do rozporządzenia Ludowego Komisarjatu Finansów, na pokrycie możliwych niedoborów w budżetach miejscowych, przeznaczono 13 miljonów rb. złotych i do rozporządzenia Rady Komisarzy Ludowych na nieprzewidziane wydatki, 10 miljonów rb. złotych. Wewnętrzną treść preliminarza budżetowego i jego ostrość w stosunku do istniejących potrzeb najdobitniej ujawnia stosunek wydatków do preliminowanych na ich pokrycie sum w budżetach Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego i Ludowego Komisarjatu Komunikacji. Oto Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego na wytworzenie towarów wartości 850 miljonów rb. złotych otrzymać miała od państwa pieniędzy papierowych, produktów spożywczych i przemysłowych o ogólnej wartości 145 miljonów rb. złotych. Jak niektórzy ekonomiści sowieccy w rodzaju Żarina wyobrażają sobie pokrycie pozostałego niedoboru, wskazaliśmy już w rozdziale dotyczącym podatków pieniężnych, bezpośrednich i pośrednich. Na potrzeby Ludowego Komisarjatu Komunikacji preliminowano ogółem 48 miljonów rb. w złocie i około 113 miljonów rb. w produktach spożywczych i przemysłowych. Podług obliczeń Michajłowa („Ekonomiczeskaja Żiźń" № 275 i 282)— przy pomocy tych środków koleje mogłyby przewieźć zaledwie $^1/_4$ część tej ilości ładunków, jaka odpowiada istniejącym możliwościom technicznym, czyli 4—$4^1/_2$ tysięcy wagonów dziennie. Tymczasem nawet w ciągu 1921 r. ładowano około 9.500 wagonów dziennie. Pozostałe sumy kolej musiałaby zatem uzyskać przez bardzo silne rozwinięcie przewozu ładunków prywatnych i znaczne podniesienie taryf przewozowych, co jednak byłoby niepożądane z ogólno-państwowego punktu widzenia. Z tej budowy budżetów Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego i Ludowego Komisarjatu Komunikacji wynika bodaj wniosek o konieczności przyciągnięcia kapitałów zagranicznych zarówno do prowadzenia przedsiębiorstw państwowych, jak i dróg kolejowych.

d) Zarządzenia co do emisji znaków pieniężnych obiegowych.

W tej dziedzinie na uwagę zasługują dwa dekrety, z których jeden ukazał się w następstwie powszechnego, bardzo silnego braku znaków pieniężnych obiegowych,

Te liczby rzucają już nieco inne światło na charakter budżetu państwowego. Przedewszystkiem znacznie wyżej obliczono dochody z przemysłu państwowego, majątku i transportu, oraz dochody z aprowizacji, a natomiast bardzo silnie obniżono pozycję dochodów z podatków pieniężnych i opłat. W dziedzinie wydatków na pierwszy plan wysunęły się wydatki Ludowego Komisarjatu Wojny, a następnie dwukrotnie od nich mniejsze wydatki Ludowego Komisarjatu Komunikacji. Pozycję Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego w nieznacznym stopniu podwyższono. Zwraca również uwagę poważna pozycja Ludowego Komisarjatu Handlu Zewnętrznego. Stosunkowo poważnemi pozycjami również są wydatki na oświatę i zdrowie. Ogółem budżet jest bodaj wiarogodniejszy od przytoczonego w tekście.

drugi zaś jest bardzo ostrożną i przemyślaną próbą wprowadzenia nowej jednostki obiegowej, bardziej zbliżonej pod względem swej wartości do rubla przedwojennego.

Na mocy pierwszego z tych dekretów, wydanego w dn. 15 września 1921 r., puszczono w obieg terminowe i bezprocentowe zabowiązania Republiki na 1,5 i 10 miljonów rubli. Zobowiązania te mają być wymieniane narówni z innemi znakami pieniężnemi, aż do dn. 1 stycznia 1923 r. Po tym terminie będą wykupione w ciągu pierwszego półrocza 1924 r., i po dn. 1 lipca 1923 r. tracą wszelką wartość.

Drugi z tych dekretów, wydany w dn. 3 listopada [1]), wprowadzał nowy rodzaj znaków pieniężnych obiegowych, pod nazwą państwowych znaków pieniężnych Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej typu 1922 r. Nowe znaki pieniężne posiadają nominalną wartość 50 kopiejek, 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100, 250, 500 i 1000 rubli i mają prawo obiegu w całej Rosji obok istniejących już znaków pieniężnych. Wszystkie instytucje państwowe i osoby prywatne obowiązane są do ich przyjmowaniu podług kursu: 1 rubel państwowego znaku pieniężnego typu 1922 r. = 10.000 rubli znaków pieniężnych wszystkich poprzednich typów zobowiązań państwowych i t. p. Nowe znaki pieniężne zabezpieczone całym majątkiem państwa wypuszcza w obieg Ludowy Komisarjat Finansów, w miarę potrzeby. W celu umocnienia wyznaczonego w dekrecie stosunku, wszystkie państwowe instytucje, przedsiębiorstwa i kooperatywy otrzymały polecenie sprzedaży towarów za nowe znaki pieniężne po cenie 10.000 razy mniejszej od cen pobieranych za towary, płacone staremi znakami pieniężnemi.

Ta nowa reforma finansowa nie ma więc charakteru zasadniczego. Nie jest to dewaluacja, gdyż obok nowych znaków pieniężnych będą kursowały i stare. Jest to denominacja, jak mówi się w Rosji. Nowe znaki pieniężne tak jak i stare nie są właściwie niczem zabezpieczone i nie mają ustalonego stosunku do złota. Nie istnieją zatem żadne powody, aby nowe znaki pieniężne miano cenić wyżej od starych. Jakie będą więc skutki dekretu, jak się zachowają względem nowych znaków pieniężnych tłumy włościańskie, w tym wypadku rozstrzygające? Czy uda się w rzeczywistości rządowi sowieckiemu utrzymać wyznaczony w dekrecie, a na niczem nieoparty stosunek, czy też wartość nowych znaków pieniężnych spadnie do poziomu wartości poprzednich, lub do poziomu pośredniego pomiędzy wartością prawnie obowiązującą, a wartością wszystkich innych znaków obiegowych? Na pytania te odpowie najbliższa rzeczywistość. Udanie się tego doświadczenia miałoby olbrzymie znaczenie praktyczne dla rządu Sowietów: dałoby mu walutę, aczkolwiek papierową, ale już nie tak różniącą się od walut papierowych niektórych państw europejskich (np. Polski), niepowodzenie zaś nie zmieni ich dotychczasowego ciężkiego położenia. W tem doświadczeniu uderza—i ta okoliczność winna zwrócić uwagę badaczy europejskich na skutki tego eksperymentu — śmiałość gry obliczonej na psychologję gromadną ludności.

e) Wpływ położenia finansowego na ogólną politykę gospodarczą rządu Sowietów.

Już przy rozbiorze polityki przemysłowej, wskazaliśmy na zależność utrzymania się ustroju kapitalizmu państwowego od tego, czy uda się przedsiębiorstwom państwowym wytrzymać współzawodnictwo z kapitalistami prywatnymi w zakresie płac zarobkowych, oraz czy ogólna sytuacja finansowa Rosji pozwoli na popieranie kapitalizmu państwowego. Szczegółowe zbadanie położenia finansowego Rosji i dokonanych w tym względzie reform umożliwia nam wyciągnięcie wniosków następujących:

[1]) Patrz aneksy do rozdz. II: № 21.

1) Podatki naturalne zastosowane względem wszystkich prawie produktów rolnych będą musiały ulec reformie. Znaczną część tych podatków trzeba będzie uchylić zupełnie. Ze względu na niezwykle silne zniszczenie rolnictwa w bieżącym roku gospodarczym ulegnie niewątpliwie zmniejszeniu i zasadniczy podatek zbożowy. A zatem obniży się również i dochód z tych źródeł osiągany, co pociągnąć za sobą musi daleko bardziej napięte wykorzystanie innych źródeł podatkowych.

2) Dochody z podatków pieniężnych i opłat będzie można wydatniej zwiększyć tylko w tym wypadku, o ile rozwinie się handel i przemysł prywatny, oraz wzrośnie dochodowość przedsiębiorstw państwowych. Rozwój handlu i przemysłu prywatnego na szerszą skalę wymaga ustalenia stosunków wewnętrznych, stworzenia podstaw prawnych, przyznania, chociażby w ograniczonym zakresie, prawa własności, odbudowy dalszej ustroju kredytowego i t. p. Wzmocnienie dochodowości przedsiębiorstw państwowych wymaga wkładu znacznych kapitałów, których rząd Sowietów dostarczyć nie jest w możności, oraz jaknajdalej idącego ich usamodzielnienia. Wynikająca z sytuacji finansowej konieczność rozwoju handlu i przemysłu prywatnego pchać będzie rząd Sowietów do poczynienia dalszych poważnych ustępstw kapitałowi prywatnemu. Brak kapitałów obrotowych w przemyśle państwowym wywoła z konieczności ponowne obniżenie płac zarobkowych i doprowadzi do odpływu bardziej wykwalifikowanych sił roboczych, względnie zmusi rząd Sowietów do niezwykle silnego ograniczenia zakresu tego przemysłu, lub, co jest najprawdopodobniejsze, do przyciągnięcia kapitałów zagranicznych w celu wspólnego prowadzenia przedsiębiorstw (towarzystwa mieszane).

3) Bank państwowy, wobec bardzo ograniczonych sum przekazanych, do jego rozporządzenia, i dzięki stałemu, a silnemu spadkowi kursu rubla, nie zdoła zaspokoić nawet nieznacznej części potrzeb kredytowych ze strony przedsiębiorstw państwowych, co jeszcze bardziej wzmocni konieczność pociągnięcia do współpracy, w sprawie prowadzenia przedsiębiorstw, kapitałów zagranicznych, a łącznie z rozwojem przemysłu i handlu prywatnego zmusi do tworzenia banków prywatnych, lub mieszanych, towarzystw ubezpieczeniowych i. t. d.

4) W kierunku likwidacji lub przekazania pobudce prywatnej przedsiębiorstw i gałęzi przemysłu, które zamykają gospodarkę niedoborami, względnie w kierunku pociągnięcia do współpracy w takich przedsiębiorstwach kapitałów zagranicznych, oddziaływać będzie również i konieczność zaprzestania emisji i powstrzymania spadku kursa rubla. Nowy budżet jest wyrazem zrozumienia tej ostatnio wymienionej konieczności przez rząd Sowietów.

Na mocy powyższych wniosków twierdzić można z całą stanowczością, iż Rosja w najbliższym czasie wejdzie w nowy okres, którego wybitną cechą będzie, prócz rozrastającego się wciąż przemysłu i handlu prywatnego w gałęziach gospodarstwa nie mających charakteru podstawowego, rozwój towarzystw akcyjnych mieszanych w dziedzinie zasadniczych gałęzi gospodarstwa (górnictwa, przemysłu ciężkiego, kolei żelaznych i banków).

Rozdział III.

Polityka agrarna.

1. Sprawa rolna przed rewolucją 1917 r.

Przed zniesieniem poddaństwa (1861 r.) istniała w Rosji w zakresie stosunków ziemskich tylko własność szlachecka i rządowa. Stosunek włościan do właścicieli dóbr był dwojakiego rodzaju. Znaczna większość włościan posiadała ilość ziemi mniej więcej wystarczającą na swoje potrzeby, musiała jednak tytułem pańszczyzny uprawiać ziemię pańską. Istniały nadto gospodarstwa czynszowe, pod względem rozmiarów znacznie większe; włościanie w tych gospodarstwach obowiązani byli uiszczać panom t. zw. o b r o k, czyli daninę, początkowo w naturze, później w pieniądzach. Zasadę obroków stosowano częściej w tych okolicach, gdzie dochody z roli były mierne i dla właścicieli ziemskich było korzystniejszą rzeczą podzielić swój obszar między włościan, obciążając ich wzamian wysokiemi czynszami.

Ustawa z dn. 19 lutego 1861 r. zniosła pańszczyznę, ale uznała cały obszar rolny, znajdujący się w użytkowaniu włościan, za własność panów. Włościanin wykupić musiał tę ziemię, z której był użytkował, od poprzedniego jej właściciela, płacąc czynsz, w zasadzie nie różniący się od tego, jaki w niektórych okolicach wypłacał przed zniesieniem pańszczyzny. Rozwiązanie dawnego stosunku poddańczego mogło dokonać się jeszcze w inny sposób. Właściciel, jeśli się na to zgodził, otrzymywał od państwa indemnizację za czynsz, włościanin zaś zwracał następnie państwu wyłożoną kwotę w ciągu 49 lat z odsetkami sześcioprocentowemi. Prawo ustaliło maximum i minimum obszaru nadziałowego, różne w poszczególnych okręgach, najniższe w gubernjach strefy czarnoziemnej. Wskutek tego zastrzeżenia, ilość ziemi użytkowanej przez włościan znacznie się zmniejszyła. W strefie czarnoziemnej wypadło przeciętnie na osadę po 2,2 dziesięcin, a niekiedy, jak np. w gubernjach: podolskiej, połtawskiej i kijowskiej, jeszcze mniej (po 1,9 i 1,2 dziesięciny). W 15 gubernjach odmierzono działki rolne po 4 — 5 dziesięcin, w 12 po 3 — 4 dzies. i tylko w 18 z pośród 50 gubernji Rosji Europejskiej średnia wielkość nadziału przekraczała 5 dziesięcin.

Ponieważ wysokość czynszu przewyższała rozmiary czystego dochodu z roli, który już niezależnie od tego, przy mało napiętej gospodarce rolnej i wobec małych nadziałów, nie wystarczał na wyżywienie, włościanie zmuszeni byli dorabiać na wypłatę czynszu albo pracą we dworze na bardzo uciążliwych warunkach, albo przez wydzierżawianie działek ziemi z wielkich gospodarstw rolnych.

Ciężar, wypływający z posiadania ziemi w tych warunkach, był tak wielki, że włościanie niejednokrotnie zrzekali się nadziału, godząc się na przyjęcie bezpłatne działek ziemi w wysokości $^1/_4$ minimum wyznaczonego przez ustawę. Podług Sim-

kowicza podatki państwowe i czynsze z gruntów wynosiły w gub. Petersburskiej od 128% do 150%, w moskiewskiej 205%, w smoleńskiej 220%, w twierskiej 252%, w włodzimierskiej 276% dochodu z roli! Włościanin, który pragnął się pozbyć tak obciążonego gruntu, musiał biorącemu odeń jego działkę wypłacać odszkodowanie za to, że oddaje mu grunt zadłużony. Musiał się zatem wykupić—od posiadania ziemi!

Ziemia wydzielona włościanom przez reformę 1861 r. uchodziła przeważnie za własność całej gminy włościańskiej. Ta gmina była odpowiedzialną za zobowiązania podatkowe i daniny wszystkich swych członków. Podziały pomiędzy członków gminy dokonywały się co kilka, kilkanaście (do 12) lat. Gospodarstw włościańskich, bądących własnością indywidualną rolnika, istniała procentowo bardzo nieznaczna liczba. Ze 100 miljonów dziesięcin prywatnej własności, po reformie 1861 r., na własność indywidualną włościańską wypadało zaledwie około $6^1/_2$ mil. dziesięcin.

W miarę wzrostu ludności stosunki wiejskie, szczególniej wśród pospólności wiejskich, pogarszały się coraz to bardziej: przeciętna ilość ziemi w zagrodzie włościańskiej wynosiła 4,8 dziesięcin w 1861 r., 3,5 dziesięcin w 1880 r., a 2,6 dziesięcin w 1900 r. Wszczęły się wrzenia wśród włościan. Ustawa z 1881 r., która obniżyła czynsze gruntowe i wprowadziła obowiązkowy wykup ziemi na własność, oraz niskie ceny zbóż, które skłaniały obszarników do wydzierżawiania, względnie wyprzedaży ziemi chłopom na dogodniejszych warunkach, przyczyniły się do chwilowego uspokojenia umysłów na wsi.

W okresie lat 1861 — 1905 ogółem wielka własność straciła około 35 miljonów dziesięcin, czyli 44% swego poprzedniego stanu posiadania, własność zaś indywidualna włościańska wzrosła do 13,2 miljonów dziesięcin. Przeważającą formą własności pozostawała jednak w dalszym ciągu pospólność rolna. Ogółem na własność włościańską nadziałową wypadało przeszło 124 miljony dziesięcin, czyli 51% ogólnego obszaru rolnego.

Dopiero reforma Stołypinowska, która ułatwiała każdemu włościaninowi wystąpienie z pospólności wioskowej i wyodrębnienie swej działki na własność prywatną, wprowadziła do wioski rosyjskiej pierwiastki bardziej nowoczesne.

Zasadnicze jednak cele tej reformy były natury wybitnie reakcyjnej. Chodziło mianowicie Stołypinowi o stworzenie większej własności włościańskiej, która byłaby oporą dla rządu wobec rewolucyjnej klasy robotniczej.

Sprawa wyodrębniania się gospodarstw indywidualnych z pospólności wioskowej od 1906 r. odbywała się w szybszem tempie, ale w chwili wybuchu wojny europejskiej była daleką od osiągnięcia swego kresu. Ogółem do dnia 1 stycznia 1913 r. wyodrębniło się z pospólności rolnych 1.749.819 gospodarstw, co stanowi zaledwie 18,7% ogólnej liczby gospodarstw, istniejących na gruntach nadziałowych. Obszar wydzielonych gospodarstw wynosił 12.580.589 dziesięcin, czyli 11,9% ogólnej powierzchni gruntów nadziałowych. Rdzeń włościaństwa pozostawał zatem i nadal w dawnej więzi wioskowej. Srednia ilość gruntu, która przypadała na głowę ludności męskiej, wynosiła zaledwie 2,54 dziecięciny, była więc, przy niskim poziomie techniki rolnej w Rosji, niewystarczającą, nie zabezpieczała nawet najniższych potrzeb spożywczych włościanina. Potwierdzają to badania, przeprowadzone nad spożyciem zboża w Rosji. Gdy spożycie całego państwa wynosiło średnio 20 pudów na głowę rocznie, to spożycie wśród ludności włościańskiej wyrażało się w liczbie 16,6 pudów. Włościaństwo stale niedojadało, niedojadał także jego inwentarz roboczy.

Jednocześnie dodatkowe zarobki dość powszechne przed 1906 r., a mianowicie wydzierżawianie działek z wielkiej własności ziemskiej, po r. 1906, wskutek cwiększenia się napięcia uprawy w gospodarstwach folwarcznych, wzrostu cen na

zboże i jednoczesnego podniesienia się cen dzierżawnych, stawało się dla włościan coraz to niedostępniejsze Rozdźwięk pomiędzy zapotrzebowaniem na ziemię, a jej podażą wzrastał z roku na rok, w miarę wzrostu ludności. Olbrzymie obszary ziemi, znajdujące się w rękach nielicznych obszarników, nieciły pożądanie tej ziemi i przyczyniały się do podniecenia umysłów. [1])

Nadeszły czasy wojny r. 1914 — 1918.

Wojna doprowadziła do zupełnego rozprzężenia gospodarczego Rosji. Kraj rolniczy, wytwarzający surowce, stanął nad brzegiem ruiny gospodarczej, zagrożony widmem głodu. W całej pełni wystąpiła na jaw wadliwość ustroju rolnego Rosji. Wybuchła rewolucja marcowa 1917 r. Agrarny jej charakter zarysował się jaskrawo niemal od pierwszej chwili. Jednakże Rząd Tymczasowy nie zrozumiał tego, nie objął umysłem całej klęski rosyjskiej. Z drugiej zaś strony znajdował się ten rząd pod zbyt silnemi wpływami przedstawicieli wielkiej własności, aby zdołał jąć się radykalnego rozwiązania sprawy. To niezrozumienie sytuacji zemściło się niebawem.

Rząd Tymczasowy uznał siebie za nieupoważnionego do rozwiązania sprawy rolnej i odłożył dokonanie reformy do chwili zwołania konstytuanty. Nie odważając się na stanowcze rozstrzygnięcie kwestji agrarnej, obawiając się jednak niezadowolenia tłumów włościańskich, uciekł się do półśrodków. Przedewszystkiem wydał odpowiednią odezwę i postanowieniem z dn. 21 kwietnia 1917 r. powołał do życia ziemskie komitety, gubernjalne, powiatowe i gminne. Wytknięto im obowiązek regulowania stosunków rolnych na miejscu, pośredniczenia w zatargach między większą własnością rolną, a gromadą wioskową, zarządzania majątkami państwowemi, za zgodą odpowiednich instytucji, oraz nadano im prawo wnoszenia do Głównego Komitetu Ziemskiego spraw o oddanie pod przymusowy zarząd majątków silnie zniszczonych. Prócz tego komitety te miały obowiązek przygotowywania materjałów do reformy rolnej, którą winna była uchwalić konstytuanta. Naturalnie taki półśrodek, jak komitety ziemskie, o dosyć nieokreślonych pełnomocnictwach i jeszcze niewyraźniejszej władzy wykonawczej, nie zdołał zadowolić podnieconych tłumów wiejskich, których pragnienia w stosunku do ziemi już w tym czasie szły znacznie dalej, niecierpliwość zaś przynaglała do czynu natychmiastowego.

Pierwszy Wszechrosyjski Zjazd delegatów włościańskich w maju 1917 r. wypowiedział się za socjalizacją własności ziemskiej i wysunął, w charakterze środka przejściowego, żądanie oddania wszystkich majątków większej własności pod zarząd komitetów ziemskich. Stopniowo w czerwcu i w lipcu to tu, to tam zaczęły wybuchać rozstrzelone, ale już poważniejsze zatargi i zaburzenia. Ale Rząd Tymczasowy zamykał na to oczy i zasłaniał się przyszłą konstytuantą. A tymczasem wypadki rozwijały się w coraz to szybszem tempie. W sierpniu i wrześniu prawie wszędzie na prowincji zaczęli zajmować włościanie ziemię obywatelską, czemu towarzyszyło częstokroć niszczenie folwarków i zabieranie inwentarza. Stawało się rzeczą coraz widoczniejszą, iż ta tylko partja stanie u władzy, która uzna konieczność natychmiastowego przeprowadzenia reformy agrarnej, w duchu całkowitego wywłaszczenia wielkiej własności ziemskiej. Druga rewolucja, która uchyliłaby stosunki feudalne w Rosji, tak jak we Francji dokonała tego wielka rewolucja 1793 r., a w pozostałej Europie rewolucja 1848 r., stała się, wobec chwiejnej postawy Rządu Tymczasowego, nie tylko możliwą, ale z punktu psychologicznego nieuniknioną. Wkońcu doszło do wybuchu: rewolucja w gruncie rzeczy była rewolucją agrarną, której usi-

[1]) Jako przykład przytaczamy: Rukawisznikow posiadał 844 tys. dzies., książe Abamalek-Łazarjew 899 tys. dzies., hr. Bobrinskij 649 tys. dzies., Bałaszow 259 tys. dzies. i t. d.

łowano nadać z ognisk miejskich zabarwienie socjalistyczne. Zrozumienie tego zasadniczego charakteru rewolucji rosyjskiej jest kluczem do zrozumienia wypadków późniejszych.

2. Pierwsze czyny prawodawcze władzy sowieckiej.

Taki był stan rzeczy w chwili przewrotu listopadowego r. 1917, który oddał był władzę państwową w ręce Rad Delegatów i wyłonionego z nich rządu Komisarzy Ludowych.

Położenie było rzeczywiście groźne.

Trzeba było w jakikolwiek sposób powstrzymać niszczenie większego gospodarstwa rolnego i rozkołysane namiętności skierować na drogi twórcze, uporządkowane. Nowy rząd doskonale to rozumiał. Zrozumiał również, że w takiej chwili nie może być mowy o stosowaniu programu dawnej partji socjaldemokratycznej odłamu bolszewickiego. Niepodobna było iść przeciw fali, t. j. przeciw dokonywanemu przez włościan przywłaszczaniu ziemi obszarniczej, oraz podziałowi majątków. Raczej przełom listopadowy dostarczył nowej podniety w tym kierunku — za jego sprawą poruszenie ludu wiejskiego przybrało charakter bardziej stanowczy, ostry i nieprzejednany. Pozostawało jedynie uświęcić fakty dokonane, nadając im tylko możliwie uregulowane formy i, o ile się da, ratować siły wytwórcze ziemi i narzędzia pracy. W tym też kierunku zwróciły się pierwsze, poniekąd dorywcze, akty prawodawcze rządu sowieckiego. A ponieważ do wytworzonego stanu rzeczy najbardziej dostrajał się, że tak się wyrazimy, ton brzmiący w akcji lewych eserów, tych ideologów stanu włościańskiego, to też na samym początku rządów sowieckich całe kierownictwo nad rozwiązaniem sprawy rolnej oddano do rąk przedstawicieli tej partji: Komisarjat Rolnictwa został obsadzony z pośród lewych eserów.

Ważniejsze z pierwszych czynów nowej władzy były następujące: dekret z dn. 8 listopada 1917 r. o uchyleniu prawa własności w stosunku do większej własności rolnej [1]), dekret z dn. 16 listopada o przekazaniu gruntów, w charakterze rolniczym użytkowanych, komitetom ziemskim, i nakoniec dekret z dn. 8 grudnia 1917 r. o zniesieniu państwowego, szlacheckiego i włościańskiego Banków Ziemskich.

Na wszystkich tych dekretach spoczywają ślady pośpiechu, z jakim je układano. Moc w nich jest niedomówień, mnóstwo rzeczy niejasnych, niezrozumiałych, nakoniec ogromnie dużo sprzeczności, a nadto szczegółów, które do tekstu dekretów zabłąkały się całkiem przypadkowo.

Ponieważ dekrety te straciły już obecnie doniosłość swoją i mogą być rozpatrywane tylko jako pasmo w ogniwie przebiegu historycznego, nie wdając się więc w ich rozbiór szczegółowy, pokrótce tylko rozpatrzymy ich treść, przynajmniej pierwszego z nich, zawierającego założenia ogólniejsze.

Ziemia staje się własnością ludu: pospólnym zasobem gruntów.

Osobom, które z powodu wywłaszczenia ucierpiały, przyznano prawo do zapomogi społecznej, dopóki nie zdołają się przystosować do nowych warunków bytu. Wnętrza ziemi wraz z ich zawartością (węgiel kamienny, nafta, rudy i t. d.), wszystkie lasy, oraz wody znaczenia donioślejszego, ogólno-państwowego są w wyłącznem rozporządzeniu państwa, mniejsze wody pozostają pod zarządem gmin. Kawałki ziemi o wysokiej kulturze: ogrody, szkółki drzew, plantacje, gospodarstwa wzorowe i nasienne, oraz hodowla inwentarza zarodowego nie podlegają podziałowi i, odpowiednio do swojej wielkości i znaczenia, pozostają w rękach zarządu państwowego,

[1]) Patrz aneksy do rozdz. III: № 1 (wraz z nakazem włościańskim).

lub gminnego. Tak samo, w zależności od tych samych pobudek, w ręce państwa lub gminy przechodzi cały inwentarz żyjący i martwy majątków skonfiskowanych.

Słowem, wyraźną jest zasada: wywłaszczenie bezpłatne, nie czyniące dla nikogo wyjątków, i utworzenie z ogółu gruntów jednego wielkiego zasobu, będącego własnością całego ludu. Ale ta zasada teoretyczna jest o wiele radykalniejsza od uświęconej przez dekrety praktyki: teorja wychodzi z założeń własności pospólnej całego ludu do ziemi, praktyka natomiast uświęca całkowicie istniejące wśród włościan sposoby użytkowania, innemi słowy nie nadwerężа w niczem użytkowania indywidualnego. W teorji wywłaszcza się wszystkich, w praktyce—jedynie wielką własność, lub innemi słowy wywłaszcza się obszarników z prawa własności i użytkowania, włościan jedynie z prawa własności, i to w teorji. W rzeczywistości więc zwyczaje i pożądania włościan są poszanowane: osadom włościańskim i gospodarstwom rolnym wiejskim pozostawiono uprawianą przez właścicieli ziemię i zagwarantowano jej użytkowanie nie tylko dożywotnie, ale zastrzeżono, że w razie ustąpienia kogoś, najbliżsi krewni mają pierwszeństwo do objęcia jego kawałka. Nie narzuca się nikomu form gospodarowania: dekret zastrzega, że sama ludność rozstrzyga o tem, czy chce siedzieć w wiosce gospodarstwami indywidualnemi, czy rozproszona futorami, czy trzymać się będzie zasad pospólności wioskowej lub wiązać się w spółki (artiele). Wprawdzie prawo korzystania z ziemi, które w teorji otrzymali wszyscy obywatele bez różnicy płci, przysługuje tylko tym, którzy uprawiają ją własną pracą, bądź posługują się siłą roboczą swojej rodziny (bądź odwołują się do zasad zrzeszenia), co więcej przysługuje według zasad „równościowych“ (urawnitielnaja norma), określonych według stałych norm roboczych lub spożywczych odpowiednio do warunków (a więc zwyczajów) miejscowości. Ale to zastrzeżenie godzi jedynie w interesy nielicznych włościan wielkorolnych i w niczem nie sprzeciwia się zwyczajnym włościańskim widnokręgom. Wprawdzie wzbroniono kupna, sprzedaży, dzierżawy i zastawu ziemi, oraz zakazano wszelkich innych sposobów prywatno-prawnego obrotu ziemią; przy przechodzeniu zaś ziemi z rąk do rąk, na mocy zarządzeń władzy, zwraca się włościaninowi, który z niej użytkował, wartość włożonych w ziemię nawozów i meljoracji, i to o tyle tylko, o ile nie zostały już z niej wyciągnięte. Zakazano również pracy najemnej na roli. Wszystko to jest jednak w jakiej takiej zgodzie z widnokręgami rzesz włościańskich, choć już nieco je obraża. Ponieważ zaś ograniczenia te i zastrzeżenia mają ujawnić się dopiero w przyszłości, w chwili zaś wydania dekretów użytkowanie włościanina z gruntów pozostawało nienadwerężone, przeto zasady te, a właściwie pokost nieco socjalistyczny na zrębie gospodarstwa indywidualnego, nie mogły narazie wywoływać niezadowolenia. W każdym razie, nawet zapowiadając w przyszłości perjodyczne podziały gruntów, właściwe rosyjskiej pospólności wioskowej, i rozszerzając je na cały zasób gruntów, dekret zastrzega, iż rdzeń gruntów, uprawianych przez włościanina, pozostaje w jego użytkowaniu nadal, jedynie zmianie podlegają granice użytkowanego przezeń kawałka. Słowem, dekret usiłuje dostosować się do włościanina i jedynie przeczy przyzwyczajeniom bardziej zindywidualizowanego gospodarstwa na południu, na tem południu, które miało się stać niebawem Wandeją rewolucji rosyjskiej.

W jednem tylko przeciwstawia się nowe prawo wyraźnie i silnie rzeszom włościańskim. Jest to sprawa żywiołowego obejmowania gruntów obszarniczych przez włościan z nieodzownemi od takiego postępowania rabunkami, zniszczeniem i t. d. Mienie, podlegające konfiskacie, jest „odtąd własnością całego ludu“, i kto narażać je będzie na zniszczenie, będzie oddany pod sąd doraźny, rewolucyjny.

Wielką klęską rolnictwa było właśnie to niebezpieczeństwo całkowitego zniszczenia gospodarstw rolnych przez żywiołową ich grabież. Tym zagadnieniem zaj-

muje się w dużym stopniu nietylko pierwszy dekret, ale i następne rozporządzenia. Jako jeden ze środków zapobiegawczych władze rządowe uważały postawienie na czele żywiołowego ruchu agrarnego komitetów z nieograniczonemi prawie pełnomocnictwami i nadzwyczaj obszernym zakresem działania.

Jednakże wszystko to, jak również i groźba sądu rewolucyjnego, nie uratowały od zupełnego zniszczenia mnóstwa gospodarstw rolnych, będących na poziomie wyższej kultury. Wzburzonego, wyprowadzonego z torów utartych żywiołu, niepodobna było żadnemi dekretami wdrożyć w łożysko. Pierwsze dekrety dostarczały raczej nowej podniety. Włościanin rosyjski widział w nich uświęcenie swoich roszczeń, całkowite rozgrzeszenie wszystkich apetytów, nie zwracał natomiast uwagi na zastrzeżenia, nawet na założenia zasadnicze. Widział jedno: wolno mu brać ziemię i, nie czekając na wyrównanie ogólno-państwowe, wyrąbywał lasy, zabierał grunta, rabował inwentarz, brał meble, a ponieważ te nie dały się dzielić, zdarzało się, iż rozbijał lustra i dzielił tkaninę z kanap na tyle części, ilu było współuczestników. Brał ziemię przedewszystkiem chłop sprzężajny — „choziajstwiennyj mużyczok", — bezrolny zaś i małorolny, lecz nie sprzężajny, pozostawał raczej widzem tego rozdrapywania gruntów. Przy tym pogromie folwarków nie obeszło się bez scen krwawych, wstrząsających, zwłaszcza w pobliżu zachodnio-południowego frontu wojennego, gdy ten żywiołowo rozlatywał się: żołnierze, porzucając front, pierwsi niekiedy rozpoczynali rozprawę z obszarnikami dziką, jak zdziczałe były zwyczaje wojny: rabunki, pożogi, nawet mordy były tam częstem zjawiskiem. Zniszczeniu uległy dobrze prowadzone warsztaty pracy, z dymem szły cenne twory sztuki. Znęcano się nad książkami: „dałoj gramotnych!" rozbrzmiewało, a w parze z tem nienawiść ludu zwracała się przeciw bibliotekom. Szekspirowski Kaliban marzy o zniszczeniu książki Prospera, gdyż ten za pomocą wiedzy swojej trzyma go w niewoli. Tłumy włościańskie w żywiołowym podmuchu namiętności, w niewyrobieniu społecznem rzucały się na książki — jak gdyby rozumowały w głębi ducha, iż pan jest panem tylko dzięki nauce swojej. Przyczem w tym podmuchu żywiołowym każda okolica, a nawet wioska każda nie troszczyła się o sąsiadów. Powstawały zawikłania, brzemienne nowemi walkami: rząd, w jakichkolwiek znajdowałby się rękach, musiał w dalszej lub bliższej przyszłości dopasować podział ziemi do potrzęb tłumów włościańskich całego kraju, gdy tymczasem podział dokonany żywiołowo krzywdził jedne okolice, wyposażał nadmiernie inne, stwarzał uprzywilejowanych i pokrzywdzonych. Ta sama władza państwowa, której podmuch ów oddał ster rządów w ręce, będzie musiała, w imię uregulowania warunków bytu, dokonywać sprawiedliwszego rozposażenia i wśród sprzymierzeńców dzisiejszych robić wielu swoimi wrogami jutrzejszymi. Władze rozumiały ujemne skutki takiego ruchu, chciały powściągnąć tę żywiołowość, ale nie były w możności przeciwdziałać jej. Gdyby zapragnęły nawet wystąpić energicznie, nie miałyby na kim się oprzeć, jak również nie miałyby do swego rozporządzenia odpowiednich organów wykonawczych.

Życie szło swoim torem. Na wsi żywiołowo wytwarzały się nowe stosunki, powstawały pierwiastki nowych antagonizmów i nawet, że użyjemy wyrażenia potocznego w Rosji Sowieckiej, pierwiastki kontrewolucji, jako wynik dokonanej żywiołowo rewolucji. Trzeba było stwarzać sieć państwową, która ujęłaby rozhukaną falę namiętności w jakieś łożysko; a tymczasem rządziła wszystkiem logika interesów codziennych i zrodzona z niej logika namiętności, ale nie logika rozumu. Pobudka myśli świadomej, organizacyjnej opóźniała się w stosunku do faktów życia.

Nowy rząd krząta się wprawdzie od połowy grudnia 1917 roku około przygotowania, na podłożu dekretów zasadniczych, projektu właściwej reformy rolnej,

z drugiej zaś strony urządzenia złożonego ustroju instytucji, mających kierować sprawami rolnemi w ogniskach władzy na prowincji.

Aktem prawodawczym, mającym ująć ruch żywiołowy w karby prac organizacyjnych, był statut dn. 4 grudnia 1917 roku [1]) o komitetach ziemskich wraz z instrukcją o uregulowaniu przez nie stosunków rolnych, w myśl dekretu z dn. 8 listopada, w zakresie wskazówek praktycznych.

Ustrój tych urzędów — k o m i t e t ó w z i e m s k i c h — był następujący:

Najniższą jednostką były komitety gminne.

Komitety gminne wybiera ludność na zasadzie powszechnego, bezpośredniego, równego i tajnego prawa wyborczego — po jednym przedstawicielu od każdych 500 głów ludności. W skład każdego takiego komitetu gminnego wchodzą również przedstawiciele gmin ościennych po jednym od każdej.

Nad komitetami gminnemi stoją komitety powiatowe i gubernjalne.

W skład powiatowych komitetów ziemskich wchodzą: po jednym przedstawicielu od każdego komitetu gminnego, jeden przedstawiciel od ziemstwa powiatowego i jeden od rady miejskiej miasta powiatowego, 6 przedstawicieli od powiatowej Rady Delegatów Włościańskich i po 2 przedstawicieli od Rad Delegatów Robotniczych i Żołnierskich, istniejących w powiecie.

Nakoniec komitet gubernjalny powstawał w podobny sposób z przedstawicieli komitetów powiatowych: po jednym przedstawicielu od ziemstwa gubernjalnego i rady miejskiej miasta gubernjalnego, oraz 12 przedstawicieli od gubernjalnej Rady Delegatów Włościańskich i po 3 od Rad Delegatów Robotniczych i Żołnierskich.

Na czele tej więzi ziemskiej znajdował się autonomiczny Główny Komitet Ziemski.

Główny Komitet Ziemski miał skład bardzo złożony: wchodziło do niego całe kolegjum spraw rolniczych wraz z komisarzem, nadto po jednym przedstawicielu od komitetów gubernjalnych, 25 przedstawicieli od Wszechrosyjskiej Rady Delegatów Włościańskich, 12 delegatów od Wszechrosyjskiej Rady Delegatów Robotniczych i Żołnierskich, przedstawiciele partji politycznych, stowarzyszeń naukowych, ekonomicznych i rolniczych, grup narodowościowych, o ile właściwy im był odmienny układ stosunków rolniczych, przedstawiciele Ludowych Komisarjatów: Finansów, Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych, oraz 25 osób specjalnie powołanych, przyczem delegaci partji (po jednym od partji) i stowarzyszeń (również po jednym delegacie od stowarzyszenia) mieli głos jedynie doradczy.

Słowem, na czele całej organizacji znalazło się ciało bardzo liczne, bardzo ciężkie, zbierające się tylko od czasu do czasu, które musiało wyłonić z siebie stałą radę, a w dalszym ciągu prezydjum i biuro wykonawcze, zatrzymując w swoich rękach raczej pobudkę prawodawczą. Zresztą i stała rada składała się z kilkudziesięciu osób. Ten ustrój komitetów ziemskich, urozmaicony jeszcze przez zjazdy gubernjalne komitetów ziemskich, w całokształcie swoim mało sprawny, nadający się raczej do rozpraw dyskusyjnych, niż do czynu energiczniejszego, winien był wziąć w swoje ręce sprawę miejscowych zasobów gruntów, a nadewszystko sprawę gruntów, uprawianych za pomocą pracy najemnej, oraz zająć się ich rozposażeniem pomiędzy rzesze małorolne i bezrolne. Do jego rozporządzenia winny były przejść całkowicie grunta wszystkich gospodarstw rolnych, nieopartych na zasadzie

[1]) Statut wraz z instrukcją nie wszedł do „Sbornika dekretów i postanowlenji po narodnomu Komisarjatu Ziemledielja 1917 — 1920 g.".

pracy bezpośredniej właściciela, inwentarz żywy i martwy takich majątków wraz z budynkami, wody znaczenia miejscowego i lasy: komitety miejscowe miały prowadzić spis gruntów i przedmiotów odpowiednich i usuwać dawnych właścicieli, zarządzać takiemi gospodarstwami, zwłaszcza znajdującemi się na wyższym szczeblu kultury, załatwiać wszystkie sprawy o ziemię i t. d. Z pośród tych gruntów, grunta tego rodzaju jak sady i szkółki, gospodarstwa hodujące nasiona lub rośliny przemysłowe, uprawiające buraki, tytuń, chmiel, winnice, gospodarstwa bydła rasowego, stacje doświadczalne i gospodarstwa instytucji naukowych, bez szkody nie mogące ulegać podziałowi, miały tymczasowo pozostawać w ręku właścicieli dotychczasowych, o ile ci nie posługiwali się pracą najemną, lub zostawały przekazane komisarzom rolnym wybranym przez komitet ziemski z udziałem gminnej Rady Delegatów Włościańskich. Tacy komisarze zarządzają także i innemi majątkami skonfiskowanemi, póki te nie zostaną podzielone. Inne odebrane grunta, t. j. grunta zwyczajnie zagospodarowanych majątków, będą rozposażone pomiędzy ludność. Pierwszeństwo do gruntów rozposażonych mają spółki (artiele) i zrzeszenia bezrolnych i małorolnych, po nich na drugiem miejscu idą gospodarstwa małorolne, jeszcze dalej bezrolne, a wkońcu dopiero robotnicy rolni, przyczem w każdej kategorji najpierw otrzymują ziemię rodziny, których członkowie są w wojsku, lub które ucierpiały z powodu wojny. Warto podkreślić tutaj oddanie pierwszeństwa zasadzie pospólnej: przedewszystkiem otrzymują ziemię artiele. W tem zarządzeniu udzielono zachęty do wiązania się rolników w zrzeszenia, ale instrukcja nie wyznacza przymusowo kształtów tego zrzeszenia, pozostawiając ludności wiejskiej swobodę działania i wybierania sobie najdogodniejszej więzi wewnętrznej. Z drugiej strony występuje w instrukcji inna jeszcze dążność: spółki i małorolni, jako dający większą rękojmię staranniejszej uprawy, mają pierwszeństwo przed bezrolnymi i proletarjatem rolnym, gdy chodzi o otrzymanie ziemi. Jest to, wraz z wyznaczeniem komisarzy nad majątkami, pierwsza próba rządu sowieckiego przeciwstawienia się aspiracjom włościaństwo, które zagarniało było ziemię i rujnowało lekkomyślnie gospodarstwa większe, a jednocześnie tak samo pierwsza próba wprowadzenia ładu w odbywający się żywiołowa podział, w którym nadewszystko „choziajstwiennyj mużyk“ zagarnął był ziemię. Jeszcze w innym punkcie przeciwstawiono się widnokręgom codziennym włościaństwa: wysunięto zasadę wyrównania gruntów pomiędzy gminami i powiatami, wówczas gdy włościanie patrzyli na majątek jako na rzecz wyłącznie przynależną do odpowiedniej wioski lub wiosek i te z orężem w ręku gotowe były bronić, i niejednokrotnie broniły, praw swoich przeciw interesom sąsiadów, a więc przeciw sąsiadom, którzy w okresie np. poddaństwa należeli byli do innego majątku. I tak samo jak grunta, ulega rozposażeniu inwentarz majątków, opiekę zaś nad inwentarzem żywym i martwym byłej wielkiej własności przekazano komitetom ziemskim gubernjalnym i powiatowym, gdyż te wzbudzały większe zaufanie niż gminne, członkowie których uczestniczyli byli niejednokrotnie w niszczeniu folwarków i rozszarpywaniu ich mienia ruchomego. Wszyscy, którzy otrzymali grunta, zobowiązywać się mieli do ich należytej uprawy we właściwym czasie. Nadto wszystkie majątki, korzystające z pracy najemnej, które pozostały jeszcze nietknięte, winne były oddać komitetom ziemskim cały zasób produktów ponad określoną ilość, po ustalonych cenach. Fundusze stąd pochodzące miały być użyte, między innemi, na utrzymanie danego gospodarstwa w dobrym stanie (właściciele niezdolni do pracy dostawać mieli na swoje utrzymanie odpowiednie minimalne porcje spożywcze). Jeszcze jeden szczegół: na pokrycie wydatków komitetów ziemskich instrukcja przewidywała pobór specjalnego podatku od dziesięciny, który w gubernjach urodzajnych, celem wyrównania różnic w rencie ziemskiej, miał być większy, niż w okolicach o gorszej glebie.

A zatem w tym pierwszym okresie, kiedy u steru spraw agrarnych znajdowali się lewi eserzy: na czele komisarjatu rolnego eser Kolegajew, zastępca jego i pomocnik eser Majorow, — czyny prawodawcze nosiły na sobie wyraźne piętno zasad programowo-taktycznych eserów i nie przeczyły widnokręgom włościańskim. To znaczy: wychodziły z założeń użytkowania indywidualnego, poprawianego przez podział gruntów perjodyczny, wysuwały zrzeszenie, ale go nie narzucały, pragnęły ocalić od zniszczenia dobrze prowadzone większe gospodarstwa, ale nie narzucały idei państwowych warsztatów pracy, wkońcu zmierzały do usunięcia nadużyć w sprawie podziału ziemi, które wkradły się były podczas żywiołowego rozwiązywania sprawy agrarnej. Niema mowy o komunach, o gospodarstwach sowieckich, o wpychaniu włościanina na tory obcych mu widnokręgów i warunków. Zresztą niema nawet mowy o rozległej działalności jakiejkolwiek: nawet ustrój komitetów ziemskich istniał właściwie tylko na papierze, ale nie wsiąknął w życie i wkońcu obumarł w zarodku jeszcze, nie przyobległszy się w ciało. Nowe pierwiastki do prawa o ziemi wprowadziło dopiero prawo o socjalizacji ziemi z dn. 27 stycznia 1918 r. [1]) — to zasadnicze prawo rolne Rosji bolszewickiej, zatwierdzone w swojem brzmieniu przez Konstytucję Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej z dn. 10 lipca 1918 r.

Ale zanim poddamy rozbiorowi to prawo i jego założenia, winniśmy uprzednio rozpatrzyć ustrój władz, na których spoczął był obowiązek wcielania w życie tych nowych założeń.

3. Ustrój władz rolnych.

A) Władze centralne.

Dekret o zniesieniu własności prywatnej na ziemię z dn. 26 października 1917 r. stał się pobudką do tworzenia nowych miejscowych organów reformy rolnej. Organ centralny — Ludowy Komisarjat Rolnictwa, przekształcony z Ministerstwa Rolnictwa, został dostosowany do zmienionych warunków swej działalności dopiero o wiele później. Główną przyczyną tego opóźnienia były walki międzypartyjne, których przez wiele miesięcy Komisarjat był widownią. Dopiero od stycznia 1918 r. datują się pierwsze próby podjęcia przez Komisarjat Rolnictwa prac systematyczniejszych. Pierwszym czynem jego było opracowanie dekretu o socjalizacji ziemi, przeprowadzenie tego dekretu na zjazdach, oraz przebudowa urządzeń lokalnych, mających urzeczywistnić reformę rolną. W ten sposób uporządkowanie i kierowanie właściwemi organami działalności Komisarjatu (agronomicznym, mierniczo-technicznym, meljoracyjnym i in.) odsunięto na dalszą metę. Ostra walka, która wszczęła się była w końcu pierwszej połowy roku 1918 pomiędzy bolszewikami i lewymi eserami, wywołała zastój w pracach organizacyjnych Komisarjatu, tembardziej, że zakończyła się porażką eserów, którzy po większej części zajmowali byli odpowiedzialne stanowiska w tym urzędzie. W okresie tym Komisarjat był czynny tylko częściowo—działały jedynie wydziały: meljoracji rolnych, leśny, mierniczo-techniczny i bieżącej polityki; inne zaś: hodowlany, agronomiczny, doświadczalny, nauczania istniały tylko w teorji. Niemałą przeszkodą dla rozwoju centralnych urzędów Ludowego Komisarjatu Rolnictwa były dążności, ujawnione przez Najwyższą Radę Gospodarstwa Ludowego do przejęcia

[1]) Patrz aneksy do rozdz. III: № 2. Data jest niepewna: zazwyczaj mówi się o d. 6 (19) lutego, — jest to data ogłoszenia dekretu w „Gazecie Rządu Robotniczego i Włościańskiego“ (1918, Nr. 27). Uzupełnieniem tego dekretu jest dekret o lasach z dn. 14 (27) maja 1918 r., oraz dekret o ziemi Ukraiński. (Aneksy do rozdz. III: Nr. 3).

poszczególnych działów pracy tego Komisarjatu. Dłuższy czas trwały rozstrząsania i spory w tej sprawie i zakończyły się w ten sposób, że Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego przejęła częściowo w swoje ręce Oddział Budownictwa Wiejskiego, Oddział Meljoracji Rolnych i Oddział Leśny.

Dopiero w końcu 1918 r. przedrowadzono radykalną reorganizację urzędu.

Ustrój jego ówczesny jest następujący.

Ludowy Komisarjat Rolnictwa — Narkomziem — należy do składu zwierzchniego organu władzy sowieckiej — Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego, jako jego oddział, i zbudowany jest podług tego samego mniej więcej schematu, jak i inne komisarjaty.

Na czele Ludowego Komisarjatu Rolnictwa znajduje się komisarz ludowy, wyznaczony na to stanowisko przez Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy z pośród jego członków. Obok niego istnieje Kolegjum, którego członków wyznacza Rada Komisarzy Ludowych.

Kolegjum Komisarjatu, pod przewodnictwem komisarza ludowego, opracowuje projekty ustaw i dekretów i wnosi je do zatwierdzenia Rady Komisarzy Ludowych lub Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego, oraz rozpatruje wszystkie najważniejsze zagadnienia polityki rolnej. Ustawy jego są obowiązujące dla prowincjonalnych władz sowieckich. Prócz tego, do zakresu działalności Kolegjum należy rozpatrywanie i zatwierdzanie budżetów miejscowych Oddziałów Rolnych, oraz udzielanie im kredytów.

Głównemi organami Ludowego Komisarjatu Rolnictwa oprócz Kolegjum są: Zarząd Spraw Komisarjatu, oraz Wydziały.

Na czele każdego Wydziału Komisarjatu Rolnictwa znajduje się któryś z członków Kolegjum.

Zarząd Spraw Ludowego Komisarjatu Rolnictwa dzieli się na trzy działy, które nie mają wyznaczonego zakresu pracy samodzielnej, spełniają jednak czynności pomocnicze. Są to:

1) Wydział Personalny.
2) Sekretarjat Kolegjum rolniczego.
3) Rejestratura i Ekspedycja.

Wydziały Ludowego Komisarjatu Rolnictwa w r. 1919 były następujące:

1) Wydział Skarbowy.

Do wyłącznego zakresu działalności Wydziału Skarbowego należy obliczanie kosztów i układanie budżetu dla całego Komisarjatu, oraz wszystkich jego Wydziałów.

Pozatem za pośrednictwem Wydziału Skarbowego Ludowy Komisarjat porozumiewa się ze Skarbem Państwa, wypłaca pensje urzędnikom i przesyła przyznane sumy pieniężne prowincjonalnym oddziałom rolnym.

2) Wydział Gospodarczy.

Do zadań Wydziału Gospodarczego należy dostarczanie niezbędnych dla prac Komisarjatu materjałów i środków, oraz podział ich pomiędzy prowincjonalne oddziały rolne.

3) Wydział Bieżącej Polityki Rolnej.

Jednocześnie z wydaniem prawa o socjalizacji ziemi i ze zniesieniem komitetów ziemskich, powstała paląca potrzeba utworzenia nowego urzędu, któryby kierował całą pracą nad urządzeniem gospodarki rolnej w Rosji sowieckiej. Takim organem centralnym jest właśnie Wydział Bieżącej Polityki Rolnej. Wydział ten dzieli się na 5 sekcji:

a) Sekcja Informacyjno-Instrukcyjna.

Sekcja Informacyjno-Instrukcyjna udziela wszelkich informacji w sprawach rol-

nych, przyjmuje wszelkiego rodzaju skargi i zażalenia od poszczególnych instytucji i osób.

Sekcja Informacyjno-Instrukcyjna prowadzi listę obecności i liczby instruktorów i przydziela ich w miarę potrzeby do poszczególnych oddziałów rolnych na prowincji.

b) Sekcja Organizacyjna.

Sekcja Organizacyjna zajmuje się organizacją i uporządkowywaniem oddziałów rolnych przy Radach gminnych, powiatowych i gubernjalnych.

Praca ta odbywa się według ogólnego planu dla całej Republiki, ustalającego zakres działalności prowincjonalnych oddziałów rolnych.

Zadania swe wykonywa Sekcja Organizacyjna przez uskutecznianie spisów miejscowych. Oprócz tego wysyła instruktorów, którzy przeprowadzają organizację oddziałów ziemskich na prowincji.

c) Sekcja Prawna.

Sekcja Prawna rozpatruje wszelkie zażalenia na nieprawidłowe wykonywanie dekretów rolnych, opracowuje i wydaje nowe zarządzenia w dziedzinie gospodarki rolnej.

d) Sekcja Kontroli.

Oddziały rolne na prowincji przesyłają sprawozdania i protokuły swoje do Sekcji Kontroli, która zbiera je i systematyzuje. Na mocy tych materjałów Sekcja Kontroli opracowuje sprawozdania o stanie organizacji gospodarki rolnej w Republice.

e) Sekcja Komun.

Sekcja Komun (Biuro Centralne Komun) kieruje całą działalnością lokalnych Biur Komun, na zapotrzebowanie wysyła instruktorów i udziela wskazówek co do organizacji poszczególnych Komun.

4) Wydział Zasobu Gruntowego.

Zarząd ziemiami państwowemi spoczywa w rękach Wydziału Zasobu Gruntowego (Ziemielnago fonda). Wydział ten dokonywa wywłaszczenia gruntów, oraz prowadzi ich ścisłą ewidencję.

5) Wydział Meljoracji Rolnych.

Wydział Meljoracji Rolnych dokonywa studjów nad rodzajami gleby, przeprowadza statystykę rodzajów gruntów i opracowuje plany meljoracji. Wydziałowi Meljoracji Rolnej podlegają stacje doświadczalne, nadto Wydział ten opracowuje ustawy dotyczące ochrony lasów.

6) Wydział Hodowli.

Głównem zadaniem Wydziału Hodowli jest piecza nad bydłem, oraz chów bydła rasowego, które winno być dostarczane komunom wiejskim, oraz poszczególnym rolnikom.

Do zakresu działalności Wydziału Hodowli wchodzi również chów drobiu, oraz pszczelnictwo.

Celem wprowadzenia niezbędnych reform w dziedzinie zarówno chowu bydła rasowego, jak i chowu drobiu oraz pszczelnictwa, Wydział Hodowli wysyła instruktorów, urządza specjalne stacje zarodowe, zakłada wzorowe gospodarstwa mleczarskie i t. d.

7) Wydział Gospodarstwa Wiejskiego.

Wydział Gospodarstwa Wiejskiego (właściwy Wydział Rolnictwa) ma bardzo szeroki zakres działalności i dzieli się na 6 sekcji.

a) Sekcja Robót Polnych.

Sekcja Robót Polnych zaopatruje ludność rolniczą w niezbędne nasiona, narzędzia rolnicze, nawozy sztuczne, oraz wprowadza w poszczególnych gospodarstwach takie uprawy, które mogą dostarczyć surowców dla zakładów przemysłowych i fabryk.

b) Sekcja Zasiewu i Zbioru Ziemiopłodów.

Sekcja Zasiewu i Zbioru prowadzi statystykę gruntów obsianych i nieobsianych, stara się o zmniejszenie ilości nieobsianych pól i dostarcza pomocy celem zmniejszenia ilości odłogów.

Sekcja Zasiewu i Zbioru podczas zbiorów letnich i jesiennych powołuje do życia specjalne oddziały lotne, które spieszyłyby z pomocą przy zbiorach.

c) Sekcja Ogrodnictwa i Warzywnictwa.

Sekcja Ogrodnictwa i Warzywnictwa dostarcza na zapotrzebowania nasion warzywnych, oraz krzewów dla ogrodów i urządza szkółki.

d) Sekcja Paszy.

Sekcja Paszy prowadzi ewidencję łąk i pastwisk, oraz zajmuje się dostarczaniem niezbędnych nasion i narzędzi rolniczych.

e) Sekcja Walki ze Szkodnikami.

Sekcja Walki ze Szkodnikami zbiera wiadomości o tem, w jakich miejscowościach zjawiają się szkodniki i odpowiednio do tego wysyła wskazówki, jak należy walczyć z niemi, oraz instruktorów specjalistów do miejscowości zagrożonych klęską.

f) Sekcja Pomocy Agronomicznej.

Sekcja Pomocy Agronomicznej zajmuje się udzielaniem ogólnej pomocy agronomicznej.

8) Wydział Ekonomji Wiejskiej i Statystyki.

Wydział Ekonomji Wiejskiej i Statystyki prowadzi badania naukowe nad ogólną budową gospodarstwa wiejskiego w Rosji, oraz statystykę wszystkich gruntów rolnych, łąk, pastwisk i t. d.

Prócz tego Wydział Ekonomji Wiejskiej i Statystyki bada zagadnienia, związane z kooperacją rolną.

9) Wydział Doświadczalny.

Wydział Doświadczalny prowadzi badania, celem zastosowania nowych udoskonaleń w dziedzinie rolnictwa, zakłada pola i stacje doświadczalne dla rozmaitych rodzajów roślin, mających zastosowanie w rolnictwie, ogrodnictwie i warzywnictwie, oraz podejmuje doświadczenia w zakresie stosowania nowych narzędzi rolniczych i t. d.

10) Centralny Wydział Leśny (Centroles).

Centralny Wydział Leśny jest głównym urzędem, który kieruje całą gospodarką leśną Rosyjskiej Republiki Sowieckiej.

Wydział ten opracowuje projekty w dziedzinie ustawodawstwa leśnego, układa ogólny plan gospodarki leśnej dla całego kraju, wyrachowuje ogólną ilość niezbędnych materjałów drzewnych dla całego państwa, kieruje równomiernym podziałem ich, oraz ma oko na działalność prowincjonalnych oddziałów leśnych.

Prócz tego do zakresu działalności Centralnego Wydziału Leśnego należą następujące czynności:

1) Sprawy personalne instruktorów i specjalistów leśnych,

2) Układanie budżetu wpływów i wydatków dla zarządu lasami, oraz podział sum pieniężnych pomiędzy prowincjonalne oddziały leśne.

3) Organizacja wzorowych szkółek leśnych.

Pod zarządem Centralnego Wydziału Leśnego pozostają:

1) Fabryki obróbki drzewa.

2) Leśnicze zakłady naukowe.

3) Statystyka lasów i kartografja.

4) Polowanie.

Centralny Wydział Leśny wydaje miesięcznik pod tytułem „Lasy Republiki", w którym umieszcza artykuły o sprawach leśnych w Rosji, oraz wszystkie ustawy i zarządzenia z dziedziny leśnictwa.

11) Główny Urząd Emigracyjny.

Główny Urząd Emigracyjny zajmuje się osadnictwem na Syberji i w Turkiestanie. Do zadań jego należy wynajdywanie osób, pragnących osiedlić się na Syberji lub w Turkiestanie, kierownictwo przewozem wychodźców i udzielanie im pomocy w razie zakładania gospodarki.

Ze względu na to, iż Syberję zajmował przez czas dłuższy Kołczak, a następnie po rozbiciu jego trwały tam jeszcze walki, Główny Urząd Emigracyjny nie zdołał rozwinąć na szerszą skalę swojej działalności.

Dla wykonania prac kolonizacyjnych podzielono obszary, nadające się do osadnictwa, na 13 dzielnic (rejonów):

Turgajsko-Uralski, Siemipałatyński, Tomski, Irkucki, Amurski, Syr-Darjański, Kaukaski, Akmoliński, Tobolski, Jenisiejski, Zabajkalski, Nadmorski, Fergański.

Na czele każdej dzielnicy stoi zarządzający, który ma do swojego rozporządzenia specjalistów: agronomów, geometrów, inżynierów i t. p.

12) Wydział Mierniczo-Techniczny.

Wydział Mierniczo-Techniczny prowadzi pomiary w poszczególnych miejscowościach państwa, oraz wykonywuje plany i mapy.

Przy tym Wydziale istnieje Centralne Archiwum Miernicze, w którem przechowuje się wszelkie mapy i plany, oraz znajduje się skład instrumentów mierniczych i kreślarskich. Skład ten zaopatruje prowincjonalne oddziały rolne w niezbędne narzędzia.

13) Wydział Przemysłu Domowego.

Wydział Przemysłu Domowego dopomaga włościanom, pracującym w przemyśle domowym.

Wydział Przemysłu Domowego dzieli się na pięć sekcji: 1) ekonomiczną, 2) techniczną, 3) artystyczną, 4) handlową, 5) kontroli.

Prócz tego, dla udoskonalenia wytwórczości przemysłu domowego, Wydział ten założył w Moskwie Centralną Stację Doświadczalną i posiada centralny skład materjałów, niezbędnych dla pracowników przemysłu domowego.

14) Wydział Szkolny.

Wydział Szkolny zarządza szkołami rolniczemi niższemi i średniemi, oraz wyższemi akademjami rolniczemi.

15) Wydział Wydawniczy.

Wydział Wydawniczy Ludowego Komisarjatu Rolnictwa wydaje następujące czasopisma: pismo codzienne dla ogółu włościaństwa rosyjskiego p. t. „Gołos Trudowogo Kriestjanstwa"; tygodnik popularny „Krasnyj Pachar"; miesięcznik naukowy p. t. „Wjestnik Narodnago Komisarjata Ziemledjelja", oraz ogłasza broszury i ulotki w dziedzinie rolnictwa.

Prócz tego przy Wydziale Wydawniczym istnieją: Biuro Prasowe i Biuro Bibljograficzne, a nadto, w celu należytego dostarczania wydawnictw, urządzono Centralny Skład Księgarski i Centralną Ekspedycję.

Ta struktura ulegała zresztą zmianom i w końcu r. 1921 ustrój komisarjatu polegał na istnieniu szeregu departamentów (uprawlenija), z których każdy dzielił się na wydziały: 1) Departament administracyjno-organizacyjny z wydziałami: skarbowym, organizacyjnym, (Organziem),

personalnym, gospodarczym i sekretarjatem kampanji zasiewów (Posiewkom). 2) Departament meljoracji i urządzenia ziemi z wydziałami: organizacyjno-instruktorskiemi, zasobów gruntu, emigracyjnym, regulowania stosunków rolnych, badań meljoracyjnych, meljoracyjnym, torfowisk, zaopatrywania w wodę; 3) Departament rolnictwa i gospodarstw sowieckich z wydziałami kooperatyw i kolektywnych gospodarstw rolnych (Centrokołchoz), nasion, walki ze szkodnikami, pomocy rolnej, gospodarstw sowieckich (Gławsowchoz), gospodarstw dopisanych (Cagru), upraw techniczno-przemysłowych, sadowniczym i ogrodniczym, winnic, elektryfikacji rolnictwa (Elektroziem); 4) Departament zarządu hodowlą koni i zwierząt gospodarskich z wydziałami: hodowli koni (Gukon), zwierząt (Otżiw), przyczem ten drugi rozpada się jeszcze na 5 działów; 5) Departament weterynaryjny (Ciewietotdieł) z wydziałami: wojenno-weterynaryjnym, epidemji, sanitarnym, statystycznym, pomocy weterynaryjnej; 6) Departament leśny (Centroles) z 5 wydziałami, wśród których znajduje się i wydział polowania (Centrochota); 7) Departament zaopatrywania z wydziałami: maszyn, naprawy, silników, budowniczym, przygotowywania sprzętów i narzędzi, podziału ich, składów, transportu, rachunkowym; 8) Departament ekonomiczny i opracowania planów z wydziałami: ewidencji stanu rolnictwa, prac prowadzonych, badań naukowych, wydawnictw.

Zatrzymaliśmy się celowo nad ustrojem poprzednim i obecnym, ażeby podkreślić tę okoliczność, iż budowa Komisarjatu Rolnictwa, jak zresztą i innych komisarjatów, jest jeszcze poniekąd w stanie płynnym, odbywają się ciągłe uproszczenia lub rozszerzenia; w schemacie zaś ostatecznym nie zatrzymywaliśmy się nad zadaniami departamentów i wydziałów, gdyż te są widoczne z samej nazwy niekiedy i znajdują nadto wyjaśnienie w opisie budowy Komisarjatu w r. 1919.

B) Władze miejscowe.

Zanim przejdziemy do opisu ustroju władz miejscowych, musimy wspomnieć o losach Głównego Komitetu Ziemskiego. Otóż Główny Komitet Ziemski w formie przepisanej przez ustawę właściwie nigdy nie istniał. Całkowicie urządzono w rzeczywistości tylko jeden jego wydział: bieżącej polityki agrarnej. Inne wydziały istniały tylko na papierze.

Następnie, z chwilą ustąpienia lewych eserów z rządu, wydział bieżącej polityki agrarnej stopniowo wsiąkał w skład Ludowego Komisarjatu Rolnictwa, a Główny Komitet Ziemski przestał istnieć, zanim zdążył się rozwinąć. Gdy uchwalono zasadnicze prawo o socjalizacji, nie było już miejsca na komitety ziemskie, zarówno centralny jak i miejscowe. Tak miejscowe komitety ziemskie, jak i główny przestały faktycznie istnieć w wielu miejscach, nawet jeszcze przed uchwaleniem powyżej wymienionego prawa. W miarę powstania miejscowych Rad Delegatów Robotniczych i Włościańskich wraz z odpowiedniemi Komitetami Wykonawczemi i ich oddziałami, wśród których były i oddziały rolne Komisarjatu Rolnictwa (Ziemotdieły), idea komitetów traciła grunt pod sobą. Oddziały gubernjalne, powiatowe, gminne i gromadzkie, stopniowo obejmowały działalność dawniejszych komitetów ziemskich, do których, według pierwotnego założenia, miały jedynie wysyłać delegatów. Ale autonomja komitetów ziemskich przeczyła zasadniczym dążnościom partji bolszewickiej — jednej niepodzielnej władzy.

Podobnie jak Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy ma swe oddziały — komisarjaty, tak samo i Komitety Wykonawcze Rad gubernjalnych, miejskich, powiatowych i gminnych dzielą się na poszczególne oddziały.

Jednym z takich oddziałów lokalnych Komitetów Wykonawczych jest wspomniany oddział rolny — Ziemotdieł, — pracą zaś oddziałów rolnych we wszystkich lokalnych Komitetach Wykonawczych kieruje Ludowy Komisarjat Rolnictwa.

Gubernjalne oddziały rolne, opierając się na wskazówkach i rozporządzeniach Ludowego Komisarjatu Rolnictwa, kierują sprawami rolnemi w gubernjach, a mianowicie: układają budżet dla powiatów, roztaczają kontrolę nad wydatkowaniem przyznanych im sum pieniężnych, oraz składają Komisarjatowi Rolnictwa sprawozdania o stanie rolnictwa w gubernji.

Powiatowe oddziały rolne w ten sam sposób kierują działalnością gminnych oddziałów rolnych, które zarządzają sprawami rolnemi w obrębie swej gminy.

Przy gubernjalnych i powiatowych oddziałach rolnych istnieją wydziały dla różnych specjalnych gałęzi gospodarki rolnej, np. agronomiczny, leśny, mierniczy, biuro gospodarstw komunalnych, kierujące działalnością istniejących komun, urządzające nowe i t. p.

Przedstawiciele lokalnych oddziałów rolnych, komun i Rad wiejskich są zwoływani perjodycznie przez Ludowy Komisarjat Rolnictwa na narady i zjazdy.

Oprócz oddziałów rolnych na prowincji istnieją guberjalne i powiatowe oddziały leśne, które prowadzą pracę równoległą do prac Centralnego Wydziału Leśnego i wykonywują wszystkie jego zarządzenia.

Nadto zimą r. 1921 powołano do życia posiewkomy — gubernjalne, powiatowe i częściowo gminne (guposiewkomy, uposiewkomy, wołposiewkomy) — organizacje te stoją na straży należytej uprawy gruntów i obsiewu.

4. Zasadnicze prawo agrarne.

Przechodzimy do oceny zasadniczych aktów prawodawczych, które usiłowały ustalić ustrój rolny Rosji.

Istnieją dwa główne akty.

Od nich rozpoczniemy rozbiór i przejdziemy następnie do nowszych dekretów, które rozwinęły zagadnienia, słabo wyrażone w tych dwuch aktach zasadniczych, a mające do pewnego czasu odgrywać coraz to większą rolę w polityce gospodarczej rządu sowieckiego.

Deklaracyjną część prawa rolnego znajdujemy w Konstytucji Republiki Sowieckiej w rozdziale II części I, w artykule 3 poz. *a* i *b*, które to punkty obwieszczają zniesienie własności prywatnej na ziemię, ogłaszają cały zasób gruntów za własność pospólną narodu i przekazują go pracownikom bez wszelkiego wykupu, na zasadach użytkowania równościowego. Własnością pospólną narodu stają się także lasy, wnętrze ziemi, wody znaczenia ogólno-państwowego, żywy i martwy inwentarz, wzorowe gospodarstwa i przemysłowe przedsiębiorstwa rolne.

Oto wszystko co zawiera konstytucja w sprawach polityki rolnej.

W zasadniczem prawie o socjalizacji ziemi z dn. 27 stycznia 1918 r. [1]), ogłoszonem jednak dopiero dn. 19 lutego 1918 r., już znacznie szerzej rozwinięto te zasady. Jednakże i to prawo, chociaż, w porównaniu z poprzedniemi dekretami, zawiera moc zupełnie nowych pierwiastków, nie daje jeszcze całkowicie rozwiniętego planu budowy nowego ustroju rolnego tak, jak ten ukształtował się był w umysłach kierowników Rosji sowieckiej. Prawo o socjalizacji ma charakter deklaracyjny i często stawia tylko na porządku dziennym sprawy, wymagające dopiero rozstrzygnięcia, czasem wskazuje praktyczne możliwości rozwiązania poszczególnych

[1]) Patrz aneksy do rozdz. III: № 2.

zagadnień, wogóle raczej ustala zasady socjalizacji, niż podaje wykończony program urzeczywistnienia tych zasad. Ten program ma dopiero z biegiem czasu przybierać kształty realniejsze, wskazówki praktyczne będą ukazywały się stopniowo, w długiem paśmie instrukcji, wyjaśnień, interpretacji prawa, a wreszcie w literaturze agitacyjnej, publicystycznej i wyjaśniającej.

Zasadniczą część prawa można ująć w sposób następujący:

Prawo o socjalizacji z dn. 19 lutego 1918 r. znosi wszelką własność na ziemię, lasy, wody i t. d. (art. I.), ustala jako zasadnicze i ogólne źródło prawa do użytkowania ziemi, jako warsztatu pracy rolnej, pracę osobistą (art. 3), uznaje różnicową rentę za własność państwa (art. 17), jako podstawę równościowego użytkowania ziemi ustala normę spożywczo-roboczą (art. 12), zapowiada działalność w kierunku rozwoju form pospólnych gospodarowania, celem przejścia do gospodarstwa socjalistycznego (11, *d*) oraz podkreśla z całą mocą zadanie podstawowe, jakiem jest podniesienie wydajności ziemi (art 11). Pozostałe artykuły zawierają konsekwencje, wynikające z wyżej przytoczonych punktów, prócz art. 16, stwarzającego obowiązek ubezpieczania gospodarstw na wypadek pożaru, pomoru bydła, nieurodzaju, posuchy, gradobicia i t. d.

Ze spraw szczegółowych specjalnie drobiazgowo opracowano sprawę określenia normy spożywczo-roboczej, sprawę kolejności w nadzielaniu gruntami ludności miejscowej i przybyłej, rolniczej i nierolniczej, oraz sposoby jej rozsiedlenia i przesiedlania. Przy rozwiązaniu wszystkich tych zagadnień widoczną jest chęć prawodawcy zachowania dobrze zagospodarowanych warsztatów rolnych i podniesienia wytwórczości rolnej.

Kolejność w otrzymywaniu gruntów rolnych, określona prawem z dn. 19 lutego 1918 r., została ogromnie zmieniona w stosunku do poprzednich statutów i dekretów.

Prawo korzystania mają przedewszystkiem organizacje państwowe (urzędy) i społeczne w imię korzyści, których przysparzają społeczeństwu. Po nich dopiero idą ci, którzy chcą z ziemi uczynić warsztat pracy osobistej, przyczem pierwszeństwo mają pragnący pracować nietylko dla wyciągnięcia z niej osobistych zysków, ale i na pożytek ogólno-społeczny. Dlatego w tej kategorji praw do ziemi znajdujemy na miejscu poczesnem zgoła nowy ustrój społeczny — komuny rolne, po nich idą spółki (artiele), jeszcze dalej gromady wioskowe, a na ostatniem dopiero miejscu oddzielne rodziny i osoby. Do korzystania z ziemi, jako sadyby pod mieszkanie, mają prawo: urzędy sowieckie, organizacje społeczne, oraz pojedyńcze rodziny i osoby, a także, za pozwoleniem władzy i o ile budynki nie są źródłem zysków, przedsiębiorstwa handlowo-przemysłowe i przewozowe — w imię korzyści, przysparzanych społeczności, lub też potrzeby mieszkania, i możności gospodarowania. Wkońcu, prawo do użytkowania z ziemi przysługuje drogom komunikacyjnym — w imię potrzeby społecznej. W tem ustopniowaniu praw do ziemi, wypływających z potrzeby posiadania warsztatu pracy, oddano wyraźnie i stanowczo pierwszeństwo najpierw państwu (przyszłe sowchozy!), następnie pospólnym ustrojom użytkowania z ziemi, jako wydajniejszym ze stanowiska oszczędności pracy i produkcji, oraz prowadzącym do wcielania w życie zasad socjalizmu w rolnictwie, a wkońcu gospodarstwom indywidualnym. To stanowisko jeszcze kategoryczniej podkreśla art. 35, który głosi: Rosyjska Federacyjna Republika Sowiecka dla szybszego osiągnięcia socjalizmu okazuje wszelką pomoc (kulturalną i materjalną) pospólnej uprawie ziemi, oddając pierwszeństwo komunistycznemu, spółkowemu (artielnemu) i kooperacyjnemu gospodarstwu przed indywidualnem. Co zaś do otrzymania gruntów na użytkowanie,

pierwszeństwo przysługuje przedewszystkiem miejscowej ludności bezrolnej i małorolnej, oraz miejscowym robotnikom rolnym w mierze jednakowej; na drugiem miejscu pod tym względem stoi przybyła do danej miejscowości, po ogłoszeniu prawa, ludność rolnicza, na trzeciem—ludność nierolnicza.

Zwłaszcza wiele uwagi poświęcono określeniu normy spożywczo-roboczej, wyznaczającej rozmiary gruntów na rodzinę poszczególną: szczegóły, dotyczące sposobów obliczenia, określa instrukcja specjalna. Instrukcja ta wysuwa zasadę podziału Rosji na dzielnice stosownie do ustroju produkcji rolnej, więc trójpolówki, płodozmianu i t. d., gdyż owa norma, w zależności od tego, będzie różna. Niepodobna dokonać tej pracy bez znajomości warunków miejscowych. Dlatego też instrukcja nakazuje przeprowadzenie spisu rolnego dla ustalenia dotychczasowych warunków pracy rolnej w każdej dzielnicy, dla obliczenia całego istniejącego tam zasobu gruntów, oraz dla obrachunku sił roboczych w rolnictwie, przyczem podana jest tabliczka, określająca wzajemny stosunek wartości sił roboczych według płci i wieku. Na tem podłożu instrukcja wskazuje sposób obliczenia tej normy i określenia wystarczalności zasobu gruntowego dzielnicy na potrzeby jej ludności. W razie, jeśli zasób ten nie wystarcza, przesiedla się ludność, uprawnioną do otrzymania nadziału użytkowego, z jednej dzielnicy do innej. [1])

Tak wygląda prawo o socjalizacji.

Tkwią w niem pierwiastki, wybiegające już mocno poza widnokręgi codzienne włościanina i tem samem zawierające w sobie możliwość oporu ze strony ludności wiejskiej, jeśli będą stosowane zgóry w całej rozciągłości i bezwzględnie.

Na miejscu poczesnem należy wymienić artykuł dotyczący różnicowej renty gruntowej, a głoszący, iż nadmiar dochodów, wynikający z większej naturalnej żyzności kawałków ziemi, a także z dogodniejszego ich położenia w stosunku do rynków zbytu, idzie do rozporządzenia władz sowieckich na potrzeby ogólno-społeczne. Włościanin, pociągnięty z tego powodu do świadczeń odpowiednich, będzie w nich widział zamach na święte jego prawa, próbę wydarcia mu owoców jego pracy. I artykuły, dotyczące osadzania na ziemi przybyszów z innej okolicy, nie mogły liczyć na życzliwe przyjęcie, jak również zapowiedź powoływania do życia gospodarstw kolektywnych, zwłaszcza gdy energiczni miejscowi przedstawiciele komunizmu będą przynaglali włościan do wejścia do tego ustroju, bądź co bądź obcego widnokręgom społecznym drobnych rolników. Zresztą, w całej takiej akcji wiele zależy od sposobu postępowania. Postępowanie zaś władz sowieckich nie odznaczało się ani umiejętnością ani subtelnością. Komunistom spieszyło się — jak w bajce ludowej dziecko rośnie z minuty na minutę, tak oni chcieliby możliwie prędko wcielić w życie zasady swoje. Tem gorzej dla życia, jeśli nie dostraja się natychmiast do doktryny!.. I dlatego już w parę miesięcy po wydaniu, prawo o socjalizacji nie wystarcza im — uważają je poniekąd za wytwór kompromisu z eserami, za niezbyt radykalne i socjalistyczne. „Prawo o ziemi niewłaściwie nazwano socjalizacją. Na mocy tego prawa należałoby grunta odebrać od panów, od kułaków, od rodziny carskiej i t. d. i podzielić zgodnie z zasadą równościową pomiędzy włościan do użytkowania. W tem wszystkiem niema ani krzty socjalizmu, ziemia zgoła nie uległa socjalizacji... Dokonać i dokonywać podziału równościowego gruntów jest rzeczą niezbędną. Wspierać włościanina, ażeby doskonalił swoje niewielkie gospodarstwo, jest rzeczą niezmiernie ważną. Ale tego za mało! Niezbędna natychmiast

[1]) Opuszczamy szczegóły natury wykonawczej, w tej liczbie zakaz oddawania ziemi innym osobom i warunki umorzenia prawa na użytkowanie ziemi lub wygaśnięcia jego.

zająć się socjalizacją: przejściem od niewielkich gospodarstw włościańskich do gospodarowania na roli według skali wielkiej, kolektywnej [1])".

W Rosji sowieckiej niedaleka jest droga od słów do czynów: ukazywać się będą próby stworzenia komun, jeszcze później na porządku dziennym staną gospodarstwa sowieckie.

Ale istnieją czynniki jeszcze inne, które silnie zaważyły na pośpiechu, z jakim budowano komuny i popularyzowano gospodarstwa sowieckie. Był to rosnący opór ludności wiejskiej przeciw zaopatrywaniu miast w żywność.

Rewolucja rosyjska odbyła się między innemi pod hasłem „ziemli i woli", które zresztą od lat dziesiątków przedostawało się pomiędzy lud. Lud wiejski otrzymał, a właściwie dzięki poruszeniu się miast, sam zagarnął upragnioną ziemię—w zakresie gruntów hasłu stało się zadość. Trudniej było z „wolą", z jego „wolą włościańską", która miała polegać na wolności od policji, urzędników, poborców podatków, wogóle od urządzeń, które brały od włościanina zawsze, ale wzamian mu nic nie dawały. Kiedy władze sowieckie przystępowały do poboru podatków, włościanie powiadali: „wracają czasy Romanowych — znów trzeba płacić podatki!" (Łarin). Włościanin wszędzie jest w niezgodzie z nowoczesną więzią społeczną, więzią różnego rodzaju obowiązków na rzecz wielkiej całości społecznej. Tem bardziej miało to miejsce w Rosji: koleje, które biegły w pobliżu jego wioski, druty telegraficzne, które przerzynały jego pola, komunikacje pocztowe, wszystko to było poza zakresem jego potrzeb codziennych, bardziej zaś jeszcze inne urządzenia i instytucje. Nie pojmował on, nie uświadamiał sobie konieczności podatków na te cele. I nie dziw że na południu Rosji, Machno, który właśnie opierał się na tym niedorozwoju społecznym włościanina, oświadcza, że ani miasta, ani organizacje państwowe, ani koleje nie są potrzebne włościaninowi, i niechaj zczezną z powierzchni ziemi rosyjskiej! Włościanin rosyjski — mówimy o tłumach — pojmował wolność między innemi właśnie jako wolność od wszelkich obowiązków na rzecz całości społecznej: ani podatków i podwód, ani szarwarków i innych powinności! Z tą społecznością wiązał go rynek miejski, dokąd wywoził wytwory swojej pracy i stamtąd czerpał produkty pracy przetwórczej. Rewolucja zubożyła ten rynek miejski: zamiast kos i sierpów, gwoździ i tkanin i t. d. włościanin znajdował tam wzrastającą powódź papierków, przestawał więc dowozić w dawnej ilości i jął używać produktów pozostających w domu według własnej fantazji. Pędził z nich gorzałkę, której nie mógł otrzymywać na rynku, wypasał zbożem, a na Ukrainie nawet mlekiem, bydło. Miasta zaś przymierały z głodu. Władza sowiecka zaczęła ściągać wiktuały drogą przymusu, nawet za pośrednictwem ekspedycji karnych. Curiupa, który na IV Zjeździe, a więc na przednówku w roku 1918, referuje tę sprawę, oświadcza, iż działa aż 10.000 (?) oddziałów ekspedycyjnych, a nadto 5.000 robotników petersburskich, którzy częściowo już wyruszyli na wieś ściągać zboże. I niewątpliwie władza sowiecka, w braku innych sposobów otrzymania żywności dla miast, musiała odwołać się do tych energicznych środków. Ale z drugiej strony włościanin, przesiąknięty widnokręgami indywidualizmu, musiał widzieć w takiem zabieraniu mu zboża pogwałcenie swoich praw najświętszych, zadanie kłamu hasłu „woli". Miasto i wieś, robotnik miejski i włościanin, niedawni sprzymierzeńcy, stawali przeciw sobie, jako warstwy o odrębnych interesach. Robotnik miejski wytykał włościaninowi, że właściwie on dał mu ziemię, a że w zamian nie dostaje zboża, włościanin zaś uważał, iż robotnik go krzywdzi, i żądał narzędzi pracy i wyrobów, za które gotów był odwzajemnić się równoważni-

[1]) W. N. Meszczerjakow: „Dierewienskaja biednota i put' k socjalizmu", Petrograd 1918, str. 5 — 6.

kiem z pól swoich. Stosunki te wyrównałyby się może przy innym stanie przemysłu w Rosji. Ale wobec rozprzężenia życia przemysłowego, jeszcze większego rozprzężenia środków przewozowych, sprzeczność interesów musiała wystąpić tem jaskrawiej. Takie były fakty życia. I nic nie wskórają zapewnienia pisarzy bolszewickich, iż sprawcą złego są kułacy, kontrrewolucjoniści i t. d. Wszystkie te siły mogły i nawet musiały działać, ale działalność ich w tym względzie była skuteczną, ponieważ była wyrazem poglądów włościańskich. Wieś zaczęła stosować bierny opór, przechodzący miejscami w czynny, a z biegiem czasu jęła zmniejszać zasiewy i stosować, że się tak wyrazimy, „zielony sabotaż". Już na posiedzeniu Centralnego Komitetu Wykonawczego w marcu 1918 r., dla poskromienia oporu włościan, proponuje się utworzenie „Komitetów biedoty" (K o m b i e d ó w), które właściwie winny stanąć na straży interesów całości społecznej przeciw włościaństwu — „kułakom", jak brzmi termin, w tym wypadku, aż zanadto rozciągły i nadużywany. Otóż te Kombiedy, między innemi, miały zakładać komuny rolnicze: spodziewano się iż ustrój pospólny będzie wydajniejszy, niż pojedyńcze gospodarstwa. Komuny nietylko wypływały z teoretycznych założeń bolszewizmu, ale również ze względów praktycznych: miały umożliwić żywiołom ubogim gospodarkę, podnieść wydajność roli, a nadewszystko przywiązać te żywioły do haseł komunistycznych. Później wysunięto, z tych samych pobudek większej wydajności, gospodarstwa sowieckie.

Ciężkie warunki zaopatrywania miast w żywność przyśpieszyły, niezależnie już od innych pobudek, chęć powołania do życia wzorów bardziej socjalistycznych i pójścia dalej, niż sięga prawo o socjalizacji. Chodziło o powołanie do życia „fabryk zboża". „Zadanie historyczne gospodarstw sowieckich i komun polega na wyzwoleniu proletarjatu socjalistycznego z pod zależności gospodarczej od drobnych właścicieli-rolników[1])".

Do rozbioru tych wzorów przechodzimy.

5. Polityka rządów sowieckich w stosunku do gospodarstw pospólnych.

A) Dekrety dotyczące pospólnych form gospodarowania.

Ciężkie warunki zaopatrywania miast w żywność przyczyniły się w poważnej mierze do tego, iż władze sowieckie jęły się wprowadzania w rolnictwie pospólnych ustrojów gospodarowania. Niewątpliwie wkroczyłyby na tę drogę i bez tej pobudki. Ale dokonałyby tego później i zachowałyby może większą ostrożność w postępowaniu swojem, a nadewszystko liczyłyby się prawdopodobnie więcej z usposobieniem tłumów włościańskich. Ale „Rosja Sowiecka znalazła się w bardzo ciężkiem położeniu aprowizacyjnem... Prędkie podniesienie wydajności ziemi i wogóle powiększenie ilości wiktuałów jest możliwe jedynie przy zmianie ustroju gospodarczego, przy powołaniu do życia wielkich społecznych gospodarstw rolnych", i to „zbudowanych w ten sposób, ażeby ziemiopłody bezpośrednio i natychmiast przechodziły do rąk władz aprowizacyjnych dla dalszego ich rozpodziału pomiędzy wszystkich pracowników".

O tej pobudce zasadniczej nie wolno zapominać, gdy imamy się oceny ustrojów pospólnych lub społecznych w rolnictwie. Pokost frazeologji socjalistycznej, który spoczął był na tym zrębie, nie zdołał przecież całkowicie zasłonić istoty rzeczy: pobudka zasadnicza działa i sprawia, że komuny wysuwane przez pewien, zresztą bardzo krótki czas, na miejsce poczesne, będą musiały ustąpić gospodarstwom so-

[1]) Żigur J.: „Organizacja komunisticzeskich choziajstw w ziemledjelji", Moskwa 1918, str. 17.

wieckim, że te gospodarstwa z całą stanowczością oprą się na pracy najemnej. I znów dowodzenie, że w okresie dyktatury proletarjatu termin „praca najemna“ utracił dawną swoją treść, nie zmienia sprawy: gospodarstwa sowieckie są folwarkami państwowemi — inicjatorzy marzyli o tem, ażeby stały się fundamentem socjalistycznego ustroju rolnego w przyszłości, ale w chwili obecnej dbają przedewszystkiem o to, by dostarczały nadmiaru wiktuałów zgłodniałym miastom.

Znamienną w tym względzie jest publicystyka, towarzysząca powoływaniu do życia tych komun rolniczych, gospodarstw sowieckich i t. d.: w świadomości pisarzy wodzą się z sobą ideał socjalistyczny i potrzeby aprowizacji, i to tamten, to te biorą górę. [1])

Już wiosną roku 1918 wysunięto sprawę komun rolnych. Chodziło o pokrycie Rosji siecią takich gospodarstw pospólnych, w którychby cała gromada pracowników gospodarowała na spółkę i na spółkę spożywała. Wychodzono z założenia, iż ubożsi wieśniacy, nie mający ani sprzętów gospodarczych, ani żywego inwentarza, na tej drodze zdołają uniezależnić się od „kułaków“, gdyż dzięki zbiorowej uprawie mogą uczynić zadość potrzebom gospodarczym mniejszą ilością koni, narzędzi i t. d.; pojedyńczo wzięci nie są w możności gospodarowania, pospołu mogą swemi skromnemi środkami lub, otrzymując względnie skromną zapomogę od władz sowieckich, podołać temu zadaniu. Biedota wioskowa znajdzie w nich dźwignię dobrobytu, a zawdzięczając wszystko Sowietom, komuny będą stały na straży polityki sowieckiej na wsi i dopomogą w okiełznaniu łapczywości włościańskiej. Będą nietylko „ogniskami teorji i praktyki socjalistycznej“, nietylko „żywym przykładem, a zarazem i dowodem, iż socjalizm w rolnictwie da się urzeczywistnić“, ale także „bezpośredniem narzędziem wykonywania prawa o monopolu zbożowym, bezpośrednią dźwignią podniesienia techniki i kultury rolnej“. „Komuny mogą mieć olbrzymie nie dające się niczem zastąpić znaczenie dla całej naszej polityki aprowizacyjnej, i to chociażby dlatego, iż każda komuna da pierwsza dobry przykład wypełnienia dekretu o obrachunku plonów, o oddaniu wszystkiego zboża lub nadmiaru jego w ręce urzędów sowieckich. Komuna pociągnie za sobą, wskaże drogę, wytłomaczy niepojmującym, pomoże nacisnąć wroga („kułaków“) w tem trudnem zadaniu urzeczywistnienia prawa o monopolu zbożowym“.

Ale to upojenie komunami trwało niedługo!

Spostrzeżono niebawem, że komuny właściwie „są samodzielnemi półanarchistycznemi ustrojami, prawie nic zgoła wspólnego nie mającemi z komunizmem, jak go pojmował Marks“: nie ma tam wprawdzie własności osobistej, ale istnieje własność gromadzka, ta gromada tak samo, jak i pojedyńczy włościanin, będzie się przeciwstawiała całemu światu, tak samo będzie ukrywała nadmiar produktów i podwyższała ceny, tak samo spekulowała na głodzie ludności miejskiej. Wprawdzie w ustawie komun istnieją paragrafy, uroczyście obwieszczające, iż nadmiar wytworów będzie oddawany do rąk władz aprowizacyjnych, ale uroczyste te zobowiązania pozostaną martwą literą na papierze. Chyba, że komuny powiąże się w jedną sieć, zależną od odpowiednich organów władzy sowieckiej, gospodarującą według planu tam opracowanego, nadto bacznie kontrolowaną. Droga to mozolna, przydługa, a tutaj głód w miastach wymaga szybkich środków zaradczych. Komuny zaś bez takiej więzi kontrolującej, to znów „oddanie komunisty miejskiego na łaskę antysocjalistycznie usposobionych rolników“.

[1]) Przyczynki ważniejsze: W. N. Meszczerjakow „Dierewienskaja biednota i put' k komunizmu“ (Petrograd 1918), J. Żigur „Organizacja komunisticzeskich choziajstw w ziemledjelji“ (Moskwa 1918), W. Meszczerjakow „Ziemielnaja politika komunistow“ (Petrograd 1919).

I oto na stanowisko poczesne wysunięta zostaje zasada gospodarstw sowieckich. „Takie wielkie gospodarstwa socjalistyczne są ustrojem w rolnictwie najwyższym i najdoskonalszym, o jakiem wiemy w chwili dzisiejszej". A właściwie na przekór tej frazeologji, są to folwarki państwowe, w których posługiwać się trzeba pracą najemną i których wytworem władze będą dowolnie rozporządzały. Chodzi o to, żeby takich wielkich gospodarstw było tyle, by ziemiopłody z nich otrzymane, wystarczyły na wyżywienie rzesz pracowniczych miejskich i uniezależniły je od podaży produktu włościańskiego, a jednocześnie uratowały istniejące tu i ówdzie gospodarstwa o wyższej kulturze: plantacje buraków cukrowych, hodowlę bydła rasowego i t. d.

Ale zanim przystąpimy do rozpatrzenia osiągniętych wyników, warto zatrzymać się nad stroną prawną sprawy: nad dekretami, powołującemi do życia komuny i gospodarstwa sowieckie, i nad instrukcjami, wytykającemi im sposób działania.

Już z powyższego wynika, że komuny pierwsze doczekały się takiego uregulowania.

Pierwsze rozporządzenia władz w kierunku popierania komun rolnych zjawiły się w czerwcu — lipcu 1918 r. Moskiewski Zjazd Gubernjalny Rad Delegatów uchwala dn. 27 czerwca rezolucję[1], w której powiada, iż zadaniem bieżącej polityki jest urządzanie komun rolnych i komunistycznych gospodarstw sowieckich: „podział gruntów, bydła i pozostałego inwentarza w dawnych majątkach według liczby żołądków daje korzyści jedynie zamożnemu włościaństwu. Bezsprzężajni, niemający inwentarza i wogóle pozbawieni wszelkiego gospodarstwa, otrzymują jedynie prawa pozorne, bo nie podołają uprawie ziemi i znajdą się znowu w zależności od kułaków i mirojedów". Następnie dn. 3 sierpnia 1918 r. komisarz rolnictwa wydał krótką instrukcję o nadawaniu ziemi rolniczym komunom wytwórczym: komuny stają się uprzywilejowanemi instytucjami pod względem otrzymywania ziemi z powiatowego zasobu gruntów. Tejże daty wydano instrukcję o statutach rolniczych komun wytwórczych[2]). Instrukcja ta określa samo pojęcie komuny: jest to dobrowolny związek pracowników, utworzony celem wspólnego życia, na zasadach równości i pospólnego prowadzenia gospodarstwa w wielkich rozmiarach. Zawiera ona między innemi punkty charakteru deklaracyjnego o społecznem i gospodarczem znaczeniu komuny: komuna jest potężnym środkiem dla uchylenia wszelkiego wyzysku, dla urządzenia gospodarstwa rolnego na zasadach socjalistycznych z zastosowaniem wszelkich zdobyczy nauki i techniki, a nadto wychowania rzesz pracowniczych w duchu socjalistycznym; jest narzędziem braterskiego zjednoczenia biedoty wioskowej i proletarjatu w walce klasowej przeciw kapitałowi. Ustrój ten ma rządzić się zasadą: „od każdego członka — według jego sił, każdemu — według jego potrzeb". Zasoby komuny składają się z przydzielonej ziemi, ze wszystkich ruchomości i nieruchomości członków komuny, oraz z produktów ich pracy, nadto dochodzą do tego zapomogi od rządu. Ustrój wewnętrzny komuny jest następujący: wszyscy członkowie komuny mają równe prawa w zarządzaniu komuną i uczestniczą w zebraniu, oraz tworzą na zasadzie wyboru odpowiedni organ zarządzający. Komuna winna oddawać nadwyżkę wytworów sowieckim organizacjom aprowizacyjnym. Nadto istnieją w instrukcji paragrafy o kontroli i likwidacji komun. W sierpniu r. 1918 (z datą tą samą dn. 3 sierpnia)

---

[1]) przytoczona u J. Żigura, l. c., 30 — 34.

[2]) ogłoszona w Goł. Trud. Krestjanstwa № 194, dn. 10 sierpnia. Instrukcje i rozporządzenia, dotyczące komuny zebrano w wydawnictwach: „Instrukcji i położenija o kommunach, izdannyja Komissarjatom ziemledjelja" (wydawca: Wydział Włościański Centralnego Komitetu Wykonawczego), Moskwa 1918; „Sbornik instrukcji, prawił i położenij po organizacji sielsko-choziajstwennych komun" (wydanie Petersburskiej Rady Delegatów), Petrogrod 1918. Por. aneksy do rozdz. III: № 4.

wyszedł statut o rejestracji komun[1]), oraz dn. 17 sierpnia instrukcja dla centralnych biur komun w powiatach i gubernjach (zadaniem tych biur było organizowanie i popieranie komun); dn. 17 sierpnia również zjawił się statut o instruktorach dla komun. Następnie, gdy tworzenie komun napotkało znaczne trudności, dn. 24 sierpnia 1918 r. ogłoszono przepisy, określające zasady wydawania zapomóg komunom. A więc działalność rządu sowieckiego w kierunku tworzenia i podtrzymywania komun była pełna ruchliwości i przynaglania. Były to czasy, kiedy zarówno władze centralne, jak i miejscowe pragnęły gwałtem pokryć całą Rosję gęstą siecią rolniczych komun wytwórczych. Rezultaty nie odpowiedziały oczekiwaniom. Zresztą i władze sowieckie rozczarowały się względem komun — ustrój tych pospólności w gruncie rzeczy był tylko zrzeszoną odmianą mocno jeszcze indywidualnego użytkowania,—jedynie zamiast rodziny wysuwał liczniejszą gromadę współuczestników. Komuny pozostają w programie działalności, ale na miejscu drugiem; na pierwsze występują gospodarstwa sowieckie.

Sprawę tych obu ustrojów, a także wszelkiego innego użytkowania ziemi pospólnego, reguluje „statut o socjalistycznem urządzeniu ziemi i o sposobach prowadzących do socjalistycznego rolnictwa“ (z dn. 25 stycznia 1919 r., ogłoszony dn. 14 lutego).[2])

Jednak uprzednio należy przypomnieć sobie wcześniejsze akty prawodawcze.

Pierwsze akty prawodawcze, a więc dekret z dn. 8 listopada 1917 r., znajdowały się jeszcze całkowicie pod wpływem ideologji eserów, bardziej dostosowanej do widnokręgów włościańskich: znosząc w zasadzie własność na ziemię, prawo użytkowania jednak całkowicie oddawały w ręce włościan i zezwalały na sposób użytkowania według ich rozumienia, zostawiając do wyłącznej dyspozycji państwa tylko wnętrza ziemi, lasy, wody, oraz gospodarstwa o wysokiej kulturze. Nie dalej sięgnęło prawo z dn. 27 stycznia 1918 r. O nacjonalizacji właściwej, na większą skalę, w duchu programu komunistycznego, mowy tam nie było, choć istniały już zapowiedzi w tym kierunku.

Dopiero wiosną 1919 r. następuje zwrot stanowczy w polityce rolnej rządu sowieckiego, idący w kierunku urzeczywistnienia założeń programu bolszewickiego: zakładania wielkich gospodarstw — z odchyleniem poważnem jednak, bo te gospodarstwa są właściwie nie gospodarstwami socjalistycznemi, a tylko folwarkami państwowemi, które kiedyś dopiero, po całkowitem urządzeniu Rosji według nowych zasad, mają stać się cząstką ogólnego społecznego ustroju komunistycznego. Zwrot ten świadczy o zupełnym upadku wpływów lewych eserów, którzy będą zarzucali rządowi sowieckiemu, że przez tworzenie takich gospodarstw pozbawia włościan ziemi i że urządza je na modłę biurokratyczną, gdyż urzędnik właściwie rozkazuje najemnikom pracującym. Poskromienie kontrrewolucji na wschodzie i południu dodawało śmiałości komunistom i pozwalało lekceważyć ideologję włościańsko-eserowską. Ale nadewszystko, jak już wiemy, pchały ku temu potrzeby aprowizacyjne miast: chodziło o stworzenie własnych „fabryk zboża“, o „urbanizację gospodarstwa rolnego“, o uchylenie, a przynajmniej zmniejszenie zależności od włościanina, który coraz bardziej dawał odczuwać władzy sowieckiej, że ma odmienne widnokręgi i odmienne aspiracje.

Ze splotu działania tych różnych czynników i pobudek zrodził się statut o socjalistycznem urządzeniu ziemi i o sposobach prowadzących

[1]) Ogłoszony w „Goł. Trud. Krestjanstwa“ № 192, dn. 8 sierpnia; „Wecz Izw. Mosk. Sowieta“, № 17, dn. 6 sierpnia; „Biednota“, № 108, dn. 6 sierpnia.

[2]) Patrz aneksy do rozdz. III: № 5.

do rolnictwa socjalistycznego. Ten akt prawodawczy oddaje wyraźnie piewszeństwo gospodarstwom sowieckim, jako najodpowiedniejszemu ogniwu przejściowemu do przyszłego ustroju socjalistycznego. Ale nie zaniedbuje ani komun, ani spółek zwyczajnych (t. zw. artieli), ani nawet innych zrzeszeń, które, zdaniem prawodawcy, są posunięciami w tym samym kierunku i tak samo wsiąkną kiedyś w gospodarstwo ogólno-społeczne.

Już paragrafy pierwsze tego statutu wyróżniają się innym duchem, niż dotychczasowe dekrety o ziemi: wszystka ziemia mniejsza w czyjemkolwiek użytkowaniu się znajduje, uchodzi za niepodzielny („jedinyj") zasób państwa; ten niepodzielny zasób pozostaje w bezpośrednim zarządzie i do bezpośredniego rozporządzenia odpowiednich komisarzy ludowych i podległych im władz miejscowych. I natychmiast po ogłoszeniu wszystkich gruntów za jeden niepodzielny zasób państwowy, idzie wykład zamiarów sowieckich w zakresie rolnictwa: celem ostatecznego uchylenia wyzysku człowieka przez człowieka, celem oparcia rolnictwa na zasadach socjalizmu i zastosowania do niego wszystkich zdobyczy nauki i techniki, oraz wychowania rzesz pracujących w duchu socjalizmu, a także celem zjednoczenia proletarjatu i biedoty wioskowej w ich walce z kapitałem należy przejść od indywidualnych ustrojów użytkowania ziemi do pospólnych. Wielkie gospodarstwa sowieckie, komuny, gromadzka uprawa ziemi i inne postacie zrzeszonego użytkowania — oto najodpowiedniejsze środki dla osiągnięcia tych celów: na wszystkie postacie użytkowania indywidualnego należy spoglądać jako na przejściowe i przestarzałe. Działalność ta, mająca na celu urządzenie stosunków rolnych, wytyka sobie jako rzecz najpierwszą stworzenie jednego gospodarstwa wytwórczego, zaopatrującego Republikę Sowiecką w możliwie największą ilość dóbr materjalnych za cenę możliwie najmniejszego wysiłku. Dlatego z zasobu gruntów wydziela się ziemię przedewszystkiem dla gospodarstw sowieckich i komun, dopiero po nich dla artieli, zrzeszeń i uprawy gromadzkiej, wkońcu dla gospodarstw indywidualnych. Jednak gospodarstwom indywidualnym pod żadnym pozorem nie wolno przydzielać gruntów z pośród obszarów, na których gospodarują instytucje sowieckie i kulturalno oświatowe (szkoły rolnicze, stacje doświadczalne), ani z majątków, które posługiwały się pracą najemną i w których urządzono już lub istnieje zamiar urządzenia gospodarstw sowieckich lub zrzeszonych. A najważniejsza: użytkowaniu indywidualnemu nie podlegają grunta, które w chwili wyjścia statutu pozostają jeszcze nie rozposażone pomiędzy gospodarstwami indywidualnemi — jest to stanowcza odmowa oddawania jeszcze nie podzielonych majątków w ręce gospodarzy typu włościańskiego, pospolitego.

Jest to tło ogólne, na którem rzucone są szczegółowe przepisy, dotyczące gospodarstw sowieckich, komun rolniczych i t. d.

Wiemy już, że na miejscu poczesnem znajdują się sowchozy, t. j. gospodarstwa sowieckie.

Sowchozy urządza się celem możliwie wielkiego powiększenia ilości wytworów przez podniesienie wydajności produkcji rolnej i rozszerzenie przestrzeni obsianej, a także celem powołania do życia ognisk kultury rolnej, oraz stworzenia warunków dla ostatecznego przejścia do rolnictwa komunistycznego. Dlatego gospodarstwa takie będą zakładane w majątkach, mających za sobą dorobek wieloletniej wyższej kultury (sady i ogrody, szkółki drzew, winnice, chmielniki, plantacje herbaty, tytuniu, buraków cukrowych, bawełny), w majątkach o charakterze przemysłowym (serownie, maślarnie i gospodarstwa mleczarskie, młyny, wyrobnie win owocowych i t. d.), w majątkach hodowli zarodowej oraz opartych na przemyśle technicznym (warsztaty naprawy narzędzi rolniczych, maszyn i t. d.), a także prowadzących hodowlę ryb

Na rzecz tych gospodarstw oddaje się wszystkie przedsiębiorstwa rolne i grunta, mające pod jakimkolwiek względem ogólno-państwowe lub miejscowe nawet znaczenie. W całej pełni występuje tutaj chęć prawodawcy ratowania placówek wyższej kultury rolnej od zniszczenia jej przez drobne gospodarstwa. Nadto urządza się sowchozy we wszystkich majątkach niepodzielonych, w których nie założono jeszcze komuny, lub jeśli komuna istnieje, lecz źle gospodaruje a tembardziej, jeśli istniejąca uległa likwidacji i nowa, zasobna w siły robocze, nie może powstać natychmiast. Sowchozy winny prowadzić u siebie pola i stacje doświadczalne, warsztaty, szkółki drzew, szkoły rolnicze, oraz urządzać wystawy, muzea, bibljoteki i t. d., słowem stać się ogniskami kultury rolnej. Zarządza takiemi gospodarstwami zarządca lub kolegjum, przy którem istnieje robotniczy komitet kontrolujący w liczbie 3 — 5 osób, odpowiadający za całość mienia sowieckiego, za utrzymanie karności podczas pracy, ale w żadnym wypadku nie mogący wtrącać się do rozporządzeń zarządcy. Praca jest najemna, wynagrodzenie zgóry uregulowane przez władze lub taryfę, praca nie przewyższa 48 godzin tygodniowo, prócz okresu orki, siejby, żniw i innych robót pilnych, kiedy robota trwać musi dłużej, wynagradzana dodatkowo według skali normalnej. Żaden z pracowników nie może trzymać zwierząt gospodarskich i drobiu, ani mieć odrębnej ziemi pod ogrody, produkty zaś potrzebne otrzymuje po cenach ustalonych przez władze centralne lub miejscowe. Cała przewyżka zbiorów idzie do rozporządzenia władz aprowizacyjnych.

Co do komun, statut porządkuje przepisy dotychczasowe, a właściwie samą działalność tych ustrojów, wplatając je w więź zamierzonej w przyszłości organizacji rolnej ogólno-państwowej. Komuny pozostają dobrowolnemi związkami robotników, ale, jako składowa część więzi rolnictwa kooperacyjnego, podlegają kontroli Narkomziema, dokonywanej bądź bezpośrednio, bądź za pośrednictwem jego urzędów miejscowych; gospodarują według planu opracowanego przez odpowiednie władze i mogą być, w razie niewypełnienia wymagań statutu, rozwiązane. Nawet rady zarządzające, wybierane w liczbie 3 — 5 osób przez komuny, muszą otrzymać zatwierdzenie ze strony powiatowego wydziału ziemskiego dla osoby, której powierzono kierownictwo działu gospodarczego. Na komuny nałożono obowiązek pracy kulturalno-oświatowej i podtrzymania biedoty wioskowej w walce jej z kułakami. Naturalnie, według zasad ogólnych, winny komuny oddawać państwu nadmiar produktów: część ich wartości będzie obrócona na umorzenie zasiłku, otrzymanego przez nie od państwa, część pozostała ma iść na podniesienie gospodarstwa.

Wkońcu statut popiera usiłowania, zmierzające do wprowadzenia w rolnictwie pierwiastków pracy współdzielczej, zrzeszenia i t. d. w jakichkolwiek postaciach, dając odpowiednie ułatwienia. Gromada (wioskowa), złożona z gospodarzy, indywidualnie gospodarujących, rozstrzyga o przejściu do takiej uprawy prostą większością głosów obecnych. To wystarcza. Jeśli większość będzie przeciwna takiemu przejściu, mniejszość, pragnąca tego, ma prawo żądać od gromady, ażeby ta wydzieliła jej odpowiedniej wielkości szmat ziemi w jednym kawałku, celem umożliwienia zrzeszonego gospodarstwa. Jeśli gromada odmówi, wydzielenia dokonywa Ziemotdieł powiatowy. Towarzystwa i zrzeszenia mają prawo zabierać inwentarze nawet od sąsiednich gospodarstw indywidualnych, o ile te nie użytkują z nich w należytej mierze, przyczem bezpłatnie od zamożnych, zaś za określoną opłatą od średniej zamożności i niezamożnych. Warto zwrócić uwagę na przepisy dotyczące najemników. Takich najemników wolno powoływać podczas pilnych robót w polu z pośród osób zazwyczaj nie poświęcających się pracy rolnej, zwłaszcza zaś z pośród robotników fabrycznych, i to możliwie nie pojedyńcze osoby, ale całe ugrupowania, przyczem statut obiecuje wydanie przepisów, ułatwiających przyjęcie ich

w poczet stałych członków towarzystwa czy zrzeszenia. Chodzi tutaj wyraźnie o wprowadzenie pomiędzy włościan żywiołów fabrycznych, które ułatwiałyby rozkład widnokręgów i aspiracji czysto włościańskich, przekształcały je na modłę proletarjacką, miejską.

Statut o socjalistycznem urządzeniu ziemi jest ostatnim w wielkim stylu aktem prawodawczym rządów sowieckich w zakresie sprawy rolnej. Pozatem wydane zostały jeszcze akty znaczenia miejscowego: jeden dotyczący ziem kałmuckich, inne — kozaczyzny. Dn. 24 kwietnia 1919 r. wychodzi rozporządzenie Narkomziemu o skierowaniu osadników z północy do ziemi kozaków dońskich, zarówno celem zatrudnienia ich w tamtejszych gospodarstwach sowieckich, jak i stałego osiedlenia; dn. 18 listopada 1920 r. dekret o rozszerzeniu na ziemie kozackie dekretów i rozporządzeń rządu w sprawie rolnej, przyczem zrównano kozaków w prawach do ziemi z ludnością przybyłą, pochodzenia nie kozackiego—w ten sposób zadano cios stanowczy autonomji rolnej kozaków. Dekret z dn. 24 czerwca 1919 r., dotyczący Kałmuków, w przeciwieństwie do dekretów o kozaczyźnie powściąga, aż do przygotowania ostatecznego planu, wielkie osadnictwo niezorganizowane, przyczem zapowiada obronę niezamożnych warstw ludu kałmuckiego od zamożniejszych i silniejszych, które w pierwszym okresie rewolucji przywłaszczyły sobie ziemię. Zestawienie obu tych dekretów wskazuje, iż wiele zaważyły tutaj względy nie tyle socjalistycznego urządzenia ziemi, ile natury politycznej: karano kozaków za ich opór przeciw Sowietom; z Kałmuków zaś chciano zrobić przyjaciół i sojuszników.

Powracając do statutu o socjalistycznem urządzeniu ziemi, winniśmy wspomnieć jeszcze o instrukcjach uzupełniających. Pierwsza, o stosowaniu dekretu o socjalistycznem urządzeniu ziemi, z dn. 11 marca 1919 r., zawiera wskazówki co do wydzielenia gruntów z gminy, podziału tych gruntów pomiędzy gospodarstwa sowieckie, komuny i t. d. Słowem chodzi o techniczne urzeczywistnienie założeń statutu: o obrachunek gruntów, wyznaczenie normy gruntu przypadającego na osobę spożywającą, o podział gruntów pomiędzy rodziny, wyodrębnienie gruntów, które nie będą w ten sposób podzielone i t. d. Warto zaznaczyć niektóre szczegóły. A więc przy ogólnym podziale gruntów pomiędzy gospodarstwa, ziemie, przypadające w każdej wiosce dla gospodarstw, nie mających sprzężaju i inwentarza, winny tworzyć jedną zwartą przestrzeń, tak aby użytkujący z niej mogli ją w sposób zrzeszony uprawiać, do czego Ziemotdieł miejscowy winien ich skłonić. Takiej samej komasacji ulegają rozrzucone kawałki ziemi tych, którzy wchodzą do komuny. Nawet folwarki, jeśli położeniem swojem przeszkadzają normalnemu urządzeniu gospodarstwa, są włączane do ogólnej masy gruntów, idących do podziału. W ostatecznym wyniku instrukcja wysuwa nowy podział gruntów, według ustanowionych norm, pomiędzy gospodarstwa indywidualne na przestrzeni całego kraju, z przesuwaniem ludności z jednych okolic do innych. Jest to rzecz dość prosta na papierze, ale niezmiernie złożona w rzeczywistości, która obraża interesy miljonów, wnosi do każdej wioski rozdźwięk i walkę i narazie wywołać winna poważne powstrzymanie wytwórczości rolnej. Ludzie kreślą nowe schematy życia bez wczucia się głębszego w codzienne zwyczaje włościan, w ich widnokręgi, w potrzeby i warunki samej produkcji rolnej! Instrukcja z dn. 28 sierpnia 1919 poświęcona jest sposobowi zarządzania gospodarstwami sowieckiemi i obraca się wyłącznie dokoła zadań organów władzy zarządzającej sowchozami. Należy jeszcze wspomnieć o dekrecie z dn. 15 lutego 1919 r. o urządzaniu gospodarstw sowieckich przez organizacje i związki proletarjatu fabrycznego, a więc przez związki przedsiębiorstw państwowych, czy przez takie przedsiębiorstwa pojedyńcze, przez robotnicze kooperatywy spożywcze, wielkie

związki zawodowe i miejscowe rady związków zawodowych i t. d., oraz o odpowiedniem zarządzeniu Narkomziemu z dn. 10 marca 1918 r., w którem między innemi wyznacza się proletarjatowi fabrycznemu rolę pierwszorzędną w prowadzeniu takich gospodarstw. Za uzupełnienie statutu o socjalistycznem urządzeniu ziemi należy także uważać dekret z dn. 8 czerwca 1919 r. o uprawie gruntów w celu dostarczenia surowców dla cukrowni.

Rok więc 1919 jest brzemienny w daleko idące dekrety i rozporządzenia w sprawie rolnej. W związku z niemi pozostają jeszcze akty prawodawcze, dotyczące dawnej pospólności wioskowej, która pod nazwą obszczyny dochowała się była w Rosji środkowej. Bolszewicy byli stanowczymi przeciwnikami tego ustroju, swojemi zasadami sprzyjającego zachowaniu niskiego poziomu wytwórczości. Usiłują przedewszystkiem powstrzymać perjodyczne podziały gruntów. Tym duchem owiane są rozporządzenia Narkomziemu, ogłoszone dn. 1 czerwca 1919 r., oraz dekret z dn. 30 kwietnia 1920 r.[1]). Prawodawca wychodzi z założenia, iż podziały, często uskuteczniane, zmniejszają wydajność rolnictwa, przeciwdziałają dobrej uprawie i mierzwieniu gruntów i t. d., i dlatego postanawia, iż włościanie muszą na dokonanie podziału otrzymać pozwolenie od władz, ktore w udzielaniu swojej zgody są ograniczone. Podział jest dozwolony, naturalnie za zgodą władzy odpowiedniej, jeśli wioska chce przez podział usunąć szachownicę, wprowadzić płodozmian i t. Wioska może wogóle wystąpić z prośbą o pozwolenie na podział, gdy $^2/_3$ wszystkich członków pospólności wioskowej wyraziło na to swą zgodę (tutaj warto przypomnieć, iż o przejściu do zrzeszonej uprawy, według statutu o socjalistycznem urządzeniu gruntów, rozstrzyga w wiosce prosta większość obecnych, a nawet mniejszość przegłosowana może zażądać wydzielenia odpowiedniej ilości gruntów i urządzić spółkę). Przy podziale częściowym kawałki dobrze uprawione winny pozostawać przy rolnikach dotychczas z nich użytkujących.

Nasze przedstawienie rzeczy nie wyczerpało ogółu zmian zamierzonych, a związanych ze statutem o socjalistycznem urządzeniu ziemi: z konieczności unikaliśmy szczegółów, chociaż ważnych (jak sprawa zniesienia szachownicy, przejście do komasacji i płodozmianu i t. d.), jednak bądź co bądź drugorzędnych. Jak z rogu obfitości, hojną ręką rzucano na wieś rosyjską projekty zmian, zresztą zupełnie słusznych: podział gruntów racjonalny, według norm równościowych na przestrzeni całego kraju, pomiędzy gospodarstwa indywidualne, z komasacją gruntów i zniesieniem szachownicy, z przejściem do płodozmianu, z przesiedlaniem ludności z okolic przeludnionych do mniej ludnych, a zasobniejszych w ziemię; zgarnianie bezrolnych i małorolnych w komuny i inne zrzeszenia i uczynienie z tych ustrojów oręża przeciw zaśniedziałości włościańskiej, zrzeszanie pozostałych włościan w spółki i artiele, stwarzanie gospodarstw sowieckich, będących ogniskami kultury rolnej i kultury oświatowej — oto zrąb zasadniczy programu. Ale wieś nie jest miastem, ani włościanin burżujem miejskim, który po chwilowym sabotażu ugiął się przed sowietami. Ów program wymagałby dla swego natychmiastowego wcielenia całkowitego przewrotu stosunków rolnych, większego od tego, jaki dokonał się był w okresie żywiołowego zagarniania majątków obszarniczych. Podczas tego mierzenia i dzielenia roli, znoszenia szachownic i przesiedlania ludności i t. d. część gruntów musiałaby leżeć odłogiem, a wydajność warsztatu rolnego obniżyłaby się na lat wiele i to nawet wówczas, gdyby ogół włościan przyjął przepisy dekretów z jaknajwiększą pochopnością. Ale rolnik, nawet bierny rolnik rosyjski, odpowiedziałby na próby urzeczywistnienia natychmiast takiego programu sabotażem, „zielonym", długotrwałym, którego nie złamie się tak łatwo, jak

[1]) Patrz aneksy do rozdz. III: № 6.

złamano sabotaż inteligencji miejskiej. Każda wioska stałaby się widownią walki zapamiętałej pomiędzy żywiołami, które skorzystały wskutek reformy, a temi, które od niej ucierpiałyby. Ale nie doszło do tego i statut o socjalistycznem urządzeniu ziemi pozostał martwym statutem: powstało nieco spółek, ukazało się trochę komun, powołano do życia pewną liczbę sowchozów. Rdzenia stosunków rolnych nie tknięto, tego rdzenia, który powstał w r. 1917. W końcu r. 1920 aż 80% dawnych majątków ziemskich znajdowało się w ręku włościan, ale leżały niemal bez uprawy, oczekując zapowiedzianego podziału. Innemi słowy powstrzymano jedynie wydajność ziemi. Wogóle w 39 gubernjach, liczących 8010 gmin, przydzielono urzędowo gruntów tylko 471 gminom, t. j. 6% ogółu, dokonano zaś podziału ziemi wewnątrz gminy w 141 gminach (1,7% ogółu) — t. zn. jako tako uregulowano stosunki, które drogą żywiołową powstały w końcu 1917 r.[1]).

W niektórych gubernjach trwają stosunki w takiej formie, jak się ułożyły podczas żywiołowego zajmowania dworów; w innych jeszcze włościanie, wbrew dekretom, dzielą ziemię według zasad dawnej pospólności wioskowej. A zatem muśnięto tylko powierzchownie tu i owdzie włościańskie stosunki rolne, poprzestając na ich uregulowaniu nie według schematu ogólno-państwowego, ale raczej stosownie do zasobów miejscowych. Jedynie pozostały tu i owdzie kołchozy i sowchozy, jako pomniki po okresie zamierzonego przekształcenia stosunków rolnych, o których już powoli wiosną r. 1921 zapominano. Albowiem okazało się, iż nie tylko kołchozy, ale i sowchozy nie były jeszcze urządzaniem ziemi w duchu socjalistycznym... W r. 1920 zaczną rozbrzmiewać głosy nowe — o urządzeniu bardziej zabezpieczającem aprowizację miast. Ale już widzieliśmy, iż aprowizacja staje się niekiedy identyczną z socjalizmem!

B) Komuny i gospodarstwa sowieckie.

Rosja Sowiecka w zakresie stosunków rolnych usiłowała powołać do życia dwa nowe ustroje.

Są to kołchozy i sowchozy.

1. Kołchozy, t. j. kolektywne gospodarstwa rolne, w gruncie rzeczy stanowią rubrykę dość niejednolitą. Tą nazwą objęto zarówno komuny, jak i artiele rolne, a nawet wszelkie ustroje zrzeszonej, zbiorowej uprawy.

Z pośród tych ustrojów wytworem ukochanym rządów bolszewickich były komuny. Wiemy już, iż w r. 1918 ten ustrój gospodarstwa zajmował w planach większości władz sowieckich stanowisko poczesne. Zdawało się im, że w komunie splotły się z sobą harmonijnie idealne formy bytu wewnętrznego i zewnętrznej powłoki gospodarczej, że komuna jest wielkim skokiem w kierunku państwa socjalistycznego. Spodziewano się, iż wyrosną z nich wzorowe, wielkie gospodarstwa rolne, nietylko zaopatrzone w cały dorobek techniki, ale będące ogniskiem kształcenia się i propagandy[2]). Te pobudki wywołały duży zapał szczególniej wsród miejscowych władz sowieckich i przyczyniły się do sztucznego tworzenia i sztucznego hodowania tych

[1]) I nawet niepodobna byłoby więcej zrobić: ażeby w ciągu roku dokonać całej odpowiedniej pracy na przestrzeni 39 gubernji, trzeba byłoby rozporządzać 34.500 geometrów (na geometrę przypadałoby urządzenie 4.000 dziesięcin), w Rosji zaś jest ich zaledwie 4.200!

[2]) Obacz prace, wytykające te nowe zadania komunom: P. J. Dyszler: „Organizacja kolektiwnych trudowych choziajstw" („Bibliotieka trudowogo zjemledjelija Sjewiernoj Rosiji"), Petersburg 1921; tenże: „Poczemu i kak nado ustraiwat sielsko-choziajstwiennyja komuny" (wyd. Komisarjatu Rolnictwa), Moskwa 1919, oraz popularną broszurę S. S. Kislanskija: „Komu wygodna komuna i kto jeja boitsia" (Rabocze-krestjanskije listowki № 55)—komuna oświetli wioski elektrycznością!

ustrojów. Komuny korzystały z wielkich przywilejów, często ze szkodą dla gospodarstw sąsiednich. W rezultacie zaś ostatecznym zostały tak znienawidzone przez chłopstwo rosyjskie, że VIII-my Zjazd partji komunistycznej musiał aż grozić oddaniem pod sąd zbyt gorliwych ich krzewicieli[1]). I pod innym względem nie odpowiedziały oczekiwaniom, — niecierpliwość jest wielkim rysem działaczy rosyjskich — tymczasem komuny ani nie mnożyły się zbyt prędko, ani nie obiecywały swym wzrostem, że siecią swoją pokryją niebawem całą Rosję. A nadewszystko nie ziściły nadziei, że staną się śpichlerzem miast: ani nie miały nadmiarów zboża, ani nie były zbyt skwapliwe dzielić się tym nadmiarem z ludnością miejską. Komuny zaczęto lekceważyć, choć zdaje się w r. 1921 znowu zaczęto je darzyć większą uwagą.

Komuna, a więc zrzeszenie wytwórcze pracowników na roli, urządzone według wymagań ustawy specjalnej i korzystające z poparcia rządu, przedewszystkiem z poparcia finansowego, ale zato ujęte w dość surowe karby kontroli, jest osobliwym wytworem Rosji sowieckiej. Rodowodów jej trzebaby szukać daleko w przeszłości: w istnieniu obszczyny, niedołężnej wprawdzie i nawet gnuśnej, ale hołdującej zasadzie pospólnego władania, w idealizji jej przez dziesiątki lat, opartej na ufności, iż rząd socjalistyczny zdoła tę obszczynę przetworzyć w falanster, w różnych prądach myśli społecznej rosyjskiej, chociażby w działalności tołstojewców i t. d. Z punktu socjalistycznego, komuny są wyrazem sprzeczności, właściwych rewolucji rosyjskiej, i wynikającej stąd chwiejności samej polityki agrarnej. Sprzeczności te rzucają się odrazu w oczy nieuprzedzonemu badaczowi. Pomimo zastrzeżeń późniejszych ze strony lewych eserów, dekret o socjalizacji ziemi był właściwie urzeczywistnieniem reformy rolnej w duchu tej partji. Zasadą jego bądź co bądź jest użytkowanie z ziemi według norm równościowo-spożywczych. Było to w zgodzie z ideologją rzesz włościańskich: dusza włościanina jest pełna pierwiastków indywidualistycznych i pożądań w kierunku własnej obory, własnej stodoły. Ale reforma ta otwierała na oścież możliwość wybijania się ruchliwszych włościan na stanowiska „kułaków“, gdyby nie wprowadzono dalszych zastrzeżeń. Wprowadzono je. A mianowicie zabroniono wszelkiej sprzedaży i kupna ziemi i wszelkiego wynajmowania postronnej siły roboczej. W ten sposób jednak zatamowano jednocześnie postęp techniki rolnej, oraz zespalanie się wytwórczości rolniczej w większe warsztaty pracy. Aby energiczniej powołać do życia folwarki sowieckie, oparte na pracy najemnej robotników, oraz przypominające swem istnieniem i swemi rządami czasy obszarnicze, nie posiadano na to z początku odwagi. Poprzestać zaś na pospolitych zrzeszeniach i spółkach rolniczych nie chciano, bo to prowadziłoby tylko do bogacenia się zespolonych włościan i przeciwstawienia ich pozostałym. Nie wiele zawierając w sobie pierwiastku socjalistycznego, nawet z punktu sowieckiego, ustroje te były niebezpieczne, gdyż nadawały potęgę organizacyjną i gospodarczą zapatrzonym w drobną własność chłopom. Postanowiono więc, skupiając przedewszystkiem przedstawicieli biedoty wioskowej, robić to w „duchu komunistycznym“, chciano odrazu wychowywać włościaństwo dla komunizmu i jednocześnie stworzyć na wsi ogniska propagandy. Wpadnięto na pomysł komuny, tej komuny, do której tak przygotowywała umysły przeszłość prądów społecznych Rosji.

Komunie rolnej nie wolno korzystać z pracy najemnej: pracować w jej obrębie mają wyłącznie jej członkowie, prócz wyjątkowych wypadków, które przewiduje ustawa komuny. Taki sam zakaz obowiązuje także i spółki rolnicze (artiele). Ale od

[1]) Słyszeliśmy o ekspedycji karnej przeciwko wioskom w okolicach Mikołajewa, które odmawiały wejścia do komuny. Nie tak jaskrawe, ale pełne gwałtu fakty komunikowano nam z Białoruszczyzny.

artieli różni się komuna tem, że jest pozbawiona piętna prywatno-własnościowego: artiel jest właściwie poniekąd wcieleniem zasady akcyjnej, komuna — komunistycznej. Normalna ustawa „komuny“ głosi bowiem, że „obywatele, wstępujący do komuny, powinni uprzednio zlikwidować wszelkie swoje sprawy majątkowe i długi, należące zaś do nich budynki, inwentarz martwy i żywy, oraz pieniądze oddać do rozporządzenia komuny“. Przy opuszczeniu jednak komuny członek jej w praktyce zabierał z powrotem tylko naczynia domowe, bieliznę, ubranie i t. p. Niewątpliwie wyraził się w tem zarządzeniu sekciarski duch rosyjski. W tych warunkach, chciwe prywatnej własności włościaństwo znienawidziło komuny, zwłaszcza gdy gwałtem chciano je zmusić do tłumnego zakładania tych ustrojów.

O stosunku ludności do komun świadczą najlepiej liczby. Mianowicie liczono (prócz Ukrainy):

	Komun	Artieli	Zbiorowej uprawy i innych zrzeszeń	Ilość ziemi w dziesięcinach	Liczba osób we wszystkich kołchozach
Dn. 1 grudnia 1918	950	?	?	?	?
Dn. 1 września 1919	1961	3603	622	635.021	410.000
Dn. 1 stycznia 1920	1468	3482	764	?	379.811
Dn. 1 września 1920	1817	7529	884	?	700.464
W grudniu 1920[1])	1999	8582	946	1.175.640	875.343
W grudniu 1921		15121		1.233.326	931.404

Statystyka wykazuje, że właściwy wzrost komun przypada na lata 1918 — 1919, kiedy były hasłem dnia, a na prowincji tworzono je w drodze przymusu, tak iż groźbą oddania pod sąd trzeba było powściągać krewkość wielu działaczy prowincjonalnych. Dodać należy, iż liczby z r. 1919 dotyczą 31 gubernji. A ponieważ w r. 1920 na Syberję przypada 173 komuny, na ziemię Dońską i Kubańską 32, przeto nasuwa się wniosek, iż bardzo wiele komun, założonych w 31 gubernjach, upaść musiało. W każdym razie Pskowski gubernjalny Komitet Wykonawczy w przedmowie swojej do planu gospodarczego na r. 1921 uważa komuny za przeżytek okresu zaślepienia, który już minął.

Komuny — czytamy w sprawozdaniu Ludowego Komisarjatu Rolnictwa za rok 1921 — zaledwie przewyższają liczbę 2.000 (2.200 jest największą liczbą, jakiej doszły) i osiągnęły rozkwit największy latem r. 1919; odtąd ilość ich zaczęła się zmniejszać, a obecnie znajdują się niemal w stanie zastoju. Warto także zaznaczyć, iż i najprostszy ustrój pospólny — wspólna uprawa gruntów — nie znalazł tak rozległego, a trwałego zastosowania, jak można było oczekiwać.

Natomiast uderza zgoła inny wzrost artieli: kiedy w ciągu ostatniego kwartału 1919 r. i całego r. 1920 liczba komun nie wzrastała, to liczba artieli podwoiła się i jest dzisiaj przeszło 4 razy większą, niż liczba komun. Niestety bliższych szczegółów dla całej Rosji o liczbie komun, które upadły, nie posiadamy. Rozporządzamy jedynie takim materjałem dla gubernji Saratowskiej:

Lata	Powstało komun	Upadło komun	Powstało artieli	Upadło artieli	Upadło w % komun	Upadło w % artieli
1918	40	1	14	—	2,5%	0%
1919	43	15	163	19	34,9%	11,6%
1920 (do 1-go listopada)	14	6	201	30	42,8%	14,9%

[1]) Statystyka z r. 1921 („Otczot narodnago komisarjata Ziemledjelija diewiatomu sjezdu sowjetow za 1921 g.“, 109) podaje w grudniu 1920 r.: 11.750 kołchozów i 775.343 osób.

Tablicę tę uzupełnimy jeszcze innemi materjałami z tej samej gubernji. Mianowicie znajdowało się w gubernji Saratowskiej osób:

	w r. 1918.			w r. 1919.			w r. 1920.		
	pracowników	niepracowników	ogółem	pracowników	niepracowników	ogółem	pracowników	niepracowników	ogółem
Komuny	1.748	1.142	2.890	2.430	1.785	4.215	3.210	2.619	5.829
Artiele	814	670	1.504	7.081	5.004	12.085	15.112	12.387	27.699

Wszędzie uderza przewaga pracowników nad dziećmi i osobami niezdolnemi do pracy — łączą się widocznie rodziny bardzo szczupłe i małodzietne. Nie o to jednak nam chodzi narazie. Pragnęlibyśmy wykazać inną rzecz: oto stateczność artieli w porównaniu z komunami jest większa, siła ich pociągająca znaczniejsza i to pomimo tego, że artiele nie cieszą się wielkiemi sympatjami u działaczy bolszewickich[1]). Fakt ten świadczyłby, iż ustrój komuny zbyt odbiega od psychologji człowieka współczesnego, przyzwyczajonego do pieniędzy, wymiany towarowej i produkcji na własną rękę na wsi. Komuny są właściwie roślinami cieplarnianemi, wyhowanemi na rzecz setek miljonów funduszów państwowych. Bardzo często nie były nawet zrzeszeniem drobnych gospodarstw miejscowych, przychodziły do gotowego, urządzały się na folwarku byłego obszarnika, w sposób partacki i nieumiejętny gospodarowały i nie wychodziły jednak na swojem. Ostatecznie albo się rozwiązywały zupełnie, albo przekształcały w artiel i pokrewne zrzeszenia dobrowolne, albo przedzierzgały się w gospodarstwa sowieckie. „Organizacje kołchozów w gubernji Kostromskiej wogóle grzeszą brakiem ideowości. Powstają wskutek nieurodzaju w celu otrzymania zboża na zasiew. Życie wewnętrzne nie ma charakteru pospólnego i obfituje w waśnie". Możliwa, iż to samo powtarza się w wielu innych okolicach. W każdym razie trzeba zaznaczyć, iż wiele komun walczy z olbrzymiemi trudnościami. „Komunardzi — piszą z gubernji Symbirskiej — znoszą wiele dolegliwości. Obecnie jesienią są syci (mowa o r. 1920), ale we wszystkiem innem doznają wielkich niedoborów: nie mają ciepłego ubrania, ich widok jest rozpaczliwy — prawdziwi cyganie w łachmanach; rzadko gdzie mają naftę, wieczorem siedzą przy łuczywie. Po dwie, trzy rodziny gnieżdżą się w jednej izbie, o jakichkolwiek dogodnościach nawet nie marzą. Zwłaszcza daje się odczuć brak soli: w wielu kołchozach przepadły ogórki i kapusta, ponieważ na czas nie dostarczono soli. Wszędzie formalizm... komuny sprawne zostały powołane przez pracowników partyjnych... Kobiety podczas lata chwytały dezerterów w lasach i widłami pchały do komun, mężczyźni zaś prowadzili ich, dokąd należało".

Warto zatrzymać się jeszcze nad paru liczbami, dotyczącemi wogóle kołchozów, gospodarujących w maju 1921 r. na przestrzeni 1.275.640 dziesięcin[2]). Członków-pracowników w 14607 kołchozach było wraz z rodzinami, t. j. żonami i dziećmi 966.145 osoby. Nie oświetlamy tych liczb, gdyż kołchozy są zbiorem ustrojów zbyt różnorodnych. Natomiast rozpatrzymy szczegółowiej kategorje poszczególne, z których te liczby ogólne powstały.

---

[1]) Np. sprawozdawca z gubernji Kostromskiej żąda popierania jedynie komun i zaprzestania dawania zapomóg artielom.

[2]) „Wjestnik Wsierosijskago sowjeta sojuza s. ch. kollektiwow" № 1, str. 19, zapewnia, iż w dn. 1 stycznia 1921 r. miało istnieć około 15.000 kołchozów. Do tej liczby nie wszedł Kaukaz, ani Ukraina. Według zapewnień ogólnikowych na Kaukazie „kolektywizacja" rozwija się pomyślnie: w powiecie Majkopskim jest 300 kołchozów z 200.000 osób. Jeden z nich zawiera 30.000 głów, wiele ma po 1.000 osób.

a) Komuny.

Komun w końcu 1920 r. liczono 1999. Przypadało w nich

	na wszystkie komuny	na komunę pojedyńczą	na jedną osobę
Ziemi w dziesięcinach . . .	182.802	91,5	2,2
Osób (członków z rodzinami) .	83.411	41,7	—

b) Artiele.

W końcu r. 1920 było 8.588 artieli. Przypadało w nich

	na wszystkie artiele	na artiel pojedyńczą	na jedną osobę
Ziemi (w dziesięcinach . . .	751.157	56,7	1,5
Osób (członków z rodzinami) .	487.032	87,5	—

c) Uprawa zbiorowa gruntów i inne zrzeszenia:

w końcu r. 1920 było tego rodzaju kołchozów 946. Przypadało w nich

	na wszystkie tego rodzaju kołchozy	na pojedyńcze zrzeszenia	na jedną osobę
Ziemi (w dziesięcinach) . . .	48.608	51,4	0,8
Osób (członków z rodzinami) .	55.493	58,6	—

Innemi słowy, uprawa zbiorowa gruntów, o ile wolno wnioskować z liczb powyższych, jest w zasadzie zrzeszeniem mało zamożnych włościan, których połączyła prawdopodobnie szczupłość sprzężaju[1]). Rzecz znamienna, iż nieprzytoczono ani jednego ustroju tego rodzaju w Syberji, nad Donem i nad Kubanią, oraz w gubernjach urodzajnych nad Wołgą. Z ogólnej liczby 946 tego rodzaju zrzeszeń, 679 przypada na 6 gubernji: Niżegorodską, Twerską, Pskowską, Smoleńską, Kałużską i Kostromską, pospołu 30.545 osób. Co do artieli, istnieją również gubernje, obficie uposażone w to zrzeszenie: gubernja Astrachańska — 596 artieli: 42.289 osób i 12.686 dziesięcin ziemi — są to właściwie artiele rybackie, zajmujące się dodatkowo rolnictwem; Tambowska — 729 artieli: 61.494 osób i 57.551 dziesięcin ziemi; Iwanowo-Wozniesieńska — 502 artieli: 42.717 osób i 7.978 dziesięcin — prawdopodobnie artiele drobnych chałupników, uprawiających niewielkie kawałki ziemi; Homelska — 444 artiele: 28.032 osób i 31.276 dziesięcin; Kałużska i Kostromska — razem 873 artiele: 47.434 osób i 78.494 dziesięcin. Słowem na 6 wymienionych gubernji przypada 3.144 artieli, t. j. 36% całej liczby tych ustrojów.

Ale nadewszystko chodzi nam o komuny.

Na jedną osobę w komunie przypada ziemi więcej, niż w artielach i innych zrzeszeniach, jest to dowód popierania jej wszelkiemi środkami. Na komunę przypada średnio 91,5 dziesięcin ziemi. Są to zatem średnie gospodarstwa, odpowiadające zaledwie najniższego rzędu folwarkom naszym — około 6 włók. Jest to zbyt niewielka przestrzeń, ażeby na niej dało się wykazać wyższość wielkiego gospodarstwa nad małem. Ale pod liczbą średnią mogą ukrywać się różne wielkości. A więc są różne komuny. Najmniejsze istnieją w gubernji Północno-Dźwińskiej — 18 dziesięcin na komunę i blisko 49 osoby (33 komuny — 1.605 osób, 594 dziesięcin), oraz w Astrachańskiej — 24 dziesięciny (19 komun, 1.534 osób, 460 dziesięcin)! A zatem komuny te odpowiadają naszym zamożnym gospodarstwom włościańskim: prawdopodobnie członkowie głównie utrzymują się z procederów leśnych i rybackich, ziemia jest tylko dorywczym warsztatem pracy. W każdym razie te komuny nie czynią za-

[1]) Np. w 1918 jesienią w pow. Bobrowskim (gub. Woroneżska) z powodu braku inwentarza 50.000 osób połączyło się w spółki celem orki (przestrzeń uprawna wynosiła 40.000 dziesięcin).

dość warunkowi zasadniczemu wielkiego gospodastwa: są zbyt małe. Natomiast są okolice, gdzie komuny mają zgoła inne rozmiary:

Gubernje	Liczba komun	Liczba dziesięcin średnio na komunę	Liczba osób w komunie
Kubańsko-Czarnomorska	12	344	160
Stawropolska	15	438	74
Carycyńska	15	462	?
Uralska	7	1231	62
Orenburska	27	205	?
Wołogodzka	25	246	50
Ufimska	32	216	?
Saratowska	74	177	78
Briańska	10	794	70

A więc tutaj rozmiary komuny są takie, iż te ustroje mogłyby stać się ogniskiem nowoczesnej wielkiej uprawy. Inne gubernje odchylają się niewiele w jednym lub drugim kierunku od przeciętnej[1]). A zatem komuny właściwie nie ustaliły wielkości swojej — są jeszcze w poszukiwaniu najlepszych wzorów techniczno-ustrojowych. Właściwie są raczej dziełem przypadku, niż świadomej myśli, która, gdyby je urządzała, wyznaczyłaby godziwe rozmiary, przy których jedynie ustrój ten spełnić zdołałby wytknięte mu zadania gospodarcze i społeczne. Warto zaznaczyć, iż oprócz gubernji Twerskiej (134 komuny, 4.825 osób, 14.669 dziesięcin), do okolic wyróżniających się obfitością tego rodzaju gospodarstw należą gubernje białoruskie:

Gubernje	Liczba komun	Liczba dziesięcin		Liczba osób	
		we wszystkich komunach	w jednej komunie średnio	wogóle	w jednej komunie
Homelska	82	4.923	77	6.337	60
Witebska	83	2.933	135	11.229	35
Smoleńska	337	14.945	49	16.691	44

Powyższy przegląd kołchozów świadczy, iż są rozproszone po Rosji bardzo niejednolicie. Możnaby to tłomaczyć warunkami, sprzyjającemi w pewnej okolicy bardziej jednym, w drugiej innym ustrojom pospólnym, gdyby nie to, iż różnice niekiedy występują silnie w sąsiedztwie bezpośredniem. Ta okoliczność pozwala przypuszczać, iż wiele zaważyła w tej sprawie sprawność władz miejscowych. W każdym razie, naogół władze te popierają zrzeszenia. Naturalnie komunom dostaje się najwięcej zapomóg. Popieranie to idzie w kierunku połączenia rolnictwa z działalnością przetwórczą — jak gdyby w kierunku Owenowskich osad rolniczo-przemysłowych: w gubernji Symbirskiej oddano im wszystkie młyny i w r. 1920 były w toku starania o oddanie im tartaków. Naturalnie dla oceny kołchozów, byłoby pożądaną rzeczą posiadanie wiadomości o tem, jakie profesje uprawiali poprzednio ich członkowie[2]).

[1]) O rozwoju komun nad Donem i w Syberji istnieją wiadomości dość szczupłe: w gubernji Dońskiej w r. 1920 było 20 komun i 122 artieli z liczbą osób 8.384; w gubernji Omsko-Ałtajskiej, Jenisiejskiej, Tomsko-Siemipałatyńskiej i Irkuckiej — 173 komuny i 290 artieli: 16.170 osób i (prócz Tomsko-Siemipałatyńskiej, o której niema liczb) 92.569 dziesięcin; w Tiumeńskiej 33 komuny: 1659 osób i 8.234 dziesięcin, oraz 17 artieli: 676 osób i 3.258 dziesięcin; w Czelabińskiej — 76 komun i 58 artieli, razem 5.543 osób i 28.984 dziesięcin.

[2]) W 20 komunach gub. Saratowskiej znajdowało się około tysiąca rodzin: rdzeń tworzyli rolnicy, nadto było 4 agronomów, 4 nauczycieli, 10 kowali, 13 ślusarzy, 24 cieśli, 7 krawców, 15 szewców i 35 innych rzemieślników; komuny w powiecie Romanowo-Borysoglebskim składają się z dawnych parobków folwarcznych, robotników fabrycznych i t. d. Wiele komun powstało wśród mnichów, którzy opuścili klasztory i ratują się w ten sposób. Nawet są komuny będące „gniazdami szlacheckiemi" (gub. Kostromska) — dawni obszarnicy łączą się na tej drodze, ażeby wyzyskiwać siłę najemną.

Niestety nie rozporządzamy takiemi materjałami. Z liczb statystycznych wynika, iż wśród 775.343 osób, należących w końcu r. 1920 do gospodarstw zrzeszonych, znajduje się 406.045 czynnych pracowników, t. j. iż dzieci i osoby niezdolne do pracy tworzą około 47% ogółu. A zatem do zrzeszeń wchodzą rodziny małodzietne, prawdopodobnie stadła małżeńskie niedawno skojarzone. O gubernji Symbirskiej wiemy, iż do komun weszły żywioły bezrolne, które przedtem trudniły się głównie ładowaniem towarów na Wołdze. Tu i owdzie należą do nich robotnicy miejscy i ci tworzą w takiej pospólności pierwiastek ideowy, kierowniczy. W braku materjałów poprzestaniemy na opisie komuny „Życie“ z gubernii Omskiej[1]). Komuna uchodzi za wzorową. Założyło ją 21 osób dorosłych, dzisiaj jest wszystkiego osób 80, w tej liczbie nauczyciel, oraz agronom; wszyscy członkowie są z pochodzenia Estończykami. Komuna ma 500 dziesięcin; istnieje w niej kuźnia, warsztat szewiecki, krawiecki, stolarnia (beczkarnia), maślarnia. Doprowadzono do porządku ogród owocowy i park; komuna zamierza budować domy na 100 osób (odrębnie: jadalnię, żłobek i t. d.), stajnię na 50 koni, obory i chlewy na 200 sztuk bydła. Założono: żłobek, szkołę, bibljotekę, muzeum, teatr, klub. Warto zatrzymać się nad wewnętrznemi zasadami współżycia, przypominającemi duchem swoim sekciarzy rosyjskich: komuna będzie usiłowała najmniej „bazgrać“, t. j. nie zużywać papieru na protokóły, regulaminy i t. d., bardziej zaś badać prawa życia (drogą rozmów), opartego na wzajemności; wszyscy są równi — żadnych przywilejów; wszyscy sobie mówią „ty“; będą szczerzy i będą dążyli do wykorzenienia wad w drodze szczerych rozmów, oraz będą powstrzymywali się od ordynarnego zachowania się, gniewu i t. d. Użycie trunków jest zakazane, palić zaś mogą tylko starcy; wychowanie jest oparte na zasadzie pospólnej: rodzice oddają dzieci swoje wychowawcom i ogólnemu zgromadzeniu; małżeństwo jest sprawą prywatną, ale ponieważ ludzie nie dorośli jeszcze do tego, pobierający się lub rozwodzący zawiadamiają o tem ogólne zgromadzenie; komuna nie zna własności osobistej, ale ze względów praktycznych każdy ma własne obuwie, ubiór i t. d.; spożycie odbywa się we wspólnej jadalni w godzinach wyznaczonych; niema określonych godzin dla długości dnia roboczego — komuna będzie dążyła do 4-godzinnego dnia roboczego, ale gotowa pracować w razie potrzeby 24 godziny. Prawdopodobnie pokrewnemi zasadami rządzą się różne: „Zorze“, „Słońca“, „Zgody“, jak to wykazują same ich nazwy.

2. Sowchozy.

Po wydaniu dekretu o socjalistycznem urządzeniu ziemi rozpoczyna się ruch gorączkowy około zakładania gospodarstw sowieckich. W końcu 1919 r. istniało już w 30 gubernjach Rosji Europejskiej (bez Uralu i Ukrainy, i niektórych innych części Rosji, zajętych przez białe wojska), około 2.600 folwarków sowieckich na obszarze z górą 1.209.000 dziesięcin. Razem z obszarami, przeznaczonemi wówczas pod gospodarstwa sowieckie w tych gubernjach, przestrzeń cała pod sowchozami wynosiła około 2.500.000 dziesięcin (t. j. 2,5% całej ziemi uprawnej). Chodziło o uratowanie tego, co się da, z potopu, który zniszczył wielką produkcję rolną.

Jednakże gorączka niedługo trwała. Bolszewicy musieli osłabić działalność swoją wskutek nowych niepowodzeń rewolucji, trwających przez cały rok 1919. Z jednej strony, nieopatrzna, drażniąca polityka, stosowana względem chłopów w r. 1918 (ujawniająca się np. w przymusowem zapędzaniu chłopów do komun przez zbyt gorliwe sowiety miejscowe), z drugiej zaś ogromne trudności aprowizacyjne, które

[1]) W gub. Samarskiej (pow. Nowoużeński) powstało zjednoczenie, którego N. Mieszczerjakow nie odważa się nazwać komuną: mianowicie połączyło się około 2.000 mężczyzn i 2.500 kobiet (razem z dziećmi i t. d. około 8.500 głów), przeważnie z pośród rolników miejscowych. Do zjednoczenia weszli: agronom, kowale, ślusarze, cieśle, szewcy, krawcy; posiada ono około 33½ tysięcy dziesięcin ziemi i 3.000 sztuk bydła, garbarnie, 3 młyny mechaniczne, cegielnię i t. d.

pchały do zabierania chłopom siłą zboża i innych wytworów rolnych, nic im wzamian, z powodu braku towarów, nie dając (działo się to w pierwszym roku po powrocie chłopstwa z wojny, gdy zrujnowane gospodarstwa włościańskie ledwie zaczęto doprowadzać do porządku) — wszystko to doprowadziło w pierwszej połowie 1919 r. do powstań chłopskich. Trzeba było je tłumić, lecz równocześnie robić chłopom nowe ustępstwa w polityce rolnej. Wkońcu więc przestano stosować dekret dość energicznie i konsekwentnie; co więcej, wiele majątków, już urządzonych, podzielono między chłopów. Na Ukrainie, zwłaszcza po zwycięstwie nad Denikinem w końcu 1919 r., rozdano włościanom prawie wszystkie folwarki, podzielono nawet plantacje buraków cukrowych, choć włościanin tamtejszy nie dorósł do tego, by mógł dobrze wywiązać się z obowiązku uprawy tej rośliny. Nadto niepowodzenia wojenne zmuszały do ześrodkowania całej uwagi na sprawach wojskowych. W ostatecznym wyniku więc sprawę urządzenia rolnictwa w 1919 r. prawie tak samo zaniedbano, jak i w r. 1918, chociaż bowiem liczba folwarków państwowych w r. 1919 powiększyła się znacznie w porównaniu z rokiem poprzednim, jednakże była, w stosunku do ogromu Rosji, znikomą.

W r. 1920, po uporaniu się z Denikinem, władzie sowieckie znów jęły się prób stwarzania większych i lepiej pod względem technicznym urządzonych gospodarstw sowieckich. Liczba takich folwarków zwiększyła się o 30 — 40% prócz tych dzielnic, które poraz pierwszy właściwie weszły w obręb polityki agrarnej rządu Sowietów (Kaukaz, Don, Syberja). Jednakże i ta liczba jest niezmiernie mała i, co najważniejsza, gospodarstwa sowieckie stoją przeważnie na bardzo nizkim poziomie kultury rolnej.

Wady gospodarstw sowieckich tkwią głównie w ustroju samych gospodarstw (niema zarządu nad całym kluczem, spisów inwentarza, a nawet i umiejętnej, ześrodkowanej na sposób zachodni rachunkowości, planów gospodarczych i t. p.), w niedoborze agronomicznych sił fachowych, w ogromnie nizkim poziomie fachowym rosyjskiego robotnika rolnego, wreszcie w nizkim zaopatrzeniu technicznem folwarków (brak koni, bydła, nawozów, pługów, wszelkich narzędzi i nawet często zboża na zasiewy i t. d.).

Bliższych szczegółów o urządzeniu sowchozów brak.

Statystyka sowiecka ocenia, iż w końcu 1918 r. było 2.101 sowchozów w Rosji sowieckiej (bez Ukrainy, Syberji, Kozaczyzny Dońskiej i ościennych Kaukazowi gubernji), w r. 1919 — 2.547, w r. 1920 — 4.392 [1]), w r. 1921 — 4.390. A zatem w ostatnim roku cofnięcie niewielkie!

W końcu r. 1921 było sowchozów:

	liczba [2])	przestrzeń (dziesięcin)	na jeden sowchoz przypadało ziemi (dziesięcin)
Właściwa Rosja Sowiecka	4.390	2.079.262 [3])	475 [4])
Syberja.	304	241.448	795
„Okrainy“ (Don, okolica Kaukazu) .	1.224	497.486	406
	5.918	3.118.196	—

Bliższe szczegóły co do siły roboczej i inwentarza posiadamy jedynie dla sowchozów właściwej Rosji Sowieckiej. Warto zgóry zanotować tę okoliczność, iż

[1]) Nadto na terytorjum Ukraińskiej Republiki Sowieckiej urządzono 560 sowchozów o powierzchni 253.792 dziesięcin; te sowchozy liczyły: 32.477 pracowników, 2.309 koni, 3.287 wołów i 1.700 krów. Na Syberji sowchoz średnio posiadał wtedy około: 400 dziesięcin, 52 pracowników, 36 koni, 50 sztuk bydła rogatego, 158 pługów, 4 kosiarki i 6 żniwiarek.

[2]) W liczbie sowchozów pomieszczono i t. zw. s o w c h o z y p r y p i s n y j e, t. j. majątki, których władza nie zamierzała na stałe zamienić w gospodarstwa państwowe, lecz któremi zarządzała

liczba zarówno pracowników jak i wszystkich osób była wyższa niż projektowano, koni zaś mniejsza.

	Być powinno:	Było:
Oficjalistów	5.015	11.793
Robotników (stałych i sezonowych) .	77.012	87.254
Osób.	165.636	167.194
Koni.	55.717	24.834

A więc nadmiar ludzi i niedobór sprzężaju! I również niepomyślnie kształtował się budżet, narazie budżet teoretyczny, a właściwie preliminarz budżetu na r. 1921. Obliczano, iż cały dochód brutto w r. 1921 winien wynieść 7.541.098 pudów; tymczasem wydatki na utrzymanie inwentarza żywego obrachowywano na 1.011.216 pudów; na wyżywienie personelu 2.489,040; na zasiew 1.536.470, na podatek w naturze (prodnałog) 847.198 pudów, t. j. istniał niedobór, dosięgający prawie 2 miljonów pudów. Jak ostatecznie sprawy się mają w rzeczywistości i zwłaszcza, jak stanęły w dobie ostatniej, trudno powziąć jasne wyobrażenie: liczby, któreśmy mieli w ręku, budzą tyle wątpliwości z powodu swojego mętnego brzmienia, iż nie odważamy się wypowiedzieć zdania. W każdym razie, ku początkowi r. 1921: „zadaniem zasadniczem sowchozów jest świadczenie przez nie usług gospodarstwom włościańskim pod względem kultury rolnej. A w związku z nowemi prądami polityki ogólno-gospodarczej, sowchozy stają się przedsiębiorstwami państwowo-kapitalistycznemi, od których się żąda przedewszystkiem, żeby nie dawały niedoborów“ [5]). Odpowiednio do tego zamierzano w tym czasie podzielić sowchozy na różne typy, jak gospodarstwa właściwe, zakładów naukowych, agropunkty (różne agrobazy, sjemchozy, plemchozy — ogniska kultury rolnej, nasion, rozpłodcze), folwarki miejskie, zakłady lecznicze i t. d. z pozostawieniem przy państwie tylko tych z pośród agropunktów i właściwych gospodarstw, które same pokrywają koszta swego prowadzenia; inne winny być wydzierżawione.

* * *

Opisując pospólne ustroje gospodarki rolnej, niepodobna pominąć fabrycznych komun rolnych.

Już na samym początku działalności w kierunku urządzenia kolektywnych gospodarstw rolnych, rząd sowiecki wpadł na pomysł użycia proletarjatu fabrycznego do budownictwa rolnego, jako bardziej przejętego ideami socjalizmu i bardziej, niż włościaństwo, przyzwyczajonego do pracy zbiorowej, do której wdrożyło go było życie w fabryce i w mieście.

Drugą pobudką tej działalności było przesilenie aprowizacyjne, srożące się w miastach i ośrodkach fabrycznych, jako skutek wojny domowej, upadku i zastoju przemysłu, niemożności prawidłowej wymiany wytworów rolnych na wyroby fabryczne i t. p. Nasuwała się myśl zaopatrzenia robotników w środki żywności przez nadanie im ziemi do uprawy ziemiopłodów.

---

czasowo. Takich dopisanych sowchozów, w liczbie ogólnej, podanej w tekście, było w r. 1919 tylko 516 (ani jednego w r. 1918), w końcu zaś r. 1921 już 2.080, t. j. stanowiły prawie połowę wszystkich sowchozów.

[3]) Łąki w tej przestrzeni wynosiły 376.559 dziesięcin.

[4]) Jeżeli odrzucimy sowchozy dopisane, to na właściwy sowchoz średnio przypadało 450 dziesięcin. Ilość ta wzrastała do 3.200 dziesięcin w dzielnicy południowo-wschodniej i blisko do 2.000 za Wołgą, oraz spadała do 173 w „rejonie“ petrogradskim i do 173 w środkowo-przemysłowym.

[5]) Cytowany już „Odczot narodnago Komisarjata Ziemledjelija za r. 1921 g.“ str. 106.

Kolebką komun fabrycznych jest gubernja Moskiewska, najbardziej uprzemysłowiona i jednocześnie znajdująca się w najgorszych warunkach aprowizacyjnych.

Już od r. 1864 daje się zauważyć w Moskiewskiej gubernji szybkie zmiejszanie się obszaru zasiewów, wywołane odpływem ludności rolniczej do fabryk i wyczerpywaniem się, wskutek prostaczej gospodarki, lichego gruntu. W 1903 r. obszar uprawny wynosił 640.000 dziesięcin, w 1916 r. tylko 337.249, czyli w ciągu 13 lat znacznie się zmniejszył. A tymczasem wzrost ludności postępował szybko, nietylko wskutek przyrostu naturalnego, ale i z powodu dopływu do fabryk ludności z innych gubernji.

Kiedy wojna i rewolucja zniszczyły były przemysł, położenie proletarjatu fabrycznego stało się nad wyraz krytyczne. Dlatego na fabryczne gospodarstwa rolne zwrócono szczególną uwagę. Dekret z dn. 15 lutego 1919 nadał formy organizowane poprzednio dość mętnej działalności w tym kierunku.

Gospodarstwa rolne, stwarzane przy kolejach i przedsiębiorstwach fabrycznych, miały służyć trzem celom: 1) dla odbudowy przemysłu i przewozu, która jest możliwa, wobec ruiny przewozu, tylko przy napiętej produkcji surowców i środków żywnościowych na miejscu spożycia, 2) dla umożliwienia od czasu do czasu robotnikom fabrycznym zastąpienia chwilowego niehygienicznej pracy w fabryce hygieniczniejszą na roli, na świeżem powietrzu. 3) dla stworzenia wzorów kulturalnej, rozumnej, kolektywnej gospodarki rolnej, tak potrzebnych dla miejscowej zacofanej ludności wiejskiej.

W następstwie tych pobudek w gubernji Moskiewskiej urzeczywistniono takie komuny i częściowo dosyć nawet udatnie. Jak wykazują daty urzędowe, znaczną część, uprawianej w tej gubernji ziemi, uprawiał proletarjat fabryczny. Na początku 1920 r. 126 takich przedsiębiorstw w tej gubernji posiadało około 24.000 dziesięcin ziemi [1])

O dalszym rozwoju komun fabrycznych w 1920 r. posiadamy zaledwie skąpe, urywkowe wiadomości. Np.: fabryka obuwia „Skorochod“ otrzymała gospodarstwo Smierdowice w powiecie Jamburskim (gub. Petersburskiej), marynarze floty baltyckiej dostali majątek Muratowo w powiecie Petersburskim. Centrala włókiennicza („Gławtekstil“) posiadała tym samym tytułem 12.000 dziesięcin, „Gomza“ — 400.000 dziesięcin, z których podobno na 150.000 dziesięcinach już urządzano gospodarkę rolną.

6. Nowy zwrot w polityce rządu Sowietów względem włościaństwa.

Statut o socjalizacji ziemi i pozostająca w związku z nim działalność w kierunku zakładania kołchozów i sowchozów bynajmniej nie wyczerpują całej polityki władz sowieckich w stosunku do włościan. Właściwie, są tylko jednem z ogniw w paśmie zarządzeń zmiennej natury, jednem z doświadczeń, po którem nastąpiły inne.

[1]) Wogóle zaś w r. 1919 Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego przyznała różnym głównym zarządom i centralom przedsiębiorstw następujące ilości gruntów:

1. Państwowe Zakłady Maszyn dziesięcin 29.000, Centrala Włókiennicza — 6.500, Centrala Papieru — 6.271, Centrala dróg wodnych — 2.825, Elektrownie — 2.500, Moskiewska Centrala Węglowa — 2.000, Chimosnow — 1.365, Centrala Budownicza — 1.263, Zarząd Chemji Drzewnej — 1.236, Komitet Budynków Państwowych — 1.200, Centrala Torfu — 1 500, Centrala Cementu — 1.037, Centrala Szkła — 772, Fosgen — 659, Główny Zarząd Zakładów Cukierniczych — 500, Włodzimierska Fabryka Prochu — 430, Centrala Tłuszczów — 280, Centrala Zapałek — 165, Centrala Wyrobów Gumowych — 150, Centrala Wyrobów Miedzianych — 149, Centrala Nafty — 138, Zarząd Kolei Żelaznych — 107, Zarząd Skór i Futer — 54, Zarząd Przedsiębiorstw — 52, Centrala Szamotu — 70, Centrala Potażu — 50, Fabryka Szutkowska — 50, Centrala Farb — 27, Centrala Smarów — 22, Oddział Elektrotechniczny — 7, Elektrotrust — 500, Prodput'. — 1.000.

Te zmiany w polityce podyktowała troska o zaopatrzenie w środki żywności miejskiej ludności pracującej.

Warto przyjrzeć się tej sprawie zbliska.

Wojna nie tylko nadwątliła w Rosji siły wytwórcze wielkiego przemysłu, ale także oddziałała ujemnie na wydajność rolnictwa. Rolnictwo włościańskie, któremu były obce sprzęty i narzędzia doskonalsze, opierało się przedewszystkiem na ludzkiej sile roboczej; wojna, powoławszy pod oręż miljony rekrutów i urlopowanych, pozbawiła rolnictwo zasadniczego czynnika wytwórczości, mężczyzny[1]). A kiedy w związku z wypadkami r. 1917, mężczyzna powracał na wieś, wracał zdemoralizowany próżniactwem, przyzwyczajony do rabunku, niekiedy ze starganemi nerwami. Zastawał w domu zmniejszony inwentarz sprzężajny (zwłaszcza niedobór koni) i dający odczuwać się coraz bardziej brak narzędzi takich, jak kosy, sierpy i t. d. Rozprzężenie życia przemysłowego, zwłaszcza w r. 1917, zwiększyło te braki: „kiedy w miastach powstają ogonki przed rozdzielniami pieczywa, na wsi tworzą się one z powodu pługów", „Petersburg dostarczył 200.000 noży i lemieszy, które dosłownie rozszarpano, jak rozchwytują chleb osoby, stojące w ogonku". Już w r. 1914 dostarczono wsi tylko 90%, w r. zaś 1917 10% potrzebnych narzędzi i sprzętów, co zaś do kos, zapotrzebowanie, wynoszące 5—6 miljonów sztuk w 1918 r., obiecywano pokryć zaledwie w połowie[2]). Wszystko to nie przyczyniało się do utrzymania wydajności pól na dawnym poziomie: zbiory musiały być mniejsze. Nadto żywiołowe zajmowanie majątków przez włościan w r. 1917 zniszczyło te warsztaty pracy: zajętych pól narazie często nawet nie uprawiono. Nastąpiło to, czego zgóry można było oczekiwać: zmniejszona podaż ziemiopłodów do miast Rosji północnej i środkowej, zwłaszcza iż wtedy odszedł był od Rosji jej śpichlerz — Ukraina, będąca w ręku niemieckim. Podaż nawet była znacznie mniejsza, niż wolno było oczekiwać po zmniejszonym zasobie zbóż: koleje uległy zupełnemu rozprzężeniu, włościanin zaś, wolny narazie od podatków i nie znajdujący na rynku potrzebnych dla siebie produktów, wolał pędzić domowemi środkami zakazaną gorzałkę, lub oczekiwał przybycia szmuglerów-mieszczuchów, ażeby po drogiej cenie i bez mozołów sprzedawać im wiktuały w własnej swej chacie. Głód dawał się odczuwać w miastach. Poczęły tworzyć się ekspedycje karne po zboże, które spotykały niekiedy ze strony włościan poważny opór. Sprawa aprowizacyjna przybierała charakter coraz groźniejszy. Pomiędzy proletarjatem miejskim, a włościaństwem rozdźwięk zaostrzał się coraz silniej. Włościanin okazał się tym, kim był z natury rzeczy i z łaski caratu i analfabetyzmu — indywidualistą nieuspołecznionym, gotowym spekulować na robotniku miejskim[3]), niezdolnym nawet do tego, ażeby we własnym interesie, drogą organizacji demokratycznej zdołu idącej, dokonać rozpodziału wyznaczonego przez państwo kontygentu zbożowego. Powstała zatem sieć k o m p r o d ó w (prodowolstwiennyje komitety), a więc gubkomprodów, ukomprodów, wokomprodów i t. d., które żelazną ręką zabierały od włościanina, co tylko mogły zabrać. A ponieważ działalność masowa, rozległa, kształtuje się według wzorów, doświadczeń i tradycji swego otoczenia, przeto komprody w swem postępowaniu nietylko nie odbiegały od sposobów biurokracji carskiej, ale, zapatrzone w swój ideał i znajdujące w nim uspra-

[1]) Powołano do wojska sił pracujących w rolnictwie od 44% (gub. Smoleńska) do 53,6% (gub. Tulska). Por. liczby w pracy A. Chraszczewoj („Krasnaja Now'", t. I, str. 127).

[2]) Koźmin na IV-m Zjeździe Centralnego Komitetu Wykonawczego w kwietniu 1917 r.

[3]) Nawet wówczas, kiedy bardziej wyrobieni włościanie pojmowali położenie miast, wkładali w to pojmowanie treść znamienną: „Nas włościan jest w Rosji większość przeważająca. Robotnik jest naszym m ł o d s z y m bratem, nie damy mu umrzeć z głodu, ale n i e p o z w o l i m y mu brykać" (Rozmowa delegacji włościańskiej z Jureniewym, przewodniczącym gub. ispołkomu Kurskiego).

wiedliwienie dla każdego gwałtu, zaszły dalej, niż kiedykolwiek zachodziła policja carska. Zresztą w początkach swej działalności, a więc wiosną r. 1918, komprody bądź co bądź nie były jeszcze dość dobrze urządzone, ani dosyć sprawne, ażeby należycie wywiązać się miały ze swoich obowiązków: wydobycia zboża.

W tych ciężkich warunkach zrodził się pomysł użycia uboższych wieśniaków, jako pomocników w czynności wydobycia zasobów zboża, — okoliczność, iż starano się fakt ten następnie osłonić frazeologją programowo-partyjną, w niczem nie zmienia sytuacji. Rozprawy, które toczyły się na IV-ym Zjeździe Centralnego Komitetu Wykonawczego wiosną r. 1918, odsłaniają najlepiej pobudki działające i zamierzone środki. „W radach gminnych — oświadcza referent Swierdłow — kierownicza rola przypada żywiołom kułacko-burżuazyjnym... Są one dotychczas wielką siłą. Dlatego winniśmy bardzo poważnie wysunąć sprawę rozsadzenia wioski, stworzenia tam dwuch wrogich sobie sił, przeciwstawienia najuboższych warstw żywiołom kułackim. Tylko wtedy, jeśli nam się uda rozpołowić wioskę na dwa obozy wrogie a nieprzejednane, jeśli zdołamy tam zaszczepić tę samą walkę społeczną, jaka toczyła się niedawno w miastach, jeśli uda się wkońcu podnieść w wioskach biedotę przeciw burżuazji wiejskiej, tylko wtedy będziemy mogli rzec, iż we wsi także urzewistniliśmy to, cośmy zdołali zrobić w miastach.“ „Wysyłamy na wieś — mówił inny referent, Ciurupa — oddziały. Ale nie mamy najmniejszej fizycznej możliwości stworzyć tak olbrzymią armję, aby objęła wszystkie punkty, w których są ukrywacze zboża... W tej działalności winny odegrać olbrzymią rolę komitety biedoty“. Innemi słowy, pociągnąć ku sobie żywioły najuboższe wioski, zjednoczyć je w organizacjach odpowiednich i postawić na straży interesów aprowizacji — takie było hasło. Opozycja już na zjeździe ochrzciła całą tę dążność nazwą próby stworzenia w każdej wiosce potęgi charakteru policyjnego: „stworzycie wiejską armję czerwoną, która będzie odbierała zboże, potrzebne włościanom dla własnego wyżywienia. Pozostanie i nadal głód powszechny, ale do niego przybędzie powszechna gmatwanina i waśń, powszechna wojna wewnętrzna“ (Lewin). Argumenty opozycji nie przekonały większości. Dn. 11 czerwca 1918 r. zostaje podpisany dekret o kombiedach[1]), t. j. komitetach biedoty, organizacjach, które z jednej strony miały w każdej wiosce stworzyć właśnie owe dwa obozy nieprzejednane, z drugiej zaś wyciągać zboże z ukrycia od tych, którzy je posiadają. Zasiadać w tych komitetach mieli prawo zarówno stali mieszkańcy wiosek i gmin, jak i przybysze, natomiast wykluczeni byli „znani kułacy i włościanie zamożni, gospodarze mający nadmiar zboża lub innych wiktuałów, właściciele przedsiębiorstw handlowo-przemysłowych, ci którzy posługują się pracą parobków lub najemników“ i t. d. Ażeby kombiedy wywiązały się z zadań swoich, obsypano je wyjątkowemi prawami, nawet tu i owdzie dano broń: miały układać listy osób, dopuszczonych do rozpodziału wytworów fabrycznych, rozposażać zboże, przedmioty pierwszej potrzeby i narzędzia rolnicze pomiędzy najuboższą ludność wioski, miały także zarządzać zasobami zboża, ściągniętemi przez siebie w wiosce. Przytem z tych zasobów, o ile ściągną je przed dn. 15 lipca, biedota wioskowa otrzymywała według wyznaczonych norm pewną ilość zboża bezpłatnie; pomiędzy dn. 15 lipca a dn. 15 sierpnia — z potrąceniem 50% ceny, i wkońcu w drugiej połowie sierpnia — z potrąceniem 20%. Nie dość tego. Tam, gdzie do dn. 15 lipca ściągnięte zostaną wszystkie ukryte w wiosce zasoby zboża, biedota wioskowa dostanie przedmioty pierwszej potrzeby i narzędzia gospodarskie, płacąc 50% wyznaczonej ceny; w dwuch zaś następnych terminach 75% i 85%. W obawie, iż wyodrębnienie najuboższych będzie tylko chwilowe, dekret usiłuje

[1]) Patrz aneksy do rozd. III: № 7.

przekształcić tę przeciwstawność interesów w stosunek stały, ciągły, przez inne urządzenie gospodarcze tego najuboższego żywiołu. A mianowicie, kombiedy dostają bezpłatnie bardziej złożone narzędzia gospodarskie, celem prowadzenia pospólnej uprawy pól i pospólnego zbioru plonów, o ile wykażą gorliwość w tropieniu zasobów zboża. Stajemy w obliczu znanych nam już kołchozów, jako trwałej organizacji gospodarczej najuboższych żywiołów wioskowych w przeciwieństwie do indywidualnie gospodarujących zamożniejszych włościan, a także w obliczu zamierzeń, z których między innemi miał się począć statut o socjalistycznem urządzeniu ziemi. Biedota wioskowa miała dostarczyć pracowników, którzy w zamierzone kołchozy i sowchozy wleją socjalistyczną pełnię życia, pokryją Rosję siecią ustrojów pospólnych i pozwolą uporać się z gospodarczym włościańskim indywidualizmem.

Ale życie zawiodło oczekiwania.

Zawiodła przedewszystkiem sztucznie zbudowana doktryna o istnieniu w wiosce rosyjskiej interesów, z których da się stworzyć na stałe dwa nieprzejednane obozy. Przeniesiono żywcem do otoczenia włościańskiego niewłaściwą mu przeciwstawność miejską pracy i kapitału. Obrady, toczące się na IV-ym zjeździe, wykazały, iż niektórzy mówcy mieli poczucie tego, jak terminy „najubożsi włościanie", „biedota wioskowa" mocno szwankują i ukrywają w sobie sfałszowanie rzeczywistości. Szwankują nadewszystko nieokreślonością swoją: pomiędzy zamożnym „kułakiem" a najuboższym włościaninem ciągnie się długi zastęp postaci pośrednich, i niepodobna wytknąć tej granicy, płynnej z roku na rok i wciąż zmiennej, odpowiednio do urodzajów i klęsk żywiołowych, któraby kładła się wyraźnie pomiędzy sąsiadów i umożliwiła przeciwstawienie się ich sobie nawzajem, jako stale wrogich, nieprzejednanych obozów. Wszyscy są włościanami, wszyscy są ludźmi pracy i jednocześnie właścicielami swego warsztatu i jego wytworów, wszyscy pielęgnują te same widnokręgi i ideały: gospodarstwa indywidualnego i bezwzględnego prawa do rozporządzania wytworami swej pracy. Cała rzecz, iż jeden siedzi na małym zagonie, inny na większym; iż jeden ma większą ilość bydła, inny mniejszą; iż jeden ma do sprzedaży więcej produktu, inny bardzo mało. Istnieje może tutaj zazdrość, iż ktoś ma więcej gruntu i sprzężaju, ale nic więcej. Natomiast niema trwałych antagonizmów klasowych, a więc takich, jak pomiędzy obszarnikiem a parobkiem. Na stworzenie zaś, na wielką skalę, zastępu najemników wioskowych, pracujących u zamożnych włościan, wioska rosyjska w obrębie ówczesnej Rosji Sowieckiej, niekiedy rządząca się zasadami obszczyny pospólnej, nie zdobyła się jeszcze. Co więcej, nawet „kułak" istnieje zaledwie zazwyczaj od jednego lub dwu pokoleń: ponad gromadą wybił się był swoją przebiegłością, umiejętnością, gopodarczością. I wielu wieśniaków zdaje sobie sprawę, że gdyby byli zręczniejsi, gospodarniejsi, mogli by stanąć lepiej pod względem materjalnym. „Burżuazja" wioskowa w Rosji jest w okresie tworzenia się, i to tworzenia się z pośród zwyczajnych włościan, i właśnie dlatego jest doborem energji wioskowej, gospodarczości. Jest kością z kości, krwią z krwi włościańskiej. A nadewszystko, o ile osiągnęła znaczną zamożność, jest jeszcze nieliczna. Zwyczajny zaś zamożniejszy włościanin jest nadewszystko rządnym gospodarzem, z drugiej zaś strony biedota wojskowa — to w znacznym stopniu różni wykolejeńcy życia wioskowego, zacząwszy od ślamazarnych i niezaradnych gospodarzy, a kończąc na pijakach i próżniakach, ale wykolejeńcy również omotani ideałami indywidualizmu gospodarczego, gotowi tak samo spekulować z okazji głodu, jeśli znajdą się w posiadaniu jakiegokolwiek nadmiaru produktów. Słowem, niema tutaj materjału na stworzenie dwuch nieprzejednanych obozów, chyba że chodzi o akcję dorywczą — podział mienia zamożniejszych pomiędzy

uboższych. Taki zaś podział, w wyniku ostatecznym, zniszczy lepiej prowadzone gospodarstwa, wszystkich na czas jakiś zrobi włościanami o jednakowym dostatku i utrwali, po okresie walki, atmosferę indywidualizmu gospodarczego, jednakową na przestrzeni całej wioski. Wprawdzie władze sowieckie marzyły o ujęciu biedoty w karby kołchozów; przypuszczając nawet, iż żywioły te nadają się do takiego budownictwa, o czem nieco powątpiewamy, trzeba jednak byłoby na to lat całych. Tymczasem rządowi chodziło o rzeczy pilne: o wyciągnięcie natychmiastowe z ukrycia zasobów zboża. W takich warunkach kombiedy nie były i nie mogły być placówką organizowania zaniedbanej siły klasowej do walki z wyzyskiwaczami, ale jedynie próbą usystematyzowania donosicielstwa i rabunku. I, o ile wnioskować wolno z różnych informacji dość dorywczych, istotnie do kombiedów, przynajmniej w wielu okolicach, weszły żywioły wioskowe wykolejone, zdemoralizowane, słowem hołota. Przy sposobności trafili także i sprytniejsi z pośród kułaków, spekulanci i t. d. Wszędzie na wsi wszczęła się walka kombiedów z Radami wiejskiemi, które traciły na znaczeniu, czemu towarzyszyło rabowanie lepiej prowadzonych gospodarstw wiejskich: zabierano zboże i przy okazji zabierano i niszczono inwentarz żywy i martwy. W ostateczności, „wieś okazała się obojętną względem socjalizmu. Stanowczo odrzuciła komuny. Biedota wioskowa, będąca punktem oparcia dla przewrotu agrarnego, w przebiegu jego zrównała się z sąsiadami swymi pod względem zamożności, i wioska przybrała niebawem charakter drobno-mieszczańskiego królestwa średniaków“ [1]). Innemi słowy, wczorajszy sojusznik, co więcej, upatrzony wyznawca idei proletarjackiej na wsi, przedzierzgnął się w „burżuja“.....

Taką była, taką być musiała dyalektyka stosunków. I ten „burżuj“ chowu proletarjackiego dawał dobrą rękojmię, iż tak samo będzie ukrywał zboże, jak ten, od którego je był kiedyś odbierał. Pozostawił jednak po swojej działalności w wiosce truciznę — ferment niezadowolenia, który miejscami doprowadził do buntów nawet w Rosji środkowej, nie mającej tak wyrobionych indywidualistów, jak „chleborobowie“ ukraińscy. Władze sowieckie rachowałyby się może niewiele, nawet nie rachowałyby się wcale z buntami włościańskiemi, gdyby nie to, iż w odpowiedzi na różne zarządzenia w rodzaju kombiedów, kontyngentów, włościanie zaczęli stosować „zielony sabotaż“, przeciw któremu niepodobna było walczyć: wymykał się bowiem z pod najtroskliwszej kontroli. Zmniejszano rozmiary pól obsianych, a zwłaszcza wysiewu na tej samej przestrzeni, rozumiejąc, iż gdy zboża zabraknie, wieś otrzyma zapomogę od państwa; zastępowano zboże, podlegające kontyngentowi, uprawą roślin, na których nie ciążyła powinność oddawania ich komprodom; jesienią sprzedawano konie, aby wyzwolić się od powinności, spekulowano zaś paszą, wogóle sprowadzano gospodarstwo do poziomu wyznaczonej normy spożywczej i usiłowano powyżej niej nie wytwarzać — rzecz zwłaszcza brzemienna w skutki w razie nieurodzaju. I oto linja polityki sowieckiej załamuje się: komunizm zaczyna kapitulować przed indywidualistą włościaninem. Już w parę miesięcy po powołaniu do życia kombiedów (na Ukrainie nosiły one nazwę k o m n i e z a m o ż ó w), zapał w kierunku ich tworzenia ostygł. Zrozumiano, że chociaż narazie otrzymano więcej zboża, niż gdyby to było bez kombiedów, to jednocześnie rujnowano wytwórczość włościańską i przygotowywano na przyszłość jeszcze większe niedobory plonu. Dn. 30 października 1918 r. ukazuje się dekret o nałożeniu na włościan daniny naturalnej, pobieranej w postaci produktów, przyczem prawodawca zaznacza: „Zachowanie dawnego sposobu opodatkowywania włościan na rzecz państwa w formie opłaty pieniężnej, według zasad jednakowych dla wszystkich, byłoby zapewnieniem zamożnym uciskania niezamo-

[1]) N. Osinskij.: Gosudarstwiennoje regulirowanje krestjanskago choziajstwa, 1920.

żnych. Dlatego, dążąc do zupełnego oswobodzenia biedoty od powinności podatkowych, przekłada się cały ciężar podatku na dostatnie warstwy, tak aby średniacy byli opodatkowani w sposób umiarkowany, a na kułaków - bogaczy spadała główna część poborów państwowych". Podatek będzie obciążał kułaków bardziej, niż średniaków, ale bądź co bądź będzie to podatek uregulowany, pobierany przez uregulowane władze. Kombiedy idą w zapomnienie: zostają zniesione w listopadzie r. 1918. [1]), Rady Delegatów Włościańskich odzyskują dawną powagę. Ale ferment obawy o jutro, zaszczepiony przez ten okres doświadczeń, pozostaje w wiosce, jako trwały osad, i przyczynia się do uprawiania zaznaczonego powyżej „zielonego sabotażu". Włościanie biorą miasta głodem i zmuszają władzę centralną do szukania kompromisu. Hasło tak często powtarzane: „obrabuj kułaka, nie krzywdź średniaka, daj biedakowi" pozostaje niby, jako szyld nad sklepem, ale w rzeczywistości dzieje się nieco inaczej: kułak, zresztą przetrzebiony, zubożały, będzie płacił większe podatki, ale podatek jest bądź co bądź czemś bardzo dalekiem od owej zapowiadanej „grabieży", o biedaku mówi się z mniejszym naciskiem, średniaka zaś wysuwa się naprzód, jako podstawę, na której ma oprzeć się cała polityka agrarna, jako postać społeczną, z której widnokręgami i aspiracjami należy się liczyć troskliwie, VIII-my Zjazd partji komunistycznej dn. 18 marca 1919 r. już wyraźnie dokonywa tego zwrotu w nowym kierunku. „Gwałtem nic się nie wskóra" — powiada na nim Lenin. „Gwałt w zastosowaniu do włościanina średniej zamożności jest szkodą jak największą... Popieramy komuny, ale winny być tak prowadzone, aby zjednały sobie włościan. A póki tego nie będzie, nie będziemy uczyli włościan, lecz sami się od nich uczyli. Niema nic głupszego nad samą myśl o stosowaniu gwałtów w zakresie stosunków gospodarczych średniej zamożności włościanina. Zadanie nasze polega nie na wywłaszczaniu go, lecz na tem, ażeby uczyć się od włościan dróg, prowadzących do lepszego ustroju, i nie ośmielać się dawać mu rozkazów!" Zwrot ów ułatwiła ta okoliczność, iż istotnie różnice majątkowe na wsi uległy wyrównaniu: kułactwo zostało pozbawione zamożności, biedota utworzyła komuny lub przez rabunek kułaków polepszyła swój stan, i w ten sposób oba te krańce zamożności wiejskiej zbliżyły się do poziomu przeciętnego, średniaka. Średniak stał się panem roli, widnokręgi jego — widnokręgami powszechnemi. Jest to bodaj ostateczny, i nie do odrobienia dla jakichkolwiek przyszłych w Rosji rządów, rezultat rewolucji agrarnej. Średniak zaś nie pójdzie jako najemnik do sowchozów i nie będzie garnął się do komun, choć nie pogardzi wiązaniem się w artiele, a z tym jego nastrojem muszą się liczyć władze.

Zwrot w polityce agrarnej w kierunku średniej zamożności włościanina pociąga za sobą i zmianę w całokształcie socjalistycznego urządzenia ziemi. Sowchozy i kołchozy (a właściwie komuny rolne) odchodzą na plan dalszy. A w głębi tego całego zwrotu ukrywa się obawa przed dalszym upadkiem wytwórczości rolnej: nieurodzaj roku 1920 w znacznym stopniu wynikał ze złej lub niedbałej uprawy gruntów i był zwiastunem na przyszłość wielkiego nieurodzaju i klęski — głodu, o ileby przeciwko rolnictwu zwróciły się warunki atmosferyczne.

„Mniemamy — tak streszcza jeden z działaczy sowieckich zasady nowej polityki agrarnej[1]),—iż zakładanie sowchozów i komun bynajmniej n i e j e s t głównym czynnikiem socjalistycznej przebudowy gospodarstwa rolnego w Rosji. Włościanin,

[1]) Jednak w dn. 11 grudnia 1918 r. zaczyna obradować zjazd ziemotdiełów, komun i kombiedów: na 550 delegatów kombiedy mają 63 przedstawicieli. Kombiedy wtedy jeszcze istnieją, i prawdopodobnie tu i owdzie może istnieją i obecnie.

[1]) N. Osinskij: „Gosudarstwiennoje regulirowanje krestjanskago choziajstwa", 1920.

gdy nie wszedł był do komun i żywił nieufność względem sowchozów, jako jednostki ustroju wytwórczego, miał na to słuszne powody. Działały tutaj nietylko pobudki, wypływające z interesów, ale całkowicie zdrowe — z punktu socjalistycznego — instynkty. Komuna jest zbyt pierwotną i wązką komórką wytwórczości społecznej. Wejście do komuny nietylko pozbawia własności osobistej, ale i na wolność osobistą nakłada ciasne i mocne pęta: nietylko wytwórczość, ale i osobiste spożycie są uwarunkowane wielkością komuny. Życie osobiste, domowe, zostaje pod cudzą opieką. Sowchozy zaś, wobec szczupłości proletarjatu rolnego, mogą być jedynie gospodarstwami wzorowemi, nie pod względem społecznym, lecz tylko technicznym. Nadto mogą być punktami oparcia dla regulowania przez państwo gospodarstwa wiejskiego. Włościanin ma słuszność, kiedy powątpiewa o sowchozie, komunie, artieli, jako zasadniczym zrębie gospodarczej przebudowy wioski. Kto spodziewa się przebudować ją w drodze stopniowego wzmacniania sowchozów i komun, ten idzie po drodze utopijnej. Socjalizm da się budować jedynie w drodze przekształcania całego gospodarstwa a jednocześnie i wszystkich gospodarstw, nie zaś przez wznoszenie „fabryk-kooperacyjnych", tych oaz wśród pustyni burżuazyjnej".

A zatem komuny i sowchozy, te ukochane w r. 1918 środki socjalistycznego urządzenia ziemi, okazały się nie prowadzącemi do socjalizmu! Ma prowadzić do tego przymusowe kierownictwo przez państwo produkcji rolnej w jej całości, kierownictwo, które będzie z biegiem czasu, coraz głębiej, ogarniało wioskę i urządzało sferę produkcji rolnej według planu jednolitego Działalność ta winna zacząć od kontroli nad zasiewami: cała przestrzeń winna być zasianą, jest to rzecz zasadnicza. Dopiero, gdy znikną z powierzchni Rosji nieobsiane szmaty ziemi, można będzie przejść do urozmaicenia zasiewów, do określania pory orki, mierzwienia, kolejności zbóż, aż kiedyś w przyszłości pola osobiste zleją się w jedno pole społeczne, choć trzeba będzie pozostawić włościanom prawo do zebranego wytworu i dodać do tego dodatkowe premjum za staranną pracę. Wraz z tem należy dokonać militaryzacji gospodarki rolnej i urzeczywistnić powszechny obowiązek pracy. W tej działalności, która dąży do stworzenia pobudki do pracy wśród włościan, chodzi nie o popieranie średniaków wogóle, ale tylko tych z pośród nich, którzy wykazują dbałość, sprawność, gospodarność i inne cnoty mieszczańskie. Właściwie jest to, jak brzmi termin, „Kurs na staratielnago choziaina" któremu mają towarzyszyć kary w stosunku do gnuśnych gospodarzy, aż do odbierania im ziemi. W duchu tych założeń kolegjum, działające przy Narkomprodzie, w dn. 28 października 1920 r., uchwaliło rozpocząć na r. 1921 agitację, celem urzeczywistnienia na przestrzeni Rosji jednolitego planu zasiewu pod kontrolą nowych urzędów, komitetów zasiewu, czyli p o s i e m k o m ó w gubernjalnych, powiatowych i t. d.

VIII-my Zjazd Sowietów przyjmuje tę tezę i, w celu przeciwdziałania możliwemu a prawdopodobnemu nieurodzajowi w r. 1921, postanawia powołać do życia posiewkomy.

Dekret Centralnego Komitetu Wykonawczego z dn. 10 stycznia 1921 r. określa skład p o s i e w k o m ó w, jako urzędów, i s i e ł k o m ó w, jako wiejskich komitetów, powstających drogą wyboru, a kontrolujących pracę w swojej wiosce,

Dnia 27 stycznia 1921 r. wychodzi instrukcja o sposobie opracowania planu zasiewu przymusowego, którego wypełnienie ogłasza się za obowiązek przymusowy ludności wiejskiej, oraz dn. 25 stycznia instrukcja o stworzeniu potrzebnego zasobu ziarna na zasiew [1]).

[1]) Wszystkie uchwały, dekrety i instrukcje w tej mierze są zebrane w broszurze „Nowyj etap w ziemielnoj politikie Sowietskoj Własti" 1921 r.

Posiewkomy zaczęto tworzyć zimą r. 1921, najpierw gubernjalne, potem powiatowe, co było rzeczą względnie łatwą, a wkońcu przystąpiono do wołposiewkomów (gminnych) i siełkomów (wioskowych). Tutaj wystąpiły na jaw trudności. W wielu okolicach włościanie odmawiali dokonywania wyborów do siełkomów, widząc w nich wskrzeszenie znienawidzonych kombiedów, gdzieindziej obawiali się, iż te organizacje zaczną ich „zapędzać do komun", tembardziej, iż wybory wypadły bezpośrednio po dokonaniu dość ciężkiej dla włościanina repartycji wyznaczonego kontyngentu zbożowego, a wydzielenie ilości zboża na zasiew grzeszyło bezwzględnością i niezawsze było rozsądne. Niewątpliwie władze centralne włożyły w sprawę kampanji zasiewów dużo dobrych chęci. Może poraz pierwszy dokonywano akcji, której pożytek mógł przemówić do umysłów rzesz włościańskich. Ale o wynikach jej ostatecznych nie mamy jeszcze wyrobionego sądu. Należy o tem pamiętać, iż żeby takie zamierzenia z martwej litery dekretu stały się rzeczywistością, na to potrzeba dłuższego czasu: należy stworzyć złożoną organizację w obrębie wioski rosyjskiej, a tymczasem wioska rosyjska nie posiada wyrobionej sprawności, i, o ile wolno sądzić z doświadczeń lat 1918 — 20 zachowuje się dość opornie względem zamierzeń władz centralnych. Nadto potrzeba znacznej liczby specjalistów-agronomów, na których zbywało dawnej Rosji i zbywa Rosji Sowieckiej. Jedno jest niewątpliwe: oto pojawią się nowe urzędy, p o s i e w k o m y, a z niemi nowy przychówek biurokracji, obok zaś nich różne komitety, mające organizować pracę zbiorową dla naprawy dróg, gaszenia pożarów leśnych i t. d., w przyszłości zaś, o ile przytoczone powyżej projekty będą urzeczywistnione, urzędy kierujące zbiorową pracą około roli—k o m t r u d y[1]). Braknie dla urzeczywistnienia tych projektów jednego tylko: pobudki wychodzącej zdołu, która uczyniłaby z tych zamierzeń rozsądnych i dobrych wyraz woli ludu i odjęła im charakter przymusowy, biurokratyczny. Doszło przecież do tego, że przepisy, dotyczące powinności pracy, za fałszywe zeznania grozić muszą aż wymierzeniem takiej samej kary, jak za dezercję. Wobec tego wszystkiego zwrot ów w polityce agrarnej, który wysunął był na miejsce poczesne posiewkomy, ma narazie raczej znaczenie jedynie teoretyczne, jest wskaźnikiem zmiany nastrojów w kołach rządzących i nie sprzeniewierzy się temu charakterowi w ciągu najbliższych lat.

Natomiast jest rzecz pilniejsza do zrobienia: oddziałanie na włościanina, ażeby przestał uprawiać „zielony sabotaż".

Zrozumiał to rząd sowiecki.

Wyrazem tego są dekrety z dn. 21 marca 1921 r., podważające mocno całą dotychczasową politykę sowiecką.

Jeden z tych dekretów dotyczy poboru daniny naturalnej od włościan.

Zamiast kontyngentu zbożowego wprowadzono tak zwany p r o d n a ł o g (prodowolstwiennyj nałog[1]). Dla utrwalenia prawidłowego i spokojnego gospodarowania na podłożu swobodniejszego rozporządzania się rolnika wytworem swojej pracy i swojemi zasobami gospodarskiemi, dla wzmocnienia gospodarstwa włościańskiego i podniesienia jego wydajności, a także dla dokładnego ustalenia obowiązków państwowych, ciążących na rolnikach, zastępuje się pobór kontyngentu, jako sposobu zebrania przez państwo wiktuałów, surowców i paszy, podatkiem naturalnym. Podatek ten na r. 1921 wynosi prawie dwa razy mniejszą ilość ziemiopłodów, niż kontyngent za 1920, przyczem w dalszej przyszłości ma ulegać zmniejszeniu w miarę

[1]) Rozporządzenia w sprawie komtrudów wiejskich zebrano w wydawnictwie „Krestjanstwo i trudowaja powinnost'" (z serji wydawnictw; „Zakony raboczego krestjanskago prawitielstwa", № 2 1920 r. (bez miejsca wydania).

[1]) Patrz aneksy do rozdz. III, № 8.

tego, jak odbudowa przemysłu dostarczy produktów fabrycznych, które będzie się wymieniało wzamian za ziemiopłody. Rozmiary podatku oblicza się w odsetkach plonu, zebranego przez każde gospodarstwo, przyczem bierze się pod rachubę urodzaj, liczbę spożywców w rodzinie i bydła. Skrzętni włościanie, którzy powiększyli przestrzeń zasianą i podnieśli wydajność gospodarstwa, otrzymują ulgi. Odpowiedzialność solidarna wioski za nieuiszczenie podatku przez któregoś z gospodarzy zostaje uchylona. Nadmiarem produktów, który pozostał w gospodarstwie po opłacie podatku, rozporządza dowolnie właściciel.

Niemniej godzi w politykę dotychczasową drugi dekret.

Poświęcony jest sprawie podziału gruntów[1]).

We wstępie dekret zwraca się przeciw ziemotdiełom, które, celem tworzenia sowchozów i kołchozów zwlekają, z ustaleniem stosunków indywidualnego użytkowania z ziemi przez rolników. Powiatowe oddziały rolne winny niezwłocznie wydać zarządzenia, któreby nadały moc urzędową tymczasowemu użytkowaniu włościan z tych gruntów, które kiedyś wchodziły w skład obszarów dworskich. Jeszcze wymowniejszy jest inny paragraf, kategorycznie zabraniający przymusowego przydzielania gruntów, znajdujących się w użytkowaniu indywidualnem, celem utworzenia kołchozów i sowchozów, albo, w razie tworzenia się komun z pośród miejscowej ludności rolnej, nadawania im gruntów lepszych lub w większej ilości, niż te, jakie były w ich ręku przed powstaniem gospodarki pospólnej.

Włościanin zwyciężył! Zwyciężyła uprawa indywidualna nad kołchozami i sowchozami, zwyciężyła zasada wolnego handlu. Hasła, które wyrosły były w atmosferze wielkiego przemysłu, uległy w walce z „zielonym sabotażem". W tym zaułku utknęła ostatecznie polityka agrarna rządu sowieckiego, po długim pełnym zwrotów biegu. Socjalizacja ziemi, komuny, prawo o socjalistycznem urządzeniu ziemi, sowchozy, posiewkomy i komtrudy, wkońcu wolny handel z zapowiedzią przyszłej wymiany fabrykatów na ziemiopłody i nietykalność użytkowania indywidualnego — oto treść zamierzeń kolejnych. Czynnikiem, który rozstrzygał był o wysuwaniu stopniowem tych zamierzeń, była troska o zaopatrzenie miast w wiktuały: „fabryki zboża", t. j. pospolite folwarki państwowe (sowchozy), posiewkomy i t. d. osłaniano frazeologją socjalistyczną, obdzierając jednocześnie z tej frazeologji utwory, które nie wydały spodziewanych wyników. Frazeologja ta była tylko nadbudową, zrębem zaś troska o aprowizację. W ostateczności w końcowym etapie powrócono niemal do założeń początkowych, wysuwanych stale przez partję eserów. „W r. 1921 polityka agrarna rządu sowieckiego dokonywa zwrotu dosyć ostrego i wyraźnego. ...Jako zasadnicze założenie działalności wysuwa się żądanie możliwego rozwoju wytwórczości!" [2]). Ten rozwój jest możliwy jedynie przy pogodzeniu się z widnokręgami indywidualistycznemi włościanina.

Włościanin zwyciężył! Ale zwyciężył wśród klęski powszechnej. Mówiąc to, mamy na myśli nieurodzaj nad Wołgą. Posuchy są w tej dzielnicy zjawiskiem stałem, powtarzającem się co lat kilka. Włościanin liczył się z tą możliwością i zawsze posiadał w spichlerzu zasób zboża na takie lata klęski. Zasoby te uległy były rekwizycji. Zdrugiej strony, włościanin w innych okolicach zmniejszył zasiewy i również pozostał bez zasobów, któremi mógł był ratować okolice nadwołżańskie. Klęska głodu jest dziełem czynników przyrodzonych, ale przybrała takie piętno straszne tylko za sprawą warunków społeczno-politycznych, w których znalazła się Rosja w ciągu paru lat ostatnich. I bodaj głód tegoroczny zawiera w sobie niebezpieczeństwo, iż

[1]) Patrz aneksy do rozdz. III, № 9.

[2]) „Otczot narodnago Komisarjata zemliedjelja za 1921 g.", str. 6

w roku przyszłym będzie także trapił Rosję: zabrakło bowiem ziarna na obsiew pól nawet w rozmiarach zeszłorocznych.

7. Możliwy w przyszłości zwrot w polityce agrarnej rządu Sowietów.

Polityka agrarna rządu Sowietów doprowadziła zatem do tego, że olbrzymie szmaty ziemi pozostały nieuprawione, przeciętne zaś rozmiary gospodarstw włościańskich zmiejszyły się bardzo poważnie. Do tego przyczyniły się żywiołowe czyny podziału ziemi, dokonywane u zamożniejszych włościan rewizje środków uprawy i inwentarza na rzecz biedoty wioskowej, wkońcu polityka aprowizacyjna, niecofająca się przed zagarnięciem wszelkich nadwyżek żywności od rolników.

Cele, jakie władza sowiecka stawiała sobie, osiągnięto: wielka własność prywatna zniknęła z powierzchni Rosji, liczba gospodarstw wielkorolnych i średniozamożnych włościańskich poważnie zmniejszyła się. Przeciętnym typem gospodarstwa stało się gospodarstwo nietylko nie dające nadwyżek na korzyść miast, lecz niekiedy niewystarczające na utrzymanie pospolitej rodziny włościańskiej. Natomiast komuny i gospodarstwa sowieckie zawiodły. Politykę oparcia się na biedocie wioskowej i zniszczenia kułaków zastąpiła polityka popierania gospodarnego włościanina.

Na tem możnaby zakończyć rozdział o polityce agrarnej w Rosji, gdyby nie objawy, wskazujące bodaj na możliwość jeszcze jednego zwrotu, zwrotu który narazie rozstrząsany jest bardzo oględnie w artykułach dyskusyjnych. Mówi się w nich o potrzebie wyciągnięcia wniosków z nowej polityki gospodarczej i... nie przeciwstawiania się żywiołowej sprawie różnicowania się wsi.

Artykuły pojawiły się w „Ekonomiczeskoj Żiźni“ a więc w organie odźwierciadlającym wszystkie nowe prądy w polityce gospodarczej, zanim te przyoblekły się w formę dekretów i rozporządzeń. Byłoby błędem pominąć je milczeniem. Tembardziej, iż ten nowy prąd nie przeciwstawiania się żywiołowemu różnicowaniu wsi jest w osobliwej zgodzie z rozstrzygającemi dotychczas w sprawie rolnej względami natury aprowizacyjnej. Mamy na myśli niedomówienia, nasuwające bardzo prawdobodobną możliwość popierania w przyszłości dotychczas tak namiętnie zwalczanych gospodarstw wielkochłopskich, innemi słowy kułaków.

„Sądzimy — pisze w zakończeniu swego artykułu o uwarstwowieniu gospodarstw włościańskich niejaki T. Rasinskij[1]) — że istnienie silnego gospodarstwa włościańskiego świadczy jasno o możliwości szybkiego rozszerzenia obszaru zasiewów, celowego wykorzystania pastwisk i zapasów ziarna na siew, najprawdopodobniej dotychczas głęboko ukrytych w dołach i t. p., a obecnie mogących pojawić się na świat Boży“.

Autor stwierdza narazie, że istnienie nowego gospodarstwa włościańskiego nie jest jeszcze klęską, że przeciwnie zjawisko to ma swoje wcale dobre i dodatnie strony.

Nieco później W. Kurajew[2]) posuwa rzecz dalej.

Mówi o zniesieniu dotychczas obowiązującego zakazu posługiwania się pracą najemną w rolnictwie i o zezwoleniu na wydzierżawianie ziemi, pragnie zatem uświęcenia powrotu do stosunków, jakie istniały w okresie przedwojennym pomiędzy kułakami, a małorolnym włościaństwem i biedotą wioskową.

---

[1]) „Ekonomiczeskaja Żiźń“ z dn. 1 sierpnia 1921 r.

[2]) „Ekonomiczeskaja Żiźń“ z dn. 3 września 1921 r.

Argumentacja jego jest tak znamienna, że niepodobna się powstrzymać od jej przytoczenia:

„W artykule poprzednim (patrz „Prawdę", № 174) wskazaliśmy na konieczność przejścia od przymusu względem gospodarstwa włościańskiego do metody regulowania. Twierdzenie to dopełniamy obecnie wskazaniem konieczności przyzwolenia na pracę najemną i dzierżawę chłopską w wiejskich gospodarstwach... Pozwolenie na pracę najemną i dzierżawę w rolnictwie jest niezbędne dla normalnego działania gospodarstwa włościańskiego. Wskutek wprowadzenia podatku naturalnego sprawa wyrównywania gospodarstw chłopskich urwie się i rozpocznie się odwrotna — różnicowania się ich. Nowy kurs uchyla przyczyny przeciwdziałające różnicowaniu, usuwa wywłaszczenie w drodze sekwestru z całego nadmiaru wytworów rolnych, oraz z inwentarza, i otwiera, w postaci wolnego rynku, pole dla działania czynników wspierających ten przebieg. Przy obecnej polityce gospodarczej tworzenie się warstw wśród rzeszy włościańskiej — a mianowicie z jednej strony kułactwa, z drugiej zaś półproletarjatu i proletarjatu — jest bezwzględnie nieuniknione. Jedną ręką rozwijać i wzmacniać obrót towarowy, zachęcać pobudkę prywatną, mnożyć koncesje i dzierżawy, a jednocześnie drugą przeciwdziałać procesowi różnicowania się w łonie wioski, byłoby conajmniej wielką naiwnością. Wykręcać się od różnicowania — jest to nie orjentować się zupełnie w rzeczach gospodarczych i nie rozumieć nowego kursu. Sprawa proletaryzacji włościaństwa będzie podstawą rozwoju naszego przemysłu i na podstawie tej rozwijać się będą normalne stosunki pomiędzy przemysłem, a gospodarstwem rolnem.

„Zadaniem naszem jest, by sprawa ta odbyła się możliwie bez bólu. Czy dopomaga temu zakaz dzierżawy i pracy najemnej w gospodarstwie rolnem? Dzieje się naodwrót. Dzierżawa i praca najemna, pomimo zakazu, były szeroko rozpowszechnione nawet w okresie sekwestru. Tylko wówczas stosowano je potajemnie. A tymczasem potajemne dzierżawy i praca najemna są dla biedoty wioskowej niekorzystne. Kułak w tym wypadku wyzyskuje ją podwójnie: za zapłatę i za ryzyko... Rzecz w każdym razie zupełnie jasna, iż zakaz dzierżawy albo pozbawi biedaka możliwości otrzymania zapłaty za ziemię wydzierżawioną, lub będzie ją obniżał... Przy dzisiejszym pociągu do ziemi kułaków i średniaków, praktyka wykorzystywania ziemi, nie obsianej przez biedaków, przez każdego pragnącego i to darmo, jest niedopuszczalna... Przy ustroju podatku naturalnego wyzysk biedaków przez kułaków i zamożniejsze warstwy średniego chłopstwa jest nieunikniony... Aby obronić biedaków od wyzysku i wzmocnić stanowisko klasowe proletarjatu na wsi, jest rzeczą niezbędną uprawnienie dzierżawy i najemnictwa w gospodarstwach wiejskich... Zezwolenie na dzierżawę jest konieczne nietylko z punktu widzenia gospodarstwa włościańskiego, lecz również i ze stanowiska interesów ogólnopaństwowych. Jeśli włościanin nie ma możności obsiania swej ziemi, to zarówno dla niego jak i dla państwa daleko lepszą rzeczą jest oddać tę ziemię w dzierżawę innemu włościaninowi, który ma możność uprawiania jej...

„W celu rozwoju sił wytwórczych, proponowany przez nas środek jest niezbędny... Będą przeciwko niemu występowali ze stanowiska „socjalizmu równościowego" eserzy. Ale my nie jesteśmy zwolennikami „żłobkowego socjalizmu" eserów... Nas obchodzi przedewszystkiem pogląd włościaństwa... „socjalizację" ziemi, t. j. podział ziemi ludowej podług norm spożycia i pracy, będziemy przeprowadzali do końca. Jednocześnie stworzymy warunki normalne dla żywotnego rozwoju rolnictwa wiejskiego. A rzeczywisty socjalizm, nie taki jak eserów, będziemy budowali stopniowo, dziesiątkami lat".

A więc i w rolnictwie daje się spostrzec pójście do Kanossy, — zrozumiałe zupełnie z punktu widzenia nowej polityki i potrzeb aprowizacyjnych, oraz chęci odbudowy wielkiego przemysłu i wzmacniania rozpełzających się ostatecznie zastępów proletarjatu fabrycznego. Nieprzeszkadzanie w sprawie tworzenia się wielkochłopskich gospodarstw w rolnictwie, odbudowa prywatnej własności w handlu i przemyśle, powrót do starych poglądów na gospodarkę finansową! W tem wszystkiem istnieje powiązanie logiczne. Odrzucić należy pokost frazeologji rewolucyjnej i wówczas zupełnie jasną i zrozumiałą stanie się cała ta nowa polityka rządu sowieckiego [1]).

8. Stan gospodarstw indywidualnych.

W następstwie tych zmian, które odtwarzaliśmy w toku rozpatrywania polityki agrarnej, gospodarstwo włościańskie — krestchozy — stało się w Rosji sowieckiej ustrojem panującym, sowchozy i kołchozy zajęły bardzo nieznaczną pod względem procentowym przestrzeń. Dla przykładu podajemy nieco liczb:

Gubernje	Cała przestrzeń obsiana w r. 1920 (dziesięciny)	Stąd w odsetkach przypadało na:		
		włościan	sowchozy	kołchozy
Brjańska	343.880	97,5	1,7	0,8
Orłowska	788.206	97,9	1,5	0,6
Rjazańska	836.211	99,0	0,7	0,3
Penzeńska	1.043.948	99,1	0,6	0,3
Jekaterynburska	1.019.634	99,8	0,0	0,2
Wiacka	1.840.600	99,8	0,1	0,1
Permska	634.921	99,8	0,1	0,1
Markstadzka	563.314	99,7	0,2	0,1
Kostromska	300.322	98,8	0,3	0,9
Iwanowowozniesieńskaja . . .	142.399	97,7	0,9	1,4
Jarosławska	310.436	98,2	1,1	0,7
Czerepowiecka	151.204	97,9	1,4	0,7

A zatem gospodarstwo włościańskie — krestchozy — zapanowało wszechwładnie, ale w charakterze tego gospodarstwa zaszły zmiany poważne.

Wśród tych zmian na miejscu poczesnem należy postawić:

1) Zrównanie gospodarstw, a więc wymieranie gospodarstw z jednej strony, nie mających zupełnie gruntów ornych i pozbawionych inwentarza, z drugiej zaś wielkochłopskich (kułackich).

2) Cofnięcie się gospodarstwa rolnego do stosunków pierwotnych, a więc przekształcanie się w gospodarstwo samozaopatrujące się, naturalne.

1-o. Niwelacja gospodarstwa włościańskiego.

Usunięcie carskiej władzy policyjno-administracyjnej i faktyczne ześrodkowanie przez pewien czas rządów nad ziemią w rękach biedoty wioskowej wyzyskała małorolna większość włościaństwa celem odebrania nadwyżek gruntów i inwentarza od bogatych chłopów i podziału ich pomiędzy sobą. Dzięki temu, a także dzięki ta-

[1]) W związku z tem dają się spostrzec dążności ku odbudowie folwarków kapitalistycznych typu prywatnego. Mamy na myśli zamiar wydzierżawiania sowchozów. Ta dążność występuje wyraźnie wśród zarządów miejscowych. W gub. Niżegorodzkiej 63,7% istniejących sowchozów przeznaczono do wydzierżawienia; w Ufimskiej 40,6%, w Samarskiej 77,9%, w Pskowskiej 44,1%, w Petrogrodzkiej 54,4%; w Smoleńskiej 56,4%; w Kostromskiej 30,4%; w Carycyńskiej 82,6%; w Brjańskiej 54,7%; razem w 9 gubernjach 573 sowchozów z ogólnej liczby 797.

kiemu samemu postępowaniu względem dawniejszych majątków obszarniczych, zmniejszyła się w Rosji liczba bezrolnych i gospodarstw karłowatych z jednej strony a chłopskich gospodarstw wielkorolnych — z drugiej.

To zrównanie gospodarstw włościańskich uwydatniają następujące liczby, otrzymane ze spisów rolnych, które się odbywały w 1917 i 1919 roku. A mianowicie według materjałów dotyczących 26 gubernij (w obrębie Wielkorosji) było na 100 gospodarstw:

	w r. 1917	w r. 1919
Gospodarstw bezrolnych	11,4	6,5
„ drobnych (1—2 dziesięcin) .	29,6	41,5
„ średnich (2—6 dziesięcin) .	51,1	48,9
„ wielkochłopskich (kułackich .	7,1	3,0

A zatem wzrosły procentowo grupy środkowe: powiększyła się znacznie liczba bardzo drobnych gospodarstw i nieco stosunkowo zmalała liczba gospodarstw, które można zaliczyć do średnich; dwie skrajne zaś grupy, t. j. bezrolna i kułacka, spadły. Rozmnożyły się więc kategorje włościaństwa ubogie, rozmiarów niemal karłowatych. A zjawisko to w niektórych miejscowościach wystąpiło jeszcze jaskrawiej, niż uwidaczniają powyższe liczby sumaryczne dla 26 gubernji badanych. W tym celu podajemy szczegółowe daty porównawcze dla niektórych gubernji[1]).

Mianowicie na 100 gospodarstw było gospodarstw (rodzin):

GUBERNJE	Bezrolnych		Poniżej 2 dziesięcin		2 — 6 dziesięcin		6 — 10 dziesięcin		10 — 16 dziesięcin		Powyżej 16 dziesięcin	
	1917 r.	1919 r.	1917 r	1919 r.	1917 r.	1919 r	1917 r.	1919 r.	1917 r.	1919 r.	1917 r.	1919 r.
Moskiewska	23,4	12,7	55,2	78,8	19,7	8,2	1,4	0,3	0,3	—	—	—
Włodzimierska . . .	12,9	6,6	36,9	56,3	42,8	34,8	6,4	2,2	0,9	0,1	0,1	—
Petersburska	15,7	11,9	50,8	71,0	30,7	16,9	2,6	0,2	0,2	—	—	—
Nowogrodzka	20,6	18,0	28,2	63,1	46,3	18,5	4,9	0,4	0,5	—	0,1	—
Wołogodzka	8,9	4,8	47,2	63,5	42,0	30,9	1,8	0,8	0,1	—	—	—
Rjazańska	10,1	5,0	37,5	44,5	39,4	44,2	9,2	5,7	3,0	0,6	0,8	—
Penzeńska	7,7	3,8	23,2	24,6	44,3	56,6	16,7	13,2	6,2	1,7	1,9	0,1
Smoleńska	8,5	4,9	17,9	48,7	57,5	43,2	13,1	2,8	2,6	0,4	0,4	—
Jekaterynburska . . .	11,1	7,6	20,2	22,8	43,0	49,4	16,5	15,7	6,9	3,8	2,3	0,7
Wiacka	3,3	1,9	8,7	16,8	50,8	60,8	27,8	16,8	8,3	3,3	1,1	0,4

I to samo otrzymujemy, jeżeli porównamy wyniki obu spisów pod względem liczby koni roboczych, przypadających na gospodarstwa rolne.

[1]) Szczególniej w tych gubernjach, gdzie własność dworska zajmowała znaczną przestrzeń, liczba ogólna gospodarstw bezrolnych i małorolnych zmniejszyła się w jeszcze jaskrawszy sposób: w Tulskiej gub. np. liczba bezrolnych gospodarstw, obsiewających poniżej jednej dziesięciny, spadła z 12,7% do 3,6%.

A mianowicie wśród 100 gospodarstw było:

	w r. 1917	w r. 1919
gospodarstw bez koni.	28,8	25,1
„ z 1 koniem.	48,5	60,8
„ z 2—3 koni	20,8	13,4
„ z 4 i więcej koni. . .	1,9	0,7

Dążności wyrównawcze występują i tutaj z całą mocą: gospodarstwa bez sprzężaju, jako też wielkie gospodarstwa włościańskie z licznym inwentarzem roboczym, uległy procentowo uszczupleniu, wzrosła zaś liczba gospodarstw rozporządzających jednym koniem.

Jeszcze jaskrawiej skutki rewolucji agrarnej występują, gdy porównamy liczby koni w gospodarstwach chłopskich w r. 1912 i 1920 (na mocy przedwstępnych obliczeń). Otóż z pośród 100 gospodarstw mających konie, wypadało na:

	w r. 1912	w r. 1920
Gospodarstwa o 1 koniu	45	80
„ 2 koniach. . . .	32	17
„ 3 „	12	2
„ 4—10 koni . . .	10	0,9
„ więcej niż 10 koni . .	1	0,1

I wkońcu takie samo zjawisko daje się spostrzec, jeśli będziemy porównywali w tymże okresie liczbę krów w gospodarstwach poszczególnych.

Przypadało zpośród 100 gospodarstw na:

	w 1917 r.	w 1919 r.
Gospodarstwa bez krów.	17,9	15,7
„ z 1 krową	56,4	60,7
„ z 2—3 krowami . .	23,7	22,6
„ z 4 lub więcej. . .	2,0	1,0

Jednak w stosunku do krów zmiany, które zaszły, mają charakter nie tak ostry: niwelacja w zakresie koni szła dalej. Bądź co bądź wzrosła liczba gospodarstw włościańskich, posiadających jedną krowę i nieznacznie pod względem odsetkowym zmalała liczba gospodarstw, mających 2 i więcej krów, jako też liczba gospodarstw, które krów nie posiadały wcale.

A zatem niwelacja zarysowała się dość jaskrawo: zmniejszyła się liczba rodzin bezrolnych i bezsprzężajnych, jako też kułackich, natomiast zwiększyły się zastępy średniaków. Zniknęły w wiosce rosyjskiej jaskrawe różnice. W niektórych okolicach gospodarstwo wielkorolne chłopskie zniknęło zupełnie: w Jarosławskiej powyżej 6 dziesięcin, w Witebskiej — powyżej 10, Wołogodzkiej i Petersburskiej powyżej 13 i t. d., choć dotrwało gdzieindziej np. w gub. Orenburskiej.

Przy okazji warto zaznaczyć, że w okresie wojny dążności rozwojowe parły w kierunku zgoła innym: wzrastała liczba gospodarstw bez ziemi i bez inwentarza.

Sprawa ostatnio wymieniona w różnych okolicach Rosji miała różne napięcie.

W gubernji Tulskiej, gdzie przed wojną istniało bardzo wielkie zróżnicowanie wśród włościan, liczby odsetkowe gospodarstw bezrolnych i bez inwentarza żywego przedstawiają się w sposób następujący: na ogólną ilość gospodarstw przypadało:

gospodarstw bezrolnych.			bez inwentarza żywego.		
r. 1912—1913.	r. 1917.	r. 1919.	r. 1912—1913.	r. 1917.	r. 1919.
4,2	6,5	1,8	29,8	30,1	19,8

A zatem odsetek gospodarstw bez gruntów i bez inwentarza podniósł się był w ciągu lat 1912 — 1917, ale spadł jeszcze poważniej wskutek rewolucji w r. 1919, i to spadł poniżej poziomu przedwojennego, t. j. poziomu z r. 1912 — 1913.

Natomiast w gub. Twerskiej, gdzie zróżnicowanie było mniejsze i drobna własność bardziej rozpowszechniona, wahania są mniejsze: tembardziej znikome w tych powiatach, gdzie to zróżnicowanie było mniejsze.

A mianowicie na 100 gospodarstw przypadało:

	Gospodarstw bezrolnych.			Bez inwentarza żywego.		
	r. 1912—1913.	r. 1917.	r. 1919.	r. 1912—1913.	r. 1917.	r. 1919.
Pow. Zubkowski	6,3	9,2	6,3	16,2	22,3	19,1
„ Kalaziński	18,0	18,0	8,6	35,1	32,7	26,1
„ Kaszyński	8,0	9,0	5,4	33,2	31,2	31,4
„ Rżewski	8,5	10,0	3,8	16,5	17,2	15,9
„ Starycki	9,7	7,4	4,0	20,3	22,6	18,9

Pośrednie miejsce pomiędzy gub. Tulską a Twerską zajmuje gub. Nowgorodzka. Statystyka wykazuje, iż na 100 gospoparstw przypadało:

	Gospodarstw bezrolnych.			Bez inwentarza żywego.		
	r. 1912—13.	r. 1917.	r. 1919.	r. 1912—13.	r. 1917.	r. 1919.
Pow. Białozierski	1,0	14,7	4,9	19,5	31,7	25,1
„ Tychwiński	1,0	12,6	7,2	15,5	22,4	21,6

To wyrównanie różnic w zakresie stosunków włościańskich, a więc zanik wielkochłopskich i dworskich gospodarstw, wydało wynik bardzo ważny: oto w ciągu dwuch lat rewolucyjnych w stopniu poważnym znikł proletarjat rolny.

Na początku 1917 r., na obszarze teraźniejszej Rosji Sowieckiej było nie mniej niż 1.400.000 robotników najemnych w rolnictwie (bez członków ich rodzin). W rewolucji rosyjskiej 1905 r. ten proletarjat odgrywał dosyć wybitną rolę: strejki robotników rolnych krzewiły się po całej niemal Rosji i w swoim czasie wywołały ogłoszenie przez rząd carski w wielu gubernjach stanu wojennego. Najemni robotnicy rolni tworzyli bardzo poważny odłam wśród ludności bezrolnej rejestrowanej przez spisy po wsiach (zresztą do bezrolnych, oprócz właściwych robotników rolnych, zaliczano wyrobników, drobnych rzemieślników i t. p.). Ustalony przez spis 1919 r. fakt znacznego zmniejszenia się gospodarstw bezrolnych jest wytworem przekształcenia się robotników rolnych w drobnych włościan. Z „dwuch dusz“ które walczyły w robotniku rolnym, zwyciężyła ta, która parła go do stworzenia własnego drobnego gospodarstwa, nie zaś do wejścia do wielkich przedsiębiorstw państwowych rolnych (sowchozów).

Z drugiej strony zniknęły wielkie gospodarstwa włościańskie.

Zniknęły nietylko z powodu odebrania im nadwyżek gruntu i inwentarza, a e i w sposób okólny, mający ratować właśnie te nadwyżki.

Duże gospodarstwa, na których zazwyczaj siedziały tak zwane wielkie rodziny, ocaliły swój inwentarz żywy i t. p. w ten sposób, iż dobrowolnie dokonywały podziału swego obszaru na drobne gospodarstwa: wydzielano np. z rodziny dorosłego żonatego syna z dziećmi, odstępowano mu część gruntów, budynków, bydła, inwentarza martwego i t. p. A sprzyjała temu ta okoliczność, że chłop po rewolucji 1917 r. miał możność otrzymania bezpłatnie budulcu z rządowych (ongi prywatnych, należących do własności obszarniczej) lasów w dowolnej ilości, a więc w ilości, jaka potrzebna była dla gospodarstwa, t. j. dla zabudowania się i naprawy starych budowli, na płoty, opał i t. p. To przyczyniło się, między innemi do zna-

cznego odnowienia mieszkań i budynków włościańskich. W wyniku tych przejść dawniejsza ludna patrjarchalna rodzina włościańska, jeszcze w poważnym stopniu rozpowszechniona w Rosji przed rewolucją, zniknęła prawie całkowicie. A zatem i przeciętna liczebność rodziny włościańskiej w ciągu lat rewolucyjnych zmniejszyła się w tym stosunku, w jakim dawniej potrzeba na to było 20 lat: według spisu 1897 r. przeciętna liczebność rodziny włościańskiej wynosiła 6,3 głów, według spisu 1917 r. już — 6,0 głów, według spisu 1919 r.— tylko 5,7 głów.

Ten dobrowolny podział niektórych gospodarstw wielkochłopskich, lub przymusowe odjęcie od nich nadwyżek gruntu, — wszystko to przyczyniło się do znacznego zmniejszenia się średnich rozmiarów gospodarstwa włościańskiego. I i to pomimo podziału gruntów większej własności ziemskiej pomiędzy bezrolnych i małorolnych. W 12 gubernjach północnych i częściowo środkowych (Tulska, Symbirska, Wiacka, Orenburska, Ołoniecka, Nowgorodzka, Włodzimierska, Twerska, Iwanowo-Wozniesieńska, Jarosławska, Wołogodzka, Północno-Dwińska), obejmujących prawie 30% całej ludności włościańskiej Rosji Sowieckiej, na jedno gospodarstwo włościańskie w 1917 r. wypadało 3,44 dziesięcin gruntów uprawianych, a w 1919 r. — tylko 2,73 dziesięcin, t. j. o 21% mniej. [1]) W ten sposób w następstwie rewolucji Rosja stała się bardziej krajem drobnego włościaństwa, niż była przedtem. Wprawdzie zmniejszeniu uległa i liczba głów w rodzinie, — okoliczność, która częściowo wyrównywa ujemne skutki tylko co zaznaczonej dążności [2]).

2-o. Zwrót ku gospodarstwu naturalnemu.

Stwierdzone przez nas zjawisko rozdrobnienia gospodarki rolnej dało możność zaspokojenia potrzeb produktami własnego gospodarstwa miljonom tych wieśniaków, którzy otrzymali grunta dodatkowe z większej własności rolnej, albo z gospodarstw wielkochłopskich. Ale tem samem znacznie zmniejszyła się liczba gospodarstw, które rozporządzały dużemi nadwyżkami produktów, idącemi na rynki miejskie. Znikły bowiem gospodarstwa wielkochłopskie, opierające się częściowo na pracy członków rodziny, a częściowo robotników najemnych.

Wprawdzie w Rosji północnej i środkowej takich gospodarstw i dawniej było niewiele (w Moskiewskiej gub. 3,0%, Tulskiej 2,0%, Czernihowskiej 2,9%, Orłowskiej 2,0%, Kostromskiej 2,2% i t. d.), ale właśnie te gospodarstwa pospołu z wielką własnością rolną dawały połowę tego zboża, które wogóle trafiało na rynek do miast rosyjskich i zagranicę, i zanik tego typu gospodarstw bezwzględnie odbić się musiał na wydajności gruntów co do zboża, wysyłanego na rynek. Już w tem tkwi jeden z czynników niedoboru zboża, odczuwanego przez miasta. Do tego dodać winniśmy, iż zmniejszenie przeciętnej wielkości gospodarstwa włościańskiego doprowadziło także do odebrania mu charakteru przedsiębiorstwa, wytwarzającego na sprzedaż. Chłop, jak dawniej, zasiewa przedewszystkiem żyto w ilości możliwie dostatecznej dla zaspokojenia potrzeb swej rodziny, i dopiero po życie idą inne ziemiopłody, niezbędne dla zadowolenia pozostałych potrzeb gospodarstwa; zmniejszenie więc uprawy dotknęło głównie te rodzaje uprawy, których wy-

---

[1]) Zresztą to zmniejszenie pochodzi częściowo z porzucania uprawy. Miarodajną byłaby liczba całej ziemi, przypadającej na osadę.

[2]) Zmiany są tem większe, im większe gospodarstwa pod względem obszaru gruntów istniały w okolicy. Np. z przytoczonych gubernji największe zmiany zaszły w gub. Tulskiej, gdzie w r. 1917 istniały gospodarstwa chłopskie, mające 50 i więcej dziesięcin. W Kostromskiej największe gospodarstwa miały 20 dziesięcin, w Jarosławskiej 10 dziesięcin.

twory szły jako surowce przedewszystkiem dla celów przemysłu i wywozu (len, konopie, buraki cukrowe, nasiona oleiste i t. p.).

Należy nieco uwzględnić tę stronę stosunków rosyjskich.

Otóż obszar zasiewów w gubernjach strefy czynnej (wytwarzającej ziemiopłody na wywóz) zmniejszył się w r. 1919 w porównaniu do r. 1917 o 14%. Jednakże jeżeli rozpatrzymy rzecz szczegółowiej, to okaże się, że w gubernjach tej strefy wytwórczej na każde 100 dziesięcin uprawnego gruntu było w 1917 r. pod żytem 40 dziesięcin, zaś w 1919 r. 44. Natomiast w gubernjach strefy biernej (spożywającej) obszar zasiewów zmniejszył się o 23,5%. Jednakże pod żytem było tam na każde 100 dziesięcin upraw w r. 1917—41 dziesięcin, a w r. 1919 aż 50. Liczby te świadczą o stosunkowo silnem zwiększeniu obszarów pod żytem w strefie spożywającej, w której produkcja zboża nie wystarczała na zaspokojenie spożycia własnego nawet w obrębie ludności wiejskiej.

Już z tego wynika, iż przestrzeń stosunkowa pod innemi uprawami uległa zmniejszeniu. A mianowicie z ogółu całej przestrzeni zasiewów znajdowało się:

	w r. 1917	w r. 1919[1])
Pod pszenicą.		
W guberniach strefy wytwarzającej . .	18%	15%
„ „ „ spożywającej . .	0,8%	0,7%
Pod jęczmieniem.		
W guberniach strefy wytwarzającej . .	3%	2%
„ „ „ spożywającej . .	6%	5%
Pod owsem.		
W guberniach strefy wytwarzającej . .	26%	23%
„ „ „ spożywającej . .	28%	24%
Pod prosem.		
W guberniach strefy wytwarzającej . .	3%	5,5%
„ „ „ spożywającej . .	0,1%	0,3%

Wogóle, obszar zasiewów w obu strefach pospołu uległ w r. 1919 w porównaniu z r. 1917 zmianom następującym:

Cały obszar zasiewu zmniejszył się	o	16,6%	
Obszar zasiewów żyta	„	„	6,7 „
„ „ pszenicy	„	„	19,6 „
„ „ owsa	„	„	23,8 „
„ „ kartofli.	„	„	13,0 „
„ „ lnu	„	„	32,0 „
„ „ konopi	„	„	27,0 „
„ „ traw pastewnych.	„		40,0 „

Zresztą dla uwydatnienia zmian, które zaszły w uprawach włościańskich, przytaczamy tablicę obejmującą gubernje, poświęcające niegdyś sporo przestrzeni pod uprawę lnu i prosa:

[1]) Co do zasiewów kartofli i gryki w obu strefach w stosunku do innych upraw, obszar pod temi ziemiopłodami nieznacznie się zwiększył (choć bezwzględnie zmniejszył się), co do lnu zaś zmniejszył się ogromnie, bo o 41%.

GUBERNJE	Rok	Z pośród 100 dziesięcin było pod:						
		żytem	pszenicą	prosem	lnem	ziemniakami	roślinami pastewnemi	owsem
1. Produkujące len.								
Kostromska	1916	41.1	1.6	0.2	8,4	6.0	2.5	32.4
	1917	40.6	0.8	—	8 2	6.1	2.5	35.0
	1919	54.1	0.8	—	6.9	4.4	1.8	27.3
	1920	56.0	0.9	—	2.9	6.1	0.5	29.3
Twerska	1916	39.8	0.1	—	16.6	6.1	7.5	21.6
	1917	37.7	0.1	—	17.1	5.1	10.2	22 8
	1919	49 2	0.1	—	11.1	5 1	6.7	20.5
	1920	50.5	0.1	—	8.0	4.7	4 5	24.5
Wiacka	1916	46.0	2.0	0.2	5.0	1.6	0.6	33.6
	1917	50.0	1.5	—	3.5	2.1	0.6	36.6
	1919	49.1	0 9	—	3.9	1.9	0.3	38.1
	1920	54.4	0.7	—	2.3	1.1	0.1	35.1
Produkujące proso.								
Riazańska	1916	48.0	0.1	6.7	0.9	8 2	0.5	30.1
	1917	49.7	0.3	6.1	1.0	6 8	0.4	31.6
	1919	51.5	0.1	9.1	0.9	7.2	0.3	27 8
	1920	56.9	0.1	17.0	1.0	6.4	0.4	15.9
Penzeńska	1916	48.4	0.4	9.2	0.3	3.5	0.2	30.7
	1917	46.8	0.3	10.8	0.1	4.3	0.4	29.0
	1919	49,5	0 3	13.6	0.3	5.0	0.2	25.6
	1920	48 3	0.2	17.6	0.5	5.0	0.1	22.9
Ufimska	1916	37.9	15.7	4.8	0.4	1.6	0.4	23.6
	1917	38.6	17.4	5.0	0.2	1.4	0.5	25.4
	1919	41.8	15.8	7.1	0.4	0.7	0.6	22 3
	1920	44.3	12 0	6.7	0.6	0.8	0.1	25.9

A zatem obszar pod żytem stosunkowo wzrósł bardzo poważnie, jak również pod prosem; pod owsem, zależnie od okolicy, podniósł się lub zmniejszył; pod ziemniakami przedstawia obraz nieco chwiejny. Wszystko to są ziemiopłody idące na spożycie w rodzinie włościańskiej. Natomiast spadła ilość ziemi pod pszenicą i lnem (tam, gdzie len uprawiano dla rynku) — ziemiopłodami, idącemi na sprzedaż. Innemi słowy gospodarstwo włościańskie wyzwoliło się z pod oddziaływań rynku i przybrało charakter naturalny, t. j. o rodzaju upraw rozstrzygają względy i potrzeby spożywcze gospodarującej rodziny. A ponieważ także spadła liczba koni roboczych, owiec, trzody chlewnej, a więc liczba sprzężaju i nawozu, a nadto i sił roboczych ludzkich, przeto i wydajność pól musiała podupaść: kiedy w r. 1909 — 1913 zbierano z dziesięciny 49 pudów żyta, to zbiory w r. 1914 — 1918 wynosiły 46 pudów, w r. 1918 — 44 i w r. 1919 — 43 pudy. Innemi słowy, miasta zostały pozbawione dawnych ilości dowozu. Przy okazji warto zatrzymać się jeszcze nad skutkami wojny domowej w stosunku do gospodarstw rolnych. W poniżej podanem zestawieniu spisów rolnych 1917 i 1919 roku, gubernje podzielono z jednej strony na: 1) wytwarzające zboże w nadmiarze i 2) sprowadzające zboże (spożywające), oraz z drugiej na: 1) mocno poszkodowane przez wojnę, 2) słabo dotknięte przez wojnę i 3) całkiem przez nią nienawiedzone.

Otrzymamy następujący obraz dla dzielnic poszczególnych, uwydatniający wpływy wojny domowej na indywidualne drobne gospodarstwa w Rosji Europejskiej w ciągu lat 1917 — 1919.

GUBERNJE	Liczba gubernji	% zwiększania lub zmniejszania w r. 1919 w porównaniu z 1917 r.				Na głowę ludności płci obojga wypada					
		Ludności płci obojga	Inwentarza roboczego	Krów	Obszaru pod uprawą	Obszaru pod uprawą w dziesięcin.		Krów		Owiec	
						1917	1919	1917	1919	1917	1919
A. Wytwarzające.											
1) Mocno poszkodowane	5	+3,7	—13,7	—3,0	—19,3	0,82	0,63	0,24	0,22	0,85	0,54
2) Słabo dotknięte. . .	7	+2,4	—4,8	—2,6	—11,2	0,69	0,60	0,15	0,15	0,77	0,55
3) Całkowicie nie nawiedzone	4	+2,1	—2,9	+8,5	+8,5	0,64	0,55	0,16	0,17	0,60	0,56
B. Spożywające.											
1) Mocno poszkodowane	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2) Słabo dotknięte. . .	3	—1,6	—13,6	+0,3	+0,3	0,39	0,26	0,28	0,29	0,50	0,41
3) Całkowicie nie nawiedzone	11	—1,4	—0,5	+5,3	+5,3	0,36	0,28	0,21	0,22	0,43	0,38

Z powyższej tablicy wyraźnie rzuca się w oczy, jak wojna domowa wpływała, zależnie od stopnia dotknięcia poszczególnych gubernji, na ogólną ilość inwentarza roboczego, krów i obszaru upraw. Wzrost ludności tylko w pierwszej grupie gubernji (gubernje wytwarzające) ujawnia zwyżkową dążność, w drugiej zaś (gubernje spożywające) również i ludność wykazuje zmniejszenie bezwzględne — rzecz zgoła zrozumiała wobec nad wyraz ciężkich warunków aprowizacyjnych. Nasuwa się przypuszczenie, czy nie tem właśnie spowodowany jest przyrost ludności w gubernjach strefy produkującej, i to w odwrotnym stosunku do szkód, zrządzonych przez wojnę: może zaważyła tu imigracja z gubernji mocno poszkodowanych.

Druga część tablicy ujawnia te same dążności, szczególniej przy porównaniu stanu krów w 1917 r. i 1919 r.: gubernje grupy wytwarzającej wykazują zmniejszenie liczby sztuk na głowę ludności, o ile były dotknięte przez wojnę, natomiast w dzielnicach spożywających, oraz w całkowicie przez wojnę nie nawiedzonych spostrzegamy zwiększenie.

Warto jeszcze podkreślić jedną zmianę, a mianowicie upadek procederów przemysłowych włościańskich, oraz poszukiwania zarobków postronnych.

O tem zmniejszeniu daje pojęcie tabliczka następująca.

Gubernje.	% gospodarstw włościańskich, prócz roli mających dodatkowe lub postronne zarobki.	
	1917 rok.	1920 rok.
Briańska	20,1	3,2
Kostromska.	40,3	20,0
Iwanowo-Wozniesieńska . . .	39,4	35,4
Jarosławska.	30,6	18,6
Niżegorodzka	32,7	20,0
Czerepowiecka	36,3	27,0

Już w roku 1917 liczba gospodarstw rolnych, trudniących się pracą postronną, była mniejsza niż przed wojną. Rewolucja zaś wprowadziła istotny przewrót: ruina przemysłu fabrycznego i zaniechanie robót publicznych, jako też ubytek przedsiębiorstw najemnych przytwierdziły włościan do ziemi, zmusiły ich do zaspokojenia

swoich potrzeb nadewszystko produktami własnego gospodarstwa. Jest to nowy objaw dążności, którą już zaznaczyliśmy, a więc zwrotu w kierunku rozszerzenia produkcji wyłącznie na potrzeby gospodarującej rodziny.

A zatem rewolucja wywarła wpływ bardzo poważny na ustrój gospodarstw włościańskich. Niepodobna zaprzeczyć temu, że położenie ogromnych rzesz niezamożnego włościaństwa doznało niewątpliwego polepszenia. Warsztat pracy rolnej powiększył się, poziom dobrobytu podniósł się. Dodajmy, iż, przynajmniej w pobliżu większych miast, w ręce włościan, prawdopodobnie zamożniejszych mających nadmiar ziemiopłodów, przeszły sprzęty, bielizna, meble ludności zamożniejszej miejskiej. zmuszonej w drodze wymiany bezpośredniej nabywać od wieśniaków wiktuały. Włościanin uprawia w stosunku do miast „zielony sabotaż", ale stąd bynajmniej nie wynika, ażeby sprzyjał szermierzom dawnej carskiej Rosji. Przeciwnie! Niedowierza różnym Denikinym, Wranglom i t. d., gdyż obawia się, iż wraz z ich zwycięztwem powrócą dawni obszarnicy i zaczną odbierać grunta. Żywiołowo czuje, iż każdy rok rządów bolszewickich utrwala jego prawa do posiadania ziemi obszarniczej. I jakikolwiek rząd obejmie władzę w Rosji, będzie musiał rozpocząć od uświęcenia tego wytworzonego przez rewolucję nowego stanu posiadania włościańskiego.

ANEKSY

ANEKSY.

I. Konstytucja Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej.*)

Uchwała V-go Wszechrosyjskiego Zjazdu Rad, przyjęta na posiedzeniu dn. 10 lipca 1918 r.

Zatwierdzona przez III-ci Zjazd Wszechrosyjski, w styczniu r. 1918 deklaracja praw ludu pracującego i wyzyskiwanego, łącznie z zatwierdzoną przez V-ty Zjazd konstytucją Republiki Sowieckiej, tworzą całość i stanowią zasadnicze prawo Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej. To prawo zasadnicze zostaje wprowadzone w życie od chwili opublikowania go w formie ostatecznej w „Izwiestjach Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego". Powinno być opublikowane przez wszystkie miejscowe organy władzy sowieckiej i umieszczone we wszystkich instytucjach sowieckich w widocznem miejscu. V-ty Zjazd poleca Ludowemu Komisarjatowi Oświaty we wszystkich bez wyjątku szkołach i zakładach naukowych Republiki Rosyjskiej wprowadzenie nauki głównych zasad pomienionej konstytucji, jak również tłumaczenie ich i wyjaśnianie.

CZĘŚĆ I.

Deklaracja praw ludu pracującego i eksploatowanego.

Rozdział I.

1. Rosja staje się republiką Rad Delegatów Robotniczych, Żołnierskich i Włościańskich. Władza całkowita w centrum i na prowincji spoczywa w rękach tychże Rad.

2. Rosyjska Republika Sowiecka organizuje się na zasadzie wolnego związku wolnych narodowości, jako federacja sowieckich republik narodowościowych.

Rozdział II.

3. Biorąc za podstawę zniesienie wszelkiego wyzysku człowieka przez człowieka, podziału społeczeństwa na klasy, bezwzględne zgniecenie wyzyskiwaczy, przeprowadzenie socjalistycznej organizacji społeczeństwa i zwycięstwa socjalizmu we wszystkich krajach, III-ci Wszechrosyjski Zjazd postanawia, co następuje:

a) W celu urzeczywistnienia socjalizacji ziemi, prywatna własność ziemska zostaje zniesiona i cały obszar rolny uznany za własność narodową, oraz oddany pracującym bez wykupu, na zasadzie równomiernego użytkowania z ziemi.

b) Wszystkie lasy, wnętrza ziemi i wody, posiadające doniosłość ogólnopaństwową, zarówno jak i cały inwentarz martwy i żywy, gospodarstwa wzorowe, przedsiębiorstwa rolnicze uznane są za majątek narodowy.

c) Jako pierwszy krok do zupełnego przejścia fabryk, kopalni, kolei i pozostałych środków produkcji i przewozu na własność Robotniczo-Włościańskiej Republiki Sowieckiej, zostaje zatwierdzone prawo sowieckie o kontroli robotniczej i Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego w celu zapewnienia władzy pracujących nad eksploatatorami.

d) Jako pierwszy cios, wymierzony przeciwko międzynarodowemu kapitałowi bankowemu, III-ci Zjazd Rad uznaje prawo sowieckie o anulowaniu (zniesieniu) pożyczek, zaciągniętych przez rząd

*) Rozpoczynamy aneksy od przedrukowania konstytucji Republiki Sowieckiej. Inne aneksy traktujemy w łączności z rozdziałami odpowiedniemi książki, natomiast konstytucję umieszczamy jako rzecz niezależną, dotyczącą wszystkich działów życia społecznego w Rosji Sowieckiej i służącą za punkt wyjścia w rozważaniach wszelkiego rodzaju. Zrobiliśmy dla niej jeszcze inny wyjątek. A mianowicie, inne aneksy podajemy we własnym przekładzie. Lecz gdy chodzi o konstytucję, przedrukowaliśmy ją według tekstu polskiego, ogłoszonego przez Ludowy Komisarjat do Spraw Narodowościowych (oddział: Komisarjat Polski), podanego w publikacji urzędowej: „Konstytucja Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej", Moskwa 1918 (druk W. Lemana, nakład Komisarjatu Polskiego). Wprawdzie polszczyzna tego tekstu szwankuje, ale zato podajemy tekst urzędowy, w którym niekiedy po macoszemu obchodzono się z językiem polskim, poświęcając go na rzecz możliwie dosłownego oddania treści oryginału rosyjskiego.

byłego cara, obszarników i burżuazję, będąc zdania, że władza sowiecka kroczyć będzie tą drogą aż do zupełnego zwycięstwa międzynarodowego powstania robotniczego przeciwko jarzmu kapitału.

e) Zostaje zatwierdzone przejście wszystkich banków na własność państwa robotniczo-włościańskiego, jako jeden z warunków uwolnienia mas pracujących z pod jarzma kapitału.

f) W celu zniesienia pasożytniczych warstw społecznych i organizacji gospodarstwa, wprowadza się powszechny obowiązek pracy.

g) W celu zabezpieczenia całkowitej władzy mas pracujących i usunięcia wszelkiej możności przywrócenia władzy eksploatatorów, zostaje wydany dekret o uzbrojeniu pracujących i utworzeniu socjalistycznej czerwonej armji robotników i włościan, oraz o rozbrojeniu klas posiadających.

Rozdział III.

4. Powziąwszy niewzruszone postanowienie wyrwania ludzkości ze szpon kapitalizmu finansowego i militaryzmu, który zalał ziemię krwią podczas obecnej wojny, najwystępniejszej ze wszystkich, III-ci Zjazd solidaryzuje się całkowicie z przeprowadzoną przez władzę sowiecką polityką zerwania tajnych umów, organizacji jaknajszerszego bratania się robotników i włościan w armjach obecnie ze sobą wojujących i osiągnięcia za wszelką cenę środkami rewolucyjnemi pokoju demokratycznego bez aneksji i kontrybucji, na zasadzie samookreślenia narodów.

5. W tym samym celu III-ci Zjazd Rad domaga się zupełnego zerwania z barbarzyńską polityką burżuazyjnej cywilizacji, opierającej pomyślność wyzyskiwaczy u nielicznych narodów wybranych na ujarzmieniu setek miljonów ludności pracującej w Azji, kolonjach, wogóle w krajach małych.

6. III-ci Zjazd Rad wita politykę Rady Komisarzy Ludowych, która proklamuje zupełną niezależność Finlandji, przedsiębierze wyprowadzenie wojsk z Persji i ogłasza swobodę samookreślenia Armenji.

Rozdział IV.

7. III-ci Wszechrosyjski Zjazd Rad Robotniczych, Żołnierskich i Włościańskich Delegatów sądzi, że obecnie, w chwili stanowczej walki proletarjatu z wyzyskiwaczami, ci ostatni nie powinni zajmować stanowisk w żadnym z organów władzy. Władza powinna należeć całkowicie i wyłącznie do mas pracujących i do ich upełnomocnionego przedstawicielstwa — do Rad Delegatów Robotniczych, Żołnierskich i Włościańskich.

8. Jednocześnie, dążąc do stworzenia prawdziwie wolnego i dobrowolnego, a co zatem idzie tem zupełniejszego i trwalszego związku klas pracujących wszystkich narodów Rosji, III-ci Zjazd Rad ogranicza się do ustalenia istotnych zasad federacji sowieckich republik Rosji, pozostawiając robotnikom i włościanom każdej narodowości powzięcie decyzji samodzielnej na swym własnym upełnomocnionym zjeździe sowieckim: czy pragną i na jakich zasadach brać udział w rządzie związkowym i innych sowieckich instytucjach związkowych.

CZĘŚĆ II.

Ogólne zasady konstytucji Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republiki.

Rozdział V.

9. Główne zadanie konstytucji, obliczonej na przejściową chwilę obecną, w Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republice Rosyjskiej polega na zaprowadzeniu dyktatury proletarjatu miejskiego i wiejskiego i najuboższego włościaństwa w postaci potężnej wszechrosyjskiej władzy sowieckiej w celu zupełnego zgniecenia burżuazji, zniesienia wyzysku jednego człowieka przez drugiego i zaprowadzenia socjalizmu, kiedy nie będzie podziału na klasy, ani władzy państwowej.

10. Republika rosyjska jest wolnem społeczeństwem socjalistycznem wszystkich pracujących w Rosji. Cała władza w granicach Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republiki Rosyjskiej należy do całej ludności robotniczej w kraju, zjednoczonej w radach miejskich i wiejskich.

11. Rady okręgów, wyróżniające się układem życia społecznego i składem narodowościowym, mogą łączyć się w autonomiczne związki okręgowe, na których czele, jak wogóle we wszystkich związkach, które mogą być tam utworzone, stoją Okręgowe Zjazdy Rad i ich organy wykonawcze.

Owe okręgowe związki autonomiczne wchodzą w skład Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republiki Rosyjskiej na zasadach federacyjnych.

12. Władza zwierzchnicza w Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republice Rosyjskiej należy do Wszechrosyjskiego Zjazdu Rad, w okresie międzyzjazdowym — do Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego.

13. Dla zapewnienia pracującym prawdziwej wolności sumienia, kościół zostaje oddzielony od państwa i państwo od kościoła, wszyscy zaś obywatele mają prawo prowadzić propagandę religijną i antireligijną.

14. W celu zapewnienia pracującym rzeczywistej wolności wyrażania swych poglądów, Socjalistyczna Federacyjna Sowiecka Republika Rosyjska znosi zależność prasy od kapitału i oddaje do rozporządzenia klasy robotniczej i biedoty wiejskiej wszelkie środki techniczne i materjalne, niezbędne do wydawania gazet, broszur, książek i innych wydawnictw prasowych, i zapewnia im wolne rozpowszechnianie po całym kraju.

15. W celu zapewnienia pracującym rzeczywistej wolności zgromadzeń Socjalistyczna Federacyjna, Sowiecka Republika Rosyjska, nadając obywatelom Republiki Sowieckiej prawo urządzania zebrań, mityngów, pochodów i t. d., oddaje do

rozporządzenia klasy robotniczej i biedoty włościańskiej wszystkie budynki, potrzebne na zebrania, wraz z urządzeniem, oświetleniem i opałem.

16. W celu zapewnienia pracującym rzeczywistej wolności związków, Socjalistyczna Federacyjna Sowiecka Republika Rosyjska, pokonawszy władzę ekonomiczną klas posiadających i tym sposobem usunąwszy wszystkie przeszkody, które dotąd w społeczeństwie burżuazyjnem przeszkadzały robotnikom i włościanom korzystać z wolnej organizacji i działania, okazuje robotnikom i najuboższym włościanom wszelką pomoc materjalną i inną, mającą na celu zjednoczenie i organizację tych żywiołów.

17. W celu zapewnienia pracującym rzeczywistego dostępu do wiedzy Socjalistyczna Federacyjna Sowiecka Republika Rosyjska stawia sobie za zadanie dostarczenie robotnikom i włościanom nauki zupełnej, bezpłatnej i wszechstronnej.

18. Socjalistyczna Federacyjna Sowiecka Republika Rosyjska uważa pracę za obowiązek wszystkich obywateli republiki i głosi hasło: „Kto nie pracuje — niech nie je".

19. W celu wszechstronnej obrony zdobyczy wielkiej rewolucji robotniczo-włościańskiej Socjalistyczna Federacyjna Sowiecka Republika Rosyjska uważa obronę ojczyzny socjalistycznej za obowiązek wszystkich obywateli republiki i wprowadza powszeczną służbę wojskową. Zaszczyt obrony rewolucji z bronią w ręku zostaje powierzony tylko pracującym, żywioły niepracujące zniewolone są do wykonywania innych czynności wojskowych.

20. Wychodząc z założenia solidarności pracujących wszystkich narodowości, Socjalistyczna Federacyjna Sowiecka Republika Rosyjska nadaje wszelkie prawa polityczne obywateli rosyjskich cudzoziemcom, przebywającym na terytorjum republiki rosyjskiej dla pracy i należącym do klasy robotniczej lub włościaństwu, niewyzyskującemu cudzej pracy i nadaje Sowietom miejscowym władzę udzielania pomienionym cudzoziemcom prawa obywatelstwa rosyjskiego bez utrudniających formalności.

21. Socjalistyczna Federacyjna Sowiecka Republika Rosyjska nadaje prawo schronienia wszystkim cudzoziemcom, którzy podlegają prześladowaniu za swe przekonania polityczne lub religijne.

22. Socjalistyczna Federacyjna Sowiecka Republika Rosyjska, uznając równe prawa obywateli, niezależnie od ich pochodzenia rasowego i narodowościowego, uważa za sprzeczne z prawami zasadniczemi republiki nadawanie lub pozwolenie na jakieśkolwiek przywileje w tej dziedzinie, zarówno jak i ucisk mniejszości narodowych, lub ograniczenie ich praw.

23. Kierując się interesami klasy robotniczej w całości, Socjalistyczna Federacyjna Sowiecka Republika Rosyjska pozbawia poszczególne jednostki i poszczególne grupy praw, z jakich korzystają ze szkodą interesów Republiki Sowieckiej.

CZĘŚĆ III.

Konstrukcja władzy sowieckiej.

A. ORGANIZACJA WŁADZY CENTRALNEJ.

Rozdział VI.

O Wszechrosyjskim Zjeździe Rad Delegatów Robotniczych, Włościańskich, Kozackich i Czerwonej armji.

24. Wszechrosyjski Zjazd Rad jest władzą najwyższą w Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republice Rosyjskiej.

25. Wszechrosyjski Zjazd Rad składa się z przedstawicieli Rad miejskich, licząc po 1 delegacie od 25.000 wyborców, i przedstawicieli gubernjalnych Zjazdów Rad, licząc po 1 delegacie od 125.000 mieszkańców.

Uwaga 1. W razie, gdy Wszechrosyjski Zjazd nie jest poprzedzony przez gubernjalny Zjazd Rad, delegaci posyłani są bezpośrednio przez zjazdy powiatowe.

Uwaga 2. W razie, gdy Okręgowy Zjazd Rad bezpośrednio poprzedza Wszechrosyjski Zjazd, to delegaci na ten ostatni mogą być wysłani przez Zjazd Okręgowy.

26. Wszechrosyjski Zjazd Rad zwoływany jest przez Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy nie rzadziej, niż dwa razy na rok.

27. Nadzwyczajny Zjazd Wszechrosyjski zwoływany jest z inicjatywy własnej Komitetu Wykonawczego, lub na żądanie Rad szeregu miejscowości, liczących nie mniej, niż jedną trzecią całej ludności Republiki.

28. Wszechrosyjski Zjazd Rad obiera Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy w ilości nie większej nad 200 członków.

29. Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy jest całkowicie odpowiedzialny przed Wszechrosyjskim Zjazdem Rad.

30. W okresie międzyzjazdowym najwyższą władzą Republiki jest Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy.

Rozdział VII.

O Wszechrosyjskim Centralnym Komitecie Wykonawczym.

31. Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy jest najwyższym organem prawodawczym, rządzącym i kontrolującym w Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republice Rosyjskiej.

32. Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy nadaje ogólny kierunek działalności rządu robotniczo-włościańskiego i wszystkich organów władzy sowieckiej w kraju, jednoczy i uzgadnia prace z zakresu prawodawstwa i zarządu i czuwa nad wprowadzeniem w życie konstytucji sowieckiej, postanowień Wszechrosyjskiego Zjazdu Rad i organów centralnych władzy sowieckiej.

33. Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy rozpatruje i zatwierdza projekty dekretów i inne propozycje, wnoszone przez Radę Komisarzy Ludowych, lub poszczególne wydziały, a także wydaje własne dekrety i rozporządzenia.

34. Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy zwołuje Wszechrosyjski Zjazd Rad, przed którym zdaje sprawę ze swej działalności i z polityki ogólnej, oraz poszczególnych postanowień.

35. Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy organizuje Radę Komisarzy Ludowych do wspólnego zarządzania sprawami Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republiki Rosyjskiej i wydziały (komisarjaty ludowe) do kierowania poszczególnemi gałęziami administracji państwowej.

36. Członkowie Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego pracują w wydziałach (komisarjatach ludowych) lub spełniają polecenia specjalne tegoż Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego.

Rozdział VIII.

O Radzie Komisarzy Ludowych.

37. Do Rady Komisarzy Ludowych należy ogólny zarząd sprawami Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republiki Rosyjskiej.

38. W celu urzeczywistnienia tego zadania Rada Komisarzy Ludowych wydaje dekrety, rozporządzenia, instrukcje i wogóle zastosowuje wszystkie środki, niezbędne do normalnego i szybkiego biegu życia państwowego.

39. O wszystkich swych zarządzeniach i postanowieniach Rada Komisarzy Ludowych niezwłocznie zawiadamia Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy.

40. Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy ma prawo zmieniać lub zawieszać wszelkie postanowienia lub uchwały Rady Komisarzy Ludowych.

41. Wszelkie postanowienia i uchwały Rady Komisarzy Ludowych, posiadające doniosłe znaczenie ogólno-polityczne, przedstawiane są do rozpatrzenia i zatwierdzenia Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego.

Uwaga. Zarządzenia, wymagające niezwłocznego wykonania, mogą być przedsięwzięte bezpośrednio przez Radę Komisarzy Ludowych.

42. Członkowie Rady Komisarzy Ludowych stoją na czele poszczególnych komisarjatów ludowych.

43. Zostaje utworzonych 17 komisarjatów ludowych, a mianowicie:

a) do spraw zewnętrznych, b) do spraw wojskowych, c) do spraw marynarki, d) do spraw wewnętrznych, e) sprawiedliwości, f) pracy, g) ubezpieczenia społecznego, h) oświaty, i) poczt i telegrafów, j) do spraw narodowościowych, k) finansów, l) komunikacji, m) rolnictwa, n) handlu i przemysłu, o) aprowizacji, p) kontroli państwowej, r) Najwyższa Rada Gospodarstwa Narodowego, s) ochrony zdrowia.

44. Przy każdym komisarzu ludowym pod jego przewodnictwem tworzy się kolegjum, którego członkowie są zatwierdzani przez Radę Komisarzy Ludowych.

45. Komisarz ludowy ma prawo osobiście powziąć decyzję we wszystkich kwestjach, podlegających kompetencji odpowiedniego komisarjatu, zawiadamiając o tem kolegjum. W razie kwestjonowania przez kolegjum jakiegoś rozporządzenia komisarza ludowego, kolegjum, nie powstrzymując wykonania rozporządzenia, może zaskarżyć je przed Radą Komisarzy Ludowych lub prezydjum Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego. To samo prawo zaskarżania posiadają poszczególni członkowie kolegjum.

46. Rada Komisarzy Ludowych jest całkowicie odpowiedzialna przed Wszechrosyjskim Zjazdem Rad i Wszechrosyjskim Centralnym Komitetem Wykonawczym.

47. Komisarze ludowi i kolegja przy komisarjatach ludowych są całkowicie odpowiedzialne przed Radą Komisarzy Ludowych i przed Wszechrosyjskim Centralnym Komitetem Wykonawczym.

48. Tytuł komisarza ludowego przysługuje wyłącznie członkom Rady Komisarzy Ludowych, zarządzającej sprawami ogólnemi Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republiki Rosyjskiej i przez żadnych innych przedstawicieli władzy sowieckiej, zarówno w centrum, jak i na prowincji, nie może być przywłaszczany.

Rozdział IX.

O sprawach, podlegających kompetencji Wszechrosyjskiego Zjazdu Rad i Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego.

49. Kompetencji Wszechrosyjskiego Zjazdu Rad i Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego podlegają wszystkie sprawy natury ogólnopaństwowej, jako to:

a) zatwierdzenie, zmiany i uzupełnienia konstytucji Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republiki Rosyjskiej.

b) Ogólne kierownictwo całą wewnętrzną i zewnętrzną polityką Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republiki Rosyjskiej.

c) Ustalenie i zmiana granic zarówno jak i oddanie części terytorjum Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republiki Rosyjskiej lub praw im przynależnych.

d) Ustalenie granic i kompetencji okręgowych związków sowieckich, wchodzących w skład Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republiki Rosyjskiej, a także rostrzyganie kwestji spornych między niemi.

e) Przyjmowanie do składu Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republiki Rosyjskiej nowych dzielnic Republiki Sowieckiej, zatwierdzenie wyjścia z Federacji Rosyjskiej poszczególnych jej dzielnic.

f) Ogólny podział administracyjny terytorjum Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republiki Rosyjskiej i zatwierdzenie zjednoczeń okręgowych.

g) Zaprowadzenie i zmiana systemu miar, wag i pieniędzy na terytorjum Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republiki Rosyjskiej.

h) Stosunki z państwami cudzoziemskiemi, wypowiedzenie wojny i zawarcie pokoju.

i) Zawieranie pożyczek, umów celnych i handlowych, zarówno jak i finansowych.

j) Ustalenie zasad i ogólnego planu całego gospodarstwa narodowego i poszczególnych jego gałęzi na terytorjum Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republiki Rosyjskiej.

k) Zatwierdzenie budżetu Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republiki Rosyjskiej.

l) Uchwalenie podatków i powinności ogólnopaństwowych.

ł) Określenie zasad organizacji sił zbrojnych Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republiki Rosyjskiej.

m) Ogólnopaństwowe prawodawstwo, organizacja sądownictwa i procedura sądowa, prawodawstwo karne, cywilne i inne.

n) Mianowanie i usuwanie zarówno poszczególnych członków Rady Komisarzy Ludowych, jak i całej Rady Komisarzy Ludowych, a także zatwierdzanie przewodniczącego Rady Komisarzy Ludowych.

o) Wydawanie postanowień ogólnych co do otrzymywania i utraty praw obywatelstwa rosyjskiego, a także praw cudzoziemców na terytorjum Republiki.

p) Prawo amnestji ogólnej i częściowej.

50. Prócz powyżej wymienionych spraw, kompetencji Wszechrosyjskiego Zjazdu Rad i Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego podlegają wszystkie sprawy, co do których Rada Komisarzy Ludowych uzna, iż ich rozstrzygnięcie podlega jego kompetencji.

51. Wyłącznie Wszechrosyjskiemu Zjazdowi przyznane są:

a) ustalenie, uzupełnienie i zmiana głównych zasad konstytucji sowieckiej,

b) zatwierdzenie traktatów pokojowych.

52. Rozstrzyganie kwestji, wskazanych w punktach *c* i *h* paragr. 49, zostaje oddane Wszechrosyjskiemu Centralnemu Komitetowi Wykonawczemu, tylko w razie niemożności zwołania Wszechrosyjskiego Zjazdu Rad.

B. ORGANIZACJA WŁADZY SOWIECKIEJ NA PROWINCJI.

Rozdział X.

O zjazdach Rad.

53. Zjazdy Rad tworzą się w sposób następujący:

a) obwodowe — z przedstawicieli Rad miejskich i Zjazdów powiatowych, według normy po 1 delegacie na 25.000 mieszkańców, a od miast po 1 delegacie na 5.000 wyborców, lecz nie więcej, niż 500 delegatów od całego okręgu, lub też z przedstawicieli gubernjalnych Zjazdów Rad, wybieranych w tym samym stosunku, jeżeli ów zjazd zbierze się bezpośrednio przed Zjazdem obwodowym;

b) gubernjalne (okręgowe) — z przedstawicieli Rad miejskich i Zjazdów gminnych według normy po 1 delegacie na 10.000 mieszkańców, a z miast po 1 del. na 2.000 wyborców, lecz nie więcej nad 300 delegatów od całej gubernji (okręgu), przyczem w razie zwołania powiatowego Zjazdu Rad bezpośrednio przed gubernjalnym, wybory przeprowadzane są według tej samej normy nie przez Zjazd gminny, lecz powiatowy;

c) powiatowe (rejonowe) — z przedstawicieli Rad wiejskich według normy po 1 delegacie na 1.000 mieszkańców, lecz nie więcej nad 300 delegatów od całego powiatu (rejonu);

d) gminne — z przedstawicieli wszystkich Rad wiejskich danej gminy według normy po 1 delegacie na 10 członków Rady.

Uwaga I. W Zjazdach powiatowych biorą udział przedstawiciele Rad miast, których ludność nie przewyższa 10.000 mieszkańców; Rady wiejskie w miejscowościach z ludnością, liczącą mniej, niż tysiąc mieszkańców, w celu wyboru delegata łączą się.

Uwaga 2. Rady wiejskie, posiadające mniej niż 10.000 członków, posyłają na Zjazd po jednym delegacie.

54. Zjazdy Rad zwoływane są przez właściwe dla każdego terytorjum organy władzy sowieckiej (Komitety Wykonawcze), zależnie od ich opinji lub żądania Rad miejscowości, obejmujących ludność, stanowiącą nie mniej niż $^1/_3$ wszystkich mieszkańców danego rejonu, w każdym razie nie rzadziej, niż raz na rok w okręgu i raz na trzy miesiące w gubernji i powiecie i raz na miesiąc w gminie.

55. Zjazd Rad (obwodowy, gubernjalny, powiatowy, gminny) obiera swój organ wykonawczy — Komitet Wykonawczy, którego ilość członków nie powinna przewyższać: od obwodu i gubernji 25, od powiatu — 20, od gminy — 10. Komitet Wykonawczy całkowicie odpowiada przed Radą, przez którą został wybrany.

56. W granicach swej kompetencji Zjazd Rad (obwodowy, gubernjalny, powiatowy, gminny) jest na danem terytorjum władzą najwyższą, w okresie międzyzjazdowym władzę tę posiada Komitet Wykonawczy.

Rozdział XI.

O Radach Delegatów.

57. Rady Delegatów tworzą się:

a) w miastach — według normy: 1 delegat na 1.000 mieszkańców, lecz nie mniej, niż 50 i nie więcej, niż 1.000 członków;

b) na wsi (po wsiach, osadach, stanicach, miasteczkach, miastach z ludnością mniejszą, niż 10.000, aułach, hutorach i t. p.) według normy: po 1 delegacie na 100 mieszkańców, lecz w ilości nie mniejszej, niż 3 i nie więcej niż 50 delegatów od

każdej miejscowości wiejskiej. Termin pełnomocnictw — 3 miesiące.

Uwaga. W tych miejscowościach wiejskich, gdzie to będzie uznane za możliwe, sprawy administracji miejscowej są rozstrzygane przez ogólne zebranie wyborców bezpośrednio.

58. Do robót bieżących Rada Delegatów wyłania z pośród siebie organ wykonawczy (Komitet Wykonawczy) w ilości nie większej nad 5 ludzi po wsiach, a w miastach według normy 1 na 50 członków, lecz nie mniej niż 3 i nie więcej niż 15 (Petersburg i Moskwa nie więcej, niż 40). — Komitet Wykonawczy całkowicie odpowiada przed Radą, która go wybrała.

59. Rada Delegatów jest zwoływana przez Komitet Wykonawczy według uznania, lub na żądanie nie mniej niż połowy członków Rady, lecz nie rzadziej, niż 1 raz na tydzień w miastach i 2 razy na dzień na wsi

60. W zakresie swej kompetencji Rada, a w wypadku, przewidywanym w paragr. 57 (uwaga), ogólne zebranie wyborców jest najwyższą władzą na obszarze danego terytorjum.

Rozdział XII.

O kompetencji organów władzy sowieckiej na prowincji.

61. Obwodowe, gubernjalne i powiatowe organy władzy sowieckiej, jak również Rad Delegatów mają za zadanie:

a) wprowadzenie w życie wszelkich postanowień, wydanych przez odpowiednie wyższe organy władzy sowieckiej;

b) przedsiębranie wszelkich środków, zmierzających do podniesienia danej miejscowości pod względem kulturalnym i gospodarczym;

c) rozstrzyganie spraw, posiadających jedynie lokalne (dla danego terytorjum) znaczenie;

d) zjednoczenie całej działalności sowieckiej w granicach danego terytorjum.

62. Do Zjazdów Rad i ich Komitetów Wykonawczych należy prawo kontroli nad działalnością Sowietów lokalnych (t. j. obwodowe mają prawo kontroli nad Sowietami w danym obwodzie, gubernjalne — nad Sowietami w danej gubernji, oprócz miejskich, nie wchodzących w skład zjazdów powiatowych i t. d.), a do zjazdów obwodowych i gubernjalnych i ich Komitetów Wykonawczych— prócz tego, prawo zmiany postanowień Sowietów, fukcjonujących w ich obrębie, — przyczem powinny zawiadomić o tem w ważniejszych wypadkach centralną władzę sowiecką.

63. W celu wypełnienia zadań, powierzonych organom władzy sowieckiej, tworzą się przy Radach (miejskich i wiejskich) i Komitetach Wykonawczych (obwodowych, gubernjalnych, powiatowych i gminnych) odpowiednie wydziały z referentami na czele.

CZĘŚĆ IV.

Czynne i bierne prawo wyborcze.

Rozdział XIII.

64. Prawo wybierania i być obranemi do Rad mają, niezależnie od wyznania, narodowości, zamieszkania i t. p., należący do Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republiki Rosyjskiej następujący obywatele płci obojej, którzy do dnia wyborów skończyli lat osiemnaście:

a) wszyscy, zdobywający środki utrzymania za pomocą pracy produkcyjnej i społecznie pożytecznej, a także osoby, zajmujące się gospodarstwem domowem, zapewniającem pierwszym możność pracy produkcyjnej, jako to: robotnicy i urzędnicy wszelkich rodzajów i kategorji, zajmujący się przemysłem, handlem, gospodarstwem rolnem i t. d., włościanie, kozacy-rolnicy, nie posiłkujący się pracą najemną dla ciągnięcia z niej zysku,

b) żołnierze armji sowieckiej i floty,

c) obywatele, zaliczający się do kategorji, wymienionych w punktach 1 i 2 paragr. 82, którzy postradali zdolność do pracy w jakikolwiek sposób.

Uwaga 1. Sowiety miejscowe mogą za pozwoleniem władzy centralnej obniżyć ustanowioną w paragrafie niniejszym normę wieku.

Uwaga 2. Z pomiędzy osób, nie znajdujących się w liczbie obywateli rosyjskich, prawo wyborcze czynne i bierne posiadają wymienieni w paragr. 20 (część II, rozdział V).

65. Nie wybierający nie mogą być wybieranymi, choćby byli podciągnięci pod jedną z wyżej wymienionych kategorji:

a) osoby, posiłkujące się pracą najemną w celu osiągnięcia z niej zysku,

b) osoby, utrzymujące się z dochodów, nie zdobytych pracą, jako to: z procentów od kapitału, dochodów z przedsiębiorstw, majątków i t. p.,

c) kupcy prywatni i pośrednicy handlowi i przemysłowi,

d) zakonnicy i duchowni i służba kościelna wszelkich wyznań,

e) urzędnicy i agenci byłej policji, specjalnego korpusu żandarmów, ochrany, a także członkowie domu, poprzednio w Rosji panującego,

f) osoby, uznane według przepisów prawnych za chore umysłowo, obłąkane, jako też i osoby, zostające pod kuratelą,

g) osoby, sądzone za wyzysk i przestępstwa hańbiące, na czas oznaczony przez prawo lub wyrok sądowy.

Rozdział XIV.

O przeprowadzeniu wyborów.

66. Wybory przeprowadzone są zgodnie z ustalonemi zwyczajami w dni wyznaczone przez Sowiety miejscowe,

67. Wybory bywają przeprowadzane w obecności komisji wyborczej i przedstawiciela miejscowego Sowietu.

68. W wypadkach, gdy obecność przedstawiciela władzy sowieckiej jest technicznie niemożliwa, zastępuje go przewodniczący komisji wyborczej, a w razie nieobecności ostatniego — przewodniczący zebrania wyborczego.

69. Z przebiegu i rezultatu wyborów spisywany jest protokół z podpisami członków komisji wyborczej i przedstawiciela Sowietu.

70. Szczegółowy sposób przeprowadzenia wyborów, jako też udział w nich organizacji zawodowych i innych robotniczych, określony jest przez Sowiety miejscowe, zgodnie z instrukcją Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego.

Rozdział XV.

O sprawdzaniu i unieważnieniu wyborów, oraz odwołaniu delegatów.

72. Całkowity materjał, dotyczący przeprowadzenia wyborów, zostaje złożony odpowiedniej Radzie.

72. Rada wyznacza do sprawdzenia wyborów komisję mandatową.

73. O rezultacie sprawdzenia komisja mandatowa zawiadamia Radę.

74. Rada decyduje sprawę zatwierdzenia kandydatów spornych.

75. W razie niezatwierdzenia jakiegoś kandydata, Rada wyznacza nowe wybory.

76. W razie nieprawidłowości wyborów wogóle, sprawę ich unieważnienia decyduje wyższy kolejno organ władzy sowieckiej.

77. Ostatnią instancją co do kasacji wyborów jest Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy.

78. Wyborcy, którzy wysłali delegata do Rady, mają prawo odwołać go w każdej chwili i przeprowadzić nowe wybory, zgodnie z ustawą ogólną.

CZĘŚĆ V.

Prawo budżetowe.

79. Polityka finansowa Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Rosyjskiej w obecnym przejściowym okresie dyktatury pracujących dopomaga osiągnięciu zasadniczego celu: wywłaszczenia burżuazji i przygotowania warunków do powszechnej równości obywateli Republiki w zakresie wytwarzania i podziału bogactw. W tym celu stawia sobie za zadanie, aby do rozporządzenia organów władzy sowieckiej oddane były wszystkie środki, niezbędne do zaspokojenia potrzeb miejscowych i ogólno-państwowych Republiki Sowieckiej, nie zatrzymując się przed targnięciem na prawa własności prywatnej.

80. Dochody i wydatki państwowe Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republiki Rosyjskiej są zjednoczone w budżecie ogólno-państwowym.

81. Wszechrosyjski Zjazd Rad lub Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy określa, jakie dochody i wpływy zostają wciągane do budżetu ogólno-państwowego, a jakie zostają do rozporządzenia Rad lokalnych, jak również określa normy podatkowe.

82. Rady określają stopień opodatkowania i wpływów wyłącznie dla potrzeb gospodarki miejscowej. Potrzeby ogólno-państwowe są zaspakajane na rachunek środków, wydawanych z Izby Skarbowej.

83. Żaden wydatek ze środków Kasy Skarbowej nie może być uczyniony bez uprzedniego otrzymania kredytów, umieszczonych w budżecie dochodów i rozchodów państwowych lub w drodze specjalnych postanowień władzy centralnej.

84. Na zaspokojenie potrzeb natury ogólno-państwowej Rady lokalne otrzymują od odpowiednich komisarjatów ludowych kredyty niezbędne z Kasy Skarbowej.

85. Wszelkie kredyty, udzielane Radom ze środków państwowej Kasy Skarbowej, jak również kredyty, zatwierdzone według preliminarza na potrzeby miejscowe, wydawane są przez nie w zakresie pozycji preliminarzowych (paragrafy i rozdziały) ściśle według przeznaczenia i nie mogą być użyte na zaspokojenie jakichkolwiek innych potrzeb, bez specjalnego pozwolenia Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych.

86. Rady lokalne układają półroczne i roczne preliminarze dochodów i rozchodów na potrzeby miejscowe. Preliminarz Rad wiejskich, gminnych i miejskich, biorących udział w Zjazdach powiatowych, a także preliminarze powiatowych organów władzy sowieckiej są zatwierdzane przez odpowiednie zjazdy gubernjalne i obwodowe lub przez ich Komitety Wykonawcze; preliminarze miejskich, gubernjalnych i obwodowych organów władzy sowieckiej są zatwierdzane przez Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy i Radę Komisarzy Ludowych.

87. Na wydatki, nie przewidziane w preliminarzu, a także w razie niedokładności pozycji budżetowych, po kredyty dodatkowe Rady zwracają się do odpowiednich komisarjatów ludowych.

88. W razie braku własnych środków na zaspokojenie potrzeb miejscowych, niezbędne na pokrycie natychmiastowych wydatków zasiłki i pożyczki ze środków Kasy Skarbowej są udzielane Radom lokalnym przez Wszechrosyjski Komitet Wykonawczy i Radę Komisarzy Ludowych.

CZĘŚĆ VI.

O herbie i fladze S. F. S. R. R.

Rozdział XVII.

89. Herb Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Republiki Rosyjskiej składa się z umieszczonego na czerwonem tle w promieniach słońca złotego sierpa i młota, złożonych na krzyż rękojeściami, skierowanemi na dół, które są otoczone wieńcem kłosów i z napisem:

a) Socjalistyczna Federacyjna Sowiecka Republika Rosyjska,

b) Proletarjusze wszystkich krajów, łączcie się.

90. Flaga handlowa, marynarki i wojskowa składa się z płótna koloru czerwonego (purpurowego), w którego lewym rogu koło drzewca u góry znajdują się litery S. F. S. R. R., lub napis: Socjalistyczna Federacyjna Sowiecka Republika Rosyjska.

BIBLJOTEKA PREZYDJUM RADY MINISTRÓW

II. Aneksy do rozdziału I-go.

Aneks № 1.

Dekret o Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego.

I.

1. Przy Radzie Komisarzy Ludowych tworzy się Najwyższą Radę Gospodarstwa Ludowego.

2. Zadanie Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego polega na urządzeniu gospodarstwa ludowego i skarbowości państwowej. W tym celu Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego opracowuje ogólne normy i plan regulowania życia gospodarczego kraju, uzgadnia i jednoczy działalność centralnych i miejscowych instytucji regulujących (narady w sprawie opału, metalów, transportu, centralny komitet aprowizacyjny i t. d. odpowiednich komisarjatów ludowych handlu i przemysłu, aprowizacji, rolnictwa, skarbu, wojny i marynarki i t. d.) Wszechrosyjskiej Rady Kontroli Robotniczej, jak również odnośną działalność fabrycznych i zawodowych organizacji klasy robotniczej.

3. Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego udziela się prawa konfiskaty, rekwizycji, sekwestru, przymusowej syndykalizacji rozmaitych gałęzi przemysłu i handlu, oraz stosowania innych środków w zakresie produkcji i skarbowości państwowej.

4. Wszystkie istniejące instytucje, zajmujące się normowaniem gospodarstwa, zostają poddane Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego, której przysługuje prawo dokonywania reform w ich ustroju.

5. Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego tworzy się: a) z Wszechrosyjskiej Rady Kontroli Robotniczej, której skład określił dekret z dnia 14 listopada 1917 r.; b) z przedstawicieli wszystkich komisarjatów ludowych; c) z zaproszonych fachowców, z głosem doradczym.

6. Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego rozpada się na sekcje i ydziały (opałowy, metali, demobilizacji, skarbowości i t. p.), przyczem liczbę i zakres działalności tych wydziałów i sekcji określa walne zebranie Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego.

7. Wydziały Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego prowadzą pracę nad uregulowaniem poszczególnych dziedzin życia gospodarczo-ludowego, jak również przygotowują plany działalności odpowiednich komisarjatów ludowych.

8. Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego wyłania z pośród siebie biuro w ilości 15 osób, w celu uspółrzędnienia bieżących robót sekcji i wydziałów i załatwiania spraw, wymagających rozstrzygnięcia natychmiastowego.

9. Wszystkie projekty ustaw i ważne poczynania, mające związek z regulowaniem gospodarstwa ludowego, jako całości, zgłasza się do Rady Komisarzy Ludowych za pośrednictwem Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego.

10. Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego jednoczy i nadaje kierunek działalności prowincjonalnych wydziałów gospodarczych Rad Delegatów Robotniczych, Żołnierskich i Właściańskich, zawierających miejscowe organy Kontroli Robotniczej, jak również prowincjonalnych komisarzy pracy, handlu i przemysłu, aprowizacji i t. p.

W razie nieistnienia odpowiednich wydziałów gospodarczych, Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego tworzy na prowincji własne organy.

Dla wydziałów gospodarczych Rad miejscowych, które są organami prowincjonalnemi Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, wszystkie uchwały Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego są obowiązujące.

Dn. 1 grudnia 1917 r.

Ogłoszono: w „Gaziet. Wremiennago Raboczago i Krestjanskago Prawitielstwa" z dn. 5 grudnia 1917 r., № 5; oraz w „Sobranji Uzakonienij i Rasporiażienij Raboczego i Kriestjańskago Prawitielstwa" z dn. 6 grudnia 1917 r., № 5, poz. 83.

II.

1. Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego jest oddziałem gospodarczym Centralnego Komitetu Wykonawczego i odpowiada przed nim i przed Radą Komisarzy Ludowych.

2 Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego reguluje i organizuje całą produkcję i rozpodział, oraz zarządza wszystkiemi przedsiębiorstwami Republiki.

Uwaga. Wszystkie dekrety i ustawy o rozpodziale produktów, wydane przez Komisarjaty Aprowizacji i Rolnictwa, zachowują nadal moc swoją.

3. Wszystkie preliminarze budżetu państwowego są uprzednio rozpatrywane przez Najwyższą Radę Gospodarstwa Ludowego i, na podstawie jej wniosków, przekazywane do decyzji Rady Komisarzy Ludowych

4. Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego uskutecznia finansowanie wszystkich gałęzi gospodarstwa ludowego, łącznie z Komisarjatem Finansów i Kontroli, na podstawie specjalnych uchwał w tym przedmiocie.

Skład Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego.

5. Dla kierownictwa — w zakresie ogólnogospodarczej polityki, uchwalonej przez Radę Komisarzy Ludowych i Centralny Komitet Wykonawczy, — działalnością Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, a także okręgowych i miejscowych Rad Gospodarstwa Ludowego, powołuje się plenum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego w składzie następującym:

a) od Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego — 10; b) od Wszechrosyjskich Zjednoczeń Związków Zawodowych — 30 (w tej liczbie od Wszechrosyjskiej Rady Związków Zawodowych — 1) c) od okręgowych Rad Gospodarstwa

Ludowego 2%, 10 — 20, d) od Rady Związków Kooperatyw Robotniczych — 2, e) od Komisarjatu Aprowizacji — 1, f) od Komisarjatu Komunikacji — 1, g) od Komisarjatu Pracy — 1, h) od Komisarjatu Rolnictwa — 1, i) od Komisarjatu Finansów — 1, k) od Komisarjatu Handlu i Przemysłu — 1, l) od Komisarjatu Spraw Wewnętrznych — 1, razem 69.

Uwaga. Komisarjaty ludowe, w powyższem niewymienione, mają prawo wysyłać na posiedzenie plenum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego swych przedstawicieli z głosem doradczym.

6. Wszyscy członkowie plenum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego otrzymują swe pełnomocnictwa na okres półroczny i są powoływani do regularnej pracy na mocy uchwał prezydjum.

Uwaga. Komisarjaty ludowe winien reprezentować komisarz lub jego zastępca, albo plenum kolegjum właściwego.

7. Plenum zbiera się conajmiej raz na miesiąc.

8. Kierownictwo pracą Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego należy do Prezydjum w składzie 9 osób, z których osiem wybiera plenum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, zatwierdza zaś Rada Komisarzy Ludowych, oraz przewodniczący, wybierany przez Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy. Przewodniczącemu przysługują prawa komisarza ludowego.

Niniejsza ustawa zastąpiła obowiązującą do chwili obecnej ustawę o Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego, ogłoszoną w № 25 „Gaziety Wremiennago Raboczago i Krestjanskago Prawitielstwa" z dn. 5 grudnia 1917 r.

Dn. 8 sierpnia 1918 r.

Ogłoszono: w „Izwiestjach Wsieros. Centr. Ispoln. Komit." z dn. 13 sierpnia 1918 r. № 172; oraz w „Sobranji Uzakon. i Rasporiaż. Rabocz. i Krestjan. Prawitielstwa" z dn 14 sierpnia 1918 r., № 58, poz. 644, i w „Sbornik. diekretow i postanowlenij po narodnomu choziajstwu 1917 — 1918", wyd. 1918 r., księga I, cz. 1. poz. I.

Aneks № 2.

Ustrój Najwyższej i Gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego.

Projekt Ustawy o Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego, jej organach i zjazdach Rad Gospodarstwa Ludowego zatwierdzony przez pierwszy Wszechrosyjski Zjazd Rad Gospodarstwa Ludowego w kwietniu 1918 r.

Zjazdy Wszechrosyjskie.

I. Kolejne Wszechrosyjskie Zjazdy Rad Gospodarstwa Ludowego odbywają się raz na 6 miesięcy w składzie przedstawicieli organizacji następujących:

1) Od Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego — 10 delegatów, wybranych przez plenum, 2) od okręgowych Rad Gospodarstwa Ludowego — po 2 delegatów, 3) od gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego — po 1 delegacie, 4) od Wszechrosyjskich Zjednoczeń Związków Zawodowych — po 2 delegatów, 5) od Rady Związków Kooperatyw Robotniczych — 5 delegatów.

II. Wszechrosyjski Zazd Rad Gospodarstwa Ludowego uchwala wytyczne polityki gospodarczej i skarbowej, odbiera sprawozdanie z prac plenum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, rozstrzyga pytania zasadnicze w sprawie organizacji Rad Gospodarstwa Ludowego.

Zjazdy Okręgowe.

I. Kolejne Zjazdy Okręgowe Rad Gospodarstwa Ludowego odbywają się nie rzadziej niż raz na 6 miesięcy w składzie następującym:

1) Od okręgowej Rady Gospodarstwa Ludowego — 5 przedstawicieli, 2) od gubernjalnych i powiatowych Rad Gospodarstwa Ludowego, 3) od okręgowych Zjednoczeń Związków Zawodowych, 4) od wielkich miejscowych Związków Zawodowych, 5) od kooperatyw robotniczych.

Uwaga 1. Wybory na Zjazd od Rad Gospodarstwa Ludowego dokonywane są przez ich plenum.

Uwaga 2. W tych miejscowościach, gdzie Rady Gospodarstwa Ludowego nie istnieją, prawo przedstawicielstwa na Zjazdy otrzymują wydziały gospodarcze Rad Delegatów Robotniczych, Włościańskich i Kozackich, przyczem okręgowej Radzie Gospodarstwa Ludowego udziela się prawa ustalania przedstawicielstwa od miejscowych zjednoczeń gospodarczo-ekonomicznych, o ile widownia zogniskowanej ich działalności nie zlewa się z granicami jednostek administracyjnych.

Uwaga 3. Stosunek ilościowy przedstawicielstwa ustala okręgowa Rada Gospodarstwa Ludowego.

Uwaga 4. Okręgowym Radom Gospodarstwa Ludowego udziela się prawa opracowania warunków i form przedstawicielstwa i od innych rodzajów kooperacji, oprócz robotniczej.

II. Rady okręgowe rozstrzygają o gospodarczych sprawach okręgu, w granicach planów ogólnopaństwowych, nakreślonych przez centralne organy gospodarcze, opracowują ustrój organizacyjny prowadzenia gospodarstwa miejscowego, oraz ustalają skład plenum.

Zjazdy Gubernjalne Rad Gospodarstwa Ludowego.

I. Gubernjalne Rady Gospodarstwa Ludowego zwołują Zjazdy powiatowych i miejscowych Rad Gospodarstwa Ludowego raz jeden na 6 miesięcy z przedstawicielstwem, opartem na zasadach, obowiązujących Zjazdy Okręgowe.

II. Zjazdy Gubernjalne rozstrzygają o wszelkich sprawach praktycznych, związanych z biegiem życia odpowiedniej okolicy, w granicach ogólnogospodarczej i skarbowej polityki Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego.

Ustawa o Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego.

I. Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego jest naczelną instytucją gospodarczą Rosyjskiej Federacyjnej Republiki Sowieckiej i, jako gospodarczy organ Centralnego Komitetu Wykonawczego, jest odpowiedzialną przed nim i przed Radą Komisarzy Ludowych.

II. Wszystkie sprawy dotyczące gospodarstwa ludowego wnoszone są do Rady Komisarzy Ludowych i do Centralnego Komitetu Wykonawczego wyłącznie za pośrednictwem Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, która jedynie ma prawo zwoływania narad między zarządami, celem opracowania przygotowawczego tych spraw.

III. Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego reguluje i organizuje całą produkcję i podział, oraz zarządza bezpośrednio wszystkiemi przedsiębiorstwami i majątkami Republiki, za pośrednictwem swoich instytucji.

Uwaga. Wszystkie komisarjaty w sprawach, dotyczących gospodarczego życia kraju, podlegają Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego, ich organy gospodarcze są wcielane do oddziałów kierujących odpowiednią produkcją.

IV. Wszystkie preliminarze budżetu państwowego są uprzednio rozpatrywane przez Najwyższą Radę Gospodarstwa Ludowego i są zatwierdzane na podstawie jej wniosków.

V. Ogólną polityką skarbową Republiki kieruje Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego.

Uwaga 1. W ręku Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego zogniskowano finansowanie wszystkich gałęzi gospodarstwa ludowego, na który to cel do dyspozycji jej jest oddany określony fundusz pieniężny.

Uwaga 2. Sposoby finansowania opracowuje odnośny oddział Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, łącznie z Komisarjatami Skarbu i Kontroli.

Dla kierownictwa, w granicach ogólnej polityki gospodarczej, ustalonej przez Radę Komisarzy Ludowych i Centralny Komitet Wykonawczy, działalnością Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, oraz okręgowych i miejscowych Rad Gospodarstwa Ludowego, utworzone będzie plenum w składzie następującym, jak poniżej.

Skład Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego.

a) Od Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego — 10, b) od Wszechrosyjskiego Zjednoczenia Związków Zawodowych — 30, (w tej liczbie od Wszechrosyjskiej Rady Związków Zawodowych — 1,) c) od Okręgowych Rad Gospodarstwa Ludowego — 20, d) od Rady Związków Kooperacji Robotniczej — 2, e) Komisarjatu Aprowizacji — 1, f) od Komisarjatu Komunikacji — 1, g) od Komisarjatu Pracy — 1, h) od Komisarjatu Rolnictwa — 1, i) od Komisarjatu Skarbu — 1, k) od Komisarjatu Handlu i Przemysłu — 1, Razem 68.

I. Wszyscy członkowie plenum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego otrzymują mandaty na okres półroczny i są powoływani do regularnej pracy na mocy uchwał Prezydjum.

Uwaga. Komisarjaty ludowe winien reprezentować komisarz lub jego zastępca.

II. Plenum zbiera się nie rzadziej, niż raz jeden na miesiąc i rozstrzygając sprawy ogólne, wytyka granice prac Prezydjum, jak również poleca mu określone zadania.

Uwaga 1. Członków plenum, którzy byli nieobecni na dwuch kolejnych posiedzeniach, albo też nie pełniących włożonych na nich przez Prezydjum obowiązków, wydala się ze składu plenum, o czem powiadamia się organizację, która ich delegowała.

Uwaga 2. Organizacje, ktorych wszyscy przedstawiciele nie uczęszczają na posiedzenia i nie spełniają włożonych na nich przez Prezydjum albo plenum obowiązków, tracą prawo reprezentacji do następnego z kolei Zjazdu Rad Gospodarstwa Ludowego.

III. Dla kierowania codzienną pracą Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, oraz rozstrzygania poszczególnych spraw konkretnych w granicach ogólnych uchwał plenum, plenum wybiera Prezydjum w składzie 9 osób.

Uwaga. Do składu Prezydjum należy przewodniczący, wybrany przez plenum i zatwierdzony przez Centralny Komitet Wykonawczy. Przewodniczącemu przysługują prawa komisarza ludowego.

IV. Mandaty Prezydjum prawomocne są na przeciąg jednego półrocza.

Uwaga. Poszczególni członkowie Prezydjum mogą być odwołani na mocy uchwały przyjętej przez plenum, przyczem za odwołaniem musi się wypowiedzieć conajmniej $^2/_3$ obecnych na plenum członków Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego.

V. Stosownie do charakteru poszczególnych gałęzi gospodarstwa Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego dzieli się na oddziały kierujące produkcjami i inne.

Ustawa o okręgowych Radach Gospodarstwa Ludowego.

I. Okręgowe, gubernjalne i miejscowe Rady Gospodarstwa Ludowego tworzy się zgodnie z ogólną konstytucją Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego. Są one jej organami prowincjonalnemi.

II. Okręgowe Rady Gospodarstwa Ludowego, będąc oddziałami gospodarczemi okręgowych Rad Delegatów Robotniczych, Włościańskich i Kozackich,

działają w granicach ogólnych uchwał, planów i wskazówek Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego,

III. Prezydjum każdej Rady Gospodarstwa Ludowego jest zatwierdzane, w terminie dwutygodniowym po swojem ukonstytuowaniu się, przez odnośną instancję wyższą (t j. powiatowej i miejscowej—przez gubernjalną; gubernjalnej — przez okręgową; okręgowej — przez Najwyższą Radę Gospodarstwa Ludowego).

IV. Okręgowa Rada Gospodarstwa Ludowego jest jedynym organem regulującym i organizującym całe gospodarstwo ludowe okręgu, w zakresie przewidzianym przez punkt II

V. Okręgowa Rada Gospodarstwa Ludowego kieruje działalnością miejscowych Rad Gospodarstwa Ludowego, gospodarczych oddziałów Rad Delegatów Robotniczych Włościańskich i Kozackich, a także opracowuje dla nich odpowiednie instrukcje i ustala zakres ich kompetencji, oraz stosunki wzajemne.

VI. Okręgowa Rada Gospodarstwa Ludowego, w granicach poddanego jej terytorjum, ma prawo dokonywania rekwizycji, sekwestru i konfiskaty kapitałów, ruchomych i nieruchomych majątków, narzędzi produkcji i wszelkich materjałów, posiadających znaczenie wyłącznie miejscowe, o ile to nie nadwereża ogólno-państwowego planu regulacji i zaopatrzenia.

VII. Wszystkie uchwały okręgowych Rad Gospodarstwa Ludowego, w sprawach posiadających znaczenie miejscowe, mają, w granicach wskazanego terytorjum, moc obowiązującą i bezwarunkowo winny być wykonane przez miejscowe Rady Gospodarstwa Ludowego i przez wszystkie inne instytucje gospodarcze, oraz przez zarządy wszystkich przedsiębiorstw.

Uwaga 1. Unarodowione przedsiębiorstwa, przy wykonywaniu uchwał okręgowych Rad Gospodarstwa Ludowego, postępują w myśl ogólnej ustawy o przedsiębiostwach unarodowionych.

Uwaga 2. Uchwały okręgowych Rad Gospodarstwa Ludowego o sekwestrze, rekwizycji i konfiskacie majątków ruchomych woino zaskarżać do okręgowej Rady Delegatów Robotniczych, Żołnierskich i Włościańskich, nieruchomych zaś do Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, w ciągu terminu 7-dniowego.

VIII. Okręgowe Rady Gospodarstwa Ludowego otrzymują wszystkie niezbędne fundusze według preliminarzy, zatwierdzanych przez Najwyższą Radę Gospodarstwa Ludowego, za pośrednictwem okręgowej Rady Delegatów Robotniczych, Żołnierskich i Włościańskich.

IX. Okręgową Radę Gospodarstwa Ludowego tworzy się z przedstawicieli, obranych na okręgowych konferencjach Związków Zawodowych z dołączeniem do nich przedstawicieli okręgowej Rady Delegatów Robotniczych, Żołnierskich i Włościańskich, jak również i gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego, według norm, ustalonych przez Okręgowy Zjazd Gospodarstwa Ludowego i zatwierdzonych przez okręgową Radę Delegatów.

Ustawa o gubernjalnych i miejscowych Radach Gospodarstwa Ludowego.

I. Gubernjalne i miejscowe Rady Gospodarstwa Ludowego tworzy się według tejże zasady, co i okręgowe, lecz okręgowej Radzie udziela się prawa wprowadzania zmian, zgodnie z miejscowemi warunkami gospodarczemi.

II. W tych wypadkach, gdy powstają kwestje sporne przy wytknięciu granic okręgów, Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego, łącznie z przedstawicielami zainteresowanych gubernji lub okręgów, rozstrzyga sprawę w każdym poszczególnym wypadku.

Ogłoszono: w „Sbornik. Diekretow i Postanowlenji po Narodnomu Choziajstwu 1917 — 1918". Wyd. 1918 r., księga I, cz. I, poz. 6.

Ustawa o Gubernjalnych Radach Gospodarstwa Ludowego.

I.

§ 1. Gubernjalne Rady Gospodarstwa Ludowego są organami wykonawczemi Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego w obrębie poszczególnych gubernji.

Uwaga. Oddziały, Gławki i Centry Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, oraz ich organy dzielnicowe (dzielnicowe zarządy i dzielnicowe biura aprowizacyjne) nie mają prawa tworzyć własnych organów gubernjalnych, poza więzią gubernjalnej Rady Gospodarstwa Ludowego.

§ 2. Gubernjalne Rady Gospodarstwa Ludowego w granicach ogólnych uchwał i planów, uskutecznianych przez Najwyższą Radę Gospodarstwa Ludowego, prowadzą:

a) organizację i regulowanie poszczególnych gałęzi gospodarstwa ludowego.

b) zarząd przedsiębiorstw państwowych i ich zjednoczeń, nie znajdujących się w bezpośrednim zarządzie Oddziałów, Gławków i Centrów Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego;

c) organizację dostaw dla państwa surowców i opału;

d) finansowanie i kontrolę rachunkowości przedsiębiorstw i dostaw, wymienionych w punkcie *c*;

§ 3. Wyłączenia przedsiębiorstw z pod zarządu gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego, oraz ich zjednoczeń miejscowych, dokonywa się na zasadzie specjalnych dla każdego wypadku uchwał Prezydjum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego.

§ 4. W stosunku do przedsiębiorstw, wyłączonych z pod zarządu gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego, Rady te obowiązane są do stworzenia rzeczywistej i wielostronnej kontroli nad działalnością wytwórczą i finansową zarządów miej-

scowych, oraz podległych im przedsiębiorstw. Gubernjalne Rady Gospodarstwa Ludowego żądają w odpisach, oraz sprawdzają sprawozdania przedsiębiorstw i odsyłają je do Oddziałów, Gławków i Centrów Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego. Gubernjalne Rady Gospodarstwa Ludowego nie mają prawa zmieniać lub uchylać rozporządzeń zarządów albo administracji przedsiębiorstw, lecz winny o wszelakich dostrzeżonych niedokładnościach niezwłocznie zawiadamiać organy wyższe (Gławki, Centry, Oddziały), oraz Inspekcję Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego.

§ 5. Czynności, wymienione w § 2, gubernjalne Rady Gospodarstwa Ludowego spełniają:

a) w charakterze bezpośrednich organów oddziałów centralnych Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, w tych wypadkach, gdy okręgi produkcji lub dostaw mają granice zbieżne z terytorjum gubernji poszczególnych.

b) w charakterze organów zarządów okręgowych i okręgowych biur aprowizacyjnych, gdy na mocy specjalnej uchwały Prezydjum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego kilka gubernji złączono w jeden zarząd okręgowy.

Uwaga. Punkty zakupów i składy (oprócz składów podstawowych, urządzanych bezpośrednio przez Centralę), oraz inne bespośrednio czynne organy dostaw tworzą w obrębie poszczególnych gubernji, w myśl wskazówek Oddziałów, Gławków, Centrów i okręgowych biur aprowizacyjnych, wyłącznie gubernjalne Rady Gospodarstwa Ludowego.

§ 6. Udzielania wszelakich wskazówek gubernjalnym Radom Gospodarstwa Ludowego dokonywują Oddziały, Gławki i Centry:

a) w drodze wydawania instrukcji, okólników, wyjaśnień i t. p.

b) przez wysyłanie na prowincję instruktorów-specjalistów.

Uwaga 1. Osoby, delegowane na prowincję przez Oddziały, Gławki, Centry, Zarządy okręgowe i biura aprowizacyjne z określonemi zleceniami, wykonywują te zlecenia, w części dotyczącej zakresu pełnomocnictw gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego, wyłącznie za pośrednictwem tych Rad. Delegaci działają przytem albo w charakterze instruktorów, albo wchodzą czasowo w skład pracowników oddziałów gubernjalnej Rady Gospodarstwa Ludowego.

Uwaga 2. Uchwały i zarządzenia Oddziałów, Gławków i Centró w Najwyzszej Rady Gospodarstwa Ludowego, ściągające na siebie zarzuty ze strony gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego, mogą być oprotestowane przez te Rady do Prezydjum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, jednak do czasu rozstrzygnięcia sprawy przez tę instancję — pozostają w mocy.

§ 7. Odpowiedzialność za należyte wykonanie zatwierdzonych przez władzę centralną planów, preliminarzy i poszczególnych zadań, oraz za nadsyłanie sprawozdań w odpowiednich terminach ponoszą Prezydja gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego. Co do zarządzania kredytami odpowiedzalność ponosi również kierownik Oddziału Skarbowo -Rachunkowego, co do wykonania zaś planów produkcji i zadań poszególnych — kierownik oddziału odpowiedniego.

II.

§ 8. W celu wykonania czynności, wyliczonych w § 2 ustawy niniejszej, gubernjalnym Radom Gospodarstwa Ludowego powierza się:

a) uwspółrzędnienie i kierownictwo działalnością gubernjalnych organów ludowo-gospodarczych, regulowanie ich stosunków wzajemnych, opracowywanie dla nich instrukcji i t. p.;

b) opracowanie planów wytwórczych, i odpowiednich preliminarzy dla przedsiębiorstw gubernji, oraz ich urzeczywistnienie.

c) regulowanie i kontrolę działalności zarządów przedsiębiorstw, zarówno prywatnych jak i państwowych, znajdujących się w obrębie kompetencji Rad;

d) organizację techniczną przedsiębiorstw; organizację zarządu fabrycznego, zarówno poszczególnych przedsiębiorstw, jak i ich zjednoczeń;

e) udzielanie preliminowanych kredytów i zaliczek;

f) określanie zapotrzebowania odpowiednich gubernji pod względem opału, surowców, narzędzi produkcji, siły robotniczej i technicznej, oraz innych czynników, warunkujących normalny bieg pracy przedsiębiorstw;

g) pobór, ewidencję i podział środków produkcji, według planów organów centralnych wyszczególnionych w punkcie *f*;

h) dokonywanie podziału obstalunków pomiędzy przedsiębiorstwa odpowiednich gubernji;

k) wydawanie, w trybie wykonania zleceń organów centralnych, uchwał obowiązujących w gubernjach, a mających charakter przymusowy w stosunku do wszystkich instytucji i przedsiębiorstw gubernji;

l) sporządzanie sprawozdań rachunkowych w stosunku do wszystkich miejscowych operacji i przedsiębiorstw.

Uwaga. Wszystkie uchwały obowiązujące, wydawane przez gubernjalne Rady Gospodarstwa Ludowego, podaje się do wiadomości odpowiednich organów Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, i o ile nie będą uchylone w ciągu dni 30, uważa się za zatwierdzone.

III.

§ 9. Podstawowym organem Gubernjalnej Rady Gospodarstwa Ludowego jest jej plenum w składzie przedstawicieli:

a) od gubernjalnej Rady Delegatów: (od gubernjalnego Komitetu Wykonawczego 2 i od oddziałów: rolnego, skarbowego, aprowizacyjnego,

pracy — po 1 razem 6; b) od Rady Delegatów miasta gubernjalnego — 1; c) od gubernjalnej Rady Związków Zawodowych — 8; d) od zjednoczenia komun spożywczych — 2; e) od powiatowych oddziałów guberjalnej Rady Gospodarstwa Ludowego — po 1; f) od oddziałów wytwórczych gubernjalnej Rady Gospodarstwa Ludowego — 6; g) od oddziału Skarbowo-Rachunkowego gubernjalnej Rady Gospodarstwa Ludowego — 1.

§ 10. Członkowie plenum gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego otrzymują mandaty na okres roczny i mogą być powoływani do regularnej pracy na mocy uchwał Prezydjum tych Rad.

§ 11. Plenum wybiera organ kierowniczy gubernjalnej Rady Gospodarstwa Ludowego — Prezydjum w składzie 5 — 7 członków, których, po wstępnem zatwierdzeniu przez gubernjalne Komitety Wykonawcze, zatwierdza Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego.

Uwaga. a) termin mandatów Prezydjum jest roczny; b) poszczególni członkowie Prezydjum mogą być odwołani tylko na mocy uchwały plenum, albo uchwały Prezydjum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego.

§ 12. Prezydjum Gubernjalnej Rady Gospodarstwa Ludowego zwołuje plenum najmniej 4 razy na rok. Nadzwyczajne zebranie plenum również zwołują Prezydja gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego: a) z własnej pobudki; b) na żądanie najmniej jednej trzeciej składu plenum; c) na żądanie gubernjalnych Komitetów Wykonawczych lub d) Gubernjalnych Rad Związków Zawodowych.

§ 13. Organami gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego, wykonywującemi czynności, wyliczone w rozdziale II, są ich oddziały.

§ 14. Zależnie od stopnia rozwoju poszczególnych dziedzin produkcji, odnośne organy gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego tworzy się bądź jako oddziały samodzielne, bądź jako sekcje oddziałów, zarządzających odpowiednią zasadniczą gałęzią gospodarstwa społecznego.

§ 15. Kierownictwo oddziałów gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego powierza się urządzonym przez Prezydjum gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego, w porozumieniu z miejscowemi zjednoczeniami zawodowemi, kolegjom w składzie trzech członków, albo też mianowanym przez Prezydjum kierownikom, o ile ze względu na ilość prac kolegja są zbyteczne.

Uwaga. W razie zarządu kolegjalnego kierowników wyznaczają Prezydja gubernjalnych Rad Gopodarstwa Ludowego, w miarę możności, z pośród kolegjów. Oddziałom Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego przysługuje prawo usunięcia tych lub innych członków kolegjów gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego, oraz kierowników.

§ 16. Ustrój oddziałów, oraz ich etaty ustalają gubernjalne Rady Gospodarstwa Ludowego pod ogólnem kierownictwem Oddziału Prowincjonalnego Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, odpowiednio do warunków miejscowych, jak również zgodnie z żądaniami, stawianemi przez Oddziały, Gławki i Centry.

IV.

§ 17. Kredytów, niezbędnych dla gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego, tak na potrzeby organizacyjne, jak i na produkcję i na gromadzenie zapasów, dostarcza w trybie zaliczkowym i budżetowym Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego. Gubernjalne Rady Gospodarstwa Ludowego nie mają prawa korzystania z dochodów jakiegokolwiek innego rodzaju.

§ 18. Plany działalności oddziałów, oraz związane z niemi kosztorysy gubernjalne Rady Gospodarstwa Ludowego przekładają:

a) organizacyjne — do Oddziału Prowincjonalnego Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego;

b) dotyczące produkcji — do odpowiednich Oddziałów, Gławków i Centrów Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego — w wypadkach, przewidzianych w § 4 *a*, bezpośrednio, oraz w wypadkach, przewidzianych w § 4 *b*, za pośrednictwem okręgowych zarządów i biur gromadzenia zasobów.

19. Centralne organy Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego kierują wszystkie kredyty, zarówno przeznaczone na cele pracy organizacyjnej, jak i wytwórcze, do gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego, z dokładnem określeniem przeznaczenia tych kredytów, oraz trybu ich wydatkowania.

§ 20. Gubernjalne Rady Gospodarstwa Ludowego, pod odpowiedzialnością osobistą swoich Prezydjów, nie mają prawa swoją własną władzą wstrzymywać wydatkowania kredytów, lub zmieniać ich cel, w całości lub w części.

§ 21. Bezpośrednimi zarządcami kredytów, udzielanych gubernjalnym Radom Gospodarstwa Ludowego przez Najwyższą Radę Gospodarstwa Ludowego, są:

a) dla kredytów zaliczkowych i sum preliminowanych, — oddziały gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego, b) dla funduszów rezerwowych — Prezydja.

§ 22. Wszystkich wyasygnowań i udzielania kredytów dokonywują oddziały gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego w drodze rozporządzeń, skierowanych do Skarbowo-Rozrachunkowych Oddziałów gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego, które prowadzą obrachunek kredytów dla wszystkich oddziałów.

O ile, ze względów technicznych, zachodzi potrzeba stworzenia specjalnego aparatu rachunkowego dla któregokolwiek oddziału, ten aparat staje się organem pomocniczym Oddziału Skarbowo-Rozrachunkowego gubernjalnej Rady Gospodarstwa Ludowego.

§ 23. Sprawozdania z wydatkowania kredytów gubernjalne Rady Cospodarstwa Ludowego przekładaja odnośnym Oddziałom, Gławkom i Centrom, oraz Oddziałowi Skarbowo-Rozrachunkowemu Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, w terminach i według form przez nie ustalonych.

Ogłoszono: w „Sobranji Uzakonienij i Rasporiażenij Raboczego i Krestjanskago Prawitielstwa“ z dn. 20 października 1919 r., № 50, poz. 490.

Aneks № 3.

O trybie konfiskat, unaradawiania i t. d.

O trybie konfiskaty przedsiębiorstw.

1. Konfiskaty przedsiębiorstw przemysłowych i innych dokonywują, wychodząc z założeń charakteru państwowo-gospodarczego:

a) Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego i b) Rada Komisarzy Ludowych.

2. Żaden urząd, oprócz wskazanych w art. 1, nie ma nadal prawa dokonywać konfiskaty przedsiębiorstw; o wszystkich dokonanych już dotąd konfiskatach odnośne urzędy donoszą Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego.

3. Do wniosku o konfiskacie przedsiębiorstw przez jakikolwiek urząd, instytucję lub osobę prywatną, złożonego do Rady Komisarzy Ludowych, winna być dołączona opinja Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego.

4. Wszystkie sprawy o konfiskatach przedsiębiorstw wpływają do Biura Organizacji Produkcji przy Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego, i jego uchwały przekładane są Prezydjum jej do zatwierdzenia.

(Uchwała Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego z dn. 16 lutego 1918 r.)

Ogłoszono: w „Zborn. Diekr. i Postanow po Narodn. Choziajstwu 1917 — 1918“. Wyd. 1918 r. księga II, część I, dział I, poz. 136.

Aneks № 4.

Dekret Rady Komisarzy Ludowych o unarodowieniu cukrownictwa.

1. Wszystkie rafinerje cukru, fabryki cukru i kryształu i wszystko, co do tych zakładów należy, w tej liczbie: zabudowania, osady dla robotników, pola irygacyjne, wysadki buraczane, inwentarz żywy i martwy stają się własnością Republiki Rosyjskiej.

2. Wszystkie grunta, do których płodozmianu wchodziło sadzenie buraków w któremkolwiek z ostatnich czterech lat, zarówno te, które należały do fabryk i do byłych obywateli ziemskich, jak i byłe ziemie włościańskie, zachowują i na przyszłość swój płodozmian z obowiązkowem sadzeniem buraków. W tych wypadkach, gdy oddziały ziemskie (lub jeszcze nie zastąpione niemi komitety ziemskie) z jakichkolwiek bądź przyczyn na miesiąc przed początkiem kampanji buraczanej nie zaczną przygotowywać i zasiewać plantacji buraczanych, zarządzającymi fabryk udziela się prawa uprawiać i zasadzać wszystkie te grunta własnemi środkami.

3. W każdej fabryce zarząd fabryki zwołuje mieszaną komisję w składzie 5 osób, po jednym przedstawicielu: od zjazdu okręgowego miejscowych gminnych oddziałów ziemskich, w których obrębie są plantacje buraczane; od powiatowego Komisarjatu Rolnictwa, od Centralnego Kolegjum Związku Zawodowego pracowników przemysłu cukrowniczego, od zarządu fabryki i od Głównego Komitetu Cukrowniczego. Komisja co rok: 1) ustala obszar przeznaczony dla zasiewu buraków, 2) wyznacza wygony, niezbędne dla inwentarza fabryki, podług normy przyjętej w powiecie, przyczem bydło, należące do oficjalistów i robotników fabryki, nie jest brane pod uwagę i korzysta z pastwiska na ogólnych zasadach, 3) ustanawia przepisy co do korzystania z wód, niezbędnych dla fabryki i 4) pierwszy skład komisji ustanawia ilość żywego i martwego inwentarza, potrzebnego dla zasiewu i obróbki buraków i gospodarczych potrzeb fabryki, z tem zastrzeżeniem, że dalsze zmiany jego liczebności pozostawia się zarządowi fabryki.

Uwaga. Pierwszą komisję zwołuje się nie później niż dn. 1 lipca 1918 r, następne zaś według uznania zarządu fabryki.

4. Najwyższym organem władzy wszystkich cukrowni unarodowionych, jest Główny Komitet Cukrowniczy przy Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego; miejscowe Rady Delegatów Robotniczych i Włościańskich, oddziały ziemskie, Rady Gospodarstwa Ludowego i wszystkie miejscowe instytucje państwowe i społeczne we wszystkich sprawach przemysłu cukrowniczego obowiązane są kierować się wszystkiemi wskazówkami i zarządzeniami Głównego Komitetu Cukrowniczego.

5. Zarządy fabryk, komisje gospodarcze kontrolujące, komitety fabryczne, administracje fabryk i majątków, zarządy, jak również cały personel techniczny i pracowniczy w tym składzie, w jakim były w chwili ogłoszenia dekretu niniejszego, pozostają na swoich stanowiskach, wykonywują wszystkie swoje obowiązki służbowe i zachowują w zupełnym porządku cały majątek, wszystkie sprawy, książki handlowe i towarowe, oraz dokumenty. Główny Komitet Cukrowniczy bezwłocznie utworzy komisję, celem przejęcia pod swój zarząd fabryk, oraz likwidacji spraw poprzednich właścicieli, którzy obowiązani są, w terminie tygodniowym od dnia ogłoszenia tego dekretu, przedstawić Głównemu Komitetowi Cukrowniczemu wszystkie dowody i dokumenty, potwierdzające ich prawa posiadania i korzystania z przedsiębiorstw przemysłu cukrowniczego, jak również wszystkie zobowiązania, przyczem wszystkie dokumenty, przedłożone po upływie tygodniowego terminu od dnia ogłoszenia dekretu niniejszego, nie będą uwzględnione. Wszystkie tranzakcje, dotyczące przekazania i zastawu majątku przedsiębiorstw przemysłu cukrowniczego, od dnia ogłoszenia dekretu niniejszego, są bezwarunkowo wzbronione i nieważne.

6. Wymienione w art. 1 ziemia i majątek cukrowni, stających się teraz własnością Republiki Sowieckiej, nie mogą być odstąpione, ani też samowolnie zabierane dla korzystania, zarówno przez poszczególnych obywateli, jak i towarzystwa, Rady miejscowe lub inne organizacje i instytucje.

7. Wszystkie pogwałcenia dekretu niniejszego są karane, jako przestępstwa przeciw mieniu całego ludu, z całą surowością ustaw rewolucyjnych.

Dnia 2 maja 1918 r.
Ogłoszono w „Izwiestjach Wsierosijskago Centralnago Ispołnitielnago Komitieta", z dn. 3 maja 1918 r., № 88.; oraz w „Sobranji Uzakonienij i Rasporiażenij Raboczego i Krestjanskago Prawitielstwa", z dn. 4 maja 1918 r., № 34, poz. 457.

Aneks № 5.

Dekret Rady Komisarzy Ludowych o unarodowieniu przemysłu naftowego.

1. Ogłasza się za własność narodową przedsiębiorstwa dobywające naftę, przetwarzające ją, handlujące nią, pomocnicze przy wierceniu i przewozie nafty (cysterny, naftociągi, składy ropy, doki, urządzenia portowe i t. d.) z całym ich ruchomym i nieruchomym majątkiem, gdziekolwiek ten znajdowałby się i z czegokolwiek składałby się.

2. Drobne, z pośród wymienionych w art. 1, przedsiębiorstwa wyłącza się z pod działania dekretu niniejszego. Zasady i tryb powyższego wyłączenia określą specjalne przepisy, których opracowanie wkłada się na Główny Komitet Naftowy.

3. Handel naftą i jej przetworami ogłasza się za monopol państwowy.

4. Sprawę zarządu unarodowionemi przedsiębiorstwami w całości, zarówno jak określenie trybu dokonania unarodowienia przekazuje się Głównemu Komitetowi Naftowemu przy Oddziale Opałowym Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego (Gławneft).
(Sobr. Uzakonien. i Rasporaż. Rabocz. i Krestj. Prawit. № 36, poz. 476).

5. Tryb tworzenia organów miejscowych dla zarządu przedsiębiorstwami unarodowionemi i zakres ich kompetencji określają specjalne instrukcje Głównego Komitetu Naftowego po zatwierdzeniu ich przez Prezydjum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego.

6. Aż do przejęcia przedsiębiorstw unarodowionych w całości pod zarząd Głównego Komitetu Naftowego, poprzednie zarządy wyszczególnionych przedsiębiorstw obowiązane są prowadzić pracę w całej rozciągłości, przedsiębiorąc wszelkie środki ochrony mienia unarodowionego i nieprzerwanego ciągu operacji.

7. Poprzedni zarząd każdego przedsiębiorstwa winien ułożyć sprawozdanie za cały r. 1917 i za pierwsze półrocze r. 1918, a także bilans przedsiębiorstwa na dzień 20 czerwca, podług którego nowy zarząd uskutecznia kontrolę i faktyczne przejęcie przedsiębiorstwa.

8. Główny Komitet Naftowy ma prawo, nie czekając na bilans i przed zupełnem przekazaniem organom władzy sowieckiej przedsiębiorstw unarodowionych, delegować swoich komisarzy do wszystkich zarządów i przedsiębiorstw naftowych i do wszystkich ognisk wydobywania, przetwarzania, transportu i handlu naftą, przyczem Główny Komitet Naftowy może przekazać pełnomocnictwa swoim komisarzom.

9. Wszystkie prawa i obowiązki rad zjazdów przemysłowców naftowych przekazuje się odpowiednim organom miejscowym, które zarządzają unarodowionym przemysłem naftowym.

10. Wszystkim pracownikom przedsiębiorstw i urządzeń, przechodzących pod zarząd Głównego Komitetu Naftowego, nakazuje się pozostawać na swoich stanowiskach, nie przerywając powierzonych im prac.

11. Aż do wydania przez Główny Komitet Naftowy przewidzianych przez dekret instrukcji, rozporządzeń i przepisów, miejscowym Radom Gospodarstwa Ludowego, a gdzie te nie istnieją, i innym miejscowym organom władzy sowieckiej udziela się prawa wydawania takich zarządzeń dla swojego okręgu.

Dn. 20 czerwca 1918 r.
Ogłoszono w „Izwiestjach Wsierosijskago Centralnago Ispołnitielnago Komitieta z dn. 22 czerwca 1918 r., № 127.; oraz w „Sobranji Uzakonienij i Rasporiażenij Raboczego i Krestjanskago Prawitielstwa" z dn. 23 czerwca 1918 r., № 45, poz. 546.

Aneks № 6.

Dekret Rady Komisarzy Ludowych o unarodowieniu największych przedsiębiorstw górniczych, metalurgicznych, wyrobów metalowych, włókienniczych, elektrotechnicznych, tartaków i zakładów obróbki drzewa, fabryk tytuniu, hut szklanych i ceramicznych, garbarni, cementowni i innych gałęzi przemysłu, młynów parowych, przedsiębiorstw miejscowej użyteczności publicznej i przedsiębiorstw przewozu kolejowego.

W celu stanowczej walki z zamętem gospodarczym i aprowizacyjnym i dla umocnienia dyktatury klasy robotniczej i biedoty włościańskiej Rada Komisarzy Ludowych postanowiła:

I. Ogłosić za własność Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej niżej wyszczególnione, a znajdujące się na obszarze Republiki Sowieckiej przedsiębiorstwa przemysłowe i handlowo-przemysłowe z wszystkiemi ich kapitałami i majątkami, w czemkolwiek te polegałyby.

W przemyśle górniczym:

1. Wszystkie należące do towarzystw akcyjnych i spółek udziałowych przedsiębiorstwa, wydobywające mineralne materjały opałowe (węgiel kamienny i brunatny, lignit, łupek palny, antracyt i t. d.); 2) wszystkie należące do towarzystw akcyjnych i spółek udziałowych przedsiębiorstwa, wydobywające rudę żelazną i miedzianą; 3) wszystkie przedsiębior-

stwa, zatrudnione wydobywaniem platyny; 4) wszystkie przedsiębiorstwa, wydobywające wolfram; 5) wszystkie przedsiębiorstwa wydobywania rudy srebrno-ołowianej i cynku; 6) wszystkie przedsiębiostwa przemysłu azbestowego; 7) niżej wymienione przedsiębiorstwa wydobywania złota:

a) Leńskie Towarzystwo kopalni złota, b) Towarzystwo Anonimowe Koczkarskich kopalni złota i wszystkie przedsiębiorstwa grupy Koczkarskiej, c) Górno-Amurską spółkę kopalni złota, d) Amurskie Towarzystwo kopalni złota, e) Fedorowskie Towarzystwo kopalni złota, f) Południowo-Syberyjskie Towarzystwo kopalni złota, g) Amguńską spółkę kopalni złota, h) Miasskie Towarzystwo kopalni złota, i) Południowo-Ałtajskie przedsiębiorstwo kopalni złota, k) Stowarzyszenie akcyjne Olchowskich kopalni złota, l) Akcyjne Towarzystwo kopalni złota „Ałtaj", ł) Towarzystwo Dolno-Selengińskie, m) Cymańską spółkę kopalni złota, n) Towarzystwo Marjańskich kopalni złota, o) Towarzystwo „Jelców i Lewaszów", p) Towarzystwo akcyjne „Draga", r) Ochockie Towarzystwo kopalni złota, s) Ajdyrły-Kwarkeński okręg rudy złotej, t) Moskiewskie Towarzystwo przemysłu leśnego („Dacza północno-zajeziorna"), u) Uralskie Towarzystwo kopalniane,

8) Niżej wymienione saliny:

a) Towarzystwo salin Kulińskich (jezioro Kuli), b) Zakłady w miejscowości Molla-Kara, Ter Awanesowa, c) wszystkie Usolskie przedsiębiorstwa eksploatacji soli.

W przemyśle metalurgicznym.

9. Wszystkie przedsiębiorstwa, należące do towarzystw akcyjnych i spółek udziałowych, z kapitałem zakładowym w wysokości miljona rubli i więcej, jak również wszystkie wielkie przedsiębiorstwa, jeśli ogólna wartość ich majątku, według ostatniego bilansu, wynosi miljon rubli lub więcej, i zatrudnione jednym lub kilku z poniżej wskazanych rodzajów produkcji: wytapianiem żelaziwa, żelaza i miedzi w stanie surowym, otrzymywaniem z nich półfabrykatów i obróbką tego półfabrykatu drogą walcowania, ciągnienia, sztampowania i traktowania chemicznego, budową wszelkiego rodzaju maszyn (silników, obrabiarek, maszyn rolniczych i t. p.), aparatów lotniczych i wozów mechanicznych, budową okrętów, parowozów i wagonów, mostów i konstrukcji żelaznych; wyrabianiem dokładnych przyrządów, broni palnej, karabinów maszynowych, dział artyleryjskich i ich części składowych; produkcją armatury metalowej; wykonywaniem rozmaitych wyrobów metalowych, prócz produkcji hamulców pneumatycznych

10. Oprócz tego, niezależnie od wielkości kapitału zakładowego, ogłasza się jako własność Republiki wszystkie przedsiębiorstwa, wytwarzające jakiekolwiekbądź wyroby metalowe i będące jedynemi przedsiębiorstwami na obszarze Republiki Rosyjskiej, zajętemi wytwarzaniem tego rodzaju wyrobów.

W przemyśle włókienniczym.

11. Wszystkie przedsiębiorstwa, należące do towarzystw akcyjnych i spółek udziałowych, a przetwarzające bawełnę, z kapitałem zakładowym nie mniejszym niż miljon rubli.

12. Wszystkie przedsiębiorstwa, należące do towarzystw akcyjnych i spółek udziałowych, przetwarzające wełnę, len, jedwab, jutę, a również farbiarnie z kapitałem zakładowym nie mniejszym niż 500.000 rb.

13. Wszystkie przedsiębiorstwa, należące do towarzystw akcyjnych i spółek udziałowych, przetwarzające konopie i posiadające kapitał zakładowy nie mniejszy od 200.000 rb.

W przemyśle elektrotechnicznym.

14. Wszystkie stacje elektryczne, należące do towarzystw akcyjnych i spółek udziałowych, wytwarzające prąd elektryczny na sprzedaż, z kapitałem zakładowym nie mniejszym niż miljon rubli.

15. Wszystkie fabryki elektryczne, należące do towarzystw akcyjnych i spółek udziałowych, wyrabiające dynamo-maszyny, elektro-motory, transformatory, elektryczne przyrządy pomiarowe i inne przedmioty przemysłu elektrotechnicznego, z kapitałem zakładowym nie mniejszym niż miljon rubli.

16. Wszystkie fabryki kabli, należące do towarzystw akcyjnych i spółek udziałowych z kapitałem zakładowym nie mniej niż miljon rubli.

W przemyśle leśnym i obróbce drzewa.

17. Wszystkie przedsiębiorstwa przemysłu leśnego, należące do towarzystw akcyjnych i spółek udziałowych, z kapitałem zakładowym nie mniejszym niż miljon rubli.

18. Wszystkie przedsiębiorstwa obróbki drzewa z urządzeniem mechanicznem, należące do towarzystw akcyjnych i spółek udziałowych.

W przemyśle tytuniowym.

19. Wszystkie przedsiębiorstwa, należące do towarzystw akcyjnych i spółek udziałowych, które posiadają fabryki tytuniu z kapitałem zakładowym nie mniejszym niż 500.000 rb. i podług stanu z 1914 r. oraz prowadzą fabryki machorki z kapitałem zakładowym nie mniejszym niż 300.000 rubli według sprawozdań z 1614 r.

W przemyśle gumowym.

20. Wszystkie przedsiębiorstwa przemysłu gumowego.

W przemyśle szklanym i ceramicznym.

21. Wszystkie przedsiębiorstwa towarzystw akcyjnych i spółek udziałowych posiadających huty szklane, wytwórnie kryształów, luster, porcelany,

fajansów, szklanych naczyń, butelek i szkła chemicznego, garncarnie, kaflarnie, zakłady ceramiczne, majolikowe i terakotowe, z kapitałem zakładowym nie mniejszym niż pięćset tysięcy rubli podług stanu z 1914 r.

W przemyśle garbarskim.

22. Wszystkie przedsiębiorstwa towarzystw akcyjnych i spółek udziałowych, posiadających fabryki obuwia i garbarnie, z kapitałem zakładowym nie mniejszym niż pięćset tysięcy rubli, podług stanu z 1914 r.

W przemyśle cementowym.

23. Wszystkie przedsiębiorstwa towarzystw akcyjnych i spółek udziałowych, posiadających fabryki cementu, z normalną wytwórczością nie mniejszą niż pięćset tysięcy beczek rocznie.

Młyny parowe.

24. Wszystkie młyny parowe, należące do towarzystw akcyjnych i spółek udziałowych, z kapitałem zakładowym nie mniejszym niż pięćset tysięcy rubli.

Przedsiębiorstwa miejscowej użyteczności publicznej.

25. Wszystkie przedsiębiorstwa dostarczające wody, wszystkie gazownie, tramwaje, drogi konne, żelazne, zakłady kanalizacyjne przechodzą na całym obszarze Republiki na własność Rad Delegatów Robotniczych i Włościańskich.

W dziedzinie przewozu kolejowego.

26. Wszystkie przedsiębiorstwa towarzystw prywatnych kolei żelaznych i kolejek podjazdowych, zarówno już będących w ruchu, jak i budujących się.

W innych dziedzinach przemysłu.

27. Wszystkie przedsiębiorstwa towarzystw akcyjnych i spółek udziałowych, wyrabiających cellulozę i masę drzewną,

28. Wszystkie przedsiębiorstwa towarzystw akcyjnych i spółek udziałowych, posiadających papiernie, fabryki tektury i wyrobów tekturowych, gilz i bibułki do papierosów, z kapitałem zakładowym nie mniejszym niż trzysta tysięcy rubli podług stanu z 1914 r.

29. Wszystkie przedsiębiorstwa towarzystw akcyjnych i spółek udziałowych, posiadających fabryki i warsztaty sztucznych tłuszczów, mydła i stearyny, z kapitałem zakładowym nie mniejszym niż milion rubli podług stanu z 1914 r., oraz posiadających fabryki wytapiania tłuszczów, wytwórnie masła, tłuszczów roślinnych, z kapitałem zakładowym nie mniejszym niż pięćset tysięcy rubli, podług stanu z 1914 r.

30. Wszystkie przedsiębiorstwa towarzystw akcyjnych i spółek udziałowych, posiadających fabryki: 1) kwasów mineralnyah, 2) wapnia, karbidu, 3) węgla sztucznego, z kapitałem zakładowym nie mniejszym niż pięćset tysięcy rubli, podług stanu z 1914 r.

31. Wszystkie przedsiębiorstwa Piotrogrodzkiego Towarzystwa Akcyjnego zakładów palenia kości.

32. Przedsiębiorstwa: 1) Towarzystwa Akcyjnego wyrobu i sprzedaży prochu (Winnera), 2) Rosyjskiego Towarzystwa wyrobu i sprzedaży prochu (Szliselburskiego) i 3) Towarzystwa Akcyjnego fabryk prochu Baranowskiego.

Uwaga Obrachunku kapitałów zakładowych towarzystw akcyjnych i spółek udziałowych, o ile tego nie zastrzeżono, dokonywa się podług stanu z roku sprawozdawczego 1916, lub z ostatniego okresu sprawozdawczego, którego koniec przypada w r. 1916. W wypadku powstania przedsiębiorstwa po r. 1916, obrachunku dokonywa się podług ostatniego stanu jego w roku zatwierdzenia statutu przedsiębiorstwa.

II. Poleca się odpowiednim organom Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego terminowo opracować i wprowadzić w życie organizację zarządu przedsiębiorstw unarodowionych, z uwzględnieniem wszystkich dekretów wydanych poprzednio w tej sprawie, pod ogólnem kierownictwem Prezydjum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego.

W stosunku do przedsiębiorstw, wspomnianych w punkcie 24 rozdziału I-go dekretu niniejszego (młyny parowe), polecenie to powierza się do wykonania Ludowemu Komisarjatowi Aprowizacji z warunkiem uwzględnienia wszystkich dekretów, wydanych poprzednio w kwestji zarządu przedsiębiorstw unarodowionych.

W stosunku do przedsiębiorstw, wspomnianych w punkcie 25 rozdziału I dekretu niniejszego (przedsiębiorstwa użyteczności publicznej), takie same polecenie powierza się miejscowym Radom Delegatów Robotniczych i Włościańskich z zastrzeżeniem uwzględnienia tego samego warunku.

W stosunku do przedsiębiorstw, wspomnianych w punkcie 26 rozdziału I dekretu niniejszego (przedsiębiorstwa kolejowe i kolejek podjazdowych), takie same polecenie powierza się Ludowemu Komisarjatowi Komunikacji, po ostatecznem zatwierdzeniu przez Radę Komisarzy Ludowych.

III. Aż do specjalnego rozporządzenia Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego w stosunku do każdego poszczególnego przedsiębiorstwa, przedsiębiorstwa, ogłoszone, zgodnie z dekretem niniejszym, za własność Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republice Sowieckiej, uznaje się jako pozostające w bezpłatnej dzierżawie u posiadaczy dotychczasowych: zarządy i byli właściciele finansują je na zasadach dotychczasowych i również na zasadach dotychczasowych otrzymują z nich zyski.

IV. Od chwili ogłoszenia dekretu, członkowie zarządów, dyrektorowie i inni odpowiedzialni kierownicy przedsiębiorstw unarodowionych odpowia-

dają wobec Republiki Sowieckiej zarówno za całość i stan ich, jak i za prawidłowe funkcjonowanie.

W wypadku opuszczenia swego stanowiska służbowego bez zgody na to odnośnych organów Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, lub nieusprawiedliwionego zaniedbywania w prowadzeniu spraw przedsiębiorstwa, winni odpowiadają wobec Republiki nietylko całym swym majątkiem, lecz pociągani są do ciężkiej odpowiedzialności karnej przed sądami Republiki.

V. Cały bez wyjątku personel służbowy techniczny i robotniczy przedsiębiorstw, jak również dyrektorów, członków zarządów i odpowiedzialnych kierowników, ogłasza się za pozostajacych na służbie Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej: dostają utrzymanie, podług norm istniejacych, aż do chwili unarodowienia przedsiębiorstw, z zysków i środków obroto ych przedsiębiorstw. W wypadku opuszczenia swych stanowisk, osoby personelu technicznego i administracyjnego przedsiębiorstw unarodowionych odpowiadają przed sądem trybunału rewolucyjnego zgodnie z całą surowością praw.

VI. Nakłada się areszt na fundusze osobiste, należące do członków zarządu, akcjonarjuszy i właścicieli przedsiębiorstw unarodowionych, aż do wyjaśnienia stosunku tych funduszów do kapitału obrotowego i środków przedsiębiorstwa.

VII. Obowiązuje się wszystkie zarządy przedsiębiorstw unarodowionych terminowo sporządzić bilans przedsiębiorstw na d. 1 lipca 1918 r.

VIII. Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego poleca się terminowo opracować i rozesłać do wszystkich unarodowionych przedsiębiorstw szczegółową instrukcję o zorganizowaniu w nich zarządów i zadaniach organizacji robotniczych w związku z wprowadzeniem w życie dekretu niniejszego.

IX. Nie podlegają przejściu na własność Republiki przedsiębiorstwa, należące do towarzystw kooperacyjnych spożywczych i ich zjednoczeń.

X Dekret niniejszy wchodzi w życie od chwili jego podpisania.

Dn. 28 czerwca 1918 r.

Ogłoszono w „Izwiest. Wsieros. Centr. Isp. Kom. Sowietow" z dn. 30 czerwca 1918 r. № 134 oraz w „Sobranji Uzakonienij i Rasporiażenij Raboczego Krestjańskago Prawitielstwa", z dn. 2 lipca 1918 r., № 47, poz. 559.

Aneks № 7.

Uchwała Rady Komisarzy Ludowych o trybie wydzierżawiania przedsiębiorstw, podlegających Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego.

1) Udzielać spółdzielniom, spółkom i innym zrzeszeniom, jak również i poszczególnym obywatelom prawa wydzierżawiania państwowych przedsiębiorstw przemysłowych celem ich eksploatacji.

Uwaga 1. W razie zaofiarowania warunków jednakowych z warunkami podanemi przez innych ubiegajacych się, zrzeszenia spółdzielcze mają pierwszeństwo.

Uwaga 2. Pracownicy instytucji państwowych mogą być dopuszczeni do udziału w dzierżawie przedsiębiorstw przemysłowych, tylko na podstawie specjalnej uchwały Rady Obrony i Pracy, oraz okręgowych narad ekonomicznych.

2. Wydzierżawianie przedsiębiorstw, które pracują dla zaspokojenia potrzeb miejscowych i nie na zlecenie władzy centralnej (przedsiębiorstwa 3-ej grupy), oraz zawieranie odnośnych umów dzierżawnych uskutecznia się na mocy zarządzeń Gubsownarchozów (gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego); umowy w przedmiocie wydzierżawiania innych przedsiębiorstw, zarządzanych przez Gubsownarchozy, wnosi się do zatwierdzenia Prezydjum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, względnie na obszarze, gdzie działają prombiura (organa okręgowe Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego) — do tych urzędów.

Uwaga. Nieotrzymanie odpowiedzi w ciągu miesięca od dnia wysłania projektu umowy uprawnia Gubsownarchoz do zawarcia projektowanej umowy; jeżeli Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego odmówi zatwierdzenia umowy, sprawa może być przekazana z inicjatywy Gubsownarchozu Radzie Obrony i Pracy.

3) Umowy w przedmiocie dzierżawy przedsiębiorstw I-ej grupy, zawierane przez główne zarządy odnośnych gałęzi przemysłu, zatwierdza Prezydjum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego.

4) Wszelkie przepisy, które zostały wydane lub mają być w przyszłości wydane przez Komisarjat Ludowy Pracy i Wszechrosyjską Radę Centralną Związków Zawodowych w przedmiocie najmu i wydalania robotników, ochrony pracy i innych warunków pracy i które mają moc obowiązującą dla przedsiębiorstw nie unarodowionych, obowiązują również dzierżawców przedsiębiorstw państwowych.

5) Dzierżawcy odpowiadają sądownie, cywilnie i karnie, za zachowanie w dobrym stanie majątku, który otrzymali do użytkowania.

6) Umowa może być rozwiązana przed upływem terminu tylko w drodze sądowej; jednostronne rozwiązanie stosunków, wypływających z umowy, jest niedozwolone, zarówno dla urzędów państwowych jak i dla dzierżawców.

7) Dzierżawcy mają prawo przyjmować zamówienia od osób prywatnych, produkować towary na sprzedaż w wolnym handlu, tudzież zawierać umowy dotyczące podjęcia się robót i dostawy, zarówno z osobami prywatnemi, jak i z instytucjami państwowemi.

8) Państwo nie bierze na siebie żadnego zobowiązania w przedmiocie zaopatrywania przedsiębiorstw, oddanych w dzierżawę, ani też ich robotników i urzędników; wyjątki są dopuszczane tylko, jeżeli chodzi o zamówienia rządowe, i to jedynie za specjalnem dla każdego poszczególnego wypadku

zezwoleniem Prezydjum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego; za pozwoleniem Ludowego Komisarjatu dla handlu zagranicznego i przy zachowaniu ustaw obowiązujących dzierżawcy mogą uzyskać prawo nabywania zagranicą środków służących do urządzenia zakładu, do aprowizacji i zaopatrzenia robotników i t. d.

9) W wykonaniu powyższych uchwał, Prezydjum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego jest uprawnione, w granicach obowiązujących ustaw i w porozumieniu z zainteresowanemi urzędami centralnemi, do wydawania instrukcji i udzielania ogólnych dyrektyw miejscowym Gubsownarchozom i głównym zarządom, wyjaśniających w jakiej mierze, z punktu widzenia interesów państwa, jest pożądane wydzierżawianie przedsiębiorstw pewnego rodzaju, lub dotyczących terminów umów dzierżawy dla poszczególnych gałęzi przemysłu i typów przedsiębiorstw, rodzaju i wysokości równoważników, pobieranych od dzierżawców za użytkowanie przedsiębiorstw, kontroli nad wykonywaniem umów przez dzierżawców i t, d.

Dn. 5 lipca 1921 r.

Ogłoszono: w „Izwiest. Wsier. Centr. Ispoł. Komitieta Sowietow" z dn. 10 lipca 1921 r., № 149.

Aneks № 8.

Dekret Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych o zarobkowem zrzeszaniu się wytwórców*).

W rozwinięciu swej uchwały z dn. 17 maja 1921 r. („Izwiestja Wsier. Centr. Isp. Kom." z dn. 21 maja 1921 r.), Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy i Rada Komisarzy Ludowych postanowili:

1) Kustarom i osobom pracującym w innych gałęziach przemysłu, w celu zajęcia się jednorodną wytwórczością, zezwala się tworzyć zarobkowo-wytwórcze spółki kooperacyjne lub artiele dla prowadzenia wspólnego zakładu wytwórczego, jak również dla organizowania pracy swych członków, dla zaopatrzenia ich w potrzebne materjały wytwórcze, narzędzia i środki służące do obrabiania i zbytu produktów pracy członków, oraz dla innych celów, skierowanych ku powiększeniu ilości i ulepszeniu gatunku wyrabianych przez nich produktów. Ogólna liczba członków zarobkowo-wytwórczej spółki kooperacyjnej nie może być mniejszą od 5.

Uwaga. Roboty zarówno we własnych zakładach spółki, jak i w domu u poszczególnych jej członków są wykonywane osobiście przez członków spółki; dla wszelkich robót pomocniczych, które nie mogą być wykonane przez samych członków, oraz robót, wymagających specjalnych kwalifikacji, spółka ma prawo przyjąć do służby osoby obce z tem zastrzeżeniem, żeby ogólna ich liczba nie przewyższała 20% całkowitego składu i liczby członków spółki.

Uwaga. W wyjątkowych razach praca najemna może być dopuszczona i w zasadniczej sferze wytwórczości spółki, za pozwoleniem organów Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, zarządzających kooperatywami zarobkowo-wytwórczemi, we wskazanym przez nie zakresie.

2) Spółki kooperacyjne zarobkowo-wytwórcze (artiele) mogą się jednoczyć w związki, według cech terytorjalnych i wytwórczych, przyczem liczba kooperatyw, wchodzących w skład związku, nie może być mniejsza od trzech.

Uwaga, Spółkom kustarnym, artielom i ich związkom udziela się prawa swobodnego jednoczenia się w obrębie gubernji i swobodnego ustanowienia stosunków wzajemnych z innemi rodzajami kooperacji. Znosi się obowiązkowe sekcje zarobkowo-wytwórcze przy gubernjalnych związkach (Gubsojuzach), przyczem udziela się im prawa w ciągu terminu miesięcznego bądź przekształcić się w związek samodzielny, bądź też wejść w skład odpowiedniego gubernjalnego związku zarobkowo-wytwórczego. Zasady i tryb oddania aparatu sekcji związkowi zarobkowo-wytwórczemu opracowuje się na zasadzie porozumienia się gubernjalnego związku i związku zarobkowo-wytwórczego. W razie braku porozumienia, zainteresowanym stronom dozwala się odwołać do sądu polubownego.

3) Nie dozwala się być komuś jednocześnie członkiem dwuch kooperatyw zarobkowo-wytwórczych w zjednoczeniu tego samego fachu wytwórczego.

4) Kooperatywy zarobkowo-wytwórcze korzystają z praw osób prawnych i jako takie mogą zawierać umowy dozwolone przez obowiązujące ustawy, przyjmować na siebie zobowiązania, wytaczać powództwa i być pozywane w sądzie ludowym, nabywać w granicach ustaw obowiązujących materjały, surowce, narzędzia i środki służące do instalacji, wynajmować lokale w byłych budynkach zmunicypalizowanych i zajmować je drogą nakazu, otwierać warsztaty i inne gospodarcze zakłady, zarówno dla wytwarzania, jak i dla sprzedaży swoich wyrobów.

5) Zakłady kooperatyw zarobkowych, jak również i znajdujące się w rozporządzeniu kooperatyw zarobkowo-wytwórczych wyroby ich produkcji, a także nabyte przez nie dla własnej produkcji materjały, surowce i inne urządzenia nie podlegają ani unarodowieniu ani municypalizacji.

Rekwizycja (odebranie z zapłatą wartości) lub konfiskata (odebranie darme) może nastąpić tylko za specjalną decyzją sądu lub na podstawie specjalnych uchwał w tym przedmiocie Rady Komisarzy Ludowych.

*) Terminem „zarobkowo-wytwórczy" tłomaczymy trudny do oddania w przekładzie termin „promysłowyj". W tekście użyto wyrazu niewłaściwego: przemysłowy. Pozostawiamy rosyjskie terminy: kustarstwo (właściwy Rosji rodzaj przemysłu włościańskiego domowego) i artiel (również właściwy Rosji rodzaj zrzeszenia pracowników).

6) Organizacja kooperatyw zarobkowo-wytwórczych jest niezbędną sprawą państwową i wszystkim organom władzy państwowej poleca się wspierać kustarów w sprawie ich zrzeszania się, a w tym celu: 1) przy obstalunkach oddawać pierwszeństwo zjednoczeniom kooperacyjnym przed osobami prywatnemi, 2) dawać organizacjom kooperacyjnym dla wykonania przez nie państwowych obstalunków i zadań—zaliczki w postaci należących do państwa surowców i środków pieniężnych, 3) okazywać organizacjom kooperacyjnym pierwszeństwo przed osobami prywatnemi przy wyszukiwaniu niezbędnych dla nich lokali, przy nabywaniu narzędzi, oraz uzyskiwaniu niezbędnego surowca.

7) Środki zrzeszonych organizacji zarobkowo-wytwórczych, zarówno w pieniądzach jak i w naturze, tworzą się ze składek wpisowych, udziałów, zaliczek i wkładów członkowskich, pożyczek u osób i instytucji, doliczeń do własnych kosztów dokonanych operacji, oraz kredytu państwowego.

8) Kooperacyjne organizacje zarobkowo-wytwórcze nie podlegają kontroli ze strony Inspekcji Robotniczo-Włościańskiej, i nie rozciąga się na nie dekret o operacjach rozrachunkowych.

9) Organami zarządu kooperacyjnych organizacji zarobkowo-wytwórczych są walne zgromadzenia lub zebrania pełnomocników i zarządu.

10) Zakres działalności towarzystw zarobkowo-wytwórczych (artieli) i ich związków, tryb wstąpienia i wystąpienia członków kooperacyjnych organizacji zarobkowo-wytwórczych, granice i tryb odpowiedzialności członków za zobowiązania organizacji, funkcje walnego zgromadzenia pełnomocników, tryb wyboru pełnomocników, skład, tryb wyboru i kompetencje organów zarządu i kontroli, jak również sposób sporządzania sprawozdań rachunkowych w sprawach organizacji i tryb rewizji spraw ustalają ich statuty, zgodnie z obowiązującemi przepisami prawnemi.

11. Dla utworzenia kooperacyjnych organizacji zarobkowo-wytwórczych i ich zjednoczeń, nie wykraczających w swojej działalności poza granice gubernji, uprzednie zezwolenie organów władzy sowieckiej nie jest wymagane. Dla rozpoczęcia działalności takich organizacji wymaga się tylko rejestracji ich statutów w gubernjalnych Radach Gospodarstwa Ludowego.

Uwaga. Gubernjalna Rada Gospodarstwa Ludowego obowiązana jest rozpatrzeć w ciągu miesiąca, od dnia otrzymania statutu, kwestję rejestracji statutu, przyczem jeżeli w ciągu miesięcznego terminu od dnia otrzymania nie zapadnie decyzja gubernjalnej Rady Gospodarstwa Ludowego o odmowie zarejestrowania, kooperatywa podlega bezzwłocznemu wciągnięciu do rejestru. Odmowa rejestrowania może nastąpić w tym tylko wypadku, jeżeli statut nie jest uzgodniony z dekretami władzy sowieckiej.

12. Dla utworzenia wszechrosyjskich i okręgowych zjednoczeń kooperatyw zarobkowo-wytwórczych konieczne jest uprzednie zezwolenie Prezydjum Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego.

Uwaga. Istniejącą przy Centrosojuzie sekcję (kustarno-wytwórczą) likwiduje się w terminie miesięcznym od dnia wydania dekretu niniejszego. Sposób likwidacji ustala Centrosojuz w porozumieniu z Wszechrosyjskim Centralnym Komitetem Wykonawczym.

13. Nadzór nad wykonaniem niniejszego dekretu i współdziałanie z kooperacją zarobkowo-wytwórczą zleca się organom Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego.

14. Przy stosowaniu niniejszego dekretu należy kierować się art. 7. o kustarnym i drobnym przemyśle.

Dn. 7 lipca 1921 r.

Ogłoszono w: „Izwiestjach Wsieros. Centr. Isp. Kom.", z dn. 12 lipca 1921 r., № 150.

Aneks № 9.

Dekret o rozszerzeniu praw przedsiębiorstw państwowych w zakresie finansowania i rozporządzania środkami materjalnemi.

Dział I. Finansowanie.

Art. 1. Dla przedsiębiorstw państwowych, znajdujących się pod zarządem Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego i jej organów, wprowadza się uproszczony tryb finansowania budżetowego.

Uwaga. Na mocy porozumienia Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, Komisarjatu Finansów i Ludowego Komisarjatu Inspekcji Robotniczo-Włościańskiej, poszczególne przedsiębiorstwa mogą być wyłączone z pod działania dekretu niniejszego.

Art. 2. Właściwe Główne Zarządy układają na podstawie programu wytwórczości uproszczone zestawienia budżetowe dla odpowiednich gałęzi przemysłu; zestawienia te zatwierdza Rada Komisarzy Ludowych po rozpatrzeniu ich w Radzie Budżetowej przy Ludowym Komisarjacie Finansów. Przynajmniej na miesiąc przed rozpoczęciem okresu budżetowego, władze centralne zawiadamiają organy okręgowe i gubernjalne o ogólnej wysokości kredytu, projektowanego dla każdej gałęzi przemysłu w danym okręgu lub gubernji. Jednocześnie Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego kredyty, wynoszące połowę wyżej wymienionej sumy, przenosi do dyspozycji właściwych Prombiur (Biur przemysłowych) i gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego na rachunek budżetu odnośnej gałęzi przemysłu w odpowiednim okręgu lub gubernji. Okręgowe organy i gubernjalne otwierają z powyższych sum kredyty dla poszczególnych przedsiębiorstw na podstawie budżetów, zatwierdzanych przez komisje okręgowe i gubernjalne.

Art. 3. Budżety przedsiębiorstw, w granicach wytkniętych przez władze centralne kredytów dla danej gałęzi przemysłu, są zatwierdzane: a) budżety

przedsiębiorstw, znajdujących się pod bezpośrednim zarządem gubernjalnych Rad Gospodarstwa Ludowego, zatwierdza Komisja Gubfinoddziału, złożona z przedstawiciela gubernjalnej Rady Gospodarstwa Ludowego, Gubfinoddziału (gubernjalnego oddziału finansowego), Gubprofsojuza (gubernjalnego związku zawodowego) i gubernjalnego oddziału Inspekcji Robotniczo-Włościańskiej, b) budżety przedsiębiorstw znajdujących się pod bezpośrednim zarządem Prombiura (Biura przemysłowego) dla Petersburga, Uralu, Południo-Wschodu i Syberji zatwierdza Komisja Zarządu upełnomocnionego przez Ludowy Komisarjat Finansów, złożona z przedstawicieli po jednym od Prombiura, Ludowego Komisarjatu Finansów, Wszechrosyjskiej Centralnej Rady Związków Zawodowych i Ludowego Komisarjatu Inspekcji Robotniczo-Włościańskiej; c) budżety przedsiębiorstw, znajdujących się pod bezpośrednim zarządem Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, zatwierdza Komisja Ludowego Komisarjatu Finansów, złożona z przedstawicieli po jednym od Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, Ludowego Komisarjatu Finansów, Wszechrosyjskiej Centralnej Rady Związków Zawodowych i Ludowego Komisarjatu Inspekcji Robotniczo-Włościańskiej.

Uwaga 1. W razie ujawnienia się niezgodności w komisjach budżetowych, sprawy sporne przekazuje się do ostatecznego rozstrzygnięcia w gubernjach — do Gubispołkomów (gubernjalnych Komitetów Wykonawczych) w okręgach — do Rajekonomsowieszczanji (okręgowych narad gospodarczych), a w centrum — do Rady Komisarzy Ludowych,

Uwaga 2. W drodze wyjątku od przepisu § 1 działu 7 uchwały Rady Komisarzy Ludowych z d. 17 marca 1921 r. o „komisjach planu", rozpatrywanie i zatwierdzanie budżetów może być przekazane komisji budżetowej Ludowego Komisarjatu Finansów, utworzonej w sposób wyżej wymieniony przy Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego.

Uwaga 3. Zarówno poszczególnym gałęziom przemysłu, jak i przedsiębiorstwom, może być, w razie opóźnienia w zatwierdzeniu programu wytwórczości, udzielona zaliczka na rachunek budżetu; dalsze udzielanie środków ulega przerwie, aż do zatwierdzenia pomienionego programu wytwórczości.

Art. 4. Zestawienie budżetowe winno być obliczone na okres roczny i składać się z dwuch części: dochodowej i rozchodowej.

Uwaga. Po upływie pół roku, o ileby kredyty udzielone okazały się niedostatecznemi, jest dopuszczalne złożenie dodatkowego zestawienia budżetowego.

Art. 5. Budżet rozchodowy dzieli się na 7 następujących paragrafów bez podziału na artykuły: 1) Płaca robocza, 2) Materjały surowe, podstawowe i pomocnicze, 3) Opał, 4) Instalacje i narzędzia, 5) Roboty budowlane i remontowe, 6) Przedsiębiorstwa pomocnicze, 7) Pozostałe wydatki.

Art. 6. Wszystkie bez wyjątku kredyty, niezbędne w odpowiedniej gałęzi przemysłu lub przedsiębiorstwie dla wykonania zatwierdzonego dla nich programu wytwórczości, są uskuteczniane zgodnie z budżetami tej gałęzi przemysłu lub danego przedsiębiorstwa, przyczem, odpowiednio do wypełnienia tych lub innych dostaw, robót lub świadczeń przez odnośne organa państwowe, Główny Zarząd lub przedsiębiorstwo winny natychmiast przekazać właściwe kredyty do rozporządzenia tych organów.

Art. 7. Budżet przedsiębiorstwa z uzasadniającemi go materjałami winien być złożony właściwej Komisji Budżetowej w terminie nie mniejszym od miesiąca przed rozpoczęciem się okresu budżetowego, komisja ta zaś winna zakończyć rozpatrzenie budżetu w terminie dwutygodniowym.

Art. 8. Po zatwierdzeniu budżetu we właściwej instancji, na rzecz przedsiębiorstwa otwiera się w miejscowym Finotdziale lub Centrokasie kredyt do wysokości całej sumy, przypadającej zgodnie z poszczególnemi poddziałami budżetowemi. Jeżeli przedsiębiorstwo posiada w innem miejscu oddziały samodzielne lub przedsiębiorstwa pomocnicze, naówczas rozdziela swój kredyt w drodze przekazów na odnośne kasy.

Art. 9. Głównym Zarządom poszczególnych gałęzi przemysłu, jak również zarządom przedsiębiorstw poszczególnych, udziela się samodzielnego zupełnie przenoszenia, w okresie budżetowym, kredytów z jednego paragrafu do innego, atoli pod warunkiem nie przekraczania rozmiarów zatwierdzonej ogólnej sumy budżetowej z obowiązkiem zawiadamiania oddziału Finansowego lub Centrokasy o uskutecznionych przeniesieniach. Kredyty głównych zarządów i poszczególnych przedsiębiorstw w kasach Ludowego Komisarjatu Finansów winny figurować na sumarycznym rachunku bieżącym odnośnego zarządu lub przedsiębiorstwa.

Art. 10. W stosunku do przedsiębiorstw państwowych i głównych zarządów uchyla się uchwałę Rady Komisarzy Ludowych z d. 21 kwietnia 1921 r. o ograniczeniu sum kredytowanych na wydatki gospodarcze i obrotowe, wydawanie zaś zaliczek na wymienione wydatki ogranicza się do dwunastej części budżetu rocznego.

Uwaga: Dopełnienie zaliczki może być dokonane pod warunkiem, że w rozporządzeniu przedsiębiorstwa znajduje się mniej niż dwunasta część budżetu rocznego i do granic tej dwunastej części.

Art. 11. W granicach zatwierdzonych budżetów znosi się prawo Ludowego Komisarjatu Finansów żądania dokumentów, usprawiedliwiających wydatki bezpośrednie i wydatki robione z zaliczek.

Art. 12. Na przedsiębiorstwa państwowe i główne zarządy rozciąga się działanie § 1 postanowienia Rady Komisarzy Ludowych z d. 7 lipca 1911 r. o odwołaniu ograniczeń w obrocie pieniężnym.

Art. 13. Najpóźniej w przeciągu miesiąca po zakończeniu okresu budżetowego, składają przed-

siębiorstwa miejscowemu Finotdziałowi (lub Centrokasie) wykaz kredytów, które podlegają wypłacie z rachunku ubiegłego okresu budżetowego. Pozostałości kredytów przedsiębiorstwa, w dniu zakończenia okresu budżetowego, zamyka się według poszczególnych działów budżetowych, po potrąceniu udzielonych kredytów.

Art. 14. Najpóźniej w przeciągu miesiąca po upływie okresu budżetowego główny zarząd jak również przedsiębiorstwa, składają finansującemu zwierzchniemu w stosunku do niego organowi gospodarczemu sprawozdanie, wraz ze szczegółowem usprawiedliwieniem popełnionych przez siebie odstępstw od budżetu. W tem sprawozdaniu wydatki poczynione umieszcza się w tych działach budżetu, do których należą ze względu na swój przedmiot.

Art. 15. Wszelkie sumy, wpływające według budżetu dochodowego do przedsiębiorstwa lub jego organów pomocniczych, są zaliczane do dochodów państwa.

Uwaga. Na prośbę Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, jej organów i przedsiębiorstw, Ludowy Komisarjat Finansów otwiera przy nich kasy przychodowo-rozchodowe. Prośba winna być rozpatrzona w terminie dwutygodniowym.

Art. 16. Znosi się kontrolę uprzednią Ludowego Komisarjatu Robotniczo-Włościańskiej Inspekcji zarówno w stosunku do budżetów przedsiębiorstw państwowych i kierujących niemi organów lub zjednoczeń, jak i do wykonania przez nie budżetu.

Dział II. Zaopatrzenie w materjały.

Art. 17. O ile wykorzystanie materjałów, przeznaczonych dla wykonania ustalonego programu wytwórczości, byłoby niemożliwe, materjałów tych można użyć na zaspokojenie potrzeb przedsiębiorstwa w zakresie innych nieotrzymanych przez nie materjałów dla wykonania ustalonego programu wytwórczości, nie inaczej jednak, jak za uprzedniem uzyskaniem zezwolenia tego organu zarządu, któremu bezpośrednio podlegają przedsiębiorstwa (gubernjalna Rada Gospodarstwa Ludowego, Zarząd Okręgowy, Prombiuro (Biuro przemysłowe), Zarząd Główny). Każdą taką zmianę w programie wytwórczości wyżej wymienione zarządy podają do wiadomości właściwego zarządu głównego, w przeciągu tygodnia od dnia wydania pozwolenia na odstąpienie od programu wytwórczości.

Art. 18. Głównym Zarządom, w granicach zasobów materjalnych, udzielanych im dla wykonania ich programu wytwórczości, zezwala się na przydzielanie tych zasobów z jednego przedsiębiorstwa do innego, celem uskutecznienia we właściwym czasie i w sposób celowy programu wytwórczości. W obrębie okręgu prawo to przysługuje zarządom okręgowym, w obrębie gubernji — oddziałowi gubernjalnej Rady Gospodarstwa Ludowego, który zarządza odnośną gałęzią przemysłu.

Uwaga. O wszystkich czynionych przydziałach podaje się do wiadomości właściwych władz centralnych, które zarządzają przydzielanemi materjałami.

Art. 19. Wykorzystanie materjału wybrakowanego, obrzynków, odpadków produkcji, o ile nie znajdują dalszego zastosowania w produkcji, zależy od uznania organów zarządu, którym przedsiębiorstwo bezpośrednio podlega Dla każdej gałęzi przemysłu Najwyższa Rada Gospodarstwa Ludowego ustanawia ścisłą momenklaturę materjału wybrakowanego, obrzynków, odpadków i t. p.

Uwaga. Norma wybrakowanych materjałów nie powinna być wyższą od normy przedwojennej.

Art. 20. Przedsiębiorstwom udziela się prawa odliczania niejakiej części produkcji na rozrachunki w naturze z wynajętymi z zewnątrz tragarzami, woźnicami i kustarami, a także za roboty gospodarcze lub też drobne pomocnicze; wysokośc odliczeń określa Wszechrosyjska Centralna Rada Związków Zawodowych.

Art. 21. Przedsiębiorstwu udziela się prawa zamawiania i zakupywania z wolnej ręki na rynku wszystkich wytworów przemysłu kustarnego i drobnego.

Uwaga. Dozwala się też zakupów i u innych osób prywatnych, przewidzianych w dekrecie.

Art. 22. Przedsiębiorstwom udziela się prawa przygotowania bądź bezpośrednio, bądź w drodze zamówień, opału, czy to dla przedsiębiorstwa, czy też dla robotników i pracowników, oraz zaopatrzenia w ten sposób w opał urządzeń pomocniczych, które zaspakajają potrzeby robotników i pracowników, a mianowicie warsztatów reperacyjnych, łaźni, pralni i t. p.

Uwaga. Normy opału, który ma być przygotowany na potrzeby robotników, określa specjalna instrukcja Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego i Wszechrosyjskiej Centralnej Rady Związków Zawodowych.

Art. 23. Zarząd przedsiębiorstwa w porozumieniu z komisjami taryfowemi jest uprawniony do rozporządzania częścią zasobów naturalnych i pieniężnych, przeznaczonych na płacę roboczą, celem zachęcenia poszczególnych robotników i posunięcia naprzód robót, posiadających szczególne znaczenie, przyczem część ta nie może przenosić 10% ogólnej sumy zasobów.

Art. 24. Na gubernjalnych Komitetach Zaopatrywania ciąży obowiązek, by z otrzymanych od Centralnego Organu Zaopatrywania materjałów pomocniczych zaopatrywały przedewszystkiem wielkie przedsiębiorstwa.

Art. 25. Ludowemu Komisarjatowi Sprawiedliwości w porozumieniu z Ludowym Komisarjatem Robotniczo-Włościańskiej Inspekcji i Najwyższą Radą Gospodarstwa Ludowego poleca się opracowanie uchwały w przedmiocie trybu pociągania do odpowiedzialności za przestępstwa wykryte podczas rewizji rachunkowości przedsiębiorstw.

Dn. 16 sierpnia 1921 r.

Ogłoszono: w „Ekonomiczeskoj Żiźni", dn. 26 sierpnia 1921 r., № 188.

Aneks № 10.

O wydzierżawianiu.

Instrukcja w przedmiocie stosowania uchwały Rady Komisarzy Ludowych z dn. 5 lipca 1921 r. o wydzierżawianiu przedsiębiorstw państwowych.

Wychodząc z przepisów zasadniczych uchwały Rady Komisarzy Ludowych, urzędy miejscowe i centralne przy wydzierżawianiu przedsiębiorstw państwowych winny się kierować zasadami następującemi:

I. Jakie przedsiębiorstwa wydzierżawiać i komu.

1. Przyjąć należy jako ogólną zasadę, że ulegają wydzierżawieniu przedsiębiorstwa niepracujące lub słabo pracujące. O ile by się okazało, że pobudka społeczna lub prywatna, eksploatując niewyczerpane zapasy państwowe surowców, opału i t. p., zdoła wykorzystać w stopniu daleko większym moc wytwórczą tych lub innych przedsiębiorstw, nawet takich, które są czynne i wywiązują się ze swych zadań w dziedzinie produkcji,—tego rodzaju przedsiębiorstwa należy wydzierżawiać. W tym wypadku umowa powinna zawierać klauzulę obowiązującą dzierżawcę do powiększenia wytwórczości przedsiębiorstw do wysokości, wskazanej w umowie.

Uwaga. Przedsiębiorstwa, przeznaczone przez Najwyższą Radę Gospodarstwa Ludowego do wydzierżawienia, podlegają roztrząsaniu i zatwierdzeniu w porozumieniu z Gubprofsowietami (gubernjalnemi radami zawodowemi), zaś w razie sporów sprawę rozstrzyga Prezydjum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego.

2. Przy wydzierżawianiu przedsiębiorstw, o ile inne warunki są identyczne, należy dawać pierwszeństwo poważnym wielkim organizacjom kooperacyjnym lub ich zrzeszeniom (zarobkowo-wytwórczym, spożywczym i wiejskim).

3. Następnie należy umożliwić również ujawnienie inicjatywy ze strony osób prywatnych, nie wyłączając poprzednich właścicieli, którzy mogą znać lepiej warunki miejscowe. Należy przytem zwrócić szczególną uwagę na wyłączenie od dzierżawy żywiołów spekulacyjnych, które przedewszystkiem będą dążyły do wykorzystania we własnym interesie tego nowego pola działalności.

Uwaga: Obcopoddanych dopuszcza się do dzierżawienia narówni z obywatelami rosyjskimi, zawierane zaś z nimi umowy podlegają mocy obowiązującej przepisów, zawartych w uchwale o dzierżawie i w instrukcji niniejszej.

4. Umowa musi przewidywać, jakiego rodzaju wyroby i w jakiej ilości będzie wytwarzać wydzierżawione przedsiębiorstwo, przyczem dzierżawca może do produkcji zasadniczej przedsiębiorstwa dołączać nową produkcję lub wprowadzać istotne zmiany do produkcji zasadniczej, tylko za pozwoleniem urzędu państwowego, który wydzierżawia przedsiębiorstwo, i przy wprowadzeniu odpowiednich zmian do punktów umowy, określających wysokość wynagrodzenia, pobieranego przez państwo za dzierżawę.

Uwaga: Gubsownarchozy (gubernjalne Rady Gospodarstwa Ludowego) komunikują miejscowym i centralnym wydziałom obrachunkowym wiadomości o ilości i rodzaju produktów, które winny być wytwarzane i są faktycznie wyrobione w przedsiębiorstwach wydzierżawionych.

II. Zaopatrywanie przedsiębiorstw.

5. Przy wydzierżawianiu przedsiębiorstw, surowe materjały i opał, które się tam znajdują, winne być wywiezione do składów, lub do odnośnych przedsiębiorstw państwowych. Jeżeli z powodu warunków przewozowych niepodobna wywieźć surowych materjałów i opału, lub jeżeli są nieodzownie potrzebne dla ukończenia wykonywanego przez przedsiębiorstwo obstalunku państwowego, w takim razie w umowach należy omówić wartość zostawionych surowców, według cen rynkowych, zaś w razie konieczności wykonania obstalunku, zastrzec też wypełnienie jego w najkrótszym czasie, zobowiązawszy dzierżawcę do zapłacenia za pozostawione surowe materjały i opał, według cen rynkowych, lub też do wynagrodzenia w naturze w określonym terminie, w postaci produktów stanowiących odpowiedni równoważnik.

6. Specjalna umowa może przewidywać obowiązek odstąpienia państwu części produkcji za pewnem wynagrodzeniem. Wysokość wynagrodzenia za produkty, oddawane na podstawie takiego zobowiązania, określa się stosownie do ilości i wartości materjałów, oddawanych przez państwo do dyspozycji dzierżawcy, oraz stosownie do innych warunków umowy. Przedsiębiorstwa, wytwarzające przedmioty monopolu państwowego, oddają je w całości państwu na warunkach, określonych w umowie.

Co do umów w przedmiocie dostarczania państwu części produkcji lub całej produkcji, państwo może podjąć się częściowego lub całkowitego zaopatrywania przedsiębiorstwa w opał i materjały surowe, ale tylko po zatwierdzeniu takiej umowy przez Prezydjum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego.

Przedsiębiorstwa państwowe, oddane w dzierżawę, nie są zaopatrywane w artykuły żywności, ani też w odzież dla robotników i pracowników.

III. Termin dzierżawy.

7. Termin dzierżawy należy określać zależnie od wartości przekazywanego majątku, zasobów instalacyjnych *), niezbędnych remontów i t. d. Do umowy należy wprowadzać klauzulę o prawie pierwszeństwa, które przysługuje sprawnemu dzierżaw-

*) W tekście: „Kapitalnosti".

cy do wznowienia umowy po upływie terminu dzierżawy. O ile jest koniecznością nałożenie na dzierżawcę obowiązku zaprowadzenia nowych, a znacznych instalacji, dokonania gruntownego remontu, wystawienia zabudowań i t d., terminy dzierżawy mogą być długie.

Jednak w tych wypadkach, gdy umowę zawiera się na czas dłuższy nad lat sześć, — nawet co do przedsiębiorstw 3-j grupy, należy bezwzględnie wyjednywać pozwolenie Prezydjum Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, przytaczając pobudki, uzasadniające konieczność dłuższego terminu dzierżawy.

IV. Remont.

8 W umowie należy zastrzec, iż dzierżawca obowiązany jest doprowadzić budynki i instalacje przedsiębiorstwa do takiego stanu, by możliwą była produkcja w rozmiarach zawarowanych w umowie. Podczas trwania dzierżawy, dzierżawca winien uskuteczniać naprawy bieżące, tak by po upływie terminu dzierżawy zwrócić państwu przedsiębiorstwo w zupełnie dobrym stanie.

W razie konieczności remontu gruntownego dopełnia go dzierżawca na swój rachunek, zgodnie z planem zatwierdzonym przez odpowiednie organy państwowe.

Wszelkie wypełnione ulepszenia, wzniesione budynki i wykonane przeróbki i t. p. po upływie terminu dzierżawy przechodzą na rzecz państwa.

V. Opłata dzierżawna.

9. Wzamian za prawo eksploatacji przedsiębiorstwa, dzierżawca winien złożyć państwu równoważnik, w postaci części wytworów produkcji, lub też czynszu pieniężnego, zależnie od wartości przejętego majątku. Przy określaniu wysokości tego równoważnika, należy przyjąć pod uwagę poprzednią wydajność produkcji w przedsiębiorstwie (przed wojną i po niej), tudzież wkłady dzierżawcy na gruntowny remont, rozszerzenie przedsiębiorstwa, wzniesione budynki i t. d.

VI. Tryb i warunki oddania.

10. Przy oddawaniu przedsiębiorstwa w dzierżawę należy sporządzić szczegółowy spis inwentarza żywego i martwego, majątku ruchomego i nieruchomego i t. d. z wyszczególnieniem stanu ich w chwili oddania w dzierżawę.

11. Prawo dzierżawy może być cedowane tylko za zgodą urzędu, któremu podlega wydzierżawione przedsiębiorstwo. O ile by dzierżawca przyjął wspólników, odpowiedzialność za wykonanie umowy staje się solidarną, t. j. każdy odpowiada za każdego w całości, a nietylko do wysokości swej części.

12. Dla uniknięcia wyłącznie spekulacyjnych dzierżaw, w kontrakcie należy wymienić termin, w przeciągu którego dzierżawca zobowiązuje się uruchomić przedsiębiorstwo i postawić je na stopie, przewidzianej w umowie. W razie niedopełnienia tego warunku, umowę uważa się za nieważną, wynikające zaś stąd straty dla państwa będą sądownie ściągane od dzierżawcy.

13. Aby, w razie wydzierżawiania przedsiębiorstw państwowych, wywołać współzawodnictwo, wskazane jest każdorazowe ogłaszanie, drogą publikacji przedwstępnych, konkursu na oferty. W tych wypadkach urzędy, w których kompetencji są przedsiębiorstwa, ogłaszają listy przedsiębiorstw, które zamierza się oddać w dzierżawę, podając w krótkości stan przedsiębiorstw, ich instalacje i t. d., oraz ważniejsze warunki. Ubiegających się należy zobowiązać do składania ofert w zapieczętowanych kopertach i w terminie oznaczonym w ogłoszeniu.

Nadesłane oferty, po upływie ostatecznego terminu dla składania zgłoszeń, otwiera urząd, w którego kompetencji znajduje się przedsiębiorstwo, lub też komisja specjalnie do tego powołana. Z podanych ofert wybiera się najpoważniejsze i najkorzystniejsze dla interesów państwa, poczem urząd może rozpocząć pertraktacje dodatkowe z przedsiębiorcą, celem ostatecznego ustalenia osoby, lub instytucji, której najbardziej celowem jest wydzierżawić przedsiębiorstwo.

VII. Kontrola i rękojmie.

14. Na miejscowych Radach Gospodarstwa Ludowego spoczywa obowiązek kontroli wydzierżawionych przedsiębiorstw i prawidłowego wypełnienia ze strony dzierżawców umów zawartych. Kontrola ta atoli nie powinna powodować przerw w normalnej pracy przedsiębiorstw.

W razie wykrycia po stronie dzierżawcy jakichkolwiek czynności sprzecznych z uchwałą, lub z zawartą umową, lub też widocznie pociągających za sobą upadek techniczny przedsiębiorstwa, albo pogarszających jego stan, miejscowa Rada Gospodarstwa Ludowego (jeżeli jest jedną ze stron występujących w umowie) przedsiębierze niezwłocznie środki celem usunięcia tych czynności, czy to w drodze udzielania odpowiednich przestróg dzierżawcy, czy też w drodze pociągnięcia go do sądu. Jeżeli umowa podpisana jest przez wyższy organ (Gławk), w takim razie Rada Gospodarstwa Ludowego natychmiast zawiadamia go o nieprawidłowych czynnościach dzierżawcy.

W razie wykrycia roztrwonienia majątku państwowego, znajdującego się w przedsiębiorstwie, lub też innych czynów o charakterze kryminalnym, miejscowa Rada Gospodarstwa Ludowego na własną odpowiedzialność zastosuje środki zapobiegawcze, wdroży postępowanie karne w sądzie, podając to do wiadomości urzędowi, który podpisał umowę.

W razie zrzeczenia się dzierżawy przed terminem, bez dostatecznych powodów, dzierżawca odpowiada sądownie wobec państwa całym swoim majątkiem.

15. Na miejscowych Radach Gospodarstwa Ludowego leży obowiązek kontrolowania, w jaki sposób dzierżawcy korzystają z udzielonego im w artykule 9 uchwały Rady Komisarzy Ludowych prawa czynienia zakupów zagranicą.

Dzierżawca winien podać Radzie Gospodarstwa Ludowego spis wszystkich przedmiotów, które zamierza zakupić zagranicą; Rada potwierdza, że przedmioty te odpowiadają potrzebom wydzierżawionego przedsiębiorstwa i przesyła spis do odnośnego oddziału Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego, zaś po otrzymaniu z zagranicy powyższych przedmiotów pilnuje, by zostały rzeczywiście zużytkowane na potrzeby przedsiębiorstwa i nie poszły na wolny rynek.

16. Znajdujące się w przedsiębiorstwie i sprowadzone przez dzierżawcę wszelkie instalacje, surowe materjały, wytworzone półfabrykaty, gotowe produkty i t. d. służą jako zabezpieczenie dla możliwych roszczeń państwa; w razie egzekucji sądowej przedewszystkiem zaspakaja się, z całego majątku, roszczenia państwa, a potem już innych egzekwujących.

17. Przy zawieraniu umów lub dostaw z dzierżawcami gubernjalne Rady Gospodarstwa Ludowego zastrzegają sobie prawo kontrolowania ksiąg i pozycji księgowych; dotyczy to również pozycji księgowych, traktujących o obrocie produktami, celem kontroli nad prawidłowością potrącania równoważnika za eksploatację przedsiębiorstwa.

18. Miejscowa Rada Gospodarstwa Ludowego powinna również uważać, by jej urzędnicy nie byli uczestnikami wydzierżawionych przedsiębiorstw; w razie zaś ujawnienia tego, pociągać ich do odpowiedzialności, jak za przestępstwo na służbie państwowej.

19. Rada Gospodarstwa Ludowego, zgodnie z p. 2 i 8 uchwały Rady Komisarzy Ludowych, ma przesyłać do Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego projekty zawieranych umów na dzierżawę przedsiębiorstw 2-ej grupy, zaś we właściwych wypadkach (artykuł 8 instrukcji niniejszej) również projekty dotyczące dzierżawy przedsiębiorstw 3-ej grupy.

20. Celem podniesienia wydajności dzierżawionych przedsiębiorstw, oraz zachowania zasobów materjalnych, które zapewniają należyte wypełnienie umowy przez dzierżawcę, wszystkie środki materjalne (nagromadzone artykuły żywności, opał, surowe materjały, narzędzia i t. p.), jak również pomieszczenia, zajmowane przez przedsiębiorstwo, przez czas trwania umowy znajdują się wyłącznie w rozporządzeniu dzierżawcy i nie podlegają rekwizycjom, ani konfiskatom chyba tylko z rozporządzenia właściwych władz sądowych.

Gubsownarchozom (gubernjalnym Radom Gospodarstwa Ludowego) zleca się pieczę nad wykonaniem uchwały niniejszej.

Ogłoszono w: „Ekonomiczeskiej Żiźni" z dn. 19 lipca 1921 r., № 156.

III. Aneksy do rozdziału II-go.

Aneks № 1.

Dekret Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego o unarodowieniu banków.

Celem prawidłowej organizacji gospodarstwa społecznego, zupełnego wyplenienia spekulacji bankowej, oraz wyzwolenia wszechstronnego robotników, włościan i całego ludu pracującego od wyzysku, uprawianego przez kapitał bankowy, oraz celem utworzenia służącego istotnie interesom ludu i klas uboższych jedynego banku ludowego Republiki Rosyjskiej, Centralny Komitet Wykonawczy postanawia:

1) Ogłasza się interes bankowy za monopol państwa.

2) Wszystkie istniejące dotychczas prywatne banki akcyjne i kantory bankierskie ulegają połączeniu z Bankiem Państwa.

3) Aktywa i pasywa likwidowanych w ten sposób przedsiębiorstw przejmuje Bank Państwa.

4) Dekret oddzielny wyznacza sposoby połączenia banków prywatnych z Bankiem Państwa.

5) Powierza się Radzie Banku Państwa zarząd tymczasowy sprawami banków prywatnych,

6) Interesy posiadaczy drobnych wkładów będą całkowicie zabezpieczone.

Dn. 14 grudnia 1917 r.

Ogłoszono w „Gaziet. Wrem Rabocz. i Krestj. Prawit." z dn. 17 grudnia 1917 r., № 17, oraz w „Sobr. Uzak. i Raspor. Rabocz. i Krest. Praw." z dn. 28 grudnia 1917 r., № 10, poz. 150.

Aneks № 2.

Dekret Rady Komisarzy Ludowych o unarodowieniu Moskiewskiego Banku Ludowego i o kredytach dla kooperatyw.

Na podstawie dekretu Centralnego Komitetu Wykonawczego Rad z dn. 14 grudnia 1917 r. o unarodowieniu banków („Sobran. Uzak. i Raspor." z 1918 r., № 10, poz. 150) i z dn. 15 lutego 1918 r. o zniesieniu instytucji do spraw drobnego kredytu („Sobr. Uzak. i Raspor." z 1918 r. № 24, poz. 327). Rada Komisarzy Ludowych postanowiła:

1) Moskiewski Bank Ludowy ulega unarodowieniu i zlaniu z Bankiem Ludowym Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej, do którego przechodzą całkowicie aktywa i passywa Moskiewskiego Banku Ludowego.

2) Kapitał składkowy Moskiewskiego Banku Ludowego ulega likwidacji w drodze przeniesienia sum kapitału akcyjnego na rachunki bieżące wszystkich jego akcjonarjuszy w Banku Ludowym Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej.

3) Przekształca się zarząd Moskiewskiego Banku Ludowego w Oddział Kooperacyjny Zarządu Centralnego Banku Ludowego Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej.

4) Oddziały prowincjonalne Moskiewskiego Banku Ludowego ulegają przekształceniu w prowincjonalne Oddziały Kooperacyjne Banku Ludowego Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej.

5) Oddziałowi Kooperacyjnemu Zarządu Centralnego powierza się:

a) opracowywanie sprawy finansowania organizacji spółdzielczych i wydawanie opinji o projektach rządu w tym zakresie

b) urzeczywistnianie środków celem udzielania wskazówek i dokonywania lustracji organizacji spółdzielczych w zakresie finansowym,

c) dokonywanie zwykłych operacji bankowych i udzielanie kredytów wyłącznie tylko kooperatywom na wytwarzanie, zakup i zbyt artykułów spożywczych i pierwszej potrzeby surowców, maszyn, narzędzi rolniczych i t. p.

6) Prowincjonalnym Oddziałom Kooperacyjnym Banku Ludowego Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej powierza się bezpośrednie udzielanie kredytów organizacjom spółdzielczym.

7) Zarządzania Oddziałami Kooperacyjnemi Banku Ludowego i całą działalnością udzielania kredytów kooperacji dokonywa się przy współudziale jej przedstawicieli.

8) Dekret niniejszy wprowadza w życie Główny Komisarz Banku Ludowego Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej bezwłocznie po ogłoszeniu.

Dn. 2 grudnia 1918 r.

Ogłoszono w „Izw. Wsieros. Centr. Ispoł. Komitieta" z dn. 7 grudnia 1918 r., № 268, oraz w „Sobr. Uzak. i Rasp." z dn. 20 grudnia 1918 r., № 90, poz. 912.

Aneks № 3.

Dekret Rady Komisarzy Ludowych o połączeniu Kas oszczędności z Ludowym Bankiem.

1) Celem stworzenia jednej więzi rozrachunkowo-kasowej Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej, ludowe (dawniej państwowe) kasy oszczędności zlewa się z Bankiem Ludowym Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej, do którego przechodzą wszystkie aktywa i passywa kas oszczędności.

1) W związku z powyższem zlaniem w składzie zarządu centralnego Banku Ludowego tworzy się dwa nowe oddziały: a) oddział osobistych rachunków bieżących i wkładek pieniężnych, oraz b) oddział ubezpieczeń na życie.

3) Do oddziału osobistych rachunków bieżących i wkładów pieniężnych przechodzą wszystkie operacje wkładowe byłych kas oszczędności i wszystkie rachunki bieżące i wkłady osób prywatnych w instytucjach (kantorach i oddziałach) Banku Ludowego.

4) Do oddziału ubezpieczeń na życie przechodzi kierownictwo wszystkiemi operacjami ubezpieczeniowemi byłych kas oszczędności, oraz likwidacją operacji ubezpieczenia na życie, prowadzonych przez prywatne spółki ubezpieczeń.

5) W ustroju instytucji prowincjonalnych (kantorów i oddziałów) Banku Ludowego tworzy się oddziały: a) osobistych rachunków bieżących i wkładów pieniężnych i b) ubezpieczenia na życie.

6) Samodzielne kasy oszczędności (Petrogradzka, Moskiewska, Jarosławska i inne) przekształca się w oddziały Banku Ludowego.

7) Centralne kasy oszczędności przy oddziałach Banku Ludowego, kasach skarbowych, komorach celnych, urzędach państwowo-telegraficznych i zarządach kolei żelaznych zlewa się z najbliższemi oddziałami Banku Ludowego lub przekształca się w oddziały lub kasy Banku Ludowego.

8) Ekspozytury (pocztowo-telegraficzne, kolejowe i innego typu) kas oszczędności zmienia się w ajentury Banku Ludowego Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej i nadaje się im nazwę „Kas Banku Ludowego".

9) Tryb i termin połączenia zarządu centralnego z ludowemi kasami oszczędności, oraz tych kas z zarządami centralnemi i instytucjami prowincjonalnemi Banku Ludowego, określa instrukcja specjalna, zatwierdzana przez ludowego komisarza finansów.

10) Komitet kas oszczędności i Rada do spraw ubezpieczeń dochodów i kapitałów ulegają zniesieniu.

11) Wszystkie przepisy i rozporządzenia, dotyczące operacji kas oszczędności, wydane do chwili bieżącej i nie sprzeciwiające się dekretowi niniejszemu, zachowują moc dotychczasową.

Dn. 10 kwietnia 1919 r.

Ogłoszono w „Izw. Wsieros. Centr. Isp. Kom." z dn. 12 kwietnia 1919 r., №. 79, oraz w „Sobr. Uzak. i Raspor." z dn. 26 maja 1919 r., № 18, poz. 200.

Aneks № 4.

Rozporządzenie o finansowych organach gubernjalnych i powiatowych.

Tekstu tego dokumentu w całości nie udało się nam dostać do chwili ostatniej i dlatego nie możemy go przytoczyć w przekładzie polskiem Samo rozporządzenie roztrząsa L. Obolenskij w „Izwiestjach Narodnago Komisarjata Finansow", z d. 3 października 1919 r. № 5—6.

Aneks № 5.

Dekret Rady Komisarzy o zwinięciu Banku Ludowego.

Unarodowienie przemysłu zogniskowało w ręku państwa główniejsze gałęzie produkcji i zaopatrywania Równocześnie ujęło cały przemysł i handel w państwie w karby powszechnego systemu budżetowego, co usuwa całkowicie konieczność dalszego korzystania z Banku Ludowego (państwowego), jako instytucji kredytu państwowego w dawnem tego słowa znaczeniu.

Chociaż zasada kredytu bankowego znajduje w dalszym ciągu zastosowanie w drobnym przemyśle prywatnym, oraz w sferze potrzeb poszczególnych obywateli, umieszczających oszczędności swoje w kasach państwowych, ale i te operacje, naskutek stopniowej utraty swego znaczenia w życiu społeczno-gospodarczem, nie wymagają nadal

istnienia odrębnych instytucji bankowych. Zadanie to, obecnie doniosłości drugorzędnej, mogą spełniać skutecznie nowe centralne i prowincjonalne instytucje Ludowego Komisarjatu Finansów, przekształcane w duchu stworzenia jednolitego ustroju kasowego i budżetowo-rozrachunkowego. Z powyższych względów, celem zespolenia działalności ustroju kasowego i budżetowo rozrachunkowego, Rada Komisarzy Ludowych postanowiła:

1. Zwinąć Bank Ludowy (państwowy) Rosyjskiej Federacyjnej Republiki Sowieckiej ze wszystkiemi należącemi doń etatami osobowemi, instytucjami i urządzeniami.

2. Uchylić dekret Rady Komisarzy Ludowych z dn. 31 października 1918 r. („Sobranje Uzakonienij i Rasporiażenij Rabocz. Krestj. Prawitielstwa" z dn. 10 listopada 1918 r., № 81, poz. 849) o uregulowaniu rozrachunków między kasą państwową a Bankiem Ludowym.

3. Przekazać całkowite aktywa i pasywa byłego Banku Ludowego centralnemu zarządowi budżetowo-rozrachunkowemu.

4. Powierzyć zarządowi wyżej wymienionemu, oraz władzom miejscowym, wykonanie tych z pośród operacji dawniej bankowych, które zachowały nadal moc swoją i znaczenie.

5. Wykonanie niniejszego dekretu powierza się Ludowemu Komisarjatowi Finansów.

Moskwa, dn. 19 stycznia 1920 r.

Ogłoszono w „Izwiest. Wsierosij. Central. Ispołnitiel. Komitieta", z dn. 25 stycznia 1920 r., № 18.

Aneks № 6.

Dekret Rady Komisarzy Ludowych o środkach pieniężnych i wydatkach Rad miejscowych.

Ze względu na to, że obowiązujące dotąd ustawy i przepisy o budżetach i podatkach miejscowych uległy przestarzeniu i przez wiele Rad miejscowych nie są stosowane, Rada Komisarzy Ludowych postanawia:

Wprowadzić w życie załączone przepisy o funduszach i wydatkach Rad miejscowych jako postanowienia tymczasowe, obowiązujące od chwili ogłoszenia we wszystkich miejscowościach Republiki Sowieckiej.

Dn. 8 grudnia 1918 r.

Załącznik: Zarządzenie o funduszach i wydatkach Rad miejscowych.

Rozdział I.

Postanowienia ogólne.

Art. 1. Rady miejscowe rozporządzają funduszami: 1) otrzymanemi ze źródeł miejscowych, 2) udzielanemi przez władze centralne. Rady miejscowe otrzymują fundusze i wydają, zgodnie z przepisami zarządzenia niniejszego.

Art. 2. Rady ustanawiają wymiar podatków i opłat na potrzeby gospodarstwa miejscowego. Potrzeby ogólno-państwowe zaspakaja się z funduszów udzielanych przez skarb państwa.

Art. 3. Rady gubernjalne mają prawo, na mocy uchwał gubernjalnych Zjazdów Rad, wprowadzania poszczególnych potrzeb miejscowych Rad gubernjalnych do budżetów gubernji. Uchwały Zjazdów gubernjalnych, zapadłe w tym przedmiocie, są obowiązujące dla wszystkich Rad w gubernji. Protesty poszczególnych Rad w gubernji przeciwko uchwałom Zjazdu gubernjalnego, nie przerywając wykonywania tych decyzji, są rozstrzygane przez Ludowy Komisarjat Spraw Wewnętrznych. Gubernjalne Komitety Wykonawcze zarządzają podatkami i opłatami, zaliczanemi do zakresu działalności gubernjalnej, przyczem dozwala się im tworzenie w tym celu własnej organizacji, kierowanej z ośrodka gubernji, bez powierzania tych spraw powiatowym Komitetom Wykonawczym, które w takich wypadkach obowiązane są do wykonywania zleceń gubernjalnych Komitetów Wykonawczych.

Na tych samych zasadach Radom powiatowym dozwala się określać w granicach powiatu, na mocy decyzji powiatowych Zjazdów Rad, jakie potrzeby, niezaliczone do gubernjalnych, mają być uznawane za powiatowe, jakie zaś należą do zakresu działania gminnych Komitetów Wykonawczych. Decyzje Zjazdów powiatowych są w tych wypadkach obowiązujące dla Rad gminnych. Sprzeciwy względem decyzji Zjazdów powiatowych rozstrzygają gubernjalne Komitety Wykonawcze. Powiatowe Komitety Wykonawcze zarządzają podatkami i opłatami na potrzeby, zakwalifikowane do powiatowych.

Gubernjalne Komitety Wykonawcze, zachowując prawo kontroli ogólnej, nie mają prawa mieszania się do gospodarczych zarządzeń powiatowych Komitetów Wykonawczych.

Rozdział II.

Zaspokojenie potrzeb ogólno-państwowych.

Art. 4. Wszystkie kredyty, udzielane Radom ze Skarbu Państwa, wydatkowane są przez nie w granicach przeznaczeń budżetowych i nie mogą być użyte na zaspokojenie jakichkolwiek innych potrzeb, poza wymienionemi w odpowiednich paragrafach i artykułach budżetu ogólno-państwowego.

Art. 5. W razie niedostateczności kredytów, udzielonych Radom miejscowym z budżetu ogólno-państwowego, na zasadzie art. 4 przepisów zarządzenia niniejszego, właściwe komisarjaty ludowe wyjednywają dodatkowo powiększenie kredytów, na podstawie uzasadnionych wniosków Rad.

Wydatkowanie bez kredytów jest niedopuszczalne.

Uwaga. Tryb i terminy składania przez Rady podań o kredyty dodatkowe, jak również sposób i tryb udzielania zezwoleń na te kredyty, wyznacza Ludowy Komisarjat Finansów, w porozumieniu z Ludowym Komisarjatem Spraw Wewnętrznych i Kontrolą Państwową.

Rozdział III.

O układaniu i zatwierdzaniu budżetów Rad miejscowych.

Art. 6. Celem określenia wysokości funduszów, niezbędnych Radom na zaspokojenie potrzeb gospodarstwa miejscowego, Rady gubernjalne, powiatowe, miejskie i gminne obowiązane są układać budżety dochodów i wydatków na potrzeby miejscowe.

Art. 7. Budżety Rad miejscowych powinny zawierać wszystkie dochody i wydatki danej Rady na przyszły okres budżetowy; zaspokojenia potrzeb, których nie podobna było przewidzieć przy układaniu budżetu i którym zadośćuczynienie nie da się odłożyć do następnego okresu budżetowego, dozwala się jedynie po ułożeniu budżetu dodatkowego.

Art. 8. Budżet dochodów i wydatków miejscowych układają właściwe Komitety Wykonawcze i składają ogólnym zebraniom Rad lub Zjazdom Rad do akceptacji.

Art. 9. Budżety Rad miejscowych winny być składane ogólnemu zebraniu lub Zjazdom Rad do akceptacji w terminach, wyznaczonych przez Rady gubernjalne.

Art. 10. Budżety Rad miejscowych, przyjęte w trybie wskazanym w art. 8 i 9, zatwierdza się zgodnie z art. 86 Konstytucji (Ustawy Zasadniczej) Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej.

Uwaga. Szczegółowy tryb składania budżetów do akceptacji i wprowadzenia ich w życie będzie wyłożony Radom delegatów i Komitetom Wykonawczym przez Ludowy Komisarjat Finansów w porozumieniu z Ludowym Komisarjatem Spraw Wewnętrznych.

Rozdział IV.

A. Zasady ogólne poboru podatków na potrzeby Rad miejscowych.

Art. 11. Radom miejscowym nie wolno ustanawiać po ogłoszeniu zarządzenia niniejszego żadnych innych podatków, prócz wskazanych w tym rozdziale, bez specjalnego w każdym poszczególnym wypadku pozwolenia Ludowego Komisarjatu Finansów w porozumieniu z Ludowym Komisarjatem Spraw Wewnętrznych.

Art. 12. Za nieuiszczenie podatków i opłat na rzecz Rad miejscowych, w terminie przepisanym, nakłada się kary za zwłokę, nie przekraczające ½% dziennie. Po upływie 3 miesięcy, ustanowionych jako termin ostateczny wpłaty podatku, doliczanie odsetek za zwłokę urywa się, i podwojona należność podatkowa podlega stosownie do decyzji właściwych Komitetów Wykonawczych ściągnięciu przymusowemu.

B. Podatki, ustanowione na rzecz Rad gubernjalnych.

Art. 13. Celem zaspokojenia potrzeb miejscowych Rady gubernjalne ustanawiają podatki następujące: 1) od dochodu, otrzymywanego z użytkowania z majątków ziemskich, 2) od przedsiębiorstw przemysłowych i handlowych, 3) od lokali mieszkalnych w miastach i powiatach, 4) od bydła domowego, 5) specjalny podatek od właścicieli majątków, które ciągną korzyści z przedsięwzięć sowieckich, 6) dodatki do państwowego podatku dochodowego (art. 69—74 zarządzenia niniejszego), 7) opłatę uzupełniającą do zasadniczego podatku przemysłowego.

Art. 14. Opodatkowanie dochodu, otrzymanego z użytkowania z majątków ziemskich, określa się podług dochodowości tych majątków.

Art. 15. Z opodatkowanych gruntów wyłącza się obszary leśne, zgodnie z art. 52 ustawy leśnej z dn. 27 maja 1918 r. („Sobr. Uzakon." z 1918 r., № 42, poz. 522).

Art. 16. Kwotę podatku dochodowego, pobieranego od użytkowania z majątków ziemskich, określa Rada gubernjalna i, aż do dokonania nowego szacunku, rozkłada na powiaty, na podstawie dotychczasowych norm szacunkowych, przyjętych w budżetach byłych ziemstw na 1917 r. w wymiarze conajmniej podwojonym. Rady powiatowe rozkładają kwoty podatkowe, przypadające na powiat, na podstawie tych samych zasad, pomiędzy gminy.

Art. 17. Rozkładu podatku w obrębie gminy dokonywa Rada gminna na zasadach następujących: wszystkie osoby, użytkujące z gruntów, Rada gminna dzieli na 3 główniejsze grupy: 1) nie mających przewyżki dochodów z ziemi (biednych), 2) mających nieznaczną przewyżkę (średnio-zamożnych) i 3) otrzymujących duże przewyżki w porównaniu z zapotrzebowaniem rodziny (zamożnych). Rada gminna, po otrzymaniu zawiadomienia o kwocie podatku należnego od gminy, dokonywa rozkładu jej między obywatelami w ten sposób, ażeby pierwsza grupa była zwolniona od podatku zupełnie, druga i trzecia zaś opodatkowane, zależnie od swoich dochodów. Przytem Rady powiatowe winny określić zasady, na których podstawie rozdziela się obywateli na grupy (rozmiary użytków rolnych, klasyfikację gruntów i t. p.), jak również wymiary dochodu, zwalniające od opodatkowania, oraz normy podatku, w zależności od wzrastającego dochodu poszczególnych płatników. Pozatem Rada powiatowa winna czuwać nad tem, żeby rady gminne dokonały powyżej wymienionego rozkładu odpowiednio do dochodów i stanu majątkowego płatników.

W razie nieprawidłowego rozkładu podatku przez Komitet gminny, rozkład ten poprawia, według wskazówek Rady powiatowej, Rada gminna, lub Rada powiatowa.

Uwaga 1. W gminach, gdzie istnieją skupienia miejskie (osady), rozkład według gruntów w granicach osady może być specjalną decyzją Rady powiatowej powierzony Radom osady. W takim wypadku kwotę podatku, przypadającą na to skupienie, wyłącza się z rozkładu podatku gruntowego w gminie.

Uwaga 2. W razie odmowy dokonania rozkładu podatku ze strony Rady gminnej, rozkładu dokonywa, stosownie do decyzji wydziału finansowego Rady powiatowej, specjalnie wydelegowany do gminy pełnomocnik powyższego wydziału finansowego.

Art. 18. W razie zupełnego nieurodzaju zbóż, roślin ogrodniczych, owoców w sadach i innych płodów rolnych u któregoś płatnika podatku gruntowego, Rada powiatowa może zwolnić go od podatku w części lub całkowicie na zasadzie opinji Rady gminnej i zawiadomiając o tem Radę gubernjalną.

Art. 19. Wymiar podatku od nieunarodowionych przedsiębiorstw przemysłowych i handlowych, kopalń i t. p. na rzecz Rady gubernjalnej wyznacza się w wysokości, nie przekraczającej jednego procentu od całkowitego obrotu brutto w każdem poszczególnem przedsiębiorstwie. Opodatkowania przedsiębiorstw, złożonych z kilku fabryk, kopalni i t. p., dokonywa się podług ogólnego ich obrotu.

Art. 20. Przedsiębiorstwa unarodowione, całkowicie wyłączone z użytkowania ich przez dawnych właścicieli i oddane pod zarząd odpowiednich organów Republiki, nie podlegają opodatkowaniu.

Art. 21. Dodatek do zasadniczego podatku przemysłowego i do podatku patentowego od przedsiębiorstw handlowych i przemysłowych, znajdujących się w obrębie gubernji, Rady gubernjalne ustanawiają na rzecz swoją w wysokości nie przekraczającej 30% ceny skarbowej świadectw przemysłowach i patentów.

Art. 22. Domy mieszkalne opodatkowuje na potrzeby gubernji Rada gubernjalna, według ich szacunku w wysokości nie przekraczającej 2% szacunku.

Art. 23. Podstawę dla opodatkowania domów mieszkalnych w miastach i powiatach, willi i t. p., podlegających poprzednio opodatkowaniu na rzecz ziemstw, tworzy oszacowanie ich, przyjęte w budżetach byłych ziemstw gubernjalnych na r. 1917, podwyższone najwyżej 4-krotnie. Domy w miastach, zwolnione dawniej od opodatkowania (kościelne, klasztorne i t. p.), podlegają mu obecnie na tych samych zasadach, co domy prywatne i według szacunku tym domom właściwego. Domy, nie podlegające dawniej wogóle opodatkowaniu, opodatkowane są, aż do dokonania specjalnego oszacowania, podług szacunku przyjętego przy ubezpieczeniu ich od ognia w r. 1914, powiększonego nie niżej niż dwukrotnie i nie wyżej niż pięciokrotnie. Budynki mieszkalne, szacowane w miastach poniżej 1000, w powiatach zaś poniżej 500 rubli, opodatkowaniu nie podlegają; Rady gubernjalne mają prawo podnosić to minimum, w zależności od warunków miejscowych.

Art. 24. Stosownie do decyzji Rady gubernjalnej może podlegać w granicach gubernji opodatkowaniu wielkie i małe sztuki bydła, prócz bydła, znajdującego się w miastach.

Art. 25. Rada gubernjalna określa wymiar powyższego podatku, jak również kategorje gospodarstw posiadających bydło, a nie podlegających opodatkowaniu, zależnie od warunków miejscowych, przyczem gospodarstwa biedniejsze zwalnia się obowiązkowo od podatku. Norma podatku nie może być większą od sztuki większego bydła — od 10 rb. od drobnego — od 1 rb. Przy określeniu norm podatku, normy te wzrastają w miarę większej ilości bydła u właściciela.

Art. 26. Rady gubernjalne mają prawo uchwalać specjalną opłatę od nieruchomości, w trybie, ustanowionym dla Rad miejskich przez art. 45 *a* zarządzenia niniejszego.

Art. 27. Uchyla się od pobierania na rzecz Rad gubernjalnych następujące istniejące dawniej podatki i opłaty b. samorządów ziemskich, 1) za przejazd przez urządzenia drogowe, 2) od traktjerni, 3) od podań do urzędów, jak również opłaty sądowe, 4) od świadectw wydawanych przez Zjazdy sędziów pokoju i 5) od wszelkich umów i zobowiązań.

C. Podatki ustanowione na rzecz Rad powiatowych.

Art. 28. Dla zaspokojenia miejscowych potrzeb powiatu, Rady powiatowe mogą ustanawiać tego samego rodzaju podatki, jakie są przewidziane dla Rad gubernjalnych w myśl art. 13 zarządzenia niniejszego.

Art. 29. Opodatkowanie na potrzeby powiatu ustanawia w granicach powiatu Rada powiatowa w trybie wskazanym w art. 15 — 21 zarządzenia niniejszego.

Wymiar podatku określa Rada powiatowa. Rozkładu podatków powiatowych dokonuwają Rady gminne równocześnie z rozkładem podatków gubernjalnych.

Art. 30. Dodatek do zasadniczego podatku przemysłowego od patentów dla zakładów handlowo-przemysłowych Rada powiatowa pobiera w wysokości nie przekraczającej 50 procentów skarbowej ceny świadectw i patentów przemysłowych.

Art. 31. Radzie powiatowej przysługuje prawo, w obrębie powiatu, opodatkowania budynki w trybie art. 22—23 zarządzenia niniejszego, w wysokości nie przekraczającej 5% szacunku.

Art. 32. Rady powiatowe mogą uchwalać opodatkowanie bydła, według art. 24—25 zarządzenia niniejszego, lecz nie wyżej 10 rubli od sztuki bydła większego i 2 rub. od sztuki drobnego.

Art. 33. Radzie powiatowej przysługuje prawo ustanawiania, w trybie wskazanym dla Rad miejscowych w art. 45 *a* zarządzenia niniejszego, specjalnych opłat od właścicieli majątków, ciągnących korzyści z przedsięwzięć sowieckich.

Art. 34. W obrębie powiatu, prócz obszarów miejskich, Rady powiatowe mogą ustanawiać podatki: a) od reklam i ogłoszeń, b) od traktjerni, c) od handlu rozwozowego i domokrężnego, d) od przewoźnictwa.

Rady powiatowe pobierają podatki w trybie i w wymiarach, wskazanych w art. 45, *b* i *c* oraz 46 i 47 zarządzenia niniejszego.

D. Opodatkowanie na rzecz Rad miejskich.

Art. 35. Dla zaspokojenia potrzeb gospodarstwa miejskiego, Rady miejskie korzystają przedewszystkiem z następujących podatków: 1) od majątków, 2) dodatku do państwowego podatku dochodowego, art. 71 — 74, 3) dodatku do zasadniczego podatku przemysłowego.

Art. 36. Podatek od majątku w miastach (art. 35, p. 1.) nie obejmuje posiadłości lub części ich, wyłączonych od opodatkowania na mocy dekretu z dn. 20 sierpnia 1918 r. („Sobran. Uzakonienij i Rasporiażenij Rab. Krestj. Prawitielstwa", № 62, poz. 674) „O uchyleniu prywatnej nieruchomości w miastach", od dnia wprowadzenia w życie tego dekretu.

Art. 37. Wymiar opodatkowania majątków w obrębie miasta określa Rada miejska, w wysokości nie przekraczającej 40% ich dochodu, lub 4% ich szacunku, przyjętego w budżetach na r. 1917.

Art. 38 Opodatkowaniu miejskiemu nie podlegają nieruchomości w miastach, o ile budżety miejskie na r. 1917 przyjęły szacunek ich nie wyżej 1000 rubli lub dochód nie wyżej 100 rubli, przyczem miejskie Rady mają prawo podnieść to minimum. Przy opodatkowaniu pozostałych majątków Rady miejskie winny ustalić postępowość podatku w miarę wzrostu wartości majątków lub dochodu z nich.

Art. 39. Dodatek do zasadniczego podatku przemysłowego i podatku patentowego od procederów przemysłowych i handlowych, znajdujących się w obrębie miasta, ustanawia Rada miejska w wysokości, nie przekraczającej 100% ceny skarbowej świadectw i patentów.

Art. 40. W razie niedostateczności podatków, wymienionych w art. 35, Rady miejskie mają prawo ustanawiać następujące podatki i opłaty: a) od bydła, b) specjalny podatek od mieszkań, c) od osób trzymających służbę domową, d) od traktjerni, e) od cieplarń, szkółek drzew owocowych i t. p., f) specjalny podatek od majątków ciągnących korzyści z przedsięwzięć sowieckich, g) od handlu rozwozowego i domokrążnego, h) od woźniców, i) od reklam i ogłoszeń, j) od koni i pojazdów, k) od przedsiębiorstw przewozowych, l) za zatrzymywanie się furmanek z przywiezionemi na sprzedaż produktami wiejskiemi i innemi artykułami na ulicach i placach, jak również od przypędzania na rynek miejski większego i drobnego bydła, oraz koni, ł) za oględziny sanitarne przywożonego mięsa, m) za zajęcie chodników podczas budowy nowych lub przebudowy istniejących budynków, n) za rozpatrzenie planów i wydawanie pozwoleń na przebudowę lub gruntowną naprawę istniejących budynków, o) za dokonywanie oględzin dokonywanej budowy lub gruntownej naprawy, p) od sprzedaży na licytacji przy udziale licytatorów sowieckich, r) za używanie miar i wag publicznych w miejscach handlowych, s) od psów, t) od widowisk i rozrywek publicznych, u) od rowerów, samochodów, jachtów i łodzi motorowych.

Art. 41. Rada miejska ustanawia podatek od bydła domowego na podstawach, wskazanych w art. 32. zarządzenia niniejszego.

Uwaga. Z wymienionego w tym artykule podatku wyłącza się konie.

Art. Podatki: 1) specjalny miejski od mieszkań i 2) od osób trzymających służbę domową dla usług osobistych, pobiera się na podstawie specjalnych przepisów, opracowanych przez Radę miejską i zatwierdzonych przez Ludowy Komisarjat Finansów w porozumieniu z Ludowym Komisarjatem Spraw Wewnętrznych.

Uwaga. Dozorców, stróżów, palaczy i innych osób, niezbędnych przy użytkowaniu z nieruchomości, nie zalicza się do służby domowej.

Art. 43. Podatek od cieplarń, sadów, ogrodów, szkółek drzew, zakładów mleczarskich, od hodowli drobiu i trzody chlewnej, znajdujących się w obrębie miasta, jeżeli przedsiębiorstwa te miały charakter handlowy i nie podlegają podatkowi przemysłowemu, pobierany jest według kategorji, ustanowionych przez Rady miejskie. Opodatkowanie nie może być wyższe od 10% dochodu z tych przedsiębiorstw, lub od 2% całkowitego ich obrotu brutto.

Art. 44. Podatek od traktjerni ustanawia Rada miejska według kategorji, w zależności od wysokości zysków.

Art. 45 Radom miejskim przysługuje prawo pobierania poniżej wymienionych podatków na podstawach i w wymiarach następujących: a) opłatę specjalną od majątków, ciągnących korzyści specjalne z przedsięwzięć sowieckich, pobiera się bądź w jednakowym wymiarze dla wszystkich tych majątków, podług ich szacunku lub dochodu, bądź też w zależności od stopnia korzyści, otrzymywanych przez każdy taki majątek, b) podatek od handlu rozwozowego i domokrążnego w wysokości nie wyżej 500 rubli od każdej osoby, c) podatek od woźniców w wysokości nie przekraczającej 300 rubli rocznie od każdego konia i 1000 rubli rocznie od dorożkarza klasy pierwszej (lichacza), d) podatek od reklam i ogłoszeń prywatnych, nie wyżej 30 rubli za arszyn kwadratowy ogłoszenia jednorazowego i 200 rubli od ogłoszenia rocznego, lub nie wyżej 30% ceny ogłoszenia, e) od koni i pojazdów osób prywatnych, nie wyżej 500 rubli od konia i 500 rubli od pojazdu.

Uwaga. Dla Moskwy i Petrogradu, wymienione w artykule niniejszym stawki podatkowe mogą być zwiększone w porównaniu z wyszczególnionemi, wszakże nie więcej niż 1000%.

Art. 46. Podatek od łódek i czółen służących do przewozu, lub wynajmowanych do innych celów, ustanawia Rada miejska, nie wyżej nad 40 rubli rocznie od łodzi lub czółna. Łódki lub czółna, utrzymywane przez właścicieli dla własnej potrzeby i nie dające dochodu, zwalnia się od podatku, wszakże właściciele nie należący do klasy pracującej nie są zwolnieni od podatku.

Art. 47. Opłatę za postój furmanek z przywiezionemi na sprzedaż do miast produktami wiejskiemi lub innemi na ulicach i placach, jak również za przypędzenie na targ miejski większego i drobnego bydła, oraz koni, pobiera się odpowiednio do wydatków miasta na uprzątnięcie ulic, placów i targów po postoju na nich wymienionych furmanek i bydła z dodatkiem kosztów ściągania opłaty. Rada

miejska określa wymiar i tryb ściągania tej opłaty i prowadzi specjalny rachunek wpływów z tej opłaty i wydatków.

Art. 48. Opłatę od oględzin sanitarnych mięsa przywożonego do miasta (w tej liczbie i zbadanego już poza obrębem miasta) pobiera się odpowiednio do wydatków Rady miejskiej na powyższe oględziny i do kosztów ściągania opłaty. Rady miejskie określają wymiar i tryb ściągania tych opłat i prowadzą specjalny rachunek wpływów z nich i wydatków stąd wynikłych. W razie uchylania się handlarzy mięsem od oględzin sanitarnych, opłatę ściąga się w wymiarze podwojonym.

Art. 49. Wymiar opłaty za zajęcie chodników podczas budowy nowych lub przeróbki istniejących budynków przez osoby prywatne, wyznaczają Rady miejskie, jednak w wysokości nie wyżej nad 5 rubli za sążeń kwadratowy.

Art. 50. Opłatę za rozpatrzenie planów nowych budowli i za pozwolenia na budowę lub naprawę gruntowną budynków istniejących pobiera się na podstawie uchwał Rad miejskich. Wymiar opłaty tej nie powinien przewyższać: 1) za rozpatrzenie planu nowego budynku murowanego 100 rubli, budynku drewnianego 40 rubli i budynku mieszanego 50 rubli od każdego arkusza formatu skarbowego (30 cali ros. długości, 8 szerokości) i 2) za wydanie pozwolenia na przebudowę lub naprawę istniejącego budynku 25 rubli od arkusza.

Art. 51. Opłatę za dokonywanie oględzin wznoszonych budynków lub dokonywanej naprawy gruntownej, określają Rady miejskie, odpowiednio do wydatków ponoszonych na ten cel; prowadzi się osobny rachunek wpływów z tej opłaty i wydatków.

Art. 52. Opłatę od sprzedaży na licytacji, dokonywanej przy współudziale licytatorów sowieckich, pobiera się w wysokości nie przekraczającej 10% sumy, otrzymanej ze sprzedania. Wszelkie licytacje, obrębie miasta winny być dokonywane ze współudziałem licytatorów sowieckich.

Art. 53. Opłatę za używanie miar i wag publicznych w miejscach handlowych pobiera się w wysokości nie przekraczającej 10 kopiejek od puda, czetwieryka i wiadra.

Art. 54. Podatek od psów, nie wyżej 20 rubli od jednego psa, pobierany jest za każdego psa trzymanego w mieście.

Art. 55. Podatek od rowerów, samochodów, jachtów i łodzi motorowych, pobiera się za wszystkie rowery, samochody, jachty i łodzie motorowe utrzymywane w mieście dla jazdy, prócz tych okazów, które należą do instytucji sowieckich. Rady miejskie ustanawiają wymiar tego podatku, który nie winien przekraczać rocznie 25 rubli od roweru, 200 rubli od każdej jednostki siły samochodu lub łodzi motorowej, służących do celów użytku osobistego; natomiast od łodzi motorowych i samochodów utrzymywanych dla przewozu publiczności (taksometry, autobusy) — 100 rubli, od samochodów ciężarowych — 50 rubli od każdej jednostki siły, od jachtów żaglowych — 200 rubli.

Art. 56. Podatek od wszelkiego rodzaju urządzanych w obrębie miasta płatnych widowisk i rozrywek publicznych pobiera miasto w stosunku do podatku państwowego, w rozmiarze nie przekraczającym 50% podatku państwowego. Tryb ściągania podatku określa Rada miejska.

Przedsiębiorcy widowisk lub zabaw, dopuszczający na nie publiczność bez ściągnięcia podatku, lub pobierający go w wysokości niższej od wyznaczonej przez przepis, podlegają grzywnie w wysokości dziesięciokrotnej nieuiszczonej kwoty.

E. Opodatkowanie na rzecz Rad gminnych.

Art. 57. Dla zaspokojenia wydatków na gospodarstwo miejscowe Rady gminne korzystają przedewszystkiem z podatków następujących: a) od majątków, b) dodatków do zasadniczego podatku przemysłowego, c) od traktjerni, d) od handlu rozwozowego i domokrężnego.

Art. 58. Wymiar podatków, ustanowionych w art. 13 — 21 od majątków, wyznaczają, celem opodatkowania gminnego, powiatowe Komitety Wykonawcze; wymiar ten nie powinien przekraczać 30% opodatkowania tych majątków na rzecz gubernji.

Art. 59. Dodatek do państwowego podatku przemysłowego i podatku patentowego od procederów handlowych i przemysłowych każdej gminy ustanawia na rzecz właściwej Rady gminnej Rada powiatowa. Podatek ów nie powinien przekraczać 20% wysokości podatków państwowych: przemysłowego i patentowego.

Art. 60. Podatek od traktjerni i handlu rozwozowego i domokrężnego w obrębie gminy ustanawiają Rady gminne w trybie i wymiarach, określonych przez art. 44 i 45 *b* rozporządzenia niniejszego.

Art. 61. W razie, gdy podatki wskazane w art. 57 nie wystarczają, Rady gminne mogą ustanawiać na swą korzyść: 1) podatek od budynków w obrębie gminy, według art. 22 — 23 zarządzenia niniejszego, w rozmiarze nie wyżej 10% szacunku budynków: 2) podatek od bydła w trybie, wskazanym w art. 32 zarządzenia niniejszego, w rozmiarze nie wyżej 10 rubli od sztuki większego i 1 rubla od sztuki małego bydła.

Art. 62. Prócz podatków wyżej wymienionych Radom gminnym przysługuje prawo ustanawiać w obrębie gminy podatki następujące: a) od procederów przewozowych, b) od koni cugowych (nie roboczych) c) od rowerów i motocykli, d) od widowisk publicznych, e) od osób trzymających służbę domową i f) powszechny podatek bezpośredni.

Art. 63. Podatek od procederów przewozowych pobiera się od wszystkich osób, trudniących się stale lub czasowo tym procederem. Podatek wpływa na rzecz Rady tej gminy, w której obrębie płatnik ma zakład przewozowy, w braku zaś takiego zakładu — na rzecz gminy, gdzie ma swe gospodarstwo, chociażby nie trudnił się tym przemysłem w innych gminach (sic!).

Art. 64. Od podatku, wymienionego w artykule poprzednim, zwalnia się: a) osoby trudniące się pro-

cederem przewozowym nieregularnie, w ogólnej sumie mniej niż dwa tygodnie rocznie i mające przytem nie więcej niż dwa konie.

Art. 65. Podatek od procederów przewozowych oblicza się w drodze podziału płatników na kategorje, zależnie od wielkości zysków, osiąganych z tego zatrudnienia. Opodatkowanie najniższych kategorji nie może przewyższać 25 rubli, a najwyższej — 150 rubli półrocznie od każdego konia roboczego w tym procederze. Początek i koniec półroczy płatniczych wyznacza Rada gminna.

Art. 66. Podatek od koni cugowych i pojazdów pobierany jest w rozmiarze, określonym przez Radę gminną, nie może wszakże przewyższać 500 rubli od konia i 500 rubli od pojazdu rocznie.

Uwaga. Opodatkowaniu temu nie podlegają wozy zwykłe, drabiniaki, sanie zwykłe, i t. p.

Art. 67. Podatek od rowerów i motocykli, jak również od widowisk i rozrywek publicznych ustanawia w obrębie gminy Rada gminna, w trybie i wymiarze, wskazanym dla pobierania tych podatków na rzecz Rad miejskich w art. 55 i 56 zarządzenia niniejszego. Podatek od osób zatrudniających służbę domową pobierany jest w wysokości nie przekraczającej 100 rubli rocznie od każdego służącego, opłaca go służbodawca.

Art. 68. Powszechny podatek bezpośredni ustanawia Rada gminna w wysokości nie przekraczającej 12 rubli rocznie od każdej zamieszkałej w gminie osoby (w wieku zdolnym do pracy 17—55 lat), przyczem obowiązkowo są zwolnieni od podatku wszyscy ci, dochody których nie przewyższają minimum egzystencji, określonej przez Radę gminną.

Uwaga. Gminne Komitety Wykonawcze mają prawo zwalniania od powszechnego podatku bezpośredniego poszczególnych płatników, z powodu ubóstwa.

F. O dodatku do państwowego postępowego podatku dochodowego na rzecz Rad miejscowych.

Art. 69. Na rzecz Rad gubernjalnych, powiatowych i miejscowych, ustanawia Rada gubernjalna dodatek do państwowego postępowego podatku dochodowego w wymiarze, nie przekraczającym 10% stawek państwowego podatku dochodowego.

Art. 70. Osoby, dochód których nie przewyższa minimum utrzymania i które złożą do oddziału finansowego Rady miejscowej zaświadczenia oddziału pracy lub Zarządu Cywilnego Rady miejscowej o tem, że nie mają innych dochodów, zwalnia się od tego podatku.

Art. 71. Dodatek do państwowego podatku dochodowego pobierany jest na rzecz Rad miejscowych gubernji od wszystkich płatników, których dochód, cały lub w większej części, pochodzi ze źródeł zarobkowania, znajdujących się w danej gubernji.

Art. 72. Z kwot dodatku do państwowego podatku dochodowego, wpływających od płatników, których dochód, cały lub w większej części, pochodzi ze źródeł zarobkowania znajdujących się w mieście, 75% odlicza się na rzecz Rady miejskiej.

Art. 73. Wszystkie kwoty, wpływające z dodatku dochodowego na rzecz Rad gubernji, z wyjątkiem sum odliczonych na rzecz Rad miejskich, zgodnie z art. 72, dzieli się pomiędzy Rady powiatowe i gubernjalne, zgodnie z decyzją gubernjalnego Komitetu Wykonawczego, lub gubernjalnego Zjazdu Rad.

Art. 74. Obliczania dodatku do podatku dochodowego na rzecz Rad miejscowych, udzielania ulg przy opłacie tego dodatku i zwalniania od nadmiernie wymierzonych kwot i niemożliwych do ściągnięcia zaległości podatku, dokonywują instytucje, spełniające te czynności w stosunku do państwowego podatku dochodowego w tym samym trybie.

G. O jednorazowym nadzwyczajnym podatku rewolucyjnym.

Art. 75. Oprócz podatków wymienionych w art. 13 — 74 zarządzenia niniejszego, Rady miejscowe: gubernjalne, powiatowe i miejskie mają prawo ustanawiać jednorazowe nadzwyczajne podatki rewolucyjne w trybie i na podstawach, wskazanych w dekrecie Rady Komisarzy Ludowych („Sobr. Uzakonienij", № 80 z r. 1918, poz. 841).

Rozdział V.

O dochodach Rad z przedsiębiorstw gospodarczych.

Art. 76. Dochody z miejscowych przedsiębiorstw i majątków sowieckich wpływają do rozporządzenia właściwych Rad.

Rozdział VI.

O zasiłkach z funduszów Skarbu Państwa na rzecz Rad miejscowych.

Art. 77. Jeżeli przy zastosowaniu najwyższego, w warunkach miejscowych, wymiaru wszystkich podatków i dochodów, wskazanych w rozdziałach IV i V, okaże się niedobór funduszów, znajdujących się w rozporządzeniu Rady miejscowej, na zaspokojenie potrzeb miejscowych, Rady mają prawo starać się o pożyczki i zasiłki z funduszów ogólnopaństwowych.

Rozdział VIII.

O trybie wydatkowania środków pieniężnych Rad.

Art. 79. Przy wykonywaniu budżetów Rad miejscowych kredyty pieniężne wydatkowane są przez Komitety Wykonawcze Rad i ich wydziały, w granicach działów budżetowych (paragrafów, artykułów), i nie mogą być obracane na zaspokojenie jakichkolwiek innych potrzeb.

Art. 80. Dokonywania wydatków, nieprzewidzianych w budżecie Rady miejscowej, dozwala się na podstawie decyzji Komitetu Wykonawczego,

w wypadkach szczególnej wagi (klęski społeczne i t. p.). O takich decyzjach zawiadamia się natychmiast Ludowych Komisarzy Finansów, Spraw Wewnętrznych i Kontroli Państwowej.

Art. 81. Wszystkie kredyty, udzielane przez Rady miejscowe z funduszów Skarbu Państwa, otwierają, na rzecz Komitetów Wykonawczych Rad gubernjalnych, właściwe ludowe komisarjaty.

Art. 82. Gubernjalne Komitety Wykonawcze, za pośrednictwem swoich oddziałów finansowych, rozposażają kredyty, udzielone przez ludowe komisarjaty, zgodnie z art. 4 zarządzenia niniejszego, pomiędzy Rady miejskie i powiatowe, przekazując kredyty te na imię Komitetów Wykonawczych tych Rad.

Art. 83. Należące do Rady miejscowej sumy w gotówce i kosztowności przechowuje się w oddziałach Ludowego Banku lub w Izbach Skarbowych. We własnej kasie Rady może znajdować się suma nie przewyższająca zwykłego wydatku dziennego, którego rozmiary określa ogólne zebranie Rady lub Komitetu Wykonawczego.

Uwaga. Rady gminne, wiejskie i wioskowe mogą przechowywać w kasach swoich sumy w rozmiarze, nie przekraczającym normy, ustanowionej przez Radę powiatową.

Dn. 3 grudnia 1918 r.

Ogłoszono: w „Izwiest. Wsieros. Centr. Ispołn. Komitieta" z dn. 12 grudnia 1918 r., № 272., oraz w „Sobran. Uzakonienij i Rasporiażenij Rab. i Krestj. Prawitielstwa", z dn. 23 grudnia 1918 r., № 93, poz. 931.

Aneks № 7.

Dekret Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego o jednorazowym nadzwyczajnym 10-miljardowym podatku rewolucyjnym.

Położenie międzynarodowe, które powstało w związku z ostatniemi wydarzeniami na widowni wszechświatowej wojny imperjalistycznej i tworzącym się jednolitym frontem międzynarodowym armji proletarjackiej, zmusza do wytężenia wszystkich sił w walce o obronę rewolucji nietylko rosyjskiej, ale również wszechświatowej. Rosyjska Socjalistyczna Federacyjna Republika Sowiecka tworzy potężną Armję Czerwoną.

Na urządzenie, uzbrojenie i utrzymanie tej armji niezbędne są olbrzymie środki pieniężne, którym nie podołają zwykłe dochody państwowe.

A tymczasem burżuazja miejska i kułacy wiejscy zdołali w ciągu wojny imperjalistycznej uzyskać wielkie środki pieniężne, przeważnie dzięki najdrapieżniejszej spekulacji artykułami pierwszej potrzeby, szczególniej zbożem, i pozyskują je jeszcze w dalszym ciągu. Jest rzeczą niezbędną odebrać to mienie bezzwłocznie i w całości od pasożytniczych i kontrewolucyjnych grup ludności i użyć na niecierpiące zwłoki potrzeby budownictwa i walki rewolucyjnej.

Z tych względów Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy Rad postanawia: nałożyć na grupy posiadające ludności miejskiej i wiejskiej jednorazowy podatek w wysokości 10.000.000.000 (10 miljardów) rubli, obejmujący całe państwo i pobierany na podstawach następujących:

§ 1. Jednorazowy podatek nadzwyczajny pobiera się od osób, należących do grup posiadających ludności miejskiej i wiejskiej.

§ 2. Nie podlegają jednorazowemu podatkowi nadzwyczajnemu osoby, pobierające płacę zarobkową pensję lub emeryturę miesięczną nie wyższą ponad 1500 rb., mające w tym poborze jedyne źródło utrzymania i pozbawione zasobów pieniężnych.

§ 3. Jednorazowy podatek nadzwyczajny nie może być pobierany od przedsiębiorstw unarodowionych lub umiastowionych, a także od kooperatyw spożywczych, oraz komun rolnych.

§ 4. Ogólną kwotę jednorazowego podatku nadzwyczajnego rozkłada się na gubernje Republiki, podług wykazu, załączonego do dekretu niniejszego.

Uwaga. Ludowy Komisarjat Finansów w porozumieniu z Ludowym Komisarjatem Spraw Wewnętrznych, na wniosek właściwego gubernjalnego Komitetu Wykonawczego Rady Delegatów, oparty na dokładnych materjałach, ma prawo zmieniać kwotę ogólną jednorazowego podatku nadzwyczajnego, przypadającą na gubernję podług wykazu.

§ 5. Kwotę, przypadającą na gubernję na podstawie paragrafu poprzedniego (4), rozdziela gubernjalny Komitet Wykonawczy Rady Delegatów pomiędzy powiaty i miasta, uczestniczące w gubernialnych Zjazdach Rad Delegatów (art. 53-*b*) konstytucji Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej.

Powiatowy Komitet Wykonawczy Rad Delegatów rozdziela kwotę podatku jednorazowego, wyznaczoną przez gubernjalny Komitet Wykonawczy Rady Delegatów, pomiędzy gminy powiatu, a gminne Rady delegatów pomiędzy wsie i wioski (art. 57*b* konstytucji).

§ 6. Komitety biedoty oraz Rady Delegatów miejskie, gminne i wiejskie układają spisy osób, podlegających obarczeniu podatkiem jednorazowym, i dokonywują rozkładu przypadających na wioskę lub miasto kwot podatkowych pomiędzy płatników, podług ogólnego stanu majątkowego i dochodów każdej osoby. Rozkładu dokonywa się w ten sposób, aby biedota wiejska i miejska była całkiem zwolnioną od podatku, warstwy średnie zostały opodatkowane jedynie według nieznacznych stawek, cały zaś ciężar spadł na bogatą część ludności miejskiej i bogatych włościan.

§ 7. Wprowadzenie podatku jednorazowego nie uchyla poprzednich podatków.

§ 8 Za niewpłacenie podatku ustanawia się odpowiedzialność osobistą i majątkową.

§ 9. Jednorazowy podatek nadzwyczajny wpływa do funduszów ogólno-państwowych na preliminarz Departamentu Podatków Bezpośrednich Ludowego Komisarjatu Finansów.

§ 10. Dekret niniejszy wchodzi w życie bezzwłocznie z tem obliczeniem, aby rozkład ukończono na dn. 1 grudnia, ściągnięcie zaś najpóźniej na dn. 15 grudnia r. b.

§ 11. Ludowemu Komisarjatowi Finansów poleca się udzielanie miejscowym Radom Delegatów instrukcji ogólnych co do wprowadzenia w życie niniejszego dekretu i nadzór nad niewzruszonem dotrzymaniem terminów, wskazanych w § 10.

Ogłoszony: w „Izwiest. Wsier. Centr. Kom. Sow." z dn. 2 listopada 1918 r. № 240, oraz w „Sobran. Uzakonienij i Rasporiażenij Rab. i Krestj. Prawitielstwa" z dn. 6 listopada 1918 r., № 80, poz. 841.

Załącznik do dekretu.

Rozkład jednorazowego nadzwyczajnego podatku rewolucyjnego na gubernje.

Moskwa	2000	milj. rb.
Gub. moskiewska	1000	„ „
Petrograd	1500	„ „
Gub. petrogradzka	500	„ „
Wołogodzka	60	„ „
Nowogrodzka	75	„ „
Ołoniecka	15	„ „
Pskowska	90	„ „
Wiacka	300	„ „
Kazańska	200	„ „
Permska	200	„ „
Riazańska	155	„ „
Saratowska	400	„ „
Tambowska	360	„ „
Witebska	100	„ „
Mińska	60	„ „
Samarska	400	„ „
Włodzimierska	170	„ „
Kałuska	100	„ „
Kostromska	160	„ „
Niżegorodzka	220	„ „
Smoleńska	140	„ „
Twerska	150	„ „
Jarosławska	120	„ „
Woroneska	350	„ „
Kurska	280	„ „
Orłowska	250	„ „
Penzeńska	125	„ „
Symbirska	150	„ „
Tulska	150	„ „
Myhyiowska	70	„ „
Astrachańska	150	„ „
Ogółem	10	miljard.

Aneks № 8.

Dekret Rady Komisarzy Ludowych o rozkładzie podatku dochodowego na r. 1919.

1. Państwowy podatek dochodowy na r. 1919 należy pobierać w wysokości, wskazanej w wykazie załączonym do dekretu niniejszego.

2. Gubernje i okręgi (obłasti) Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej dzieli się pod względem poboru podatku dochodowego na kategorje następujące:

Grupa I.

Moskwa, Petrograd, oraz dzielnice podmiejskie Moskwy i Petrogradu w promieniu 30 wiorst. Miasta gubernji: Petrogradzkiej, Archangielskiej, Nowogrodzkiej, Ołonieckiej i Północno-Dźwińskiej, Wołogda i powiaty Kemski i Kolski gubernji Archangielskiej, Włodzimierz-gubernjalny, Iwanowo-Wozniesieńsk, Kinieszma, Szuja, Kowrow, Nierechta, Siereda, Kochma, Piczuga, Wodniki, Jakowlewskoje, Sierpuchow, Kołomna, Bogorodsk gub. Moskiewskiej, Pawłow-Posad gub. Moskiewskiej, Oriechowo-Zujewo, Kostroma, Niżnij Nowgorod, wieś Pawłowo gub. Niżegorodzkiej, Psków, Twer, Wysznij Wołoczek, Bałagoje, Jarosław, Rybińsk, Czerepowiec, Witebsk, Kaługa, Orzeł (Orioł), Briańsk, Mohylów - gubernjalny, Homel, Riazań, Jegorjewsk gub. Riazańskiej, Tuła, Mińsk, Poczep i Smoleńsk.

Grupa II.

Miasta gubernji Włodzimierskiej, Wołogodzkiej, Iwanowskiej, Kostromskiej, Moskiewskiej, Niżegorodzkiej, Pskowskiej, Twerskiej, Jarosławskiej, Czerepowieckiej, Witebskiej, Kałuskiej, Orłowskiej, Mohylowskiej, Riaziańskiej, Smoleńskiej, Tulskiej, Mińskiej, oraz powiatów Suraskiego, Starodubskiego i Glińskiego gub. Czernihowskiej.

Astrachań, Wiatka, Sarapul, zakłady: Iżewski i Wotkiński, Kazań, Penza, Perm, Jekaterynburg, Niżnietagilsk, Samara, Słoboda Pokrowska gub. Samarskiej, Saratów, Carycyn, Simbirsk, Syzrań, Tambów, Kozłów, Woroneż, Kursk, Ufa, i Złatoust.

Grupa III.

Miasta gub.: Astrachańskiej, Kazańskiej, Wiackiej, Penzeńskiej, Permskiej, Samarskiej, Saratowskiej, Symbirskiej, Tambowskiej, Woroneskiej, Kurskiej, Ufimskiej, Orenburskiej.

Grupa IV.

Wszystkie miasta tych gubernji, których nie zaliczono do pierwszych trzech grup, oraz wszystkie wsie Republiki Rosyjskiej.

Dn. 27 marca 1919 r.

Ogłoszono: w „Izwiest. Wsieros. Centr. Ispołn. Komitieta", z dn. 3 kwietnia 1919 r. № 72, oraz w „Sobran. Uzakonienij i Rasporiażenij Rab. i Krest. Prawit.", z dn. 21 kwietnia 1919 r., № 10—11, poz. 118.

Wykaz kategorji dochodów, oraz wymiaru obciążenia podatkiem dochodowym według grup miejscowości.

№	Grupy miejscowości.				Opodatkowanie w odsetkach dochodu	
	I	II	III	IV	Od sumy początkowej danej kategorji	Od dochodu przewyższającego sumę początk.
	Wysokość dochodu (ruble)				Nie podlega	
1	Do 6000 rb.	Do 5.000 rb.	Do 4.000 rb.	Do 3.000 rb.		
2	powyżej do 6.000 rb.—12.000 rb.	powyżej do 5.000 rb.—10.000 rb.	powyżej do 4.000 rb.— 8.000 rb.	powyżej do 3.000 rb.— 6.000 rb.	1%	3%
3	12.000 rb.— 48.000 rb.	10.000 rb.—40.000 rb.	8.000 rb.—32.000 rb.	6.000 rb.—24.000 rb.	2%	6%
4	48.000 rb.—96.000 rb.	40.000 rb.—80.000 rb.	32.000 rb.—64.000 rb.	24.000 rb.—48.000 rb.	5%	45%
5	96.000 rb.	80.000 rb.	64.000 rb.	48.000 rb.	25%	100%

Aneks 9.

Dekret Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego o zawieszeniu wypłat kuponów i dywidend.

1. Aż do wydania ogólnego aktu ustawodawczego o dalszem unarodowieniu produkcji, jak również o trybie i wymiarach uiszczania procentów od kapitałów, oraz dywidend od akcji i udziałów przedsiębiorstw prywatnych, wstrzymuje się czasowo wszelką wypłatę kuponów.

2. Wszelkich tranzakcji papierami wartościowemi wzbrania się.

3. Winni pogwałcenia art. 2 dekretu niniejszego podlegają oddaniu pod sąd i konfiskacie całego majątku.

Ogłoszono w „Gazet. Wremiennago Rab. Krestj. Prawitielstwa", z dn. 29 grudnia 1917 r. Nr. 43, oraz w „Sobran. Uzakonienij i Rasporiażenij Rab. Krest. Prawit." z dn. 4 stycznia 1918 r., № 13, poz. 185.

Aneks № 10.

Dekret Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego Rad Delegatów Robotniczych, Żołnierskich i Włościańskich o unieważnieniu pożyczek państwowych.

1. Wszystkie pożyczki państwowe, zaciągnięte przez rządy obszarników rosyjskich i burżuazji rosyjskiej, a wyszczególnione w wykazie ogłoszonym oddzielnie, unieważnia się od grudnia 1917 r. Kupony grudniowe wyszczególnionych pożyczek nie podlegają wypłacie.

2. Równocześnie unieważnia się wszystkie rękojmie, udzielone przez wymienione rządy na pożyczki różnych przedsiębiorstw i instytucji.

3. Bezwarunkowo i bez żadnych wyjątków unieważnia się wszystkie pożyczki zagraniczne.

4. Zobowiązania krótkoterminowe i bony kasy skarbowej zachowują moc swoją. Procentów od nich nie wypłaca się, same obligi zaś mają obieg narówni z biletami kredytowemi

5. Obywatele niemajętni, posiadający unieważnionie papiery państwowych pożyczek wewnętrznych na kwoty do 10.000 rubli włącznie (według wartości nominalnej), otrzymują wzamian świadectwa imienne nowej pożyczki Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej na kwotę nie przewyższającą 10.000 rubli. Warunki pożyczki będą podane oddzielnie.

6. Wkłady w państwowych kasach oszczędności i procenty od nich są nietykalne. Wszystkie obligi pożyczek unieważnionych, należące do kas oszczędności, zastąpione zostają długiem księgowym Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej.

7. Kooperatywy, samorządy miejscowe i inne instytucje użyteczności publicznej lub demokratyczne, posiadające obligi pożyczek unieważnionych, zaspakaja się na podstawie przepisów, opracowanych przez Najwyższą Radę Gospodarstwa Ludowego łącznie z przedstawicielami tych instytucji, o ile będzie dowiedzione, że obligi te nabyto przed ogłoszeniem dekretu niniejszego.

Uwaga. Władzom miejscowym Najwyższej Rady Gospodarstwa Ludowego pozostawia się ocenę, jakie instytucje miejscowe zalicza się do instytucji użyteczności publicznej lub demokratycznych.

8. Ogólne kierownictwo nad likwidacją pożyczek państwowych powierza się Najwyższej Radzie Gospodarstwa Ludowego.

9. Całą sprawę likwidacji pożyczek powierza się Bankowi Państwa, na który wkłada się obowiązek bezzwłocznego przystąpienia do rejestracji wszystkich obligów pożyczek państwowych, jak również innych papierów procentowych, zarówno podlegających, jak i nie podlegających unieważnieniu, a znajdujących się w rękach różnych posiadaczy.

10. Rady Delegatów Robotniczych, Żołnierskich i Włościańskich tworzą, w porozumieniu z miejscowemi Radami Gospodarstwa Ludowego, komisje dla wyznaczenia, którzy obywatele należą do kategorji niemajętnych.

Komisje te mają prawo unieważniać całkowicie oszczędności, nawet nie przewyższające 5.000 rubli, o ile nabyto je nie drogą pracy.

Ogłoszono w „Gazet. Rab. i Krest. Prawitielstwa„ z dn. 28 stycznia 1918 r., № 20. oraz w „Sobran. Uzakonienij i Rasporiażenij Rab. Krestj. Prawitielstwa" z dn. 10 marca 1918 r., № 27, poz. 353.

Aneks № 11.

Rozporządzenie Rady Komisarzy Ludowych o podatku naturalnym od zboża, ziemniaków i nasion oleistych.

W wykonaniu postanowienia Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego z dn. 21 marca 1921 r. o zastąpieniu kontyngentu aprowizacyjnego i surowcowego podatkiem naturalnym, Rada Komisarzy Ludowych postanawia, co następuje.

1. Ogólną kwotę roczną podatku od zboża w ziarnie, ziemniaków i nasion oleistych w Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republice Sowieckiej, prócz Ukrainy i Turkiestanu, wyznacza się na r. 1921 w wysokości następującej:

a) od zboża w ziarnie, zgodnie z postanowieniem Rady Komisarzy Ludowych z dn. 28 marca 1921 r., na 240 miljonów pudów zamiast kontyngentu na r. 1920, wynoszącego 423 miljonówpudów;

b) od ziemniaków na 60 miljonów pudów, zamiast kontyngentu na r. 1920, wynoszącego 112 miljonów pudów;

c) od nasion oleistych na 12 miljonów pudów, zamiast kontyngentu na r. 1920 wynoszącego—24 miljonów pudów.

2. Wymiary podatku wyznacza się dla każdego gospodarstwa oddzielnie i oblicza się podług ilości ziemi ornej, liczby spożywców w gospodarstwie, oraz urodzaju w danej miejscowości.

W tym celu ustanawia się 11 kategorji podług urodzaju, od 25 pudów do 75 i więcej z dziesięciny, oraz 7 grup z gospodarstw podług ilości ziemi ornej na jednego spożywcę w gospodarstwie. Zależnie od przynależności gospodarstwa do jednej z tych grup i urodzaju w tej miejscowości, w której gospodarstwo się znajduje, ustala się stawkę podatku od jednej dziesięciny ziemi ornej. Celem ustalenia ogólnej kwoty podatku, przypadającej na gospodarstwo, stawkę od dziesięciny powiększa się tyle razy, ile dziesięcin ziemi ornej posiada gospodarstwo.

Uwaga 1. Do ziemi ornej zalicza się obszar zasiewów jarych i ozimych, a także obszar pod roślinami pastewnemi, oraz ugory. Pozatem, celem zwiększenia zasiewów, do ziemi ornej dolicza się wygony po polach i, według specjalnej instrukcji, część odłogów i pól porzuconych.

Uwaga 2. Kolektywne i państwowe sowieckie gospodarstwa rolne, zarejestrowane przez organy ziemskie, oddają wszystkie nadwyżki swoje podług przepisów, ustanowionych specjalnie dla tych gospodarstw, jednak w wymiarze niemniejszym od norm opodatkowania, obowiązujących w odpowiedniej gubernji.

Ziemi ornej w gospodarstwie na spożywcę w dziesięcinach	Sprzęt z dziesięciny w pudach					
	poniżej 25 pud.	od 25 do 35	od 30 do 35	od 35 do 40	od 40 do 45	od 45 do 50
poniżej 0,5	10 funt.	10 f.	10 f.	10 f.	30 f.	1 p. 10 f.
od 0,5 do 1	10 „	10 „	20 „	1 p.	1 p. 20 „	2 „
„ 1 „ 1,5	30 „	1 p. 10 „	1 p. 30 „	2 „ 10 „	2 „ 30 „	3 „ 10 „
„ 1,6 „ 2	2 p. „	2 „ 20 „	3 „	3 „ 20 „	4 „	4 „ 20 „
„ 2,1 „ 3	3 „ 20 „	4 „	4 „ 20 „	5 „	5 „ 20 „	6 „
„ 3,1 „ 4	5 „	5 „ 20 „	6 „	6 „ 20 „	7 „	7 „ 20 „
„ 4,1 i więcej	6 „ 20 „	7 „	7 „ 20 „	8 „	8 „ 20 „	9 „

Ziemi ornej w gospodarstwie na spożywcę w dziesięcinach	Sprzęt z dziesięciny w pudach				
	od 50 do 55	od 55 do 60	od 60 do 65	od 65 do 70	od 70 i więcej
poniżej 0,5	1 p. 30 f.	2 p. 10 f.	2 p. 30 f.	3 p. 10 f.	3 p. 30 f.
od 0,5 do 1	2 „ 20 „	3 „	3 „ 20 „	4 „	4 „ 20 „
„ 1 „ 1,5	3 „ 30 „	4 „ 10 „	4 „ 30 „	5 „ 10 „	5 „ 30 „
„ 1,6 „ 2	5 „	5 „ 20 „	6 „	6 „ 20 „	7 „
„ 2,1 „ 3	6 „ 20 „	7 „	7 „ 20 „	8 „	8 „ 20 „
„ 3,1 „ 4	8 „	8 „ 20 „	9 „	9 „ 20 „	10 „
„ 4,1 i więcej	9 „ 20 „	10 „	10 „ 20 „	11 „	11 „ 20 „

3. Stawkę podatku od jednej dziesięciny ziemi ornej ustanawia się, sprowadzając wszystko zboże w ziarnie, ziemniaki i nasiona oleiste do żyta lub pszenicy, według stopy następującej:

4. We wszystkich okręgach Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej organy podatkowe przyjmują przy ściąganiu podatku pud żyta lub pszenicy za równoważny 35 funtom gryki, 25 funtom grochu, fasoli lub soczewicy, 50 funtom owsa, jęczmienia lub orkiszu. 50 funtom prosa, 4 pudom ziemniaków, 60 funtom kukurydzy, 20 funtom nasion oleistych wszelkich rodzajów.

Ludowy Komisarjat Aprowizacji w porozumieniu z Ludowym Komisarjatem Rolnictwa i Centralnym Urzędem Statystycznym ma prawo, celem popierania uprawy pewnych ziemiopłodów, zmieniać ustalone przez artykuł niniejszy normy zastępowania zbóż żytem i pszenicą, zgodnie z właściwościami okręgów poszczególnych.

Uwaga. Osobna instrukcja ustali prawo gospodarzy poszczególnych do zastępowania jednego produktu aprowizacyjnego innym.

5. Rada Komisarzy Ludowych, gdy ujawni się istotny stan zbiorów, zalicza każdy powiat Republiki do odpowiedniej kategorji urodzajów. Gubernjalny Komitet Wykonawczy zalicza każdą gminę do opowiedniej kategorji urodzajów, zgodnie z powyższą tablicą, z tem wszakże zastrzeżeniem, aby kategorja urodzajów, ustalona przez Radę Komisarzy Ludowych dla powiatu, nie uległa w ogólnym wyniku obniżeniu.

6. Stosunek pomiędzy ilościami zbóż różnych rodzajów, ziemniaków i nasion oleistych, podlegających ściągnięciu tytułem podatku, określa dla poszczególnych powiatów Ludowy Komisarjat Aprowizacji w porozumieniu z Ludowym Kamisarjatem Rolnictwa i Centralnym Urzędem Statystycznym

7. Ustalenia wymiaru podatku dla poszczególnych gospodarstw dokonywują Rady wiejskie pod kierownictwem i kontrolą gminnych Komitetów Wykonawczych. Odpowiedzialność za prawidłowy i w terminie właściwym wymiar podatków wkłada się na Rady wiejskie i na gminne Komitety Wykonawcze.

8. Gospodarstwa, mające pod uprawą nie więcej niż jedną dziesięcinę, zwalnia się od opodatkowania. Zwolnienia innych podatników, zniżenia stawek podatkowych dla nich, oraz wszelkich ulg innego rodzaju, uskutecznia się z pozwolenia Rady Komisarzy Ludowych.

9. Płatnicy podatku obowiązani są przystąpić do uiszczania podatków po zbiorach. Ludowy Komisarjat Aprowizacji ustala odrębne terminy uiszczania podatku dla każdego produktu. Podatek od zbóż w ziarnie winien być uiszczony najpóźniej dn. 15 grudnia 1921 roku.

10. Wykonanie dekretu niniejszego powierza się Ludowemu Komisarjatowi Aprowizacji, który ma prawo wydawania niezbędnych zarządzeń i instrukcji.

11. Obywatele którzy nie uiścili podatku, ponoszą odpowiedzialność osobistą i majątkową w trybie administracyjnym i sądowym.

Moskwa, dn. 21 kwietnia 1921 r.

Przedrukowano w „Nałogowoje Zakonodatjelstwo", zeszyt I, Moskwa 1921, str. 13 — 17.

Aneks № 12.

Rozporządzenie Rady Komisarzy Ludowych o odpowiedzialności za pogwałcenie dekretów dotyczących podatków naturalnych i wymiany.

Zmieniając dekret z dn. 22 lipca 1918 r. („Sobr. Uzak." № 54, poz. 605), Rada Komisarzy Ludowych postanawia:

1. Nieuiszczenie przez płatników należnych od nich podatków: aprowizacyjnego i surowcowego, w razie gdy ustalono odstąpienie na stronę przedmiotów i utajenie, a także w razie prostej odmowy dostarczenia produktów rolnych, oraz inne postępki złośliwe nielojalnego płatnika, karze się bądź przymusowemi robotami publicznemi, bądź pozbawieniem wolności z konfiskatą majątku, lub bez konfiskaty. Tej samej karze podlega złośliwe i uporczywe dostarczanie produktu w gatunku wyraźnie lichym.

2. Osoby, które czynami swemi sztucznie wygórowały ceny towarów, bądź w drodze porozumienia wzajemnego lub zmowy, bądź w drodze złośliwego niedostarczania towarów na rynek, karze się konfiskatą majątku z pozbawieniem wolności lub bez pozbawienia.

3. Wymianę, skupywanie lub zbywanie w celach zysku produktów, materjałów lub wyrobów, względem których obowiązują szczególne zakazy lub ograniczenia ze strony centralnej władzy sowieckiej (uwaga do punktu 1 rozporządzeniu Rady Komisarzy Ludowych o wymianie, „Sobr. Uzak." 1921 r. № 40, poz. 212), karze się pozbawieniem wolności z konfiskatą majątku lub bez konfiskaty.

4. Przekroczenie przepisów, dotyczących handlu, a wydawanych w trybie artykułu 5 rozporządzenia Rady Komisarzy Ludowych o wymianie, w wypadkach, gdy przepisy przewidują odpowiedzialność sądową, karane jest robotami przymusowemi lub pozbawieniem wolności.

5. Ludowemu Komisarjatowi Sprawiedliwości, w porozumieniu z Ludowym Komisarjatem Aprowizacji, Komisarjatem Spraw Wewnętrznych, Wszechrosyjską Komisją Nadzwyczajną i Najwyższą Radą Gospodarstwa Ludowego, zaleca się wydanie instrukcji szczegółowych, dotyczących zarówno stosowania rozporządzenia niniejszego, jak trybu wszczynania i prowadzenia spraw o przekroczenie przepisów, ustanowionych przez dekrety o podatkach naturalnych i wymianie.

Dn. 15 lipca 1921 r.

Ogłoszony w „Izwiest. Wsierosij. Centr. Isp. Komitieta" z dn. 27 lipca 1921 r., № 163.

Aneks № 13.

Dekret Rady Komisarzy Ludowych w sprawie opłaty za przejazd i przewóz kolejami.

Rada Komisarzy Ludowych postanawia:

1. Wprowadzić na kolejach żelaznych i drogach wodnych opłatę za przewóz wszystkich pasażerów i wszelkich ładunków, w tej liczbie i państwowych.

2. Pobierać opłatę za przewóz ładunków państwowych nie znakami pieniężnemi, lecz w trybie uproszczonym, ustanowionym wspólnie przez komisarzy: finansów, komunikacji, i inspekcji robotniczo-włościańskiej, a zatwierdzonym przez Radę Komisarzy Ludowych. Ten sam tryb uproszczony rozciągnięty zostaje czasowo na ładunki Centrosojuza (centralnego), Gubsojuzów (gubernjalnych) i Rajsojuzów (okręgowych związków stowarzyszeń spożywczych), centralnego zrzeszenia robotniczego i Gubrabkoopów (gubernjalnych kooperatyw robotniczych), moskiewskiej, i petrogradzkiej komuny spożywczej, wszechrosyjskich centrów pozostałych gałęzi zrzeszenia, oraz innych największych organizacji spółdzielczych, których wykaz ustala Ludowy Komisarjat Komunikacji wspólnie z Ludowym Komisarjatem Finansów i Centrosojuzem.

3. Przejazd następujących kategorji pasażerów:

a) osób jadących w sprawach służby państwowej, przewóz siły roboczej, wysyłanej i przewożonej w drodze służbowej; przewóz wojsk, aresztantów i t. p.

b) robotników i pracowników udających się na urlop, przyznany im na mocy dekretu, i z powrotem;

c) urzędników i robotników Rad, jadących do pracy lub do służby, oraz z powrotem;

d) uczących się, jadących do zakładów naukowych, i z powrotem;

e) uczestników wycieczek i zjazdów, urządzanych przez instytucje państwowe, jak również przewóz bagaży tych osób, opłacają władze, instytucje i przedsiębiorstwa w których zakresie działania pozostają wymienione osoby. Instytucje i przedsiębiorstwa państwowe dokonywują tej opłaty w sposów, ustanowiony w par. 2.

Uwaga. Sposób korzystania z przejazdów ulgowych ustanawia specjalna instrukcja, opracowywana przez Ludowe Komisarjaty Komunikacji i Spraw Wewnętrznych i Wszechrosyjską Centralną Radę Związków Zawodowych w ciągu 7 dni i zatwierdzana przez Radę Komisarzy Ludowych.

4) Opłatę za przewóz pasażerów, bagażu i ładunków towarowych małej szybkości ustanawia Ludowy Komisarjat Komunikacji z zachowaniem zasady taryf różnicowych, obowiązujących: a) dla ładunków do dn. 1 stycznia 1920 roku, przyczem wszakże należy wziąć za stawkę początkową podług taryfy № 1 — 28.57 rb., № 2 — 25 rb., № 3 — 20 rb., № 4 — 13 23 rb. № 5 — 11 rb. № 6 — 8 33 rb., № 7 — 4.44 rb.

b) dla przewozu pasażerów — według taryf obowiązujących do dn. 10 czerwca 1917 roku, z wprowadzeniem wszakże stawek początkowych: 300 rb od pasażera i wiorsty, 46 rb. zaś od puda i wiorsty bagażu.

5) Ludowemu Komisarjatowi Komunikacji poleca się podwyższyć równocześnie obowiązujące do dn. 1 stycznia 1921 r. taryfy wodne, celem uczynienia ich odpowiadającemi wyżej wymienionym normom taryfy kolejowej.

6. Nową taryfę, ustanowioną przez dekret niniejszy, wprowadza się od dn. 15 lipca w ruchu towarowym i dla kategorji pasażerów wymienionych w paragrafie 3.

Ogłoszono: w „Izw. Wsieros. Centr. Ispoł. Komitieta" z dn. 14 lipca 1921 r., № 152.

Aneks № 14.

Dekret Rady Komisarzy Ludowych o taksie za usługi, wyświadczane przez Ludowy Komisarjat Poczt i Telegrafów.

1. Wprowadza się w życie podane poniżej taksy *) w zakresie Ludowego Komisarjatu Poczt i Telegrafów za usługi, świadczone przez Komisarjat osobom prywatnym, instytucjom rządowym i organizacjom społecznym, pozostawiając Ludowemu Komisarjatowi Poczt i Telegrafów wprowadzenie w życie tych taks w terminie od dn. 1 do dn. 15 sierpnia 1921 roku.

2. Rozrachunku między instytucjami sowieckiemi z tytułu wskazanych taks należy dokonywać trybem uproszczonym, opracowywanym przez Ludowy Komisarjat Poczt i Telegrafów w porozumieniu z Ludowym Komisarjatem Finansów i Ludowym Komisarjatem Inspekcji Robotniczo-Włościańskiej.

3. a) Wojskowym armji czerwonej, robotnikom, urzędnikom instytucji sowieckich, oraz przedsiębiorstw unarodowionych, przysługuje prawo do przesyłek ulgowych za połowę opłaty, nie więcej wszakże niż do dwuch przesyłek miesięcznie o wadze łącznej jednego puda.

b) Druga połowa opłaty za przesyłki powyższe obciąża instytucje i przedsiębiorstwa, w których robotnicy i urzędnicy są zatrudnieni.

c) Sposób przyjmowania, przesyłania i wydawania takich przesyłek, jak również rozrachunku za nie, poleca się opracować do dn. 15 sierpnia 1921 r. Ludowemu Komisarjatowi Poczt i Telegrafów w porozumieniu z Ludowym Komisarjatem Finansów, Ludowym Komisarjatem Inspekcji Robotniczo-Włościańskiej i Wszechrosyjską Radą Centralną Związków Zawodowych.

Dn. 1 sierpnia 1921 roku.

Ogłoszono: w „Izwiest. Wsier. Centr. Ispoł Komitieta" № 171, z dn. 5 sierpnia 1921 r.

---

*) Taksy same pomijamy jako obojętne. Chodzi o zasadę, którą wypowiada dekret.

Aneks № 15.

Dekret Rady Komisarzy Ludowych o miejscowych funduszach.

Celem skuteczniejszego i szybszego zaspokojenia miejscowych potrzeb administracyjno-gospodarczych, Rada Komisarzy Ludowych, zmieniając i uzupełniając obowiązujące przepisy prawne o funduszach i wydatkach władz miejscowych, postanawia, co następuje:

1. Od wszystkich kwot podatku przemysłowego i innych bezpośrednich podatków państwowych, wpływających w poszczególnej gubernji, uchwala się potrącenia procentowe, pozostawiane do rozporządzenia gubernjalnych Komitetów Wykonawczych na potrzeby wskazane poniżej (art. 7), w trybie, określonym w art. 5 i 8 dekretu niniejszego.

2. Gubernjalnym Zjazdom Rad, a w wypadkach wyjątkowych plenum gubernjalnego Komitetu Wykonawczego, dozwala się wprowadzać dodatki procentowe do stawek podatku przemysłowego i innych bezpośrednich podatków państwowych, w granicach, wskazanych w art. 6 dekretu niniejszego. Dodatki te, pobierane łącznie z samemi podatkami, wpływają do rozporządzenia gubernjalnego Komitetu Wykonawczego na zasadach, wskazanych niżej w art. 8.

3. W uzupełnieniu potrąceń i dodatków (art. 1 i 2) oraz innych dochodów miejscowych, gubernjalnym Komitetom Wykonawczym dozwala się za zgodą Zjazdów gubernjalnych, ustanawiać i ściągać podatki i opłaty miejscowe w trybie, wskazanym niżej (art. 8 i 9).

Uwaga. W miastach podatki i opłaty miejscowe ustanawiają Rady miejskie, za zgodą właściwych gubernjalnych Komitetów Wykonawczych.

4. Do zasadniczego budżetu rocznego każdego gubernjalnego Komitetu Wykonawczego włącza się osobny fundusz w wysokości 5% wszystkich wydatków budżetowych, idących do dyspozycji gubernjalnego Komitetu Wykonawczego, na dokonywanie nieprzewidzianych, niezbędnych wydatków znaczenia miejscowego, które nie mogą być pokryte z innych źródeł. Gubernjalny Komitet Wykonawczy przeznacza z tego funduszu pewne kwoty do rozporządzenia powiatowych i miejskich Komitetów Wykonawczych.

5. Wysokość potrąceń procentowych od wpływających kwot podatków państwowych ustala zgóry na okres roczny Ludowy Komisarjat Finansów.

6. Wykaz podatków i opłat miejscowych (art. 3) i wymiary krańcowe każdego z nich, jak również wymiary krańcowe dodatków do podatków państwowych (art. 2), ustala Rada Komisarzy Ludowych na wniosek Ludowego Komisarjatu Finansów.

Uwaga. Gubernjalne Komitety Wykonawcze mogą do dn. 1 października roku bieżącego przedstawić do zatwierdzenia przez Ludowy Komisarjat Finansów, w porozumieniu z Ludowym Komisarjatem Spraw Wewnętrznych, wykaz, stawki i przepisy o ściąganiu tych podatków miejscowych, pobieranych ostatnio na korzyść całej gubernji, albo poszczególnych powiatów i miast, które według warunków miejscowych byłoby pożądane utrzymać na rok bieżący.

7. Gubernjalnym Zjazdom Rad powierza się: 1) rozkład wskazanych powyżej w art. 1 i 2 potrąceń i dodatków pomiędzy gubernjalny Komitet Wykonawczy (ewentualnie również i miejski Komitet Wykonawczy miasta gubernjalnego, o ile nie jest złączony z Komitetem gubernjalnym lub powiatowym) i Komitety Wykonawcze powiatowe gubernji, oraz 2) przekazywanie Zjazdom powiatowym (i powiatowym Komitetom Wykonawczym) prawa ustanawiania i ściągania poszczególnych podatków i opłat miejscowych, wskazanych w art. 8 i 9 dekretu niniejszego, na tych samych zasadach i w tym samym trybie, jak to postanowiono względem gubernjalnych Komitetów Wykonawczych (art. 3).

Zjazdy powiatowe Rad mają prawo przekazywania pewnej części potrąceń (art. 1), dodatków (art. 2), jako też kwot z funduszu (art. 4), oraz poszczególnych podatków i opłat miejscowych lub części ich (art. 3 i 6) gminnym Komitetom Wykonawczym i Radom wiejskim.

8. Kwoty wpływających potrąceń (art. 1), dodatków (art. 2), podatków i opłat miejscowych (art. 3), jak również dochodów z przedsiębiorstw gminnych zalicza się do przychodów państwowych, ale otrzymane stąd znaki pieniężne są w całkowitych kwotach zawarowane na rzecz właściwych Komitetów Wykonawczych celem pokrycia wydatków na zaspokojenie potrzeb doniosłości miejscowej, których wykaz ustala Ludowy Komisarjat Finansów w porozumieniu z właściwemi władzami.

9. Ludowemu Komisarjatowi Finansów łącznie z Ludowym Komisarjatem Spraw Wewnętrznych poleca się w terminie miesięcznym: a) ustalenie wymiaru potrąceń za r. 1921 (art. 1), b) opracowanie i przedstawienie Radzie Komisarzy Ludowych wymiaru podatków i opłat miejscowych, oraz projektu wymiaru krańcowego tych podatków i opłat, jako też dodatków państwowych (art. 2 i 3), c) opracowanie przepisów o trybie ustanawiania podatków i opłat miejscowych.

10. Dekret niniejszy nabywa mocy obowiązującej z dniem ogłoszenia.

Dn. 22 sierpnia 1921 r.

Ogłoszono w „Izwiest. Wsierosyj. Centr Ispoł. Komitieta" № 195. z d. 3 września 1921 r.

Aneks № 16.

Rozporządzenie Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych o budżetach miejscowych.

W rozwinięciu art. 5 rozporządzenia Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego z dn. 10 października 1921 r. o środkach naprawy gospodarki finansowej („Izwiestja Wsieros. Centr.

Ispoln. Kom." z dnia 14 października 1921 r. № 230/1, 373) i art. 6 dekretu Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego o trybie układania preliminarzy budżetowych dochodów i wydatków na r. 1922 („Izwiestja Wsierosij. Centr. Ispoł. Komitieta" z dn. 19 października 1921 r. № 234/1.377), zmieniając przytem art. 8 dekretu Rady Komisarzy Ludowych z dnia 22 sierpnia 1921 r. o miejscowych środkach pieniężnych („Izwiestja Wsierosyj. Centr. Ispoł. Komitieta" z dn 3 września 1921 r., № 195/1.338), Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy i Rada Komisarzy Ludowych postanawiają, co następuje:

1. Roczne budżety dochodów i wydatków miejscowych: gubernjalne (okręgowe), powiatowe, miejskie i gminne, układane, począwszy od r. 1922, oddzielnie od ogólno-państwowych, winny być oparte na zasadzie pokrycia wydatków miejscowych środkami miejscowemi.

2. Do budżetu dochodów zalicza się dochody ze wszystkich źródeł przewidzianych przez dekret Rady Komisarzy Ludowych z dn. 22 sierpnia 1921 r. o miejscowych środkach pieniężnych.

3. Do budżetu wydatków miejscowych zalicza się wszystkie wydatki na zaspokojenie potrzeb miejscowych, wymienione w osobnym wykazie, ułożonym przez Ludowy Komisarjat Finansów w porozumieniu z zainteresowanemi ludowemi komisarjatami, a zatwierdzonym przez Prezydjum Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych.

Uwaga 1. Wykaz, wskazany w artykule niniejszym, jak również wykaz podatków i opłat miejscowych ustanowiony na podstawie art. 6 dekretu z dn. 22 sierpnia 1921 r. o miejscowych środkach pieniężnych, może w następstwie uzupełniać lub zmieniać Rada Komisarzy Ludowych na wniosek Ludowego Komisarjatu Finansów, uzgodniony w porozumieniu z zainteresowanemi urzędami.

Uwaga 2. Wydatków, zaspakajanych w drodze zasilenia środków miejscowych przez skarb państwowy w naturze (wytwory państwowego przemysłu fabrycznego lub górniczo-hutniczego), nie zalicza się do budżetu miejscowych wydatków pieniężnych.

Tryb wciągnięcia tych zasiłków do budżetów ustalają osobne przepisy, wydane przez Ludowy Komisarjat Finansów.

4. W przypadkach gdy uzna się za niezbędne przeniesienie jakiegokolwiek wydatku z budżetu ogólno-państwowego do kredytów miejscowych, fundusze, przewidziane w budżecie właściwego urzędu na pokrycie tego wydatku, są wyłączone z tego budżetu i w trybie, ustalonym przez Ludowy Komisarjat Finansów, zaliczane na powiększenie przewidzianego w art. 10 specjalnego funduszu, wyznaczonego w państwowym budżecie dochodów i wydatków na pokrycie niedoborów miejscowych.

5. Klasyfikację potrzeb, wskazanych w art. 3, oraz wydatków na te potrzeby, na gubernjalne, miejskie i powiatowe, powierza się gubernjalnym Komitetom Wykonawczym. W granicach powiatu powiatowy Komitet Wykonawczy klasyfikuje potrzeby i wydatki, któremi powiaty obciążył gubernjalny Komitet Wykonawczy, na powiatowe i gminne.

Uwaga. Klasyfikacji dochodów miejscowych dokonywa się w trybie wskazanym w art. 7 dekretu Rady Komisarzy Ludowych z dn. 22 sierpnia 1921 r. o miejscowych środkach pieniężnych („Izwiestja Wsierosij. Central. Ispoł. Komitieta" z dn. 3 września 1921 r., № 195/1.338).

6. Budżety dochodów i wydatków miejscowych: gminnych, powiatowych i miejskich (oprócz budżetów miast gubernjalnych), ułożone przez właściwe Komitety Wykonawcze, skierowywa się do rozpatrzenia i zatwierdzenia gubernjalnego Komitetu Wykonawczego; odpisy budżetów gminnych składa się rownocześnie właściwym powiatowym Komitetom Wykonawczym. Gubernjalne Komitety Wykonawcze, otrzymawszy budżety powyższe, winny rozpatrzeć je w terminie dwutygodniowym i bądź zatwierdzić z temi lub innemi zmianami, bądź zwrócić do ponownego ułożenia. Budżety, nie rozpatrzone w ciągu 2 tygodni od daty otrzymania ich przez gubernjalne Komitety Wykonawcze, uważa się za zatwierdzone i wprowadza się w wykonanie, jeżeli w ciągu wymienionego terminu nie zażądano wyjaśnień uzupełniających. Budżety zamknięte niedoborem są wyłączone z pod zasady powyższej. Rozpatrzenie tych budżetów jest dla gubernjalnych Komitetów Wykonawczych obowiązujące.

7. Budżety dochodów i wydatków miejscowych gubernjalnych Komitetów Wykonawczych i miejscowych Komitetów Wykonawczych miast gubernjalnych zatwierdzane są przez gubernjalne Zjazdy Rad na podstawie opinji gubernjalnych narad gospodarczych.

8. Budżety dochodów i wydatków miejscowych gubernjalnych Komitetów Wykonawczych i miejskich Komitetów Wykonawczych przesyła się Ludowemu Komisarjatowi Finansów i Ludowemu Komisarjatowi Spraw Wewnętrznych do wiadomości.

9. Jeżeli zestawienie gubernjalne wydatków i dochodów miejscowych nie daje się zamknąć bez niedoboru, zestawienie to ze wszystkiemi materjałami przesyła się do Ludowego Komisarjatu Finansów dla rozpatrzenia kwestji zmniejszenia wydatków lub udzielenia pożyczek na pokrycie niedoboru.

10. Budżet wydatków państwowych zawiera specjalny fundusz do dyspozycji Ludowego Komisarjatu Finansów na pokrycie możliwych niedoborów w budżetach miejscowych, na przypadek konieczności udzielenia Radom miejscowym środków obrotowych na wydatki miejscowe.

Asygnowania z tego funduszu dokonywa się w postaci pożyczek krótko-terminowych bezprocentowych na zasilenie środków obrotowych, oraz pożyczek długo-terminowych.

Wszystkie wpływy ze zwrotów przeznacza się na uzupełnienie funduszu. Wydawania pożyczek

dokonywa się sposobem, ustanowionym przez przepisy o trybie wydawania pożyczek Radom na potrzeby gospodarstwa miejscowego, zatwierdzone przez Radę Komisarzy Ludowych dn. 13 października 1919 r.

11. Od dn. 1 stycznia 1922 r. wszystkie kwoty, wpływające na budżety dochodów miejscowych, zalicza się do środków miejscowych właściwych Komitetów Wykonawczych i wydatkuje się je w trybie, ustanowionych przez Ludowy Komisarjat Finansów w porozumieniu z właściwemi urzędami.

Moskwa, dn. 10 grudnia 1921 r.

Ogłoszono w „Izwiest. Wsierosij. Ispoł. Komitieta" z dn. 15 grudnia 1921 r., № 282.

Aneks № 17.

Rozporządzenie Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych o miejscowych środkach pieniężnych.

W rozwinięciu art. 5. i 6 dekretu z dn. 22 sierpnia 1921 r. o miejscowych środkach pieniężnych („Izwiest. Wsieros. Centr. Ispoł. Komitieta" z dn. 3 września 1921 r., № 195) Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy i Rada Komisarzy Ludowych postanawiają, co następuje:

1. Ustanawia się na lata 1921—1922 potrącenie z państwowego podatku przemysłowego na zaspokojenie potrzeb miejscowego znaczenia (art. 1 dekretu o miejscowych środkach pieniężnych) w wysokości 25% opłaty patentowej, oraz takiego samego procentu opłaty wyrównawczej, o ile ta została wprowadzona.

II. Dodatki procentowe (art. 2 dekretu) do państwowego podatku przemysłowego nie powinny w żadnym wypadku przekraczać 10% opłaty patentów i opłaty wyrównawczej.

III. Oprócz potrąceń z państwowego podatku przemysłowego i dodatków do niego, wymienionych w punktach 1 i 2 rozporządzenia niniejszego, poszczególne miejscowości mogą ustanawiać podatki i opłaty jak następuje:

A. W osiedlach miejskich.

1. Podatek od budynków, użytkowanych przez osoby prywatne, w wysokości nie wyżej 5% dochodu brutto.

2. Opłatę od osób prywatnych, instytucji, przedsiębiorstw i posiadłości, ciągnących szczególne korzyści z przedsięwzięć publicznych trwałego przeznaczenia (wytknięcie i zabrukowanie ulic, urządzenie chodników, wodociągów, kanalizacji i t. p.), przyczem suma opłat od wszystkich majątków, korzystających z tych urządzeń, nie może przekraczać wydatków, poniesionych na powyższe przedsięwzięcia.

3. Jednorazową opłatę za prawo handlu przenośnego od osób, trudniących się sprzedażą towarów, obnośną lub obwoźną, zwolnioną od państwowego podatku przemysłowego, w wysokości następującej: a) od handlu obnośnego (ze straganów ręcznych, koszyków, naczyń lub rąk) nie wyżej 2 procentów państwowego wymiaru półrocznego patentu od przedsiębiorstw pierwszego rzędu w odpowiedniej miejscowości, b) od sprzedaży obwoźnej (z wozów, wózków i t. p.) nie wyżej 2 procentów wymiaru półrocznego patentu od przedsiębiorstw handlowych pierwszego rzędu w odpowiedniej miejscowości.

4. Opłatę od zakładów wydających dla spożycia na miejscu wszelkiego rodzaju potrawy i napoje: a) od zakładów, podlegających opłacie wyrównawczej, w wysokości nie wyżej 60% tej opłaty, b) od zakładów pozostałych — w wysokości nie wyżej 100% ceny patentu.

5. Opłatę od ładunków, przywożonych i wywożonych kolejami i drogami wodnemi — w wysokości przewyższającej najwyżej 5-krotną zasadniczą stawkę taryfy kolejowej od przebiegu wiorstowego jednego wagonu, jednego puda, lub jednej sztuki odnośnego ładunku, a od przywożonych napojów chłodzących i trunków najwyżej 30-krotną.

6. Opłaty od bydła i innych zwierząt domowych, prócz koni, w wysokości nie wyżej 100 tysięcy rubli od sztuki większego bydła, za półrocze, i nie wyżej 20 tysięcy rubli od sztuki małego bydła i innych zwierząt domowych.

7. Opłatę od procederu przewozowego końmi w wysokości nie wyżej 300 tysięcy rubli za półrocze od każdego konia, czynnego w przewozie.

8. Opłatę od procederu przewozowego wózkami i wodą w wysokości: a) nie wyżej 150 tysięcy rubli za półrocze od każdej łódki lub czółna dla przewozu osób, oraz od każdego wózka lub sani ręcznych, przeznaczonych dla tego procederu, b) nie wyżej 300 tysięcy rubli za półrocze od każdego promu lub łodzi ładownej.

9) Opłatę od koni, należących do instytucji i osób prywatnych — w wysokości nie wyżej 300 tysięcy rubli od konia za półrocze.

10. Opłatę od rowerów, samochodów, jachtów i łodzi motorowych osób i instytucji prywatnych w wysokości nie wyżej 50 tysięcy rubli za półrocze od roweru, nie wyżej 200 tysięcy rubli od każdej jednostki siły samochodu lub statku motorowego, i nie wyżej 100 tysięcy rubli za półrocze od każdej jednostki siły wozu ciężarowego.

11. Opłatę od sadów i ogrodów przemysłowych w wysokości nie wyżej 1500 rubli za rok od kwadratowego sążnia ogrodu i nie wyżej 300 tysięcy rubli od kwadratowego sążnia sadu przemysłowego.

12. Opłatę od bydła, pędzonego na sprzedaż na targi, w wysokości nie wyżej 50 tysięcy rubli od sztuki większego i nie wyżej 10 tysięcy rubli od sztuki małego bydła.

13. Opłatę za używanie wag publicznych, w wysokości nie wyżej 500 tysięcy rubli od puda zważonego ciężaru.

14. Dopłatę dodatkową do państwowej opłaty za zaświadczenia notarjalne aktów i umów, jak również za zaświadczenia odpisów, napisów i t. p. w sądach ludowych, pobieraną na podstawie roz-

porządzeń Rady Komisarzy Ludowych z dn. 12 sierpnia i dn. 22 września 1921 r. w wysokości nie wyżej 100% opłaty państwowej.

15. Opłatę meldunkową w wysokości nie wyżej 2000 rubli od każdego meldunku.

B. Poza obrębem osiedli miejskich.

1. Opłatę od gospód i budynków, zajętych pod procedery handlowe i przemysłowe nie wyżej 15 tysięcy rubli półrocznie od sążnia kwadratowego powierzchni użytkowej budynku, zgodnie z instrukcją Ludowego Komisarjatu Finansów.

2. Opłatę od zakładów, wydających dla spożycia na miejscu wszelkiego rodzaju potrawy lub napoje, pobieraną na zasadach, ustalonych dla osiedli miejskich (dział *A*, punkt 4).

3. Opłatę specjalną od posiadłości, ciągnących szczególne korzyści z przedsięwzięć sowieckich długo trwałych (budowa szos, meljoracje, elektryfikacja i t. p.) na zasadach, ustalonych dla osiedli miejskich (dział *A*, punkt 3).

4. Opłatę od procederu przewozowego w wysokości nie wyżej 200 tysięcy rubli za półrocze od każdego konia czynnego w przewozie; konie utrzymywane dla gospodarstwa rolnego są wyjęte z pod tej opłaty.

5. Opłatę od procederu przewozowego wodnego w wysokości: a) nie wyżej 100 tysięcy rubli za półrocze od każdej łódki lub czółna do przewozu osób, b) nie wyżej 200 tysięcy rubli od każdego promu lub łodzi ładownej.

6. Opłatę od używania wag publicznych nie wyżej 250 rubli od puda zważonego ciężaru.

7. Opłatę od rowerów, samochodów, jachtów i łodzi motorowych osób prywatnych, oraz udzielonych do użytku osób urzędowych, pobieraną na zasadach, ustalonych dla osiedli miejskich (dział *A*, punkt 10).

8. Opłatę od ogrodów i sadów handlowych nie wyżej tysiąca rubli za rok od kwadratowego sążnia sadu i nie wyżej 500 rubli od kwadratowego sążnia ogrodu.

8. Opłatę za prawo polowania nie wyżej 50 tysięcy rubli półrocznie od każdego wydawanego świadectwa na prawo polowania.

Uwaga 1. Dla Moskwy i Petersburga oraz gubernji moskiewskiej i petrogradzkiej stawki, wskazane w dziale niniejszym (III), może podwyższyć Ludowy Komisarjat Finansów w porozumieniu z Ludowym Komisarjatem Spraw Wewnętrznych, na wniosek gubernjalnego Komitetu Wykonawczego.

Uwaga 2. Podatki i opłaty, ustanowione na r. 1921 zgodnie z art. 6 dekretu z dn. 22 sierpnia 1921 r. o miejscowych środkach pieniężnych, pozostają w mocy w ciągu r. 1921,

IV. Podatków i opłat, nie wyszczególnionych w dziale III rozporządzenia niniejszego, nie mogą ustanawiać Rady miejscowe bez szczególnego w każdym wypadku zezwolenia Ludowego Komisarjatu Finansów w porozumieniu z Ludowym Komisarjatem Spraw Wewnętrznych, zarówno co do istoty, jak co do wymiaru podatku.

V. Celem uregulowania ściągania wyszczególnionych podatków, oraz opłat, co do których Ludowy Komisarjat Finansów w porozumieniu z Ludowym Komisarjatem Spraw Wewnętrznych, nie wydał specjalnych przepisów, pozostawia się gubernjalnym Komitetom Wykonawczym wydawanie przepisów z tem zastrzeżeniem, aby po zatwierdzeniu ich w trybie art 3 dekretu z dn. 22 sierpnia, doręczano je bezzwłocznie Ludowemu Komisarjatowi Finansów i Ludowemu Komisarjatowi Spraw Wewnętrznych.

10. W braku odpowiednich wskazówek ze strony Ludowego Komitarjatu Finansów i Ludowego Komisarjatu Spraw Wewnętrznych, ustalenie terminu i trybu uiszczenia wymienionych podatków i opłat pozostawia się gubernjalnemu Komitetowi Wykonawczemu.

Dn. 10 grudnia 1921 r.

Ogłoszono w „Izwiest. Wsieros. Centr. Ispoł. Komitieta" z dn. 16 grudnia 1921 r., № 283.

Aneks № 18.

Rozporządzenie Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych, zawierające wykaz wydatków zaliczonych na rachunek miejscowych środków pieniężnych.

I. Z wydatków idących na utrzymanie instytucji administracji ogólnej

1) Wydatki na utrzymanie Rad wiejskich.

2) Wydatki na utrzymanie gminnych Komitetów Wykonawczych po potrąceniu kosztów utrzymania członków tych Komitetów.

II. Wydatki gospodarstwa komunalnego (miejscowego).

1. Wydatki na utrzymanie organów gospodarstwa komunalnego (miejscowego); utrzymanie wydziałów komunalnych, gubernjalnych, powiatowych, miejskich, gminnych i wioskowych, oraz na zwoływanie zjazdów tych wydziałów.

2. Wydatki na utrzymanie budynków komunalnych (zarząd gmachów, ich obsługa, wydatki gospodarcze, naprawy bieżące i gruntowne, budowla nowych gmachów).

3. Wydatki na utrzymanie w należytym stanie osiedli zaludnionych i na utrzymanie przedsiębiorstw i gospodarstw komunalnych (utrzymanie administracji, personelu robotniczego, zaopatrzenie w materjały, opał, oświetlenie i wodę, nabycie i utrzymanie w należytym stanie maszyn i narzędzi, inwentarza żywego i martwego, remonty, wydatki ogólne).

4. Wydatki na urządzenia, zmierzające do poprawy warunków i na utrzymanie nadzoru sanitarnego.

5. Wydatki na ochronę Republiki od pożarów: a) utrzymanie straży ogniowej, b) zasiłki dla straży ochotniczych, c) środki zapobiegania pożarom.

6) Wydatki na utrzymanie dróg i urządzeń drogowych: a) budowa i utrzymanie dróg wiejskich i polnych i urządzeń na tych drogach, b) utrzymanie innych traktów (dawniej ziemskich), prócz tych które mają znaczenie międzygubernjalne.

III. Z pośród wydatków idących na oświatę.

A. Wydatki gospodarcze i kancelaryjne i utrzymanie personelu służbowo-technicznego (nie pedagogicznego), włączając w to i koszta podróży, następujących instytucji Ludowego Komisarjatu Oświaty: a) nauczania zawodowo technicznego pozaszkolnego: 1) szkoły gospodarstwa rolnego różnych typów, 2) nauczania zawodowo-technicznego pozaszkolnego, 3) kursów krótkotrwałych, 4) zakładów naukowych przemysłowo-artystycznych o znaczeniu miejscowem; b) wychowania społecznego: 1) internatów 2) dzieciarni, 3) szkół—klubów wyrostków, zatrudnionych w produkcji, 4) ogródków dziecięcych, ognisk, kropli mleka i miejsc do gry, 5) szkół I i II stopnia, c) instytucji kulturalno-oświatowych: 1) muzeów miejscowych, archiwów i galerji obrazów doniosłości miejscowej, 2) stowarzyszeń naukowych, nie mających znaczenia ogólnopaństwowego.

B. Utrzymanie następujących instytucji i spełnianie następujących zadań z zakresu pracy kulturalno-oświatowej: 1) izby-czytelnie, domy ludowe włościaństwa, kluby, domy ludowe, biblioteki miejscowe, oprócz personelu naukowego i nauczającego bibliotek, 2) urządzanie kinematografów, 3) szkoły i kursy wieczorne dla dorosłych, oprócz personelu naukowego i nauczającego tych szkół i kursów, 4) czytanki i pogadanki, wystawy i wycieczki, 5) widowiska, urządzenia i studja teatralne, oprócz przyjętych na koszt państwa osobną decyzją Rady Komisarzy Ludowych, 6) instytucje i urządzenia w zakresie muzyki, sztuk plastycznych i literackie, oprócz przyjętych na koszt państwa osobną decyzją Rady Komisarzy Ludowych.

C. Wydatki na naprawy bieżące, i na budowę nowych gmachów w powyżej wymienionych szkołach i instytucjach Ludowego Komisarjatu Oświaty, oprócz naprawy gruntownej i budowy nowych gmachów w miastach.

D. Zaopatrzenie w inwentarz powyższych szkół i instytucji.

Uwaga. Dostarczanie przyrządów do pokazów szkolnych i podręczników szkolnych pokrywa się z funduszów państwowych.

IV. Z pośród wydatków idących na zdrowie publiczne:

1. Gospodarczo-materjalna obsługa miejscowych urządzeń lecznicznych i zdrowotnych (szpitali, sanatorjów, domów zdrowia, zakładów leczniczych dla dzieci, żłobków, domów matki i dziecka, instytucji oświatowo-sanitarnych, i t. p.), do której zalicza się wydatki następujące: najem lokali, opał, oświątlanie, zaopatrzenie w wodę, naprawy bieżące, utrzymanie w czystości, wydatki kancelaryjne, bielizna, instalacje gospodarcze, pranie i drobne wydatki gospodarcze.

Uwaga 1. Instytucje, znajdujące się w bezpośredniem zarządzeniu Ludowego Komisarjatu Ochrony Zdrowia (uzdrowiska o znaczeniu państwowem, urządzenia doświadczalne, badań naukowych, na drogach, wodne, kolejowe, wojskowe, więzienne, oświatowo-sanitarne o znaczeniu państwowem, podług osobnego wykazu, ogłoszonego przez Radę Komisarzy Ludowych w Wydawnictwie Lekarskiem) utrzymywane są całkowicie z budżetu państwowego.

Uwaga. 2. Urządzenia leczniczo-zdrowotne, z których korzystają wyłącznie robotnicy fabryczni przedsiębiostw państwowych, utrzymywane są w całości kosztem państwa.

Przewóz chorych w obrębie gubernji, prócz przewozu do uzdrowisk w pociągach sanitarnych.

V. Z wydatków w zakresie Ludowego Komisarjatu Rolnictwa.

1. Utrzymywanie gminnych oddziałów rolniczych i ich personelu agronomiczno-technicznego, nie wchodzącego w skład państwowej sieci agronomicznej.

2. Wydatki na urządzenia rolne w obrębie wsi, oprócz urządzania rolnego gospodarstw pospólnych

3. Utrzymywanie pól doświadczalnych, stacji rozpłodowych, hodowli wzorowych i szkółek, pasiek, innych urządzeń rolniczych i doświadczalnych o znaczeniu miejscowem.

4. Roboty hydrotechniczne, osuszanie i wszystkie wogóle roboty meljoracyjne, nie mające znaczenia ogólno-państwowego, a zmierzające do poprawy miejscowego użytkowania roli (osuszanie błot, łąk i pól, umacnianie piasków i jarów, budowa grobli i t. p.)

5) Urządzenie i utrzymanie kuźni i warsztatów naprawy narzędzi rolniczych, o ile zakłady te mają znaczenie miejscowe.

6. Urządzenie i utrzymanie wypożyczalni narzędzi, stacji oczyszczania ziarna, składów nasion, oraz składów maszyn i narzędzi rolniczych, nie mających znaczenia ogólno-państwowego.

7. Walka ze szkodnikami gospodarstwa rolnego, prócz wszelkiego rodzaju przedsięwzięć o znaczeniu ogólno-państwowem.

8. Utrzymanie przychodni weterynaryjnych i innych instytucji sanitarno-weterynaryjnych, nie mających znaczenia ogólno-państwowego.

Dn. 10 grudnia 1921 r.
Ogłoszony w „Izw. Centr. Ispoł. Komitieta", № 285, dn. 18 grudnia, 1921 r.

Aneks № 19.

Rozporządzenie Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych w przedmiocie przepisów o podatku przemysłowym.

1. Podatek przemysłowy pobiera się od wszelkich nieunarodowionych przedsiębiorstw handlowych i przemysłowych, nie zwolnionych od tego podatku w trybie wskazanym w artykule 14, jak również

od osobistych zatrudnień przemysłowych wymienionych w osobnym wykazie, ustanowionym w tym samym trybie.

2. Podatek ten rozciąga się na wszystkie Republiki Rad, wchodzące w skład Federacji Rosyjskiej.

3. Od podatku przemysłowego zwalnia się procedery przemysłowe, które, jako pomocnicze w gospodarstwach rolników, są wykonywane przez nich samych, z udziałem jedynie członków rodziny i nie wymagają urządzenia specjalnego.

4. Od przedsiębiorstw kooperacyjnych i artieli nie wyszczególnionych w specjalnym wykazie zatwierdzonym w trybie art. 14, pobiera się podatek przemysłowy na zasadach ogólnych.

5. Nie podlegają podatkowi przemysłowemu procedery przemysłowe, wykonywane przez jedną osobę, bez pomocy robotników najemnych i członków rodziny, prócz przesięwzięć handlowych i osobistych zatrudnień przemysłowych, podlegających opodatkowaniu.

6. Podatek przemysłowy składa się z opłat: patentowej i wyrównawczej. Opłatę patentową pobiera się za półrocze zgóry, wszakże dla niektórych rodzajów przedsiębiorstw mogą być ustanowione tytułem wyjątku, w trybie wskazanym w art, 14, patenty trzymiesięczne lub miesięczne.

Opłatę wyrównawczą pobiera się po upływie każdego miesiąca w kwocie miesięcznej, określanej przez komisję podatkową na 6 miesięcy zgóry, lub aż do zmiany, podług przepisów, które będą ustanowione w trybie art 14.

Opłatę wyrównawczą wprowadza się stopniowo w zastosowaniu do miejscowości i kategorji przedsiębiorstw, przewidzianych w szematach Ludowego Komisarjatu Finansów.

7. Osobom, które pobrały patenty za należytem zezwoleniem, zabezpiecza się prawo prowadzenia bez przeszkód handlu lub procederu, na który otrzymano patent, na cały przeciąg ważności tego patentu.

8. Celem określenia stawek opłaty patentowej dzieli się przedsiębiorstwa handlowe i przemysłowe na kategorje, według cech zewnętrznych, zgodnie z załączonemi wykazami.

9. Taksa opłaty patentowej, ustanowiona w załączonym wykazie, dotyczy strefy środkowej. Klasyfikację miejscowości na strefy, oraz taksy dla poszczególnych stref ustanawia Ludowy Komisarjat Finansów, zatwierdza zaś Rada Komisarzy Ludowych

10. Celem określenia wymiaru opłaty wyrównawczej komisje podatkowe ustanawiają przypuszczalnie, lub na podstawie dostarczonych przez płatników dokumentów i materjałów, sumę przeciętną obrotu miesięcznego każdego przedsiębiorstwa, na podstawie której oblicza się opłatę od każdego przedsiębiorstwa, według przepisów, ustanowionych przez Ludowy Komisarjat Finansów zgodnie z art. 14.

11. Obciążanie podatkiem przemysłowym w poszczególnych miejscowościach i nadzór nad ściąganiem tego podatku poleca się gubernjalnym oddziałom finansowym, pod których zarządem ustanawia się urząd inspektorów finansowych.

12. Dla współpracy z inspektorem finansowym tworzy się w każdym powiecie, mieście, okręgu i gminie komisje podatkowe, których członkowie, w liczbie od dwuch do pięciu, wybierani są przez Komitety Wykonawcze ze specjalnych spisów, układanych przez inspektorów finansowych z pośród płatników podatku przemysłowego.,

13. Sposób mianowania i zwalniania inspektorów finansowych i działalność ich, oraz komisji podatkowych, jak również udział miejscowych dykasterji administracyjnych i przedstawicieli związków zawodowych w akcji opodatkowania, określają przepisy i instrukcje, wydane przez Ludowy Komisarjat Finansów.

14. Ludowemu Komisarjatowi Finansów poleca się opracowanie w ciągu 2 tygodni szczegółowej instrukcji co do zastosowania dekretu niniejszego.

15. Opłaty patentowe oblicza się od dn. 1 lipca 1921 r.

Moskwa, dn. 26 lipca 1921 r.

Ogłoszono w „Izwiest. Wsierosij. Centr. Ispoł. Komitieta." z dn. 27 lipca 1921 r., № 163.

Załącznik do przepisów o podatku przemysłowym.

I. Wykaz kategorji w zakresie przedsiębiorstw handlowych.

Zasady dla klasyfikacji na kategorje	Cena patentu półroczna w tysiącach rubli (bez opłaty wyrównawczej.).
1. Handel na bazarach, na targach i w innych miejscach, wykonywany z rąk lub niewielkich straganów, z koszy, worków, wiader, dzbanów i innych przedmiotów takich rozmiarów, że zdoła je łatwo przenosić jedna osoba (handel ręczny) .	60
2. Handel z pomieszczeń ruchomych większych rozmiarów (szkatuł, stołów, straganów przewoźnych i t. p.) na targach, w bazarach i w innych miejscowościach, stale zajmowanych przez takie urządzenia, i handel z niewielkich pomieszczeń nieruchomych, nie mających charakteru izby (kioski, budki, niewielkie sklepiki, do których wejście dla klijentów jest niemożliwe i t. p.)	
Zakłady wydające dla spożycia na miejscu potrawy i napoje (kawiarnie, herbaciarnie, mleczarnie i t. p.) a zajmujące nie więcej niż jedną budkę, kiosk i inne niewielkie pomieszczenia, w których prócz herbaty, kawy, mleka i napojów chłodzących dostać można tylko zimne zakąski	180
3. Handel w obszernych nieruchomych pomieszczeniach, zajmujących jedną lub kilka izb, do których wchodzi klijentela.	

Zakłady wydające dla spożycia na miejscu potrawy i napoje (jadłodajnie, restauracje, herbaciarnie, kawiarnie i t. p.) niewymienione w poprzedniej, drugiej kategorji.

Przedsiębiorstwa komisowe, robót technicznych i t. p. 600

Uwaga 1. Handel pierwszej kategorji (ręczny) może być prowadzony tylko przez handlującego osobiście.

Uwaga 2. W każdym zakładzie handlowym drugiej i trzeciej kategorji, prócz osób utrzymujących zakład lub kierujących mogą być zatrudnieni pomocniczo członkowie rodziny, lub obce najęte osoby, przyczem dwie osoby nie mające 16 lat liczy się za jedną. We wszystkich tych wypadkach cena patentu zwiększa się o 25% od każdej takiej osoby.

II.

Wykaz kategorji w zakresie przedsiębiorstw przemysłowych.

Kategorje	Zasady dla klasyfikacji na kategorje: liczba robotników	Cena patentu w tysiącach rubli (bez opłaty wyrównawczej)
I.	Do 3 robotników włącznie	48
II.	Powyżej 3 — 6-ciu	96
III.	„ 6 — 10	150
IV.	„ 10 — 15	240
V.	„ 15 — 20	360
VI.	„ 20 — 25	480
VII.	„ 25 — 30	600
VIII.	„ 30 — 40	720
IX.	„ 40 — 50	960
X.	„ 50 — 60	1.200
XI.	„ 60 — 75	1.500
XII.	„ 75 — —	1.800
Osobiste procedery przemysłowe . .		48

Uwaga 1. Do pracowników zalicza się nietylko najemne obce osoby, ale również członków rodziny i wszelkich krewnych właściciela przedsiębiorstwa, którzy uczestniczą w jego przedsiębiorstwie, lub zatrudnieniu, chociażby nawet bezpłatnie.

Uwaga 2. Dla przedsiębiorstw, używających silników mechanicznych, stawki patentowe podwaja się.

Moskwa, dn. 26 lipca 1921 r.

Ogłoszono w „Izwjest. Wsierosij. Central Ispołn. Komitieta", z dn. 27 lipca 1921 r., № 163.

Aneks № 20.

Rozporządzenie Rady Komisarzy Ludowych o zniesieniu ograniczeń w stosunku do obrotu pieniężnego i o środkach zmierzających do rozwinięcia operacji wkładowych i przekazowych.

Dążąc do usunięcia ograniczeń, krępujących obrót gospodarczy, i do uzdrowienia obiegu pieniężnego w drodze rozwoju operacji wkładowych i przekazowych, Rada komisarzy Ludowych, uchylając rozporządzenia poprzednie, postanowiła:

1) Uchyla się wszelkie ograniczenia względem kwot w znakach pieniężnych, mających obieg w Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republice Sowieckiej, jakie mogą znajdować się w rękach osób prywatnych, lub organizacji,

2) Wszystkie sumy, wnoszone zarówno przez osoby prywatne, jak przez organizacje, na wkłady i rachunki bieżące, jak również na przekazy i obrachunki do instytucji Ludowego Komisarjatu Finansów i do kas organizacji kooperacyjnych, nie podlegają konfiskacie chyba z decyzji władz, mających prawa sądów.

3) Wszystkie sumy, wpłacone gotówką na wkłady i rachunki bieżące, jak również na przekazy i obrachunki, winny być wypłacane w gotowiźnie właścicielom na pierwsze ich żądanie bez ograniczenia sumy.

4) Informacji o stanie rachunków bieżących, wkładów i przekazów, udziela się tylko właścicielom, oraz władzom sądowym i śledczym.

5) Urzędnicy, naruszający postanowienia niniejsze, podlegają odpowiedzialności sądowej.

Dn. 30 czerwca 1921 r.

Ogłoszony w „Izw. Wsierosyj. Centr. Ispoł. Komitieta", № 145, dn. 6 lipca, 1921 r.

Aneks № 21.

Dekret Rady Komisarzy Ludowych o wprowadzeniu nowych znaków obiegowych.

Ze względu na przejście do nowej polityki gospodarczej i wynikającą stąd konieczność stopniowej reorganizacji systemu obiegu pieniężnego, celem zapewnienia ludności i obrotowi handlowo-przemysłowemu właściwszych podstaw obrachunku gospodarczego, jak również celem uproszczenia rozrachunków pieniężnych, Rada Komisarzy Ludowych postanowiła:

Wypuszcza się w obieg państwowe znaki pieniężne na zasadach następujących:

1. Nowe znaki pieniężne noszą nazwę „Państwowe znaki pieniężne R. S. F. S. R. wzoru 1922 roku".

2. Rubel państwowych znaków pieniężnych przyrównywa się do 10 tysięcy rubli biletów kredytowych i znaków obrachunkowych wszystkich poprzednich emisji, jak również wszelkich obligów, mających kurs narówni z niemi.

3. Nowe znaki wypuszcza się w okazach: 50 kop., 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100, 250, 500 i 1000 rubli.

4. Państwowe znaki pieniężne wzoru 1922 r. mają kurs powszechny w Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republice Sowieckiej równorzędnie z dotychczasowemi biletami kredytowemi i znakami obrachunkowemi, i wszystkie instytucje państwowe i osoby prywatne obowiązane są przyjmować wypłaty w tych znakach bez ograniczenia sumy, podług kursu, wskazanego w art. 2.

5. Państwowe znaki pieniężne wzoru 1922 r. wypuszcza Ludowy Komisarjat Finansów w granicach rzeczywistych potrzeb gospodarstwa społecznego Republiki i zabezpiecza całem mieniem państwa.

6. Winni fałszowania państwowych znaków pieniężnych podlegają sądowi Trybunału Rewolucyjnego.*)

7. Państwowe znaki pieniężne uszkodzone nie są przyjmowane przy wypłatach, gdy nie stanowią trzech czwartych całego znaku, gdy są rozerwane na pół lub w środku, przedziurawione lub przepalone, jak również, gdy brak na nich bądź numeru, bądź serji, bądź jednego z podpisów.

8. Państwowe znaki pieniężne, uszkodzone w sposób wskazany w artykule poprzednim, przyjmują do wymiany kasy centralne i prowincjonalne Ludowego Komisarjatu Finansów, gdy stan ich nie budzi wątpliwości co do ich wiarogodności, a w przypadku rozdarcia napół, kiedy przynależność rozdartych części do jednego znaku jest niewątpliwa.

Moskwa dn. 3 listopada 1921 r.

Ogłoszono w „Izwiest.. Wsierosij. Gentr. Ispołn. Komitieta", z dn. 26 listopada 1921 r., № 266.

*) (Pochylone pismo dekretu).

Aneksy do rozdziału III.

Aneks № 1.

Dekret II-go Wszechrosyjskiego Zjazdu Rad Delegatów Robotniczych, Żołnierskich i Włościańskich o ziemi.

O zniesieniu własności ziemskiej obszarniczej.

1. Prywatną własność ziemską obszarników znosi się niezwłocznie bez żadnego odszkodowania.

2. Majątki obszarników, zarówno jak i wszystkie ziemie apanażowe, klasztorne, kościelne wraz z całym inwentarzem żywym i martwym, zabudowaniami gospodarczemi i wszelkiemi przynależnościami przechodzą do rozporządzenia gminnych komitetów rolnych i powiatowych Rad Delegatów Włościańskich, aż do chwili rozstrzygnięcia przez Konstytuantę sprawy rolnej.

3. Wszelkie uszkodzenia skonfiskowanego majątku, który należy odtąd do całego ludu, ogłasza się za ciężkie przestępstwo, karane przez sąd rewolucyjny.

Powiatowe Rady Delegatów Włościańskich przedsiębiorą środki nieodzowne dla zachowania jaknajwiększego ładu przy konfiskacie majątków obszarniczych, dla określenia, jakiej wielkości i jakiego rodzaju grunta podlegają konfiskacie, dla sporządzenia dokładnego spisu całego ulegającego konfiskacie majątku, oraz dla surowej rewolucyjnej ochrony całego przejmowanego przez lud gospodarstwa wraz ze wszystkiemi zabudowaniami, narzędziami, bydłem, zasobami produktów i t. p.

4. Przy urzeczywistnieniu wielkiej reformy rolnej, aż do chwili ostatecznego rozstrzygnięcia jej przez Konstytuantę, należy wszędzie kierować się następującym nakazem włościańskim, który został ułożony na podstawie 242 lokalnych nakazów włościańskich, przez redakcję „Izwiestji Wszechrosyjskiej Rady Delegatów Włościańskich" i ogłoszony w № 88 tych „Izwiestji" (Petrograd, № 88, dn. 19 sierpnia 1917 r.).

5. Grunta zwykłych chłopów i prostych kozaków nie ulegają konfiskacie.

Dn. 26 października (8 listopada) 1917 r.

Ogłoszono w „Gazet. Wremiennago Raboczego i Krest. Prawitielstwa", z dnia 28 października 1917 r., № 1, oraz w „Sobranji Uzakonienij i Rasporażenij Rabocz. i Krestj. Prawit", z dn. 1 grudnia 1917 r. № 1, por. 3.

Załączniki:

Nakaz włościański o ziemi.

Zagadnienie rolne w całej swej rozciągłości może rozstrzygnąć tylko reprezentująca lud cały Konstytuanta.

Następujące rozwiązanie sprawy rolnej jest najsprawiedliwsze:

1. Prawo prywatnej własności ziemskiej znosi się na zawsze; ziemi nie można sprzedawać, kupować, wydzierżawiać, zastawiać ani też w jakikolwiek inny sposób zbywać. Cała ziemia: państwowa, apanażowa, gabinetowa, klasztorna, kościelna, majoraty, posesyjna, prywatna (czastnowładielczeskaja), społeczna i włościańska i t. d. ulega wywłaszczeniu bez odszkodowania i przekształceniu w mienie ludu całego i przechodzi do użytkowania wszystkich pracujących na niej.

Poszkodowani podczas przewrotu majątkowego mają jedynie prawo do zapomogi społecznej na przeciąg czasu, niezbędny dla przystosowania się ich do nowych warunków bytu.

2. Wszelkie wnętrza ziemi, ruda, ropa naftowa, węgiel, sól i t. d., a również lasy i wody o znaczeniu ogólno - państwowem, przechodzą do wyłącznego użytkowania państwa. Wszystkie rzeczki, jeziora, lasy i t. d. przechodzą do użytkowania gmin pod warunkiem, że będą zarządzane przez miejscowe organy samorządu.

3. Grunta o wysokim poziomie kultury rolnej: sady, plantacje, szkółki, oranżerje i t. d. nie ulegają podziałowi. Przekształca się je w gospodarstwa wzorowe i przekazuje do wyłącznego użytkowania państwa lub gminom, zależnie od ich wielkości i znaczenia.

Ziemia przy sadybach, w mieście i na wsi, wzaz z sadami owocowemi i ogrodami warzywnemi, pozostaje w użytkowaniu obecnych właścicieli, przyczem wielkość działek gruntu i wymiar podatku za użytkowanie z nich będą określone w drodze ustawodawczej.

4. Stadniny rządowe i prywatne zakłady hodowli bydła rasowego i drobiu i t. p. ulegają konfiskacie, stają się mieniem całego ludu i przechodzą do wyłącznego użytkowania państwa lub gmin, w zależności od swych rozmiarów i znaczenia. Sprawa wykupu będzie rozpatrzona przez Konstytuantę.

5. Cały zarówno żywy jak i martwy inwentarz gospodarczy skonfiskowanych gruntów przechodzi bez wykupu do wyłącznego użytkowania państwa lub gminy, zależnie od swej wielkości i swego znaczenia. Konfiskata inwentarza nie dotyczy włościan małorolnych.

6. Wszyscy obywatele państwa rosyjskiego (bez różnicy płci), pragnący pracować własnoręcznie na roli przy pomocy rodziny lub jako członkowie zrzeszenia, otrzymują prawo użytkowania z ziemi, ale tylko póty, dopóki są w stanie ją uprawiać. Praca najemna jest niedozwoloną.

W razie przypadkowej utraty siły przez któregokolwiek z członków gromady wiejskiej, na czas nie więcej od lat 2, gromada aż do odzyskania przezeń zdolności do pracy, jest obowiązana przyjść mu z pomocą w drodze pospólnej uprawy roli.

Rolnicy, którzy z powodu starości lub kalectwa utracili na zawsze możność osobistej pracy na roli, tracą prawo do użytkowania z niej, lecz wzamian za to otrzymują od państwa zabezpieczenie emerytalne.

7. Użytkowanie z ziemi winno być oparte na zasadzie równościowej. tj. ziemię, zależnie od warunków miejscowych, rozposaża się pomiędzy pracujących według norm pracy lub norm spożywczych. Wszystkie formy użytkowania ziemi są dozwolone: użytkowanie indywidualne według gospodarstw wioskowych, hutory, artiele, spólnoty wioskowe, w zależności od decyzji poszczególnych wsi i przysiółków.

8) Całą ziemię, po wywłaszczeniu, włącza się do ogólno-ludowego zasobu ziemskiego.

Rozposażeniem ziemi pomiędzy pracujących kierują miejscowe i centralne samorządy, poczynając od urządzonych na podstawach demokratycznych bezstanowych gmin wiejskich i miejskich i kończąc na centralnych instytucjach okręgowych.

Zasób ziemski ulega podziałom periodycznym w zależności od przyrostu ludności i podniesienia wydajności i kultury gospodarstwa rolnego.

Przy zmienianiu granic przydziałów gruntowych rdzeń pierwotny przydziału powinien pozostać nienaruszony.

Ziemia członków występujących wraca do zasobu ziemskiego, przyczem prawo pierwszeństwa na otrzymywanie przydziałów członków występujących posiadają najbliżsi ich krewni i osoby przez występujących wskazane.

Wartość włożonych w ziemię nawozów i meljoracji (ulepszeń zasadniczych), o ile w chwili powrotu działu gruntowego do zasobu ziemskiego nie wyciągnięto z nich wszystkich korzyści, winna być zwrócona.

Jeżeli w poszczególnych miejscowościach istniejący do rozporządzenia zasób gruntu nie wystarczy na zaspokojenie całej ludności miejscowej, w takim razie nadmiar ludności ulega przesiedleniu.

Państwo powinno wziąć na siebie organizację przesiedlenia, oraz wydatki związane z przesiedleniem i zaopatrzeniem w inwentarz i t. p.

Przesiedlanie odbywa się w kolejności następującej: pragnący tego bezrolni włościanie, następnie złego postępowania członkowie gminy, dezerterzy i t. d. i wreszcie osoby wyznaczone przez losowanie, lub na podstawie porozumienia.

Całą treść tego nazkazu, jako wyraz bezwzględny woli olbrzymiej większości uświadomionych włościan całej Rosji, ogłasza się za prawo tymczasowe, które aż do chwili zebrania się Konstytuanty będzie wprowadzone w życie, o ile można niezwłocznie, o ile zaś chodzi o pewne jego części, z tą nieodzowną stopniowością, którą ustalą powiatowe Rady Delegatów Włościańskich.

Aneks № 2.

Dekret Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Rad Delegatów Robotniczych, Żołnierskich i Włościańskich o socjalizacji ziemi.

Dział I.

Przepisy ogólne.

Art. 1. Na obszarze Rosyjskiej Federacyjnej Republiki Sowieckiej znosi się na zawsze wszelką własność na ziemię, wnętrza ziemi, wody, lasy i żywiołowe siły przyrody.

Art. 2. Ziemia bez żadnego (jawnego czy ukrytego) wykupu przechodzi odtąd do użytkowania całego ludu pracującego.

Art. 3. Prawo do użytkowania z ziemi przysługuje tylko tym, którzy ją własnoręcznie uprawiają prócz wypadków, specjalnie w prawie niniejszem przewidzianych,

Art. 4. Prawo do użytkowania z ziemi nie może być ograniczone z powodu płci, wyznania, narodowości lub przynależności państwowej.

Art. 5. Roporządzanie wnętrzami ziemi, lasami, wodami i żywiołowemi siłami przyrody należy, zależnie od ich znaczenia, do powiatowej, gubernjalnej, okręgowej i federacyjnej władzy sowieckiej, pod kontrolą ostatnio wymienionej. Sposób użytkowania i rozporządzania wnętrzami ziemi, lasami, wodami i żywiołowemi siłami przyrody określi ustawa specjalna.

Art. 6. Cały stanowiący własność prywatną żywy i martwy inwentarz gospodarczy rolny przechodzi bez żadnego wykupu od gospodarstw, nie opartych na pracy własnej, zależnie od znaczenia tych gospodarstw, do rozporządzenia oddziałów rolnych: Rad powiatowych, gubernjalnych, okręgowych i federacyjnej.

Art. 7. Wszystkie zabudowania, wymienione w art. 6, wraz ze znajdującemi się przy nich przedsiębiorstwami przemysłowo-rolnemi, bez żadnego wykupu, przechodzą, zależnie od swego znaczenia,

do dyspozycji Rady powiatowej, gubernjalnej, okręgowej lub federacyjnej.

Art. 8. Wszystkie osoby, niezdolne do pracy, które przez niniejsze prawo o wywłaszczeniu gruntów ziemskich, lasów, inwentarza i innego znajdującego się na tych gruntach majątku, zostaną pozbawione wszelkich środków do życia, mogą po zaświadczeniu przez sądy miejscowe i oddziały rolne władzy sowieckiej, aż do czasu wydania ogólnego prawa o ubezpieczeniu obywateli niezdolnych do pracy, korzystać z prawa na otrzymywanie zasiłków (dożywotnich lub do chwili dojścia do pełnoletności), wynoszących tyle, co istniejący żołd żołnierski.

Art. 9. Podziałem gruntów rolnych pomiędzy pracujących kierują wioskowe, gminne, powiatowe, gubernjalne, okręgowe, główne i federacyjny oddziały rolne Rad, w zależności od znaczenia tych gruntów.

Art. 10. Zapasowym zasobem ziemskim w każdej republice zarządzają oddziały rolne Rad głównych i federacyjnej.

Art. 11. Do zadań, związanych z rozporządzaniem ziemią przez oddziały rolne miejscowej i centralnej władzy sowieckiej, należy, prócz sprawiedliwego podziału gruntów o znaczeniu gospodarczem pomiędzy ludność pracującą na roli i najbardziej produkcyjnego wykorzystania bogactw narodowych: a) wytworzenie warunków sprzyjających wzrostowi sił wytwórczych kraju, rozumiejąc przez to powiększenie urodzajności gleby, podniesienie techniki gospodarczej rolnej i wreszcie podniesienie poziomu wiedzy gospodarczej wśród rzesz pracujących ludności rolniczej, b) utworzenie zasobu zapasowego gruntów o znaczeniu rolno-gospodarczem, c) rozwój procederów przemysłowych rolnych, a mianowicie: sadownictwa, pszczelnictwa, warzywnictwa, hodowli bydła, gospodarstwa nabiałowego i t. p., d) przyśpieszenie przejścia od małoprodukcyjnego do wydajniejszych sposobów uprawy roli w poszczególnych obszarach, drogą równomiernego rozsiedlenia rolników pracujących, e) popieranie, kosztem gospodarstw indywidualnych, rozwoju gospodarki pospólnej w rolnictwie, jako korzystniejszej pod względem oszczędności pracy i produktów, a to celem przejścia do gospodarstwa socjalistycznego.

Art. 12. Rozposażenie ziemi pomiędzy pracujących winno odbywać się według zasad równości i pracy w ten sposób, ażeby norma oparta na potrzebach spożycia i na prawie do pracy, przystosowując się w każdej dzielnicy do ukształtowanego w przebiegu dziejowym sposobu użytkowania z ziemi, nie przekraczała zdolności do pracy sił rozporządzalnych każdego gospodarstwa, a jednocześnie zabezpieczała byt dostatni rodzinie rolnika.

Art. 13. Powszechnem i zasadniczem źródłem prawa do użytkowania z gruntów, mających charakter gospodarczo-rolny, jest praca osobista. Nadto organy władzy sowieckiej są uprawnione, w celu podniesienia kultury rolnej (urządzenia wzorowych gospodarstw rolnych, pól doświadczalnych lub kształcących), do zajmowania z zasobu gruntów zapasowych (dawnych klasztornych, państwowych, apanażowych, gabinetowych i obszarniczych) określonych kawałków gruntu i uprawiania ich przez posługiwanie się robotnikami, opłacanymi przez państwo. Praca tych robotników podlega ogólnym przepisom o kontroli robotniczej.

Art. 14. Wszystkich obywateli, trudniących sie rolnictwem, państwo winno ubezpieczać na wypadek śmierci, starości, choroby lub kalectwa, czyniących ich niezdolnymi do pracy.

Art. 15. Wszystkim niezdolnym do pracy rolnikom i niezdolnym do pracy członkom ich rodzin należy się utrzymanie na rachunek organów władzy sowieckiej.

Art. 16. Każde gospodarstwo rolne, oparte na pracy, powinno być ubezpieczone od ognia, na wypadek moru na bydło, nieurodzaju, posuchy, gradu i innych klęsk żywiołowych, w drodze wzajemnego ubezpieczenia sowieckiego.

Art. 17. Nadmiar dochodu, płynący z naturalnej urodzajności lepszych kawałków ziemi, lub korzystniejszego położenia ich względem rynków zbytu, wpływa na potrzeby społeczne do rozporządzenia organów władzy sowieckiej.

Art. 18. Obrót narzędziami rolniczemi i nasionami jest monopolem organów władzy sowieckiej.

Art. 19. Obrót zbożem, zarówno zewnętrzny jak i wewnętrzny, winien być monopolem państwowym.

Dział II.

Komu przysługuje prawo do użytkowania z ziemi.

Art. 20. W obrębie Rosyjskiej Federacyjnej Republiki Sowieckiej z poszczególnych działek powierzchni ziemi dla potrzeb społecznych i osobistych mogą korzystać:

A. Dla celów kulturalno-oświatowych:
   1) państwo w postaci organów władzy sowieckiej (federacyjnej, okręgowej, gubernjalnej, powiatowej, gminnej i wioskowej),
   2) organizacje społeczne (pod kontrolą i za zezwoleniem miejscowej władzy sowieckiej).

B. Dla prowadzenia gospodarstwa rolnego:
   3) komuny gospodarczo-rolne,
   4) spółki gospodarczo-rolne,
   5) gminy wiejskie,
   6) poszczególne rodziny i osoby.

C. W celu zabudowania:
   7) organy władzy sowieckiej,
   8) organizacje społeczne, poszczególne rodziny i osoby (jeżeli zabudowywanie nie jest źródłem do ciągnięcia zysków),
   9) przedsiębiorstwa handlowo-przemysłowe i przewozowe (za specjalnem zezwoleniem i pod kontrolą władzy sowieckiej).

D. Dla przeprowadzenia dróg komunikacyjnych:
   10) organy władzy sowieckiej (federacyjnej, okręgowej, gubernjalnej, powiatowej, gminnej i wiejskiej, w zależności od znaczenia dróg komunikacyjnych).

Dział III.

Kolejność w udzielaniu ziemi do użytkowania.

Art. 21. Ziemi udziela się do użytkowania w pierwszym rzędzie tym, którzy pragną pracować na niej nie dla korzyści osobistej, ale dla pożytku powszechnego.

Art. 22. Dla zajmujących się rolnictwem w interesie osobistym wprowadza się następujący porządek kolejny otrzymania prawa do użytkowania ziemi: w pierwszym rzędzie — ludność miejscowa bezrolna i małorolna i miejscowi robotnicy rolni (parobcy) na jednakowych warunkach. W drugim ludność rolnicza napływowa, t. j. ludność, która przybyła do miejscowości po ogłoszeniu ustawy o socjalizacji ziemi. W trzecim — ludność nie rolnicza w trybie kolejnym rejestracji w oddziale rolnym miejscowej władzy sowieckiej.

Uwaga. Przy ustaleniu porządku kolejnego w wydzielaniu ziemi do użytkowania, oparte na pracy spółki (zrzeszenia) rolnicze mają pierwszeństwo przed gospodarstwami indywidualnemi.

Art. 23. Dla sadownictwa, warzywnictwa, pszczelnictwa, rybołówstwa, hodowli bydła i leśnictwa, ziemia będzie udzielana do użytkowania, zgodnie z zasadami następującemi: przedewszystkiem ziemia nieodpowiednia do uprawy rolnej, następnie i zdatna do uprawy, lecz naskutek warunków miejscowych nadająca się bardziej do obrócenia pod jeden z wyżej wymienionych procederów rolniczych.

Art. 24. W miejscowościach wiejskich ziemię pod zabudowania wyznaczają, według swego uznania, Rady miejscowe, oraz ludność.

W miastach ziemię wyznacza się w porządku kolejnym zgłoszeń do Rady miejscowej, o ile roboty budowlane nie grożą uszczerbkiem dla budynków sąsiednich i czynią zadość pozostałym wymaganiom statutu budowlanego.

Uwaga. Na budowę gmachów użyteczności publicznej wyznaczanie ziemi odbywa się poza powyższą kolejnością.

Dział IV.

Ustalenie normy spożywczo-robotnej*) w zakresie gruntów.

Art. 25. Ilość ziemi, którą wydziela się poszczególnym gospodarstwom dla pracy rolnej, mającej na celu pozyskanie środków utrzymania, nie powinna przewyższać spożywczo-robotnej normy, obliczonej dla danej strefy, zgodnie z zasadami, wyszczególnionemi w załączonej instrukcji.

*) W ten sposób oddajemy termin rosyjski „potriebitielno-trudowaja norma", odwołując się do zwrotów zwyczaju starodawnego polskiego.

Instrukcja dla ustalenia normy spożywczo-robotnej użytkowania z gruntów o znaczeniu gospodarczo-rolnem.

§ 1. Całą Rosję rolniczą dzieli się na tyle stref, ile różnych ustrojów uprawy roli (ugorowy, trójpolowy, ośmiopolowy, wielopolowy, płodozmian i inne) w wyniku rozwoju dziejowego istnieje w obecnym okresie gospodarczym.

§ 2. Dla każdej z tych stref rolniczych określa się właściwą mu normę spożywczo-robotną. W obrębie strefy norma może ulegać zmianom, w zależności od klimatu i przyrodzonej urodzajności gleby w poszczególnych użytkach, oraz zależnie od bliskości rynku (miasta lub drogi żelaznej) i innych warunków, posiadających doniosłe znaczenie miejscowe.

§ 3. W celu dokładnego ustalenia normy dla każdej z tych stref należy w najbliższym czasie dokonać wszechrosyjskiego spisu gospodarstw rolnych.

Uwaga. Niezwłocznie po wprowadzeniu w życie ustawy o socjalizacji ziemi uskutecznia się pomiary gruntów i zdjęcia topograficzne.

§ 4. Oparty na zasadach równości i pracy podział ziemi między ludnością rolniczą dokonywać się będzie stopniowo w poszczególnych strefach, zgodnie ze wskazaniami ustawy niniejszej

Uwaga. Aż do czasu zupełnego urzeczywistnienia ustawy o socjalizacji ziemi oddziały rolne Rad regulować będą stosunki rolne zgodnie z instrukcją specjalną.

§ 5. Przy określaniu normy spożywczo-robotnej dla którejkolwiek strefy przyjmuje się normę (gospodarstwo średniej wielkości) jednego z powiatów tej strefy (lub jakiejkolwiek innej jednostki administracyjno-gospodarczej, dorównywującej obszarem swoim powiatowi), z gęstością zaludnienia niższą od ogólnej dla tej strefy i z takiem wzajemnem ustosunkowaniem się różnych użytków rolnych, że ludność miejscowa (okręgowy lub gubernjalny zjazd oddziałów rolnych Rad) uzna je za najwłaściwszą, t. j. najkorzystniejszą dla prowadzenia gospodarstwa typu, przeważającego w tej strefie.

§ 6. Przy określaniu średniej obecnie istniejącej posiadłości włościańskiej należy z początku uwzględniać tylko te grunta, które przed rokiem 1917 znajdowały się faktycznie w użytkowaniu włościaństwa pracującego, t. j. grunta, w drodze sprzedaży nabyte przez gromady wioskowe, spółki wiejskie i poszczególne osoby, oraz grunta nadziałowe i dzierżawione.

§ 7. Lasów, wnętrza ziemi, i wód nie należy brać pod uwagę przy tym obrachunku.

§ 8. Nie należy brać pod uwagę również i gruntów wszystkich gospodarstw, stanowiących własność prywatną i nie opartych na pracy, które dotychczas znajdowały się w faktycznem posiadaniu i użytkowaniu skarbu, banków prywatnych, klasztorów, rodziny panującej i obszarników (gruntów gabinetowych i kościelnych), ponieważ z gruntów

tych tworzy się zapasowy zasób ziemski, z którego będą obdzielani ziemią bezrolni i małorolni, posiadający obecnie działki mniejsze od istniejącej spożywczo-robotnej normy włościańskiej.

§ 9. Przy określaniu ogólnej ilości gruntów, które przed rewolucją 1917 r. znajdowały się faktycznie w użytkowaniu włościaństwa pracującego, należy obliczać ilości ich według użytków (role, łąki, łęgi lub popławy i wądoły, wygony, grunta pod sadybami, ogrodami i sadami).

§ 10. Niezbędne jest dokonanie takiego obrachunku zarówno w liczbach bezwzględnych, jak i w odsetkach przestrzeni ogólnej dla każdego gospodarstwa poszczególnego, wsi, gminy, powiatu, gubernji, okręgu, lub całej strefy odnośnego ustroju uprawy rolnej.

§ 11. Przy takiem określaniu ogólnej ilości gruntów, niezbędne jest ustalenie dobroci lub pojemności każdej typowej dziesięciny roli lub łąk przez ustalenie, w pudach zboża lub siana, urodzajności w ciągu 10 lat dziesięciny tego lub innego gatunku gruntu lub gleby, które istnieją w obrębie strefy.

§ 12. Przy określaniu ilości i jakości gruntów, należy jednocześnie obliczyć całą ludność strefy, pracującą na roli lub żyjącą pośrednio z rolnictwa.

§ 13. Obliczania ludności zatrudnionej w rolnictwie należy dokonywać według gospodarstw poszczególnych na podstawie płci, wieku, położenia rodziny. (Otrzymane w ten sposób materjały sumuje się dopiero potem według wsi, gmin, powiatów i gubernji całej strefy).

§ 14. Przy spisie ludności należy określić liczbę sił roboczych i liczbę osób do wyżywienia; w tym celu całą ludność dzieli się według wieku na grupy następujące:

Niezdolni do pracy.

Dziewczynki w wieku	......	do lat 12
Chłopcy „ „	....	„ „ 12
Mężczyźni „ „	......	od „ 60
Kobiety „ „	....	„ „ 50

Oddzielnie wyszczególnia się niezdolnych do pracy z powodu choroby fizycznej lub umysłowej:

Mężczyźni .	od 18	do 60 lat	= 1,0	siły roboczej
Kobiety . .	„ 18	„ 50 „	= 0,8	„ „
Chłopcy . .	„ 12	„ 16 „	= 0,5	„ „
Dziewczynki	„ 12	„ 16 „	= 0,5	„ „
Chłopcy . .	„ 16	„ 18 „	= 0,75	„ „
Dziewczynki	„ 16	„ 18 „	= 0,6	„ „

Uwaga. Na mocy uchwały właściwych organów władzy sowieckiej dopuszczalne są odchylenia od tych liczb, w zależności od warunków klimatycznych i zwyczajowych.

§ 15. Z podzielenia liczby dziesięcin przez liczbę sił roboczych, otrzymuje się liczbę dziesięcin, przypadającą na każdą siłę

§ 16. Liczbę osób do wyżywienia, niezdolnych do pracy, które przypadają na jedną siłę roboczą, określa się przez podzielenie liczby ludności rolniczej, niezdolnej do pracy, przez liczbę sił roboczych.

§ 17. Należy również spisać i obliczyć, ile bydła roboczego, rogatego i małego, może wyżywić jedna dziesięcina przy jednej sile roboczej.

§ 18. Dla obliczenia obecnie istniejącej przeciętnej posiadłości włościańskiej dla powiatu, przyjętego za punkt wyjścia dla całej strefy, należy określić dziesięcinę średnią pod względem jakości i urodzajności. Ta średnia jest ilorazem z sumy urodzajów na dziesięcinach, różniących się swoją glebą, przez liczbę gleb.

§ 19. Średnia, otrzymana w sposób powyższy, będzie służyła jako podstawa przy określaniu dla całej strefy normy spożywczo-robotnej, według której odbywa się wyrównywanie gospodarstw poszczególnych z gruntów zasobu zapasowego.

Uwaga. O ileby po obrachunku wstępnym, okazało się, że średnia, ustalona jak wyżej, nie wystarcza dla zapewnienia dostatniego bytu (patrz dział 1, art. 12), wtedy ta średnia ulega powiększeniu z ziemi zasobu zapasowego.

§ 20. Dla określenia ilości ziemi według użytków, potrzebnej dla uzupełniającego obdzielenia małorolnych, należy liczbę dziesięcin ziemi, przypadającą w powiecie na jedną siłę roboczą, pomnożyć przez sumę rolniczych sił roboczych strefy i odjąć od tego iloczynu ilość ziemi, którą rozporządza włościaństwo pracujące.

§ 21. Następnie określiwszy ilość dziesięcin ziemi (w liczbach bezwzględnych i odsetkach według użytków), objętej zasobem zapasowym, i zestawiwszy te liczby z ilością ziemi, niezbędną dla uzupełniającego obdzielenia małorolnych, należy zbadać czy przesiedlenie może ograniczyć się do obrębu strefy. W razie odpowiedzi twierdzącej, należy ustalić rozporządzalną wielkość zasobu zapasowego i jego pojemność. W razie odpowiedzi przeczącej — ile rodzin musi się przenieść do innej strefy.

Uwaga. Zarówno w razie istnienia rozporządzalnych swobodnych gruntów, jak i ich braku, należy zawiadamiać główne oddziały rolne władzy sowieckiej, gdzie i ile jest ziemi nie zajętej i jakie to są grunta.

§ 22. Przy uzupełniającem obdzielaniu ziemią poszczególnych jednostek gospodarczych należy posiadać wyczerpujące wiadomości w przedmiocie ilości i gatunku posiadanych przez nie gruntów, według użytków, liczby głów bydła, składu rodziny pod względem sił roboczych, głów do wyżywienia i t. d.

§ 23. Przy uzupełniającem obdzielaniu ziemią gospodarstw poszczególnych według normy spożywczo-robotnej dział ulega powiększeniu 1) stosownie do nadmiernego obciążenia siły roboczej niezdolnymi do pracy członkami rodziny, 2) stosownie do małej użyteczności gruntów, już posiadanych przez gospodarstwo, 3) stosownie do gatunku ziemi z zasobu zapasowego, którą rolnik ma

otrzymać w przydziale (to samo dotyczy ziemi pod łąkami lub pastwiskami).

§ 24. Przy uzupełniającem obdzielaniu ziemią według normy spożywczo-robotnej, jeżeli w danej okolicy niema w dostatecznej ilości użytków tego lub innego rodzaju, gospodarstwom przydziela się użytki innego rodzaju w ilości odpowiedniej.

Dział V.

Ustalenie normy użytkowania z ziemi przy wyznaczeniu jej pod budowle, procedery przemysłowo-rolne, dla celów kulturalno-oświatowych i t. p.

Art. 26. Ziemię, przeznaczoną nie do uprawy rolnej, lecz dla celów kulturalno oświatowych i przemysłowych, jak również pod budowlę domów na potrzeby osobiste, na hodowlę bydła, sadownictwo i inne przemysłowo-rolne zajęcia, wyznacza się w ilości określonej przez Rady miejscowe, odpowiednio do potrzeb osób lub instytucji, upraszających o pozwolenie użytkowania z ziemi i zależnie od użyteczności społecznej celu, na jaki ziemia ma być użyta.

Dział VI.

Przesiedlanie.

Art. 27. O ile zasób zapasowy gruntów wolnych w strefie okaże się niewystarczającym dla uzupełniającego obdzielania małorolnych, część ich może być przesiedlona do innej strefy, gdzie znajduje się dostateczna ilość gruntów wolnych.

Art. 28. Rozsiedlenie rolników wewnątrz strefy winno poprzedzić próby przesiedlania ich z jednej strefy do innej.

Art. 29. Zarówno przesiedlenie z jednej strefy do innej, jak i rozsiedlanie wewnątrz strefy winno odbywać się w sposób następujący: z początku przesiedlają się ci którzy mieszkają najdalej od ziemi zasobu zapasowego, tak iż przy jednakowej odległości: a) przedewszystkiem korzystają z gruntów zasobu zapasowego rolnicy tej wsi, w której okolicach znajduje się zasób wolnej ziemi.

Uwaga. Jeżeli okaże się, że wsi takich jest kilka, najpierw korzystają ci, którzy przedtem uprawiali tę ziemię.

b) W drugim rzędzie idą rolnicy gminy, w której obrębie znajdują się wolne grunta;

c) w trzecim—rolnicy tego powiatu, w którego obrębie znajdują się wolne grunta;

d) wreszcie, — jeżeli istniejący ustrój uprawy roli ogarnia kilka gubernji, — rolnicy tej gubernji, w której obrębie znajdują się wolne grunta.

Art. 30. Przy takim rozkładzie należy przesiedlać z jednego miejsca do innego: a) w pierwszym rzędzie ochotników, b) po drugie — gromady wiejskie, najbardziej dotknięte brakiem ziemi; c) następnie — małorolne spółki wiejskie, komuny, rodziny małorolne, posiadające dużo sił roboczych, i najmniejsze z rodzin małorolnych.

Art. 31. Obdzielanie ziemią gospodarstw małorolnych, które zgodnie z ustawą muszą przejść na nowe sadyby, winno odbywać się w następującej kolejności a) najpierw — najmniejsze rodziny małorolne, b) powtóre — najbardziej małorolne z rodzin posiadających dużo sił roboczych, c) po trzecie spólnoty małorolne, d) po czwarte — spółki rolnicze, i wreszcie e) komuny.

Art. 32. Przesiedlania z jednej strefy do innej należy dokonywać z należytem baczeniem na to, ażeby miejscowość, do której przesiedla się małorolnych, pod względem warunków naturalnych nietylko naprawdę umożliwiała pomyślną pracę na roli, ale ażeby (pod względem powierzchni, klimatu i t.p.) odpowiadała warunkom tej miejscowości, z której się rolników przesiedla. Należy zarazem uwzględnić warunki obyczajowe i narodowość przesiedleńców.

Art. 33. Przesiedlenie rolników na nowe sadyby winno odbywać się na koszt państwa.

Art. 34. W związku z przesiedlaniem państwo zobowiązuje się wspierać osadnika przy zabudowywaniu się, a również przez urządzenie dróg, wodozbiorów, stawów, studni, dostarczanie narzędzi rolniczych i nawozów sztucznych, zaprowadzanie sztucznego unawodniania (gdzie zajdzie potrzeba) i tworzenie ognisk kulturalno-oświatowych.

Uwaga. W imię jaknajszybszego rozwoju rolnictwa socjalistycznego, państwo udziela osadnikom wszelkiej pomocy, celem planowego i naukowego prowadzenia gospodarki zbiorowej.

Dział VII.

Forma użytkowania z ziemi.

Art. 35. Rosyjska Socjalistyczna Federacyjna Republika Sowiecka, w celu jaknajszybszego osiągnięcia socjalizmu, popiera wszelkiemi środkami (udzielając pomocy kulturalnej i materjalnej) zbiorową uprawę roli, udzielając pierwszeństwa opartemu na pracy gospodarstwu komunistycznemu, artielnemu i spółdzielczemu przed indywidualistycznem.

Art. 36. Dla zwalczania szachownicy pól, która powściąga rozwój rolnictwa, grunta zarówno użytkowane w sposób zbiorowy, jak i na zasadzie osobistej, należy, w miarę możności, wydzielać w jednym kawałku.

Dział VIII.

Uzyskanie prawa do użytkowania z ziemi.

Art. 37. Prawo do użytkowania z ziemi daje:

a) na cele kulturalno-oświatowe,
   1. użyteczność społeczna.
b) dla pracy w rolnictwie
   1. praca osobista.
c) dla zabudowania
   1. użyteczność lub nieodzowna potrzeba społeczna,
   2. potrzeba mieszkania
   3. konieczność prowadzenia gospodarstwa, opartego na pracy.
d) dla wytykania dróg komunikacyjnych
   1. konieczność społeczna.

Dział IX.

Tryb uzyskania prawa do użytkowania z ziemi.

Art. 38. Dla urzeczywistnienia prawa użytkowania z ziemi należy uprzednio złożyć odpowiednie oświadczenie w oddziale rolnym władzy sowieckiej tego okręgu, w którym osoba pragnie posiadać kawałek ziemi do użytkowania.

Art. 39. Oświadczenie to określa dla każdego użytkownika ziemi porządek kolejny rozpatrzenia jego prośby. Zaspokojenia petenta wymienioną w podaniu ilością ziemi dokonywa się według zasad ogólnych, wyszczególnionych w ustawie niniejszej.

Uwaga. 1. W oświadczeniu, oprócz imienia swego i ojca, nazwiska i miejsca zamieszkania osoby, pragnącej użytkować z ziemi, należy wskazać: poprzednie zajęcie osoby, na jaki cel potrzebna jest ziemia, skład rodziny lub stanowisko w rodzinie, posiadany żywy i martwy inwentarz (dla rolnika), oraz miejsce, w którem kawałek gruntu, zgodnie z jego prośbą, ma być wyznaczony, rozmiary tego kawałka ziemi, a również uzasadnienie podawanych rozmiarów.

Uwaga. 2. Decyzję oddziału rolnego Rady gminnej można zaskarżyć w terminie tygodniowym do oddziału Rady powiatowej, decyzję zaś oddziału powiatowego do gubernjalnego — w terminie 2-tygodniowym.

Uwaga. 3. Prawa do użytkowania z ziemi (wnętrza ziemi, wód, lasów i żywiołowych sił przyrody) nie podobna w żaden sposób i w żadnych okolicznościach uzyskać drogą kupna, dzierżawy, darowizny i dziedziczenia, ani wogóle w drodze jakiejkolwiek tranzakcji prywatnej.

Dział X.

Urzeczywistnienie prawa do użytkowania z ziemi.

Art. 40. Prawo do użytkowania z ziemi w każdym poszczególnym wypadku urzeczywistnia się w trybie następującym:

Art. 41. Prawo do użytkowania z ziemi na zabudowania urzeczywistnia się przez faktyczne zajęcie ziemi lub przygotowanie zajęcia, nie później jednak od trzech miesięcy po otrzymaniu zawiadomienia od miejscowej władzy sowieckiej.

Uwaga. Za faktyczne przygotowanie uważa się dowóz materjałów budowlanych do miejsca budowli, lub zawarcie umowy z robotnikami w przedmiocie rozpoczęcia pracy w odpowiedniem miejscu.

Art. 42. Prawo do użytkowania z ziemi w celu prowadzenia tych lub innych procederów zarobkowych wiejskich, pod warunkiem pracy osobistej, urzeczywistnia się przez faktyczne prowadzenie tych zajęć za nadejściem pierwszego sezonu rolniczego.

Art. 43. W rolnictwie prawo użytkownika do ziemi ornej urzeczywistnia się przez faktyczne łożenie pracy na całej przestrzeni (bez rąk najemnych), nie później niż w pierwszym sezonie rolniczym po otrzymaniu zawiadomienia z oddziału rolnego miejscowej władzy sowieckiej.

Uwaga. Wznoszenia budowli trwałych na działkach ziemi uprawnej dopuszcza się jedynie na mocy specjalnego zezwolenia oddziału rolnego miejscowej władzy sowieckiej.

Art. 44. W razie faktycznej niemożliwości objęcia w użytkowanie otrzymanej działki w terminie wyznaczonym, oddział rolny miejscowej władzy sowieckiej może udzielić odroczenia, jeżeli nieużytkowanie spowodowały zasługujące na uwzględnienie przyczyny, jak np. ciężka choroba siły roboczej, klęski żywiołowe i t. p.

Dział XI.

Przejście prawa do użytkowania z danej działki.

Art. 45. Nikt nie może przekazywać innej osobie prawa do użytkowania posiadanej działki.

Art. 46. Prawo do użytkowania z ziemi uzyskuje się jedynie w trybie, wprowadzonym przez ustawę niniejszą i w żadnym wypadku nie przechodzi z jednej osoby na inne.

Dział XII.

Przerwa w prawach osób, użytkujących z ziemi, w stosunku do zajmowanych przez nie działek.

Art. 47. Prawo do użytkowania z działek ziemi może w stosunku do danej osoby ulec przerwie, nie powodując zupełnego ustania tego prawa.

Art. 48. Użytkownik może w ciągu określonego czasu nie użytkować z działki ziemi, nie tracąc jednocześnie prawa do dalszego użytkowania z niej, jeżeli: a) jakaś katastrofa żywiołowa pozbawia go chwilowo możności użytkowania (wylew rzeki, zerwanie grobli i t. p.); b) użytkujący z ziemi czasowo, lecz ciężko, zaniemógł; c) na czas pełnienia obowiązku służby państwowej lub piastowania stanowiska, pochodzącego z wyborów, i w innych zasługujących na uwzględnienie, ze społecznego punktu widzenia, wypadkach, aż do nastania warunków, przy których osoba faktycznie może przystąpić do użytkowania z posiadanej ziemi.

Uwaga. Czas trwania przerwy określa w każdym poszczególnym wypadku oddział rolny miejscowej władzy sowieckiej.

Art. 49. Przy wszelkiej przerwie w produkcji rolnej (w wypadkach wskazanych w art. 48), w razie chwilowej utraty zdolności do pracy, śmierci

i t. p., miejscowa władza sowiecka, w celu zachowania majątku i utrzymania produkcji, zarządza pomoc społeczną dla tych gospodarstw, lub też odwołuje się do pracy, opłacanej przez państwo i podlegającej ogólnym normom kontroli robotniczej.

Dział XII.

Ustanie praw do użytkowania z ziemi.

Art. 50. Prawo do użytkowania z ziemi może ustać w stosunku do osoby pojedynczej lub występującej w zespole jako jednostka albo też do poszczególnych członków gospodarstwa.

Art. 51. Prawo osoby do użytkowania z ziemi może ustać bądź zupełnie, bądź też w stosunku do określonej działki ziemi.

Art 52. Prawo do użytkowania z ziemi ustaje zupełnie: a) dla instytucji — z chwilą likwidacji ich lub też z ustaniem celu, w jakim wzięto ziemię: b) dla spólnot opartych na pracy, komun, gromad, spółek, w chwili ich rozpadnięcia się lub też wogóle cywilnej śmierci jednostki gospodarczej; c) dla poszczególnych obywateli — z chwilą ich śmierci lub pozbawienia przez sąd praw obywatelskich; d) w razie faktycznej niemożności dla osoby zajmowania się rolnictwem lub procederem rolnym i przy jednoczesnem posiadaniu innych środków do życia (np. otrzymywanie zapomóg przez niezdolnych do pracy).

Art. 53. Prawo do użytkowania działki ustaje: a) w razie urzędowego zrzeczenia się użytkowania z działki; b) w razie wyraźnej niechęci do użytkowania z ziemi, chociażby użytkownik nie złożył w tym względzie urzędowego oświadczenia; c) w razie używania działki do celów przez prawo niedozwolonych (np. zrzucanie odpadków w miejscu niewskazanem); d) w razie użytkowania z działki w sposób niedozwolony przez ustawę (np. tajne stosowanie pracy najemnej); e) w razie gdy użytkowanie z ziemi przez osobę przynosi szkodę gospodarstwu sąsiedniemu (np. wyrób przetworów chemicznych),

> Uwaga. Użytkownik w razie, gdy prawo jego do użytkowania z ziemi ustaje, o ile nie otrzymał dostatecznego odszkodowania w postaci dochodów podczas użytkowania z działki, ma prawo żądać od właściwego oddziału rolnego władzy sowieckiej odszkodowania za niewykorzystane meljoracje, jak również za wszelką pracę, włożoną w ziemię, w uprawę i budowle.

Dn. 27 stycznia 1918 r.

Ogłoszono: w „Gaziet. Raboczago i Krestj. Prawitestwa" z dn. 19 lutego 1918 r., № 27., oraz w „Sobr. Uzakonienij i Rasporiażeniej Rab. Krestj. Prawitielstwa № 25, poz. 346.

Aneks № 3.

Ustawa o ziemi Ukraińska.

Krwią ofiar rosyjsko-ukraińskiej armji robotniczo-włościańskiej odbudowany rząd robotniczy i włościański, imając się pracy państwowej, uważa za swój święty obowiązek osiągnięcie zupełnego oswobodzenia włościaństwa pracującego na Ukrainie, wyzwolenie go raz na zawsze z pod władzy obszarników, zabezpieczenie mu ziemi i utworzenie ze współudziałem samych włościan warunków dla utrwalenia się panowania pracy na wsi, — rząd robotniczy i włościański ogłasza i podaje do wiadomości powszechnej robotników i włościan i wszystkich władz wojskowych i cywilnych na Ukrainie:

Użytkowanie z ziemi na Ukrainie.

1) Odtąd, na terytorjum Ukrainy, prawo do użytkowania z ziemi posiadają tylko pracujący.

2) Wszystkie istniejące gospodarstwa, oparte na pracy, które należały dotychczas do pracujących włościan - właścicieli, są nietykalne, zaś właściciele ich również nadal swobodnie, bez żadnych ograniczeń, użytkują z całej ziemi w tej formie, w jakiej użytkowali dotychczas (wsie z własnością indywidualną, hutory, kolonje, władanie pospólne i t. p.)

3) Wszystkie byłe grunta dworskie, klasztorne, skarbowe i apanażowe, skonfiskowane jeszcze w roku zeszłym przez władzę sowiecką, przechodzą bez żadnego wykupu do użytkowania całego pracującego ludu ukraińskiego i przedewszystkiem idą na zaspokojenie potrzebujących ziemi bezrolnych i małorolnych włościan i robotników rolnych; niepracujący właściciele dóbr dworskich i dzierżawcy podlegają natychmiastowemu wysiedleniu ze swych majątków.

4. Wszystkie gospodarstwa sowieckie, utworzone w roku zeszłym z byłych ziem dworskich, przechodzą do bezpośredniego użytkowania bezrolnych i małorolnych włościan, prócz tych gruntów, które, z wiedzą włościan i w poniżej wyszczególnionej postaci, należy zostawić dla utworzenia wzorowych gospodarstw sowieckich, stacji doświadczalnych i t. d., tam, gdzie te będą nieodzowne dla rozwoju gospodarstwa wiejskiego.

5. Cały żywy i martwy inwentarz gospodarstw, nie opartych na pracy, oddaje się do dyspozycji oddziałów ziemskich i przeznacza się na zaspokojenie zapotrzebowania pracującego włościaństwa, najpierw bezrolnych i małorolnych włościan, robotników rolnych i państwowych gospodarstw wzorowych.

6) Wszelkie zabudowania byłych obszarników i pozostały w ich majątkach inwentarz (nierolny) przechodzi do rozporządzenia oddziałów ziemskich, które udzielają go do użytkowania organizacjom sowieckim, mającym na widoku oświatę ludową, ubezpieczenia społeczne, ochronę zdrowotności tym podobne cele użyteczności społecznej.

7) Byłe grunta dworskie, oraz gospodarstwa sowieckie, które przeszły do użytkowania niepracujących warstw włościańskich, winny być niezwłocznie oddane bez żadnego wykupu lub opłaty dzierżawy do użytku włościaństwa małorolnego.

Urządzenie rolne.

8) Rozposażeniem, do użytkowania przez włościaństwo pracujące, byłych gruntów dworskich, oraz ziemi gospodarstw sowieckich i cukrowni—zajmują się oddziały ziemskie przy gminnych, powiatowych i gubernjalnych Komitetach Rewolucyjnych i Wykonawczych. Tam gdzie ich niema, należy je utworzyć w ciągu tygodnia od daty ogłoszenia ustawy niniejszej.

9) Żadna instytucja sowiecka, ani też żadna osoba prywatna, nie może użytkować z byłych gruntów dworskich, klasztornych, skarbowych i apanażowych, ani też z gruntów gospodarstw sowieckich, bez należytego pozwolenia na to oddziałów ziemskich.

10) Rozposażenie gruntów między włościaństwo pracujące, najpierw pomiędzy bezrolnych i robotników rolnych, odbywa się oddzielnie dla każdego okręgu, powiatu, grupy powiatów lub grupy gubernji, według norm opartego na pracy zaspokojenia ziemią, które, stosownie do praktyki miejscowej, ulega ustaleniu w każdym okręgu i oblicza się według liczby spożywców. Powiatowe oddziały ziemskie ustalają te normy, zatwierdzają je zaś gubernjalne oddziały ziemskie.

11) Zgodnie z ustalonemi normami przedewszystkiem obdziela się bezrolnych i małorolnych włościan wiosek i robotników rolnych okręgu, cukrownie i gospodarstwa sowieckie.

12) W okręgach, gdzie położone są cukrownie, potrzebujące ziemi dla otrzymania niezbędnych materjałów surowych (buraków cukrowych), potrzeby te zaspakaja się z nieznajdującego się w ręku pracowników zasobu ziemskiego byłych ziem dworskich i fabrycznych; jeżeli część pozostała tego zasobu ziemskiego okaże się niewystarczającą dla zaspokojenia zapotrzebowania na ziemię włościaństwa miejscowego, zgodnie z normami opartemi na pracy, w takim razie oddziały ziemskie przekazują włościaństwu miejscowemu część gruntów fabrycznych pod uprawę, na określonych kontraktowo warunkach, które zapewniałyby cukrowniom niezbędne materjały surowe (buraki cukrowe), robotnikom zaś tych cukrowni niezbędne produkty żywności; zarazem cukrowniom przydziela się część gruntów, niezbędną dla organizacji gospodarstw fabrycznych (zasadek buraczanych).

13) Wzorowe gospodarstwa sowieckie, których zachowanie będzie uznane za nieodzowne dla rozwoju gospodarstwa wiejskiego, powstają w rozmiarach niezbędnych, w drodze specjalnych uchwał oddziału ziemskiego przy Wszechukraińskim Komitecie Rewolucyjnym; nadmiary gruntowe takich gospodarstw idą do podziału między bezrolnych i małorolnych wieśniaków i robotników rolnych.

14) Pozostawienie tych lub innych gruntów w rozporządzeniu władzy sowieckiej na gospodarstwa sowieckte winno być poprzedzone przez zbadanie na miejscu tych gruntów przy udziale przedstawicieli miejscowej ludności włościańskiej i robotniczej. Badanie takie ma na celu wyjaśnić, w jakiej mierze ludność miejscowa jest zainteresowana w posiadaniu ziemi, którą zamierza się wyłączyć z pod podziału, normy uposażenia ludności miejscowej ziemią, możliwości urządzenia przez państwo gospodarstwa na tej ziemi i t. p. Sprzeczne z powyższem pozostawienie sumaryczne gruntów w ręku organów władzy sowieckiej jest niedopuszczalne.

W przeciągu miesiąca od dnia ogłoszenia tej ustawy gminne, powiatowe i gubernjalne oddziały ziemskie powinny ukończyć włożony na nie obrachunek i podział gruntów i to zarówno gruntów dworskich, jak i gospodarstw sowieckich, kierując się ustawą niniejszą i szczegółową instrukcją, która będzie rozesłana jednocześnie z tą ustawą.

Wszechukraiński Zjazd Rad opracuje szczegółową prawomocną ustawę rolną.

Charków dn. 5 lutego 1920 r.

Aneks № 4.

Instrukcja o układaniu statutów komun rolnych, wydana przez Ludowy Komisarjat Rolnictwa.

Cel i najbliższe zadania.

Przekształcenie gospodarstwa rolnego w duchu zasad socjalistycznych jest celem ostatecznym komun.

Dla osiągnięcia tego celu komuny winny prowadzić nieubłaganą walkę z kapitałem, nie cofając się przed orężnem odpieraniem wszelkich kontrrewolucyjnych usiłowań obszarników, kapitalistów i kułaków, i stać mocno na straży praw i interesów proletarjatu i biedoty wiejskiej, działając w zupełnej zgodzie z organami władzy sowieckiej, jako część nierozdzielna Sowietów.

Komuny wszelkiemi środkami winny dążyć:

1. Do rozwoju w rolnictwie wielkiego gospodarstwa pospólnego, w drodze zlewania się i łączenia komun, jako środka najkorzystniejszego pod względem oszczędności pracy i produktów.

2. Do ustalania prawidłowej wymiany produktów pomiędzy miastem a wsią.

3. Do współdziałania w sprawie szerokiego rozpowszechniania wiadomości politycznych i rolniczych.

4. Do podniesienia wydajności pracy w drodze stworzenia surowej karności podczas pracy, zastosowania nauki i techniki do gospodarstwa wiejskiego (wzorowa uprawa roli, płodozmian, rozległe stosowanie sztucznych nawozów, maszyn rolniczych, narzędzi, rozwój wszystkich gałęzi przemysłu wiejskiego i wszelkiego rodzaju umiejętności).

5. Do połączenia przemysłu i rolnictwa w jedno gospodarstwo planowe.

Pragnący wstąpić do komuny wyrzeka się wszelkiej własności prywatnej i wszystkie swoje rzeczy i cały majątek (ruchomości, nieruchomości i pieniądze) przekazuje do wspólnego mienia komuny.

Każdy członek komuny winien wykonywać w niej tę pracę, do której najbardziej jest uzdol-

niony; wszystkie swe siły i zdolności winien oddawać na rzecz komuny, ponieważ kto nie pracuje, nie powinien używać dóbr życia: od każdego według jego sił, każdemu według jego potrzeb.

Komuny winny dążyć do urządzenia mieszkania wspólnego dla swoich członków, dbać o ich rozwój fizyczny i duchowy, posiadać własną szkołę, bibliotekę, czytelnię, organizację pomocy lekarskiej, zawiązywać stosunki bezpośrednie z komunami sąsiedniemi, wspomagać się wzajemnie, zlewać się między sobą dla utworzonia jednej potężnej sieci komun, celem utworzenia socjalistycznego gospodarstwa rolnego. Statut komuny winien zawierać wszystkie te zasady ogólne, które można wypowiedzieć pokrótce w sposób następujący.

§ 1. Przepisy ogólne.

1. Komuna jest to dobrowolny związek pracowników, celem wspólnego pożycia na podstawie równości i pospólnego prowadzenia gospodarstwa rolnego w wielkich rozmiarach.

2. Komuna jest potężną dźwignią zniesienia wszelkiego wyzysku, organizacji socjalistycznego gospodarstwa rolnego przy zastosowaniu wszelkich zdobyczy nauki i techniki.

3. Komuna jest potężnym środkiem wychowania w duchu socjalistycznym klas pracujących, jest instytucją kulturalno-oświatową, narzędziem braterskiego zjednoczenia biedoty wiejskiej i proletarjatu, walki klasowej pracy z kapitałem.

4. Zasada podstawowa komuny: od każdego według jego sił, każdemu według jego potrzeb.

5. Wszystko w komunie należy do wszystkich, praca najemna w komunie jest niedopuszczalna.

6. Komuna stoi na straży władzy sowieckiej.

§ 2. Środki komuny.

a) ziemia, udzielona jej do użytkowania,

b) cały majątek ruchomy i nieruchomy, w tem również pieniądze, należące do członków komuny (budynki mieszkalne, inwentarz żywy i martwy i t. p).

c) zasiłki i pożyczki, otrzymane od władzy sowieckiej,

d) wszelkie wytwory pracy komuny.

§ 3. Organizacja komuny.

1. Komuna powstaje z pośród obywateli klas pracujących, którzy nie korzystają z pracy najemnej i przyjmują statut komuny.

2. Członkami komuny mogą być wszyscy zdolni do pracy obywatele obojga płci, w wieku od lat 18, z rodzinami, bez różnicy wyznania, narodowości i przynależności państwowej.

Uwaga. Członkami komuny być nie mogą: osoby, żyjące z dochodu, który nie płynie z pracy (kapitaliści, obszarnicy, kułacy), pośrednicy handlowi, duchowni i kapłani wyznań religijnych, b. żandarmi, policjanci, fukcjonarjusze ochrany, obłąkani, skazani przez sąd ludowy za przestępstwa hańbiące, osoby, dostrzeżone, jako uczestniczące w spekulacji, pijaństwie, pędzeniu napojów wyskokowych, grach hazardownych i innych pokrewnych czynnościach, których nie podobna tolerować w spólnem pożyciu.

3, Nowych członków przyjmuje się na mocy uchwały walnego zgromadzenia.

4. Członków komuny wydala się na mocy uchwały walnego zgromadzenia.

5. Każdy z członków komuny jest swobodny i o każdym czasie może opuścić komunę.

6. Wszyscy członkowie komuny posiadają równe prawa, każdy ma prawo do wytworu pracy wspólnej.

7. Każdy członek obowiązany jest pracować odpowiednio do swoich sił i zdolności, być posłusznym statutowi i wszystkim przepisom komuny, oraz, wedle możności, przyczyniać się do pomyślnego rozwoju komuny i bratniej jedności wśród jej członków.

8. Walne zgromadzenie członków komuny uchwala i zmienia regulamin wewnętrzny.

9. Komuna nie ma prawa używania pracy najemnej, uczestnicy zaś komuny nie mogą pracować w drodze najmu.

10. Organem wykonawczym komuny jest Rada, wybierana przez walne zgromadzenie, otrzymująca od niego wskazówki i obowiązana do składania mu sprawozdań.

11. Członkowie komuny są obowiązani do jaknajżywszego udziału, gdy chodzi o wpływanie na kierunek jej prac i kontrolowanie Rady.

12. Tylko walne zgromadzenie może zmieniać statut, przyczem każdą zmianę należy podawać do wiadomości powiatowemu oddziałowi rolnemu.

§ 4. Podział i spożycie produktów gospodarstwa komuny.

Wszelkie produkty gospodarstwa komuny podlegają ścisłemu obrachunkowi. Po pokryciu potrzeb komuny, nadmiar produktów normowanych (kontyngentowych) jest przekazywany do aprowizacyjnych urzędów sowieckich, nadmiar zaś produktów nienormowanych idzie do wymiany na niezbędne dla komuny wytwory i pieniądze.

§ 5. Kontrola nad działalnością komuny.

Kontrolę zleca się powiatowemu oddziałowi rolnemu, któremu komuna winna składać sprawozdanie o swej działalności.

§ 6, Tryb likwidacji komuny.

Komunę mogą rozwiązać organa władzy sowieckiej, o ile działalność jej jest sprzeczna z podstawowemi zasadami konstytucji sowieckiej.

2. Komuna może własnowolnie zakończyć swe istnienie i zlikwidować sprawy, na mocy uchwały walnego zgromadzenia. W tym wypadku cały majątek komuny przechodzi do dyspozycji powiatowego oddziału rolnego, zaś dla likwidacji spraw wybiera się komisję z pośród uczestników komuny i przedstawicieli powiatowego oddziału rolnego, pod kierownictwem tego ostatniego.

Zatwierdzona, przez Ludowego Komisarza Rolnictwa dn. 3 sierpnia 1918 r.

Ogłoszono: w „Sbornikie instrukcji sielsko-choziajstwiennych komun“ (wydanie Petrogradskiej Rady Delegatów Robotniczych i Czerwonej Armji“, 1918 r.).

Aneks № 5.

Rozporządzenie Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego o socjalistycznem urządzeniu ziemi i o środkach przejścia do rolnictwa socjalistycznego.

Rozdział I.

Przepisy ogólne.

Art. 1. Ziemia cała w granicach Rosyjskiej, Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej, niezależnie od tego, w czyjem posiadaniu się znajduje, uważa się za niepodzielny (jedinyj) zasób państwowy.

Art, 2. Niepodzielny zasób państwowy znajduje się pod bezpośrednim zarządem i w bezpośredniem rozporządzeniu właściwych komisarjatów ludowych i podlegających im miejscowych organów władzy.

Art. 3. Dla ostatecznego zniesienia wszelkiego wyzysku człowieka przez człowieka, dla urządzenia rolnictwa, zgodnie z zasadami socjalizmu i przy zastosowaniu wszystkich zdobyczy nauki i techniki, dla wychowania rzesz pracujących w duchu socjalizmu, a również dla zjednoczenia proletarjatu i biedoty wiejskiej w ich walce z kapitałem, nieodzowne jest przejście od indywidualnych do pospólnych form użytkowania z ziemi. Wielkie gospodarstwa rolne sowieckie, pospólna uprawa roli i inne ustroje pospólnego użytkowania z ziemi są najlepszemi środkami do osiągnięcia tego celu. Wobec tego na wszystkie formy użytkowania indywidualnego z ziemi należy zapatrywać się, jako na formy przejściowe i obumierające.

Art. 4. W osnowie urządzenia rolnego winno leżeć dążenie do stworzenia jedynego gospodarstwa wytwórczego, któreby zaopatrywało Republikę Sowiecką w największą ilość dóbr gospodarczych przy najmniejszym wkładzie pracy ludu. Stosownie do tego, urządzenie rolne obejmuje całokształt poczynań technicznych, skierowanych ku stopniowemu uspołecznieniu rolnictwa.

Art. 5. Dla osiągnięcia tego celu, do zakresu związanych z urządzaniem ziemi obowiązków oddziałów rolnych należy:

a) wyodrębnienie gruntów, przeznaczonych do gospodarstwa rolnego, od ziemi, przeznaczonej do innych celów.

b) wyodrębnienie, z pośród zasobu gospodarczo-rolnego, gruntów, które nie ulegają rozposażeniu do użytkowania indywidualnego.

c) usunięcie rozrzucenia posiadłości na wielkich odległościach, szachownicy pól i t. d.

d) rozposażenie zasobu gospodarczo-rolnego pomiędzy ludność pracującą, celem prowadzenia gospodarstwa rolnego,

e) wyznaczanie ziemi dla innych potrzeb.

f) prowadzenie badań, w celu powiększenia zasobu gospodarczo-rolnego.

g) ewidencja zasobu ziemskiego i ludności rolniczej.

Art. 6. Gubernjalne oddziały rolne są uprawnione do przejmowania gruntów pod swój zarząd i do swego rozporządzenia, bez względu na to, komu te grunta poprzednio podlegały, w celu:

a) zabezpieczania bogactw naturalnych od wyczerpania,

b) przedsiębrania środków do powiększenia wydajności ziemi za pomocą urządzeń nawadniających: doprowadzających i odprowadzających wodę, zasadzania lasów ochronnych, umacniania piasków i t d.

c) przeprowadzania dróg komunikacyjnych, prócz kolei żelaznych,

d) tworzenia stacji doświadczalnych, oraz pól wzorowych, jak również społecznych instytucji leczniczych, sanitarnych, dobroczynnych, oświatowych i innych.

Rozdział II.

Komu i jakie grunta się przeznacza.

Art. 7. Urządzanie rolne rozciąga się na całą powierzchnię zasobu gospodarczo-rolnego.

Art. 8 Zasób gospodarczo-rolny zużytkowuje się przedewszystkiem na potrzeby gospodarstw sowieckich i komun, po drugie na potrzeby artieli i spółek, oraz społecznej uprawy roli, po trzecie dla uzyskania środków utrzymania przez osoby indywidualnie użytkujące z roli.

Art. 9. Nie ulegają podziałowi i indywidualnemu użytkowaniu:

a) grunta, znajdujące się pod zarządem sowieckich i społecznych instytucji kulturalno-oświatowych (szkoły rolnicze, pola doświadczalne i t. p.)

b) Grunta, z których użytkowanie nie było poprzednio oparte na pracy, i na których utworzono lub zamierza się utworzyć gospodarstwa sowieckie.

c) Grunta, z których użytkowanie nie było dawniej oparte na pracy i które pozostawia się pod zarządem oddziałów rolnych dla urządzenia gospodarstwa pospólnego.

d) Grunta o przeznaczeniu specjalnem, miejskie, osadnicze, uzdrowiska, ziemie zajęte pod fabryki i zakłady przemysłowe, drogi komunikacji i t. p.

e) Wogóle wszystkie te grunta, które w chwili, gdy ustawa niniejsza wejdzie w życie, nie uległy jeszcze rozposażeniu do celów użytkowania indywidualnego.

Uwaga. Wyjątków od punktu *e* artykułu niniejszego dopuszcza się w wypadkach, gdy, wskutek okupacji przez cudzoziemców lub białogwardzistów, ludność włościańska jeszcze nie otrzymała do swego użytkowanie gruntów, z których poprzednio korzystały osoby nie pracujące, i gdy wydzielenie tych gruntów do użytkowania indywidualnego jest możliwe, bez szkody dla interesów rolnictwa pospólnego.

Art. 10. Grunta pozostałe bezsprzecznie mogą ulegać rozposażeniu do użytkowania osobistego w granicach norm przydziału, ustalonych dla okręgów poszczególnych

Rozdział III.

Ustalenie kolejności wykonania prac nad urządzeniem rolnem i układania planu pracy.

Art. 11. Prace nad urządzeniem rolnem w skali gubernjalnej wykonywa się z inicjatywy oddziałów rolnych: wszelkie prace bieżące są wykonywane naskutek zgłoszeń zainteresowanych zrzeszeń rolniczych i innych instytucji.

Art. 12. Pracę nad urządzeniem rolnem przez wyznaczenie gruntów dla instytucji i zrzeszeń rolniczych, ugrupowań poszczególnych użytkowników i t. d. uskutecznia się na podstawie planu prac nad urządzeniem rolnem, zatwierdzonego przez gubernjalny oddział rolny.

Art. 13. Przy układaniu planu prac nad urządzeniem rolnem przestrzega się następującego porządku kolejnego, za wyjątkiem prac pozaporządkowych.

a) ustalenie granic gubernji, powiatów i gmin,

b) wyznaczenie gruntów dla zrzeszeń rolniczych i grup poszczególnych użytkowników rolnych w obrębie gminy.

Art. 14. Do planów nad urządzeniem rolnem wciąga się, jako prace pozaporządkowe, prace nad wyznaczaniem ziemi dla gospodarstw sowieckich, instytucji państwowych i społecznych, komun rolnych, artieli i t. d., oraz w innych wypadkach, gdy użyteczność społeczna poczynania, dla którego wydziela się ziemię, wywołuje niekolejność w wyznaczaniu jej.

Art. 15. Po ukończeniu prac wyszczególnionych w art. 13, urzędy do spraw urządzenia rolnego przystąpią do wykonania wewnętrznej repartycji ziemi, zachowując przytem kolejność następującą:

a) wydzielenie ziemi dla nowopowstałych komun robotniczych, artieli i t. p.

b) wydzielenie ziemi dla części spólnot wioskowych z przeniesiem sadyb,

c) pozostałe przypadki prac nad urządzeniem rolnem.

Art. 16. Układa się plan pracy nad urządzeniem rolnem na każdy zimowy i letni okres z osobna.

Art. 17. Wkłada się opracowanie projektów planu prac nad urządzeniem rolnem w obrębie powiatów na powiatowe oddziały rolne, ktore przekładają plany te gubernjalnemu pododdziałowi urządzenia rolnego, w celu opracowania projektów planu prac dla gubernji, w okresie letnim—nie później od dn. 1 lutego, w zimowym — od dn. 1 września.

Uwaga. W wypadkach wyjątkowych wydzielenie ziemi odbywa się naskutek rozporządzenia powiatowego oddziału rolnego, na podstawie uchwały, podawanej do wiadomości gubernjalnego oddziału rolnego.

Art. 18. Gubernjalny pododdział urządzenia rolnego, na zasadzie składanych mu przez powiaty projektu planu prac, opracowuje projekt gubernjalnego planu prac nad urządzeniem rolnem i przedstawia go do rozpatrzenia i zatwierdzenia gubernjalnemu oddziałowi rolnemu.

Uwaga. Plany prac nad urządzeniem rolnem układa się według szematów, ustalonych przez Ludowy Komisarjat Rolnictwa.

Art, 19. Zatwierdzone plany prac nad urządzeniem rolnem składa się do wiadomości Ludowego Komisarjatu Rolnictwa, dla należytego uzgodnienia z planami ogólno-państwowemi, nie później niż dn. 1 kwietnia i dn. 1 listopada.

Art. 20. Porządek kolejny wykonania prac nad urządzeniem rolnem, zarówno ogólno-państwowych, jak i powstałych z pobudki prywatnej, wyznaczają instrukcje Ludowego Komisarjatu Rolnictwa.

Rozdział IV.

O państwowym rejestrze i ewidencji użytkowania z ziemi.

Art. 21. Wprowadza się rejestr państwowy użytkowania z ziemi, w celu ewidencji użytkowników rolnych, zarówno urządzonego już pod względem rolnym zasobu ziemskiego, jak i zmian, które z biegiem czasu zachodzą.

Art. 22. Rejestracja składa się: a) z oznaczenia utworzonych gospodarstw rolnych na mapach gminnych i b) z ułożenia gminnych wykazów ziemskich.

Art. 23. Wszelką zmianę co do osoby użytkownika, granic i obszaru użytkowania z ziemi, jak również szczególnych upoważnień, obowiązków i powinności związanych z użytkowaniem z ziemi, rejestruje się, po powzięciu stosownej uchwały przez oddział rolny.

Art. 24. Na wydawanych użytkownikom rolnym planach i dokumentach czyni się uwagi o dokonaniu rejestracji.

Art. 25. Rejestry gminne zaprowadza się na mocy rozporządzenia gubernjalnego oddziału rolnego w miarę wypełniania prac nad urządzeniem rolnem.

Art. 26. Uskutecznianie rejestracji państwowej należy do oddziałów rolnych przy współudziale sił miernicych.

Art. 27. Na urzędy miernicze i ich organy przy wykonywaniu przez nie wszelkiego rodzaju prac (dotyczących socjalistycznego urządzenia rolnego) nakłada się specjalny obowiązek brania każdorazowo pod uwagę konieczności zbierania wszelkich materjałów i informacji, potrzebnych do układania gminnych map użytkowania z ziemi.

Art. 28. Formę gminnych map użytkowania z ziemi, oraz wzór wykazów ziemskich, a także szczegółowe przepisy o trybie dokonywania państwowej rejestracji użytkowania z ziemi, ustala, w drodze instrukcji, Ludowy Komisarjat Rolnictwa.

Rozdział V.

O gospodarstwach sowieckich.

Art. 29. Gospodarstwa sowieckie urządza się w celu: a) jaknajwiększego powiększenia ilości produktów, w drodze podniesienia wydajności gospodarstwa rolnego, oraz rozszerzenia powierzchni uprawnej, b) stworzenia warunków do przejścia całkowitego do rolnictwa komunistycznego, c) stworzenia i rozwoju ośrodków kulturalno-agronomicznych.

Art. 30. W celu najpomyślniejszego wykonania zadań, wskazanych w art. 3 i 29 ustawy niniejszej, wyznacza się na gospodarstwa sowieckie:

a) majątki z cennemi wieloletniemi kulturami rolnemi, a mianowicie: sady owocowe, ogrody warzywne, szkółki drzew owocowych, winnice, chmielniki, plantacje herbaty, tytuniu, buraków cukrowych i bawełny.

b) majątki z prawdziwie racjonalną gospodarką.

c) majątki ze złożonemi instalacjami technicznemi do przetwarzania produktów rolnych (serownie, maślarnie, olejarnie, mleczarnie i wyrobnie mleka zgęszczonego, młyny, fabryki win i limoniad i t. p.)

d) majątki, w których rozwinięta jest hodowla poszczególnych gatunków zwierząt, jako to: stadniny, zakłady chowu bydła rasowego, owczarnie.

e) majątki z rozwiniętym przemysłem mechanicznym (warsztaty naprawy maszyn i narzędzi rolniczych i t. d.).

f) majątki ze stawami, jeziorami dla przemysłowej hodowli ryb, oraz

g) przedsiębiorstwa gospodarczo-rolne i kawałki ziemi, które pod względem naukowo-szkolnym i kulturalno-oświatowym lub pod względem wytwórczości posiadają ogólno-państwowe lub nadzwyczaj doniosłe miejscowe znaczenie.

Art. 31. Gospodarstwa sowieckie tworzy się, oprócz wypadków wymienionych w art. 30, również i w innych majątkach,

a) gdy nie utworzono w nich komuny rolnej, albo gdy ta komuna nie podoła prowadzeniu bez zarzutu majątku,

b) gdy w nich zlikwidowano komunę rolną, a z tych lub innych względów niepodobna niezwłocznie utworzyć nowej, z dostateczną do prawidłowego prowadzenia gospodarstwa liczbą członków.

Art. 32. Gospodarstwa sowieckie o znaczeniu ogólno-państwowem znajdują się pod bezpośrednim zarządem Ludowego Komisarjatu Rolnictwa.

Art. 33. Przyznanie majątkom znaczenia ogólno-państwowego należy do Ludowego Komisarjatu Rolnictwa i odbywa się każdorazowo w drodze uchwał specjalnych, ogłaszanych w trybie ustalonym.

Art. 34. W gospodarstwach sowieckich należy urządzać, w zależności od warunków właściwych każdemu gospodarstwu, pola poglądowe, okręgowe pola doświadczalne, zakłady hodowli bydła rasowego, kursy, wystawy, szkoły gospodarstwa rolnego, bibljoteki, muzea, teatry i t. p instytucje kulturalno-oświatowe.

Art. 35 W celu zastosowania do gospodarstwa rolnego zorganizowanego doświadczenia robotników przemysłowych, przy Ludowym Komisarjacie Rolnictwa zakłada się, w porozumieniu z Wszechrosyjską Radą Związków Zawodowych, Robotniczy Komitet Pomocy, który wysyła pełnomocników z pośród najpewniejszych, najbardziej doświadczonych i uświadomionych robotników przemysłowych do zarządów gubernjalnych i okręgowych, oraz do poszczególnych gospodarstw, zgodnie z instrukcjami, które opracowuje Ludowy Komisarjat Rolnictwa.

Art. 36. Dla organizacji i zarządzania gospodarstwami sowieckiemi powołuje się gubernjalne, okręgowe i miejscowe zarządy, podporządkowane w działalności swej pododdziałowi gospodarstw sowieckich przy Wydziale Uspołecznienia Gospodarstwa Wiejskiego Ludowego Komisarjatu Rolnictwa.

Uwaga. Ludowy Komisarjat Rolnictwa wydaje szczegółowe instrukcje w przedmiocie organizacji i składu wymienionych w artykule niniejszym zarządów.

Art. 37 Gubernjalne i powiatowe oddziały rolne mają prawo zaskarżyć każdą decyzję zarządów okręgowych do zarządów gubernjalnych, lub do pododdziału Ludowego Komisarjatu Rolnictwa; każdą zaś decyzję zarządów gubernjalnych do pododziału Ludowego Komisarjatu Rolnictwa, nie wstrzymując jednakże własną mocą wykonania tych decyzji.

Art. 38. W każdym poszczególnym gospodarstwie bezpośredni zarząd powierza się zarządcy lub Kolegjum, mianowanemu przez odpowiednie zarządy okręgowe i gubernjalne, lub przez Ludowy Komisarjat Rolnictwa. W każdym majątku powołuje się Robotniczy Komitet Kontrolujący, aż do czasu, gdy będzie urządzona ogólno-gubernjalna kontrola robotnicza, albo gdy będzie zaprowadzony zarząd robotniczy gospodarstw sowieckich, już urzeczywistniony w najlepiej urządzonych gałęziach przemysłu.

Art. 39. Fundusze na organizację i prowadzenie gospodarstw sowieckich asygnuje Ludowy Komisarjat Rolnictwa w trybie budżetowym, wszelkie zaś dochody z takich gospodarstw zapisuje się na dochód Skarbu Państwa.

Art. 40. Gospodarstwa sowieckie prowadzi się na podstawie zatwierdzonych przez Ludowy Komisarjat Rolnictwa planów organizacyjnych, oraz opracowywanych corocznie budżetów dochodowo-rozchodowych.

Art. 41. Obsługę gospodarstw sowieckich tworzą robotnicy sowieccy, umawiani do robót zarówno stałych, jak też terminowych lub dniówkowych.

Art. 42. Aż do wypracowania taryfy przez Wszechrosyjski Związek Zawodowy Robotników rolnych i zatwierdzenia jej przez Ludowy Komisarjat Rolnictwa, zarządy gubernjalne, w porozumieniu z gubernjalnym oddziałem pracy, ustalają

normy, tryb i warunki wydawania robotnikom gospodarstw sowieckich wynagrodzenia za ich pracę.

Art. 43. Produkty normowane wydaje się z gospodarstwa robotnikom i ich rodzinom po cenach stałych, według norm wyznaczonych przez Ludowy Komisarjat Aprowizacji; artykuły nienormowane, w ilości i po cenach, określonych przez zarząd gubernjalny, w porozumieniu z gubernjalnym Komitetem Aprowizacyjnym.

Art. 44. Po pokryciu potrzeb produkcji (nasiona, pasza i t. p.), zarządy gubernjalne oddają nadmiar produktów normowanych z gospodarstw sowieckich do rozporządzenia Ludowego Komisarjatu Aprowizacji, którego urzędy trudnią się rozpodziałem ich. Produkty nienormowane przekazuje się właściwym organizacjom sowieckim.

Art. 45. Normalny czas pracy w gospodarstwach sowieckich nie może przekraczać 8 godzin dziennie, albo 48 godzin tygodniowo, prócz okresu orki, siewu, żniw i innych pilnych robót, podczas których zezwala się na pracę nadetatową, opłacaną dodatkowo w zwykłej wysokości Pozatem normuje się czas pracy zgodnie z przepisami kodeksu pracy.

Art. 46. Żaden z robotników i pracowników nie ma prawa do zaprowadzania w gospodarstwie własnych zwierząt lub ptactwa, lub do urządzania ogrodów.

Rozdział VI.

Zarząd wewnętrzny gospodarstw sowieckich.

Art. 47. Kierownik poszczególnego gospodarstwa, lub Kolegjum i Komitet Robotniczy gospodarstwa podlegają właściwemu okręgowemu zarządowi gubernjalnemu i ściśle wypełniają jego rozporządzenia i wskazówki.

Art. 48. Kontrolujący Komitet Robotniczy składa się z 3—5 osób, wybranych przez stałych rocznych robotników i pracowników gospodarstwa; przedstawiciel robotników, umówionych na pewien czas i dniówkowych, wstępuje do Komitetu z głosem doradczym. Na wypadek nieobecności członków, wybiera się 3 kandydatów na członków. Delegowany przez Komitet Pomocy (art. 35) pełnomocnik z pośród robotników przemysłowych należy do składu Kontrolującego Komitetu Robotniczego.

Art. 49. Członkowie Komitetu wybierają ze swego grona przewodniczącego Komitetu Robotniczego zwykłą większością głosów.

Art. 50. Do obowiązków Komitetu Robotniczego należy:

a) rozpatrywanie budżetów i sprawozdań gospodarczych i stawianie co do nich wniosków do zarządów okręgowych i gubernjalnych,

b) dozór nad układaniem budżetów i sprawozdań gospodarczych we właściwym czasie,

c) dozór nad warunkami życia i pracy, w szczególności nad stanem sanitarnym mieszkań robotników i pracowników, jak również nad sprawiedliwem wyznaczaniem mieszkań,

d) kontrola nad wydawaniem racji żywnościowych,

e) udział w obrachowaniu wytwarzanych produktów,

f) piecza na zachowaniem i utrzymaniem w stanie poprawnym mienia państwowego,

g) piecza nad utrzymaniem karności pracy i przestrzeganiem przepisów regulaminu wewnętrznego.

Art. 51. Członkowie Komitetu Robotniczego są odpowiedzialni przed Ludowym Komisarjatem Rolnictwa za wykonanie swoich obowiązków, w szczególności za zachowanie mienia i przestrzeganie karności pracy, i mają prawo przedsiębrać środki nieodzowne w ramach instrukcji Ludowego Komisarjatu Rolnictwa.

Art. 52. Posiedzenia Komitetu odbywają się nie rzadziej, niż 2 razy na miesiąc; dla prawomocności posiedzenia wystarcza obecność 3 członków. Wszystkie sprawy rozstrzyga się zwykłą większością głosów. W razie równości głosów, głos przewodniczącego przeważa.

Art. 53. Komitet Robotniczy nie powinien wtrącać się do rozporządzeń zarządcy lub Kolegjum; w razie zaś sporu, nie wstrzymując wykonania tych rozporządzeń, wnosi sprawę do rozstrzygnięcia właściwego zarządu okręgowego lub gubernjalnego.

Art. 54. Obiera się Komitet Robotniczy na 6 miesięcy, ale Komitet ten może być ponownie wybrany i przed tym terminem na żądanie conajmniej $^1/_3$ stałych robotników i pracowników, lub zarządu okręgowego.

Art. 55. Do liczby obowiązków zarządcy gospodarstwa należy administracyjny i techniczny zarząd i dysponowanie, a w szczególności:

a) układanie planów organizacyjnych i budżetów samego gospodarstwa i jego poszczególnych zakładów technicznych i przemysłowych,

b) wykonanie planu organizacyjnego, oraz przedsięwzięć, nieprzewidzianych w planie organizacyjnym, lecz zatwierdzonych przez właściwe instancje,

c) wypłata wynagrodzenia pracownikom i robotnikom, zarówno za pracę dniówkową, jak i akordową, według list płacy, tabeli i kwitów, przy zachowaniu przepisów wymaganych przez Kontrolę,

d) dozór nad działem buchalteryjnym i sprawdzanie rachunkowości,

e) dostawa i sprzedaż produktów wszystkich gałęzi gospodarstwa, stosownie do wskazówek okręgowej lub gubernjalnej Rady Gospodarstwa Ludowego i odbiór sum pieniężnych za sprzedane produkty.

Uwaga. Sum pieniężnych, wpływających do gospodarstwa w wysokości, dozwolonej przez okręgową Radę Gospodarstwa Ludowego, używa się na jego potrzeby. Sumy, przewyższające tę wysokość, zapisuje się na dochód państwa.

Art. 56. Za udoskonalenie i rozwój gospodarstwa powyżej poziomu średniego, zarząd gubernjal-

ny wyznacza specjalne premje dla robotników, pracowników i zarządców gospodarstwa. Wysokość premji może być proporcjonalna do osiągniętych wyników.

Art. 57. Zarządy gubernjalne powinny układać listy wyróżniających się członków Komitetów, członków komun rolnych, oraz włościan, prowadzących uprawy pospólne; z pośród tych osób wysuwa się kandydatów na stanowiska zarządców gospodarstw sowieckich i na inne stanowiska odpowiedzialne.

Art. 58. Celem osiągnięcia największej korzyści przez ludność okoliczną z gospodarstw sowieckich, komun, zbiorowej i pospólnej uprawy roli, ośrodków kulturalnych i naukowo-rolniczych, należy z niemi łączyć organizację stacji weterynaryjnych, miejsc rozpłodowych, wypożyczalni, składów nasion, ulepszanie dróg miejscowych, udzielanie pomocy agronomicznej i t. p.

Art. 59. Sowieckie gospodarstwa nie powinny odosabniać się od miejscowej ludności rolniczej, lecz mają wejść z nią w blizkie stosunki i okazywać jej wszelką pomoc w sprawach prowadzenia gospodarki w sposób racjonalny i o wyższym poziomie.

Rozdział VII.

O wytwórczych komunach rolnych.

Art. 60. Wytwórcze komuny rolne są to dobrowolne zrzeszenia pracujących, część składowa powszechnej ludowej organizacji rolnictwa pospólnego, organizowanego w celu prowadzenia gospodarstwa na zasadach komunistycznych, zarówno w dziedzinie produkcji jak i podziału.

Uwaga. Wzorowy statut komuny rolnej opracowuje i wydaje Ludowy Komisarjat Rolnictwa.

Art. 61. Zgodnie z podstawowemi zadaniami władzy sowieckiej w dziedzinie rolnictwa: przekształceniem całego rolnictwa na zasadach uspołecznienia środków produkcji, pracy zbiorowej i racjonalnego prowadzenia gospodarstwa, Ludowy Komisarjat Rolnictwa udziela wytwórczym komunom rolnym najwydatniejszej pomocy, narówni z innemi formami gospodarstwa pospólnego.

Art. 62. Ziemię do użytkowania wyznacza komunom rolnym powiatowy oddział rolny z powiatowego i gminnego zasobu ziemskiego, zgodnie z przepisami ogólnemi o socjalistycznem urządzeniu rolnem.

Art. 63. Jeżeli komuna składa się z osób, które już użytkowują z kawałków ziemi (b. nadziałowe, wydzielone, hutory i t. p.), położonych gdzieindziej, w takim razie powiatowe oddziały rolne winny zastąpić te kawałki jednym wspólnym odcinkiem nieodzownej dla komuny wielkości i, o ile można, sąsiadującym z obszarem uprawianym przez inną komunę, lub przez gospodarstwo sowieckie.

Art. 64. Komunom może być przekazywany inwentarz byłych gospodarstw prywatnych, klasztornych i kościelnych, które przeznacza się dla komun, o ile inwentarz ten nie powinien być użytym na potrzeby najbliższych gospodarstw sowieckich.

Art. 65. O ile byłe gospodarstwo prywatne, klasztorne lub cerkiewne, które należy przekazać komunie, nie da się w sposób należyty zagospodarować przez siły robocze, któremi komuna rozporządza, w takim razie, by prowadzić całe gospodarstwo, łączy się dwie lub kilka komun jednego okręgu.

Art. 66. Wytwórcze komuny, jako jednostki gospodarcze, narówni z innemi formami zbiorowego użytkowania z ziemi, podlegają kontroli Ludowego Komisarjatu Rolnictwa, którą tenże uskutecznia bezpośrednio lub przez swe organy miejscowe.

Art. 67. Wytwórcza komuna rolna przy urządzaniu swego gospodarstwa winna kierować się planem organizacyjnym dla rolnictwa, zatwierdzonym dla okręgu przez Ludowy Komisarjat Rolnictwa lub przez gubernjalny oddział rolny.

Art. 68. Środki i wytwory produkcji komun rolnych wciąga się na zasadach ogólnych do ewidencji właściwych organów.

Art. 69. Przekazuje się, zgodnie z zasadami ogólnemi, cały nadmiar produktów normowanych, wytwarzanych przez wytwórczą komunę rolną, sowieckim organom Komitetu Aprowizacyjnego, celem rozpodziału ich w skali ogólno-państwowej. Nadmiar zaś produktów nienormowanych winien być przekazany organizacjom państwowym lub społecznym, zgodnie z przepisami specjalnemi, ustalonemi przez Ludowy Komisarjat Aprowizacji. Wartość części nadmiarów, przekazanych przez komunę organom zaopatrywania, którą to część określają uchwałami swemi władze centralne lub miejscowe, zalicza się na rachunek amortyzacji pożyczek, otrzymanych przez komunę od państwa, oraz na pokrycie wydatków ogólno-państwowych i miejscowych.

Art. 70. Dochody z gospodarstw komunalnych winny być wydatkowane jedynie na poprawienie i powiększenie gospodarstwa.

Art 71. Produkty gospodarstwa wytwórczej komuny rolnej, przeznaczone do spożycia wewnątrz niej, na żądanie miejscowego oddziału rolnego, mogą być wymienione na produkty innego gatunku, o ile przeznaczone do spożycia zboże i bydło będą uznane za nadające się do podniesienia odpowiednich gatunków zboża i rodzajów bydła w innych gospodarstwach pospólnych.

Art. 72. W komunie zakazuje się wyzysku pracy celem otrzymania zysku (praca najemna).

Art. 73. Do wykonania robót, wymagających wiadomości specjalnych, może zapraszać powiatowy lub gubernjalny oddział rolny odpowiednich specjalistów, o ile komuna nie posiada ich w swoim składzie.

Art. 74. Na czas orki, siejby, żniw i innych pilnych robót komuna może przyjmować do pracy, jako udziałowców tymczasowych, również inne osoby, nie będące członkami komuny.

Uwaga. Stosownie do wskazówek płynących z doświadczenia, wprowadza się przepisy, ułatwiające przejście uczestników tymczasowych do liczby członków stałych wytwórczej komuny rolnej.

Art. 75. Warunki pracy, oraz wynagrodzenie, zarówno specjalistów jak i uczestników tymczasowych, ustala gubernjalny oddział rolny w porozumieniu z gubernjalnym oddziałem pracy.

Art. 76. Specjaliści i uczestnicy tymczasowi, pracując w komunie, uczestniczą w rozstrzyganiu spraw jej z prawem głosu doradczego, i w żadnym wypadku nie mogą pozostawać w gorszych warunkach, niż członkowie komuny.

Art. 77. Każda wytwórcza komuna rolna ma obowiązek zarejestrowania się w powiatowym oddziale rolnym w trybie, wyszczególnionym w ustawie specjalnej o rejestracji wytwórczych komun rolnych.

Art. 78. Wytwórcze komuny rolne, z chwilą rejestracji, otrzymują prawa osoby prawnej.

Art. 79. Komuny rolne, położone w tym samym okręgu gospodarczym, łączy się w związki okręgowe komun.

Art. 80. Powiatowemu oddziałowi rolnemu przysługuje prawo łączenia tworzących się komun w jedną, dwie lub kilka, o ile grunta ich graniczą ze sobą, lub leżą blisko od siebie.

Uwaga. Przepis artykułu niniejszego dotyczy również komun dawniej powstałych.

Art. 81. Dla zarządzania wszystkiemi sprawami wybierane są w komunach Rady, składające się z 3—5 osób; przedstawicieli tych Rad, prowadzących dział gospodarczy, zatwierdzają powiatowe oddziały rolne.

Art. 82. Celem uzgodnienia planów gospodarczych komun, z planami opracowanemi w okręgu dla gospodarstw sowieckich, zarządy gubernjalne mogą wprowadzać do składu najbliższych komun przedstawicieli zarządu gospodarstw sowieckich z głosem doradczym. Przedstawiciele związku komun, również z głosem doradczym, wchodzą do zarządów okręgowych gospodarstw sowieckich swojego okręgu.

Art. 83. Każda wytwórcza komuna rolna winna prowadzić pracę kulturalno-oświatową we wsiach okolicznych, popierać wszelkiemi środkami biedotę w jej walce z pierwiastkami kułackiemi na wsi, oraz udzielać sąsiadującym z nią włościanom wszelkiej pomocy w podniesieniu ich gospodarki.

Art. 84. Każda komuna składa miejscowemu oddziałowi rolnemu sprawozdanie ze swej pracy gospodarczej, z wydatkowania otrzymanych pożyczek i zasiłków i zawiadamia o każdej zamierzonej zmianie w planie gospodarczym.

Art. 85. W razie niewykonania wymagań art. 84, komuna może być pozbawiona prawa na otrzymanie pożyczek i zasiłków, Rada zaś komuny pociągana do odpowiedzialności sądowej.

Art. 86. Członkowie komuny wytwórczej odpowiedzialni są przed Ludowym Komisarjatem Rolnictwa za prawidłowe prowadzenie gospodarstwa i winni wszelkiemi środkami dążyć do ochrony interesów Republiki i rzesz pracujących.

Art. 87. Komuna, na podstawie uchwały walnego zgromadzenia, zatwierdzonej przez powiatowy oddział rolny, z własnej woli może się rozwiązać i zlikwidować swoje sprawy.

Art. 88. Wytwórcze komuny rolne mogą być rozwiązane przez właściwe organy władzy sowieckiej, o ile organizacja ich nie odpowiada przepisom zasadniczym konstytucji Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej.

Art. 89. Komunę może rozwiązać gubernjalny lub powiatowy oddział rolny, w przypadku przekroczenia ustawy niniejszej lub statutu, niepoddania się wskazówkom i rozporządzeniom Ludowego Komisarjatu Rolnictwa, lub nieposłuszeństwa względem miejscowych, gubernjalnych i powiatowych oddziałów rolnych.

Art. 90. Komuna ma prawo zaskarżyć uchwałę powiatowego oddziału rolnego o rozwiązaniu jej na podstawie art. 89 do gubernjalnego oddziału rolnego, który winien w ciągu tygodnia od dnia złożenia zażalenia rozpatrzyć je i bądź zatwierdzić uchwałę, bądź też uchylić ją i przekazać sprawę do ponownego rozpatrzenia powiatowemu oddziałowi rolnemu.

Art. 91. Decyzja gubernjalnego oddziału rolnego może być zaskarżona do Kolegjum Ludowego Komisarjatu Rolnictwa, którego uchwały są ostateczne i nie podlegają zaskarżeniu.

Art. 92. Przy likwidacji komuny tworzy się, pod przewodnictwem kierownika powiatowego oddziału rolnego, Komisję Likwidacyjną, złożoną z przedstawicieli komuny i jej kierowników, przedstawiciela miejscowego zrzeszenia komun i kierownika miejscowego pododdziału gospodarstw zbiorowych.

Art. 93. Aż do chwili oddania gospodarstwa komuny, ulegającej likwidacji, innej świeżo zorganizowanej komunie, lub do chwili zorganizowania zamiast niej gospodarstwa sowieckiego, powiatowy oddział rolny winien wspierać gospodarstwo likwidującej się komuny, powierzając je spółce lub pociągając do pracy uczestników tymczasowych.

Rozdział VIII.

O pospólnej uprawie roli.

Art. 94. Pospólną uprawę roli uskutecznia cała gromada lub poszczególne grupy jej członków w drodze wspólnego łożenia pracy i wspólnego stowarzyszania środków i narzędzi produkcji podczas orki, siewu, żniw i t. p.

Art. 95. Uprawę pospólną urządza się bądź na całym obszarze gruntów, wyznaczonych dla gromady, bądź też na poszczególnych jego częściach.

Uwaga. W gromadach, których członkowie pozostają przy indywidualnem użytkowaniu z podzielonych gruntów, uprawę pospólną urządza się: a) na gruntach nie podzielonych pomiędzy poszczególne gospodarstwa członków, b) na gruntach, nie uprawianych z powodu nieobecności, wystąpienia lub śmierci użytkujących z nich, oraz c) naskutek uchwały powiatowego oddziału rolnego, na gruntach przylegających do uprawianych przez gromadę działek, o ile grunta te pozostały wolne od podziału i nie mogą być zużyte na rzecz gospodarstw sowieckich lub komun wytwórczych.

Art. 96. Przejście do uprawy pospólnej odbywa się w drodze uchwały, powziętej zwykłą większością głosów członków gromady, obecnych na zebraniu.

Art. 97. O ile większość głosów gromady nie zgadza się na przejście do uprawy pospólnej, gromada, na żądanie zgadzającej się na wspólną uprawę mniejszości, winna wydzielić jej odpowiadający przyjętej normie dział w jednym kawałku. W razie braku zgody ze strony gromady, wydzielenie tych działów uskutecznia w drodze przymusowej powiatowy oddział rolny

Uwaga 1. Gospodarstwa, których grunta wydzielono na zasadzie niniejszego artykułu, mogą utworzyć bądź artiel i spółki dla pospólnej uprawy roli, bądź też samodzielną pospólność wioskową.

Uwaga. Gruntów, wyznaczonych do uprawy pospólnej, nie dotyczą uchwały gromad w przedmiocie podziałów perjodycznych i rozporządzania ziemią, wyznaczoną dla całej gromady; członkowie artieli i spółek bynajmniej nie tracą prawa do udziału w rozstrzyganiu przez gromadę dotyczących ich spraw rolnych.

Art. 98. Uprawa pospólna odbywa się przy przymusowym udziale członków gromady, którzy do niej przystąpili i stosownie do ich zdolności do pracy.

Art. 99. O ile członek gromady lub jego rodzina, z przyczyn niezależnych od nich, nie mogą wykonać przypadającej na nich pracy, wykonanie tej pracy rozkłada się na wszystkich członków gminy, lub na ich rodziny.

Art. 100. Niedopuszczalne jest zastąpienie udziału poszczególnych osób lub rodzin w pracy nad pospólną uprawą roli wynajęciem do pracy innych osób, lub w postaci wpłat pieniężnych.

Art. 101. Podczas orki, siewu, żniw i innych pilnych robót, spółki, trudniące się pospólną uprawą roli, mogą przyjmować do pracy, w charakterze uczestników tymczasowych, osoby przeważnie nie zajmujące się zwykle rolnictwem, a przedewszystkiem robotników fabrycznych.

Art. 102. Uczestników tymczasowych zaprasza się zwykle całemi grupami i tylko w wypadkach nadzwyczajnych każdego z osobna.

Art. 103. Warunki pracy i wynagrodzenia uczestników tymczasowych ustala gubernjalny oddział rolny w porozumieniu z gubernjalnym oddziałem pracy.

Art. 104. Tymczasowi uczestnicy uprawy pospólnej, przez czas pracy w spółce, biorą udział z głosem doradczym w rozstrzyganiu jej spraw.

Art. 105. Stosownie do wskazówek doświadczenia wprowadza się przepisy ułatwiające uczestnikom tymczasowym przejście do liczby stałych członków spółki, założonej w imię pospólnej uprawy roli.

Art. 106. Przyjęcie uczestników tymczasowych w poczet stałych członków spółki odbywa się na podstawie uchwały większości członków spółki.

Art. 107. Podział pracy pospólnej pomiędzy uczestników odbywa się odpowiednio do wymagań najkorzystniejszego podziału pracy i wyzyskan specjalnych umiejętności i przyzwyczajeń poszcz gólnych członków spółki.

Art. 108. Pospólną uprawę gruntów uskut cznia się zarówno przy pomocy inwentarza nab tego do użytkowania pospólnego i stanowiąceg zasób inwentarzowy, jak również za pośrednictwe inwentarza, należącego do poszczególnych człon ków spółki. Spółce udziela się prawa przymus wego zużytkowania inwentarza gospodarstw po szczególnych, jeżeli te nie mogą go całkowicie wy korzystać.

Art. 109. Przy całkowitem rozciągnięciu upra wy pospólnej na specjalne użytki rolne, cały in wentarz, obsługujący te użytki, przechodzi d użytkowania pospólnego, albo też obraca się w za sób inwentarzowy spółki przy przejściu jej d stałej uprawy pospólnej tych użytków.

Art. 110. Przy przechodzeniu do całkowite i stałej uprawy pospólnej użytków ornych i łą wszystkie potrzebne do tego maszyny i narzędzia znajdujące się w poszczególnych gospodarstwach przechodzą do użytkowania pospólnego i są zali czane do zasobu inwentarzowego.

Art. 111. Bydła roboczego gospodarstw po szczególnych, przy przejściu do uprawy pospólne używa się przedewszystkiem do robót pospólnych a tylko na drugim miejscu do zaspokojenia potrze gospodarstw poszczególnych. O ile niezbędnem do wykonania robót pospólnych bydłu roboczem gospodarstw poszczególnych, które przeszły do upra wy pospólnej, można zapewnić dostatecznie tros kliwą i staranną opiekę, bydło to może być odda ne do całkowitej dyspozycji spółki i zaliczone d zasobu inwentarzowego.

Art. 112. W przypadku upospólnienia wszyst kich narzędzi, maszyn i bydła roboczego, lub te wobec braku ich w gospodarstwach poszczegól nych, uprawa ogrodów warzywnych lub innyc działek, które pozostają w użytkowaniu indywidu alnem, oraz zaspakajanie innych gospodarczyc potrzeb gospodarstw poszczególnych, odbywa si przy pomocy inwentarza pospólnego, gdy jes wolny od robót pospólnych.

Art. 113. Za użytkowanie prywatne z inwen tarza pospólnego pobiera się od zamożnych posia daczy ziemi specjalną opłatę, ustaloną przez gro madę i przelewaną następnie do zasobu inwenta rzowego. Ludność uboższa korzysta z inwentarz płatnie.

Art. 114. Tworzy się wspomniany w artyku łach poprzednich rozdziału niniejszego inwentarzo wy zasób pospólny:

a) z inwentarza, wywłaszczonego na mocy uchwały spółki od gospodarstw poszczególnych, które bądź należą do danej spółki, bądź też sąsiadu jących z nią z powodu niezużytkowania lub nie całkowitego zużytkowania go w tych gospo darstwach;

b) z inwentarza i bydła, przechodzącego do dyspozycji spółki przy przejściu jej do systema tycznej uprawy pospólnej;

c) z pieniężnych wkładów gospodarstw poszczególnych;

d) z potrąceń kwot, uzyskanych ze sprzedaży produktów uprawy pospólnej;

e) z inwentarza i sum pieniężnych na jego zakup, udzielonych przez organy władzy;

f) z wkładów w gotówce lub w naturze, uskutecznianych dobrowolnie przez członków spółki lub inne osoby;

g) z innych możliwych wpływów.

Art. 115. Uskutecznia się wywłaszczenie inwentarza w trybie art. 113 od zamożnych posiadaczy bezpłatnie, od pracujących zaś rolników średniej zamożności, oraz rolników uboższych, za zapłatą, ustaloną przez spółkę, ale nie przekraczającą cen ustanowionych na przedmioty wywłaszczone. Czasowe użytkowanie z inwentarza, należącego do poszczególnych członków, może być odpowiednio opłacane zgodnie, z uchwałą spółki.

Art. 116. Rozporządzanie zasobem inwentarzowym należy do walnego zgromadzenia członków spółki, które ustala sposób tworzenia i utrzymywania tego zasobu, oraz użytkowania z niego.

Art. 117. Remont inwentarza, z którego użytkuje się przy uprawie pospólnej, odbywa się na rachunek spółki.

Art. 118. W przypadku zaprzestania uprawy pospólnej, zasób inwentarzowy nie może być podzielony pomiędzy członków spółki, bez specjalnego zezwolenia na to powiatowego oddziału rolnego. W braku takiego zezwolenia, użytkowanie z inwentarza odbywa się zgodnie z zasadami, właściwemi organizacji wypożyczalni społecznych.

Art. 119. Nasiona do obsiewu pospólnie uprawianej ziemi uzyskuje się z rozłożonych przez spółkę na gospodarstwa poszczególne wpłat w naturze lub w gotówce, celem nabycia lepszych gatunków nasion. — Z plonu, zebranego z pospólnie uprawianych pól, potrąca się część idącą do zasobu nasion.

Art. 120. Dla przywrócenia i podniesienia urodzajności pospólnie uprawianych gruntów wprowadza się obowiązek dowozu nawozów, zarówno tych, które należą do spółki, jak i tych, które należą do poszczególnych gospodarstw, w trybie, który ustala spółka.

Art. 121. Celem stosowania nawozów sztucznych tworzy się specjalny fundusz dla ich nabycia, powstający z potrącania części dochodów, płynących ze sprzedaży produktów z pól pospólnie uprawianych i ze składek, które spółka rozkłada na gospodarstwa poszczególne.

Uwaga. Uchwały spółki, wymienione w art. 113, 115, 116, 119 i 121, wymagają zatwierdzenia przez powiatowy oddział rolny.

Art. 122. Przy przejściu do uprawy pospólnej opracowuje się ogólny plan gospodarczy, określający ustroje uprawy, podział gruntów przeznaczonych na uprawę, na niwy, rodzaj zasiewów, sposób mierzwienia i t. d.

Przy rozkładaniu składek na nabycie nasion i nawozów sztucznych, (art. 120 i 121) większą część wpłat nakłada się na włościan zamożnych, mniejszą — na włościan średniej zamożności, włościanie zaś ubożsi albo zupełnie są zwolnieni od opłat, albo uczestniczą w nich w stopniu możliwie najniższym.

Art. 123. W planie gospodarczym, o ile będzie to konieczne, przewiduje się podział spółki na grupy, wspólnie wypełniające odpowiedzialne roboty.

Art. 124. Ze zbiorów, zebranych na pospólnie uprawianych gruntach, potrąca się: przedewszystkiem do zasobu nasion część potrzebną dla przyszłych zasiewów, następnie na utrzymanie bydła pospólnego, na pokrycie wydatków na naprawę narzędzi i zamianę zniszczonych przez nowe, oraz na pomnożenie bydła.

Art. 125. Po odliczeniu wyszczególnionych w art. 124 potrąceń plonów, zebranych na pospólnie uprawianej ziemi, z części pozostałej obdziela się wszystkie gospodarstwa produktami do spożycia osobistego i paszą dla bydła, według norm spożywczych, określonych przez ustawy Republiki.

Art. 126. Należące do zbioru produkty normowane, pozostałe po odliczeniu części do zasobu nasion i na zaspokojenie wymienionych w art. 123, 124 i 125 potrzeb spółki i jej członków, przekazuje się organom aprowizacyjnym.

Art. 127. Kwoty uzyskane z dostaw produktów normowanych do urzędów aprowizacyjnych (art. 126), oraz osiągnięte za produkty nienormowane, zebrane na pospólnie uprawianych gruntach, dzieli się między członków spółki, zgodnie z zasadami, określonemi w uchwale spółki o przejściu do uprawy pospólnej.

Art. 128. Dochody, otrzymane z gruntów, wziętych pod uprawę pospólną w celu pokrycia specjalnych wydatków gromady (na pokrycie państwowych i miejscowych opłat, na wydatki społeczne i t. p.) mogą ulec podziałowi tylko za pozwoleniem powiatowego oddziału rolnego.

Art. 129. Uchwała spółki, w przedmiocie częściowego lub całkowitego przejścia do pospólnej uprawy roli, powinna określić:

a) przestrzeń, na którą rozciąga się uprawa pospólna,

b) treść i zakres robót wykonywanych pospólnie,

c) sposoby zaopatrywania się w inwentarz martwy i żywy do uprawy, ze wskazaniem warunków korzystania, w razie potrzeby, z inwentarza prywatnego,

d) sposoby zaopatrywania się w nasiona,

e) tryb stosowania siły roboczej,

f) skład i zakres działania komitetu uprawy pospólnej.

g) pozostałe przepisy, które ze względu na warunki miejscowe są niezbędne dla pomyślnego wprowadzenia w życie uprawy pospólnej.

Art. 130. O uchwale spółki w sprawie przejściu do uprawy pospólnej zawiadamia się powiatowy oddział rolny, który wpisuje tę uchwałę do księgi specjalnej.

Art. 131. Spółce udziela się prawa stosowania środków przymusowych i nakładania kary grzywny lub robót karnych na członków spółki, wykazują-

cych opieszałość przy uprawie pospólnej, a nawet, według stopnia świadomości o pogwałceniu interesów pospólnych, do wydalania ze spółki i przekazania inwentarza rolnego wydalonych do pospólnego zasobu inwentarzowego.

Art. 133. Dla bezpośredniego kierownictwa uprawą pospólną zgromadzenie spółki wybiera komitet uprawy pospólnej, składający się conajmniej z 3 członków, w tej liczbie z przewodniczącego, jego zastępcy i sekretarza.

Art. 133. Komitet uprawy pospólnej działa pod kontrolą powiatowego oddziału rolnego, ściśle stosując się do rozporządzeń jego, oraz uchwał walnego zgromadzenia spółki. Do obowiązków komitetu należy:

a) ogólne kierownictwo robotami,

b) wyznaczanie poszczególnych osób na roboty i podział pracy między gospodarstwami,

c) dozór nad wykonaniem robót,

d) przedsiębranie środków dla zaopatrzenia spółki w nasiona, inwentarz, bydło i t. d.

e) określenie trybu mierzwienia pól,

f) zarządzanie zasobem inwentarzowym i zasobem nasion,

g) opracowywanie corocznych budżetów dochodowo-rozchodowych,

h) układanie corocznych sprawozdań za swej działalności,

i) inne obowiązki, nałożone na komitet uchwałami walnego zgromadzenia spółki i powiatowego oddziału rolnego.

Art. 134. W granicach, które ustala spółka, komitetowi przysługuje prawo przynaglania i nakładania kary grzywny i robót karnych względem poszczególnych członków, którzy nie zastosowali się do określonego przezeń trybu wykonywania pracy.

Rozdział IX.

O popieraniu i wspomaganiu pracowniczych zrzeszeń wiejskich.

Art. 135. Na Ludowy Komisarjat Rolnictwa i organy jego nakłada się obowiązek wszelkiego wspomagania wytwórczych komun rolnych, spółek i gromad wiejskich, które przeszły do pospólnej uprawy roli, artieli pracowniczych i innych stowarzyszeń rolnych, zarówno przez zaopatrywanie ich w narzędzia, nasiona, bydło, jak i przez pomoc agronomiczną i techniczną we wszystkich postaciach.

Art. 136. Gubernjalnemu oddziałowi rolnemu udziela się prawa powiększania, w porozumieniu z gubernjalnemi komitetami aprowizacji, normy paszy dla bydła zrzeszeń rolnych, (gospodarstw sowieckich komun, spółek dla uprawy pospólnej), które przeszły do doskonalszych sposobów prowadzenia gospodarstwa.

Art. 137. Zarówno przy wydawaniu pożyczek z zasobu miljardowego (dekret z dn. 2 listopada 1918 r., „Sobr. Uzakon. i Razporiaż." 1918 r., № 81, poz. 856), jak i przy rozdziale maszyn rolniczych, bydła i t. p., oddaje się pierwszeństwo tym zrzeszeniom, które urzeczywistniły najdalej idące uspołecznienie pracy i które wyróżniają się najlepszą organizacją swego gospodarstwa.

Art. 138. Za szczególnie racjonalne prowadzenie gospodarstwa i za osiągnięcie podniesienia wydajności pracy Ludowy Komisarjat Rolnictwa może wyznaczać premje, zarówno pracownikom gospodarstw sowieckich, jak i komunom, spółkom dla uprawy pospólnej i innym zrzeszeniom.

Dn. 25 stycznia 1919 r.

Ogłoszono w „Izwiest. Wsieros. Centr. Ispołnit. Komitieta Sowietow" z dn. 14 lutego 1919 r., № 34, oraz w „Sobr. Uzakonienij i Rasporiażenij Raboczego i Krestj. Prawitielstwa" z dn. 1 marca 1919 r., № 4, poz. 43.

Aneks № 6.

Dekret Rady Komisarzy Ludowych o podziałach ziemi.

Uznając, że odbywające się obecnie częste i przeczące zasadom gospodarczości podziały ziemi nieuchronnie idą w parze z obniżeniem wydajności gospodarstwa rolnego, przeszkadzają racjonalnej i napiętej uprawie pól i wytwarzają w poszczególnych gospodarstwach włościańskich niepewność co do wykorzystywania pracy, łożonej na gospodarstwo, Rada Komisarzy Ludowych uchwaliła:

1. Dokonywanie całkowitych lub częściowych podziałów gruntów ornych w gminach wiejskich, gdzie użytkowanie z ziemi opiera się na zasadzie pospólnej (obszczynach) jest dopuszczalne tylko za zezwoleniem miejscowych urzędów ziemskich.

Uwaga. Za podziały całkowite gruntów ornych uważa się takie podziały, którym towarzyszy podział wszystkich gruntów, w celu jakościowego i ilościowego wyrównania użytkowania z ziemi członków gminy wiejskiej; za podziały częściowe uważa się takie podziały, którym towarzyszy nowy podział gruntów gospodarstw poszczególnych odnośnej gminy wiejskiej, a które nie dotykają użytkowania z ziemi przez większą część członków tej gminy.

2. Zakazuje się dokonywania podziałów całkowitych, aż do zakończenia prac nad urządzeniem rolnem, w trybie Ustawy o socjalistycznem urządzeniu ziemi („Sobran. Uzakonienij i Rasporiażenij" z 1919 r., № 4. poz. 43) i Instrukcji w przedmiocie wykonania tej ustawy („Sobr. Uzakon. i Rasp." z 1919 r., № 39 — 40, poz. 384), w tych gminach wiejskich, w których w przeciągu 1918 r. i 1919 r. odbyły się podziały, w związku z częściowem rozposażeniem zasobu ziemskiego.

3. Powiatowe oddziały rolne mogą zezwalać na całkowite podziały gruntów ornych, celem wyrównania użytkowania z ziemi, ale po upływie terminów, określonych przez gubernjalny oddział rolny. Terminy, wyznaczane przez gubernjalny oddział rolny, nie mogą być mniejsze od okresu, potrzebnego dla trzykrotnej rotacji (od chwili ostatniego podziału) przyjętego w danej gminie wiejskiej ustroju zasiewów.

4. Dokonanie wcześniejszych (przed upływem terminów oznaczonych w art. 2 i 3 dekretu niniej-

szego) podziałów całkowitych ziemi ornej może być dozwolone w tym wypadku, gdy istniejący podział ziemi ornej miedzy gospodarstwami poszczególnemi w danej gminie wiejskiej jest nierównomierny, i powściąga rozwój gospodarstwa wiejskiego, a mianowicie:

a) jeżeli, przy urządzaniu rolnem, uległa zmianie (zwiększeniu, lub zmniejszeniu) ogólna przestrzeń gruntów, z których użytkuje gmina wiejska (wydzielono ziemię dla komun, artieli i t. p., lub też dokonano zamiany ziemi w celu zniesienia szachownicy pól, lub rozrzucenia ich na wielkich odległościach i t. d.), oraz o ile okaże się niepodobieństwem doprowadzenie do ładu użytkowania z ziemi przez gospodarstwa poszczególne gminy wiejskiej, bez zasadniczego podziału gruntów ornych,

b) jeżeli gmina wiejska przechodzi do wielopolówki, lub też pragnie dokonać całkowitego podziału, celem zniesienia wąskich zagonów i przejścia do szerokich (1 — 3 zagonów w każdem polu).

c) jeżeli gmina wiejska pragnie użyć części gruntów, znajdujących się w użytkowaniu, na uprawę pospólną, celem utworzenia jakiegoś przedsiębiorstwa pospólnego, dokonania zasadniczych meljoracji użytków rolnych i t. p.

5. Rady wiejskie podają prośby o zezwolenie na dokonanie podziału całkowitego na zasadzie decyzji, powziętej większością $^2/_3$ członków gminy, użytkowników rolnych, posiadających prawo wyborcze, zgodnie z konstytucją Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej.

Podania w sprawie podziałów częściowych podawane są przez osoby zainteresowane za pośrednictwem Rad wiejskich, lub bezpośrednio przez same Rady wiejskie.

6. Całkowity podział gruntów ornych jest dopuszczalny za pozwoleniem powiatowego oddziału rolnego, który prośbę gminy wiejskiej w sprawie całkowitego podziału winien rozpatrzeć w terminie 14-dniowym od dnia złożenia prośby do powiatowego oddziału rolnego.

Czynności powiatowego oddziału rolnego mogą być zaskarżone w przeciągu dni 14-u za pośrednictwem powiatowego oddziału rolnego do gubernjalnego oddziału rolnego.

7. Podziały częściowe ziemi są dopuszczalne za pozwoleniem gminnego oddziału rolnego, które prośbę o podziale częściowym winien rozpatrzeć w przeciągu 7 dni od dnia złożenia prośby w gminnym oddziale rolnym. Czynności gminnego oddziału rolnego mogą być zaskarżone do powiatowego oddziału rolnego za pośrednictwem gminnego oddziału rolnego w terminie 14-dniowym.

8. Gminne oddziały rolne udzielają pozwolenia na częściowe podziały ziemi w przypadkach:

a) jeżeli Rada wiejska pragnie powiększyć użytkowanie z ziemi gospodarstw poszczególnych, lub pragnie nowym urządzającym się gospodarstwom przydzielić ziemię z gruntów, które znajdują się w dyspozycji gminy, nie zostały jeszcze podzielone, ani oddane do uprawy pospólnej (udziały wygasłe, działy zmarłych członków gminy i t. p.)

b) jeżeli Rada wiejska pragnie odebrać od poszczególnych użytkowników rolnych znajdujące się w ich użytkowaniu nadmiary ziemi ponad opartą na pracy normę dla całego okręgu,

c) jeżeli Rada wiejska w wykonaniu art. 10 dekretu niniejszego pragnie odebrać część ziemi, lub całą ziemię, oddaną do użytkowania poszególnemu gospodarstwu, naskutek uchylenia się jego od umierzwiania swojej działki.

9. Przy wszelkich podziałach rolnych wewnątrz gmin wiejskich należy przestrzegać obowiązujące w Republice Sowieckiej ustawy rolne.

10. Użytkowników rolnych, którzy, w oczekiwaniu podziałów gruntowych, umyślnie uchylają się od umierzwiania użytkowanej przez nich roli i posiadają niezużyty nawóz, pozbawia się w drodze uchwały Rady wiejskiej lub miejscowych organów rolnych (powiatowych i gminnych) prawa do dalszego użytkowania z całej otrzymanej ziemi lub z części jej.

11. Starannie uprawiane i umierzwione działki gospodarstw poszczególnych, przy dokonywaniu częściowych podziałów gruntów w gminach wiejskich, w trybie dekretu niniejszego, winny być przydzielone przedewszystkiem do użytkowania tych samych gospodarstw.

12. Miejscowe oddziały rolne winny czuwać nad tem, aby dokonywano podziałów rolnych w sposób celowy pod względem gospodarczym i zgodnie z wymaganiami dekretu niniejszego, oraz wstrzymać już dozwolone podziały, jeżeli gminy wiejskie dokonywują ich, nie przestrzegając tych zasad (wytwarzają szachownicę, rozdrobnienie działek i t. d.)

13. Wszelkie podziały gruntów ornych w gminach wiejskich, które po wydaniu dekretu niniejszego odbywają się bez zezwolenia właściwego oddziału rolnego, lub bez przestrzegania wymagań dekretu niniejszego uważa się za nieważne, osoby zaś i instytucje, które zawiniły odpowiadają za to przed sądem.

Pociąganie winnych do odpowiedzialności należy do właściwych organów zarządu rolnego.

14. Ludowemu Komisarjatowi Rolnictwa przysługuje prawo wydawania, w wykonaniu i uzupełnieniu dekretu niniejszego, instrukcji i innych rozporządzeń.

Dn. 30 kwietnia 1920 r.

Ogłoszono: w „Izwiest. Wsier. Centr, Ispoln. Komitieta“ z dn. 13 maja 1920 r., № 102, oraz w „Sobr. Uzakonienij i Rasporiażenij Rab. i Krest. Prawitielstwa“ z dn. 14 maja 1920 r., № 35, poz. 170.

Aneks № 7.

Dekret Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego o organizacji biedoty wiejskiej i zaopatrywaniu jej w zboże, przedmioty pierwszej potrzeby i w narzędzia rolnicze.

§ 1. Tworzy się wszędzie gminne i wioskowe Komitety biedoty wiejskiej. Organizują je lokalne Rady Delegatów Robotniczych i Włościańskich, przy

nieodzownym udziale organów aprowizacyjnych i pod ogólnem kierownictwem ludowego komisarza aprowizacji i Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego Rad. Wszystkim Radom Delegatów Robotniczych i Włościańskich zaleca się niezwłocznie przystąpić do wprowadzenia w życie dekretu niniejszego. Gubernjalne i powiatowe Rady winny wziąć jaknajczynniejszy udział w organizowaniu Komitetów biedoty wiejskiej. Gubernjalne i powiatowe Rady Delegatów Robotniczych i Włościańskich obciąża się odpowiedzialnością, na równi z Radami gminnemi i wiejskiemi, za bezwzględnie ścisłe wykonanie dekretu niniejszego.

§ 2. Do gminnych i wioskowych Komitetów biedoty mogą wybierać i być wybieranymi wszyscy mieszkańcy wsi i przysiółków, zarówno miejscowi, jak i napływowi, bez jakichkolwiek ograniczeń, prócz niewątpliwych kułaków i bogaczy, gospodarzy, posiadających nadmiar zboża lub innych produktów spożywczych, osób posiadających zakłady handlowo-przemysłowe, korzystających z pracy parobków lub najemników i t. p.

Uwaga. Korzystający z pracy najemnej dla prowadzenia gospodarstwa, nie przewyższającego normy spożywczej, mogą wybierać i być wybieranymi do Komitetów biedoty wiejskiej.

§ 3. Do zakresu działalności gminnych i wioskowych Komitetów biedoty należy co następuje:

1) rozpodział zboża, artykułów pierwszej potrzeby i narzędzi rolniczych,

2) wspomaganie miejscowych organów aprowizacyjnych przy odbieraniu nadmiarów zboża z rąk kułaków i bogaczy.

§ 4. Komitety same określają grono osób, których zaopatrywanie w zboże, artykuły pierwszej potrzeby i narzędzia rolnicze, jest obowiązkiem gminnych i wioskowych Komitetów biedoty.

Uwaga. Wyższe organy aprowizacyjne, za zgodą powiatowych organów aprowizacyjnych mogą uchylać uchwały, przyjęte w związku z powyższem przez gminne i wioskowe Komitety biedoty, o ile są sprzeczne z zasadniczemi celami organizacji biedoty wiejskiej.

§ 5. Specjalne zasoby zboża, artykułów pierwszej potrzeby i narzędzi rolniczych, tworzone przez miejscowe organy aprowizacyjne, w zależności od zasobów rozporządzalnych i napięcia potrzeb wśród ludności, przechodzą do dyspozycji gminnych Komitetów biedoty.

§ 6. Rozpodział, na niżej wymienionych warunkach ulgowych, zboża, artykułów pierwszej potrzeby i narzędzi rolniczych pomiędzy biedotę wiejską, uskuteczniają Komitety wioskowe biedoty, według list, przez siebie ułożonych i zatwierdzonych przez gminne Komitety biedoty.

Uwaga. Przeciwko listom repartycyjnym, układanym przez wioskowe, a zatwierdzanym przez gminne Komitety biedoty, mogą założyć protest gubernjalne lub powiatowe Rady Delegatów Robotniczych i Włościańskich, lub właściwe organy aprowizacyjne.

§ 7. Rozpodział zboża, artykułów pierwszej potrzeby i narzędzi rolniczych odbywa się według norm opracowywanych przez gubernjalne organy aprowizacyjne, przy ścisłem przestrzeganiu ogólnego planu aprowizacyjnego Ludowego Komisarjatu Aprowizacji, oraz norm, ustalanych przez gubernjalne organy aprowizacyjne.

Uwaga. Gubernjalne organy aprowizacyjne mogą zmieniać w różnych okręgach rozpodziału wysokość racji żywnościowej (zbożowej), wydawanej biedocie, w zależności od stopnia zapotrzebowania zboża w okręgach spożywających i od pomyślnej akcji poboru zboża z rąk kułaków i bogaczy.

§ 8. Tymczasowo, aż do specjalnego rozporządzenia komisarza ludowego aprowizacji, ustala się następujące przepisy o rozpodziale zboża:

a) z nadmiarów zboża, całkowicie odebranych według oceny gubernjalnych i powiatowych Rad Delegatów Robotniczych i Włościańskich i właściwych organów aprowizacyjnych z rąk kułaków i bogaczy i złożonych do państwowych składów zbożowych przed dn. 15 lipca r. b., wydaje się zboże biedocie wiejskiej, według norm ustalonych, bezpłatnie na koszt państwa.

b) z nadmiarów zboża, odebranych z rąk kułaków i bogaczy po dn. 15 lipca, lecz nie później od dn. 15 sierpnia r. b. wydawanie zboża biedocie wiejskiej odbywa się, według ustalonych norm, za opłatą, przy potrąceniu 50% ustępstwa od ceny stałej,

c) z nadmiarów zboża, odebranych z rąk kułaków i bogaczy w przeciągu drugiej połowy sierpnia r. b., wydawanie zboża biedocie wiejskiej odbywa się według ustalonych norm, za opłatą, przy potrąceniu 20% ustępstwa od ceny stałej.

§ 9. Tymczasem, aż do specjalnego rozporządzenia komisarza ludowego aprowizacji, ustala się następujące zasady dla rozpodziału artykułów pierwszej potrzeby i najprostszych narzędzi rolniczych przez gminne Komitety biedoty:

a) w gminach, w których do dn. 15 lipca r. b. nadmiary zboża, według oceny gubernjalnych i powiatowych Rad Dalegatów Robotniczych i Włościańskich lub właściwych organów aprowizacyjnych, będą całkowicie odebrane od kułaków i bogaczy, artykuły pierwszej potrzeby i najprostsze narzędzia rolnicze będą wydawane biedocie wiejskiej z 50% ustępstwa od cen stałych,

b) w gminach, w których nadmiary zboża będą odebrane od kułaków i bogaczy do dn. 15 sierpnia r. b., artykuły pierwszej potrzeby i najprostsze narzędzia rolnicze będą wydawane biedocie z 25% ustępstwa od cen stałych.

c) w gminach, w których nadmiary zboża będą odebrane od kułaków i bogaczy w przeciągu drugiej połowy sierpnia r. b., artykuły pierwszej potrzeby i niezbędne narzędzia rolnicze będą wydawane biedocie wiejskiej z 15% ustępstwa od cen stałych.

§ 10. Do rozporządzenia gminnych Komitetów biedoty przekazuje się złożone narzędzia rolnicze

dla urządzania pospólnej uprawy roli i sprzętu żniw u biedoty wiejskiej, przyczem za użytkowanie z tego rodzaju narzędzi nie należy pobierać opłat w miejscowościach, w których gmina i wioskowe komitety biedoty udzielały energicznego poparcia organom aprowizacyjnym w odbieraniu nadmiarów od kułaków i bogaczy.

§ 11. Dla urzeczywistnienia dekretu niniejszego do dyspozycji ludowego komisarza aprowizacji, w miarę potrzeby, przekazuje się niezbędne fundusze, zgodnie z uchwałami Rady Komisarzy Ludowych.

Dn. 11 czerwca 1918 r.

Ogłoszono w „Izw. Wsieros. Centr. Ispoł. Kom. Sow." z dn. 12 czerwca 1918 r., № 119, oraz w „Sobr. Uzakonienij i Rasporiażenij Rabocz. i Krestj. Prawit." z dn. 18 czerwca 1918 r., № 43, poz. 524.

Aneks № 8.

Uchwała Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego o zastąpieniu repartycji kontyngentu żywnościowego i surowcowego podatkiem naturalnym.

1. Repartycję zastępuje się podatkiem.

Dla zapewnienia prawidłowego i spokojnego prowadzenia gospodarstwa na podstawie zwiększonej swobody rolnika w rozporządzaniu wytworami swej pracy i środkami gospodarczemi, celem wzmocnienia gospodarstwa włościańskiego i podniesienia jego wydajności, jako też celem ścisłego ustalenia zobowiązań względem państwa, przypadających na rolników, — zastępuje się repartycję kontyngentu, jako sposobu zaopatrzenia państwa w żywność, materjały surowe i paszę, podatkiem naturalnym.

2. Podatek jest mniejszy od kontyngentu.

Podatek ten winien być mniejszy od kontyngentu dotychczasowego. Ogólną sumę podatku należy tak obliczyć, ażeby pokryła najnieodzowniejsze potrzeby armji, robotników miejskich i ludności nierolniczej. Ogólna suma podatku winna się stale zmniejszać w miarę tego, jak odbudowa przewozu i przemysłu pozwoli władzy sowieckiej na otrzymywanie produktów gospodarstwa rolnego w drodze wymiany, wzamian za wyroby fabryczne i wytwory przemysłu domowego.

3. Podatek ściąga się w postaci potrącenia procentowego.

Podatek ściąga się w postaci potrącenia procentowego lub cząstkowego z produktów wytworzonych w gospodartswie, przyczem za punkt wyjścia bierze się obrachunek urodzaju, liczbę osób do wyżywienia w gospodarstwie i znajdujące się w niem bydło.

4. Podatek jest niższego wymiaru dla niezamożnych, średniaków i dla robotników miejskich.

Podatek winien być postępowy. Procent potrącania dla gospodarstw średnich rolnych, gospodarzy niezamożnych i dla gospodarstw robotników miejskich winien być wymiaru niższego.

Gospodarstwa najbiedniejszych włościan mogą być zwolnione od niektórych, w wypadkach zaś wyjątkowych, od wszystkich postaci podatku naturalnego.

Staranni gospodarze-włościanie zwiększający przestrzeń obsiewu w swoich gospodarstwach, jakoteż podnoszący ogólną wydajność gospodarstwa, otrzymują ulgi przy uiszczaniu podatku naturalnego.

5. Rozmiary podatku wyznacza się przed okresem robót wiosennych.

Ustawa podatkowa winna być ułożona w ten sposób i ogłoszona w takim terminie, ażeby rolnicy jeszcze przed rozpoczęciem wiosennych robót polnych byli możliwie dokładnie powiadomieni o ilości przypadających na nich produktów.

6. Terminy wpłaty produktów.

Wpłata produktów należnych państwu, na mocy podatku, kończy się w terminach określonych i ściśle ustalonych przez ustawę.

7. Odpowiedzialność zbiorową się znosi.

Odpowiedzialność za uiszczanie podatku ciąży na każdym poszczególnym gospodarzu, organom zaś władzy sowieckiej poleca się nakładać kary na każdego, kto podatku nie uiści.

Rękojmię zbiorową uchyla się.

Dla kontroli nad stosowaniem i wykonaniem ustawy podatkowej tworzy się organizacje z pośród włościan miejscowych, według grup płatników różnych wymiarów podatku.

8. Nadmiary pozostają do rozporządzenia właściciela.

Wszelkie zasoby wiktuałów, surowych materjałów i paszy, które, po uiszczeniu podatku, zostają rolnikom, znajdują się w całkowitej ich dyspozycji i mogą być przez nich zużytkowane na ulepszenie i wzmocnienie swego gospodarstwa, powiększenie spożycia osobistego i wymianę na wyroby fabryczne i wytwory przemysłu domowego i wytwórczości rolnej.

Wymianę dozwala się w granicach miejscowego obrotu gospodarczego, zarówno za pośrednictwem organizacji spółdzielczych, jak i na rynkach i targach.

9. O wymianie nadmiaru na produkty państwowe.

Tym rolnikom, którzy nadmiary, pozostające po uiszczeniu podatku, zechcą oddać państwu, należy wzamian za te dobrowolnie oddane nadmiary udzielić przedmiotów spożycia masowego i inwentarza rolnego. W tym celu tworzy się stały państwowy zasób inwentarza rolnego i przedmiotów masowego spożycia, składający się zarówno z produktów przemysłu krajowego, jak i zakupionych zagranicą. Dla tego ostatnio wymienionego celu wydziela się część państwowego zasobu złota i część przygotowanych materjałów surowych.

10. O zaopatrzeniu najbiedniejszych włościan.

Najbiedniejszą ludność wiejską zaopatruje państwo w trybie przepisów specjalnych.

11. Szczegółowa ustawa o podatku.

W rozwinięciu ustawy niniejszej, Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy proponuje

Radzie Komisarzy Ludowych, aby w terminie, nie dłuższym od miesiąca, wydała odpowiednią ustawę szczegółową *).

Dn. 21 marca 1921 r.
Ogłoszono w „Izw. Wsier. Centr. Ispoln. Kom. Sow." z dn. 23 marca 1921 r. № 62.

Aneks № 9.

Uchwała Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego o zapewnieniu ludności włościańskiej prawidłowego i trwałego użytkowania z ziemi, przyjęta przez II-gą sesję Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego.

Pomimo wydania dekretu o podziałach ziemi (z dn. 30 kwietnia 1920 r.), który zakazywał dokonywania częstych i chaotycznych podziałów, dotychczas, z pobudki poszczególnych grup ludności włościańskiej i naskutek niedostatecznego przestrzegania przez organy ziemskie pomienionego dekretu, podziały ziemi nie ustały, i nie wszędzie gospodarzom zapewniono stałe użytkowanie z określonego kawałka ziemi.

Zarazem niektóre organy ziemskie, celem zużytkowania ziemi dla urządzania gospodarstw sowieckich lub pospólnych, zwlekają z wydaniem uchwał, któreby, aż do urządzenia rolnego, regulowały użytkowanie przez ludność włościańską z gruntów, uzyskanych przy podziale ziem dworskich.

Uznając, iż taki stan, przy którym rolnicy nie mają określonych działek gruntu do uprawy, jest niedopuszczalny, oraz mając na względzie, że skutkami tego są: licha uprawa i złe mierzwienie ziemi, zmniejszające jej wydajność, tudzież niepewność gospodarzy co do całkowitego zwrotu wyłożonej przez nich pracy, — Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy uchwala:

1. Potwierdzić, celem ścisłego i bezwzględnego wykonania, dekret o podziałach ziemi z dn. 30 kwietnia 1920 r., zakazujący dokonywania podziałów całkowitych w gromadach wiejskich przed upływem terminu 9 lat (potrójna zmiana kolejna rotacji zasiewów) od chwili ostatniego podziału i bez zezwolenia powiatowego oddziału rolnego, oraz zakazujący uskutecznianie podziałów częściowych, bez zezwolenia gminnego oddziału rolnego.

2. Polecić powiatowym oddziałom rolnym i gminnym, aby, przy dokonywaniu przed terminem podziałów całkowitych i częściowych, ściśle kierowały się trybem i warunkami, wskazanemi w wyżej wymienionym dekrecie.

3. Polecić powiatowym oddziałom rolnym, aby w przeciągu miesiąca wydały nakazane w okólniku Ludowego Komisarjatu Rolnictwa № 12 z dn. 16 maja 1919 r. uchwały o uregulowaniu, aż do chwili urządzenia rolnego, użytkowania przez pracującą ludność rolniczą z gruntów, które, w granicach ustalonych norm nadziałowych, przeszły do jej użytkowania przy podziale ziem dworskich i innych gruntów niepracowniczych.

W rozwinięciu uchwały niniejszej polecić Ludowemu Komisarjatowi Rolnictwa wydać w przeciągu tygodnia okólnik specjalny.

4. Ponowić miejscowym organom ziemskim zakaz wydzielania, w trybie przymusowym celem utworzenia gospodarstw sowieckich i pospólnych, ziemi, która przeszła do prawowitego użytkowania ludności włościańskiej (p. 3), jako też wydzielania nowym pospólnościom, tworzącym się z pośród miejscowej ludności rolniczej, większej ilości ziemi od tej, która znajdowała się w użytkowaniu pospólniaków przed utworzeniem przez nich pospólności, lub też gruntów, aczkolwiek tej samej rozległości, lecz lepszego gatunku, aniżeli te, z których przedtem użytkowali.

5. Stwierdzić, że celem zupełnego usunięcia szachownicy pól, rozrzucenia gruntów na wielkich odległościach, klinów i innych braków w użytkowaniu z ziemi, przeszkadzających rozwojowi gospodarstwa włościańskiego, jako też celem ostatecznego ustalenia prawidłowego, określonego, stałego układu stosunków rolnych, nieodzownie należy wszelkiemi środkami przyśpieszyć zakończenie prac nad socjalistycznem urządzeniem rolnem, uważając je za prace szturmowe i o pierwszorzędnem znaczeniu państwowem.

6. Zaproponować posiewkomom i komitetom włościańskim podniesienia wytwórczości wiejskiej, (siełkomom), by śledziły za ścisłem wykonaniem wyżej wyszczególnionych zasad, ażeby ludność włościańska, mając zupełną ufność, że wyłożona przez nią praca będzie jej zwrócona, mogła jąć się umierzwiania i ulepszania gruntów, znajdujących się w jej użytkowaniu.

Dn. 21 marca 1921 r.
Ogłoszono w „Izw. Wsier. Centr. Ispoln Kom. Sow." z dn. 23 marca 1921 r. № 62.

*) Dekret o odpowiednim podatku zbożowym wydrukowano w aneksach do rozdziału II, № 11.

UWAGA. Daty niektórych dekretów różnią się o parę dni w tekście i aneksach. Wypływa to z niezmiernej chwiejności dat dla tego samego dekretu lub rozporządzenia w źródłach urzędowych sowieckich, zwłaszcza gdy chodzi o dekrety mniej zasadnicze: jedne źródła stawiają datę podpisania dekretu, inne — ogłoszenia. W aneksach staraliśmy się, o ile udało się, przytaczać datę podpisania.

BIBLJOTEKA PREZYDJUM RADY MINISTRÓW

ERRATA.

Str.	wiersz	wydrukowano	powinno być
28	6 od dołu	Żarin	Łarin
34	4 z góry i 8 od dołu . .	19 sierpnia	19 lipca
50	8 od dołu	1917 r.	1918 r.
53	23 z góry	1919 r.	1918 r.
„	29 „	1918 r.	1919 r.
„	7 od dołu	kwietnia	marca
55	15 „	117	1917
65	28 z góry	23 stycznia	28 stycznia
86	29 „	2½ lat	1½ roku
„	ostatni	25 skórek gronostajów .	25 skór wilka, 100—gronostajów,
89	10 z góry	№ 280	№ 260
„	4 od dołu	2.286,5 tysięcy	2.386,5 tysięcy
131	2 z góry	10 marca 1918 r. . . .	10 maja 1919 r.

BIBLIOTEKA NARODOWA

BIBLIOTEKA NAUKOWA
WAP
32725/2